

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.**

Αΐ και Δΐ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΙΟΖΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΑΘΗΝΑΙ 1975

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π. Χ.

ΔΩΡΕΑΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΔΟΡΕΑΝ

46067
ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α Τ Ω Ν Α Ρ Χ Α Ι Ω Ν Χ Ρ Ο Ν Ω Ν

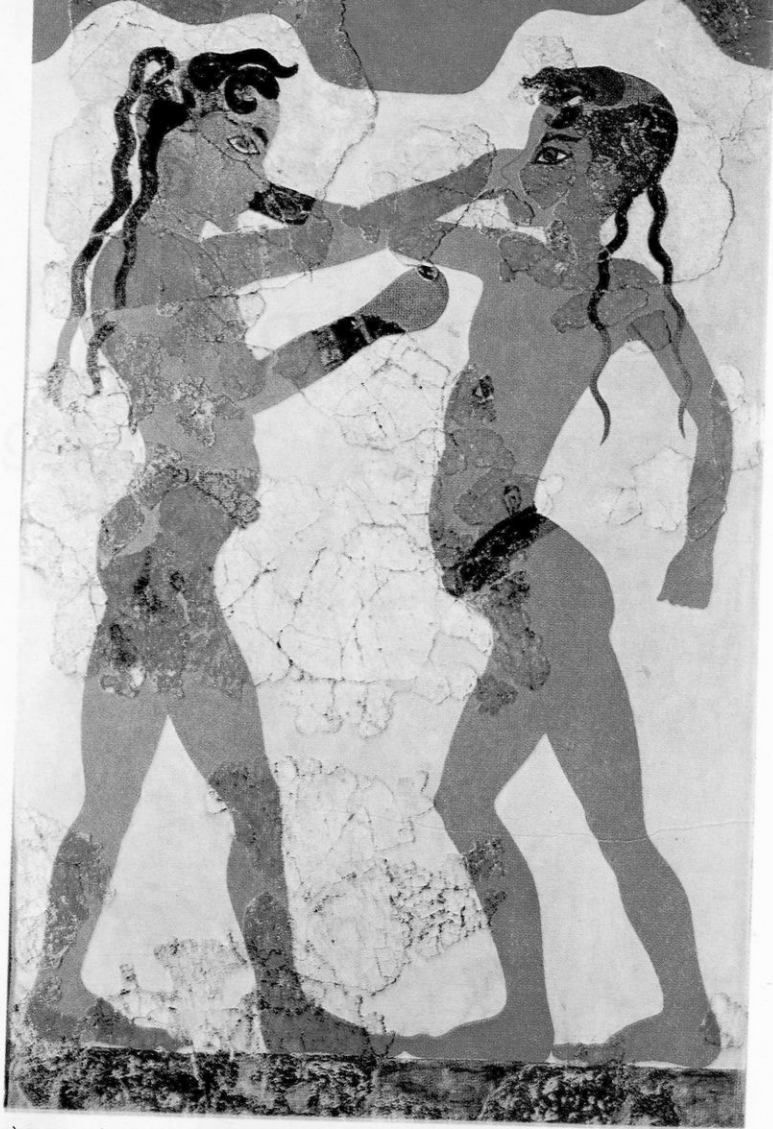
Ω Σ Τ Α 146 Π. Χ.

Α' ΚΑΙ Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1975

Ἡ παιδική πυγμαχία. Τοιχογραφία ἀπὸ μεγάλο σπήλι τοῦ 1500 π.Χ. στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας (τὸ ἔργο εἶναι συμπληρωμένο στὰ σημεῖα ποῦ ἔχουν καταστραφῆ). Πρόκειται γιὰ μίαν ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς τοιχογραφίες ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Ἑλλάδα. Δύο παιδιὰ, ποῦ φοροῦν «ζώμα» στοὺς γλουτοὺς καὶ γάντια πυγμαχίας στὸ ἓνα χέρι, παλεύουν. Ἡ ἔκφραση τους εἶναι ἐράσμια. Τὰ μάτια, κατὰ τὴν συνήθεια τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, δὲν εἰκονίζονται προφίλ, ἀλλὰ ὀλόκληρα. Τὰ μαλλιά σὲ μακριοὺς μαῦρους βοστρύχους πέφτουν στοὺς ὤμους. Τὸ ὑπόλοιπο κρανίον ἔχει ἀπόχρωση γαλάζια. Τὰ πρόσωπα τῶν παιδιῶν εἶναι ἰδιότυπα ὠραία, τὰ σώματά τους λεπτὰ καὶ κομψά. Στὰ χρώματα δὲν ὑπάρχει ποικιλία· ὑπερισχύουν τὸ κόκκινο, τὸ μαῦρο καὶ τὸ γαλάζιο. Ἡ τοιχογραφία χρονολογεῖται γύρω στὰ 1500 π.Χ. καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο στὴν Ἀθήνα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ πιὸ σπουδαῖο πλάσμα ποὺ παρουσιάστηκε στὴ γῆ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Μὲ τὶς ἀδιάκοπες προσπάθειές του, ἐδῶ καὶ πολλὲς χιλιάδες χρόνια, κατανικήθηκαν ἀμέτρητες δυσκολίες καὶ φτάσαμε στὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας. *Τὴν ἀξιοθαύμαστη αὐτὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζει ἡ Ἱστορία.*

Ἡ Ἱστορία, στὴν προσπάθειά της νὰ φωτίσει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ παρακολουθήσει τοὺς ἀμέτρητους ἀγῶνες του, στηρίζεται στὴ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας, ποὺ μὲ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν της προβάλλει τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς στὶς παλαιότερες ἐποχές. Ἀκόμη, χρησιμοποιοῦν γραπτὰ κείμενα τοῦ παρελθόντος. Αὐτὰ εἶναι ἡ πολυτιμότερη πηγὴ της, γι' αὐτὸ κι ἡ *πραγματικὴ Ἱστορία* ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὑπάρχουν γραπτὲς πηγές.

Ἡ μεγάλη περίοδος, πρὶν χρησιμοποίησιν τὴ γραφὴν ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζεται *Προϊστορία* καὶ χωρίζεται σὲ τρεῖς ἐποχές, ἀνάλογα μὲ τὸ κύριο ὕλικὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε κάθε φορὰ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων καὶ ὄπλων.

Έρυθρόμορφος ἀμφορέας θαυμάσιας διατήρησης, με παράσταση τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς (βρίσκεται στο Μουσείο τῆς Μπάζελ, στήν Ἑλβετία). Ἔργο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγαλύτερη καὶ πιὸ ἀληθινή περιπέτεια ποὺ σημειώθηκε πάνω στὴ γῆ. Ἡ ἐμφάνισή του στὸν πλανήτη μας στάθηκε τὸ μεγαλύτερο γεγονός στὴν ἱστορία τῆς. Προικισμένος μὲ τὴν πολὺτιμη δύναμη τοῦ λογικοῦ, γρήγορα ξεχώρισε ἀπ' ὅλα τὰ ζωντανὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος κι ἔγινε ὁ ἥρωας τῆς γῆς.

Ἡ διαφορά τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄντα. Τὰ ζῶα καὶ τὰ πουλιὰ ὑπάρχουν κι αὐτὰ ἀπὸ αἰῶνες. Καμιά ὅμως ἀλλαγὴ δὲ σημειώθηκε στὴ ζωὴ τους, στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, μὲ δική τους προσπάθεια. Γεννιοῦνται, χτίζουν τίς φωλιές τους, φέρνουν στὸν κόσμο τὰ παιδιὰ τους, παλεύουν γιὰ νὰ βροῦν τὴν τροφή τους καί, τέλος, χάνονται ἀπὸ τὴ ζωὴ ἀπαράλλαχτα, ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Στῶν ζώων, ὅμως, τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ἐντόμων τὴ ζωὴ καμιά πρόοδος δὲ σημειώθηκε μὲς στὸ χρόνο.

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ. Δὲ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς παρουσίας του πάνω στὴ γῆ, οἱ σκληροὶ ἀγῶνες του, οἱ ἀδιάκοπες προσπάθειές του δὲν πῆγαν χαμένες. Τὸ λογικὸ ἔδινε φτερὰ στὰ χέρια του, τὸν βοήθησε νὰ προοδεύη, νὰ καλυτερεῖ σταθερὰ τίς συνθηκὲς τῆς ζωῆς του· νὰ φυλάγεται ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους κινδύνους ποὺ τὸν παραμόνευαν σὲ κάθε βῆμα, νὰ βρῖσκη πάντα κάτι καινούριο.

Κι ἂν εἰμεις σήμερα ἔχουμε ἓνα πλῆθος εὐκολίες κι ἀγαθὰ στὴ διάθεσή μας, ἂν ὑπάρχη τὸ ραδιόφωνο, τὸ ἀεροπλάνο, οἱ διάφορες μηχανές, ὁ κινηματογράφος, τὸ αὐτοκίνητο, οἱ πύραυλοι καὶ τὰ διαστημόπλοια, καὶ τὸ σπουδαιότερο, ἂν μπορούμε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ ἐλευθερία, ὅλα αὐτὰ κι ὁ,τι ἄλλο μπορούμε νὰ χαροῦμε στὴ ζωὴ μας, εἶναι καρποὶ τῆς συγκλονιστικῆς προσπάθειας ποὺ αἰῶνες ὀλόκληρους πάνω στὴ γῆ πραγματώνει ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ στὴ φύση καὶ νὰ βελτιώσῃ τὴ ζωὴ του.

Τὸ θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας. Αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ πλάσματος τῆ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα, τοὺς ἀγῶνες καὶ τίς προσπάθειες γιὰ τὸ καλύτερο, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγιναν, σ' ὅποια ἐποχὴ κι ἂν σημειώθηκαν, ἔχει θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας.

Γενεές ἀτέλειωτες ἀνθρώπων ἦρθαν στὴ γῆ καὶ χάθηκαν. Λαοὶ μεγάλοι ἢ ἀσήμαντοι παρουσιάστηκαν, μεγάλα κράτη δημιουργήθηκαν κι ἐξαφανίστηκαν. Τί ἀπόμεινε ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀμέτρητους ἀνθρώπους; Κάθε ἀξία σκέψη, κάθε ἀνακάλυψη ἢ ἐφεύρεση, κάθε σημαντικὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγινε, δὲν πῆγε χαμένο.

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴν ἱστορία. Ἀτέλειωτη σειρὰ γενεῶν, ἀπὸ τὰ πανάρχαια τὰ χρόνια ὡς σήμερα, σὲ κάθε γωνιὰ τῆς γῆς, ἀγωνίστηκε σκληρὰ. Αὐτῶν τῶν ἀγῶνων οἱ καρποὶ κληροδοτήθηκαν σὲ μᾶς, γιὰ νὰ συνεχίσουμε, σὰν ἓνας κρίκος στὴν ἀλυσίδα τῆς ἀνθρωπότητας, γεμάτοι τεράστια εὐθύνη, μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονή, τὴν πορεία γιὰ τὸ καλύτερο, σὰν ἄξιοι πολῖτες.

2. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στήν ιστορική πορεία του ανθρώπου σημασία έχει να προσέξη κανείς εκείνα τα γεγονότα, που βάζοντάς τα στη σειρά και συνδέοντάς τα μπορεί να δη πών οδήγησαν, σιγά - σιγά, στην ανάπτυξη και τη βελτίωση της ζωής, δηλ. στον πολιτισμό*.

Όρισμός της Ίστορίας. Δεν έχουν ώστόσο άξια τὰ γεγονότα, αν δὲ συνδυαστούν με τούς ανθρώπους που τὰ προκάλεσαν ἢ τὰ ἀντιμετώπισαν. Κι ἡ Ίστορία σὰν ἐπιστήμη σκοπὸ τῆς ἔχει, γυρνώντας στα περασμένα, νὰ γνωρίση τὴν ἀδιάκοπη καὶ μακραίωνη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ ὀδηγεῖ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη, κοντὰ στὸν ἄνθρωπο, στὴ γνωριμία τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων του, ἀπὸ τὴ στιγμή που ἐμφανίστηκε στὴ γῆ ὡς σήμερα. Τοῦ δείχνει τὴ σημασία που ἔχει ἡ προσωπική του συμβολὴ στὴν δημιουργία τοῦ πολιτισμοῦ· τὸν βοηθεῖ δηλαδὴ νὰ αισθανθῆ σὰν ὑπεύθυνος πολίτης.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἀπαραίτητη ἡ χρονολόγηση τῶν γεγονότων. Ἐν ἀεὶ καθενας ἀπὸ μᾶς νὰ διηγηθῆ τὴν ἱστορία του, θὰ μιλήσῃ γιὰ μερικὰ σημαντικὰ γεγονότα στὴ ζωὴ του. Θὰ πρέπει νὰ πῆ πότε γεννήθηκε, ποιοὶ ἦταν οἱ γονεῖς του, πότε πῆγε στὸ σχολεῖο, πότε ἔγιναν κάποια σπουδαῖα περιστατικὰ τῆς ζωῆς του. Σὲ κάθε στιγμή, θὰ χρειαστῆ νὰ τοποθετήσῃ χρονικὰ αὐτὸ που διηγεῖται. Ἡ ἴδια ἀνάγκη παρουσιάζεται ἐπιτακτικὰ καὶ στὴ μελέτῃ τῆς ἱστορίας. *Εἶναι ἀπαραίτητο, δηλαδή, νὰ τοποθετήσῃ κανεὶς μὲς στὸ ἀπέραντο χρονικὸ διάστημα, που τὸ ἀνθρώπινο γένος ὑπάρχει στὴ γῆ, κάθε γεγονὸς που ἱστορεῖ.*

Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τὴν ἔνωσαν ἐδῶ καὶ αἰῶνες οἱ ἄνθρωποι. Ξεκίνησαν ἔτσι, παρατηρώντας τί συμβαίνει γύρω τους, νὰ βροῦν μερικὰ σταθερὰ σημεῖα. Ἡ νύχτα ἀκολουθεῖ, πάντοτε, τὴν ἡμέρα· τὸ φεγγάρι παρουσιάζεται, σὲς διάφορες φάσεις του, σὲ ἰσόχρονα διαστήματα. Οἱ ἐποχὲς τοῦ χρόνου διαδέχονται κανονικὰ ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ ξανάρθουν με τὴν ἴδια σειρά.

Ἔτος. Ἐφτασαν, ἔτσι, νὰ συλλάβουν τὴν ἔννοια τοῦ ἔτους. Προοδίστησαν πότε ἔρχονται οἱ βροχές, πότε εἶναι ζέστη ἢ κρύο, χρειάστηκε ὅμως νὰ τοποθετήσουν στὸ χρόνο μερικὰ γεγονότα.

Δὲν ὑπάρχει πάντα σταθερὸ σημεῖο στὴ χρονολογία κάθε λαοῦ. Κάθε τόπος ἢ πόλη εἶχε διαφορετικὰ σταθερὰ σημεῖα στὴ χρονολογία. Στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἀσσυρία καὶ στὴ Βαβυλωνία μετροῦσαν με βάση τὴν περίοδο που βασιλεύαν οἱ βασιλιάδες. Π.χ. τὸν τρίτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ φαραῶ Ραμσή Β' ἔγινε τὸ τάδε γεγονός.

Ἡ χριστιανικὴ χρονολογία. Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἔχουν σταθερὸ σημεῖο στὴ χρονολογία τους τὸ συγκλονιστικὸ γεγονός τῆς γέννησης τοῦ Κυρίου. Ὅ,τι ἔγινε ἀπὸ κεῖ καὶ ἔπειτα τὸ τοποθετοῦμε προσθέτοντας τὰ χρόνια. Π.χ. τὸ 1821 ξέσπασε ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐμεῖς σήμερα ζοῦμε 1975 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ. [Τὴ χριστιανικὴ χρονολογία τὴν πρότεινε τὸν 6ο αἰ. ὁ μοναχὸς Διονύσιος ὁ Μικρὸς, ἄργησε ὅμως πολὺ νὰ καθιερωθῆ].

Ἄνθρωποι ὅμως ἔζησαν καὶ πρὶν γεννηθῆ ὁ Κύριος. Τὰ γεγονότα που σημειώθηκαν στὴν ἐποχὴ τους, τὰ χρονολογοῦμε γυρνώντας πίσω τόσα χρόνια, ὅσο ἀπέχει τὸ κάθε περιστατικὸ ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, που εἶναι τὸ

σταθερό για μᾶς σημεῖο. Λέμε ἔτσι ὅτι τὸ 431 π.Χ. ξέσπασε ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Ἔννοια τοῦ αἰῶνα. Αἰῶνας εἶναι τὸ διάστημα ἑκατὸ χρόνων. Πρῶτος αἰώνας μ.Χ. εἶναι ἀπὸ τὸ ἔτος 1 ὡς τὸ 100, δεῦτερος ἀπὸ τὸ 101 ὡς τὸ 200. Μὲς στὸν 20ὸ αἰῶνα μ.Χ., τὸ 1914, ἄρχισε ὁ Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

Χρονολογία πρὸ Χριστοῦ. Οἱ προχριστιανικοὶ αἰῶνες πηγαίνουν πρὸς τὰ πίσω, κι ὅσο μεγαλώνει ὁ ἀριθμὸς τους, τόσο ξεμακραίνουν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ: ὁ πρῶτος αἰώνας π.Χ. ἀρχίζει τὸ 100 καὶ τελειώνει τὸ 1. Τὸ 480 π.Χ., στὸν 5ο αἰῶνα π.Χ., οἱ Ἕλληνες νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα. Ἄν τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχη ζωὴ 700.000 χρόνων (7000 αἰῶνες δηλαδή) πάνω στὴ γῆ, μόνο εἴκοσι αἰῶνες ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ· οἱ ἄλλοι 6980 εἶναι προχριστιανικοί.

Χιλιετία. Χιλιετία εἶναι τὸ χρονικὸ διάστημα χιλίων ἐτῶν.

Ἡ χρονολογία διαφόρων λαῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες χρονολογοῦσαν μὲ σταθερὸ σημεῖο τὴν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι μετροῦσαν ἀπὸ τὴν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ Μουσουλμάνοι ξεκινοῦν τὴ χρονολόγησή τους ἀπὸ τὸ 622 μ.Χ., τὴ χρονιά τῆς Ἐγίρας, ποῦ ὁ Προφήτης τους ὁ Μωάμεθ ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μέκκα, γιὰ νὰ γλιτώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του.

4. ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἐκατομμῦρια ἄνθρωποι ἔχουν ζήσει ὡς σήμερα στὴ γῆ. Πλήθος γεγονότα ἔχουν σημειωθῆ. Ἀδιάκοπτες προσπάθειες ἀλυσίδας ὀλόκληρης γενεῶν ὀδήγησαν στὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας. Ποιά μέσα ἔχουμε γιὰ τὴ γνωριμία τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους;

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀφήνει μαρτυρίες πίσω της. Ὅ,τι κι ἂν γίνῃ στὴ ζωὴ, κάποιο ἶχνος ἀφήνει πίσω του. Κι ἡ μακρότατη πορεία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔμεινε ἀμάρτυρη. Μόνο ποῦ δὲν εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ διακρίνῃ ὁ καθένας αὐτὰ τὰ ἴχνη.

Γραπτὰ μνημεῖα. Ἄν ἤξεραν ἐξαρχῆς οἱ ἄνθρωποι τὴ γραφή, τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ δὲν θὰ παρουσίαζε δυσκολίες, φτάνει νὰ εἶχαν διατηρηθῆ *γραπτὰ μνημεῖα* (ἐπιγραφές ἢ χειρόγραφα) καὶ νὰ ἦταν γνωστὴ ἡ γλῶσσα τους. *Τὴ γραφὴ ὁμως μόνο ἐδῶ καὶ πέντε χιλιάδες χρόνια περίπου τὴ βρῆκαν οἱ ἄνθρωποι.*

Ἄφωνα μνημεῖα. Στὴν ἔρευνα τῶν παλαιότερων ἐποχῶν πρέπει νὰ βοηθήσουν ἄλλα μέσα, *μνημεῖα ἄφωνα* (ἐργαλεῖα, ὄπλα, σκευὴ, τάφοι, ἐρείπια σπιτιῶν, παλατιῶν ἢ ναῶν, διάφορα ἔργα τέχνης, ἀλλὰ καὶ σκελετοὶ ἀνθρώπων καὶ ζῶων, ἀπομεινάρια τροφῶν κ.ά.π.).

Ἄλλα στοιχεῖα χρήσιμα στὴν ἱστορία. Ὁ ἱστορικός, στὴν προσπάθειά του νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄφωνα μνημεῖα, τὰ κείμενα, τὶς ἐπιγραφές ποῦ διατηρήθηκαν, στηρίζεται καὶ στὴ μελέτῃ τῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων παραδόσεων, καθὼς καὶ τῶν μύθων τῶν λαῶν, ποῦ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα μὲς στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων, διατηρήθηκαν σὲ μεταγενέστερους λαοὺς ἢ ἀναφέρονται στὰ παλαιὰ κείμενα.

Ἔθνογραφία καὶ Συγκριτικὴ Ἐθνολογία. Ὑπάρχει μιὰ ἀκόμη πολὺτιμη πηγή, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ζωῆς στὶς προϊστορικές περιόδους. Τὴν προσφέρουν δύο ἐπιστῆμες: Ἡ Ἐθνογραφία καὶ ἡ Συγκριτικὴ Ἐθνολογία, ποῦ θέμα τους ἔχουν τὴ μελέτῃ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πρωτόγονων λαῶν τῆς ἐποχῆς μας.

‘Ο πλήνιος δίσκος τής Φαιστού. Σπουδαίο μνημείο που βρέθηκε τὸ 1903 σ’ ἓνα μικρὸ δωμάτιο, στὰ βορειοδυτικὰ διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου τής Φαιστοῦ. Καί στίς δύο του πλευρῆς ὁ δίσκος ἔχει ἱερογλυφικά σημεῖα που ἀποτυπώθηκαν μὲ σφραγιδές, σπειροειδῶς, ὅταν ὁ πηλὸς ἦταν ἀκόμη νωπός. Ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν περιφέρεια καὶ προχωροῦν πρὸς τὸ κέντρο. Κάθε ὁμάδα συμβόλων χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐπόμενη μὲ κάθετες γραμμές· πιστεύεται ὅτι πρέπει νὰ ἀποτελῆ μία λέξη. (Περιγράφετε τὰ σημεῖα τοῦ δίσκου). Οἱ εἰδικοί που τὸν ἔχουν μελετήσει, παρατήρησαν πὼς μερικές ὁμάδες συμβόλων ἐπαναλαμβάνονται, πιστεύουν γι’ αὐτὸ πὼς θὰ πρόκειται γιὰ κάποιο θρησκευτικὸ ὕμνο. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τοῦ δίσκου δὲν ἔχει ἀκόμη διαβαστῆ, γι’ αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντλήσῃ πληροφορία ἱστορικὴ ἀπὸ ὅ,τι γράφεται πάνω του, παραμένει ἄφανο μνημείο γιὰ μᾶς. Χρονολογεῖται μεταξύ 1700-1600 π.Χ. καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

Πήλινη πινακίδα μὲ κατάλογο ἀγαθῶν τοῦ παλατιοῦ. Οἱ στίχοι χωρίζονται μὲ γραμμές. Καὶ οἱ δύο πινακίδες ἐκτίθενται στὴ Μυκηναϊκὴ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Περίφημη πήλινη πινακίδα ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Νέστορος στὴν Πύλο. Ἐπάνω της ἔχει σύμβολα σὲ γραμμικὴ Β γραφὴ (τὴν παλαιότερη μορφή τής ἑλληνικῆς γλώσσας). Ὑπῆρξε μεγάλη ἡ βοήθεια που ἔδωσε στὸν Βρετανὸ ἀρχιτέκτονα Βέντρινι (αὐτὸς τὴ διάβασε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ συμπατριώτη του Ἑλληνιστοῦ Τσαντγουϊκ τὸ 1952), γιὰτὶ πλᾶι-πλᾶι ὑπάρχουν τὰ σύμβολα μιᾶς λέξης καὶ τὸ πράγμα που σημαίνει ἡ λέξη. Π.χ. μετὰ τὰ σύμβολα που σημαίνουν στὴ γραμμικὴ Β τὸν τρίποδα (πι-ρι-πό-δε) εἰκονίζεται κι ἓνας τρίποδας. Ἐτσι βεβαιώνεται ὁ εἰδικὸς πὼς ἔχει διαβάσει σωστὰ καὶ καταλαβαίνει τὴ σημασία κάθε συμβόλου. Ἡ γραμμικὴ Β γραφὴ εἶναι συλλαβικὴ.

5. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗ

Προϊστορία. Μιά από τις μεγαλύτερες πνευματικές κατακτήσεις του ανθρώπου στάθηκε ή γραφή. Δεν τή βρήκαν όμως τήν ίδια εποχή όλοι οί λαοί. 'Η 'Ιστορία αρχίζει από τή στιγμή που υπάρχει γραφή. Τό μεγαλύτερο διάστημα τής πορείας του προς τόν πολιτισμό ό άνθρωπος τό έζησε χωρίς νά ξέρη νά γράφη. Τήν τεράστια αυτή χρονική περίοδο τή λέμε Προϊστορία.

Ή σημασία τής γραφής. Υπήρξαν λαοί που γνώριζαν τή γραφή, αλλά ύστερα από τήν εξαφάνισή τους κανείς δεν καταλαβαίνει τή γλώσσα τους (όπως οί άρχαίοι Κρητικοί, οί Έτρούσκοι κ.ά.), γι' αυτό και τά γραπτά μνημεία τους μένουν άφωνα για τήν ιστορία.

Ήερογλυφικά. Αρχικά οί άνθρωποι, στήν προσπάθειά τους νά εκφραστούν με σύμβολα, χρησιμοποίησαν εικόνες. Σχεδιάζαν δηλ. τό ψάρι, θέλοντας νά γράψουν τή λέξη ψάρι. Δυσκολία όμως παρουσίαζε ή έκφραση άφηρημένων έννοιών· αναγκάστηκαν έτσι νά τις συνδυάσουν μ' ένα αντικείμενο. Γι' αυτό, με τό σχήμα του ήλιου, σημείωναν όχι μόνο τή λέξη ήλιος, αλλά και τή θερμότητα. Με τόν καιρό, τό ίδιο σύμβολο έφτασε νά σημαίνει και τόν ήχο μόνο τής λέξης. Π.χ. με τό σχήμα του ψαριού δηλώνουν τό ψάρι, αλλά στήν Αίγυπτο,

Ή ασμίνιο ήμισφαιρικό κύπελλο από τήν Έγκωμη τής Κύπρου. Πρόκειται για άληθινό άριστούργημα μεταλλοτεχνίας, και για τό μελωδικό σχήμα αλλά και για τήν τεχνική του. Με χρυσάφι και μία μαύρη ύλη που λέγεται νιέλλο, τοποθετημένα ένθετα, παριστάνονται έξι κεφάλια βοδιών (βουκράνια), άνθη από λωτό και, στόν στενώτερο κύκλο, ρόδακες μέσα σε ήμικύκλια. Παρόμοιο κύπελλο έχει βρεθ ή και στήν Ελλάδα, στήν Άργολίδα (στά Δεντρά). Τό μνημείο αυτό, όσο κι άν είναι άφαντο, δίνει σπουδαιότατη πληροφορία, από τή στιγμή που όμοιο ακριβώς έχει βρεθ ή στήν ήπειρωτική Ελλάδα.

Σημαίνει πώς τόσο αυτό, όσο και τό άλλο, έχουν γίνει από τόν ίδιο τεχνίτη, που πρέπει νά ήταν Μυκηναίος τής Άργολίδας. Τό κύπελλο που βλέπουμε τό πήρε κάποιος από τήν Πελοπόννησο, τό μετέφερε στήν Κύπρο, όπου ίσως τό πούλησε ή τό χάρισε, και άργότερα, σάν πολύτιμο σκεύος που ήταν, τό τοποθέτησαν μες στόν τάφο κάποιου νεκρού που θάφτηκε στήν Έγκωμη, όπου και βρέθηκε στις άνασκαφές. Χρονολογείται στις άρχές του 14ου αι. π.Χ.

Σε βάθος λίγων εκατοστών κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, αποκαλύφθηκε το 1970 το εκπληκτικό αυτό εύρημα: ένα ανδρικό άγαλμα (kouros) των αρχαϊκών χρόνων και μία κόρη ντυμένη με όμορφο, πλουμισμένο με χαρακτηριστικά στολίσια μακρύ χιτώνα, ζωσμένο στη μέση της. Μόλις διακρίνονται, κάτω από το μακρύ χιτώνα της, τα κομψά της πόδια. Παντού, το άγαλμα της κόρης, στα στολίσια του φορεμάτος της και στα μαλλιά, διατηρεί ίχνη από χρώμα: κίτρινο, μαύρο, κόκκινο. 'Ακόμη και στα αυτιά της μες από το πτερύγιο, και στις άκρες από τα ρουθούνια της, υπάρχει κόκκινο χρώμα. 'Ο kouros, επίσης, έχει χρώμα κόκκινο στα μαλλιά, στην κόρη των ματιών. Θά είχε και στ' αυτιά και στα χείλη. Οι αρχαίοι συνήθιζαν να βάφουν τα αγάλματα σε όρισμένα σημεία. Δεν πρόβαλλαν τα έργα της πλαστικής κατάσπρα, όπως τα έχουμε συνήθειοι εμείς σήμερα. Τα δύο αγάλματα αποκαλύφθηκαν κοντά στο Μαρκόπουλο της Αττικής, στη περιοχή όπου υπήρχε στην αρχαιότητα ο δήμος του Μυρρινούσης, ένας από τους μεγαλύτερους. 'Εκεί, στα Μεσόγεια, κατοικούσαν οι πλούσιοι γαιοκτήμονες της Αττικής, που συνήθιζαν να θάβουν τους νεκρούς των μες στα κτήματά τους. Και τα δύο έργα είναι «επιτύμβια» – του αγάλματος της κόρης είχε βρεθεί πριν από πολλά χρόνια η βάση και, τώρα που αποκαλύφθηκε και το άγαλμα της, τοποθετήθηκε πάνω της και ταίριασε απόλυτα. 'Η βάση είχε επιγραφή που έδινε το όνομα της νεκρής κόρης – Φρασίκλεια τη λέγανε – και ανέφερε ακόμη το όνομα του γλύπτη του έργου – 'Αριστίων ονομαζόταν και ήταν από την Πάρο. 'Ετσι το εύρημα αυτό αποδείχθηκε σπουδαίο, γιατί δίνει μιάν αντιπροσωπευτική εικόνα της τέχνης των Παριωνών γλυπτών, που ήταν σπουδαίοι στα αρχαϊκά χρόνια, κι ακόμα μάς διέσωσε τη μορφή και το όνομα μίας νεαρής κόρης που, όπως λέει το χαραγμένο στη βάση της επίγραμμα, αντί για στεφάνι γάμου γνώρισε πρόωρα το θάνατο. Και τα δύο έργα βρίσκονται στο 'Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και χρονολογούνται στον 6ο αι. π.Χ. 'Η Φρασίκλεια, εφ' όσον αποδείχθηκε ότι ανήκει στο άγαλμά της ή επιγραφή, δεν είναι άγνωστο αλλά γραπτό μνημείο. Μπορεί ακόμη κανείς να πάρει κι από τα δύο έργα ένα πλήθος πληροφοριές. Θά μπορούσατε να σκεφθίτε να τις βρήτε;

καί τή συλλαβή *νάρ* (έτσι λέγεται τὸ ψάρι στὰ ἀρχαῖα αἰγυπτιακά). Οἱ γραφές αὐτές – τὰ *ιερογλυφικά* – παρουσιάζουν τεράστια δυσκολία νὰ γραφτοῦν ἢ νὰ διαβαστοῦν σωστά, γι' αὐτὸ κι ἦταν λίγοι καὶ πολὺ σπουδαῖοι, ὅσοι ἤξεραν νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν στὶς ἀρχαῖες κοινωνίες.

Γραμμικὲς γραφές. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐκφραστοῦν εὐκολώτερα, τοὺς ὀδήγησε στὴν ἀνάγκη νὰ ἀπλοποιήσουν τὰ σύμβολα τῆς γραφῆς. Τὰ διάφορα σχήματα, μὲ τὸν καιρὸ, δὲ σήμαιναν πιά ὀλόκληρη λέξη, ἀλλὰ μιὰν ὀρισμένη συλλαβή. Αὐτές τὶς γραφές τὶς λέμε γραμμικές, γιατί τὰ σύμβολά τους σχηματίζονται ἀπὸ γραμμές. Γραμμικὴ ἦταν ἡ πρώτη ἐλληνικὴ γραφή.

Σφηνοειδεῖς γραφές. Οἱ ἀρχαῖοι Βαβυλώνιοι, κ.ἄ. χρησιμοποιοῦσαν γραφή πρὸ βασικό της σύμβολο ἦταν ἓνα σχῆμα σὰ σφήνα – διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ χαραξοῦν γραμμές πάνω στὸν ὠμὸ πηλὸ – σὲ διάφορους σχηματισμούς, γι' αὐτὸ κι οἱ γραφές τους ὀνομάζονται σφηνοειδεῖς.

6. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στοιχεῖα γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ἀρχαιολόγου. Στὸν τόπο μας, πού γνῶρισε πολιτισμὸ αἰῶνων, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν χῶρος, ὅπου νὰ μὴ βρίσκωνται χνάρια τῆς ἀρχαιότητος. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ προσδιοριστοῦν, ἀρχίζει τὸ ἔργο τοῦ ἀρχαιολόγου. Ἄν ἔχη τὴ δυνατότητα νὰ ἐρευνήσει συστηματικὰ μιὰ θέση, εἶναι θαυμαστό, νὰ δῆ κανεὶς πόσο μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη του νὰ φωτίσῃ τὰ περασμένα καὶ νὰ δώσῃ ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τελείως χαμένων στὴ γῆ μυστικῶν τοῦ παρελθόντος. Τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων, τὰ διάγραμμα καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν, κάποια κοσμήματα, ἀγάλματα καὶ ἐπιγραφεῖς, ἡ μελέτη τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ ἐδάφους, ὅλα βοηθοῦν. Ἔτσι μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες, τὴν τέχνη καὶ γενικὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ*μίας περιοχῆς στὴν ἀρχαιότητα καὶ νὰ τὴν τοποθετήσῃ χρονικὰ.

Φωτογραφία ἀπὸ ὑποβρύχια ἔρευνα τὸ καλοκαίρι τοῦ ἔτους 1972 στὴν Κυρήνεια τῆς Κύπρου. Λίγα μέτρα ἀπὸ τὴ βόρεια ἀκτὴ τοῦ νησιοῦ εἶχε ναυαγήσει ἓνα ἀρχαῖο καράβι τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Εἶναι τὸ ἀρχαιότερο γνωστὸ ναυάγιο πού μελετήθηκε μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια. Διασώθηκε ὁ σκελετὸς τοῦ πλοίου, τὸ φορτίο του καὶ ἀκόμη συνάχθηκαν ἓνα σωρὸ πολυτίμης πληροφοριεῖς, σχετικὰ μὲ τὴν κατασκευὴ τῶν καραβιῶν τοῦ 4ου αἰ., τὸν τρόπο φόρτωσης τῶν ἐμπορευμάτων, τὴν σκευὴ τοῦ πλοίου γενικώτερα, καθώς καὶ τὴν ζωὴ τοῦ πληρώματος, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτία τοῦ ναυαγίου. Μὲς στὸ καράβι βρέθηκαν ἑκατοντάδες μύγδαλα καὶ καρύδια, τέλεια διατηρημένα, ἀμφορεῖς ὅπου ἦταν συσκευασμένα, νηλοπέτρες πού ἦταν ἡ «σαβούρα» τοῦ καραβιοῦ. Τὰ μέλη τοῦ πλοίου κομμάτι-κομμάτι, μεταφέρθηκαν στὴν ξηρὰ. Συντηρήθηκαν ἐπιστημονικὰ, συναρμολογήθηκαν καί, μὲς στὸ μεσαιωνικὸ κάστρο τῆς Κυρήνειας, ἐκτίθεται σήμερα ὀλόκληρο τὸ ἀρχαῖο καράβι, ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα εὐρήματα τοῦ εἶδους. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ναυαγίου προκλύφανε τὰ παρακάτω συμπεράσματα: Τὸ καράβι εἶχε φύγῃ ἀπὸ τὴ Σάμο – εἶχε ἀμφορεῖς σαμιάτικους – σταμάτησε στὴ Ρόδο καὶ τὴν Κῶ – βρέθηκαν πάλι τὰ ἀντίστοιχα νησιώτικα ἀγγεῖα – καὶ βούλιαξε ἓνα μίλι ἔξω ἀπὸ τὴν Κυρήνεια, σὲ ξαφνικὴ καταιγίδα, πού εἶναι συνηθισμένες στὸ σημεῖο αὐτό. Ἄγνωστο μένει γιὰ πού κατεβυθίστην τὸ πλοιο.

Ἀεροφωτογραφία. Ὑποβρύχια ἔρευνα. Σήμερα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθαυτὴ ἀνασκαφή, ἡ ἀρχαιολογία ἔχει σπουδαία μέσα στὴ διάθεσή της: τὴν ἀεροφωτογραφία καὶ τὴν ὑποβρύχια ἔρευνα, ποὺ δίνει τὴ δυνατότητα τῆς μελέτης τῶν ναυαγίων καὶ τῶν καταποντισμένων μὲς στὴ θάλασσα πόλεων. [Μὲ εἰδικὰ μαγνητόμετρα προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους μεταλλικὰ ἀντικείμενα ποὺ ὑπάρχουν στὴ γῆ μέσα σκεπασμένα. Ἐπίσης μὲ φωτομαγνητόμετρα εἰσάγουν σὲ τάφους ὑπόγειους (αὐτὸ γίνεται στὴν Ἐτρουρία, ὅπου ὑπάρχουν μεγάλοι ὑπόγειοι ταφικοὶ θάλαμοι, μὲ τὰ φέρετρα τῶν νεκρῶν καὶ ἓνα σωρὸ ἀντικείμενα, χάλκινα, πῆλινα καὶ ξύλινα, γύρω. Οἱ τοῖχοι τῶν τάφων ἔχουν πολὺ ἐνδιαφέρουσες καὶ μεγάλες τοιχογραφίες μὲ παραστάσεις ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν Ἐτρούσκων ἢ διάφορες τελετές), φωτογραφικὰ μηχανήματα, εἰδικὰ διασκευασμένα – μοιάζουν σὲ πολλὰ σημεῖα μὲ τὰ περισκόπια τῶν ὑποβρυχίων – γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ κατορθώνουν ἔτσι νὰ φωτογραφίζουν τοὺς ὑπόγειους χώρους τῶν τάφων μὲ κάθε λεπτομέρεια, πρὶν γίνῃ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, καὶ πέσουν χῶματα καὶ ἀλλοιωθῇ ἡ εἰκόνα τῶν διαφόρων χώρων].

Ραδιενεργὸς ἄνθραξ 14. Τέλος, μὲ διάφορες ἐργαστηριακὲς ἔρευνες, σὲ εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ κέντρα, ἐξετάζοντας μιὰ χούφτα χῶμα ἢ κόκαλα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ραδιενεργοῦ ἄνθρακα 14, προσδιορίζεται ἡ χρονολογία ἐνὸς γήινου στρώματος. [Τὴ χρονολόγηση καὶ τὴν προέλευση ἀντικειμένων πῆλινων ἢ χάλκινων βρῖσκουν τῶρα τελευταία οἱ εἰδικοί μὲ δύο τελειοποιημένα μηχανήματα: τὸ μαγνητόμετρο καὶ τὸ φασματοσκόπιο. Βάζουν π.χ. ἓνα κομματάκι ἀπὸ χάλκινο, πῆλινο ἢ σιδερένιο ἀντικείμενο ποὺ ξέρουν τὴν προέλευσή του, καὶ μαζί κομματάκια ἀπὸ ἀγγεῖα, χάλκινα σκεύη κ.ἄ. ποὺ δὲν ξέρουν ἀπὸ ποῦ προέρχονται. Τὸ μηχανήμα δίνει τὴν ἀπάντηση, ἀν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ δοθοῦν σωστὰ γιὰ τὶς ἀπαραίτητες συγκρίσεις. Τὸ φασματοσκόπιο μπορεῖ νὰ δώσῃ τὴ χρονολόγηση διαφόρων ἀντικειμένων πάλι, φτάνει νὰ εἶναι προσεκτικὸς ὁ ἐπιστήμων ποὺ τὸ χειρίζεται].

Ἄεροφωτογραφία μιᾶς ἀπὸ τὶς πολλὲς νεκροπόλεις τῆς Ἐτρουρίας (στὰ βόρεια τῆς σημερινῆς Ρώμης). Οἱ εἰδικοί φροντίζουν νὰ παίρουν αὐτὲς τὶς πολυτίμες φωτογραφίες (ἀπαραίτητες στὴ μελέτη, μὲ ὅσα στοιχεῖα προσφέρουν), ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ βροχὴ. Τὸ χῶμα πρέπει νὰ εἶναι καλὰ βρεγμένο, ὅποτε μὲ σκορπότερο χῶμα, ὅπως φαίνεται ἐξἄλλου, διαγράφονται τὰ ἴχνη συνοικισμῶν, δρόμων, τάφων, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς διακρίνῃ κανεὶς διαφορετικά, ἀν δὲν σκάψῃ.

7. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

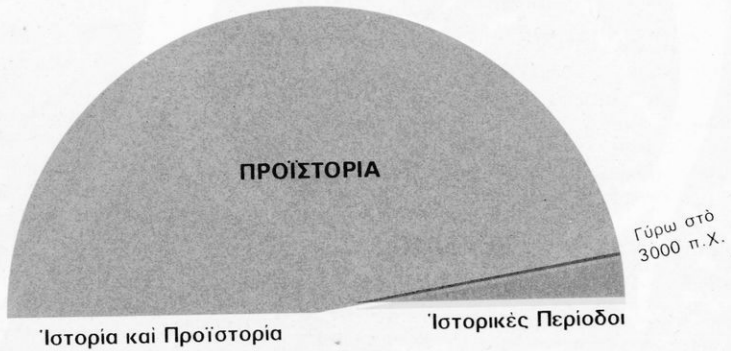
Διαίρεση τής 'Ιστορίας. Πέντε σχεδόν χιλιάδες χρόνια 'ιστορίας έχει ζήσει ή άνθρωπότητα απέναντι στους άμετρητους αιώνες που προηγήθηκαν, πριν οι άνθρωποι κατορθώσουν να βρουν τή γραφή.

Χωρίζουν τούς ιστορικούς χρόνους σε τρεις μεγάλες περιόδους:

- α) Στήν 'Αρχαιότητα,
- β) στο Μεσαίωνα, και
- γ) στη Νεώτερη 'Ιστορία.

Διαφορετική ή αρχή τής 'Ιστορίας στους διάφορους λαούς. Δεν πέρασαν όμως τò κατώφλι τής 'ιστορίας όλοι οί λαοί τήν ίδια εποχή, ούτε άρχισε ή μεσαιωνική κι ή νεώτερη 'ιστορία, για μās τούς Έλληνες, σύγχρονα με τούς άλλους ευρωπαϊκούς λαούς.

Διαίρεση τής ελληνικής 'ιστορίας. 'Η Έλληνική 'Ιστορία άρχίζει γύρω στο τέλος τής δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οί άρχαίοι της χρόνοι τελειώνουν τò 330 μ.Χ., όταν με τήν κτίση τής Κωνσταντινουπόλεως ιδρύεται ή Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οί νεώτεροι χρόνοι, τέλος, άρχίζουν με τήν Άλωση τής Κωνσταντινουπόλεως από τούς Τούρκους (1453).

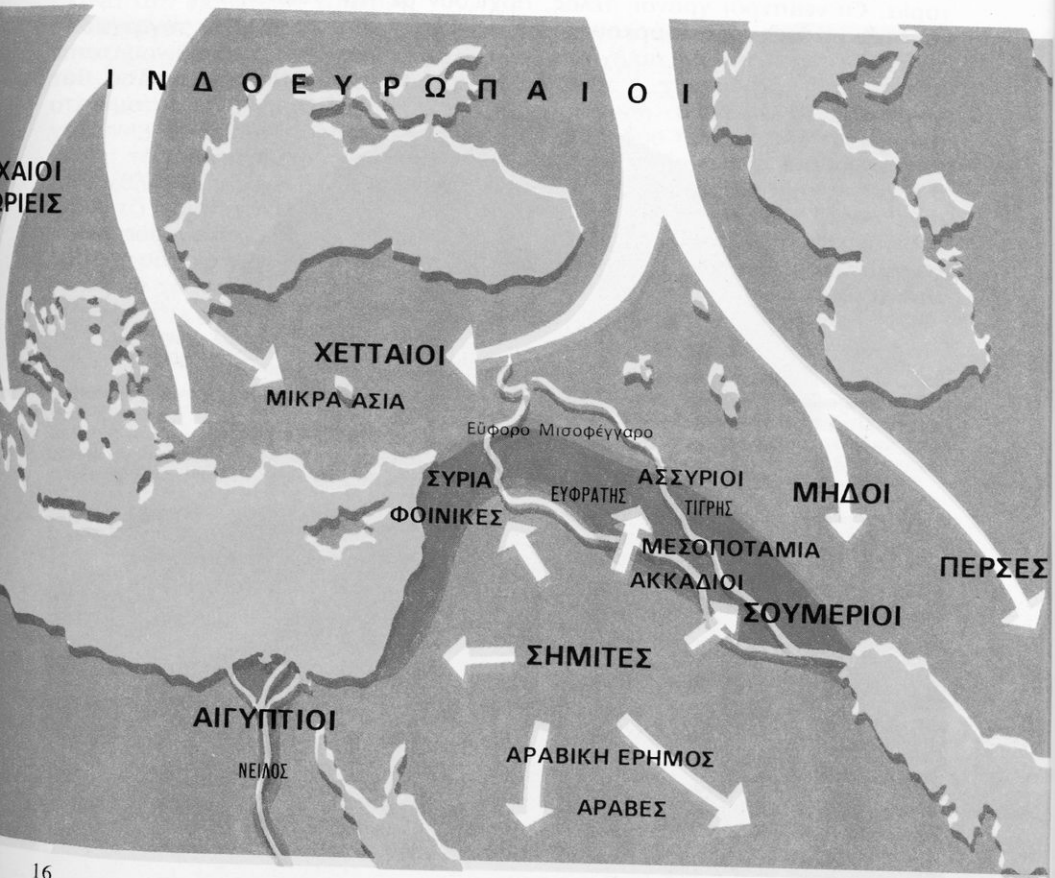

8. ΦΥΛΕΣ

Διαφορά φυλών. Πολλοί επιστήμονες πιστεύουν πώς στα πολύ παλαιά χρόνια ίσως όλοι οι άνθρωποι να ανήκαν στην ίδια φυλή. Όμως, μές στις χιλιάδες χρόνια που υπάρχει ο άνθρωπος, εξαιτίας του χώρου που κατοικούσε, των φυσικών συνθηκών που αντιμετώπιζε κι άλλων παραγόντων άγνωστων σέ μās, διαμορφώθηκαν διάφορες φυλές. Ξεχωρίζουν από το χρώμα του δέρματος, το σχήμα του προσώπου, το μέγεθος του σκελετού, το χρώμα των μαλλιών και των ματιών. Οι φυλές αυτές είναι: ή Λευκή, ή Κίτρινη, ή Μαύρη κ.ά.

Ή Λευκή φυλή χωρίζεται σέ δύο κλάδους: 1. Στους Ίνδοευρωπαϊούς ή Άρισους. Σ' αυτούς ανήκουν οι Ίνδοί, οι Μήδοι και οι Πέρσες, έμεις οι Έλληνες, οι αρχαίοι Ρωμαίοι και πολλοί από τους λαούς της Εύρώπης (Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί κ.ά.).

2. Στους Σημίτες: Σ' αυτούς ανήκουν οι Έβραίοι, οι Άραβες, αλλά κι οι αρχαίοι Βαβυλώνιοι, οι Φοίνικες κ.ά.

1. Ἡ Ἱστορία ἔργο τῆς ἔχει νὰ φωτίσῃ τὶς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ.
2. Ἀπαραίτητη εἶναι ἡ χρονολόγησις τῶν διαφόρων γεγονότων ποὺ ἔγιναν στὸ παρελθόν.
3. Γιὰ τὴν πραγμάτωσις τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας χρησιμοποιοῦνται μνημεῖα ἄφωνα (Προϊστορία) ἢ ἄφωνα καὶ γραπτὰ μαζὶ (Ἱστορία).
4. Οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι χωρίζονται σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους (Ἀρχαιότητα, Μεσαιῶνα, Νεώτερος Χρόνος).
5. Εἶναι τεράστια ἡ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.
6. Ἡ σύστασις τῶν ἱστορικῶν φυλῶν δὲν εἶναι πάντα γνωστή. Στὴ Λευκὴ φυλὴ ἀνήκουν δύο μεγάλοι κλάδοι: οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ οἱ Σημίτες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ἀρχαῖος τραγικὸς ποιητὴς Σοφοκλῆς ὑμνεῖ τὴν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου:

«Πολλὰ ἔναι τὰ θάματα
 πῶς θάμ' ἀπ' τὸν ἀνθρώπου, τίποτα·
 πέρ' ἀπ' τὴν ἀφροσύνην
 τραβάει καὶ πάει τὴ θάλασσα
 μὲ τοῦ νοτιά τὶς φουρτοῦνες,
 περνώντας κάτω ἀπ' τὰ κύματα
 π' ὀλόγυρά του βρυχιοῦνται·
 καὶ τὴν τρανότερη μὲς στοὺς θεοὺς
 τὴν ἀφταρτη ἀκάματη Γῆ,
 καταπαύεται μὲ τ' ἀλέτρια, ποὺ χρόνο
 (μὲ χρόνο
 πᾶνε κι ἔρχονται ἀλογόσυρτ' ἀπάνω
 (τῆς
 ὀργώνοντάς την.

Καὶ γλῶσσα καὶ νόησις ἀνεμόφερη
 καὶ τὴν καλὴ μὲς σὲ πόλεις κυβερνία του
 ἔμαθε νὰ ἄχῃ· καὶ πῶς
 ἀπ' τὰ ὑπαίθρια τὰ βέλη τῆς νύχτας
 (παγωνιάς
 καὶ τοῦ κακοῦ τ' ἀνεμόβροχου
 νὰ φυλάγεται – ὁ παντοσόφιστος·
 ἀνεφοδίαστον, τίποτα
 δὲν τὸν βρῖσκει ἀπ' ὄ,τι ἔναι νὰ ῥθῃ·
 μόνο ἀπ' τὸ Θάνατο
 γλιτωμὸ δὲ θά βρῆ πουθενά·
 ὁμως γι' ἀρρώστιες, ποὺ τρόπο δὲν
 (εἶχανε,
 βρῆκε ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο γιατρειά».

Σοφοκλέους, «Ἀντιγόνη» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. Ἐνα πταλιὸ ξένο παραμῦθι λέει:

«Στὶς μακρινὲς χῶρες τοῦ βορρᾶ βρῖσκεται ἕνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλὸ καὶ ἄλλα τόσα πλατὺ. Κι εἶναι ὀλόκληρο ἀπὸ καθαρὸ διαμάντι.
 Μιὰ φορὰ, κάθε χίλια χρόνια, φτάνει ὡς ἐκεῖ ἕνα πουλάκι καὶ ζύνει πάνω σ' αὐτὸ τὸ βουνὸ τὸ μικρὸ του ράμφος.
 Ὁ χρόνος ποὺ χρειάζεται, γιὰ νὰ φαγωθῇ ὀλόκληρο τὸ διαμαντένιο βουνό, εἶν' ἕνα δευτερόλεπτο ἀπέναντι στὴν αἰωνιότητα».
 Αὐτὸ τὸ παραμῦθι θὰ μπορούσε νὰ σκεφτῆ κανεὶς, ὅταν θέλῃ νὰ φανταστῇ τὴν ἡλικία τῆς γῆς.

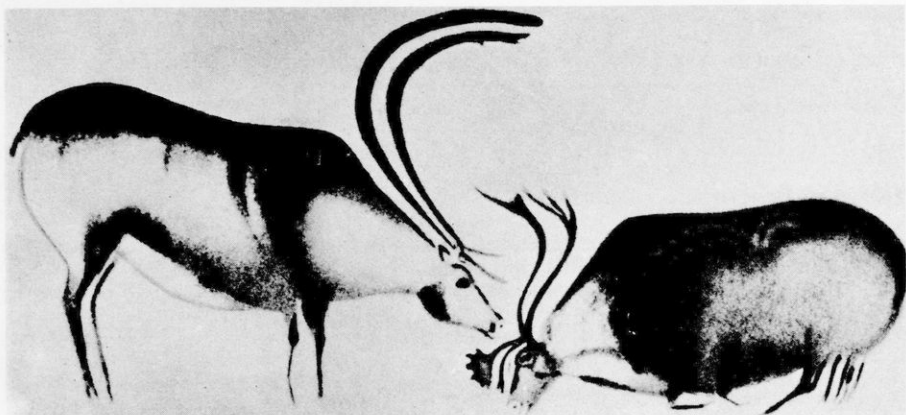
3. Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν διάφορες χρονολογίες. Ύπολόγιζαν τὸ χρόνο μὲ τὶς Ὀλυμπιάδες – τοὺς Πανελλήνιους ἀγώνες ποὺ γίνονταν κάθε πέμπτο χρόνο στὴν Ὀλυμπία. Προσδιόριζαν, ἀκόμη, στὸ χρόνο, τὰ γεγονότα, στὶς διάφορες πόλεις, μὲ βάση τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερείων, τῶν Ἐφόρων στὴ Σπάρτη κτλ. Ὑστερα ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες καταστροφές κι ἀλλαγές ποὺ σημειώθηκαν στὴ γῆ, τὰ περισσότερα χνάρια τῶν περασμένων εἶχαν χαθῆ γι' αὐτοὺς κι ἦταν ἐπι ἀδύνατο νὰ ξέρουν πολλὰ πράγματα προγενέστερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τους. Ἐμεῖς, σήμερα, γνωρίζουμε πολὺ καλύτερα ἀπὸ κείνους τὴν παλαιότερη ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας.

Πῶς προσδιορίζει χρονολογικὰ ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π.Χ.):

«Δεκατέσσερα χρόνια ἔμειναν ἔγκυρες οἱ συνθήκες ποὺ ὑπογράφηκαν μετὰ τὴν καθυπόταξη τῆς Εὐβοίας τὸ δέκατο πέμπτο χρόνο, ὅταν ἡ Χρυσὴ ἤθελε δυὸ χρόνια νὰ συμπληρώσῃ τὰ πενήντα τῆς ἱεροσύννης της, κι ἔφορος στὴ Σπάρτη ἦταν ὁ Αἰνησίππης κι ὁ Πυθόδωρος εἶχε ἀκόμη τέσσερεις μῆνες ὡς νὰ τελειώσῃ ὁ καιρὸς του σὰν ἀρχοντας τῆς Ἀθήνας, δεκάδι μῆνες μετὰ τὴ μάχη τῆς Ποτίδαιας, καὶ μόλις ἀρχίζει ἡ ἀνοιξη, μερικοὶ ἐνοπλιοὶ Θηβαῖοι... μπῆκαν τὴν ὥρα τοῦ πρώτου ὑπνου στὴν Πλάταια τῆς Βοιωτίας, πολιτεία συμμαχικὴ τῆς Ἀθήνας».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» II, 2 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

Τάρανδοι ἀντιμέτωποι. Ἐκφραστικὴ πολὺχρωμὴ τοιχογραφία ἀπὸ σπήλαιο τῶν Πυρηναίων. Χρονολογεῖται στὰ τέλη τῆς Παλαιολιθικῆς Ἐποχῆς. Ἀξίζει νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς πόσο ἀπλά καὶ συνοπτικὰ δίνεται καὶ ἡ κίνηση καὶ ἡ ἔκφραση τῶν ζώων. Ὑπάρχει στὸ σπήλαιο τοῦ Φὸν ντὲ Γκῶμ.

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Τρεις οι περίοδοι της Προϊστορίας. Χωρίς την αρχαιολογία δε θα ήταν γνωστά τα πρώτα βήματα του ανθρώπου πάνω στη γή. Οι ειδικοί χωρίζουν την Προϊστορία σε τρεις μεγάλες περιόδους, ανάλογα με το ύλικό που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή των εργαλείων και των όπλων:

1. Στην *Παλαιολιθική Έποχή* (ή πέτρα διόλου ή λίγο κατεργασμένη).
2. Στη *Νεολιθική* (τέλεια κατεργασία της πέτρας).
3. Στην *Έποχή των Μετάλλων* (συνήθως λέγεται *Έποχή του Χαλκού*, γιατί αυτού του μετάλλου ή χρήση χαρακτηρίζει αυτή την εποχή).
 Η διάρκεια της πρώτης είναι εκπληκτικά μεγάλη. Ανάμεσα σ' αυτή και στην επόμενη μεσολαβεί ή *Μεσολιθική*, μιὰ σύντομη φάση χωρίς νέο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό.

2. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

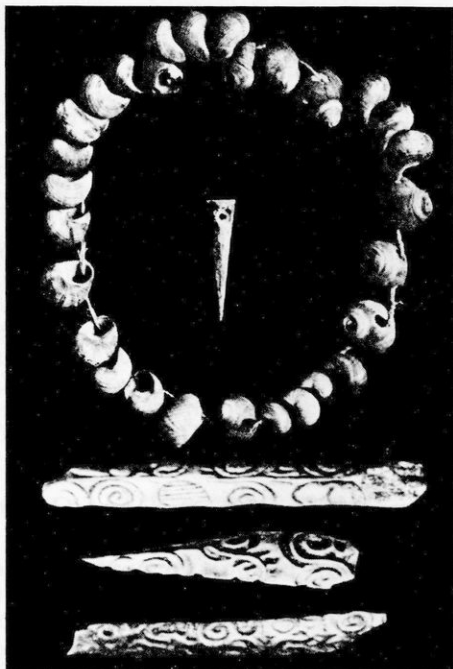
Άλλαγες στο κλίμα. Ζώα της εποχής. Στη γή ασύλληπτες μεταβολές σημειώνονται στη μακράιωνη αυτή περίοδο. Το κλίμα και ή μορφή του τοπίου αλλάζουν. Φάσεις θερμές κυριαρχούν, ύστερ' από περιόδους φοβερής παγωνιάς. Μεγάλα ζώα ζούν μες στα πυκνά δάση: λιοντάρια, ύαινες, τίγρεις, ελέφαντες, ρινόκεροι. Στα ποτάμια ύπάρχουν ίπποπόταμοι.

Η μοναξιά του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δεν ξέρει στην αρχή νά μιλήση. Φριχτή τόν κυκλώνει ή μοναξιά. Ένας άπέραντος φόβος για τὸ άγνωστο, για τή φύση και για τὸ θάνατο που παραμονεύει σε κάθε βήμα και του παίρνει ξαφνικά τούς δικούς του, θα κυριαρχούσε μες στην καρδιά του. Κι όμως δε λύγισε.

Ο άνθρωπος τροφосуλλέκτης. Έξακολουθει νά παλεύη φοβερὰ για τήν εξοικονόμηση της τροφής του. Είναι *τροφосуλλέκτης*. Ζη από τις ρίζες των φυτών, από τούς καρπούς που κόβει από τὰ δέντρα κι από τις ώμες σάρκες των ζώων που σκοτώνει. Το κλίμα είναι ζεστό και δεν έχει ανάγκη κατοικίας για νά προφυλαχτή από τόν καιρό. Τρέμει, ώστόσο, περισσότερο τή νύχτα τὰ άγρια ζώα και διαλέγει γι' αυτό πρόχειρα καταφύγια. Πολύ συχνά, κυνηγημένος από τήν πείνα, ακολουθει ξοπίσω τὰ ζώα (τήν κύρια τροφή του) που αλλάζουν διαμονή, όταν τὸ χορτάρι τελειώνη σ' ένα μέρος.

Οι ψυχρές περίοδοι και τὰ ζώα τους. Όταν σημειώνεται μεταβολή στο κλίμα και οι πάγοι κατεβαίνουν από τούς πόλους προς τις πεδιάδες, φριχτό κρύο κυριαρχεί παντού. Η έπιβίωση γίνεται ακόμη μεγαλύτερη άγωνία. Άλλα ζώα παρουσιάζονται, τώρα, με πυκνὸ τρίχωμα. Είναι πελώρια και τὰ περισσότερα δεν ύπάρχουν πιά σήμερα: μαμούθ (είδος τεράστιου ελέφαντα), βόνασοι, τάρανδοι, γκριζες άρκουδες κι άγρια άλογα.

Διατροφή. Ένδυμασία. Όπλα κι εργαλεία. Ο άνθρωπος ζη άποκλειστικά, σχεδόν, τώρα από τὸ κυνήγι των ζώων, που με άνεπιπτος τὸ κίνδυνο κατορθώνει νά σκοτώση, παραμονεύοντας ώρες ολόκληρες. Με τὸ δέρμα τους ντύνεται. Τρώει ώμο τὸ κρέας τους και δεν ξέρει νά φτιάξη εργαλεία. Για όπλο χρησιμοποιεί τις πέτρες, όπως τις βρίσκει στη φύση. Στην αρχή, διαλέγει τις

Πλυττό γυναικείο κεφάλι (αριστερά), περιδέραιο από κοχύλια (δεξιά) και κάτω, έργαλεία από έλεφαντοκόκαλο. Όπως φαίνεται καθαρά, έχουν διακόσμηση από γεωμετρικά σχέδια. Έχουν βρεθθ όλα στην περιοχή των Πυρηνάϊων και προέρχονται από την Παλαιολιθική Έποχή. Το κεφάλι είναι άξιοσημείωτο για τόν άπλό, αλλά έκφραστικό τρόπο με τόν όποιο έχουν δοθθ συνοπτικά τὰ χαρακτηριστικά του. Έκτίθενται στο Μουσείο του Saint Germain τής Γαλλίας.

μυτερές, όσες τόν βολεύουν στο σκοπό που επιδιώκει. Τελικά, προτιμαει τόν *πυριτόλιθο*, που τόν χωρίζει εύκολα σε μυτερά κομμάτια, όταν τόν χτυπήσει. Τὰ χρησιμοποιεί, ανάλογα με τó σχήμα τους, για όλες τις δουλειές: πελέκια, σφήνες, ξύστρες, μαχαίρια κ.ά. Όπλίζοντας μ' αυτά τó θαυμαστό του χέρι προχωρεί στην κατάκτηση τής ζωής. Άν ζη κοντά σε ποτάμια, ψαρεύει με άγκιστρι από κόκαλο ζώων, που με τόν καιρό τó χρησιμοποιεί σα νέο ύλικό για έργαλεία κ.ά. Άλλο ύλικό του προσφέρουν και τὰ *κέρατα* των ζώων.

Κατοικία. Τέχνη. Η παγωνιά τόν υποχρεώνει να αναζητήσει κατοικία στα σπήλαια. Στην τελευταία ψυχρή περίοδο, αυτή που διαρκεί από τὰ 40000 χρόνια π.Χ. ως τὰ 10000 π.Χ. περίπου, έκδηλώνεται ό άνθρωπος ως καλλιτέχνης. Τις ατέλειωτες ώρες τής άπραξίας σκαλίζει ή ζωγραφίζει μες στις σκοτεινές σπηλιές, με έκπληκτική φυσικότητα, σκηνές από κυνήγι (με ανθρώπους και ζώα, ή κοπάδια από τάρανδους κ.ά.).

Η ανάκαλυψη τής φωτιάς. Το μεγαλύτερο ανθρώπινο επίτευγμα σ' αυτή την εποχή, ύστερ' από τόν όμιλία, είναι ή *ανάκαλυψη τής φωτιάς*. Κάποιος κεραυνός κάποτε θά τόν τήν άποκάλυψε. Πώς, όμως, ύστερα κατόρθωσε να τήν άνάψη μόνος του; Τρίβοντας άραγε τὰ ξύλα μεταξύ τους;

‘Ο παλαιολιθικός άνθρωπος είχε άεισημηιώτες καλλιτεχνικές ικανότητες. Γνωρίζοντας, από παρατήρηση όλης του τής ζωής, τήν παραμικρή κίνηση τών ζώων ήταν σέ θέση νά τά σχεδιάζη μέ έλάχιστες γραμμές, τόσο καλά, μάλιστα, ώστε είναι φυσικό νά μάς προκαλούν σήμερα τό θαυμασμό αὐτά του τά έργα. Στήν εικόνα, παράσταση από άνθρωπίνα χέρια καί ζώα τής Παλαιολιθικής Έποχής. Τοιχογραφία από σπήλαιο τοῦ Καστίλλο στήν ‘Ισπανία.

Θρησκεία. Τότε γεννιούνται οί πρώτες θρησκευτικές ιδέες μέσα του κι αρχίζει ή λατρεία τών νεκρών. ‘Η πρόοδος παίρνει ταχύτερο ρυθμό από τά 40000 π.Χ. κι ύστερα.

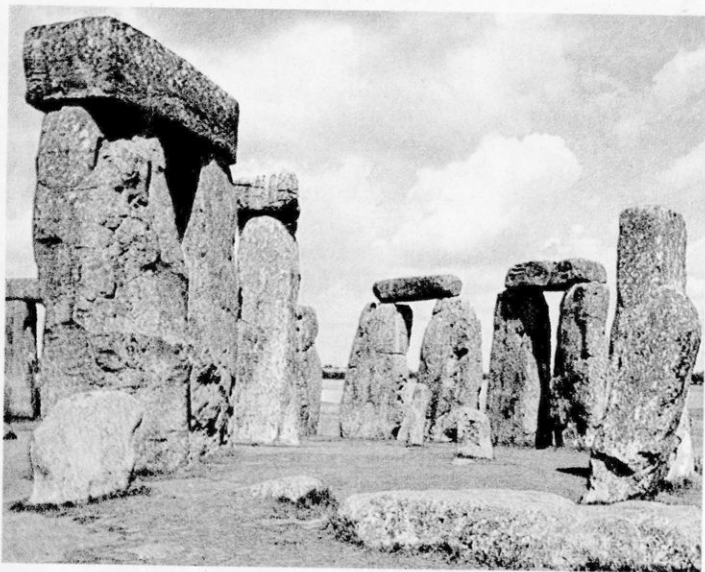
3. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Λιώνουν οί πάγοι. Βροχές. Στο τέλος τής Παλαιολιθικής περιόδου αλλάζει ριζικά ό τρόπος ζωής τού ανθρώπου. Νέα έποχή έγκαινιάζεται στόν πολιτισμό. Οί τάρανδοι καί τά μαμμούθ μεταναστεύουν πρὸς τούς πόλους. ‘Ακολουθοῦν πολλές βροχές κι από τά νερά σχηματίζονται οί λίμνες τής Εὐρώπης. Τότε ή πεδιάδα τής Θεσσαλίας θά έγινε λίμνη, λένε οί γεωλόγοι.

‘Ο Κατακλυσμός. ‘Ο κατακλυσμός ήταν γεγονός κοσμογονικό· σημειώθηκε καί στήν Εὐρώπη καί στήν ‘Ασία. Στάθηκε τόσο συγκλονιστικό, ώστε από τότε αρχίζει νά λειτουργή ή μνήμη τών λαών καί στίς παραδόσεις τους μένει ή θύμηση τοῦ κατακλυσμοῦ. ‘Από κεί καί πέρα τό κλίμα γίνεται σταθερό.

‘Αρχίζει ή καλλιέργεια τής γής. Αποτελέσματα. Τότε σημειώνεται ή μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση, πού διάπλατα άνοιξε τό δρόμο στήν πρόοδο. ‘Ο άνθρωπος λυτρώνεται από τήν άγωνία τής πείνας. ‘Αρχίζει νά καλλιεργή τή γή. ‘Εξημερώνει μερικά ζώα (σκύλο, πρόβατο, κατσίκα, χοίρο, γαϊδούρι), άποκτά κοπάδια καί ζή πιά σέ συνοικισμούς, μαζί μέ άλλους ανθρώπους. ‘Αγαπάει καί δένεται μέ τό κομμάτι τής γής πού καλλιεργεί (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). ‘Αρχίζει νά ύφραίνει κι έξασφαλίζει έτσι τό ντύσιμό του. Φτιάχνει πηλόκτιστες καλύβες κι άργότερα μικρά σπιτάκια μέ λίθινα θεμέλια, γιά νά κατοικήση.

‘Εργαλεία. Σκεύη. Ειδώλια. Βασικό ύλικό γιά τά εργαλεία μένει πάλι ή πέτρα. Τώρα όμως χρησιμοποιείται έκτός από τόν πυριτόλιθο (στήν ‘Ελλάδα υπάρχουν κοιτάσματα του στήν Καλαμπάκα κοντά) καί ό όψιανός (σκληρή ήφαι-

Μενχίρ, ένα από τὰ δύο πού ἔχουν βρεθῆ σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος – τὸ δεύτερο ἀποκαλύφθηκε στὴ Μιδέα τῆς Ἀργολίδας. Προσέξτε πόσο ὁ τεχνίτης τοῦ προσπάθησε νὰ ἀποδώσῃ τὰ χέρια, νὰ φτιάξῃ στενότερο τὸ λαιμὸ ἀπὸ τὸ τριγωνικὸ κεφάλι καὶ πῶς υποδηλώνει ὅτι ἡ μορφή φορεῖ περιδέραιο σὲ πολλές σειρές. Ἐχει ὕψος 1.80 μ. περίπου. Ὑπάρχει στὸ Μουσεῖο τῆς Λάρισας.

Προϊστορικά μεγαλιθικὰ κατασκευάσματα πού βρίσκονται στὸ Στόουνχεντζ τῆς νότιας Ἀγγλίας. Θεωροῦνται πῶς εἶναι ὑπολείμματα μεγάλων κατασκευῶν πού ἐγίναν στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Οἱ ὄρθιες πέτρες εἶναι τοποθετημένες σὲ δύο κύκλους – λέγονται κρομλέχ.

στειακὴ λάβα) πού χωρίζονται εὐκόλα οἱ πυρῆνες τοῦ σὲ κοφτερὲς λεπίδες. Ἐξακολουθεῖ φυσικὰ ἡ χρῆση τοῦ ξύλου καὶ τοῦ κόκαλου ὡς ὕλικου γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὀπλων, σκευῶν, κοσμημάτων κι ἄλλων ἀντικειμένων. Τὴν πέτρα ξέρουν πιά νὰ τὴν κατεργαστοῦν καὶ νὰ λειαίνουν τὴν ἐπιφάνειά της. Τελειοποιοῦνται γι' αὐτὸ τὰ ἐργαλεῖα καὶ πληθθαίνουν τὰ εἶδη τους. Στὰ ἀγγεῖα δίνουν ὠραῖα σχήματα καὶ ζωγραφίζουν τὰ τοιχώματά τους. Φτιάχνουν παράξενα ἀγαλματάκια ἀπὸ πηλὸ καὶ πέτρα· (ειδώλια). Τὰ περισσότερα παριστάνουν μιὰ γυναικεῖα μορφή παχύσαρκη. Εἶναι ἡ θεὰ τῆς γονιμότητος. **Οἱ πρώτοι συνοικισμοί. Ἡ πρώτη πόλη.** Οἱ πρώτες ἀνθρώπινες ὁμαδικὰ ἐγκαταστάσεις (συνοικισμοί), διαπιστώθηκε πῶς ἐγίναν στὴν Ἀσία. Στὸ Τζάρμο τῆς Βορ. Μεσοποταμίας, ἰδρύνονται τὰ πρώτα χωριὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι φύτρωνε μόνο του ἑνα εἶδος ἄγριου σιταριοῦ. Παρατήρησαν πῶς εἶχε σπόρους. Τοὺς μάζεψαν καὶ τοὺς ἐσπείραν δοκιμαστικὰ καὶ σὲ λίγους μῆνες βλάστησαν καὶ πρόβαλε στὴν ἐπιφάνεια τὸ φυτὸ πού τοὺς ἔδωσε πολλαπλάσιο καρπὸ, ἀπ' ὅ,τι εἶχαν σπείρει. Ἔτσι ἀρχισε ἐκεῖ γιὰ πρώτη φορὰ στὸν κόσμῳ, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς.

Στὴν Ἰερικὴν ἐγίνε ἡ πρώτη πόλη, μὲ σπίτια, δρόμους κανονικοῦς, ἀποθήκες γιὰ τροφίμα. Τὴν περιτριγύρισαν οἱ κάτοικοί της μὲ τείχη, γιὰ τὴν ἀμυνά της ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Ὅλα αὐτὰ βεβαιώθηκαν ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς ἐρευνες.

Κεφάλι αλόγου που χλιμντρίζει. Προέρχεται από το σπήλαιο του Μας ντ' Αζίλ. Βρίσκεται στο Μουσείο του Saint Germain στην Γαλλία.

Με το πέρασμα των χρόνων γκρεμίστηκαν οί τοίχοι των σπιτιών, ό άνεμος έφερνε αδιάκοπα σκόνη που σκέπαζε τὰ έρείπια, κι έτσι σιγά-σιγά, όλα χάθηκαν από την έπιφάνεια τής γής. Έκεί που άλλοτε υπήρχαν ανθρώπινες κατοικίες, σήμερα βλέπει κανείς μικρούς λόφους από χώμα, που δέν ξεχωρίζουν πάντα από τους φυσικούς λόφους.

Τό τέλος τής Νεολιθικής έποχής. Η Νεολιθική έποχή δέν τελειώνει παντού τόν ίδιο καιρό. Στην Ασία ή περίοδος αυτή κλείνει νωρίτερα άπ' ό,τι στην Εύ-

Πήλινο άγγείο με δίχρωμη διακόσμηση, καφέ και κόκκινη, έπάνω στο φυσικό χρώμα του πηλού. Βρέθηκε στη Θεσσαλία, στο Διμήνι – κοντά στο Βόλο – και έκτίθεται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Χαρακτηριστικό σέ διάπλαση νεολιθικό λίθινο γυναικείο άγαλμάτιο (ειδώλιο) που βρέθηκε στη Σπάρτη. Στην έποχή αυτή τó μυστήριο τής γέννησης δημιουργεί στους πρωτόγονους τέτοια έκπληξη και σεβασμό, ώστε φθάνουν νά λατρεύσουν όλοι μιá θεότητα που είναι γυναίκα και έχει διογκωμένους τούς γλουτούς και τονισμένα συνήθως τὰ κάτω τής άκρα.

Τό άγαλματάκι τής Σπάρτης είναι άξιολογώτατο και για τς άναλογίες του, αλλά και για τή γενικώτερη πλαστική άπόδοσή του. Έκτίθεται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ρώπη, –στην Ελλάδα, στα 2600 π.Χ. Στην άλλη Εύρώπη όμως έξακολουθεί ακόμη και στη δεύτερη χιλιετία π.Χ. Τότε στήνονται εκεί μερικά παράξενα πέτρινα μεγαλιθικά μνημεία, που τὰ λέμε σήμερα: ντολμέν (έπιπεδη πέτρα), μενχίρ (μακριά πέτρα) και κρομλέχ. Είναι κατασκευασμένα από μεγάλες πέτρες, και για τó στήσιμό τους θά έργάστηκαν πολλοί άνθρωποι μαζί. Όρισμένα άπ' αυτά είναι ταφικά μνημεία. Στην Εύρώπη έχουν βρεθθ άφθονα, στην Αγγλία και στη Γαλλία.

4. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

Χρησιμότητα του μετάλλου. Η χρησιμοποίηση του μετάλλου από τον άνθρωπο είναι ένα ακόμη αποφασιστικό βήμα για την πρόοδο του. Παίρνει, σιγά-σιγά, τη θέση της πέτρας, και εύκολα απάνταστα στην καθημερινή ζωή. Ο άνθρωπος με τον καιρό μαθαίνει να το λιώνει στη φωτιά, και να του δίνει το σχήμα που θέλει. Φτιάχνει μ' αυτό ένα πλήθος εργαλεία, όπλα, σκεύη και κοσμήματα.

Έχειρίδιο και σμίλη χάλκινα, από τάφος της Νάξου. Χρονολογούνται στην Έποχή του Χαλκού. Εκτίθενται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τα πρώτα μέταλλα. Τα πρώτα μέταλλα που γνώρισε ο άνθρωπος ήταν το χρυσάφι και ο χαλκός. Πολύ σύντομα έμαθε την ανάμειξη του χαλκού με τον κασσίτερο και κατασκεύαζε έτσι τον ορείχαλκο (μπρούντζο), που είναι στερεώτερος και γι' αυτό πιο εύχρηστος.

Τα μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν πρώτα στην Ανατολή. Δεν τα γνώρισαν όμως ταυτόχρονα όλοι οι λαοί. Σήμερα, υπάρχουν φυλές καθυστερημένες που ζουν ακόμη στην Έποχή του Λίθου (Όκεανία, Ν. Αφρική). Την Έποχή του Χαλκού αρχίζει η ιστορική περίοδος ορισμένων λαών που βρίσκουν τη γραφή, και ανθρώποι στην Ανατολή οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί.

Η Έποχή του Σιδήρου. Αργότερα, μετά το 1500 π.Χ., αρχίζει η Έποχή του Σιδήρου σε ορισμένους λαούς. Στην αρχή τον είχαν οι άνθρωποι για πολύτιμο μέταλλο. Η ανακάλυψη του σιδήρου έγινε αφορμή να εκτοπισθεί με τον καιρό τελείως η πέτρα ως υλικό για εργαλεία και όπλα.

Οι πρώτοι Ίνδοευρωπαίοι στο Μεσογειακό χώρο. Η ανάπτυξη της μεταλλουργίας στην Έποχή του Χαλκού συνταιριάζεται μ' ένα άλλο γεγονός, που είχε πολλές συνέπειες στην Ευρώπη, στην Ασία και στην Αφρική. Μεταξύ 2000 και 1200 π.Χ. φτάνουν οι πρώτοι Ίνδοευρωπαίοι και σκορπίζονται κυρίως κοντά στο Μεσογειακό χώρο (σ' αυτό το χρονικό διάστημα κατεβαίνουν και στον τόπο μας οι πρώτες ελληνικές φυλές).

Ανάπτυξη εμπορίου. Η γνωριμία των μετάλλων οδήγησε στην ανάγκη να φροντίζουν οι άνθρωποι να τα προμηθεύονται από τους τόπους όπου έβγαιναν. Έτσι συστηματοποιήθηκαν οι πρώτες εμπορικές ανταλλαγές στον κόσμο (είχαν αρχίσει από τη Νεολιθική Έποχή).

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οι Παλαιολιθικοί: (τροφосуλλέκτες, κυνηγοί, ψαράδες, χωρίς μόνιμη στέγη) βρίσκουν τη φωτιά, αναπτύσσουν την όμιλία. Φτιάχνουν τα πρώτα σκεύη και εργαλεία. Φιλοτεχνούν τα πρώτα έργα τέχνης. Διαμορφώνουν την πρώτη θρησκεία του ανθρώπινου γένους.

Οι Νεολιθικοί: (παραγωγοί της τροφής). Τότε γίνεται η μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση που οδήγησε γρήγορα στην πρόοδο· αρχίζει το γεωργικό στάδιο στη ζωή των ανθρώπων κι αναπτύσσεται η κτηνοτροφία. Ξημερώνονται όρισμένα ζώα και χρησιμοποιούνται ποικιλότητες από τον άνθρωπο. Έγκαινιάζεται ή όμαδική ζωή, γίνονται οι πρώτοι συνοικισμοί. Για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ο πηλός (για άγγεια, αγγαματάκια, στολίδια κ.ά.). Αρχίζει η ύφαντική. (Οι πρώτοι οργανωμένοι συνοικισμοί στον κόσμο: στο Τζάρμο. Η πρώτη πόλη που έγινε στον κόσμο: η Ίεριχώ).
Η Έποχή των Μετάλλων: Οι πρώτοι ιστορικοί λαοί αρχίζουν τη δραστηριότητά τους. Τα μέταλλα εύκολύνουν πολύ την καθημερινή ζωή. Τελειοποιούνται τα εργαλεία και τα σκεύη, μαζί όμως και τα όπλα. Από την ανάμειξη του χαλκού με τον κασσίτερο γίνεται νέο μέγμα μετάλλου, στερεώτερο: ο ορείχαλκος (μπρούντζος). Μετά το 1500 π.Χ. αρχίζει η Έποχή του Σιδήρου σε μερικές περιοχές. Δημιουργούνται τα πρώτα κράτη της Ιστορίας. Στην Ελλάδα φτάνουν οι πρώτοι Έλληνες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Η ανάμνηση του κατακλυσμού της Νεολιθικής Έποχής στη γραπτή παράδοση δύο μεγάλων λαών:

1. Στους αρχαίους Έλληνες:

«Κι ο Δίας έριξε ραγδαία βροχή από τον ουρανό και κατέκλυσε τα περισσότερα μέρη της Ελλάδας, ώστε χάθηκαν όλοι οι άνθρωποι, εκτός από λίγους, που κατέφυγαν στα κοντινά ψηλά βουνά της (Θεσσαλίας)... και τα μέρη έξω από τον Ισθμό και την Πελοπόννησο έγιναν άνω κάτω».

Ἰ Απολλοδώρου «Βιβλιοθήκη» I, 47 (Μετ. Α.Κ.)

2. Στους Ἀσσυρίους. Ὁ κατακλυσμός στο ἔπος τοῦ Γκιλγκαμές:

«Ὅ,τι εἶχα, τὸ φόρτωσα. Κάθε λογῆς πράγματα. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καραβιοῦ ἔβαλα τὴν οἰκογένεια καὶ τοὺς συγγενεῖς μου. Τὰ κατοικίδια καὶ τ' ἄλλα ζῶα τῆς ἐξοχῆς, τοὺς τεχνίτες κι αὐτοὺς τοὺς ἀνέβασα στὸ καράβι. Μπῆκα μέσα κι ἐγὼ κι ἔκλεισα τὴν πόρτα. Ὁ Πουγούρ Ἐνλί, ὁ βαρκάρης, θὰ ὀριζε τὴν πορεία. Τοῦ ἐμπιστεύτηκα τὸ καράβι μ' ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα.

Ὅταν χάραξε ἡ αὐγὴ, ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ οὐρανοῦ ἄπλωσε μαῦρο σύννεφο.... Ἔξι μέρες κι ἔξι νύχτες... Ὁ ἄνεμος κι ἡ βροχὴ τρέχουν. Ἡ θύελλα κυριαρχεῖ στὴ μέρα. Τὴν ἔβδομη μέρα καταλάγιασε ὁ κατακλυσμός.

Κοίταξά τὴ θάλασσα: Ἡ φωνὴ εἶχε σβῆσει. Κι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε γίνεῖ λάσπη. Ἔφτανε ὡς τις στέγες τῶν σπιτιῶν. Ἄνοιξα τὸ παράθυρο κι ἡ μέρα φώτισε τὸ πρόσωπό μου. Στάθηκα ἐκεῖ. Ἐκλαιγα. Στὰ μάγουλά μου κυλοῦσαν δάκρυα. Κοίταξα τὸν κόσμο, τὸν ὀρίζοντα, τὴ θάλασσα: Ξεχώριζε ἕνα νησί. Πρὸς τὸ Νηβίσι, μεταξύ τοῦ Τίγρη καὶ τοῦ μικροῦ Ζάμπ, ἔφτασε τὸ καράβι.

Τὴν ἔβδομη μέρα ἄφησα ἕνα περιστέρι νὰ πετάξῃ. Ἐφυγε καὶ ἤρθε ξανὰ πίσω. Ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἔχωρο νὰ σταθῇ, ξαναγύρισε. Ἐβγαλα ἐξ ἕνα κοράκι: τὸ ἄφησα νὰ πετάξῃ. Ἐφυγε τὸ κοράκι. Εἶδε τὰ νερά νὰ χάνωνται· τρώει, στριφογυρίζει. Δὲν ἤρθε πιὰ. Ἐκαμα μιὰ θυσία, στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ... Οἱ θεοὶ χάρηκαν τὴν καλὴ μυρωδιά. Οἱ θεοὶ σὰν τὶς μύγες μαζεύτηκαν πᾶνω ἀπὸ τὸν πιστὸ πού πρόσφερε τὴ θυσία».

(Μετ. Α.Κ.)

Το χρυσοσκέπαστο φέρετρο του φαραώ Τουταγχαμάν, που ο τάφος του βρέθηκε άθικτος· γι' αυτό όλοι οι καλλιτεχνικοί θησαυροί, που είχαν τοποθετηθή ως νεκρικά δώρα στον νεαρότατο φαραώ (18 ετών πέθανε), διατηρήθηκαν σε πολύ καλή κατάσταση και είναι από τα καλύτερα δείγματα της αιγυπτιακής τέχνης. Μουσείο Καίρου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Το κλίμα, ή γεωγραφική θέση, ή ύπαρξη νερού και ή συνακόλουθη εὐφορία τῆς γῆς στους τόπους όπου ἔζησε κάθε λαός, ἔπαιξαν βασικό ρόλο στὴ διαμόρφωση τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν.

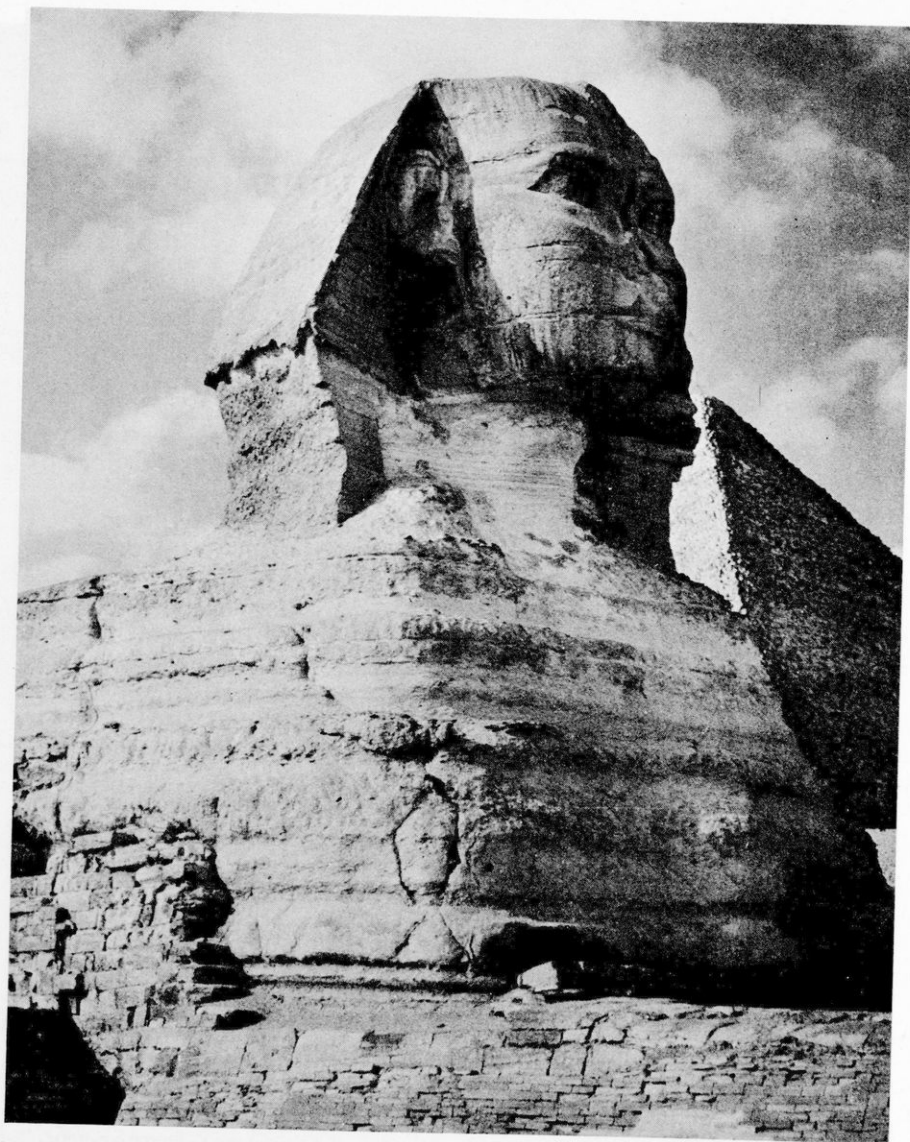
Μιὰ ματιὰ στὸ χάρτη δείχνει πὼς οἱ πρώτοι πολιτισμοὶ ἀναπτύχθηκαν στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἐκεῖ, τὸ κλίμα εἶναι ζεστὸ καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα ὑπάρχει ἀφθονη γῆ γιὰ καλλιέργεια, φτάνει νὰ τὴ γονιμοποιήσῃ τὸ νερὸ μὲ τὴν εὐλογία του. Εἶναι εὐνοϊκὲς οἱ συνθῆκες γιὰ τὴ δημιουργία μεγάλων γεωργικῶν κρατῶν.

Δύο εἶναι αὐτὲς οἱ περιοχὲς: ἡ *Μεσοποταμία* καὶ ἡ *Αἴγυπτος*.

Ἄκωμη, στὴ Νοτιοδυτικὴ Ἀσία, ἀντικρίζοντας τὴ Μεσόγειο, ὑπάρχει μιὰ στενὴ παραλιακὴ λουρίδα γῆς καί, πίσω της, ἀπέραντη ἀπλώνεται ἡ ἔρημος: εἶναι ἡ *Συρία* καὶ ἡ *Παλαιστίνη*. Ὁ τόπος αὐτὸς ἦταν ὁ φυσικὸς σύνδεσμος καὶ τὸ μοναδικὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ *Μεσοποταμία* πρὸς τὴν *Αἴγυπτο*. Σ' αὐτὸ τὸν παραλιακὸ χῶρο, ὅπως καὶ στὴν Κρήτη, ἀπέναντι, οἱ συνθῆκες ἦταν κατάλληλες γιὰ νὰ ἀναπτύξουν οἱ κάτοικοί τους γρήγορα τὴ ναυτικὴ τέχνη καὶ τὸ ἐμπόριο. Ἔτσι ἀνθίσαν οἱ πολιτισμοὶ τῆς Μινωικῆς Κρήτης καὶ τῆς Φοινίκης.

Ὁλόκληρος ὁ ἄλλος ἡπειρωτικὸς χῶρος τῆς ΒΑ. Ἀφρικῆς καὶ τῆς ΝΔ. Ἀσίας, πέρα ἀπὸ τὰ βουνά, ἦταν ἀνυδρος καὶ τρομερὰ ζεστός, ἀπέραντη ἔρημος.

Στὰ ὑψίπεδα, στὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως καὶ στὰ ὄρεινὰ τῆς Ἀραβίας, ὑπῆρχαν νομαδικοὶ λαοὶ ποὺ ζοῦσαν ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία. Ἡ ζωὴ τους ἦταν δύσκολη. Συχνὰ τοὺς ἀπειλοῦσε ἡ πείνα. Λαχταροῦσαν γι' αὐτὸ τὰ ἀγαθὰ τῶν πολιτισμένων λαῶν, γι' αὐτὸ κι ἔκαναν συχνὲς ἐπιδρομὲς στὰ πεδινά. Ὑπῆρξαν ἡ μόνιμη ἀπειλὴ τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν καὶ συχνὰ ἔγιναν ἀφορμὴ περιπετειῶν καὶ ἀναστατώσεων. Ὅμως, ἡ ἱστορία δὲ σταματᾶει τὸ δρόμο της. Μέσ' ἀπὸ τὴν καταστροφὴν καὶ τὰ ἐρείπια ποὺ σφράγισαν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δραστηριότητα παλαιότερων πολιτισμῶν, ἄλλοι λαοὶ ξεπήδησαν. Αὐτοί, παίρνοντας ὅ,τι καλύτερο εἶχαν προσφέρει οἱ προηγούμενοι πολιτισμοί, ἔδωσαν μὲ τὴ σειρά τους τὴ δική του προσφορά ὁ καθένας γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας.

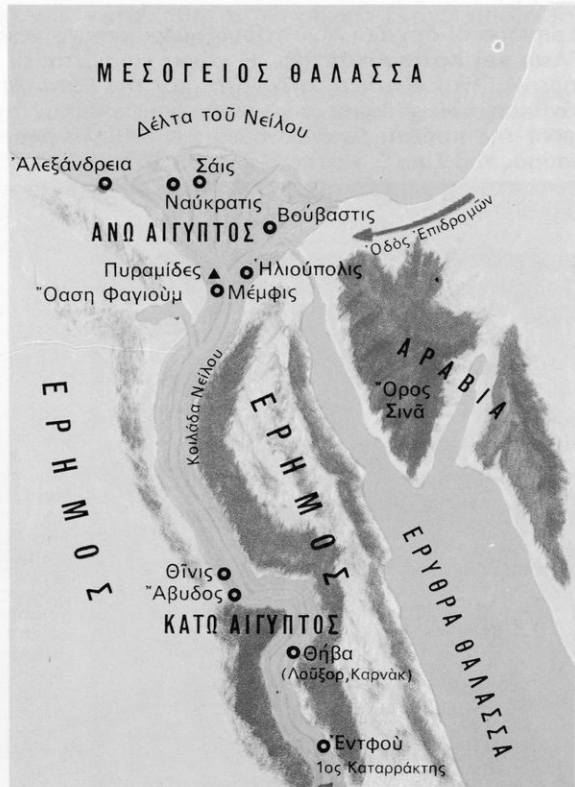

Ἡ τεράστια Σφίγγα τῆς Γκίζας. Μονάχα τὸ κεφάλι τῆς ἔχει ὕψος 5 μ. Τόσο αὐτὸ ὅσο κι ὁ λαιμὸς τῆς ἔχουν σκαλιστῆ πάνω στὸ βράχο. Τὸ σῶμα καὶ τὰ πόδια συμπληρώθηκαν μὲ τοίχους ἀπὸ τοῦβλα. Ἦταν ἰδρυμένη ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πυραμίδα τοῦ Χεφρήνος. Τὸ πρόσωπό τῆς παριστάνει ἴσως τὸν φαραῶ, στολισμένο μὲ τὴν περούκα του. Ἐχει σῶμα καὶ πόδια λιονταριοῦ. Τὰ αὐτιά τῆς ἔχουν ὕψος 1.40 μ., τὸ στόμα τῆς 2.40 μ. πλάτος. Οἱ γενικὲς διαστάσεις τοῦ μνημείου εἶναι πελώριες: 20 μ. ὕψος καὶ 57 πλάτος (ἀπὸ τὰ πόδια ὡς τὴν οὐρά).

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφική διαμόρφωση. Η Αίγυπτος είναι μια από τις πιο παράξενες χώρες στον κόσμο: στενόμακρη λουρίδα γής όπου δε βρέχει σχεδόν ποτέ. Αρχίζοντας από τα βουνά, στο νότο, προχωρεί ως τη Μεσόγειο, σε μήκος πολλών χιλιομέτρων. Το πλάτος της είναι ελάχιστο. Δεξιά κι αριστερά, στα νότια, την κλείνουν βράχοι από γρανίτη. Ανατολικά και δυτικά υπάρχει η άπέραντη έρημος [ή λιβυκή και ή αραβική], που θα την είχε μάλιστα καταβροχθίσει, αν δεν την έβρεχε από τη μίαν άκρη της ως την άλλη, κυλώντας καταμεσής της, το σωτήριο ποτάμι ο *Νείλος*, κατεβαίνοντας από τα βουνά της Άβησσυνίας. Ο αρχαίος ιστορικός *Ηρόδοτος*, που είχε ταξιδέψει εκεί, ονόμασε την Αίγυπτο «*δώρο του Νείλου*».

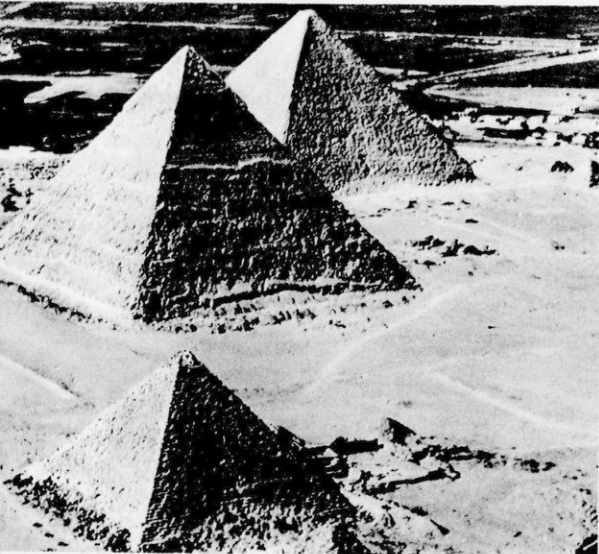

‘Ο Νείλος και η σημασία του για την Αίγυπτο. Στην έξοδο της προς τη Μεσόγειο, η γη φαρδαίνει λίγο κι εκεί ακριβώς τὸ ποτάμι, πρὶν χυθῆ στὴ θάλασσα, διακλαδίζεται σὰ βεντάλια σχηματίζοντας τὸ Δέλτα. ‘Ο Νείλος εἶναι ὁ ζωοδότης τῆς Αἰγύπτου. Κάθε χρόνο, μὲς στὴν ἀνυπόφορη ζέση πού κυριαρχεῖ στὸν τόπο, ὑπερ’ ἀπὸ τὶς μεγάλες βροχὲς στὰ ὑψίπεδα τῆς Ἀβησσυνίας, τὸ ποτάμι φουσκώνει καὶ πλημμυρίζει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας, ἀπὸ τὸν Ἰούνιο ὡς τὸν Ὀκτώβριο. Ὅταν τραβηχτοῦν τὰ νερά, ἔχει κατακαθίσει στὴ γῆ ἕνα στρώμα λασπερὸ πού εἶναι πλουσιότατο λίπασμα. Ἀκολουθεῖ ὕστερα ἡ σπορὰ πού ἀποδίδει ἀφάνταστα, γι’ αὐτὸ κι ἡ Αἴγυπτος στὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σιτοβολώνες τῆς Εὐρώπης, ἕνα μεγάλο γεωργικὸ κράτος. Στὰ νερά τοῦ ποταμοῦ ζοῦσαν κροκόδειλοι, ἵπποπόταμοι καὶ διάφορα ψάρια. Στὶς ὄχθες του, μὲς στὰ καλάμια, στοὺς λωτοὺς καὶ στοὺς παπύρους, πλῆθος ἦταν τὰ πουλιά. ‘Ο Νείλος χρησίμευε καὶ ὡς συγκοινωνιακὸ καὶ μεταφορικὸ μέσον.

‘Αφθονία πέτρας. Τὰ δέντρα σπάνιζαν στὴν Αἴγυπτο – ἔλειπε γι’ αὐτὸ ἡ ξυλεία. Ὑπῆρχε, ὅμως, ἀφθονη πέτρα ἀπὸ τοὺς βράχους πού ἔκλειναν τὴ χώρα, δεξιὰ κι ἀριστερά. Μ’ αὐτὴν ἐφτιαξαν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι τὰ μεγάλα τοὺς μνημεῖα. Στὴν ἔρημο ὑπῆρχαν ἀγρία ζῶα: λιοντάρια, τσακάλια καὶ ὕαινες.

Γρήγορα οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐξημέρωσαν τὸ γαϊδούρι καὶ τὸ βόδι.

Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτος. Ἡ χώρα χωρίζεται σὲ δυὸ μεγάλα κομμάτια: τὴν ὀρεινὴ Ἄνω Αἴγυπτο, στὸ νότο, καὶ τὴν Κάτω Αἴγυπτο, στὸ βορρά. Μὲ τὴν ἄνθηση πού γνώρισε σιγά-σιγά, σημειώθηκαν πολλές ἐπιδρομὲς στὴν ἱστορικὴ τῆς πορεία. Τὸ ἐπικίνδυνο γιὰ εἰσβολὴ σημεῖο ἦταν πάντα ὁ σημερινὸς ἰσθμὸς τοῦ Σουέζ, γιατί ἀπ’ ὅλες τὶς ἄλλες πλευρὲς ἦταν φυλαγμένοι σχεδὸν ὁ τόπος. Ἀπὸ κεῖ πέρασαν οἱ περισσότεροι λαοὶ πού, σὲ διάφορες ἐποχές, κυριευσαν τὴ χώρα.

Οἱ τρεῖς μεγάλες πυραμίδες τοῦ Χέοπος, τοῦ Χεφρήνος καὶ τοῦ Μυκερίνου. Ἡ πρώτη εἶναι στὸ βάθος κι ἔχει 146 μ. ὕψος καὶ 2.500 κυβ. μέτρα ὄγκο. Πρόκειται γιὰ τὸ πῖο γιγάντιο λιθινὸ ἔργο πού ἔχει γίνεῖ στὴν ἀρχαιότητα. Στὴ μέση, προβάλλει ἡ πυραμίδα τοῦ Χεφρήνος, πού στὴν κορυφὴ τῆς διατρεῖ τὴν ἀρχικὴ τῆς ἐπένδυση ἀπὸ πλάκες, προσεκτικὰ τοποθετημένες καὶ λειασμένες. Ἡ πυραμίδα τοῦ Μυκερίνου εἶναι στὸ πρῶτο πλάνο. Καὶ τὰ τρία μεγαλοπρεπέστατα αὐτὰ μνημεῖα ὑψώνονται στὸ βάθος μιᾶς κοιλάδας πού βρίσκεται στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Νείλου, στὸ σημεῖο ἀκριβὲς πού ἀρχίζει τὸ Δέλτα. Ἐκεῖ κοντὰ βρισκόταν ἡ ἀρχαία Μέμφις καὶ ὑπάρχει τὸ σημερινὸ Κάιρο. Στὸ βάθος, δεξιὰ κι ἀριστερά, διακρίνονται τὰ μικρὰ σπιτάκια τῆς Γκίζας.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

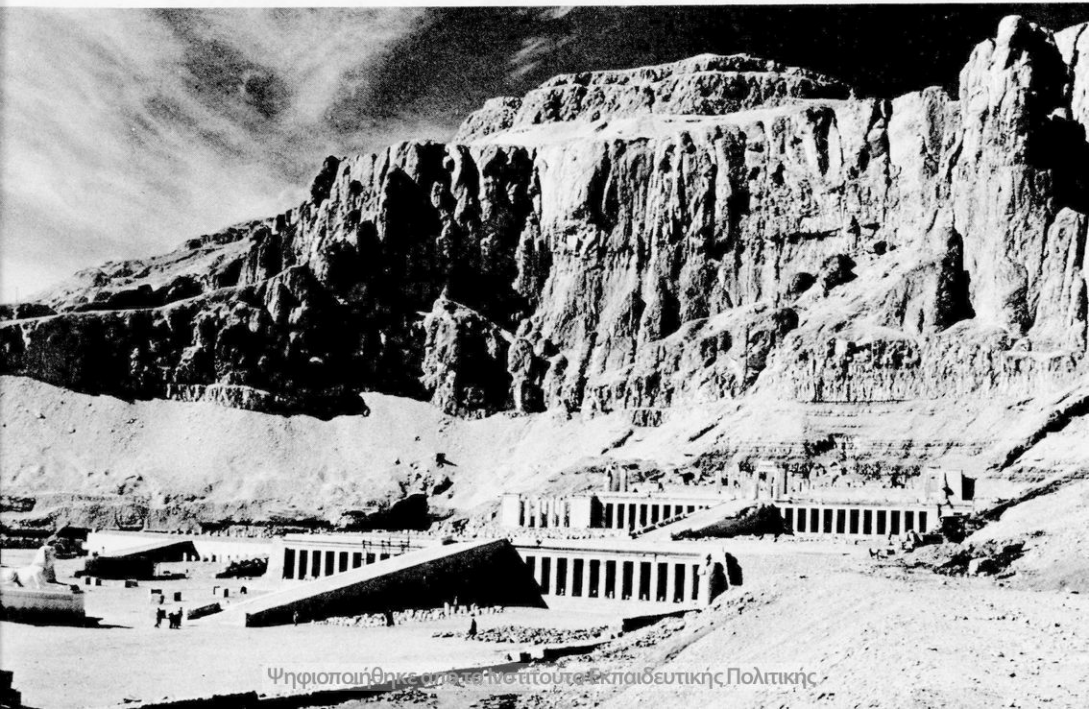
Ίερογλυφικά. Σαμπολλιόν. Ύπό τὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῶν Αἰγυπτίων στάθηκε ἡ γραφή. Τοῖχοι πολλοί, ναῶν καὶ τάφων, εἶναι κατάγραφοι. Ὅμως, ἡ γλῶσσα εἶχε ξεχασθῆ μετὰ τὸ σβῆσιμο τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Μόνο τὸ 1822 ἕνας Γάλλος, ὁ Σαμπολλιόν, κατόρθωσε, ἀφοῦ μελέτησε χρόνια μιὰ τρίγλωσση ἐπιγραφή [εἶχε βρεθῆ σὲ μιὰ πόλη τοῦ Δέλτα, τῆ Ροζέττη], νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικά. Ὑπό τότε, ἐγίναν γνωστὰ πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου, γιὰτὶ διαβάσθηκαν πλῆθος ἐπιγραφές χαραγμένες σὲ κτίρια καὶ σ' ἄλλα μνημεῖα. Σὲ παπύρους ἐγράψαν οἱ βασιλικοὶ γραφεῖς τὰ κατορθώματα τῶν φαραῶν ἢ διάφορες λεπτομέρειες τῆς ἱστορίας τους. Ἄκόμη, διατηρήθηκαν ποιήματα, θρησκευτικὰ κείμενα, μάγια κ.ἄ. ποὺ κατατοπίζουν στὶς ἰδέες καὶ στὶς ἀνησυχίες τῶν Αἰγυπτίων.

Αἰγυπτιολογία. Εἰδικὸς κλάδος τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ *Αἰγυπτιολογία*, καταγίνεται μετὰ τὴ μελέτη τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἦταν ἕνα κράμα λαῶν κι εἶναι ἀκόμη ἀγνωστὴ ἡ προέλευσή τους. Γύρω στὰ 4000 π.Χ. κατοικήθηκαν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ στὶς πλημμύρες τοῦ Νεῖλου δὲν τὰ σκέπαζαν τὰ νερά.

Ναὸς τῆς βασίλισσας Χατσεψοῦτ στὴν Κοιλάδα τῶν Βασιλέων στὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου. Ἦταν ἀφιερωμένος στὸν θεὸ Ἄμμωνα. Φαίνεται μόνο ἡ πρόσοψη ἀπὸ τὸ γιγάντιο ναὸ ποὺ προχωρεῖ μὲς στὸ βράχο. Μερικὰ μῆματά του ἦταν ἀφιερωμένα σὲ τρεῖς ἄλλους θεοὺς. Χρησίμευε ὁ ναὸς καὶ γιὰ τίς νεκρικές τελετές τῆς βασίλισσας καὶ τῶν γονέων της.

Κάτοικοι. Οι κάτοικοι ήταν χωρισμένοι σε φυλές. Καθεμιά είχε το δικό της ζώο, τον άρχοντά της και σύμβολο και προστάτη της το *τοτέμ* (ένα ιερό ζώο, φυτό ή αντικείμενο). Άνάμεσα στις φυλές άρχισαν, με τον καιρό, διαμάχες, ύστερα συγκρούσεις έντονότερες, ώσπου σχηματίστηκαν δύο μεγάλα βασίλεια: της Άνω Αιγύπτου [με το άσπρο στέμμα] και της Κάτω Αιγύπτου [με το κόκκινο στέμμα].

Ένωση της Αιγύπτου. 3000 π.Χ. Τέλος ο Μήνης, γύρω στα 3000 π.Χ., ένωσε ολόκληρη τη χώρα και δημιούργησε έτσι το πρώτο κράτος στον κόσμο. Τρεις είναι οι μεγάλες φάσεις στην ιστορία της αρχαίας Αιγύπτου:

1. Αρχαίο Βασίλειο (τρίτη χιλιετία π.Χ.). Η πρωτεύουσά του, η Μέμφις, βρισκόταν στην αρχή του Δέλτα, κοντά στο σημερινό Κάιρο. Σ' αυτή την εποχή το κράτος άπλώνεται ως τον πρώτο καταρράκτη, κυριεύεται η Νουβία (έβγαζε χρυσάφι) και η περιοχή του Σινά (ύπήρχε χαλκός). Μεγάλα έργα γίνονται τότε: ναοί, ανάκτορα και τεράστιοι επιβλητικοί τάφοι: οι μεγάλες πυραμίδες στην Γκίζα. Στο τέλος αυτής της περιόδου σημειώνονται πολλές εσωτερικές αναταραχές.

2. Μέσο Βασίλειο. Ίδρύεται κατόπιν το Μέσο Βασίλειο, με πρωτεύουσα τη Θήβα, στην Άνω Αίγυπτο (2000 π.Χ. περίπου ως τα 1580). Οι πρώτοι φαραώ αυτού του βασιλείου ήταν σπουδαίοι. Φρόντισαν για τη διοίκηση, όργανωσαν συστηματικά την καλλιέργεια της γής κάνοντας μεγάλα άρδευτικά έργα και ενδιαφέρθηκαν πολύ για την αρχιτεκτονική και την τέχνη. Στα τελευταία διακόσια χρόνια της περιόδου κυριεύουν την Αίγυπτο οι Υκσώς (νομαδικός λαός που ήρθε από την Άσια κι έφερε μεγάλες καταστροφές). Οι δικοί τους άρχηγοί γίνονται φαραώ.

Το επάνω μέρος από καθιστό άγαλμα της βασίλισσας Χατοεψσούτ. Παρατηρήστε τη ζωντάνια του προσώπου της και τα άτομικά της χαρακτηριστικά. Το άγαλμα ήταν τοποθετημένο στον τάφο της, γι' αυτό κι έπρεπε να της μοιάζει, έτσι ώστε, όταν η ψυχή της θα επιχειρούσε να βρη το σώμα, να τη βοηθήσει το άγαλμα να βρη τον τάφο. Βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Ν. Υόρκης.

Το κεφάλι της βασίλισσας Νεφερτίτης. Σύζυγός της ήτο ο Άμένοφις ο Δ'. Αντιπροσωπευτικό δείγμα της έξοχης τέχνης των αρχαίων Αιγυπτίων στην προσωπογραφία. 14ος αι. Κρατικό Μουσείο του Βερολίνου. Ζωγραφισμένος ασβεστόλιθος.

3. Νέο Βασίλειο. Οί ἄρχοντές του (1580-1100 π.Χ.) ἐλευθέρωσαν τὴ χώρα. Αὐτοὶ ἔδωξαν τοὺς Ἰκσῶς. Διατήρησαν τὴ *Θήβα* ὡς πρωτεύουσα. Μεγάλα γεγονότα σημειώνονται σ' αὐτὴ τὴν περίοδο κι ἀξιόλογοι φαραῶ βασιλεύουν (Τούθμωσις Γ', Ἀμένοφις Δ', Ραμσής Β'). Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ γίνεται ἡ πρώτη γυναίκα-βασιλίσα τῆς χώρας (ἡ Χατσεψοῦτ). Δημιουργεῖται στόλος, ἀναπτύσσεται πολὺ τὸ ἐμπόριο καί, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστοῦν οἱ πρώτες ὕλες (ξυλεία ἀπὸ τὸ Λίβανο, χαλκὸς ἀπὸ τὸ Σινὰ καὶ τὴν Κύπρο), κυριεῖται ἡ γειτονικὴ περιοχὴ τῆς Ἀσίας, ὡς τὸν Εὐφράτη, καὶ ἡ Κύπρος. Σπουδαῖα ἔργα κατασκευάζονται καὶ σ' αὐτὴ τὴν πολὺ σημαντικὴ ἐποχὴ τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας (μεγάλοι ναοὶ στὸ *Λουξορ* καὶ στὸ *Καρνάκ*). Τότε ζῆ καὶ ὁ φαραῶ *Τουταχαμών*, πὺ ὁ τάφος του διατηρήθηκε ἀθικτος, γι' αὐτὸ καὶ ἔφερε στὸ φῶς ἀμέτρητους θησαυρούς.

Οἱ ἔχθροί. Τὸ 13ο αἰ. συγκρούονται οἱ Αἰγύπτιοι μὲ τοὺς Χετταίους, τοὺς νικοῦν στὸ *Καντές* (τὸ 1294) καὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ περιορίσουν τὴν ἐξάπλωσή τους. Οἱ «λαοὶ τῆς θαλάσσης», τέλος, ἐπιδρομεῖς δηλ. πὺ ἀναστάτωσαν τὸ 12ο αἰ. τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ὑποχρεῶνουν τοὺς Αἰγυπτίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς περισσότερες κτήσεις τους στὴν Ἀσία.

1100-30 π.Χ. Ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι γεμάτη ταραχές καὶ εἰσβολές. Γιὰ ἓνα διάστημα οἱ ἱερεῖς ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὴν παροδικὴ ἐξασθένιση τῶν φαραῶ καὶ παίρνουν ἐκεῖνοι τὴν ἐξουσία. Ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ παρουσιάζεται τὴν ἐποχὴ τοῦ φαραῶ *Ψαμμήτιχου*, πὺ διώχνει τοὺς Ἀσσυρίους. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους εἶναι τώρα ἡ *Σάις*, στὸ Δέλτα. Ἐγκαινιάζεται ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς παραχωρεῖται ἡ *Ναύκρατις*, ἓνα σπουδαῖο λιμάνι. Ἕλληνες μισθοφόροι ὑπηρετοῦν στὸν αἰγυπτιακὸ στρατό. Λίγο ἀργότερα, ὁ φαραῶ Ἄμμασις δημιουργεῖ φιλίες μὲ ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ μοῖρα τῆς Αἰγύπτου ὅμως εἶχε πιά βαρῦνει. Τὸ 525 π.Χ. τὴν κυριεῖουν οἱ Πέρσες, τὸ 332 π.Χ. ὁ Μεγάλος Ἀλέξανδρος καὶ τέλος τὸ 30 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι.

Ὁ φαραῶ Τούθμωσις ὁ Γ'. Βρέθηκε στὸ *Καρνάκ*. Εἶναι ἀπὸ πραινῶ ἀπὸ σχιστόλιθο καὶ βρῖσκεται στὸ Μοσεῖο τοῦ Καΐρου.

4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Καλλιέργεια. Ψάρεμα. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι υπήρξαν λαός πολύ εργατικός. Ένα πλήθος στοιχεία για τις καθημερινές τους ασχολίες εικονίζουν οι τοιχογραφίες των τάφων και τ' ανάγλυφα* Ζούσαν βασικά από την καλλιέργεια της γης, γι' αυτό ή ζωή τους ολόκληρη κρεμόταν από το Νείλο και τις πλημμύρες του. Αυτός πότιζε και λίπαινε τὰ χωράφια τους. Αυτός τους χάριζε τή σοδειά δίνοντάς τους ταυτόχρονα κι άλλα είδη τροφής (ψάρευαν με δίχτυ, κυνηγούσαν στις όχθες του). Έπρεπε να δουλεύουν αδιάκοπα. Έκτός από τὰ δημητριακά, καλλιεργούσαν τὸ λινάρι κι είχαν δέντρα όπωροφόρα και λαχανοκηπους. Κατασκεύαζαν ένα είδος μπύρας, με τή ζύμωση του κριθαρένιου ψωμιού μες στο νερό. Ήταν τὸ συνηθισμένο ποτὸ των λαϊκῶν τάξεων. Κρασί έφερναν από τὸ εξωτερικό· ήταν όμως ακριβό, γι' αυτό και τὸ έπιναν μόνον οί πλούσιοι. Στις όχθες του Νείλου μάζευαν παπούρους και λωτούς. Στὰ σπίτια τους είχαν κότες, χήνες, πάπιες. Διατηρούσαν και κοπάδια από πρόβατα, κατσίκες και βόδια (τὸ άλογο μόνο τὸ 1700 π.Χ. τὸ γνώρισαν στην Αίγυπτο). **Άλλες ασχολίες τῶν κατοίκων.** Όταν τραβιόνταν τὰ νερά, εκτός από τις γεωργικές δουλειές, χρειαζόταν νά γίνεται προσεχτική συντήρηση των αυλακιῶν, και νά ανοίγανται νέα. Ήταν ανάγκη νά επιθεωρούνται όλοένα τ' αναχώματα που θά συγκρατούσαν τή ζωοδότρα λάσπη του ποταμιού. Για τις κακές χρονιές, έπρεπε νά έχουν προβλέψει ν' αποθηκεύσουν νερό σε δεξαμενές. Ήταν ανάγκη νά υπολογίζουν αδιάκοπα τις έποχές, νά προβλέπουν και νά μετρούν. Γι' αυτό δέν είναι παράξενο που από νωρίς ανάπτυξαν τή γεωμετρία κι έμαθαν νά λογαριάζουν και νά παρακολουθοῦν τήν κίνηση των άστεριῶν.

Άνάπτυξη διοικητικού συστήματος. Για τή συντήρηση των έργων έπρεπε νά εργάζωνται πολλοί μαζί, γι' αυτό τή γενική επίβλεψη τήν είχε τὸ κράτος, κι

Οι τάφοι των φαραώ και της οίκογένειάς των, αλλά και όρισμένων μεγάλων άξιωματούχων τους είναι μνημεία πολύτιμα, γιατί, τοιχογραφημένα όπως είναι, και με πλήθος έργα τέχνης μέσα, δίνουν ζωηρή εικόνα τής καθημερινής ζωής στην Αίγυπτο, τής ζωής των κατοίκων και των ασχολιών τους και ένα πλήθος άλλες πληροφορίες σχετικές με τή δράση των ίδιων των φαραώ. Σπουδαία μέλη τής κοινωνίας και οί ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι έφτιαχναν κι αυτοί, ανάλογα με τήν οικονομική τους κατάσταση, τάφους, που τούς τοιχογραφούσαν συχνά. Ή εικόνα δείχνει τοιχογραφία από τόν τάφο του Μέννα, άνθρακου κρατικού υπαλλήλου του Άμένοφι του Β', από τή Θήβα τής Αιγύπτου, γύρω στο 15ο αί. π.Χ. Εικονίζει μιá γραφική σκηνή τής καθημερινής ζωής: ψάρεμα στο Νείλο.

από νωρίς χρειάστηκε ν' αναπτυχθῆ σοβαρὰ διοικητικὸ καὶ ὀργανωτικὸ σύστημα. Οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι παρακολουθοῦσαν τοὺς ἀγρότες στὶς γεωργικὲς ἐργασίες καί, κάθε χρόνο, συγκέντρωναν τὸ ποσοστὸ πού ὁ φαραὼ ἔπαιρνε ἀπὸ τῆ συγκομιδῆ. Σκληρὲς τιμωρίες εἶχαν προβλεφθῆ γιὰ ὅσους ἔκρυβαν τὸ εἰσόδημά τους.

Κακὲς χρονιές. Τὰ αἰγυπτιακὰ κείμενα δίνουν ἐντονη τὴν εἰκόνα τῆς δυστυχίας πού κυρίευε τὴ χώρα τὶς κακὲς χρονιές, ὅταν ἔπεφταν σκουλήκια καὶ κατέστρεφαν τὴ σοδειά, ὅταν οἱ ἵπποπόταμοι πεινασμένοι ἔτρωγαν ὅ,τι ἀπόμεινε. Ἄλλος κίνδυνος ἦταν τὰ ποντίκια ἢ οἱ ἀκρίδες, οἱ φοβερὲς πληγὲς τῶν γεωργικῶν κρατῶν, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Υποχρεωτικὲς ἐργασίες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες τους δουλειές, οἱ Αἰγύπτιοι ἔπρεπε, τὸν καιρὸ πού τὸ ποτάμι πλημμύριζε, νὰ ἐργάζονται ὑποχρεωτικὰ στὰ μεγάλα ἔργα πού κατασκεύαζαν οἱ φαραῶ.

Κατοικία. Οἱ χωρικοὶ ἔμεναν σὲ καλύβια μὲ λιγοστὰ ἔπιπλα – τὰ τελείως ἀπαραιτήτα – καὶ ζοῦσαν πολὺ ἀπλά. Ἀντίθετα, τῶν πλουσιῶν οἱ κατοικίες ἦταν λαμπρὲς κι ἡ ζωὴ τους κυλοῦσε μὲς στὴν καλοπέραση καὶ στὶς διασκεδάσεις.

Βιοτεχνία καὶ ἐμπόριο. Οἱ τεχνίτες εἶχαν μικρὰ ἰδιωτικὰ ἐργαστήρια. Πολλοὶ ἄλλοι ὅμως, οἱ καλύτεροι, ἐργάζονταν καὶ ἔμεναν μόνιμα σὲ εἰδικὰ συγκροτήματα τῶν ἀνακτόρων, γιὰτὶ οἱ φαραῶ εἶχαν καὶ τὴ μεγάλη βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο στὰ χέρια τους. Ἡ καθημερινὴ παραγωγή ἦταν καθορισμένη κι ἔπρεπε ὁ καθένας νὰ ἀποδίδῃ. Σκληρὴ τιμωρία περιέμενε τοὺς ὀκνηροὺς.

5. Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ

Ὁ Φαραῶ. Κεφαλὴ τῆς αἰγυπτιακῆς κοινωνίας ἦταν ὁ φαραῶ. Πίστευαν πὺς ἦταν γιὸς θεοῦ, θεὸς κι αὐτὸς ὁ ἴδιος, κι ἀπὸ κείνον ἐξαρτιόταν ἡ εὐημερία τοῦ τόπου. Ὡς θεὸς ἐξουσίαζε τὰ πάντα, καὶ τὴ γῆ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐκείνος κατεύθυνε τὴν οἰκονομικὴ τῆς ζωῆς κι ἦταν ὁ ἀνώτατος δικαστής. Ζοῦσε μὲς στὸ ἀνάκτορό του περιστοιχισμένος ἀπὸ πλῆθος αὐλικούς, ποικίλους ἀξιωματούχους καὶ ἀνωτέρους ἀξιωματικούς. Σὲ περίπτωση πολέμου ὁ φαραῶ ὀδηγοῦσε τὸ στρατὸ στὴ μάχη. Ὁ φαραῶ ἦταν ἀπόλυτος κύριος στὴν Αἴγυπτο κι ἐθεωρεῖτο θεός, γι' αὐτὸ ὀνομάζουμε τὸ κράτος αὐτὸ θεοκρατικόν.

Εὐγενεῖς. Ἱερεῖς. Ἀνώτατοί κρατικοὶ ὑπάλληλοι. Γραφεῖς. Ἦταν τόσο πολλὲς καὶ πολύμορφες οἱ δικαιοδοσίαι τοῦ φαραῶ, ὥστε γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν διαφόρων ἐργασιῶν στὸ ἀπέραντο κράτος του, ἦταν ἀπαραίτητος μεγάλος ἀριθμὸς ἀνώτατων ἀξιωματούχων (διοικητὲς ἐπαρχιῶν, οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι, ἐπιστάτες τῶν βασιλικῶν βιοτεχνιῶν, ἐπιστάτες τῶν κρατικῶν ἀποθη-

Ἡ μικρογλυπτικὴ σὲ διάφορα ὕλικά, πέτρα, ξύλο, χαλκὸ κ.ἄ., ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικὰ στὴν Αἴγυπτο, ὅπου συνήθιζαν πολὺ νὰ τοποθετοῦν μὲς στοὺς τάφους τῶν οἱ φαραῶ κάθε εἶδους ἀγαματάκια πού παρίσταναν ἐπαγγελματίες τεχνίτες ἢ στρατιώτες. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ μὰς δίνουν διαφωτιστικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὴν καθημερινὴν ζωὴ γενικὰ. Στὴν εἰκόνα κορίτσι πού ἀλέθει σιτᾶρι στὸ χερόμυλο. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου κι εἶναι καμωμένο ἀπὸ πωρόλιθο.

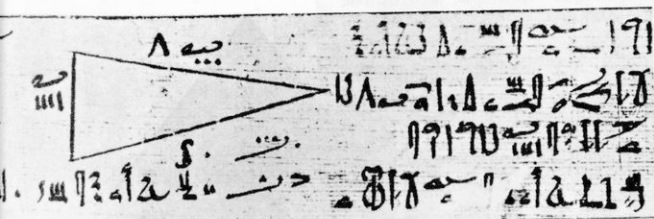
κών, κ.ά.π.). Οί εὐγενεῖς, συγγενεῖς τοῦ φαραῶ, συχνὰ ἔπαιρναν μεγάλες θέσεις καὶ κάποτε ἀποκτοῦσαν σημαντικὴ δύναμη. Σὲ πολεμικὲς περιόδους οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἔπαιρναν μεγάλην αἰγλή. Στὸν κύκλο τῶν ἰσχυρῶν ἀνήκαν καὶ οἱ γραφεῖς, ποὺ κατεῖχαν σπουδαία θέση στὰ ἀνάκτορα, ὅπου ὑπῆρχαν εἰδικὲς σχολὲς γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους. Συχνὰ γίνονταν τόσο ἰσχυροὶ ὥστε ἀνέβαιναν σὲ ὑψίστα ἀξιώματα. Γενικά, στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο, ἓνα ἄτομο ποὺ γνώριζε τὴ δύσκολη ἱερογλυφικὴ γραφὴ, ἦταν δυνατόν νὰ κατορθώσῃ πολλὰ πράγματα, ἂν εἶχε μεγάλες φιλοδοξίες. Στὴν ἱστορία τῆς Αἴγυπτου πολλὲς φορὲς εὐγενεῖς, ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι ἢ ἀξιωματικοὶ ἐφθασαν νὰ διεκδικήσουν τὸ θρόνο ἀπὸ τὸν φαραῶ. [Παράδειγμα ὁ ἀξιωματικὸς Χο-ρεμχέμπ, ποὺ πήρε τὸ ἀνώτατο ἀξίωμα κι ἔγινε φαραῶ].

Ἱερεῖς. Στὸ θεοκρατικὸ*καθεστῶς φυσικὸ εἶναι νὰ ἔχουν μεγάλη δύναμη οἱ ἱερεῖς. Στὴν Αἴγυπτο ἦταν πολλοὶ κι εἶχαν ἰσχύ καὶ μεγάλο πλοῦτο. Αὐτοὶ ἦταν ἐξάλλου ὁ σύνδεσμος τοῦ λαοῦ μὲ τὸν βασιλιὰ-θεό του. Ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι, ἀξιωματικοὶ καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, κυρίως ὅμως οἱ ἱερεῖς, ἀποκτοῦσαν κτήματα ἀπὸ δωρεὰς τῶν φαραῶ. Ἀπὸ τὴν κάθε εἶδους ἰδιοκτησία οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλα εἰσοδήματα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ δίνουν οἱ γραπτὲς πηγές. [Αναφέρεται πῶς τὸ 13ο αἰ. π.Χ. οἱ ἱερεῖς κατεῖχαν τὰ 45/100 τῆς αἰγυπτιακῆς γῆς, 169 πόλεις καὶ πάνω ἀπὸ 100.000 δούλους].

Οἱ ἱερεῖς εἶχαν τὸ σεβασμὸ τοῦ λαοῦ· σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἱερεῖς μεγάλων θεῶν ἀπόκτησαν τόση δύναμη, ὥστε ἔγιναν ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλο τοῦ φαραῶ. Ἐτσι, γύρω στὰ 1400 π.Χ., γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πανίσχυρο ἱερατεῖο ἓνας φαραῶ – ὁ Ἀκενάτον – ἐπιχείρησε νὰ κάμῃ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐπανάσταση. Δὲν ἐπέτυχε ὅμως στὸ σκοπὸ του. Ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἱερέων ἔμεινε ἀμείωτη. Μὲς στὴν πρώτη χιλιετία π.Χ. ἀρκετοὶ ἱερεῖς ἔγιναν φαραῶ.

Στρατιῶτες. Ἀποτελοῦσαν χωριστὴ τάξη (τὸ ἐπάγγελμά τους ἦταν κληρονομικὸ). Τὸ κράτος τοὺς παραχωροῦσε γῆ γιὰ καλλιέργεια. Συνήθως ἦταν ξένοι, κυρίως ἀπὸ τὴ Νοβία, κι ὁ πληθυσμὸς δὲν τοὺς συμπαθοῦσε ἰδιαίτερα.

Λαοὶ – Δούλοι. Τὴ μεγάλη μάζα τὴν ἀποτελοῦσε ὁ λαός, ποὺ ἐργαζόταν εἴτε στὰ χωράφια, εἴτε στὰ διάφορα ἐργαστήρια, τὰ βασιλικά ἢ κάποιων ἀξιωματοῦχων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν λαὸς πειθαρχικὸς καὶ ἡμερος, δὲν ἦταν ὅμως εὐτυχεῖς. Ἡ ζωὴ τους περνοῦσε μὲς στὴ στέρηση συνήθως, παρ' ὅλο ποὺ ἐργάζονταν πολὺ σκληρὰ. Ὅταν δὲν δούλευαν στὰ κτήματα, ἔπρεπε νὰ παίρνουν μέρος σὲ ὁμαδικὲς ἐργασίες ποὺ πρόσταζαν οἱ φαραῶ – κατασκευὴ ναῶν, πυραμίδων, διαφόρων ἄλλων ἔργων. Οἱ λαϊκὲς τάξεις κατοικοῦσαν σὲ πηλόκτιστες καλύβες. Φόρεμά τους καθημερινὸ ἦταν ἓνα «ζῶμα» γιὰ τοὺς ἄντρες, κι ἐφαρμοστὸ μακρὺ φουστάνι γιὰ τίς γυναῖκες, λινὸ συνήθως. Οἱ δούλοι, τέλος, ἦταν αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ εἶχαν χάσει τὴν ἐλευθερία τους ἀπὸ χρέη. Ὁ φαραῶ τοὺς χρησιμοποιοῦσε σὲ διάφορες δουλειές ἢ τοὺς δώριζε σὲ δικούς του ἀνθρώπους.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν σπουδαῖοι μαθηματικοί, καθὼς ὑποχρεῶνόνταν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ νὰ λογαριάζουν καὶ νὰ μετροῦν τίς ἐποχές, τὴ γῆ κ. ἄ.π. Στὴν εἰκόνα γεωμετρικὸς υπολογισμὸς τῆς ἐπιφάνειας τριγωνικοῦ χώρου. Βρέθηκε σὲ πάπυρο. Χρονολογεῖται στὴν ἐποχὴ τῶν Ἰγκῶς.

Οι γραφείς ήταν σπουδαία πρόσωπα στην αιγυπτιακή κοινωνία. Έτσι, ακόμη και στα ανάκτορα ήταν απαραίτητοι, και αποκτούσαν συχνά μεγάλη επιρροή. Στην εικόνα άγαλμα άγνωστου γραφέα, με πολύ δυνατή έκφραση στο πρόσωπο. Καθισμένος σταυροπόδι, έχει ανοίξει τον πάπυρο εμπρός του, έτοιμος να γράψει ό,τι θά τον προστάξουν. Βρίσκεται στο Μουσείο του Καΐρου.

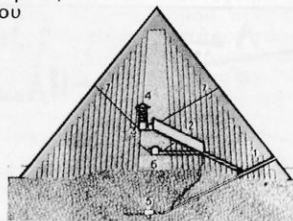
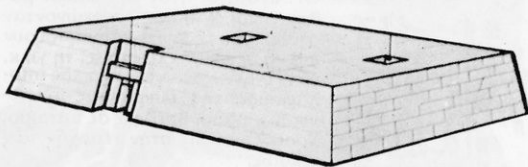

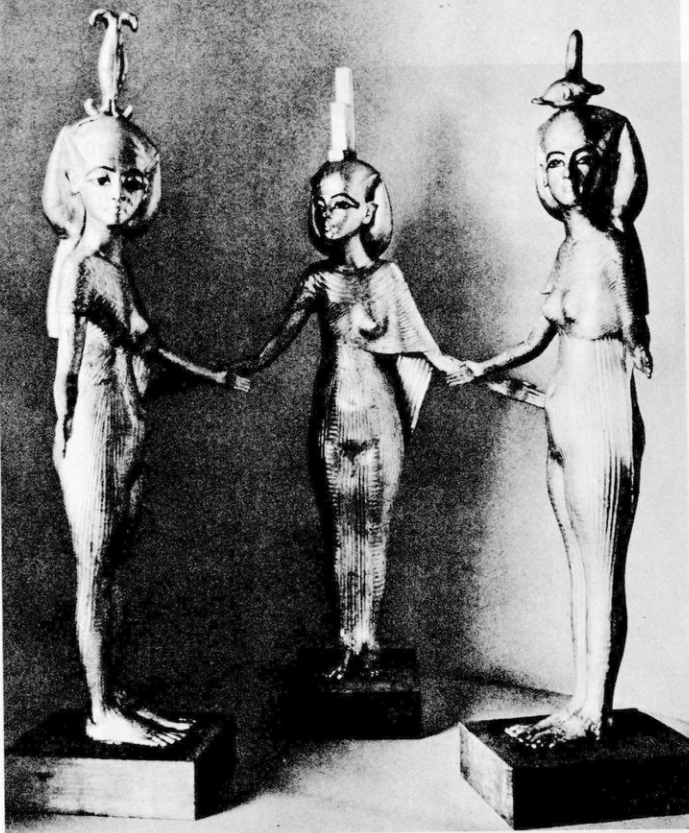
6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοί οι θεοί των Αιγυπτίων. Από αυτούς πίστευαν πως προέρχεται κάθε καλό ή κακό. Τους παρίσταναν συχνά με σώμα ανθρώπινο και κεφάλι ζώου. Κάθε πόλη είχε το δικό της θεό. Αγαπητότεροι ήταν ο Όσιρις, θεός του Νείλου και των νεκρών, ή Ίσις κι ο Όρος. Ο Ρά ήταν ο μεγαλύτερος, ο θεός του ήλιου· γιός του πίστευαν πως ήταν ο φαραώ.

Πίστη στην άθανασία της ψυχής. Ταφικές συνήθειες. Νόμιζαν ακόμη πως ύστερ' από το θάνατο ή ζωή συνεχίζεται, στον άλλο κόσμο, αν δεν καταστραφή το σώμα. Αυτό στάθηκε εξάλλου ή φοβερή αγωνία του ανθρώπου σ' ολόκληρη την αιγυπτιακή ιστορία κι έγινε άφορμή να καθιερωθούν ειδικές ταφικές συνήθειες. Για να μη χαλάση το σώμα, έπρεπε να το βαλσαμώσουν, πράγμα που στοίχιζε πολύ κι ήταν πολύ συχνά αδύνατο για τους φτωχούς. Ή διαδικασία της σωστής ταρίχευσης κρατούσε εβδομήντα μέρες. Υπήρχαν όμως και απλούστεροι τρόποι, πιο φθηνοί. Νομίζοντας πως ή ζωή συνεχίζεται, έβαζαν μες στους τάφους επιπλα, σκεύη, τροφές, έργαλεία, καθώς και

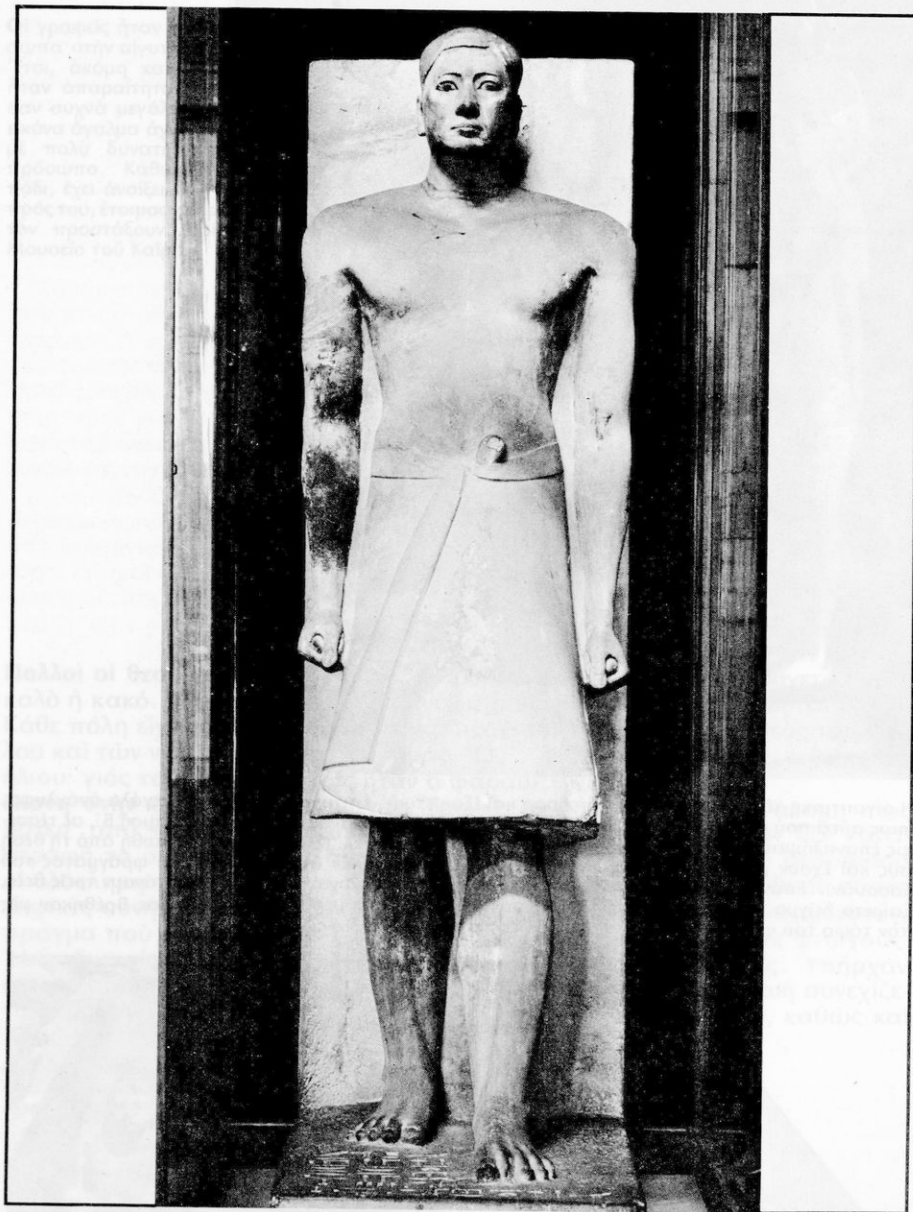
Δύο από τὰ είδη τάφων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Ἀριστερά, μασταμπάς (ἔχει ὑπόγειο θάλαμο γιὰ τὸ νεκρὸ καί, χωριστά, ἱερὸ μὲ δική του εἴσοδο). Δεξιά, τομὴ πυραμίδας.

Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη ἔχει μεγάλη ἀπόδοση καὶ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία ὄχι μόνο σὲ μεγάλα ἀνάγλυφα, ὅπως αὐτὰ ποὺ φαίνονται στὴν εἰκόνα - κάτω - ποὺ παριστάνουν τὸν φαραῶν Ραμσή Β', σὲ τέσσερις ἐπαναλήψεις, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν ναὸ του στὸ Ἄμπου Σίμπελ. (Σήμερα ἔχουν ξηλωθῆ ἀπὸ τὴ θέση τους καὶ ἔχουν μεταφερθῆ ἄλλου, γιὰ τὸ χῶρος σκεπάστηκε ἀπὸ τὰ νερά τοῦ φράγματος τοῦ Ἀσοουάν). Ἐπάνω, φαίνονται τρία θαυμάσια ἀγάλματα γυναικεία ποὺ παριστάνουν τρεῖς θεές, ἐξαιρετὸ δείγμα τῆς μικροτεχνίας τῶν Αἰγυπτίων γύρω στὰ μῆσα τῆς 2ης χιλιετίας. Βρέθηκαν μὲς στὸν τάφο τοῦ φαραῶν Τουταγχαμῶν. Ἡ μεσοαία εἶναι ἡ θεὰ Ἰσις.

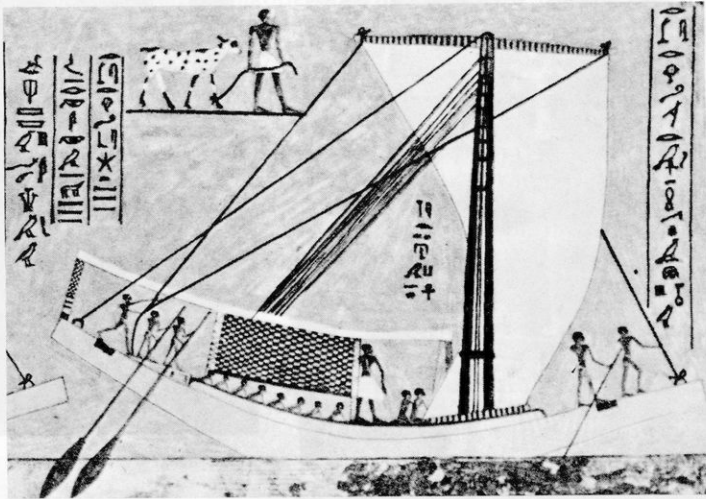

Θαυμάσιο για τη ζωντάνια του άγαλμα του Ρά-νούφερ, αρχιερέα στη Μέμφι. Προέρχεται από τὸν τάφο του στὴ Σάκκαρα. Σήμερα, στὸ Μουσείο τοῦ Καΐρου. Είναι ἀπὸ πωρόλιθο, καὶ διατηρεῖ ἴχνη ἀπὸ χρῶμα.

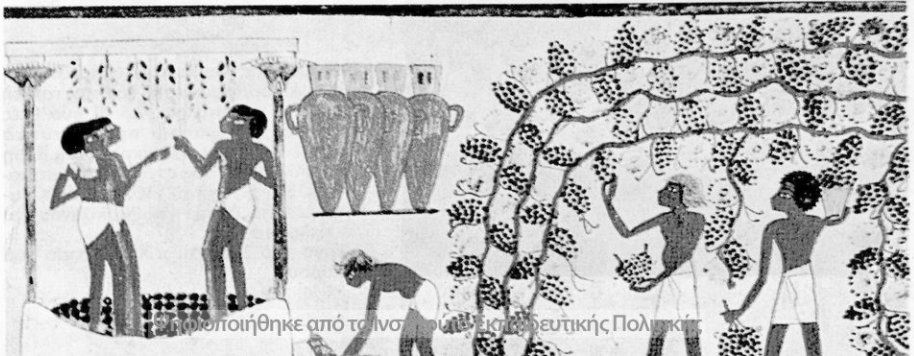
μικρά αγάλματα που παρίσταναν τούς δούλους. Αυτοί και στον άλλο κόσμο θα εξυπηρετούσαν τούς κυρίους τους. Πολύχρωμες τοιχογραφίες, τέλος, στους τοίχους εικόνιζαν τὸ περιβάλλον που ἤθελε νὰ ἔχη καὶ στὸν ἄλλο κόσμο ὁ νεκρός.

Τάφοι. Οἱ πλουσιότεροι καὶ ἰδιαίτερα οἱ φαραῶ, ἐπιθυμώντας νὰ ἔχουν καὶ στὸν ἄλλο κόσμο τὴν ἀνέσεις τῆς ζωῆς, κατασκεύαζαν πελώριους τάφους καὶ τοὺς γέμιζαν μὲ ἄφθονα πλοῦτη. Γιὰ νὰ παραπλανήσουν τοὺς τυμβωρύχους, ποὺ γιὰ νὰ ἀρπάξουν τὰ ἀγαθὰ τους, θὰ κατέστρεφαν ἴσως καὶ τὴς μούμιες τους, διαρύθμιζαν στὸ ἐσωτερικὸ ἓνα κρυφὸ δωμάτιο, γιὰ τὸ λείψανό τους, ἐνῶ τοποθετοῦσαν ψεύτικα φέρετρα σὲ ἄλλους χώρους. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ, ὁ πλοῦτος τῶν τάφων τράβηξε τοὺς τυμβωρύχους, γι' αὐτὸ ἀπογυμνώθηκαν οἱ πλουσιότεροι τάφοι.

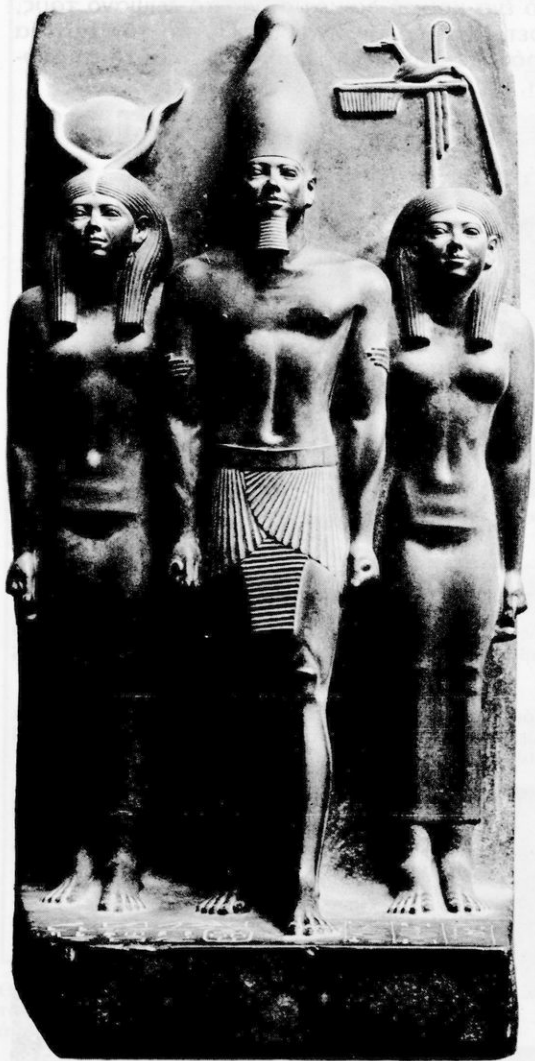

Καράβι τῆς περιόδου τοῦ Ἀρχαίου Βασιλείου. Προέρχεται ἀπὸ τοιχογραφία στὸ μασαμπά τοῦ Καγιεμάνκ στὴ Γκίζα (μασαμπάς στὰ ἀραβικὰ σημαίνει πάγκος). Σὲ τέτοιους τάφους ἔβαβαν τοὺς μεγάλους ἀξιώματους τὴν Αἴγυπτο.

Τμῆμα τοιχογραφίας ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Νάκτ, ἱερέα τοῦ Ἄμμωνος στὴ Θήβα. Ἀριστερά, πατητήρι σταφυλιῶν· στὸ κέντρο, ὁ νέος ποὺ μαζεύει τὸ κρασί βάζοντάς το σὲ ἀμφορεῖς (φαίνονται μερικοὶ πάνω ἀπ' αὐτήν). Δεξιά: συγκομιδὴ σταφυλιῶν.

Οι αίγυπτιακοί ναοί ήταν τεράστιες κατασκευές, επιβλητικές στο εξωτερικό και υποβλητικές μέσα. Ως κτίρια ήταν πολυσύνθετα και ξεχώριζαν για τη μεγαλοπρέπειά τους. Στην εικόνα ένα τμήμα από το ναό του φαραώ Σέρφθι στην Άβυδο (14ος αι. π.Χ.).

Ο φαραώ Μυκερίνος ανάμεσα στη θεά Άθώρ (αριστερά) και την τοπική θεά της Κυνόπολης. Και οι δύο θεές κρατούν τον φαραώ προστατευτικά με τό ένα τους χέρι (διακρίνεται η άκρη της παλάμης τους στα δύο του μπράτσα). Στη βάση του γλυπτού είναι χαραγμένο το όνομα του Μυκερίνου και ό τίτλος του.
Έργο του 26ου αι. π.Χ. Μουσείο του Καΐρου.

7. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ, ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

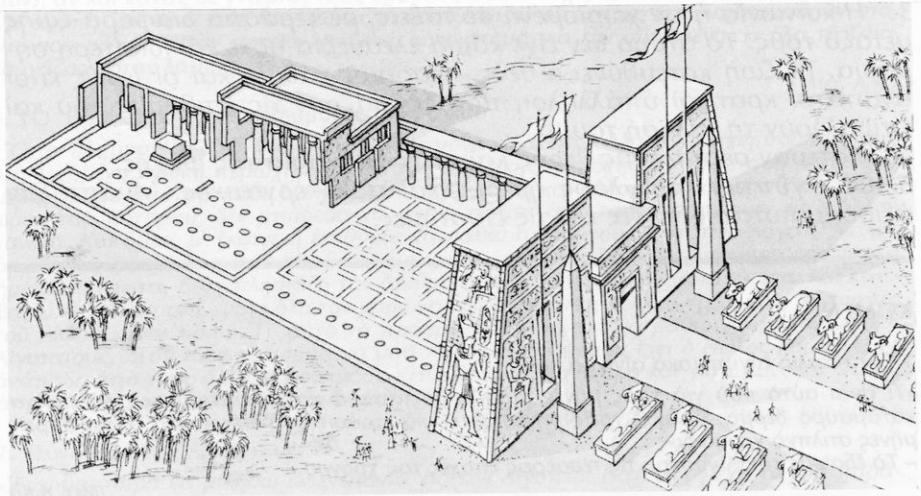
Αρχιτεκτονική και Ζωγραφική. Τὰ μνημεία τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐκπληκτικά. Ἀπὸ τὰ μεγάλα παλάτια τῶν φαραῶν δὲ διατηρήθηκε κανένα ἴχνος. Φαίνεται πῶς τόσο αὐτά, ὅσο καὶ οἱ ἰδιωτικὲς κατοικίες χτίζονταν ἀπὸ πῆλινες πλίνθους.

Τεράστιοι τάφοι καὶ πελώριοι ναοὶ μὲ «δάση ἀπὸ κολόνες» δείχνουν τὴν ἐπίδοση τῶν Αἰγυπτίων στὴ μνημειακὴ* ἀρχιτεκτονικὴ, προβάλλοντας τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸ μεγάλο καὶ τὸ αἰώνιο, ὅπως ἐξάλλου τὸ ἀπαιτοῦσε καὶ ἡ θρησκεία τους. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη ἦταν ἰδρυμένα γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ τόπου, μὲ τὴν ἀπέραντη ἔκταση, ὑπαγόρευε τὶς μεγάλες κατασκευές. Χρησιμοποίησαν κίονες μὲ κιονόκρανα ἰδιότυπα ποῦ τὰ ἐμπνεύσθηκαν ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ παπύρου ἢ τῆς φοινικιάς καὶ τὰ ἀνηθ τοῦ λωτοῦ. Ναοὶ καὶ τάφοι εἶναι ζωγραφισμένοι μὲ πλῆθος ἀπὸ παραστάσεις καὶ στοὺς τοίχους ὑπάρχει, γραμμένη στὴν αἰγυπτιακὴ γραφὴ (*ιερογλυφικά*), ὁλόκληρη ἢ ἴστορία διαφόρων βασιλείων κτλ. Στὶς ζωηρὲς καὶ πολύχρωμες παραστάσεις τῆς αἰγυπτιακῆς ζωγραφικῆς καὶ στ' ἀνάγλυφα*, μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ ἀμέτρητες πτυχὲς τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων ὁλόκληρου αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.

Γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ σὲ ξύλο ἢ πέτρα εἶχε μεγάλη ἀνάπτυξη κι ἔδωσε ωραιότατα ἔργα, μεγάλα καὶ μικρά, ἀνάγλυφα καὶ ὀλόγλυφα.

Μέσα στοὺς τάφους ἔβαζαν ἀγάλματα, ποῦ ἔπρεπε γιὰ λόγους θρησκευτικῶς νὰ μοιάζουν στὸ νεκρὸ. Σὲ κάθε ἀγαλμα προσπαθοῦσαν νὰ δώσουν θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια, χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ νὰ μοιάζῃ στὸ συγκεκριμένο

Ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ τοῦ Ὁρου στὸ Ἐντφού. Μία σειρά ἀπὸ σφίγγες, τοποθετημένες στὶς πλευρὲς τοῦ δρόμου ποῦ ὁδηγεῖ στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ, ἐντυπωσιάζουν τὸν ἐπισκέπτη. Περνώντας τις, φθάνεις στὸν καταστόλιστο μὲ ἀνάγλυφα πυλώνα, ποῦ ἔχει ὀβελίσκους δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Στὸ ἐσωτερικὸ ὑπάρχει μία μεγάλη αὐλὴ, μὲ κιονοστοιχία ὀλόγλυφα. Ὅταν ὁ ἐπίσκοπτος περάσῃ καὶ αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ναοῦ φθάνει στὴν «ὑπόστυλη» αἴθουσα. Στὸ βάθος, στὸν τελευταῖο χώρο, ἀπόρριπτο στὸν πολὺ κόσμος, ὑπῆρχε τὸ ἀγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ τὰ δωμάτια τῶν ἱερέων, δεξιὰ κι ἀριστερά.

άτομο που παρίστανε. Πολλές φορές ζωγράφιζαν τὰ ἀγάλματα, γιὰ νὰ δώσουν μάλιστα ζωηρότητα στὴν ἐκφραση, ἐβαζαν τὰ μάτια ἀπὸ ἄλλα ὕλικά. **Ἄλλες τέχνες.** Ἀξιοσημείωτη στᾶθηκε ἡ μεταλλουργία καὶ ἡ σφραγιδογλυφία*.

Λογοτεχνία. Ἡ λογοτεχνία τῆς Αἰγύπτου δὲν ἄφησε πολλὰ βιβλία πίσω της, γιὰτὶ ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς δὲν ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφραστοῦν μ' αὐτὴν πολλοὶ ἄνθρωποι. Ἐλάχιστα κείμενα διατηρήθηκαν σὲ παπύρους. Εἶναι θρησκευτικά, λυρικά καὶ λαϊκὲς διηγήσεις. [Τὸ Βιβλίο τῶν Νεκρῶν, Ὕμνοι, Ἡ Σάτιρα τῶν Ἐπαγγελεμάτων].

Τὸ πρῶτο ἡμερολόγιο. Παρακολουθώντας τὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς τρίτης χιλιετίας, ἀκόμη, ὄρισαν τὸ πρῶτο ἡμερολόγιο (τῶν 365 ἡμερῶν). Κατόπιν, παρακολουθώντας τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν χώρισαν τὸ χρόνο σὲ μῆνες καὶ ἐβδομάδες. Ἀπὸ πολὺ νωρὶς, τέλος, προσέχοντας τὴ σκιά στὸ διάστημα τῆς ἡμέρας προσδιόριζαν τὴν ὥρα. Βρῆκαν, ἔτσι, τὸ ἡλιακὸ ὥρολόγιο.

Ἐπιστῆμες. Στὴν Αἴγυπτο ἀναπτύχθηκε πολὺ ἡ Ἱατρικὴ καί, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, διακρίθηκε σὲ διάφορους κλάδους.

Ἡ ταρίχευση ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσουν γνώσεις ἀνατομίας. Οἱ Αἰγύπτιοι γιανοὶ ἦταν σπουδαῖοι στὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς καλοῦσαν μάλιστα συχνὰ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ τοὺς συμβουλευθοῦν. Ἀπὸ κείμενα τῶν παπύρων βλέπουμε τρόπομε θεραπείας ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἢ διαγνώσεις ποὺ ἔκαναν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι τὸ πρῶτο μεγάλο γεωργικὸ καὶ θεοκρατικὸ* κράτος στὴν Ἱστορία.
2. Ἀρχοντας ἀπόλυτος ἦταν ὁ φαραώ, ποὺ λατρευόταν ὡς θεὸς καὶ στὴ θέλησή του ὑπάκουαν ὅλοι.
3. Ἡ κοινωνία ἦταν χωρισμένη σὲ τάξεις, μὲ τεράστια διαφορὰ ζωῆς μεταξύ τους. Τὸ ἄτομο δὲν εἶχε καμιά ἐλευθερία οὔτε καὶ ἰδιαίτερη σημασία. Τῆ ζωῆ κατευθύνει ὁ θεὸς – φαραώ, καθὼς καὶ οἱ ἱερεῖς κι οἱ ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἐπιθυμίες του καὶ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησή του.
4. Πίστευαν σὲ πολλοὺς θεοὺς καὶ στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.
5. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν λαὸς ἡμερος καὶ πολὺ ἐργατικός. Ἀνάπτυσαν ἀξιοσημείωτα τὶς τέχνες καὶ τὶς ἐπιστῆμες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἐνα παλιὸ αἰγυπτιακὸ αἶνιγμα λέει:

«Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ γιὰ τρεῖς μῆνες μοιάζει μὲ λαμπρὸ μαργαριτάρι, τρεῖς μῆνες ἔχει κατάμαυρο δέρμα, ἄλλους τρεῖς μῆνες εἶναι μιὰ πρασινωπὴ πέτρα καὶ ἄλλους τρεῖς μῆνες σιλπνὸ χρυσάφι»;

– Τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου τὶς τέσσερις ἐποχὲς τοῦ χρόνου.

(Μετ. Α.Κ.)

2. Ένα αρχαίο αίγυπτιακό τραγούδι ύμνει τὸ ζωοδότη ποταμὸ, τὸ Νεῖλο:

«Χαίρε, Νεῖλε, σὺ ποὺ παρουσιάστηκες σ' αὐτὴ τὴ γῆ καὶ ποὺ ἔρχεσαι εἰρηνικά, γιὰ νὰ δώσης τὴ ζωὴ στὴν Αἴγυπτο! Ποτίζεις τὴ γῆ παντοῦ, θεὲ τῶν καρπῶν, κύριε τῶν ψαριῶν, πλάστη τοῦ σταριοῦ, δημιουργὲ τοῦ κριθαριοῦ... Μόλις ὕψωθῶν τὰ νερά σου, ἡ γῆ γεμίζει ἀπὸ χαρὰ, οἱ ἄνθρωποι γελοῦν... Ὁ Νεῖλος φέρνει τίς ἔξοχες συγκομιδές, χαρίζει ὅλα τὰ καλὰ, δίνει διαλεχτὲς κι εὐχάριστες τροφές. Βγάζει χορτάρια γιὰ τὰ ζῶα κι ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τίς θυσίες στοὺς θεοὺς... Δὲν τοῦ στήνουν ἀγάλματα οὔτε τὸν ὑμνοῦν μὲ λέξεις γεμάτες μυστήριο, δὲν ἔξεραι κανεὶς ἀπὸ ποῦ ἔρχεται. Κι ὥστόσο κυβερνᾷ σὰ βασιλιάς ποῦ οἱ νόμοι του ἰσχύουν γιὰ ὅλη τὴ γῆ, πίνει τὰ δάκρυα ἀπ' ὅποια μάτια κι ἂν κυλοῦν, καὶ σκορπίζει ἀπλόχερα τὴν καλοσύνη του».

(Μετ. Α.Κ.)

3. Ἀρχαῖο αἴγυπτιακὸ κείμενο γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ παιδιοῦ στὴ μητέρα του:

«Ὁ Θεὸς σοῦ τὴν ἔδωσε. Ὅταν γεννήθηκες ἐκείνη ἔγινε σκλάβο σου στὴν πραγματικότητα. Οἱ κόποι οἱ πιὸ ἀχάριστοι ποτὲ δὲ στενοχώρησαν τὴν καρδιά της, ἔτσι ποῦ νὰ τὴ φέρουν στὸ σημεῖο νὰ πῆ: «Καὶ ποιά ἢ ἀνάγκη νὰ τὸ κάμω αὐτό;» Ὅταν πῆγαινες στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ μάθης γράμματα, ἐκείνη στεκόταν κοντὰ στὸ δάσκαλό σου, φέρνοντας κάθε μέρα ψωμί καὶ μπίρα ἀπὸ τὸ σπίτι. Καὶ τώρα ποῦ μεγάλωσες καὶ ποῦ παντρεύεσαι καὶ θεμελιώνεις δικὴ σου οἰκογένεια, νὰ θυμάσαι πάντα, ἀδιάκοπα, ὅλες τίς φροντίδες ποῦ πήρε γιὰ λογαριασμό σου ἡ μητέρα σου, ἔτσι ποῦ νὰ μὴ τὴν κάμης ποτὲ νὰ βαρυνκομήση καὶ νὰ σηκώσῃ τὰ χέρια της πρὸς τὸ Θεό, γιατί θά 'ταν βαριά ἢ κατάρρα της».

(Μετ. Α.Κ.)

4. Ἐπιγραφή χαραγμένη στὸ φέρετρο τοῦ φαραῶ Τουταγχαμών:

«Νύχτα, ὦ μητέρα! Ἀπλῶσε τίς φτεροῦγες σου πάνω μου, σὰν τὰ αἰώνια τ' ἄστρα».

5. [Θρησκευτικοὶ ὕμνοι:

«Θεοσπίσει μὲς στὸν ὀρίζοντα προβάλλεις, ὦ ζωντανὲ Ἄτόν, μύστη ζωῆς. Ὅταν ψηλὰ σηκώνεσαι στὸν ἀνατολικὸ ὀρίζοντα, γεμίζει ὅλη ἡ χώρα ὁμορφιά. Εἶσαι ὠραῖος, μέγας, λαμπρὸς, πάνω ἀπ' ὅλη τὴ χώρα ὕψωμένος κι οἱ ἀχτίδες σου ἀγκαλιάζουν τίς χώρες ὡσποῦ φτάνουν τὰ σύνορα τῆς δημιουργίας σου. Ἐσὺ ποῦ εἶσαι ὁ Ρᾶ, ἀγγίζεις τίς ἄκρες τοὺς καὶ τίς ὑποδουλώνεις στὸν πολυαγαπημένο γιό σου (τὸ φαραῶ). Κι ἂν βρισκεσαι μακριά, οἱ ἀχτίδες σου εἶναι πάνω στὴ γῆ. Εἶσαι μέσα στὰ μάτια (τῶν ἀνθρώπων), ἂν καὶ κανεὶς δὲ γνωρίζῃ τοὺς δρόμους ποῦ διασχίζεις».

«Ἡ ἀγάπη γιὰ σένα στίς δύο χώρες σκορπίζεται, κι οἱ ἀχτίδες σου λαμποκοποῦν στὰ δυὸ σου μάτια. Ὅταν προβάλλῃς εἶναι εὐεργέτημα γιὰ τὴν οἰκουμένη, κι ὅλα τὰ ζῶα ἡσυχάζουν ὅταν λάμπῃς»].

(Μετ. Α.Κ.)

6. [Ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τίς πλημμύρες τοῦ Νεῖλου:

«Ὅταν πλημμυρίζῃ ὁ Νεῖλος, σκεπάζει ὄχι μόνο τὸ Δέλτα, ἀλλὰ καὶ ἐδάφη ποῦ ἀνήκουν στὴ λεγομένη λιβυκὴ περιοχὴ, κι ἄλλα τῆς ἀραβικῆς περιοχῆς σὲ ἀπόσταση μέχρι δυὸ μέρες δρόμο ἀπὸ τὴν κάθε ὄχθη ἄλλοτε μεγαλύτερη καὶ ἄλλοτε μικρότερη. Ὅσο γιὰ τὴ φύση τοῦ ποταμοῦ, δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τίποτα ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, οὔτε ἀπὸ ἄλλον κανένα. Καὶ ὅμως μ' ἔκαιγε ἡ ἐπιθυμία νὰ μάθω ἀπ' αὐτούς, γιὰ ποῖο λόγο ὁ Νεῖλος ἀρχίζει νὰ φουσκώνει ἀπὸ τίς θερινὲς τροπές καὶ συνεχίζει τὴν πλημμύρα του ἑκατὸ ἡμέρες κι ἔπειτα, ὅταν πλησιάζῃ τὸν ἀριθμὸ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, ἀποσύρεται καὶ κατεβαίνει ἡ στάθμη του, ὥστε ὅλο τὸν χειμῶνα νὰ τὸν περνᾷ μὲ λίγα νερά, ἔως τίς τροπές τοῦ ἄλλου καλοκαιριοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ πράγμα δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τίποτα ἀπὸ τοὺς Αἴγυπτιοὺς, ὅταν τοὺς ρωτοῦσα νὰ μοῦ ποῦν, ποιά δύναμη ἔχει ὁ Νεῖλος καὶ κάνει τὸ ἀνάποδο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποταμούς. Ἦθελα νὰ ξέρω ἀκόμη καὶ γιατί μόνον ὁ Νεῖλος ἀπὸ ὅλα τὰ ποτάμια δὲ σχηματίζει μελτέμια»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 19 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

7. [Συνήθειες τῶν Αἴγυπτίων:

«Ἐρχομαι τώρα νὰ μιλήσω ἐκτενέστερα γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Γιατὶ αὐτὴ ἔχει τὰ πιὸ παρά-

ξένα πράγματα από κάθε άλλη χώρα, και έργα που δεν μπορεί κανείς να παραστήση. Γι' αυτό και θα μιλήσω για την Αίγυπτο περισσότερο. Οί Αιγύπτιοι, εκτός από τὸ κλίμα τους πού είναι διαφορετικό ἀπὸ τὰ ἄλλα, κι ἐκτός ἀπὸ τὸν ποταμὸ, πού μᾶς δείχνει ἀλλιώςτικη φυσικὴ διαμόρφωση, ἔχουν καὶ ἔθιμα ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἔτσι οἱ γυναῖκες ἐκεῖ κατεβαίνουν στὴν ἀγορὰ καὶ κάνουν τὸ μικροπωλητὴ, ἐνῶ οἱ ἄντρες κάθονται στὰ σπίτια καὶ ὑφαίνουν. Οἱ ἄλλοι λαοὶ ὑφαίνουν σπρώχνοντας πρὸς τὰ πάνω τὸ ὑφάδι, ἐνῶ οἱ Αἱγύπτιοι τὸ σπρώχνουν πρὸς τὰ κάτω. Τὰ βάρη τὰ κουβαλοῦν οἱ ἄντρες πάνω στὸ κεφάλι καὶ οἱ γυναῖκες στοὺς ὤμους... τρῶνε (ὄλοι) ἔξω, μὲς στοὺς δρόμους ... Καμὴ γυναίκα δὲ γίνεται ἰέρεια οὔτε θεοῦ οὔτε θεᾶς, ἐνῶ οἱ ἄντρες γίνονται ἰερεῖς γιὰ ὄλους τοὺς θεοὺς καὶ ὅλες τὶς θεές..... Οἱ ἰερεῖς τῶν θεῶν ἄλλο ἄφήνουν μακριὰ μαλλιά, στὴν Αἴγυπτο ὅμως ξυρίζονται. Στὸς ἄλλους ἀνθρώπους ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμο, ὅταν πενθοῦν, νὰ κουρεύουν τὸ κεφάλι, ἐνῶ οἱ Αἱγύπτιοι ὅταν πεθάνη συγγενῆς τους, ἀφήνουν καὶ μεγαλώνουν τὰ μαλλιά καὶ τὰ γένια τους, ἐνῶ πρωτύτερα ξυρίζονταν... Ζυμώνουν μὲ τὰ πόδια, ἀλλὰ τὴ λάσπη τὴν ἀνακατεύουν μὲ τὰ χέρια... Κάθε ἄντρας ἐκεῖ φορεῖ δύο φορέματα, ἐνῶ οἱ γυναῖκες ἓνα ἢ καθεμίᾳ. Οἱ Ἕλληνες γράφουν τὰ γράμματα καὶ μετροῦν μὲ χαλίκια, φέρνοντας τὸ χέρι ἀπὸ τὰ ἄριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνῶ οἱ Αἱγύπτιοι ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἄριστερά... Χρησιμοποιοῦν δύο εἰδῶν γραφῆ, τὴν ἱερὴ καὶ τὴν ὀνομαζόμενη κοινή»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 35, 36 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

8. Οἱ εἰδικότητες στὴν ἰατρικὴ:

«Ἡ ἰατρικὴ εἶναι διαχωρισμένη κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο: κάθε γιαντρός θεραπεύει μιὰ μόνο ἀρρώστια κι ὄχι περισσότερες. Ὅλα τὰ μέρη εἶναι γεμάτα ἀπὸ γιαντρούς, γιὰτὶ ἄλλοι εἶναι γιαντροὶ γιὰ τὰ μάτια, ἄλλοι γιὰ τὸ κεφάλι, ἄλλοι γιὰ τὰ δόντια, ἄλλοι γιὰ τὴν κοιλιά κι ἄλλοι γιὰ τὶς «ἀφανεῖς ἀρρώστιες» (ἐννοεῖ τὰ «νοσήματα ἐσωτερικῆς παθολογίας», ὅπως λέμε σήμερα).

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 84 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

9. [Ἡ ταρίχευση στοὺς Αἱγυπτίους:

«Τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ ἐξασκοῦνε ἀνθρώποι διορισμένοι γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, πού εἶναι ἡ τέχνη τους. Αὐτοὶ, ὅταν τοὺς φέρουν ἓνα νεκρὸ, δείχνουν πὲ κείνους πού τὸν ἔφεραν ξύλινα ὀμοιώματα νεκρῶν ζωγραφισμένα σὸ φυσικὸ τους χρῶμα, καὶ τοὺς ἐξηγοῦν ὅτι τὸ πρῶτο καὶ σπουδαιότερο ἀπ' αὐτὰ τὰ εἶδη ἔγινε γιὰ κείνον πού τὸ ὄνομά του δὲ θεωρῶ εὐσεβὲς νὰ ἀναφέρω (ἐννοεῖ τὸν Ὅσιρι, ἓναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους αἱγυπτιακοὺς θεοὺς). Ὑστερα δείχνουν τὸ δεύτερο, πού εἶναι κατώτερο καὶ φθηνότερο, κι ἔπειτα τὸ τρίτο, πού εἶναι πάρα πολὺ φθηνό. Ἀφοῦ τοὺς τὰ ἐξηγήσουν αὐτὰ τοὺς ρωτοῦν, σύμφωνα μὲ ποῖο δείγμα θέλουν νὰ βαλσαμωθῇ ὁ νεκρὸς τους. Οἱ κομιστὲς ἀφοῦ συμφωνήσουν μὲ τὴν πληρωμὴ, φεύγουν, ἐνῶ οἱ βαλσαμωτῆς μένοντας σὸ ἐργαστήριό τους ἐκτελοῦν τὴν ταρίχευση»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 86 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

10. [Οἱ πυραμίδες τοῦ Χέοπος καὶ τοῦ Χεφρήνος:

«Ὁ Χέοψ αὐτός, λέγανε οἱ Αἱγύπτιοι, βασιλεύσε πενήντα χρόνια καὶ μετὰ τὸ θάνατό του τὸν διαδέχθηκε σὸ θρόνο ὁ ἀδελφός του ὁ Χεφρήν. Κι αὐτός, ἔλεγαν, φέρθηκε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως ὁ ἄλλος καὶ στὰ ἄλλα ζητήματα, καὶ σὸ ὅτι ἔχτισε κι αὐτὸς πυραμίδα, πού δὲ φτάνει βέβαια τὶς διαστάσεις ἐκείνου (τὴ μέτρησα ἄλλωστε κι ἐγὼ ὁ ἴδιος). Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ οὔτε ὑπόγεια δωμάτια ἔχει, οὔτε διύρωγα καμμιὰ τοῦ Νεῖλου πάει σ' αὐτὴ, ὅπως πάει νερὸ στὴν ἄλλη, πού τὸ διοχετεύει κτιστὸ ὑδραγωγεῖο καὶ περιβρέχει σὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἓνα νησί, ὅπου λὲν πῶς ἀναπαύεται ὁ ἴδιος ὁ Χέοψ. Ἐκτισε τὴν πρώτη βαθμίδα ἀπὸ αἰθιοπικὸ λιθάρι (ἐννοεῖ ἴσως γρανίτη κοκκινωπὸ τῆς Συήνης), πλουμιστὸ κι ἐστῆθηκε σαράντα πόδια χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ἄλλης, τῆς μεγάλης, κοντὰ στὴν ὁποία τὴν ἔκτισε· εἶναι κι οἱ δύο κτισμένες στὸν ἴδιο λόφο, πού ἔχει ὕψος περίπου ἑκατὸ πόδια. Λένε πῶς ὁ Χεφρήν βασιλεύσε πενήντα ἔξι χρόνια»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Β, 127 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ φύση τῆς χώρας. Ἡ Μεσοποταμία θὰ ἦταν, ὅπως κι ἡ Αἴγυπτος, ἔρημος, ἂν δὲν τὴν εἶχε κι αὐτὴν εὐνοήσει ἡ φύση, τοποθετώντας τὴν ἀνάμεσα σὲ δύο μεγάλα ποτάμια, τὸν *Τίγρη* καὶ τὸν *Εὐφράτη*. Σύνορά της ἔχει τὴν Ἀρμενία (στὸ βορρᾶ), τὶς ἐρήμους τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας (στὰ δυτικὰ καὶ στὸ νότο) καὶ τὸ Ἰρὰν (στ' ἀνατολικά).

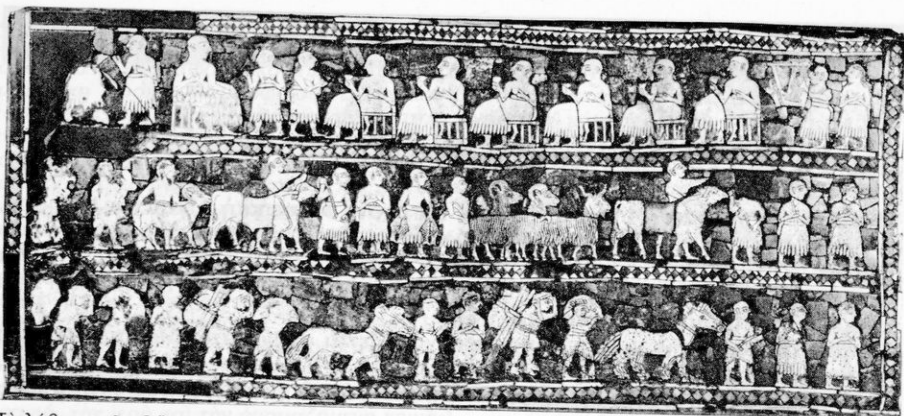
Τὰ τρία τμήματα τῆς χώρας. Ἡ χώρα χωρίζεται στὴν *Κάτω Μεσοποταμία* ἢ *Χαλδαία*, στενώτερη καὶ πιὸ εὐφορη, καὶ στὴν Ἄνω Μεσοποταμία, ὅπου μόνο κοντὰ στὰ ποτάμια ἦταν δυνατὴ ἡ ζωὴ. Ἡ βορειότερη περιοχὴ, ἡ Ἀσσυρία, εἶναι ὄρεινὴ.

Πλούσια ἢ γεωργικὴ παραγωγή. Τὰ δύο ποτάμια γονιμοποιοῦσαν τὴ γῆ της μὲ τὶς ἐτήσιες πλημμύρες τους. Ἐδῶ, ὅμως, δὲ γίνονταν τόσο κανονικὰ ὅλα, ὅπως στὴν Αἴγυπτο. Ἄν δὲ ρυθμιζόταν, ἀπὸ νωρὶς, καλὸ ἀρδευτικὸ* σύστημα, μεγάλες ἐκτάσεις τῆς χώρας θὰ ἦταν σκεπασμένες ἀπὸ ἔλι καὶ ἄλλες θὰ ἔμεναν τελείως ἄγονες. Ἄν ποτιζόταν ὅμως σωστὰ, ἡ συγκομιδὴ ἦταν πραγματικὸς θησαυρὸς. Ἐβγαίνε ἄφθονο σιτάρι καὶ κριθάρι. Ἡ Μεσοποταμία, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἦταν ἓνα μεγάλο γεωργικὸ κράτος.

Βλάστηση - Ζῶα. Τὰ δέντρα ἦταν σπάνια· μονάχα χουρμαδιὲς ὑπῆρχαν πολλές. Πλήθος τὰ ἄγρια ζῶα – ὄναγροι* καὶ λιοντάρια – πολὺ γρήγορα ἀνάγκασαν τοὺς κατοικοὺς νὰ ἐπιδοθοῦν στὸ κυνήγι.

Ἐλλειψη πέτρας. Χρήση πηλοῦ. Ἡ πέτρα λείπει ὀλότελα ἀπὸ τὴ χώρα (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὄρεινά). Ἔτσι, θέλοντας νὰ χτίσουν οἱ ἄνθρωποι, χρησιμοποιοῦσαν τοῦβλα, ἓνα ὑλικὸ σχετικὰ πρόσκαιρο, γιὰτὶ εὐκόλα χαλάει. Πάνω σὲ πῆλινες πλάκες, ἀκόμη, συνήθιζαν οἱ κάτοικοι στὴν ἀρχαιότητα νὰ γράφουν τὴν πᾶράξενη γραφὴ τους, τὴ σφηνοειδῆ.

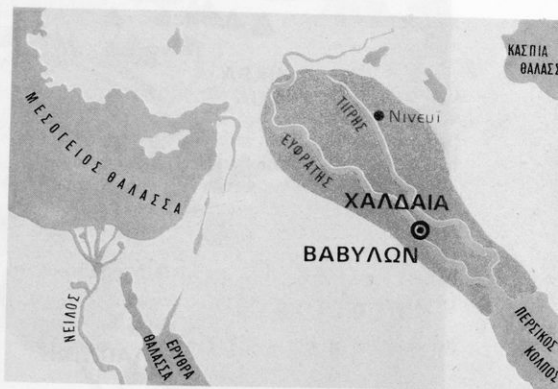
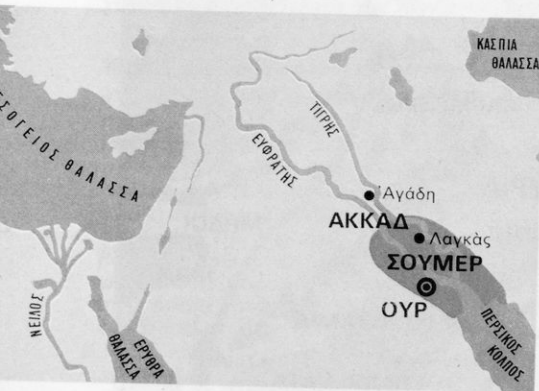
Το λάβαρο της Ούρ. Σκηνές από τὰ ανάκτορα καὶ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὴ χώρα.

Συχνές οἱ ἐπιδρομές. Ἀνοιχτὴ ἡ χώρα ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, τράβηξε μὲ τὸν πλοῦτο της, ζηλόφθονα κι ἀρπακτικά, τὰ βλέμματα τῶν γειτόνων της. Γι' αὐτὸ οἱ ἐπιδρομές ἦταν πολὺ συχνές καὶ γενικότερες ἀναστατώσεις καὶ καταστροφές σημειώθηκαν στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Πρῶτες ἀνασκαφές. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μεσοποταμίας ἦταν ὡς τὸ 1840 γνωστὸς μόνον ἀπὸ στοιχεῖα ποῦ ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ἡ Ἁγία Γραφή. Ὁ Γάλλος Μποττά, τότε, ἀνακάλυψε στὴ βόρεια Μεσοποταμία ἓνα μεγάλο ἀρχαῖο ἀνάκτορο. Κάθε χνάρι τῆς ἀρχαιότητος εἶχε χαθῆ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, ἐξαιτίας τοῦ εὐθρυπτοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου ποῦ εἶχε χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν ἄλλων κτιρίων, κι ἡ ἄμμος εἶχε σκεπάσει τὰ χαλάσματα μὲ τὸν καιρὸ.

Νινευί. Πηλινες πινακίδες. Ὑστερ' ἀπὸ τὸν Μποττά, ὁ Βρετανὸς Λάγιαρντ ἀποκάλυψε τὰ εἰρήπια τῆς Νινευί, τῆς πρωτεύουσας τῆς ἀρχαίας Ἀσσυρίας. Χιλιάδες πινακίδες γεμάτες σύμβολα ἀκατανόητα, σὲ σφηνοειδῆ γραφή, βρέ-

θηκαν τότε. Ήταν τὸ πλουσιότατο ἀρχεῖο τοῦ βασιλιᾶ Ἀσσυρμπανιπάλ. Οἱ προσπάθειες τῶν ἀρχαιολόγων πολλαπλασιάστηκαν. Πολλοὶ πάσχισαν νὰ διαβάσουν τὴν ἀγνωστὴ γλῶσσα. Στὸ μεταξύ ἄλλες ἀρχαιοτῆτες ἤρθαν στὸ φῶς [ἡ πόλη Μάρι], νέες πινακίδες, πλῆθος ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα*

[**Ἀποκρυπτογράφηση τῆς γραφῆς τοῦ τόπου.** Ὁ Γερμανὸς Γκρότεφεντ, τέλος, κατόρθωσε νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ τὴ γλῶσσα καί, μὲ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἀμέτρητων κειμένων, ἀποκαλύφθηκε στὶς λεπτομέρειες τοῦ ἑνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ. Γεννήθηκε, ἔτσι, νέος κλάδος τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ Ἀσσυριολογία*].

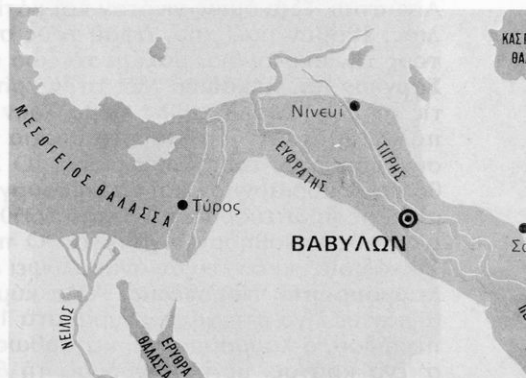
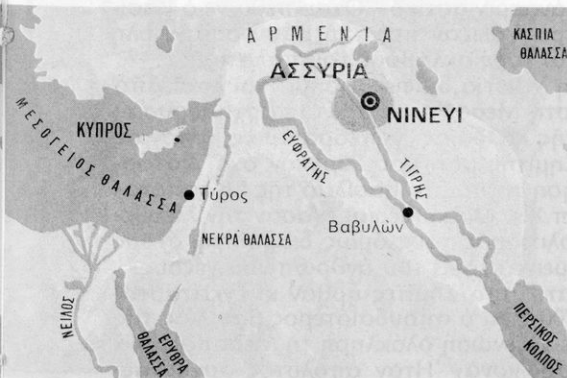
3. ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

4000 - 3000 π.Χ. Σουμέριοι. Τὴν τέταρτὴ χιλιετία π.Χ. παρουσιάζεται στὴ Ν. Μεσοποταμία, κοντὰ στὸν Περσικὸ κόλπο, ἀνάμεσα στὸν Τίγρη καὶ τὸν Εὐφράτη (στὴ Χαλδαία), ἕνας ἀξιοθαύμαστος λαὸς ἀφάνταστα πολυμήχανος καὶ δημιουργικός: οἱ *Σουμέριοι*. Δὲν ξέρομε ἀπὸ ποῦ ἤρθαν, οὔτε σὲ ποιά φυλὴ ἀνήκαν. Ὁ πολιτισμὸς ὅμως ποῦ δημιούργησαν εἶχε τεράστια ἐπίδραση στὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ στὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ του.

Πόλεις καὶ ἡγεμόνες. Στὴν ἀρχὴ ζοῦσαν, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι, χωρισμένοι σὲ διάφορες μικρὲς ἀνεξάρτητες περιοχές. Στὶς πόλεις τους [Οὔρ, Λαγκάς, Ἐριντού, Οὔρουκ] σημειώθηκαν κυριολεκτικὰ θαύματα. Μεγάλια παλάτια καὶ ἰδιότυποι ναοὶ (τὰ *ζιγκουράτ*) ἰδρύθηκαν. Κάθε πόλη τιμοῦσε τὸ δικό της θεό, ποῦ εἶχε στὴν ἰδιοκτησία του κτήματα καὶ κοπάδια ζώων. Οἱ ἡγεμόνες ἦταν θεϊκὰ πρόσωπα καὶ αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ γνοιάζωνται γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ναῶν. Αὐτοὶ ἐπέβλεπαν τὴν καλὴ λειτουργία τῶν καναλιῶν, γιὰ τὸ πότισμα τῆς γῆς. Μόνον ἔτσι ἦταν δυνατὸν νὰ ἐξασφαλίζεται πλοῦσια συγκομιδὴ σ' αὐτὰ τὰ γεωργικὰ μεγάλα κράτη τῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ ἐφευρετικότητα τῶν Σουμεριῶν. Τὸ ἀνήσυχο κι ἐφευρετικὸ μυαλὸ τῶν Σουμεριῶν βρῆκε ἀξιοθαύμαστες λύσεις γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς. Αὐτοὶ ἀνακάλυψαν τὸν τροχὸ καὶ τὸν χρησιμοποίησαν στὴν ἄρδευση τῶν χωραφιῶν. Κατόρθωσαν ἔτσι νὰ κάμουν τὴ χώρα τους ἀληθινὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», μὲ ὠραία καλοποτισμένα χωράφια καὶ ἀπέραντους κήπους.

Ἀναγκασμένοι νὰ βροῦν τρόπο νὰ ὑπολογίζουν τὸ χῶρο, σύντομα προόδευ-

Σκηνή από τη ζωή των κτηνοτρόφων στη Μεσοποταμία. Όπως και στην Αίγυπτο, μπορεί κανείς να γνωρίσει αντιπροσωπευτικά την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες των κατοίκων από τα έργα τέχνης που έχουν σωθεί. Στην εικόνα: κατασκευή βουτούσου (2900-2460 π.Χ.).

σαν στη Γεωμετρία και την Αριθμητική, όπως κι οι Αιγύπτιοι. Πρώτοι οι Σουμέριοι τελειοποίησαν το αλέτρι, ανέπτυξαν τη **μεταλλουργία** και βρήκαν τρόπο να φτιάχνουν βούτυρο από το γάλα. Στάθηκαν εργατικός κι εξαιρετικά επινοητικός λαός. Αυτοί πρώτοι χρησιμοποίησαν το τουβλο για την κατασκευή μνημειακών * κτιρίων.

Γραφή. Γρήγορα χρησιμοποίησαν γραφή (με χαρακτήρες σφηνοειδείς) που διαδόθηκε, όπως και τ' άλλα τους επιτεύγματα, γοργά στην υπόλοιπη χώρα και σ' όλοκληρη τη Δυτική Ασία. Έγραφαν τα παράξενα σύμβολά τους πάνω σε πήλινες πινακίδες, που τις ξέραναν στον ήλιο. Στις ανασκαφές των σουμεριακών πόλεων βρέθηκαν χιλιάδες απ' αυτές.

Έμπόριο. Μέτρα και σταθμά. Νόμισμα. Ήταν ανάγκη να ξέρουν να λογαριάζουν σωστά και να έχουν όρισμα μέτρα, για τη τεράστια εμπορική τους κίνηση. Το «πόδι», ο «πήχυς», το «τάλαντο» κι οι υποδιαίρεσεις του είναι δικές τους εφευρέσεις. Νωρίς, άφησαν το ανταλλακτικό εμπόριο και χρησιμοποίησαν το πρώτο είδος νομισμάτων στον κόσμο: χρυσάφι κι άσημι σε ράβδους ή δαχτυλίδια που τα σφράγιζαν, για να είναι σίγουρο το βάρος και η καθαρότητα του υλικού.

Εμπορική επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Η χώρα τους δεν έχει μέταλλα. Ταξίδευαν έτσι σ' άλλα μέρη (Ινδίες, Καύκασο, Μ. Ασία) για να προμηθευτούν πρώτες ύλες και πολύτιμες πέτρες.

Άγάπη για την πολυτέλεια. Οι άρχοντές τους αγαπούσαν φοβερὰ την πολυτέλεια, όπως έδειξαν οι ανασκαφές των τάφων τους. Έβαζαν μέσα κάθε είδους αγαθά και πολύτιμα στολίσια, έργα της εξοχικής τέχνης τους, όπως κι οι Αιγύπτιοι. Έδώ όμως γινόταν και κάτι ανατριχιαστικό. Όταν πέθαινε ο βασιλιάς, έθαβαν μαζί του, αφού τους στραγγάλιζαν πρὶν, τὴ βασίλισσα κι ὅλη τους τὴν ἀκολουθία, μαζί με τὰ ζῶα καὶ τοὺς σκλάβους τοῦ παλατιοῦ.

Σαργκὸν Α΄. Ἀκκάδιοι. Μὲς στὴν τρίτη χιλιετία, διάφοροι σημιτικοὶ λαοὶ ἀπὸ τὴς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας εἰσβάλλουν στὴ Μεσοποταμία. Στὴν ἀρχὴ ἴδρυσαν πόλεις [Μάρι, Ἀγάδη, Κίς] στὰ βόρεια τῆς Χαλδαίας, γρήγορα ὅμως ἦρθαν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Σουμερίους. Ὁ Σημίτης βασιλιάς Σαργκὸν ὁ Α΄ κατόρθωσε νὰ κυριαρχήσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὸ πρῶτο βασίλειο τῆς Μεσοποταμίας, μὲ πρωτεύουσα τὸ Ἀκκάδ (2350 π.Χ.). Οἱ Σουμεριοὶ ἔχασαν τὴν ἐλευθερία τους κι ἐσβήσαν σιγὰ-σιγὰ. Ὁ πολιτισμὸς τους ὅμως διαδόθηκε στοὺς Ἀκκάδιους, κι ὅ,τι εἶχαν ἀνακαλύψει ἔμεινε κτῆμα τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Χαμουραμπί. Νομοθεσία. Ἄλλα κύματα ἀπὸ Σημίτες ἦρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν σὲ λίγο στὴ χώρα. Γύρω στὰ 1700 π.Χ. ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῆς περιόδου, ὁ Χαμουραμπί, κατόρθωσε νὰ ἐνώσῃ ὅλοκληρὴ τὴ Μεσοποταμία σ' ἓνα κράτος, μὲ πρωτεύουσα τὴ Βαβυλώνα. Ήταν ἀπόλυτος ἄρχοντας,

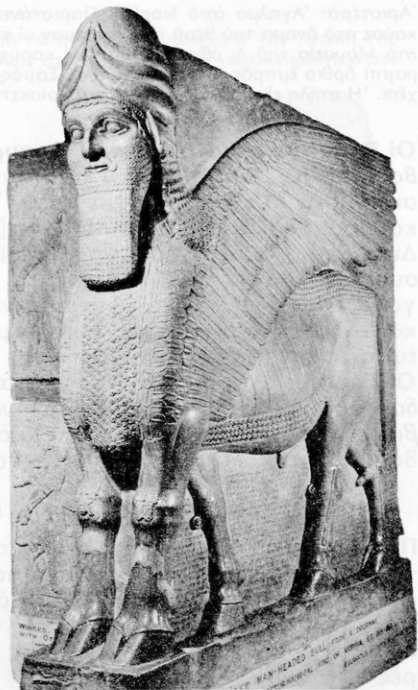
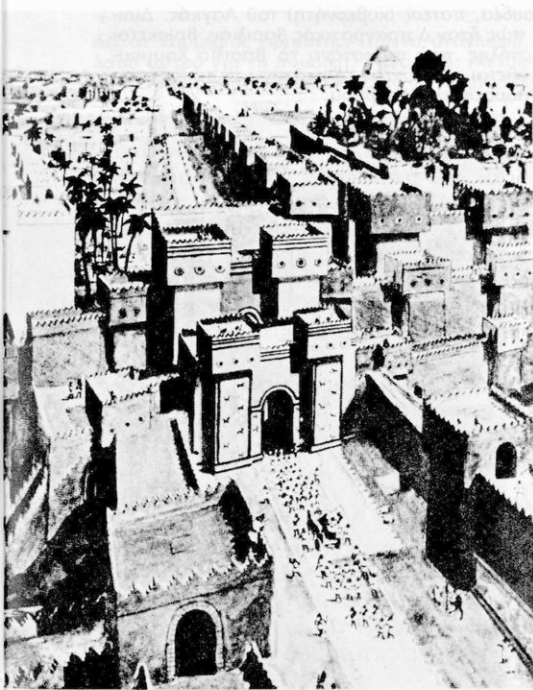
ὅπως κι οἱ φαραῶ, καὶ διοικοῦσε μὲ τοὺς ὑπαλλήλους του. Ὁργάνωσε τὴ διοίκηση καὶ καθιέρωσε τὴν πρώτη συστηματικὴ νομοθεσία.

Ἔργα. Ἔπος Γκιλγκαμές. Στὴν ἐποχὴ του κατασκευάζεται ἡ τεράστια διώρυγα μεταξὺ Κίς καὶ Περσικοῦ κόλπου. Τότε γράφεται καὶ τὸ ἔπος τοῦ ἥρωα *Γκιλγκαμές*.

Εἰσβολές. Ἀπὸ τὸ 16ο ὡς τὸ 12ο αἰ. π.Χ. ἀδιάκοπες εἰσβολές σημειώνονται (Χετταῖοι, Κασσίτες) καὶ ἡ χώρα βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀναστάτωση.

Οἱ πολεμικοὶ Ἀσσύριοι (1150-612). Κυριαρχοῦν στὸ τέλος οἱ Ἀσσύριοι, πολὺ σκληρὸς λαὸς ποὺ κατοικοῦσε στὰ ὄρεϊνά τῆς Βόρειας Μεσοποταμίας. Πολεμοῦν ἀσταμάτητα. Οἱ στρατοὶ τους κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ βορρᾶ. Κυριεύουν ὀλόκληρὴ τὴ Μεσοποταμία, τὸ Ἑλάμ, τὴ Συρία καὶ ἓνα μέρος τῆς Αἰγύπτου [τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀσσυρμπανιπάλ - 7ος αἰ. π.Χ. - ὀλοκληρώνεται ἡ κατάκτησή της]. Πρωτεύουσα γίνεται ἡ *Νινευί*, ὅπου συγκεντρώνονται ἀμέτρητα πλοῦτη ἀπὸ τὶς κυριευμένες χώρες. Πλήθος παραστάσεις σὲ ἀνάγλυφα* καὶ οἱ ἄφθονες γραπτές πηγές πληροφοροῦν γιὰ τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν Ἀσσυρίων. Μεταχειρίζονταν πολεμικὰ ἄρματα καὶ ἀναδείχθηκαν ἰδιοφυεῖς στὶς πολιορκίες πόλεων, μὲ τὶς εἰδικές μηχανές ποὺ εἶχαν ἐπινοήσει. Ὁργάνωσαν συστηματικὴ κατασκοπεῖα. Ζώντας γιὰ τὸν πόλεμο ἀποκλειστικά, τελειοποίησαν κάθε του λεπτομέρεια.

*Αναπαράσταση τῆς Πύλης τῆς Ἰσθάρ στὴ Βαβυλώνα (ἀριστερά). Δεξιά: φτερωτὸς ταῦρος, χαρακτηριστικὸς φρουρὸς στὴν πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Μεσοποταμίας.

Άριστερά: Άγαλμα από διορίτη. Παριστάνει τὸν Γουδέα, *πατεσι* (κυβερνήτη) τοῦ Λαγκάς. Διοικούσε στὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, ποὺ πίστευαν οἱ κάτοικοι πῶς ἦταν ὁ πραγματικός βασιλιάς. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου. Δεξιά: Ἡ κορυφή τῆς στήλης ποὺ παριστάνει τὸ βασιλιά Χαμμουραμπὶ ὄρθιο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ θεὸ ἤλιο Σαμάς, ποὺ κάθεται κρατώντας τὸ σκήπτρο μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι. Ἡ στήλη εἶναι ἀπὸ βασάλτη καὶ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Οἱ Βαβυλώνιοι καταλύουν τὸ ἀσσυριακὸ κράτος. 612 π.Χ. Νέο Βαβυλωνιακὸ Βασίλειο (612-538 π.Χ.). Οἱ ὑποταγμένοι λαοὶ δὲν μπόρεσαν ν' ἀνεχθοῦν τὴ σκληρὴ αὐτὴ κυριαρχία γιὰ πολὺ. Ἔτσι, οἱ Βαβυλώνιοι ξεσηκώθηκαν τελικὰ καὶ συμμαχώντας μὲ τοὺς Μήδους [λαὸ τῆς ἀρίας φυλῆς ποὺ κατοικοῦσε στὸ Δυτ. Ἰράν], κατέστρεψαν τὴ Νινευί (612) καὶ κατέλυσαν τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων. Πρωτεύουσα ἐγίνε πάλι ἡ Βαβυλώνα, ποὺ στολίστηκε μὲ τόσο μεγάλη καὶ ὠραία κτίρια, ὥστε ἔμεινε περίφημη στὴν ἱστορία γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς κι οἱ κρεμαστοὶ τῆς κήποι θεωρήθηκαν ἓνα ἀπὸ τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦν κόσμου.

Οἱ Πέρσες κατακτοῦν τὴ Μεσοποταμία. Τὴν ἐποχὴ ποὺ βασιλεύει ὁ Ναβουχοδονόσορ κυριεύονται τὰ Ἱερουσόλυμα. Τότε, παίρνει τοὺς Ἑβραίους στὴ «βαβυλώνια αἰχμαλωσία». Τὸ 538 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν Κύρος, κυριεύει τὴ Βαβυλώνα κι ὁλόκληρὴ ἡ Μεσοποταμία γίνεται ἐπαρχία τῆς Περσίας.

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ – ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Πότισμα τῶν χωραφιών. Ὅπως καὶ στὴν Αἴγυπτο, ἡ μεγάλη μάζα τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἐργάζεται ἀδιάκοπα. Κύρια φροντίδα τοὺς ἦταν τὸ καλὸ καὶ ὀργανωμένο πότισμα τῶν χωραφιών, γι' αὐτὸ τὸ κράτος φρόντισε ἐξαρχῆς νὰ ἐπιβλέπει σοβαρὰ τὶς ἀρδευτικὲς ἐργασίες κι ἡ νομοθεσία ὄρισε διάφορες σχετικὲς διατάξεις, προβλέποντας αὐστηρὲς ποινὲς γιὰ τοὺς παραβάτες.

Διατροφή. Πρώτες ύλες. Εκτός από το κριθάρι και το σιτάρι, ένα μέρος της τροφής το έδινε ή φοινικιά. Έτρωγαν τις κορφές του δέντρου κι από το χυμό του έφτιαχναν ένα είδος ποτού. Χρησιμοποιούσαν, ακόμη, το ξύλο του για έπιπλα και με τὰ κλαδιά του σκέπαζαν τις μικρές καλύβες που κατοικούσαν. Με τις ίνες του, τέλος, ύφαιναν.

Κτηνοτροφία. Με την κτηνοτροφία εξασφάλιζαν γάλα, βούτυρο και μαλλί για να φτιάχνουν ύφασματα.

Βιοτεχνία. Οί τεχνίτες στις πόλεις ήταν επιδέξιοι μεταλλουργοί κι υπήρχαν μικρές βιοτεχνίες που κατασκεύαζαν έπιπλα, κοσμήματα και ύφασματα μάλλινα και βαμβακερά.

Έμπόριο. Με την τεράστια ανάπτυξη που σημείωσε το έμπόριο, πλήθος καραβάνια κυκλοφορούσαν από τη μίαν άκρη της χώρας στην άλλη, ενώ σε ξένους τόπους είχαν ιδρύσει έμπορικές συνοικίες στις πόλεις.

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Βασιλιάς. Κορυφή της κοινωνίας ήταν ο βασιλιάς που εξουσίαζε τὰ πάντα. Στη θέλησή του υπάκουαν εύγενείς και λαός. Ζούσε μεγαλόπρεπα στο τεράστιο παλάτι του, περιστοιχισμένος από πολυάριθμους αυλικούς.

Εύγενείς. Ίερείς. Οί εύγενείς κι οί ίερείς αποτελούσαν χωριστή τάξη.

Λαός. Δούλοι. Η μεγάλη μάζα του λαού διακρινόταν σε *ελεύθερους* (γεωργούς ή τεχνίτες) και *δούλους*. Η δομή της κοινωνίας δείχνει πώς η Μεσοποταμία ήταν κράτος θεοκρατικό*, όπως και η Αίγυπτος.

Δεξιά: Σουμέριος άρπιστής. Πήλινο ανάγλυφο, ένα από τὰ πολλά, που δείχνουν την αγάπη του λαού αυτού για τη μουσική. Άριστερά: Μεταφορά ξύλων στο ποτάμι, με το χαρακτηριστικό στο σήμα καράβι της Μεσοποταμίας (έργο του 721-705 π.Χ.)

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοί οι θεοί. Ἡ γῆ, τὸ νερό, ὁ ἀέρας, ὁ ἥλιος, τὸ φεγγάρι ἦταν γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας θεοί. Ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα κρεμόταν ἡ ζωὴ τους, τὰ λάτρευαν κι ἐπιζητοῦσαν ὀλοένα τὴ βοήθειά τους. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὲς τὶς θεότητες, ποὺ ἦταν σεβαστὲς σ' ὅλοκληρὴ τὴ χώρα, κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη θεό, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὸν ἐπιβάλη γενικά, ὅταν κυριαροῦσε πάνω στὶς ἄλλες. Ἔτσι, ὅταν σχηματίσθηκε τὸ πρῶτο βαβυλωνιακὸ κράτος, πρῶτος θεὸς ἀνακηρύχθηκε ὁ *Μαρνούκ*, ὁ προστάτης θεὸς τῆς Βαβυλώνας. Ἀργότερα, οἱ Ἀσσύριοι ζήτησαν νὰ ἐπιβάλουν τὸν ἄγριο πολεμικὸ θεό τους, τὸν Ἀσσούρ, προστάτη τῆς Νινευί.

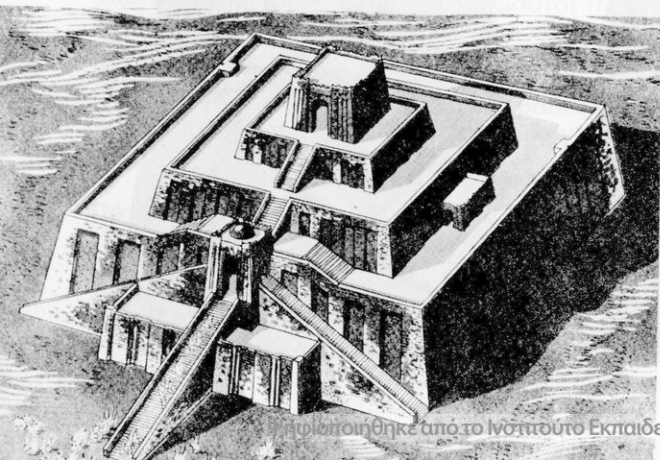
Ἡμίθεοι. Πίστευαν ἀκόμα σὲ ἡμίθεους. Ὁ ἀγαπητότερος ἦταν ὁ *Γκιλγκαμές*, ἓνα πρόσωπο ἀνάλογο μὲ τὸν Ἡρακλῆ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία.

Ἀστρολογία. Εἶχαν τὴν ἰδέα πῶς ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀξεδιάλυτα δεμένη μὲ τὸν ἀστερισμὸ ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ στερέωμα τὴν ὥρα ποὺ γενήθηκε. Παρατηροῦσαν, λοιπόν, ὥρες πολλὲς οἱ ἀστρολόγοι στὸν καθαρὸ νυχτερινὸ οὐρανὸ τὴν κίνηση τῶν ἀστρῶν καὶ πίστευαν ὅτι μπορούσαν νὰ προφητεύσουν τὸ μέλλον ποὺ περίμενε τὸν καθένα.

Κατακλυσμός. Βασιλιάς, εὐγενεῖς καὶ ἀπλοὶ θνητοὶ φοβόνταν τοὺς θεοὺς, γιατί τὴν ὥρα τῆς ὀργῆς τους μπορούσαν νὰ ἐξαπολύσουν τὰ μεγαλύτερα δεινὰ ἐναντίον τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Σὲ κάποια τέτοια στιγμή, οἱ θεοὶ ἔστειλαν τὸν *Κατακλυσμό*, ποὺ ἡ μνήμη του ἦταν πολὺ ἔντονη στοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας.

Δεισιδαιμονία*. Πίστευαν πῶς κι οἱ ἀρρώστιες προέρχονταν ἀπὸ κακοὺς δαίμονες γι' αὐτὸ καὶ φρόντιζαν μὲ διάφορα φίλτρα ποὺ ἔπιναν οἱ ἀρρωστοί, νὰ τὶς διώξουν ἀπὸ τὸ κορμί τους. Μὲ τελετές, θυσιῆς καὶ πολύμορφες προσφορὲς οἱ ἄνθρωποι ὄλων τῶν τάξεων, κι οἱ βασιλιάδες ἀκόμη, ἀναζητοῦσαν μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἱερέων τὴν προστασία καὶ τὴν εὐμένεια τῶν θεῶν. Ὅσο γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, τὸν πίστευαν σὰν τόπο σκοτεινὸ, γεμάτο σκόνη καὶ στενοχώρια.

Μάγοι. Ἀστρολόγοι. Ἡ θρησκεία αὐτὴ εἶναι φυσικὸ νὰ βάραινε πολὺ στὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀνθρώπων, γιατί καμιὰ ἀνακούφιση δὲν τοὺς πρόσφερε στὴ ζωὴ, οὔτε ἄφηνε χῶρο γιὰ ἐλπίδα, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο. Γι' αὐτὸ οἱ μάγοι κι οἱ ἀστρολόγοι – σ' αὐτοὺς κατέφευγαν ὅλοι – εἶχαν μεγάλη ἐπίδραση, κι ἡ δεισιδαιμονία* κυριαρχοῦσε σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

*Αναπαράσταση Ζιγκουράτ τῆς Οὐρ. Ὁ πύργος τῆς Βαβέλ, ποὺ ἀναφέρει ἡ Ἁγία Γραφή, φαίνεται πῶς θὰ ἦταν ἓνα τέτοιο κτίριο.

7. ΤΕΧΝΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἀνάγλυφα. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Σουμερίων ἔχουν μείνει σπουδαῖα ἀγάλματα. Τὰ ἀνάγλυφα* τοὺς δίνουν τὴν πολύμορφη εἰκόνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (ψάρεμα, κυνήγι κ.ἄ.), κι ἡ τέχνη τοὺς εἶναι ἀξιοσημείωτη.

Τοιχογραφίες. Τὰ περισσότερα ὅμως μνημεῖα ποὺ διατηρήθηκαν προέρχονται ἀπὸ τ' ἄσσυριακὰ παλάτια. Ποικίλες παραστάσεις ζωγραφιστὲς κι ἀνάγλυφες στόλιζαν τοὺς διάφορους χώρους. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν σουμεριακὴ τέχνη, ποὺ εἰκονίζει τὴν εἰρηνικὴ ζωὴ, τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ ὀρισμένους ἄρχοντες, ἡ ἄσσυριακὴ τέχνη, σὰν γνήσια ἔκφραση τῆς ψυχῆς τῶν δημιουργῶν τῆς, προβάλλει καθαρὰ τὸν πολεμικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς τοὺς.

Σφραγιδοκύλινδροι. Ἀμέτρητοι σφραγιδοκύλινδροι* βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές, στολισμένοι μὲ διάφορες σκαλιστὲς παραστάσεις. Ἦταν ἀπαραίτητοι στὸ ἐμπόριο, γιατί μ' αὐτοὺς σφράγιζαν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα.

Λογοτεχνία. Μῦθοι. Δὲ διατηρήθηκαν πολλὰ ἔργα λογοτεχνίας. Ἡ δύσκολη γλῶσσα δὲ θὰ εὐνοοῦσε τὴν ἀνάπτυξή τῆς. Σπουδαῖο εἶναι τὸ ἐπικὸ ποίημα «Κιλγκαμές». Ἔχουν διατηρηθῆ ἀκόμη μερικοὶ μῦθοι: ἡ «Διήγηση τῆς Δημιουργίας» καὶ ὁ «Κατακλυσμὸς».

Ἀστρονομία. Ἡ ἀστρολογία ὀδήγησε γρήγορα τοὺς λαοὺς ν' ἀποκτήσουν πολλὲς γνώσεις ἀστρονομίας καὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ προβλέπουν τὶς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου ἢ τοῦ φεγγαριοῦ. Ξέρουμε, σήμερα, πὼς χρησιμοποιοῦσαν τὸν γνῶμονα*, τὴν κλεψύδρα*, τὸν πόλο* κ.ἄ. ἀστρονομικὰ ὄργανα. Χώριζαν τὸ ἔτος σὲ 12 σεληνιακοὺς μῆνες (μὲ 29 ἢ 30 μέρες τὸν καθένα), τὸ μῆνα σὲ τέσσερις ἑβδομάδες, ἀντίστοιχα μὲ τὶς φάσεις τοῦ φεγγαριοῦ. Χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἡλιακὸ ὥρολόγιο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ὥρας.

Ἱατρικὴ. Φαρμακευτικὴ. Ἡ χρῆση τῶν φίλτρων κι ἡ προσπάθεια νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὰ «κακὰ δαιμόνια» ποὺ ἔφερναν τὶς ἀρρώστιες, βοήθησαν νὰ ἀποκτήσουν πολλὲς γνώσεις πρακτικῆς ἱατρικῆς καὶ φαρμακευτικῆς.

Μαρμάρηνη γυναικεῖα κεφαλὴ ἀπὸ τὴν Οὐρούκ (δεξιὰ). Ἔργο τῆς τέταρτης χιλιετίας π.Χ. Ἀριστερά: Ἔξοχο κεφάλι σὲ χαλκὸ, δαῖγμα τῆς σπουδαίας χαλκοπλαστικῆς δημιουργίας τῆς ἀκκαδικῆς περιόδου στὴ Μεσοποταμία.

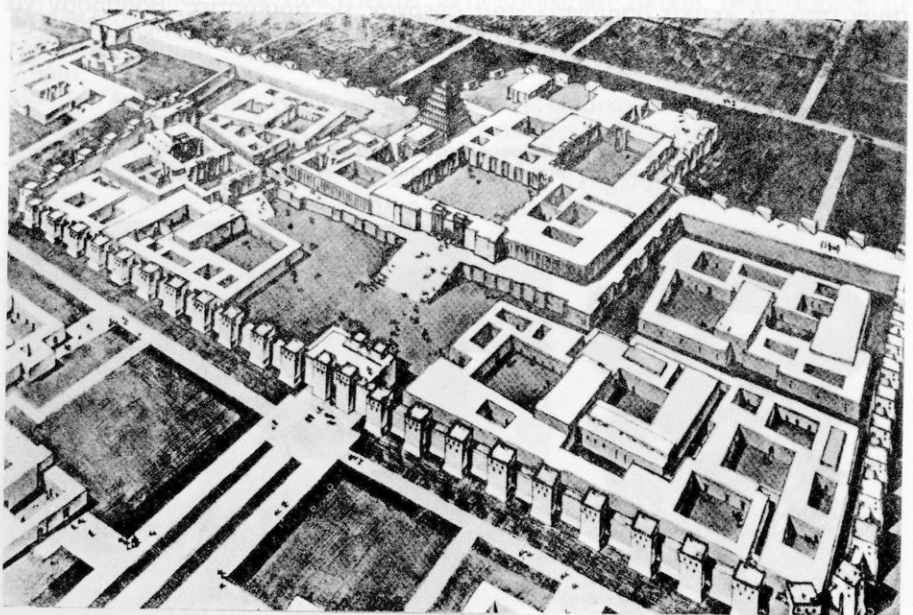

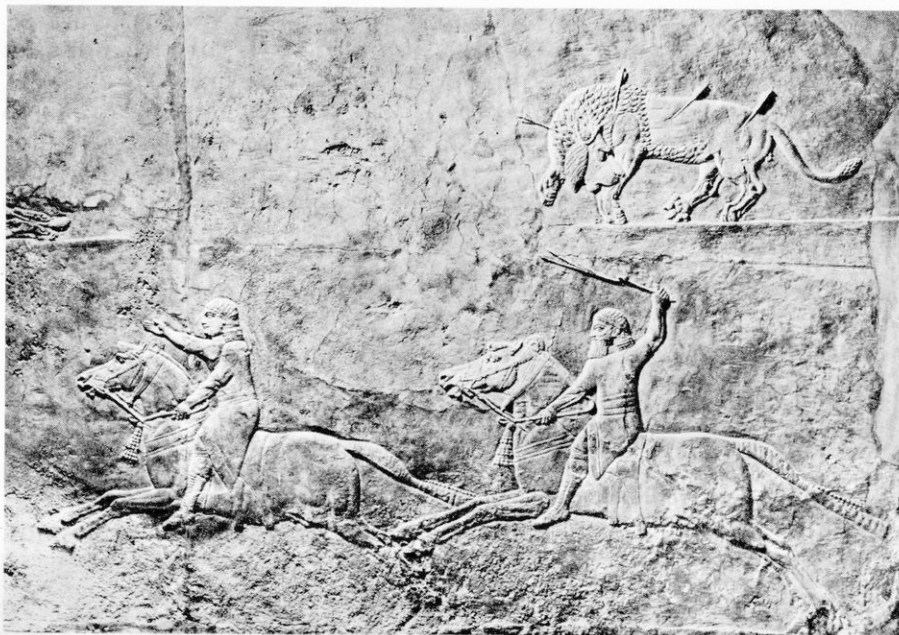
Νομοθεσία. Χαμουραμπί. Ἡ νομοθεσία τοῦ Χαμουραμπί στάθηκε μεγάλος σταθμὸς στὴν ἱστορία. Στηριγμένη σὲ παλαιότερους νόμους τῶν Σουμερίων, ρύθμιζε τὶς σχέσεις τῆς οἰκογένειας, τὶς ἀγροτικὲς ἐργασίες, τὴ συντήρηση τῶν καναλιῶν, τὸ ἐμπόριο, τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Εἶναι ἡ πρώτη κωδικοποίηση* νόμων καὶ ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση στὶς νομοθεσίες ἄλλων λαῶν.

Ἀριθμητικὴ. Γεωμετρία. Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς κι οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας τοὺς βοήθησαν ν' ἀναπτύξουν ἓνα εἶδος πρωτόγονης λογιστικῆς, χωρομετρίας, γεωμετρίας κι ἀριθμητικῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν. Διαίρεσαν τὸν κύκλο σὲ 360 μοῖρες.

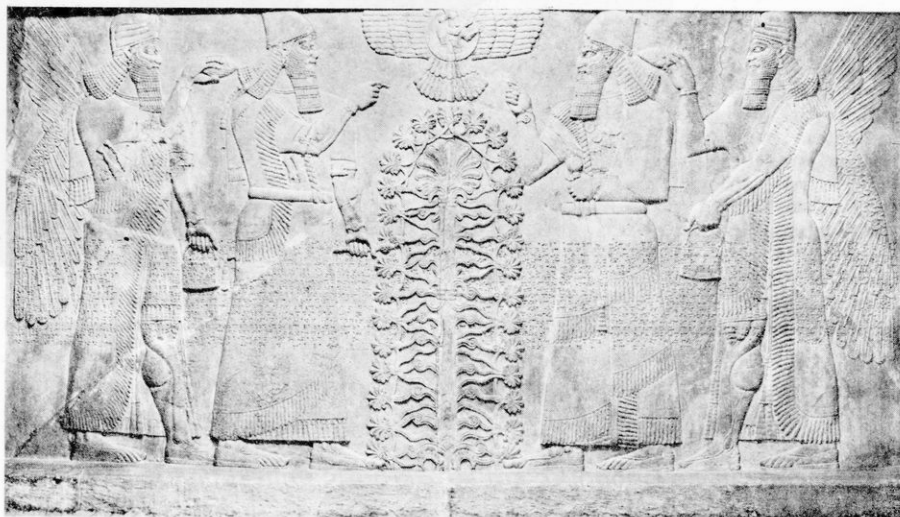
Ἀναπαράσταση τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργκὸν στὴ Χορσαμπάντ. Ἡ πολυτέλεια τῶν βασιλικῶν παλατιῶν τῆς Μεσοποταμίας ἦταν κάτι τὸ ἐκπληκτικό. Τὰ παλαιότερα καταστράφηκαν ἀπὸ πλημμύρες τῶν ποταμῶν καὶ μόνο τῶν τελευταίων ἐποχῶν ἔχουν διατηρηθῆ (στὴ Νινεύτ, στὴ Βαβυλώνα, στὴ Χορσαμπάντ). Φρόντιζαν νὰ τὰ χτίζουν σὲ ὑψώματα, γιὰ νὰ γλιτώνουν ἀπὸ τὶς πλημμύρες. Ἰσχυρὰ τεῖχη μὲ ψηλοὺς πύργους σὲ κανονικὰ διαστήματα προστάτευαν τὸ συγκρότημα. Ὁ χώρος ποὺ ἐπῆναν τὰ ἀνάκτορα ἦταν τεράστιος σὲ ἔκταση καὶ τὸ σύνολο ἐμοιαζε σὰν κάστρο. Ἐχτίζαν μὲ τοῦβλα (μόνο στὴν Ἀσσυρία χρησιμοποιοῦσαν τὴν πέτρα). Κάθε κτίριο εἶχε δική του αὐλὴ, πολλὰ δωμάτια γύρω, τοίχους χονδρούς, κι ἦταν χωρὶς παράθυρα μὲ αἰθουσες καταστόλιστες. Οἱ τοῖχοι εἶχαν ἐπένδυση ἀπὸ σμαλτωμένα πολυχρώμα τοῦβλα (κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, ἄσπρα), ὅπου εἰκονίζονταν διάφορες παραστάσεις. Ἄλλοτε, τοὺς στολίζαν μὲ τοιχογραφίες ἢ ἀνάγλυφα.

Ἄγρυσπα προστάτευαν τὶς πύλες τῶν παλατιῶν πελώριοι φερωτοὶ ταῦροι μὲ ἀνθρώπινο κεφάλι. Συμβόλιζαν τὰ ἀγαθὰ πνεύματα. Μὲς στὰ ἀνακτορικὰ συγκροτήματα ὑπῆρχαν ναοὶ ποὺ λέγονταν ζγκουράτ (ἄλλεπάλληλοι τετράγωνοι πύργοι – ὡς ἑφτά –, μικρότερος ὁ καθένας ἀπὸ τὸν προηγούμενο. Στὴν κορυφή, ὑπῆρχε ὁ μικρὸς ναός, ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ παρατηροῦν οἱ ἱερεῖς τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν. Χιλιάδες πινακίδες ἀποκαλύφθηκαν μέσα στὰ παλάτια τῆς Μεσοποταμίας.

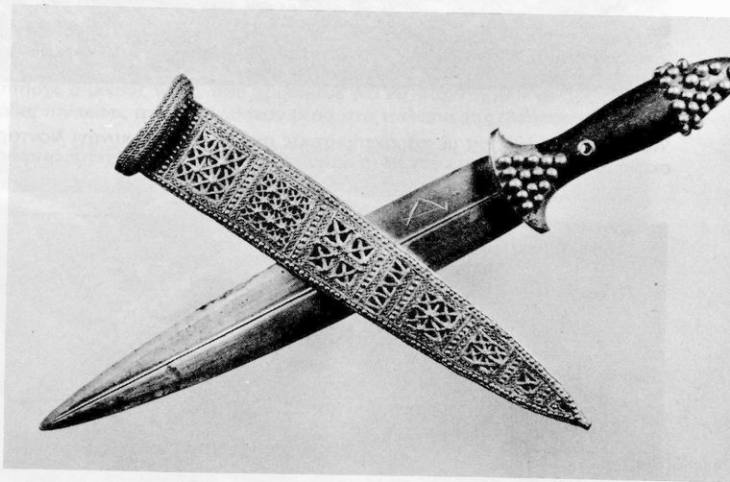

Άσσυριακά ανάγλυφα με χαρακτηριστικές σκηνές. Πάνω: κυνήγι λιονταριού· κάτω: θρησκευτική σκηνή, ο βασιλιάς με ένα φτερωτό δαίμονα πίσω του προσεύχεται εμπρός από το ιερό δέντρο.

Ἐκλεκτὰ δείγματα τῆς χρυσοχοικῆς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας στὴν τρίτη χιλιετία π.Χ. Πάνω: χρυσοῦ κύπελλο· κάτω: χρυσοῦ ἐγχειρίδιο με λαβὴ ἀπὸ λάτις-λάζουλι.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται στὴ Μεσοποταμία σύγχρονα σχεδὸν μὲ τὸν αἰγυπτιακὸ. Ἡ ζωὴ τῆς χώρας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴ τῆς ἄρδευση.
2. Ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὲς καὶ κατακτήσεις σημειώθηκαν στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ τόπου.

3. Πηγή για την ιστορία της οί χιλιάδες πήλινες πινακίδες σε σφηνοειδή γραφή.

4. Πρώτοι αναπτύσσονται οί Σουμέριοι, εξαιρετικά έπινοητικός λαός, άγνωστης σε μάς καταγωγής. Είχαν επίδοση στην τεχνική, αλλά και στην τέχνη. Ύστερα από τούς Σουμερίους, κυριαρχούν διάφοροι Σημιτικοί λαοί που διατηρούν κι αναπτύσσουν ό,τι βρήκαν. Τότε γίνεται ή κωδικοποίηση τών Νόμων του Χαμουραμπί. Οί Άσσύριοι, πολεμικός λαός, κυριαρχούν τὸ 12ο-7ο αἰ. π.Χ. Τὸ 612 ιδρύεται τὸ Νέο Βαβυλωνιακὸ βασίλειο που καταλύεται τὸ 538.

5. Ἡ Μεσοποταμία ὑπῆρξε κράτος γεωργικὸ καὶ θεοκρατικὸ.

6. Οί τάξεις είχαν τεράστια διαφορὰ μεταξύ τους.

7. Ἡ θρησκεία πολυθεϊστική. Οί άνθρωποι φοβόνταν τούς θεούς καὶ κατέφευγαν σε μάγους καὶ αστρολόγους.

8. Πλουσιότατα τὰ τεράστια ανάκτορα τών βασιλέων (τοιχογραφίες, ανάγλυφα, σμαλτωμένα τοῦβλα).

9. Ἀναπτύχθηκε ἡ αστρονομία, τὰ μαθηματικά, τὸ δίκαιο (νομοθεσία Χαμουραμπί), ἡ ἰατρική, ἡ φαρμακευτική.

10. Ἡ τέχνη τους εἶναι μνημειακή καὶ ἱστορεῖ τὰ κατορθώματα τών βασιλέων ἢ δίνει σκηνές ἀπὸ τὴν καθημερινή ζωή.

11. Γραφή σφηνοειδής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Περιγραφή τῆς χώρας:

«Στὴ χώρα τών Ἀσσυρίων βρέχει λίγο κι ἀπ' αὐτὸ τὸ λίγο τρέφεται ἡ ρίζα τοῦ σπαριοῦ. Ποτίζεται ὁμως ἀπὸ τὸν ποταμὸ καὶ ώριμάζει τὸ σπαρτὸ καὶ δένει τὸ σιτάρι. Ὅχι, ὅπως στὴν Αἴγυπτο, ποὺ τὸ ἴδιο τὸ ποτάμι πλημμυρίζει τὰ χωράφια, ἀλλὰ ποτίζεται μὲ μαγκανοπήγαδα, γιατί ὀλόκληρη ἡ βαβυλωνιακὴ χώρα, ὅπως κι ἡ αἰγυπτιακὴ, διασχίζεται ἀπὸ διώρυγες. Ἡ μεγαλύτερη ἀπὸ τίς διώρυγες αὐτὲς εἶναι πλωτὴ καὶ βλέπει πρὸς τὰ ἐκεῖ ποὺ βγαίνει ὁ ἥλιος τὸ χειμῶνα (νοτιοανατολικά). Ἀπὸ τὸν Εὐφράτη χύνεται σ' ἄλλον ποταμὸ, τὸν Τίγρη, ποὺ στίς ὄχθες του ἦταν χτισμένη ἡ πόλη Νινευί. Ἀπ' ὅλες τίς χῶρες ποὺ ξέρουμε ἐμεῖς, αὐτὴ εἶναι ἀσύγκριτα καλύτερη γιὰ νὰ παράγη δημητριακοὺς καρπούς. Γιὰ καλλιέργεια ἄλλων δέντρων οὔτε καὶ δοκιμάζουμε, οὔτε συκιά, οὔτε ἀμπελόκλημα, οὔτε ἐλιά. Γιὰ δημητριακὰ ὅμως εἶναι τόσο καλὴ, ποὺ γενικὰ δίνει διακόσια στὸ ἕνα κι ὅταν ἡ παραγωγή εἶναι καλὴ δίνει τριακόσια στὸ ἕνα...».

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 193 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Τὰ καράβια τών Βαβυλωνίων:

«Καὶ τώρα θὰ μιλήσω γιὰ τὸ πιὸ περίεργο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀπ' ὅσα εἶδα στὴ Βαβυλώνα, ὕστερα, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πόλη: τὰ πλοῖα τους ποὺ κατεβαίνουν τὸ ποτάμι γιὰ τὴ Βαβυλώνα εἶναι ὅλα στρογγυλά καὶ πέσινα. Ἀφοῦ δηλαδὴ, ἐκεῖνοι ποὺ κατοικοῦν στὴν Ἀρμενία, ποὺ εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὴν Ἀσσυρία, κόψουν ἰτιά καὶ φτιάξουν τὰ στραβόξυλα, πετώντων ὕστερα ἀπ' ἔξω ἀπ' αὐτά, γιὰ σκέπασμα τομαρία, σὰν πάτωμα, κι οὔτε πλαταίνουν τὴν πρῶμη, οὔτε στενεύουν τὴν πλώρη, ἀλλὰ ἀφοῦ τὰ κάνουν

κυκλικά σαν να είναι άσπινδα, γεμίζουν όλο τὸ πλοῖο μὲ καλάμι, τὸ φορτώνουν μὲ ἐμπό-
ρευμα καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ τὸ πάρῃ τὸ ποτάμι. Κατεβάζουν ἀπὸ κει σταμνιά φοινικικὰ
γεμάτα κρασί. Τὰ κυβερνοῦν μὲ δυὸ κουπιὰ, δυὸ ἄντρες ποὺ στέκονται ὀρθοὶ κι ὁ ἕνας
τραβάει πρὸς τὰ μέσα τὸ κουπί κι ὁ ἄλλος τὸ σπρώχνει πρὸς τὰ ἔξω. Αὐτὰ τὰ πλοῖα
γίνονται καὶ πολλὴ μεγάλα καὶ μικρότερα. Τὰ πολλὴ μεγάλα χωροῦν μέχρι καὶ πέντε χιλι-
άδες τάλαντα φορτίου»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 194 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

3. Νόμοι τοῦ Χαμμουραμπί:

Τὸ 1901 Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν στὰ Σοῦσα, πάνω σὲ μιὰ μαύρη πέτρα (2.35 μ.
ὑψος) τὸν Κώδικα*μὲ τοὺς νόμους τοῦ Χαμμουραμπί. Δὲν ἦταν τὸ μόνο μνημεῖο ὅπου
ὑπῆρχαν νόμοι. Πολλὰ ἀντίγραφα πάνω σὲ πήλινες πινακίδες χαραγμένα, κυκλοφο-
ροῦσαν σ' ὅλοκληρῆ τῆ χώρα, γιὰ νὰ τὰ συμβουλευῶνται καθημερινὰ οἱ κάτοικοι. Νὰ
μερικοί:

«Ἄν κάποιος δανείστηκε σπόρο καὶ τὸ σιτάρι του δὲ φύτρωσε, γιατί ἔλειψε τὸ νερὸ ἢ
γιατί οἱ πλημμύρες σκόρπισαν τὴ σοδειά του, τὸ χρόνο ἐκεῖνο δὲ θὰ ἐπιστρέψῃ τὸ σπόρο
καὶ δὲ θὰ πληρώσῃ τὸ φόρο.

» Ἄν κάποιος δὲ φρόντισε τ' αὐλάκια τῶν χωραφιών του, κι ἐγίνε ζημιὰ στὴν περιοχὴ
ἀπὸ πλημμύρα, θ' ἀποζημιώσῃ ὅλους ἐκείνους ποὺ ζημιώθηκαν ἐξαιτίας του, δίνοντάς
τους τὸ σιτάρι ποὺ ἔχασαν.

» Ἄν ἓνα παιδί χτυπήσῃ τὸν πατέρα του, θὰ τοῦ κόψουν τὰ χέρια.

» Ἄν κάποιος βγάλῃ τὸ μάτι ἐνὸς ἐλευθέρου ἀνθρώπου, θὰ τοῦ βγάλουν καὶ τὸ δικό του
μάτι.

» Ἄν κάποιος ἔσπασε τὸ μέλος ἐλευθέρου ἀνθρώπου, θὰ τοῦ σπάσουν καὶ αὐτοῦ ἓνα
δικό του μέλος.

» Ἄν ἓνας ἀρχιτέκτονας ἔχτισε τὸ σπίτι ἐνὸς ἀνθρώπου, καὶ δὲν τὸ ἔφτιασε γερό, καὶ
χάλασε τὸ σπίτι καὶ σκοτώθηκε ὁ ἰδιοκτήτης του, ὁ ἀρχιτέκτονας αὐτὸς πρέπει νὰ πε-
θάνῃ. Ἄν καθὼς γκρεμίστηκε τὸ σπίτι, σκοτώθηκε ὁ γιὸς τοῦ ἰδιοκτήτη, θὰ σκοτωθῇ,
ἀντίστοιχα, ὁ γιὸς τοῦ ἀρχιτέκτονα».

4. Ὁ Σαργκὸν βασιλιάς τοῦ Ἀκκάδ

«Ὁ Σαργκὸν, βασιλιάς τοῦ Ἀκκάδ... ὑπόταξε τὴν Οὐρούκ καὶ κατέστρεψε τὰ τείχη τῆς.
Αἰχμαλώτισε τὸ βασιλιά τῆς Οὐρούκ τὸν φυλάκισε... Κατάκτησε τὴ χώρα, κι ὕστερα τὸ
Λαγκάδως τῆ θάλασσα. Στὴ θάλασσα ἔπλυνε τὰ ὄπλα του. Στὴ μάχῃ ἐναντίον τῶν κα-
τοικῶν τῆς Οὐμμα, νίκησε ὑπόταξε τὴν πόλη καὶ κατέστρεψε τὰ τείχη τῆς. Ὁ θεὸς
Ἐνλίλ δὲν ἀφῆσε κανένα νὰ ἀντισταθῇ στὸν Σαργκὸν, τὸ βασιλιά τῆς περιοχῆς. Ὑστερα
ἀπὸ τὴν πάνω θάλασσα (τὴ Μεσόγειο) ὡς τὴ μέσα θάλασσα (τὸν Περσικὸ κόλπο), ὁ
Ἐνλίλ τοῦ παραχώρησε τὴ χώρα»].

Ἀπὸ πινακίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ Σαργκὸν

5. Ἡ Ἀσσυρία καὶ ὁ βασιλιάς τῆς:

«Τὸ πόσος εἶναι ὁ πλοῦτος τῶν Βαβυλωνίων θὰ τὸ δείξω καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα καὶ μὲ
αὐτὸ: Γιὰ τὸ (μεγάλου βασιλιά), γιὰ διατροφή δική του καὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ γιὰ τὸ φόρο
ἔχωρα, ἔχει διατερεθῇ ὅλη ἡ χώρα σὲ τμήματα. Ἀπὸ τοὺς δώδεκα λοιπὸν μῆνες τοῦ
χρόνου, τοὺς τέσσερες μῆνες τὸν τρέφει ἡ χώρα τῶν Βαβυλωνίων καὶ τοὺς ὀκτῶ μῆνες
ὅλη ἡ ἄλλη Ἀσία. Ἔτσι ἡ χώρα τῆς Ἀσσυρίας εἶναι στὸν πλοῦτο τὸ ἓνα τρίτο τῆς ἄλλης
Ἀσίας. Καὶ ἡ διοίκηση τῆς χώρας αὐτῆς, ποὺ οἱ Πέρσες τὴ λένε σατραπεία, εἶναι κατὰ
πολὺ πῶς προσοδοφόρα ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες διοικήσεις, ἀφοῦ στὸν Τριτανταίχημ, γιὸ τοῦ
Ἀρταβάζου, ποὺ ἦταν διορισμένος ἀπὸ τὸ βασιλιά σ' αὐτὴ τὴν ἐπαρχία, ἔφερε ἡμερή-
σιο εἰσόδημα μιὰ ἀρτάβη γεμάτη ἀσήμι (ἡ ἀρτάβη εἶναι μέτρο Περσικὸ, ποὺ χωραεῖ ἓνα
μέδιμνο (52 κιλά περίπου) ἀπτικὸ καὶ τρεῖς χοίνικες (1 χοίνικας = 1/48 τοῦ μεδμήνου).

Είχε ακόμη Άλογα δικά του, εκτός από τὰ πολεμικά. Επίσης, συντηρούσε ἕνα τόσο μεγάλο πλῆθος ἰνδικῶν σκυλιῶν, πού τέσσερα μεγάλα χωριά τοῦ κάμπου ἦταν ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ἄλλους φόρους καὶ εἶχαν ὑποχρέωση νὰ δίνουν τροφή γιὰ τὰ σκυλιά. Τόσα πολλὰ ἦταν λοιπὸν τὰ ἔσοδα τῶν διοικητῶν τῆς Βαβυλώνας»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 192 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

6. [Γιὰ τὴ Βαβυλώνα:

«Ἡ πόλη (ἡ Βαβυλώνα) εἶναι χωρισμένη σὲ δύο μέρη, γιατί τὴ χωρίζει στὴ μέση ὁ ποταμὸς Εὐφράτης, πού κατεβαίνει ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Ἀρμενίων. Ὁ ποταμὸς αὐτὸς εἶναι μεγάλος, βαθύς κι ὀρμητικὸς καὶ χύνεται στὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα. Οἱ βραχίονες τοῦ τεύχους φτάνουν μέχρι τὸ ποτάμι. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ κάνει γωνία πρὸς τὰ μέσα καὶ προχωρεῖ στὶς δύο ὄχθες τοῦ ποταμοῦ ἕνας ξερότοιχος ἀπὸ ψημένα τούβλα. Ἡ πόλη ἢ ἴδια εἶναι γεμάτη ἀπὸ τρίπατα καὶ τετράπατα σπίτια καὶ οἱ δρόμοι τῆς εἶναι ἴσοι καὶ οἱ ἄλλοι καὶ οἱ κάθετοι πού διευθύνονται πρὸς τὸ ποτάμι. Στὸ τέρμα κάθε δρόμου, ἐκεῖ πού φτάνει στὸν ξερότοιχο αὐτὸ κοντὰ στὸ ποτάμι ὑπῆρχαν μικρὲς πύλες, τόσες, ὅσα ἦταν καὶ τὰ στενά. Ἦταν κι αὐτὲς χάλκινες κι ἔφταναν ὡς τὸν ποταμὸ.

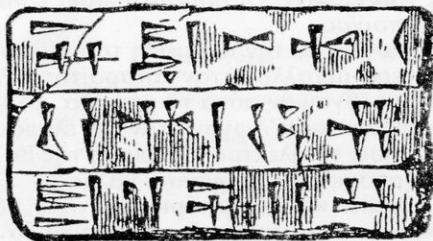
Αὐτὸ λοιπὸν τὸ τεῖχος εἶναι ὁ θύρακας τῆς πόλεως. Ἀπὸ μέσα ὑπάρχει κι ἄλλο τεῖχος, πού δὲν εἶναι πολὺ ἀσθενέστερο ἀπὸ τὸ ἄλλο, εἶναι ὅμως στενωτέρω. Καὶ στὰ δύο τμήματα τῆς πόλεως στὴ μέση, ὑπάρχει ἕνα μέρος ὀχυρωμένο, πού σὸ ἕνα ἔχουν κτίσει τὰ παλάτια τοῦ βασιλιά, μὲ μεγάλο καὶ ἰσχυρὸ περίβολο, καὶ στὸ ἄλλο ἦταν τὸ ἱερὸ τοῦ Βήλου Διός, μὲ πύλες χάλκινες, πού ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ στὶς μέρες μου· αὐτὸ ἦταν τετράγωνο καὶ κάθε πλευρὰ του ἦταν δύο στάδια. Στὴ μέση τοῦ ἱεροῦ εἶχε κτιστῆ ἕνας γερός πύργος, ἕνα στάδιο μάρκος κι ἄλλο τόσο πλάτος, καὶ πάνω σ' αὐτὸ τὸν πύργο ὑψώνεται ἄλλος πύργος καὶ σ' αὐτὸν πάλι ἄλλος μέχρι ὀχτῶ πύργοι. Ἡ ἀνάβαση σ' αὐτοὺς κατασκευάσθηκε ἀπ' ἔξω, καὶ πῆγαινε γύρω τριγύρω ἀπ' ὅλους τοὺς πύργους (ἐννοεῖ τὸ Ζιγκουράτ). Στὴ μέση τῆς ἀναβάσεως ὑπάρχει ἕνας σταθμὸς καὶ καθίσματα γιὰ νὰ κάθονται νὰ ξεκουράζονται ἐκεῖνοι πού ἀνεβαίνουν. Στὸν τελευταῖο πύργο βρῖσκεται ἕνας ναὸς μεγάλος καὶ μέσα στὸ ναὸ εἶναι ἕνα μεγάλο κρεβάτι καλοστρωμένο μ' ἕνα χρυσοῦ τραπέζι δίπλα του. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ μέρος δὲν εἶναι στημένο κανένα ἀγάλμα, καὶ ποτὲ κανένας ἀνθρώπος δὲ διανυκτερεῖ ἐκεῖ, ἐκτός ἀπὸ μία γυναίκα ντόπια»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 180-181 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

7. Ἀπὸ τὰ βασιλικά ἀρχεῖα τῆς πόλεως Μάρι III.

Ἀλληλογραφία τοῦ Κιμπρί-Νταγάν, κυβερνήτη τῆς Τέργκα.

«Πῆς στὸν κύριό μας, τὰ παρακάτω: εἶπαι λένε ὁ... καὶ ὁ Κιμπρί -Νταγάν, οἱ δοῦλοι σου. Πᾶνε ἕξι μέρες πού ἀρχίσαμε τὴ δουλειὰ στὸ στόμιό τοῦ καναλιοῦ. Τὴν ἕβδομη μέρα πρὸς τὸ Ζανιπατὶμ, θὰ στρίψουμε τὰ νερά. Ἐκεῖ, τὸ κανάλι γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα στὸν κύριό μου, θὰ τὸ ἐτοιμάσουμε σὲ δύο μέρες. Στὴν πόλη τοῦ κυρίου μου, θὰ σταματήσουμε τὰ νερά, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὸν νὰ παίρνη νερὸ ἢ πόλη. Καὶ νὰ ποτίζονται τὰ χωράφια. Καὶ μεῖς θὰ συνεχίσουμε τὴν ἐργασία μας»].

Σφηνοειδῆς ἐπιγραφή.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΙΤΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

1. ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Ἡ ἐπίδραση τῆς χώρας στὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Στὴ δυτικὴ παραλία τῆς Ἀσίας, πρὸς τὴ Μεσόγειο, κατοίκησαν οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Φοῖνικες, λαοὶ σημιτικοί. Ἡ χώρα τους, στενὴ λουρίδα ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καὶ σὲ πανύψηλα βουνά, μὲ ἀτέλειωτὴ ἔρημο στὰ νότια καὶ τὰ νοτιοανατολικά, ἦταν τὸ μοναδικὸ στεριανὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία πρὸς τὴν Αἴγυπτο κι ἀντίθετα. Μποροῦσαν γι' αὐτὸ νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους. Ἔτσι, ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς χώρας τοὺς ὅρισε καὶ τὴ μοῖρα τῆς.

Σπουδαία ἡ συμβολὴ Ἑβραίων καὶ Φοινίκων στὸν πολιτισμὸ. Γιὰ τελειῶς διαφορετικούς λόγους, ἡ παρουσία τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Φοινίκων στὴν ἱστορία εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη, γιὰτὶ ἔδωσαν, σὲ ἄλλο τελειῶς κύκλο ὁ καθενας, μοναδικὰ ἐπιτεύγματα.

2. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

Συναρπαστικὴ ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου. Σήμερα ἔχουμε ὀργανωμένο ἐμπόριο κι ὅποια στιγμή θελήσουμε ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ προμηθευτοῦμε τὸ πῶς σπάνιο προϊόν ἀπὸ τὶς μακρινότερες ἄκριες τῆς γῆς. Δὲν ἦταν ὅμως πάντα ἔτσι τὰ πράγματα.

Πὼς γίνονταν οἱ μεταφορές. Πρὶν χρησιμοποιηθοῦν γιὰ μεταφορὲς τὰ ζῶα, οἱ ἴδιοι ὁ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ φορτῶννται στὴν πλάτη τους τὰ διάφορα εἶδη ποῦ ἠθελαν νὰ μετακινήσουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο. Οἱ αἰγυπτιακὲς τοιχογραφίες εἰκονίζουν παρόμοιες σκηνές. Ἀργότερα χρησιμοποιήσαν τὰ ζῶα, καί, γιὰ νὰ λείψῃ ὁ φοβερὸς κίνδυνος ποῦ ἀντιμετώπιζαν καθημερινὰ οἱ πρῶτοι ἐμποροὶ, οἱ μεταφορὲς γίνονταν μὲ καραβάνια. Ἔτσι, πολλοὶ μαζί κατόρθωναν νὰ τὰ βγάζουν πέρα μὲ τοὺς ἀπροσδόκητους ἐχθρούς.

Οἱ ἀνάγκες τῶν μεγάλων κρατῶν σὲ πρῶτες ὕλες. Τὰ πρῶτα μεγάλα γεωργικὰ κράτη (Αἴγυπτος – Βαβυλωνία) εἶχαν ἀφθονία ἀπὸ σιτᾶρι καὶ κριθᾶρι. Χρειάζονταν ὅμως λάδι, ἀρώματα, ξύλο, μέταλλα, δέρμα, μαλλί, λινάρι, πολύτιμες πέτρες. Τὰ προϊόντα κάθε τόπου συγκεντρῶννταν στὶς μεγάλες πόλεις κι ἀπὸ κεῖ στὰ λιμάνια. Γιὰ νὰ γίνουν ὅμως οἱ ἀπαραίτητες ἀνταλλαγές, ἦταν ἀνάγκη νὰ συνδεθοῦν τὰ καταναλωτικὰ κέντρα μὲ καραβάνια ἢ μὲ τὴν ποταμοπλοία καὶ τὴ ναυσιπλοία. Οἱ σημιτικοὶ λαοί, ἀποδείχθηκαν δαιμόνιοι στὴν ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου.

Μόλις πέτυχαν οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο, καλύτερο καὶ στερεώτερο μέταλλο, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ταξιδεύουν στοὺς μακρινούς τόπους, ὅπου ἐβγαῖναν αὐτὰ τὰ μέταλλα. Τὸ λάτις – λάζουλι*, μιὰ πολυτίμη πέτρα ποῦ ἐβγαίνει στὸ Ἀφγανιστάν, τὸ ἐλεφαντόδοντο, τὸ ἀλάβαστρο (Αἴγυπτος) καί, τέλος, τὸ ἤλεκτρο* (περιοχὴ τῆς Βαλτικῆς) ἦταν περιζήτητα ὑλικά, ὅπως τὸ χρυσάφι, τὸ ἀσήμι κι ὁ χαλκός.

Κρητικοί, Φοῖνικες, Ἑβραῖοι καὶ τὸ ἐμπόριο. Φοῖνικες, Ἑβραῖοι καὶ Κρητικοὶ ἦσαν στὰ χέρια τους τὸ μεγάλο ἐμπόριο· τὸ ναυτικὸ δαιμόνιο, μάλιστα, τῶν

Φοινίκων τούς ἔφερε στὰ μακρινότερα σημεῖα τῆς γῆς, ἰδίως ἀπὸ τότε ποὺ οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς ἄρχισαν νὰ ἐξασθενοῦν.

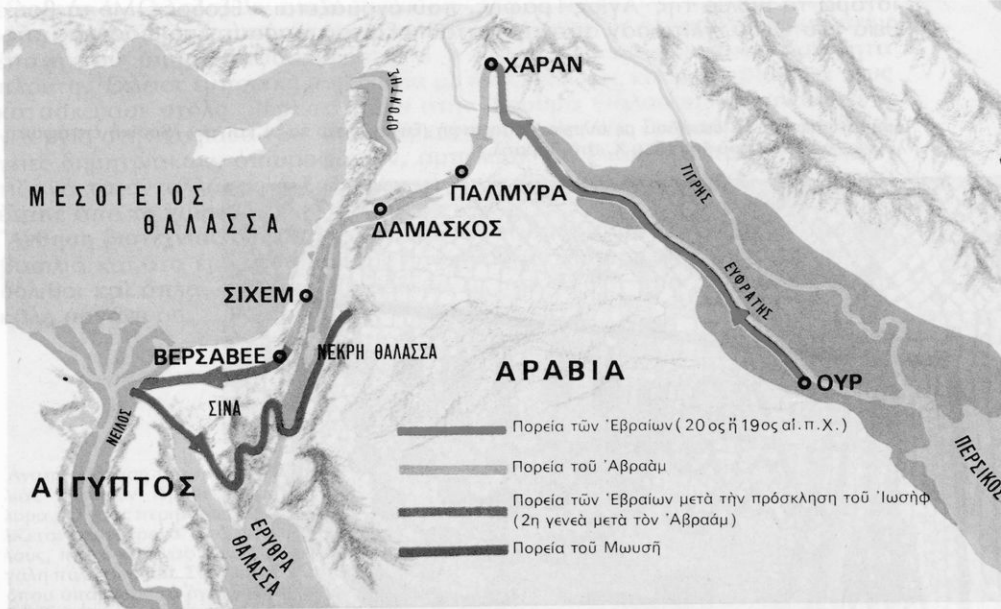
Α΄. ΕΒΡΑΙΟΙ

Ἡ σημασία τῆς Παλ. Διαθήκης. Ἐάν δὲν ὑπῆρχε κανένα μνημεῖο τῆς ἐβραϊκῆς ἱστορίας, θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ τὰ θαυμαστά πλοῦσια καὶ πολὺμορφα κείμενά της δίνουν κάθε λεπτομέρεια γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ, ὡς τὸ 2ο μ.Χ. αἰ.

Πρῶτοι οἱ Ἑβραῖοι συνέλαβαν τὴν ἰδέα ἐνὸς θεοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι δὲ δημιούργησαν μεγάλο κράτος. Βασανίστηκαν σκληρὰ μὲ τὶς ἀδιάκοπες μεταναστεύσεις καὶ περιπέτειες. Ἡ σημασία τους, ὅμως, γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότη-
τας εἶναι τεράστια, γιὰτὶ πρῶτοι αὐτοὶ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου συνέλαβαν τὴν ἰδέα ἐνὸς θεοῦ πνευματικοῦ, ποὺ μὲ βάση τὶς ἐντολές του πρέπει ὑπεύ-
θυνα νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι τὴ ζωὴ τους.

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας. Ἡ Παλαιστίνη χωρίζεται σὲ τρεῖς περιοχές, ἀπὸ τὰ δυτικὰ πρὸς τὰ ἀνατολικά: τὴν παραλιακὴ, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Φιλισταῖοι, ἕνας θαλασσινὸς λαὸς ποὺ στάθηκε πάντα ἐχθρικός στοὺς Ἑβραίους. Τὴν κεντρικὴ, ὄρεινὴ περιοχή ποὺ διασχίζει τὴ χώρα ἀπὸ τὸ βορρὰ πρὸς τὸ νότο, καὶ τὴν εὐφορὴ κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, μὲ τὴ λίμνη Γενησαρετὶ στὸ βορρὰ, καὶ τὴ Νεκρὰ Θάλασσα στὸ νότο.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι Έβραίοι νομάδες. Οι Έβραίοι, αρχικά ήταν νομαδικός* λαός. Μετανάστευαν όλοένα με τα κοπάδια τους, ζώντας σε σκηνές μια ζωή άπλη και ήμερη. Στη Βίβλο, όπου η διήγηση αρχίζει με τη δημιουργία του κόσμου, διακρίνει κανείς τί περιπέτειες περνούσαν για να εξασφαλίσουν το νερό μιας πηγής ή βοσκή για τα κοπάδια.

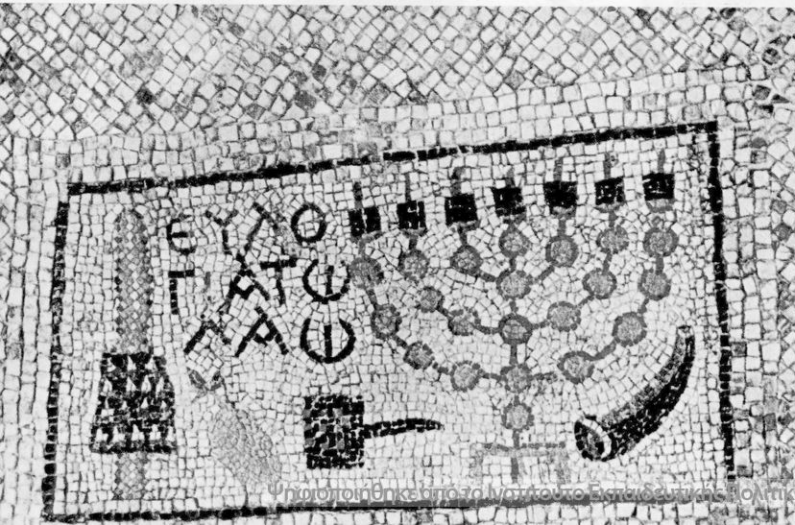
Ο Πατριάρχης Άβραάμ. Στην αρχή, ζούσαν, στην «Οὐρ τῶν Χαλδαίων», ίσως την εποχή της βασιλείας του Χαμμουραπί. Μ' εντολή του Θεού, ο Πατριάρχης Άβραάμ ξεκίνησε με τη φυλή του, διέσχισαν τη Μεσοποταμία, ακολουθώντας την άριστερή ὄχθη του Εὐφράτη, κι έμειναν για ένα διάστημα στη Χαρράν. Ύστερα, ο Άβραάμ ὁδήγησε τὸ λαό του στη Χαναάν. Εκεί ὀνομάστηκαν Έβραίοι («αὐτοὶ ποὺ ἦρθαν πέρ' ἀπὸ τὸ ποτάμι», δηλ. τὸν Εὐφράτη). Ὅταν ἔπεσε πείνα στὴ γῆ αὐτή, πάλι μ' εντολή του Κυρίου, φεύγει με τὴ φυλή του στὴν Αἴγυπτο, γιὰ ἓνα διάστημα. Ἐπιστρέφοντας στὴ Χαναάν, κι ἀφοῦ ἔγινε ἀρχηγός ὁ γιός κι ἀργότερα ὁ ἔγγονός του Άβραάμ, ὁ Ἰακώβ, ἐξακολουθοῦν οἱ Έβραίοι νὰ ζοῦν νομαδικά.

Οἱ Έβραίοι στὴν Αἴγυπτο. Ὁ Ἰωσήφ, ἓνας ἀπὸ τοὺς γιούς του Ἰακώβ, εἶχε παράξενη τύχη. Βρέθηκε ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ φαραώ, κι ἔφερε στὴν πλούσια αὐτὴ χώρα, τὴν οἰκογένειά του μαζί κι ὅλη του τὴ φυλή, ποὺ ἀπόκτησε στὴν Αἴγυπτο μόνιμη ἐγκατάσταση κι ἄφησε τὴ νομαδικὴ ζωὴ.

Ἐπιστροφή στὴν Παλαιστίνη. Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ γίνεται τὴν ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦν στὴν Αἴγυπτο οἱ Ἰκσῶς. Ὅταν, ὅμως, ἔδιωξαν τοὺς Ἰκσῶς οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ φαραῶ τοῦ Νέου Κράτους τῆς Θήβας κακομεταχειρίστηκαν τοὺς Έβραίους, ποὺ ὑποχρεώθηκαν, τότε, νὰ φύγουν κρυφὰ στὴν Παλαιστίνη.

Οἱ Δέκα Ἐντολές. Τὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, με ἀρχηγὸ τὸν Μωυσῆ, τὴν ἱστορεῖ τὸ βιβλίο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ποὺ ὀνομάζεται «Ἐξοδος». Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, γλίτωσαν ἀπὸ τὴν καταδίωξη τοῦ φαραῶ. Στὸ διάστημα τῆς

Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου με ἑλληνικὴ ἐπιγραφή (Εὐλογία τῶ λαῶ) κι τὴν ἑβραϊκὴ ἐπτάφωτη Λυχνία, ἀπὸ ναὸ τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. στὸ Ἰσραήλ.

πορείας τους προς την Παλαιστίνη, ὁ Θεὸς ἀποκαλύφθηκε, σὴν κορυφῇ τοῦ ὄρους Σινᾶ, στὸ Μωυσῆ καὶ τοῦ ὑπαγόρευσε τοὺς Νόμους του, τὶς Δέκα Ἐντολές. Ἀπὸ τότε, τὶς χάραξαν σὲ πλάκες ποὺ τὶς μετέφεραν πάντα μαζί, σ' ἓνα κιβώτιο ἀπὸ κέδρο, τὴν «Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης».

Ἐγκατάσταση στὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας». Στὴν ἔρημο ἀντιμετώπισαν νέες περιπέτειες. Ὁ Μωυσῆς, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τοὺς σώζει καὶ πάλι. Πλησιάζουν πιά στὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», τὴ Χαναάν, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν τελικὰ.

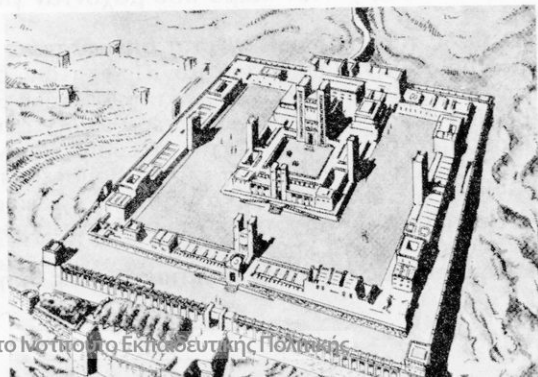
Οἱ 12 φυλές. Οἱ πόλεμοι δὲ σταμάτησαν (1200 - 1000 π.Χ.) τὴ φορὰ αὐτὴ ἀνάμεσά τους (ἦταν χωρισμένοι σὲ 12 φυλές - ὅσοι ἦταν οἱ γιοὶ τοῦ Ἰακώβ). Ὅταν ὅμως ὑπῆρχε ἐξωτερικὴ ἀπειλὴ, ἐνώνουνταν μὲ ἀρχηγὸ τὸν Κριθῆ*. Οἱ ἀγῶνες μὲ τοὺς Φιλισταίους ἐξακολουθοῦν. Κουρασμένοι ἀπὸ τὶς ἀδιόκοτες ἐχθρικές ἀπειλές οἱ Ἑβραῖοὶ ἀποζητοῦν τὴν ἔνωση μεταξὺ τους καὶ παρακαλοῦν τὸν Κριθὶ Σαμουὴλ νὰ τοὺς ὀρίσει ἓνα βασιλιά.

Οἱ βασιλεῖς. Δαβίδ. Ἀπόκτησαν, ἔτσι, πρῶτο βασιλιά τὸν Σαοὺλ, ποὺ σκοτώθηκε σὲ μάχη ἐναντίον τῶν Φιλισταίων. Διάδοχός του ἦταν ὁ Δαβίδ. Αὐτὸς ὀργάνωσε τοὺς Ἑβραῖους σὲ κράτος γεωργικὸ ποὺ κυριάρχησε σ' ὅλη τὴ Χαναάν. Ὅρισε τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς πρωτεύουσα. Ἐπιβλήθηκε στοὺς ἐχθροὺς, σχημάτισε αὐλὴ μὲ γραφεῖς καὶ ἀνώτερους ὑπαλλήλους, ἔκαμε τὴν ἐκλογὴ τοῦ ἀρχιερέα καὶ ἔφτιαξε στρατό.

Βασιλεία στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ποιητῆς ὁ ἴδιος (ὁ Δαβίδ) συνθέτει ἔξοχους ψαλλμοὺς γιὰ νὰ ὑμνήση τὸ Θεό. Δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τοὺς βασιλιάδες τῶν ἄλλων λαῶν, ποὺ γνωρίσαμε ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή. Βασιλεύει στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ θεωρῆται θεός.

Σολομὼν. Ὅταν ἐγίνε βασιλιάς ὁ γιός του Σολομὼν τὸ κράτος ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά. Ὁ Σολομὼν ἔμεινε περίφημος γιὰ τὴ σοφία καὶ τὴ δικαιοσύνη του καὶ τὴν τέλεια διοικητικὴ ὀργάνωση ποὺ ἐφάρμοσε. Ἡ ἐμπορικὴ κίνηση στὴν ἐποχὴ του ὑπῆρξε ἀξιοσημείωτη κι ἡ χώρα του συγκέντρωσε ἀμέτρητα πλοῦτη. Ἐκλίσσε ἐμπορικὴ συμφωνία μὲ τοὺς Φοίνικες καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους κατασκεύασε στόλο. Ἰδρυσε λιμάνι στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα, ὀργανώθηκε ἡ γεωργία στὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη καὶ στὶς ὄχθες τῆς Γενησαρέτ μὲ καλλιέργειες δημητριακῶν, ὄπωροφόρων, ἀμπελιῶν καὶ ἐλιῶν. Τὰ προϊόντα φρόντιζε νὰ τὰ ἀνταλλάσσει ὁ Σολομὼν μὲ τοὺς Φοίνικες παίρνοντας ζυελία ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τὴ χώρα.

Ἀνθηση βιοτεχνίας. Οἱ πόλεις μεγάλωσαν καὶ πλούτισαν μὲ τὴ φροντίδα τοῦ βασιλιά καὶ στὰ ἐργαστήριά τους φτιάχνονταν κοσμήματα, ἀγγεῖα, σφραγιδόλιθοι καὶ ὄπλα. Ἡ χώρα προσδεύει μὲ τὴν εἰρήνη ποὺ βασιλεύει καὶ τὴν καλὴ ὀργάνωση.

Ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ ποὺ ὁ βασιλιάς Σολομὼν ἱδρυσε στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ ναὸς περιβάλλεται καὶ ἀσφαλίζεται ταυτόχρονα ἀπὸ δύο περιβόλους, ποὺ ὁ καθένας τους ἔχει μιὰ μεγάλη πύλη εἰσόδου. Στὸ βάθος ὁ ναὸς, ὅπου ὑπάρχουν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων κι ἡ κιβωτός.

Έργα. Στρατός. Μὲ τὰ πλούτη ποὺ συγκεντρῶσε ὁ Σολομὼν ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ἔχτισε μεγάλο παλάτι καὶ τὸν περίφημο ναὸ στὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀκόμα, ὀργάνωσε γερὸ στρατό, μὲ πολεμικὰ ἄρματα καὶ ἵππικό. Ἐκλείσθη τέλος συνθήκες μὲ τὸν Χειράμ τῆς Τύρου, τῆ βασιλίσα τοῦ Σαβᾶ καὶ τὸ φαραῶ τῆς Αἰγύπτου.

Χωρισμὸς σὲ 2 βασιλεία. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του (930 π.Χ.) ἄρχισαν πάλι οἱ ἐσωτερικὲς διαμάχες κι οἱ Ἑβραῖοὶ χωρίστηκαν σὲ δύο βασιλεία (τοῦ Ἰσραήλ, στὰ βόρεια, μὲ πρωτεύουσα τὴ Σαμάρεια – τοῦ Ἰούδα, στὰ νότια, μὲ πρωτεύουσα τὰ Ἱεροσόλυμα).

Προφήτες. Τὸν 8ο αἰ. π.Χ. οἱ Προφῆτες (Ἡσαΐας, Ἱερεμίας κ.ἄ.) τῶν Ἑβραίων προσπαθοῦν νὰ διαφυλάξουν τὰ ἥθη καὶ τὴ σωστὴ πίστη. Προαναγγέλλουν τὴν ἀφίξη τοῦ Μεσσία, ποὺ θὰ σώσει τὸν κόσμο ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες, καὶ προσπαθοῦν νὰ τονίσουν τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς θρησκείας τους. Τὸ κήρυμά τους, στὶς δύσκολες ὥρες, δυναμώνει τὸ φρόνημα καὶ τὴν πίστη τῶν Ἑβραίων, κι ἔτσι μὲς στὶς ὥρες τῆς σκλαβιάς τους, μαζεύονται στὶς συναγωγές, κοντὰ στοὺς ἱερεῖς, τοὺς *Ραββίνους*. [Χτίζεται ξανά ὁ ναὸς στὰ Ἱεροσόλυμα – καταστράφηκε ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Τίτο, τὸ 70 μ.Χ.].

Βαβυλώνια αἰχμαλωσία. Ἀπὸ τὴ διαίρεση βγήκαν ὠφελημένοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί. Τὸ 772 π.Χ. οἱ Ἀσσύριοι κυρίευσαν τὸ βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ. Τὸ 587 ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ σέρνει τοὺς Ἑβραίους αἰχμαλώτους στὴ Βαβυλώνα. Ἐλευθερώνονται μόνο τὸ 538 π.Χ., ὅταν ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας, ὁ Κύρος, κυριεῖ τὴ Βαβυλώνα. Δίνει τὴν ἄδεια σ' ὅσους ἤθελαν, νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους καὶ νὰ χτίσουν πάλι τὸ μεγάλο ναὸ. Ἡ Παλαιστίνη ὅμως δὲν ἦταν πιά ἐλεύθερη, εἶχε γίνει «περσικὴ ἐπαρχία».

3. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Κράτος. Νομοθεσία. Ἐμπόριο. Οἱ Ἑβραῖοὶ διακρίθηκαν καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ δημιούργησαν νομοθεσία. Κατόρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος, μόνον ὅταν τὰ τεράστια βασίλεια τῆς ἐποχῆς ἔχασαν τὴ σημασία τους ἢ ἔσβησαν.

Σταδιακὴ ἢ ἐξέλιξη τῆς Ἑβραϊκῆς θρησκείας. Τὸ σπουδαιότερο ἐπίτευγμά τους ὑπῆρξε ἡ μονοθεϊστικὴ θρησκεία ποὺ ἴδρυσαν. Ὁ Θεὸς ἐγίνε ἔννοια ὑψηλῆ, γεμάτη πνευματικὸ περιεχόμενο, ἡ δύναμη ποὺ δημιούργησε τὸν κόσμο καὶ διέπει τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Στὴν ἀρχή, ὁ Θεὸς ἦταν ἡ δύναμη ποὺ τοὺς ἔσωζε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς θεοὺς τῶν ἐχθρῶν. Ἀργότερα, ἡ θρησκεία τους ἐγίνε καθαρὰ «ἐθνικὴ». Ὁ Κύριος τοὺς ξεχώριζε, ἦταν ὁ «ἐκλεκτός του λαός», – τὸν καιρὸ ποὺ μάχονταν γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης.

[Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων γίνεται ὑπερεθνικός. Τέλος, μετὰ τὴ Βαβυλώνια αἰχμαλωσία, μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν Προφητῶν, ὅταν οἱ Ἑβραῖοὶ εἶχαν χάσει γιὰ πάντα τὴν ἐθνικὴ τους ἐλευθερία, ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία ξέφυγε ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἐβραϊκὰ ὅρια· ὁ Θεὸς ἐγίνε ὑπερεθνικός, ἀνήκε πιά σ' ὅλους τοὺς λαοὺς. Προετοιμάστηκε ἡ ἰδέα γιὰ τὴν «ἐλευση» τοῦ Μεσσία κι ὁ Χριστιανισμὸς μπόρεσε νὰ ριζώσει εὐκόλα. Ἡ γλυκιὰ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀναστάσεως θὰ ἐβρίσκε ἔτοιμο τὸ ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἀργότερα, καὶ ὁ Μωαμεθανισμὸς πῆρε ἀρχὲς ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ ἀπὸ τὸ Χριστιανισμὸ].

Ἡ σημασία τοῦ ἐβραϊκοῦ πολιτισμοῦ. Στὶς θρησκείες τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ

άνθρωπος ήταν άνύπαρκτος σαν άτομο, στην έβραϊκή όμως γίνεται ξαφνικά, υπεύθυνη προσωπικότητα, κι είναι στα χέρια του να διαλέξει τὸ δρόμο πού θὰ ἀκολουθήσει στὴ ζωὴ του. Ξέροντας πῶς ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας στηρίζεται θεμελιακὰ στὶς χριστιανικὲς ἀρχές, καὶ τί ὀφείλει ὁ Χριστιανισμὸς στὴν ἰουδαϊκὴ θρησκεία, καταλαβαίνουμε ἀπόλυτα τὴν τεράστια σημασία τοῦ έβραϊκοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ σημασία τοῦ ἐμπορίου υπῆρξε τεράστια γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας.
2. Οἱ Ἑβραῖοι κι οἱ Φοῖνικες διακρίθηκαν ἐξαιρετικὰ ὡς ἐμποροί.
3. Οἱ Ἑβραῖοι ἦταν νομαδικὸς λαός, ὀργανωμένος σὲ φυλὲς μὲ ἀρχηγὸς τοὺς Πατριάρχες.
4. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες, κι ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν γιὰ 200 χρόνια στὴν Αἴγυπτο, κατακτοῦν μὲ πολλοὺς κόπους τὴν Παλαιστίνη κι ὀργανώνονται στὸ τέλος τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. σὲ κράτος γεωργικὸ καὶ ἐμπορικὸ.
5. Ἡ μεγαλύτερη ἐποχὴ τοῦ έβραϊκοῦ κράτους εἶναι ἡ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος.
6. Τὸ 587 π.Χ. ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ παίρνει αἰχμαλώτους τοὺς Ἑβραῖους στὴ Βαβυλώνα. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἀπόκτησαν ποτὲ πιά τὴν πολιτικὴ τους ἐλευθερία. Μόνο στὴν ἐποχὴ μας ὀργανώθηκαν καὶ πάλι σὲ κράτος.
7. Σημείωσαν ἐπίδοση στὸ ἐμπόριο. Ἡ νομοθεσία τους εἶναι θεόπνευστη καὶ ξεχωρίζει, γιὰτὶ ὀρίζει τοὺς βασικοὺς ἠθικοὺς κανόνες πού ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀκολουθῆ στὴ ζωὴ του.
8. Ἡ θρησκεία τους εἶναι μονοθεϊστικὴ. Λατρεύουν τὸ Θεὸ μὲ προσευχὰς καὶ θυσίαις (ἀρχικὰ στὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης καὶ ὕστερα στὸ Ναὸ τοῦ Σολομῶντος). Ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία στάθηκε σημαντικὴ ὡς ἀνθρώπινη σύλληψη καὶ πολύτιμη ὡς προετοιμασία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔδωσε πολλὰ στοιχεῖα καὶ στὴ Μωαμεθανικὴ θρησκεία.

Β'. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Καμιὰς ἄλλης χώρας τὴν ἱστορικὴ πορεία δὲν τὴν προσδιόρισε τόσο πολὺ ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέση, ὅπως τῆς Συρίας στὴν ἀρχαιότητα.

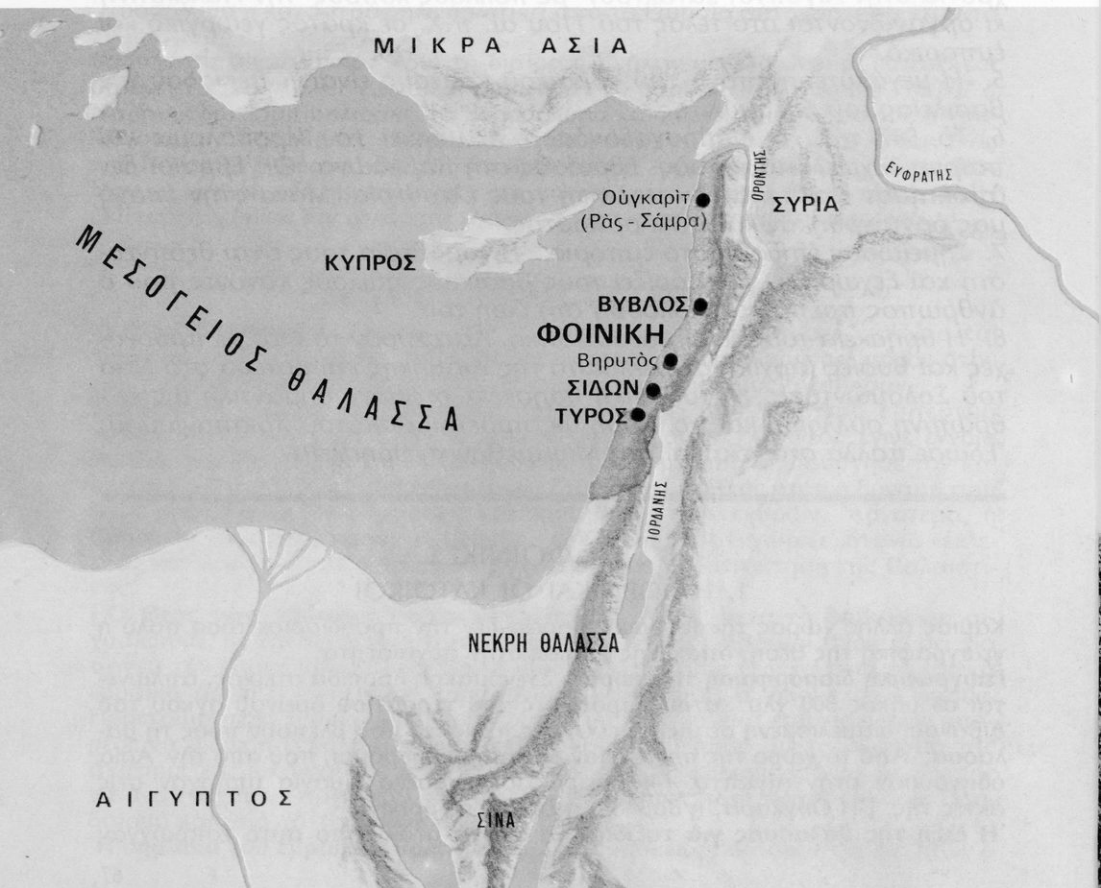
Γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας. Στενόμακρη λουρίδα στεριάς, ἀπλώνεται σὲ μῆκος 300 χλμ., στους πρόποδες τοῦ τεράστιου ὄρεινοῦ ὄγκου τοῦ Λιβάνου, διαμελισμένη σὲ μικρὰς εὐφορες πεδιάδες πού βλέπουν πρὸς τὴ θάλασσα. Ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς περνοῦσαν οἱ ἐμπορικὸι δρόμοι, πού ἀπὸ τὴν Ἀσία ὀδηγοῦσαν στὴν Αἴγυπτο. Μιὰ σειρά ἀσφαλισμένα λιμάνια υπῆρχαν στὶς ἀκτὲς τῆς. [Ἡ Οὐγκαρίτ, ἡ Βύβλος, ἡ Σιδὼν, ἡ Τύρος].

Ἡ ἔλξη τῆς θάλασσας γιὰ ταξίδια. Τὰ πάντα στὸν τόπο αὐτὸ ἔσπρωχναν

ἀκατανίκητα τὸν ἄνθρωπο νὰ ταξιδέψῃ, γι' αὐτὸ κι οἱ Φοῖνικες, ἔχοντας στὴ διάθεσή τους ἄφθονη τὴν ξυλεία ἀπὸ τοὺς κέδρους τοῦ Λιβάνου γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν, δοκίμασαν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα κι ἔγιναν οἱ μεγαλύτεροι θαλασσοπόροι τῆς ἀρχαιότητος.

Χωρισμὸς σὲ μικρὰ βασίλεια. Διοίκηση. Ἱερεῖς. Οἱ ἀρχαῖοι Φοῖνικες ἦταν λαὸς σημιτικός. Ἡ φύση τῆς χώρας δὲν εὐκόλυνε στὴ δημιουργία ἐνιαίου κράτους. Κάθε πεδιάδα ἦταν ἓνα μικρὸ βασίλειο. Ἡ ζωὴ συγκεντρωνόταν ἐντονη στὴν παραλιακὴ του πόλη. Ὁ βασιλεὺς εἶχε στὰ χέρια του τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία ἢ κυβερνοῦσε μαζί με τοὺς πλούσιους ἐμπόρους. Οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλη δύναμη.

Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Τέχνες. Πορφύρα. Γυαλί. Οἱ κάτοικοι ἦταν φιλόπονοι καὶ δραστήριοι. Καταγίνονταν στὶς γεωργικὲς δουλειές, ψάρευαν, ἦταν ναυτικοὶ ἢ εἶχαν μικρὰ ἐργαστήρια στὶς πόλεις. Ἐκεῖ κατασκεύαζαν ὠραῖα χάλκινα ὄπλα, κοσμήματα, ἐπιπλά, πήλινα ἀγγεῖα ἢ ὑφαίναν ὑφάσματα καὶ τὰ ἐβαφαν ἓνα βαθὺ κόκκινο χρῶμα («φοινικοῦν»), γι' αὐτὸ κι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὀνόμασαν ὀλόκληρη τὴ χώρα τους Φοινίκη. Τὸ ὑλικὸ γιὰ τὴ βαφή τὸ ἐβγαζαν ἀπὸ ἓνα κοχύλι ποῦ ψάρευαν στὶς ἀκτές, τὴν πορφύρα, κι εἶχαν τὸ

μονοπώλιό της σ' όλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Χρησιμοποιώντας τήν άμμο τής παραλίας τους, κατασκεύασαν πρώτοι διάφανα γυάλινα αντικείμενα: κύπελλα καί άλλα άγγεια.

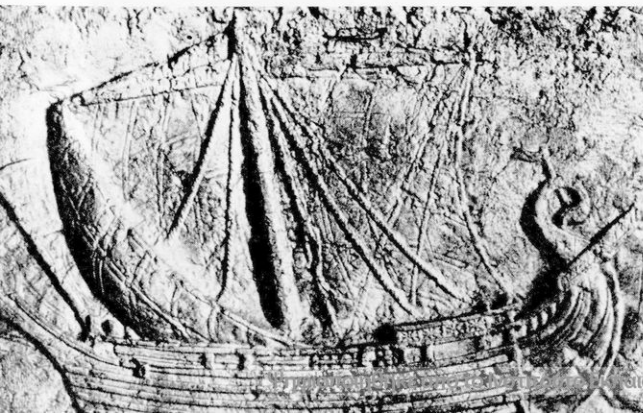
Οί Φοίνικες στάθηκαν ύποδειγματικοί έμποροι (ταξιδεύουν «κατ' έμποριάν», γράφει ό 'Ηρόδοτος) κι έχοντας νιώσει καλά τις ιδιαίτερες προτιμήσεις τών πελατών τους φρόντιζαν νά κατασκευάζονται στή χώρα τους προϊόντα πού θά άρεσαν στόν καθένα.

ΜΕΡΟΣ 2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΟΙΝΙΚΗΣ

Οί μεγάλες πόλεις τής χώρας. Μές στήν τρίτη χιλιετία π.Χ. σπουδαία πόλη τής Φοινίκης ήταν ή *Γκεμπάλ*, πού έμπορευόταν πολύ μέ τήν Αίγυπτο, ανταλλάσσοντας τήν Ξυλεία τού Λιβάνου μέ τόν πάπυρο (έτσι όνομάστηκε, από τήν πρώτη ύλη πού συγκέντρωνε στό χώρο της, *Βύβλος*). Ήταν ή κύρια άγορά τού παύρου καί τών βιβλίων. Ή *Ούγκαριτ* έχει τεράστια σημασία μέσ στή δεύτερη χιλιετία π.Χ. Σ' αυτήν έρχονται σέ έμπορική επικοινωνία μέ τούς ντόπιους οί Μυκηναίοι, πού είχαν στήν περιοχή της ιδιαίτερη έμπορική συνοικία. Ή άνθηση τών Χετταίων έξασθένησε τις βόρειες πόλεις τής Φοινίκης καί μετάξυ τού 16ου-13ου αι. π.Χ. τήν πρώτη θέση πήρε ή *Σιδών*, πού ίδρυσε άποικίες σ' όλόκληρη τήν Άνατ. Μεσόγειο. Οί Φιλιστάιοι καταστρέφουν τήν πόλη γύρω στά 1100 π.Χ. Είχε φτάσει ή σειρά ν' άνθιση ή *Τύρος*, πού στήν έποχή τού Δαβίδ καί τού Σολομώντος γίνεται, γιά τρεις αιώνες, τό μεγαλύτερο έμπορικό κέντρο τής Συρίας κι άπλώνει τις επιχειρήσεις της στό Αιγαίο καί τή Δυτ. Μεσόγειο. Οί τολμηροί ναυτικοί της ίδρύουν άποικίες στήν Κύπρο, στή Δυτ. Σικελία καί στήν Β. Άφρική (τήν Καρχηδόνα, τό 814 π.Χ.). Φτάνουν ώς τήν Ίσπανία καί τις Βαλεαρίδες Νήσους κι έχουν στά χέρια τους τό έμπόριο τών μετάλλων.

Μείωση τής σημασίας τής Φοινίκης τόν 8ο αι. π.Χ. Ή μεγάλη της άνθηση μετριάζεται από τόν 8ο αι.π.Χ., όταν αρχίζει ή σπουδαία έξόρμηση τών Έλλήνων πρòς τή Μεσόγειο κι ή ίδρυση δικών τους άποικιών. Σιγά-σιγά ή Τύρος, χτισμένη σέ δύο όχυρά νησιά, χάνει τή σπουδαιότητά της καί τή θέση της παίρνει ή μεγάλη της άποικία, ή *Καρχηδών*. Αυτή έξουσιάζει πια τις παλαιές φοινικικές άποικίες στή Σικελία, στήν Ίσπανία καί στήν Άφρική. Άφού πάλεψε μέ τούς Ρωμαίους πάνω από 100 χρόνια, έπεσε τελικά στά χέρια τους τό 146 π.Χ.

Πόλεις μέ πολυώροφα στίπια. Οί πόλεις τών Φοινίκων, όπως προβάλλει ή εικόνα τους στις άνασκαφές, ήταν αρκετά μεγάλες κι είχαν στίπια πολυώροφα.

Έμπορικό φοινικικό καράβι (άπό άνάγλυφη διακόσμηση σαρκοφάγου).

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ θρησκεία τῶν Φοινίκων ἦταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμία. Οἱ πιὸ χαρακτηριστικοὶ ἦταν ὁ Μελκάρτ, ναυτικός θεός, στὴν Τύρο, ἢ Ἀστάρτη, θεὰ τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης, κι ὁ Ἀδωνις στὴ Βύβλο. Στὴ Φοινίκη γίνονταν ἀνθρωποθυσίες πρὸς τὴν τῶν θεῶν.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Δὲν ἔχει πρωτοτυπία ὁ φοινικικὸς πολιτισμὸς. Ὅπως ὅλοι οἱ καθαρὰ ἐμπορικοὶ λαοὶ στὴν ἱστορία, δανείστηκαν καὶ οἱ Φοίνικες πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς ποὺ γνῶρισαν, καὶ οἱ ἐπιδέξιοι τεχνίτες τοὺς τὰ ἐκμεταλλεύθηκαν μὲ πολλὴν ἐξυπνάδα. Ἡ τέχνη τοὺς ὅμως δὲν ἔχει δικό της χαρακτήρα. Ἐχει δανειστῆ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορους ἄλλους λαούς, χωρὶς νὰ ὑπάρχη στὰ ἔργα τῆς ἡ ατομικὴ σφραγίδα τῶν ἰδίων τῶν δημιουργῶν τῆς.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ προσπάθεια νὰ διευκολύνουν τὶς ἐμπορικές τοὺς συναλλαγές καὶ τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία, τοὺς ὀδήγησε σὲ μιὰ πολύτιμη προσφορά: τὴν ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαβήτου. Ἀγωνίστηκαν γι' αὐτὸ τρεῖς αἰῶνες σχεδόν, ὥσπου στὸ 13ο αἰ. π.Χ. σχημάτισαν ἀλφάβητο μὲ 22 σύμβολα, ποὺ τὸ καθένα τοὺς ἐκφράζει ἕναν ἦχο κι ὄχι πιά μιὰ λέξη.

Αὐτὸ τὸ ἀλφάβητο πῆραν τὸν 9ο αἰ. π.Χ. οἱ Ἕλληνες κι ἀπ' αὐτοὺς, ἀργότερα, οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοί.

Σπουδαῖοι θαλασσοπόροι οἱ Φοίνικες. Γιὰ ν' αὐξήσουν τὶς ἐμπορικές τοὺς συναλλαγές, ἀναζητοῦσαν διαρκῶς νέους τόπους γιὰ τὴν ἴδρυση τῶν πρακτορείων τοὺς. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, χωρὶς πυλῖδα καὶ καράβια κατάλληλα γι' ἀνοιχτὲς θάλασσες, χρειάζοταν μέγανος ἥρωισμὸς γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουν οἱ ἀνθρώποι μεγάλα ταξίδια. Ὡς τὰ μέσα τῆς 2ης χιλιετίας π.Χ. ἡ δραστηριότητά τοὺς ἀπλώνεται κυρίως στὴν Ἀν. Μεσόγειο· ὕστερα περνοῦν τὸ Γιβραλτάρ, φτάνουν στὴν Ἀγγλία [Κασσιτερίδες Νήσους τὴν ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες], καὶ δοκιμάζουν τὴν τύχη τοὺς στὶς δύσκολες θάλασσες τῆς Βαλτικῆς. Τέλος, ἕνας Καρχηδόνιος ἔφτασε στὸν κόλπο τῆς Γουινέας, τὸν 6ο π.Χ. αἰ., καὶ Φοίνικες ναυτικοὶ ἔκαμαν σὲ τρία χρόνια τὸν περίπλου τῆς Ἀφρικῆς [τὴν ἐπιχείρηση ποὺ τὸ 15ο αἰ. μ.Χ. δοκίμασε μ' ἐπιτυχία ὁ Βάσκο ντὰ Γάμα] γιὰ λογαριασμὸ τοῦ φαραῶ Νεκῶ.

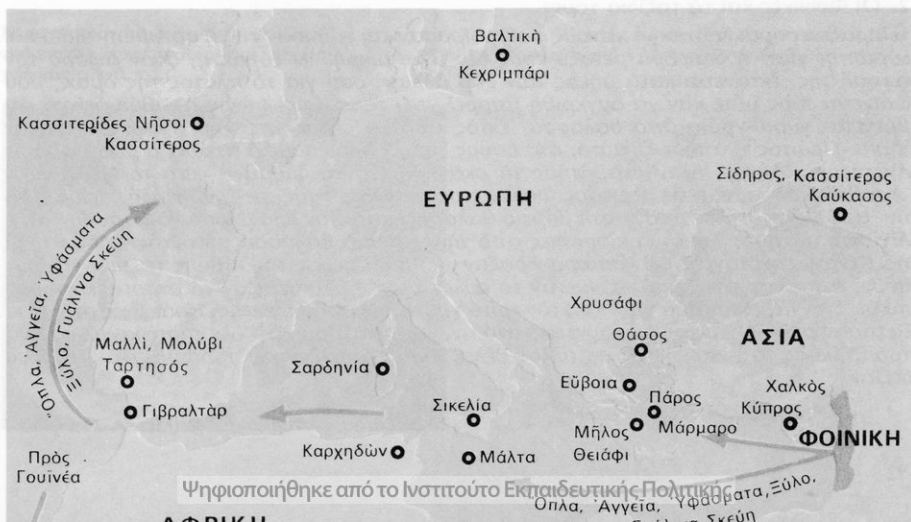

Χάλκινο ἀγάλματιο φοινικικοῦ θεοῦ (δεξιὰ). Γυναικεία προτομὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἔργο μὲ φοινικικὴ κι ἑλληνικὴ ἐπίδραση (ἀριστερά).

Ο χαρακτήρας τών άποικιών. Οί περισσότερες φοινικικές άποικίες είναι άπλοι έμπορικοί σταθμοί που είχαν ίδρυθι με άποκλειστικό σκοπό τήν πώληση τών προϊόντων τής χώρας τους ή τήν προμήθεια πρώτων ύλων. Δέν υπήρχε ένδιαφέρον για έξερεύνηση ή κατάκτηση τής ένδοχώρας. Φρόντιζαν, τέλος, νά κρατούν μυστικούς τούς θαλάσσιους δρόμους που τραβούσαν, φοβίζοντας όσους δέν είχαν σχετική πείρα, με τρομερές διηγήσεις.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Φοίνικες ήταν σημητικός λαός που ή φύση τής χώρας του τόν έσπρωξε πρòς τή θάλασσα.
2. Η χώρα ήταν χωρισμένη σè μικρά βασίλεια, που τὰ κυβερνούσαν οί βασιλιάδες μαζί με τούς πλούσιους έμπορούς. Αναπτύχθηκαν σημαντικές πόλεις: Βύβλος, Ούγκαρίτ, Σιδών, Τύρος.
3. Ίδρυσαν πολλές έμπορικές άποικίες. Η σπουδαιότερη ήταν ή Καρχηδών (814 π.Χ.) που εξέλιχθηκε σè σπουδαία δύναμη.
4. Είχαν τò μονοπώλιο τής πορφύρας, έφτιαχναν ώραία όπλα και κοσμήματα και πρώτοι κατασκεύασαν διάφανο γυαλί.
5. Η θρησκεία τους ήταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη είχε τò δικό της προσάτη θεό.
6. Ο πολιτισμός τους δè στάθηκε πρωτότυπος, διακρίθηκαν όμως ως έμποροι και τολμηρότατοι θαλασσοπόροι.
7. Σπουδαία τους προσφορά, με τεράστια σημασία για τόν πολιτισμό τής ανθρωπότητας, είναι ή έφεύρεση του άλφαβήτου.

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΕΒΡΑΙΟΙ:

1. Ὁ Κύριος χαράζει στὸν Ἀβραάμ τὴν πορεία του:

Καὶ εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἀβραάμ: «Ἄφησε τὸν τόπο σου, τοὺς συγγενεῖς σου καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, γιὰ νὰ πᾶς στὸν τόπο πού θὰ σοῦ δείξω ἐγώ. Καὶ θὰ σὲ κάμω γεννήτορα μεγάλου ἔθνους καὶ θὰ σὲ εὐλογῶ καὶ θὰ κάμω τόσο δοξασμένο τ' ὄνομά σου, ὥστε ὁ καθένας νὰ μπορῇ νὰ εὐλογῆσῃ μ' αὐτό. Καὶ θὰ εὐλογῶσῃ ἐκείνους πού σὲ εὐλογοῦν καὶ θὰ καταρασθῶ ἐκείνους πού σὲ καταριῶνται. Κι ἀπὸ σένα θὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.»

Κι ἔφυγε ὁ Ἀβραάμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· μαζί του πήγε κι ὁ Λώτ. Κι ἦταν ἑβδομήντα πέντε χρονῶν ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τῆς Χαράν...

Γένεσις, κεφ. 12 (Μετ. Α.Κ.)

ΦΟΙΝΙΚΕΣ:

1. Τὸ ἀνταλλακτικὸ ἐμπόριο τῶν Καρχηδονίων, ἀποίκων τῆς Φοινίκης:

«Οἱ Καρχηδόνιοι λένε ἀκόμα καὶ τὸ ἐξῆς: Ὅτι ὑπάρχει χώρα τῆς Λιβύης καὶ ἄνθρωποι πού κατοικοῦν σ' αὐτὴ καὶ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν Ἡράκλειες Στῆλες. Λένε ἐπίσης πῶς ὅταν ἔρθουν στὴ χώρα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν καὶ βγάλουν ἔξω τὰ ἐμπορεύματά τους, τὰ βάζουν μὲ τὴ σειρά κατὰ μῆκος τῆς παραλίας. Ἐπιβιβάζονται πάλι στὰ πλοία τους καὶ κάνουν καπνό. Οἱ ἰθαγενεῖς, ὅταν δοῦν τὸν καπνό, κατεβαίνουν στὴν παραλία, καταθέτουν χρυσάφι γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ξαναγυρίζουν πίσω, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀποβιβάζονται καὶ ἐξετάζουν τὸ χρυσό, κι ἂν φαίνεται σ' αὐτοὺς ὅτι ὁ χρυσὸς ἰσοφαρίζει τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων τους, τὸν παίρνουν καὶ φεύγουν. Ἄν τοὺς φανῇ ὅμως πῶς δὲν ἰσοφαρίζει, μπαίνουν πάλι στὰ πλοία τους καὶ κάθονται. Τότε, οἱ ἰθαγενεῖς πλησιάζουν καὶ προσθέτουν κι ἄλλο χρυσό, ὥσπου τοὺς ἰκανοποιήσουν. Κανεὶς κι ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη, λένε οἱ Καρχηδόνιοι, δὲν ἀδικεῖ τὸν ἄλλο. Γιατί οὔτε οἱ ἴδιοι ἀγγίζουσι τὸ χρυσό ἂν δὲν ἐξισωθῇ μὲ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων, οὔτε οἱ ἰθαγενεῖς θίγουν τὰ ἐμπορεύματα προτού οἱ Καρχηδόνιοι πάρουν τὸ χρυσό».

Ἡροδότου, «Ἱστορίαι», Δ 125 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Οἱ Φοινίκες καὶ τὰ ταξίδια τους:

«Παραξενεύομαι λοιπὸν μὲ κείνους πού μοίρασαν καὶ χώρισαν τὴ γῆ σὲ Λιβύη, Ἀσία καὶ Εὐρώπη, γιατί ἡ διαφορὰ μεταξύ τους δὲν εἶναι μικρὴ. Ἡ Εὐρώπη, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασή της, ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῶν δύο ἄλλων, ὅσο γιὰ τὸ πλάτος της ὅμως, μού φαίνεται πῶς οὔτε καν νὰ συγκριθῇ μπορεῖ μαζί τους. Γιατὶ μόνον ἡ Λιβύη δείχνει ὅτι βρέχεται γύρω-γύρω ἀπὸ θάλασσα, ἐκτός ἀπὸ τὸ μέρος της πού συνορεύει μὲ τὴν Ἀσία. Πρῶτος τ' ἀπόδειξε αὐτό, ἀπ' ὅσους ἐμεῖς γνωρίζουμε, ὁ Νεκῶς, ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων. Αὐτός, ὅταν σαμάτησε τὸ σκάψιμο γιὰ τὴ διώρυγα ἀπὸ τὸ Νεῖλο στὸν Ἀραβικὸ κόλπο, ἔστειλε μερικοὺς Φοινίκες μὲ τὰ πλοία τους, μὲ τὴν ἐντολὴ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν Ἡράκλειες Στῆλες μποῦν στὴ βόρειο θάλασσα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο νὰ φτάσουν στὴν Αἴγυπτο. Κίνησαν λοιπὸν οἱ Φοινίκες ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα πλεοντας πρὸς τὰ νότια. Ὅταν ἐρχόταν τὸ φθινόπωρο ἄραζαν σ' ὁποιοῦ μέρους τῆς Λιβύης τύχαινε νὰ βρεθοῦν, ἔσπερναν τὴ γῆ καὶ περίμεναν τὸ καλοκαίρι. Ἀφοῦ θερίζαν τὸ σάρι ξεκινούσαν πάλι. Ἐτσι πέρασαν δύο χρόνια. Στὸν τρίτο χρόνο πέρασαν ἀπὸ τὴν Ἡράκλειες Στῆλες κι ἔφτασαν στὴν Αἴγυπτο. Διηγούνταν κατόπιν, πράγμα πού ἐγὼ δὲν πιστεύω μὲ κανένα τρόπο, κι ἂς τὸ πιστεῖ ὁποῖος ἄλλος θέλει, πῶς περιπλέοντας τὴ Λιβύη εἶχαν τὸν ἥλιο δεξιά».

Ἡροδότου, «Ἱστορίαι», Δ 42 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

ΟΙ ΧΕΤΤΑΙΟΙ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

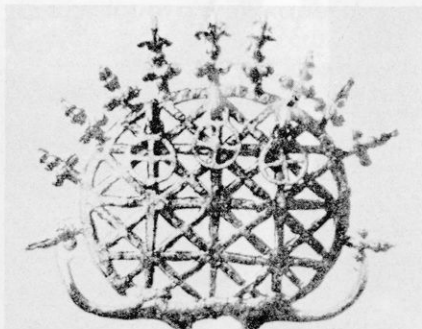
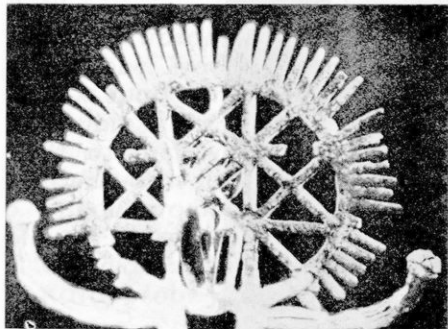
Ίνδοευρωπαίοι, συνηθισμένοι στη νομαδική ζωή. Λαός ίνδοευρωπαϊκής καταγωγής οι Χετταίοι, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., πλημμυρίζουν τις πεδιάδες της Μ. Ασίας. Συνηθισμένοι άλλοτε στη νομαδική ζωή, με πολλή δυσκολία κατόρθωσαν να προσαρμοστούν στη γεωργική ζωή. Η νομοθεσία τους, έπηρεασμένη πολύ από τον Κώδικα του Χαμμουραμπί, χρειάστηκε να προβλέψη ειδικά γι' αυτό.

Ίδρυση μεγάλων πόλεων. Χαττούσα. Ίδρυσαν πόλεις, με αξιοθαύμαστη διορατικότητα, στα πιο νευραλγικά σημεία της χώρας τους, στα περάσματα των μεγάλων δρόμων των караβανιών. Τις όχθωναν με σειρές από τείχη. Πρωτεύουσά τους ήταν η Χαττούσα [τό σημερινό Μπογάζ-κιοϊ], μέσα στο μεγάλο τόξο του ποταμού Άλυ, όπου στις άνασκαφές αποκαλύφθηκε θησαυρός από επιγραφές, που έριξαν φώς σε πολλές πλευρές της παραγμένης τους ιστορίας. Άλλο μεγάλο κέντρο ήταν το Καρκέμις [στη δεξιά όχθη του Εύφρατη], χτισμένο σε έξαιρετικά σημαντική θέση. Μπορούσε να έλεγχε όλους τους εμπορικούς δρόμους, που από τη Μεσοποταμία οδηγούσαν στη Μ. Ασία και στη Συρία. Τρεις σειρές τείχη, με όχυρους πύργους, περιζώναν την πόλη, ασφαλίζοντας τον πλούτο που συγκεντρωνόταν από τους φόρους των караβανιών.

Για να εξασφαλίζεται η διατροφή των κατοίκων οι Χετταίοι έχτιζαν τις πόλεις τους κοντά σε ποτάμια, σε χώρους με κάμπους ολόγυρα.

Ο βασιλιάς είχε την κεντρική έξουσία. Άνεξάρτητοι σχεδόν οι άρχοντες των πόλεων. Οι πόλεις, μακριά ή μια από την άλλη, δε βοήθησαν στην ανάπτυξη απόλυτης μοναρχίας. Στην πρωτεύουσα, τη Χαττούσα, έμενε ο βασιλιάς. Τα άλλα αστικά κέντρα τα κυβερνούσαν άρχοντες, που είχαν αρκετή ανεξαρτησία. Μόνο σε περίπτωση πολέμου ένώνονταν όλοι μαζί.

Χαρακτηριστικά δείγματα της μεταλλουργίας των Χετταίων. Ο λαός αυτός έδειξε πραγματική ιδιοφυΐα στην επεξεργασία του σιδήρου, με τον οποίο κατασκεύαζε ό,τι ήταν δυνατόν (όπλα σκεύη, χαλινάρια κ.ά.π.).

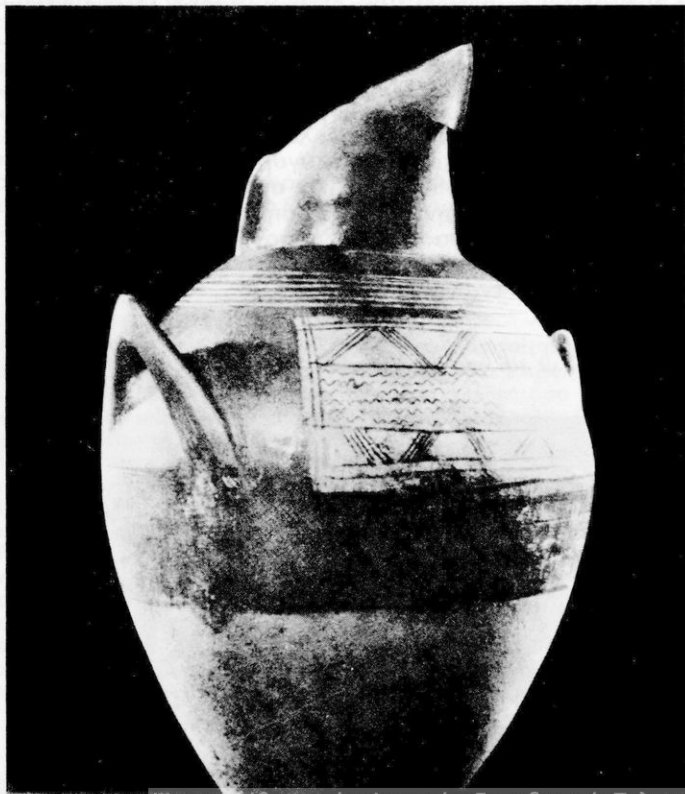

Πολλοί οι πόλεμοι. Ἄπληστοι οἱ Χετταῖοι, συγκεντρώνοντας ὄλοένα μεγαλύτερα πλούτη, θέλησαν ν' ἀπλώσουν τὴν κυριαρχία τους πρὸς τὴ Μεσοποταμία, τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Συγκρούσθηκαν ἔτσι μὲ τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Αἰγυπτίους κι ἀκολούθησαν σκληροὶ καὶ μακροχρόνιοι πόλεμοι, πού, τελικά, ὀδήγησαν στὴν ἐξασθένηση τοῦ κράτους καὶ στὴν ἐξαφάνισή του. Τὴν ἐποχὴ πού οἱ Ἕλληνες προσπαθοῦν ν' ἀπλώσουν τὸ ἐμπόριό τους στὴ Μ. Ἀσία (13ο αἰ. π.Χ.) ἔρχονται σὲ στενὴ σχέση μαζί τους. Τὸ Χεττιτικὸ κράτος καταρρεῖ γύρω στὰ 1200 π.Χ. ἀπὸ ἐπίδρομὲς Θρακοφρυγικῶν φυλῶν.

2. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Κτηνοτροφία. Γεωργία. Μελισσοκομία καὶ ἀλογοτροφία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλογα, τρέφουν στὶς μεγάλες πεδιάδες τῆς χώρας τους κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, βόδια, κατσίκες καὶ χοίρους. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀρχίζουν νὰ καταγι-

πλήνιο ἀγγεῖο μὲ γεωμετρικὴ διακόσμηση. Χαρακτηριστικὸ ἔργο τῆς κεραμεικῆς τῶν Χετταίων, πού στὴ χώρα τους διασταυρώθηκαν πλῆθος ἐπιδράσεις ἀπὸ τοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴν Ἑλλάδα.

ωνται με τη γεωργία, ή πλούσια γη τους δίνει άφθονα δημητριακά, κρασί και μήλα. Οί Χετταίοι ήταν περίφημοι μελισσοκόμοι.

Σπουδαίοι μεταλλουργοί. Μεγάλη πηγή πλούτου στάθηκε γι' αυτούς ή μεταλλουργία. Από τις γειτονικές χώρες προμηθεύονταν εύκολα πρώτες ύλες και κατασκεύαζαν περίφημα όπλα χάλκινα και σιδερένια, χαλινάρια κι άλλα είδη σκευής* για τ' άλογα, κάνοντας μεγάλη έξαγωγή τους στις άλλες χώρες (Αίγυπτο, Παλαιστίνη). Αυτόι χρησιμοποιούν πρώτοι τὸ σίδηρο και μαθαίνουν τὴν ἐπεξεργασία του.

Η τέχνη τῶν Χετταίων. Από τὴν τέχνη τῶν Χετταίων διατηρήθηκαν πολλά ανάγλυφα πάνω στους βράχους τῆς χώρας. Παριστάνουν πολεμικές σκηνές, λιοντάρια, άρματα, εικόνες από τὴ θρησκευτική τους ζωὴ και παραστάσεις τῶν ζωόμορφων τρομαχτικῶν θεῶν τους. Ουμίζουν άσσυριακά έργα, χωρίς νά έχουν όμως τὴ λεπτή τους ἐπεξεργασία.

[Η χεττιτική τέχνη αντικατοπτρίζει τὸν ιδιότυπο τρόπο ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς χώρας, γι' αυτό και ὁ χαρακτήρας της είναι πολεμικός. Δημιουργεῖ ἀντικείμενα χρήσιμα στους πολεμικούς άγώνες. Ἐπιδιώκει, άκόμα, νά δημιουργήση έντονες έντυπώσεις· δὲν ενδιαφέρεται όμως για τὴν κομψότητα και τὴν ὁμορφιά].

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΙ Η ΓΡΑΦΗ

Θρησκεία με ἔθνικό χαρακτήρα. Ἐπειδὴ οί Χετταίοι ἀναμείχθηκαν με τούς παλαιούς κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας, στὴ θρησκεία τους πέρασαν πολλές τοπικές θρησκευτικές ἀντιλήψεις. [Λάτρευαν τὸ θεὸ Τεσοῦμπ και τὴ γυναίκα του Ἄρινα. Γιός τους ἦταν ὁ Τελεπινού]. Ὁ βασιλὰς ἦταν ὁ πρώτος ἱερέας τῆς θεᾶς, γι' αυτό ἡ θρησκεία τους εἶχε ἔθνικό χαρακτήρα.

Γραφή. Οί Χετταίοι χρησιμοποίησαν τὴ σφηνοειδὴ και μιὰ ἱερογλυφικὴ γραφή. Ἡ δεύτερη δὲν ἔχει άκόμη ἀποκρυπτογραφηθῆ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Χετταίοι είναι ἰνδοευρωπαϊκὸς λαὸς ποὺ ἐγκαταστάθηκε γύρω στὰ 2000 π.Χ. στὴ Μ. Ἀσία κι ἀναμείχθηκε με τούς ανθρώπους τοῦ τόπου.
2. Ἰδρυσαν μεγάλες ὀχυρὲς πόλεις στὰ περάσματα τῶν καραβανιῶν, πλάι στὰ ποτάμια. Ἐτρεφαν άλογα ποὺ τὰ πουλοῦσαν ἔξω από τὴ χώρα τους. Στάθηκαν σπουδαίοι μεταλλουργοί κι αυτοί ἔφεραν τὸ σίδηρο κι ἔμαθαν τὴν κατεργασία του. Περίφημοι μελισσοκόμοι.
3. Ἡ θρησκεία τους εἶχε ἔθνικό χαρακτήρα.
4. Ἡ καλλιτεχνική τους διάθεση ἐκφράστηκε με μεγάλα ανάγλυφα, ποὺ παριστάνουν σκηνές κυνηγιῶ ἢ πολεμικές.
5. Χρησιμοποιοῦσαν δύο εἶδη γραφῆς: ἱερογλυφικὴ και σφηνοειδῆ. Μόνο ἡ δεύτερη ἔχει διαβαστῆ.
6. Οί ἀδιάκοποι πόλεμοι στάθηκαν ἢ καταστροφὴ τους.
7. Καταρρέουν γύρω στὰ 1200 π.Χ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ πρὸ ἀξιοθαύμαστο ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸ παρά-
ξενο πλάσμα στὸν κόσμον. Ἡ ἱστορία του δείχνει πῶς ἔχει ἀπέ-
ραντες δυνατότητες κι εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματοποιῆ ἐκπληκτικὰ
ἔργα. Μπορεῖ, ὅμως, νὰ προκαλέσῃ καὶ ἀνυπολόγιστες κατα-
στροφές.

Οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴ γῆ πρόσ-
φεραν σταθερὲς βάσεις γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπινου γένους.
Εἶχαν τὶς πολὺ σημαντικὲς τους πλευρές, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδύνατά
τους σημεῖα.

Καὶ τὰ δυὸ μεγάλα γεωργικὰ καὶ θεοκρατικὰ*
κράτη στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου – ἡ
Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος – σημεῖωσαν στα-
θερὰ βήματα στὴν πρόοδο. Ἔδωσαν σπουδαῖα ἔργα,
χάρισαν στὸ ἀνθρώπινο γένος μεγάλα δῶρα. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ
τὰ κυβέρνησαν, ἐνδιαφέρθηκαν νὰ ἐπιβάλουν μὲ κάθε τρόπο τὴν
πρόσκαιρη παρουσία τους, ἐνῶ χιλιάδες ἄνθρωποι ἐργάζονταν
σκληρὰ γι' αὐτούς, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐνδιαφερθῆ κάποιος ἄλλος γιὰ
τὴ δική τους χαρὰ. Πλάι σ' αὐτούς ζοῦσαν, ἀκόμη σκληρότερη
ζωή, ἀμέτρητοι δοῦλοι. Ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν
ἄνθρωπο, στάθηκε ἕνα ἀπὸ τὰ λυπηρὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρ-
χαίων πολιτισμῶν.

Οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοι, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὀργανώθηκαν
καὶ πλούτισαν τὰ πρῶτα κράτη στὴ γῆ, ὑπῆρξαν ἡ δεύ-
τερη μεγάλη πληγὴ τῆς ἀνθρώπινης πότητας. Δὲν ἦταν
μόνο οἱ νομαδικοὶ λαοὶ ποὺ ἡ δυστυχία τοὺς ἐσπρωχνε νὰ ἐπιζη-
τήσουν τ' ἀγαθὰ τῶν γειτόνων τους. Ἦταν κι οἱ ἀτέλειωτες φιλο-
δοξίες ἢ ἡ μανία τῶν ἰσχυρῶν τῆς κάθε ἐποχῆς γιὰ κυριαρχία
στὸν κόσμον.

Ἀπὸ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν στοὺς αἰῶνες
ποὺ γνωρίσαμε ὡς τώρα, τί ἀπόμεινε; Μόνο ὅ,τι τὰ ἐφευρετικὰ
χέρια τους κατασκεύασαν.

Τὰ λαμπρὰ παλάτια τῶν πανίσχυρων βασιλέων σωριάστηκαν σὲ
ἐρείπια, οἱ πανύψηλες πυραμίδες δὲν μπόρεσαν νὰ σώσουν ἀπὸ
τὴ διαρπαγὴ τὰ νεκρὰ σώματα τῶν φαραῶν· οἱ πόθοι τῶν φιλο-
πόλεμων Ἀσσυρίων ἔσβησαν μαζὶ μὲ τὴ φθαρτὴ τους ὕπαρξη.
Γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, ὥσπου νὰ ξεθαφοῦν τὰ ἐρείπια ὅλων αὐ-
τῶν τῶν πολιτισμῶν, καὶ τῶν σπουδαίων ἀκόμη βασιλέων τὰ
ὀνόματα εἶχαν ξεχαστῆ.

Ἡ ἀνθρωπότητα ὅμως κέρδισε ἀφάνταστα ἀπὸ τὸ μόχθο τὸν
καθημερινὸ καὶ τὴν προσπάθεια ὅλων αὐτῶν τῶν λαῶν. Ὁ ἄν-
θρωπος ποὺ πρῶτος συλλογίστηκε νὰ φτιάξῃ καὶ νὰ χρησιμο-
ποιήσῃ τὸν τροχό, ἔμεινε ἀνώνυμος. Ἡ προσφορά του ὅμως
στάθηκε ἀνυποψίαστα μεγάλη. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μ' ὅλες τὶς ἀνα-
καλύψεις καὶ τὶς ἀμέτρητες ἐφευρέσεις.

Ἡ Ἱστορία ἀκριβοδίκαια καταγράφει τὴ συμβολὴ τῶν λαῶν στὸν πολιτισμὸ, χωρὶς προκαταλήψεις ἢ συμπάθειες.

Ὁ τρόπος ποὺ διοικήθηκαν οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς κι οἱ θρησκευτικὲς ἰδέες ποὺ επικράτησαν, στάθηκαν δύο παράγοντες ποὺ ἐμπόδιζαν, βασικά, τὸ ἄτομο νὰ ἀναπτυχθῆ. Μάζες ἀτέλειωτες κι ἀνώνυμοι ἄνθρωποι μόχθησαν γιὰ νὰ ὑψώσουν πανύψηλους τάφους καὶ τεράστιους ναοὺς στὴν Αἴγυπτο, κυριαρχημένοι, βασιλιάς καὶ λαός, ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου.

Χιλιάδες ἄλλοι ἄνθρωποι ἀγωνίστηκαν, στὴ Μεσοποταμία, νὰ στήσουν πελώρια ἀνάκτορα, ἱκανοποιώντας τῶν ἀρχόντων τους τὴ διάθεση γιὰ μεγαλοπρέπεια. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀμέτρητα πλήθη ἀνθρώπων σπρώχονταν στὸν πόλεμο, τὸ φοβερὸ κυνήγι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

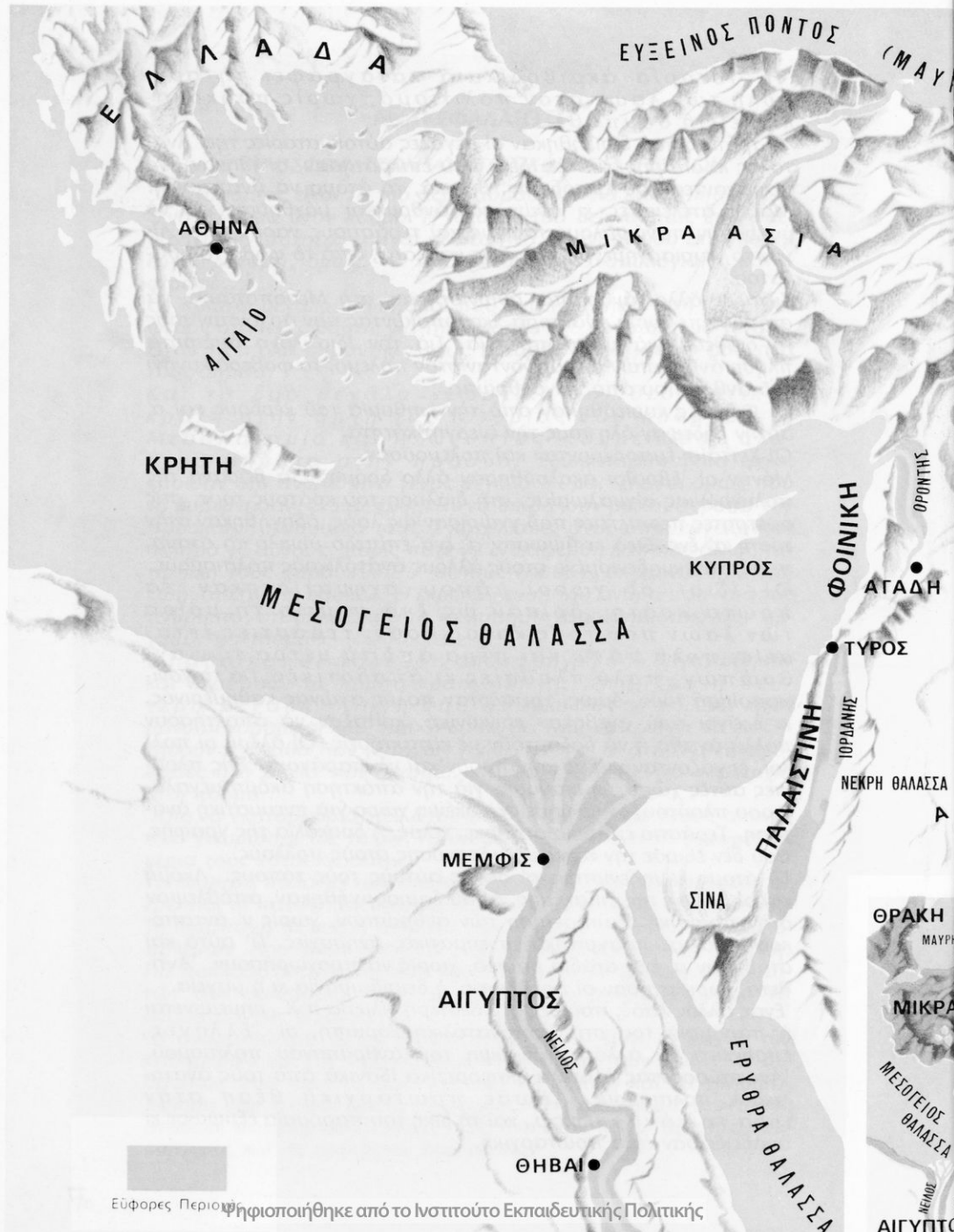
Οἱ Φοίνικες κυριεύθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κέρδους καὶ σ' αὐτὴν ξόδεψαν ὅλη τους τὴν ἐνεργητικότητα.

Οἱ Χετταῖοι ἐμπορεύονταν καὶ πολεμοῦσαν.

Μόνον οἱ Ἑβραῖοι ἀκολούθησαν ἄλλο δρόμο. Στὰ βάσιμα τῆς πολυχρόνιας αἰχμαλωσίας, στὴ διάλυση τοῦ κράτους τους, στίς ἀμέτρητες περιπέτειες ποὺ γνώρισαν ὡς λαός, ὠδηγήθηκαν στὴν πίστη σ' ἕνα Θεὸ κι ὑψωσαν σ' ἕνα ἐπίπεδο ὑψηλὸ τὸ ἄτομο, ποὺ ἦταν ἐκμηδενισμένο στοὺς ἄλλους ἀνατολικούς πολιτισμούς. Οἱ ἴδιοι οἱ χῆροι, ὅπου σχηματίστηκαν τὰ πρῶτα κράτη, ὄρισαν ὡς ἕνα σημεῖο τὴ μοῖρα τῶν λαῶν ποὺ τοὺς κατοίκησαν: τεράστιες ἐκτάσεις, πολὺ πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ μέτρα τῶν ἀνθρώπων, πολὺ πλούσιες κι ἀποδοτικές. Γιὰ τὴ γονιμοποίησή τους, ὅμως, χρειαζόταν πολὺς ἀγῶνας καθημερινός, κι ἐκεῖνοι ποὺ ἀνέβηκαν κοινωνικά, κοίταξαν νὰ ἀποκτήσουν πολλὰ ἀγαθὰ ἢ νὰ δοξαστοῦν μὲ κατακτήσεις. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, ἐργάζονταν γιὰ νὰ συντηροῦν καὶ νὰ παράγουν. Στίς πλούσιες αὐτὲς χῶρες, ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀκόμη μεγαλύτερου πλοῦτου, δὲν ἄφησε στὴ σκέψη χῶρο γιὰ πνευματικὴ ἀνάταση. Τεράστιο ἐμπόδιο στάθηκε, τέλος, ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς, ποὺ δὲν ἔδωσε τὴν εὐχέρεια μὀρφωσης στοὺς πολλούς.

Τὸ ἄτομο ἐκμηδενίστηκε σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς τόπους. Ἀκόμη καὶ οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δημιουργήθηκαν, ἀπόβλεψαν στὴν πρακτικὴ ἐξυπηρέτηση τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνονται σὲ πραγματικὲς πνευματικὲς ἀνησυχίες. Γι' αὐτὸ καὶ στάθηκαν σ' ἕνα στάδιο βασικὸ, χωρὶς νὰ προχωρήσουν. Ἀντίθετα, κυριάρχησαν οἱ προλήψεις, ἡ δεισιδαιμονία κι ἡ μαγεία.

Ἕνας ἄλλος λαός, ποὺ μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ., σημειώνεται ἡ παρουσία του στὴ Νοτιανατολικὴ Εὐρώπη, οἱ Ἕλληνες, ἐπρόκειτο νὰ ἀλλάξῃ τὴν ὄψη τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἀναπτύσσοντας ὀλότελα διαφορετικὰ ἰδανικὰ ἀπὸ τοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἔδωσε πρωταρχικὴ θέση στὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴ δική του παρουσία ἐξύψωσε κι ἀνάδειξε σὰν ἀξία πρωταρχικὴ.

Εύφορες Περιοχές

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Η ΠΕΡΣΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΜΑ

ΕΥΞΕΙΝΟΣ
ΠΟΝΤΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΘΡΑΚΗ

ΒΥΖΑΝΤΙΟ

ΠΡΟΠΟΝΤΙΣ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΣ

ΛΗΜΝΟΣ

ΤΡΟΙΑ

ΑΙΟΛΙΔΑ

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Όλυμπος

Όσσα

Πήλιον

ΑΙΓΑΙΟ

ΠΕΡΓΑΜΟΣ

ΚΕΡΚΥΡΑ

Θερμοπύλες

ΕΥΒΟΙΑ

ΑΙΤΩΛΙΑ

Παρνασσός

ΔΕΛΦΟΙ

ΧΑΙΡΟΝΕΙΑ

ΑΤΤΙΚΗ

ΦΟΚΑΙΑ

ΣΑΡΔΕΙΣ

ΧΙΟΣ

ΣΜΥΡΝΗ

ΙΘΑΚΗ

ΚΟΡΙΝΘΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΦΕΣΟΣ

ΑΡΚΑΔΙΑ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

ΟΛΥΜΠΙΑ

ΜΥΚΗΝΑΙ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ

ΔΗΛΟΣ

ΜΙΛΗΤΟΣ

ΛΑΚΩΝΙΑ

ΤΙΡΥΝΣ

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

ΣΠΑΡΤΗ

ΜΗΛΟΣ

ΣΠΟΡΑΔΕΣ

ΚΥΘΟΣ

ΡΟΔΟΣ

ΚΡΗΤΗ

ΚΝΩΣΟΣ

ΓΟΡΤΥΣ

Ιόη

ΦΑΙΣΤΟΣ

Μ Ε Σ Ο Γ Ε Ι Ο Σ Θ Α Λ Α Σ Σ Α

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ζωή παρουσιάζεται στον ελληνικό χώρο από την Παλαιολιθική περίοδο, που δεν είναι ακόμα πολύ καλά γνωστή στον τόπο μας.

Στα Νεολιθικά χρόνια, καθώς η χώρα βρίσκεται, περισσότερο από την άλλη Ευρώπη, κοντά στα μεγάλα ασιατικά και μικρασιατικά κέντρα αυτής της εποχής, σημειώνεται αξιόλογος πολιτισμός και οργανώνονται οι πρώτοι νεολιθικοί συνοικισμοί στον ελλαδικό χώρο.

Πριν ακόμα φτάσουν οι Έλληνες, στην Έποχή του Χαλκού, πάλι αναπτύσσονται στην Ελλάδα σημαντικοί πολιτισμοί με μεγάλη πρωτοτυπία (ο Μινωικός, ο Κυκλαδικός, ο Πρωτοελλαδικός). Σ' αυτών των πολιτισμών τα επιτεύγματα στηρίχθηκαν οι πρώτες ελληνικές φυλές, όταν κατέβηκαν στον τόπο μας από το βορρά, και τα δικά τους στοιχεία χρησιμοποίησαν, διαμορφώνοντάς τα, όμως, σύμφωνα με το δικό τους χαρακτήρα.

Οι Έλληνες τρύγησαν τους καλύτερους καρπούς που είχαν δώσει οι παλαιότεροι πολιτισμοί. Εκείνο που τους χαρακτηρίζει είναι η *δημιουργική αφομοίωση των ξένων στοιχείων*, καθώς και η *γρήγορη εξέλιξη* που σημειώθηκε στην ανάπτυξη του δικού τους πολιτισμού. «Είναι αδύνατο να συλλάβουμε σήμερα τη μορφή που θα είχε ο πολιτισμός της εποχής μας, αν δεν είχαν υπάρξει οι αρχαίοι Έλληνες κι η δική τους σφραγίδα δεν είχε ανεξάλειπτα χαραξει με θαυμαστό τρόπο την πνευματική πορεία της ανθρωπότητας».

Χρυσό διάδημα με δύο σειρές τετράπλευρα πλαίσια. Μέσα στο καθένα εικονίζεται ανάγλυφω φτερωτή σφίγγα. Βρέθηκε στην Έγκωμη της Κύπρου. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΛΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ

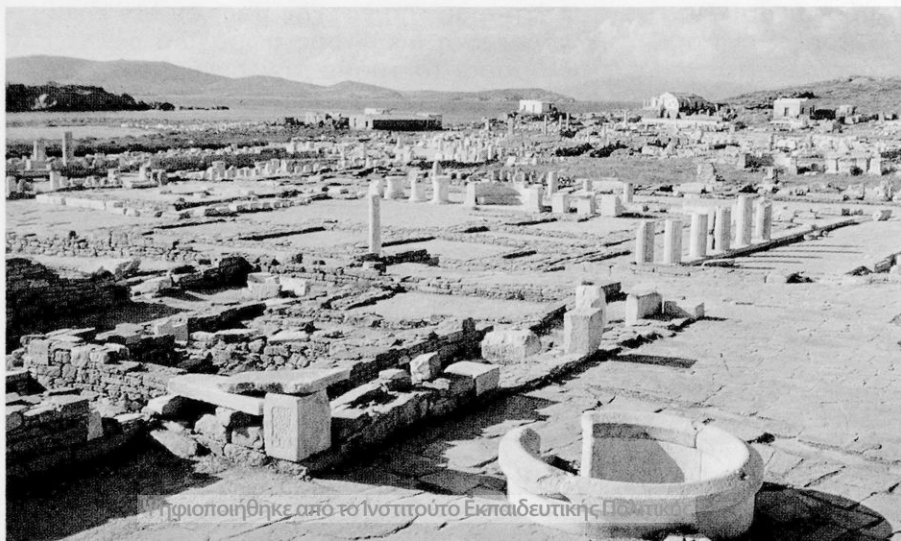
Γεωγραφική διαμόρφωση της χώρας. Ἡ Ἑλλάδα, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τόπους, ὅπου παρουσιάστηκαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἓνα μικροσκοπικὸ κομμάτι στεριάς, στὴ ΝΑ ἄκρῃ τῆς Εὐρώπης, περιζωμένο ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πολλὰ καὶ ψηλὰ βουνὰ τὴ διαμελίζουν σὲ μικρὲς πεδιάδες, ποὺ δύσκολα ἐπικοινωνοῦν μεταξὺ τους. Τέλος, μεγάλη σειρὰ ἀπὸ νησιά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, πλαισιώνουν τὸν ἠπειρωτικὸ τῆς χώρας. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσης ἐπαιξε τεράστιο ρόλο. Μὲ γέφυρα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἦταν εὐκολώτατη ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική καὶ ἡ γνωριμία τῶν πολιτισμῶν τους.

Νερό. Ἐδαφος. Τὸ νερὸ ἦταν λιγοστό. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μεγάλα ποτάμια καὶ πολλοὶ οἱ χεῖμαρροι καὶ τὰ μικρὰ ποτάμια ποὺ τὸ καλοκαίρι ξεραίνονται. Ὅπου ὑπάρχουν πηγές, εἶναι εὐλογία Θεοῦ. Οἱ βροχὲς δὲν εἶναι συχνές. Χρειάζεται γι' αὐτὸ τεράστιος μόχθος γιὰ νὰ ποτιστοῦν καὶ ν' ἀποδώσουν οἱ φτενὲς πεδιάδες, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς εὐφοροὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀκόμη, κὶ ὅταν ὅλοι οἱ παράγοντες εἶναι εὐνοϊκοί, μικρὴ εἶναι ἡ ἀνταμοιβὴ τοῦ ἀνθρώπινου κόπου, γιὰτὶ τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι πλούσιο. Καμιὰ σύγκριση μὲ τὴν τεράστια γεωργικὴ παραγωγή στὴν Ἀρχαία Αἴγυπτο ἢ στὴ Μεσοποταμία.

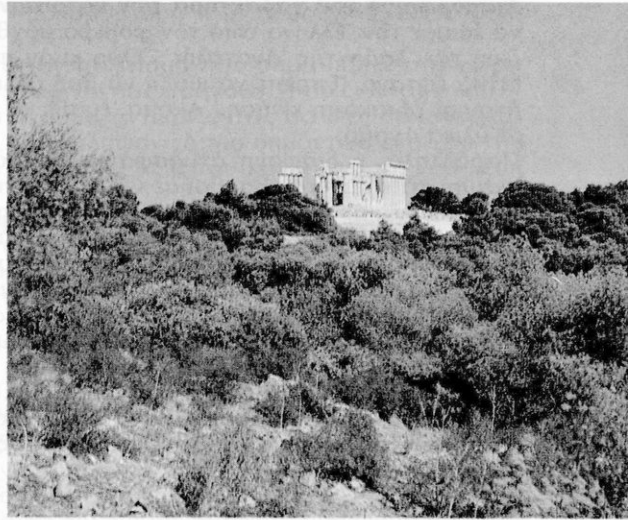
Ζῶα. Στὴν ἀρχαιότητα, ὑπῆρχαν ἀκόμα στὴν Ἑλλάδα ἀρκουδές, κάπροι καὶ ἐλάφια.

Διατροφή τῶν κατοίκων. Ὅταν ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἦταν σχετικὰ λιγοστὸ τὸ σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι ποὺ ἐβγαίνει γιὰ νὰ θρέψῃ τοὺς κατοίκους. Ἡ κτηνοτροφία καὶ τὸ ψάρεμα ἔδιναν ἄλλα εἶδη τροφῆς. Τέλος, τ' ἀμπέλια, οἱ

Ἄποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Δήλου μὲ τὴ θάλασσα στὸ βάθος καὶ ἀκόμη πρὸ πέρα τὸ νησι Ρήνεια.

Ὁ ναός τῆς Ἀφαιίας στὴν Αἴγινα, μὲς
στὰ πεύκα.

συκιές, κι ἰδιαίτερα οἱ ἐλιές, τὰ χαρακτηριστικὰ καλόδεχτα σημάδια τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου, συμπλήρωναν μὲ τὰ πολυτίμα προϊόντα τους τὴν περιορισμένη συγκομιδὴ.

Ὁρυκτὸς πλοῦτος. Τὸ ὑπέδαφος δὲν ἦταν πλοῦσιο, γι' αὐτὸ γρήγορα ἐξαντλήθηκαν τὰ πολυτίμα μέταλλα: ἀσήμι ἀπὸ τὸ Λαύριο, χρυσάφι ἀπὸ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Σίφνο. Ἀντίθετα, τὰ πυκνὰ δάση τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου ἔδιναν ἀφθονή ξυλεῖα γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν καὶ γιὰ ἄλλες ἀνάγκες. Πολλοὶ τόποι, πάλι, ἔβγαζαν μάρμαρα (Πάρος, Θάσος, Νάξος κ.ἄ.).

Ἡ ἑλληνικὴ πενία. Ἡ ζωὴ ἦταν δύσκολη γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὴν Ἑλλάδα, ὅπου, ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς Ἡρόδοτος, «ἡ πενία στάθηκε παντοτινὴ σύντροφος».

Κλίμα. Ἄν ἡ γῆ δὲν ἦταν εὐφορῆ, τὸ κλίμα ἦταν θαυμάσιο. Ξερὸ καὶ εὐκρατο, πρόσφερε στοὺς κατοίκους τὴ δυνατότητα νὰ περνοῦν τὸν περισσότερο καιρὸ τους ἔξω στὸ ὑπαιθρο.

Θάλασσα. Ἡ θάλασσα μὲ τ' ὁμορφο γαλάζιο χρῶμα της, λούζοντας τὰ παράλια, καλοῦσε ἐπίμονα τοὺς ἀνθρώπους νὰ δοκιμάσουν νὰ ταξιδέσουν στὰ κοντινὰ νησιά, ποὺ οἱ ἀπαλές γραμμές τους διαγράφονταν στὸν ὀρίζοντα.

Ἡ μορφὴ τοῦ τόπου. Ἡ ἀπέραντη ὁμορφιὰ τοῦ τοπίου στάθηκε στοιχεῖο πρωταρχικὸ κι ἐπηρέασε βαθύτατα τοὺς Ἕλληνες. Λουσμένη ἡ χώρα τὶς περισσότερες ἡμέρες τοῦ χρόνου στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, μὲ ἀνείπωτη διαφάνεια στὴν ἀτμόσφαιρα – ἰδίως στὴν Ἀττικὴ. Μαλακές κι ἀρμονικὲς οἱ γραμμὲς καὶ τῶν ψηλότερων ἀκόμα βουνῶν, ἡμερη κι ἐλκυστικὴ ἡ φύση, μὲ ἀτελειωτὴ ποικιλία στὰ χρῶματα, τὶς γραμμὲς καὶ τὰ σχήματα, καλλιεργούσε βαθιὰ τὴ σωστὴ αἴσθηση τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς ἀρμονίας.

Ἀκόμη, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι παρατηρήσαμε στὴ Μεσοποταμίᾳ καὶ τὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἑλλάδα ὁ τόπος ἦταν στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν τὸν ἐκμηδένιζε ὁ ἀπέραντος χώρος.

Διαμόρφωση του χαρακτήρα των κατοίκων. Ἡ φτώχεια τοῦ ἐδάφους ἴσως νὰ ἔσωσε τὸν Ἕλληνα ἀπὸ τὸν φοβερὸ μόχθο ποὺ βάρυνε καταθλιπτικὰ στὴ ζωὴ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε, ποτὲ ἢ παραγωγὴ δὲ θὰ ἔφτανε. Ἔπρεπε νὰ ψάξη νὰ βρῆ ἄλλες λύσεις. Γι' αὐτὸ τὸ μυαλὸ του ἦταν σὲ ἀδιάκοπη κίνηση. Ἀκόμα, ἔμαθε νὰ εἶναι ὀλιγαρκῆς καὶ νὰ *μὴ δένεται μὲ ὕλικὰ ἀγαθὰ.*

Παρ' ἄλλα, ἡ διάφανη ἀτμόσφαιρα τοῦ κρατοῦσε ξύπνια καὶ καθαρὴ τῆ σκέψης· τὸ κλίμα τὸν βοηθοῦσε νὰ ἀσκήσῃ τὴν παρατηρητικότητά του ζώντας στὸ ὑπαιθρο, χωρὶς νὰ τὸν ἀποχαινώνῃ μὲ τὴ ζέση. Ἡ θάλασσα, τέλος, μὲ τὰ παιγνιδίσματά της στὸν ἥλιο, τοῦ ξυπνοῦσε τὴν περιέργεια καὶ τὸν πῶθο νὰ τραβήξῃ νὰ γνωρίσῃ ἄλλους τόπους.

Τὸ νόημα τοῦ τοπίου γιὰ τὸν Ἕλληνα. *Κανεὶς ἴσως λαός, στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, δὲ δέθηκε τόσο μὲ τὸ τοπίο ὅσο οἱ Ἕλληνες,* ποὺ ἔφτασαν νὰ τὸ νιώθουν σὰ ζωντανὸ σύντροφό τους, γεμάτο παλμὸ καὶ νόημα.

Ἐλλειψὴ ἐνότητας. Ἡ ἀδιάκοπη πρόσκληση τῆς θάλασσας ἔκαμε τοὺς Ἕλληνες ναυτικούς καὶ ἐμπόρους, κι ἡ διάφανη καὶ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ καθαρότητα στὶς γραμμὲς τοῦ τοπίου καὶ ἡ ὠραιότητα τοῦ χώρου ὀδήγησαν στὴν ἀντίληψη τοῦ μέτρου καὶ στὴ σύλληψη τῆς τέλειος ὁμορφιάς. *Ὁ φυσικός, ὁμως, διαμελισμὸς τῆς χώρας ἐμπόδιζε τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Δημιουργήθηκαν, ἔτσι, πολλὰ μικρὰ κρατίδια, ποὺ μάχονταν ὀλοένα μεταξύ τους. *Αὐτὲς οἱ συγκρούσεις στάθηκαν ἡ κακὴ μοῖρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων* κι ὀδήγησαν στὴν κατάπτωση τῆς Ἑλλάδας καὶ στὴν κατάρκτησή της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὸ 146 π.Χ.

2. ΟΙ ΦΥΛΕΣ

Οἱ Ἕλληνες κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς καὶ τὶς μελέτες τῶν γλωσσολόγων εἶναι γνωστὸ σήμερα πῶς οἱ Ἕλληνες ἦταν κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς κι ἔφτασαν στὸν τόπο μας ἀπὸ τὸ βορρᾶ. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὁμως ἔλεγαν πῶς ἦταν αὐτόχθονες, ὅτι βρέθηκαν δηλ. ἐξαρχῆς στὸν τόπο μας. Αὐτὸ μᾶς ἱστοροῦν οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι.

Προέλληνες. Οἱ διαφορὲς ἄλλες φυλὲς ποὺ κατοίκησαν πρῖν στὴν Ἑλλάδα [Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες κ.ἄ.] ὀνομαζοῦνται μ' ἓνα ὄνομα σήμερα: Προέλληνες.

Ἑλληνικὲς φυλές. Οἱ Ἕλληνες ἦρθαν σὲ διαδοχικὰ κύματα στὴν Ἑλλάδα. Οἱ πρῶτες φυλὲς ποὺ ἔφτασαν ἦταν οἱ Ἴωνες, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοί. Ὅλοι τους ἦρθαν ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ.

Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς. *Πρῶτος καθαρὰ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ μυκηναϊκὸς (1580-1100 π.Χ.),* δημιούργημα τῶν Ἀχαιῶν.

Δωριεῖς. Μετὰ τὸ 1100 π.Χ. σὲ ἀλλεπάλληλα κύματα κατέβηκαν οἱ Δωριεῖς. Αὐτοὶ γνώριζαν καὶ χρησιμοποιοῦσαν τὸ σίδηρο, ποὺ ἄλλαξε τελείως τὴν πολεμικὴ τέχνη. Σταδιακὰ ἀπλώθηκαν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπίδρασή τους ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μας.

3. ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Ἡ μοναδικότητα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἐρχομὸς κι ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὸν τόπο μας στάθηκε γεγονός μὲ κοσμοϊστορικὴ σημασία.

Παλεύοντας σταθερὰ, μὲ δύναμη, ἐπιμονὴ καὶ θάρρος ἀκατάλυτο, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, κινώντας ἀδιάκοπα τὸ θαυμαστὸ νοῦ τους, δημιούργησαν ἓναν πολιτισμὸ μοναδικό, ποὺ ὡς τὴν ἐποχὴ μας ἀκόμα, δίνει πνοὴ καὶ τρέφει

πνευματικά την ανθρωπότητα. Ἀποκορύφωμα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ στάθηκε ὁ «Χρυσοῦς αἰών» (5ος π.Χ.).

Τὸν εἶπαν «ἐλληνικό θάυμα» αὐτὸ τὸν πολιτισμὸ πού σημειώθηκε στὴ χώρα μας. Δημιουργοὶ τοῦ ὑπῆρξαν οἱ μακρινοὶ μας πρόγονοι, πού ζώντας σ' αὐτὴ τὴν ἴδια γῆ πού ἐμεῖς σήμερα κατοικοῦμε, ἀντικρίζοντας τὶς ἴδιες πεδιάδες, τὰ ἴδια βουνὰ καὶ τὴν ἴδια θάλασσα, ἀνακάλυψαν τὸ πιὸ σημαντικό στοιχεῖο τῆς ζωῆς, τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο κι ὅρισαν τὴν ἀξία του καὶ τὴ σωστὴ του θέση στὸν κόσμο.

Ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου. Τὸ χαμένο στοὺς ἀνατολικοὺς πολιτισμοὺς ἄτομο γιὰ πρώτη φορὰ παίρνει ἀξία καὶ βρίσκει μιὰ θέση στὴ ζωῆ. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα, ἀδέσμευτο πιά, προχωρεῖ στὶς ἀφάνταστα σπουδαίες καὶ μοναδικές κατακτήσεις πού θὰ γνωρίσουμε στὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

4. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Εὐρήματα ἀνασκαφῶν. Ἀπὸ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τοὺς διάφορους πολιτισμοὺς αὐτῆς τῆς περιόδου, ἀφθονα εὐρήματα ἔχουν φέρει στὸ φῶς, ἐδῶ καὶ ἐνενηντα χρόνια σχεδόν, οἱ ἀνασκαφές σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν.

Οἱ μαρτυρίες τῶν εὐρημάτων. Ἐρεῖπια σπιτιῶν καὶ παλατιῶν, τάφοι, ὄπλα, ἐργαλεῖα κι ἀμέτρητα ἔργα τέχνης δίνουν πλούσιες μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωῆ, τὶς συνήθειες, τὶς ἀσχολίες, τὴ θρησκεία, τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀκτινοβολία τῶν πολιτισμῶν αὐτῶν καὶ τὶς ἐπιδράσεις πού εἶχαν.

Ἡ σημασία τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς. Ἐνῶ γιὰ τὴν Κρήτη ὑπάρχουν γραπτές μαρτυρίες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δύο ἀπὸ τὰ τρία συστήματα γραφῆς πού ἀνακαλύφθηκαν στὸ μεγάλο νησί, ἡ *Ἐρωγλυφικὴ* (δίσκος Φαιστοῦ) καὶ ἡ *Γραμμικὴ Α* δὲν ἔχουν ἀκόμη διαβαστῆ. Μένουν, ἔτσι, ἄφωνα *μνημεῖα* γιὰ μᾶς· κείμενα στὸ τρίτο σύστημα γραφῆς, στὴ Γραμμικὴ Β (παρουσιάζεται στὴν Κρήτη γύρω στὰ 1400 π.Χ.), βρέθηκαν χαραγμένα σὲ πλῆθος πήλινες πινακίδες στὴν Κνωσό. Διαβάστηκε μόνον τὰ τελευταῖα χρόνια (1952). Ὁ θησαυρὸς, ὁμως, ὅλων τῶν πινακίδων βεβαιώνει μόνον πὼς ἡ γλῶσσα τοῦ Ὀμήρου). Οἱ πινακίδες αὐτές δὲν ἔδωσαν, γιὰ τὴν ἄρα, ἕνα πραγματικὸ ἱστορικὸ κείμενο, μιὰ συνεχῆ διήγηση. Εἶναι ὅλες κατάλογοι (ἕνα εἶδος ἀπὸ λογιστικὰ βιβλία) τῶν ἀντικειμένων καὶ πολλῶν ἄλλων περιουσιακῶν στοιχείων πού εἶχαν ἡγεμόνες καὶ μεγαλέμποροι τῆς ἐποχῆς. Διαβάζουν, ἀκόμα, οἱ εἰδικοί πού καταγίνονται μὲ τὴ δύσκολη ἀνάγνωσή τους, μερικὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, γνωστὰ ἀπὸ τὸν Ὀμηρο.

Ἐνῶ τὰ γραπτὰ κείμενα τῶν Χετταίων δίνουν μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Μυκηναίους, ἡ ἐπιστῆμη δὲν μπορεῖ νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία οὔτε ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, γιατί, ἂν καὶ οἱ πήλινες πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς, πού βρέθηκαν κυρίως στὴν Πύλο, ἀλλὰ καὶ στὴν Κνωσό, στὶς Μυκῆνες καὶ στὴ Θήβα, εἶναι γραμμένες σὲ μιὰ παλαιότατη μορφή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, δὲ δίνουν πραγματικὲς ἱστορικὲς πληροφορίες. Ἀποτελοῦν οἱ περισσότερες καταλόγους διαφόρων ἀγαθῶν ἢ τῶν εἰδικότητων τῶν τεχνιτῶν πού ἐργάζονταν στὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα – μερικὲς πού βρέθηκαν σὲ μεγάλα ἰδιωτικά σπίτια, π.χ. στὶς Μυκῆνες, ἀναφέρουν τὶς ποσότητες πραγμάτων πού ὑπῆρχαν στὸ σπίτι ὅπου ἀποκαλύφθηκαν. Ἐπομένως, καμιά τους δὲν ἔχει πραγματικὸ ἱστορικὸ κείμενο συνεχές, χαραγμένο ἐπάνω τῆς.

Τὸ 1000 π.Χ. ἀρχὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ ἱστορικοὶ ὀρίζουν τὴν ἀρχὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων στὴν Ἑλλάδα, γύρω στὰ 1000 π.Χ. Πολλὰ σημάδια υπάρχουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (στὴ θρησκεία, στὴν τέχνη κι ἄλλου) γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ σταθεροποίηση τῶν καθαρὰ ἑλληνικῶν χαρακτηριστικῶν στὶς βάσεις, ἀκριβῶς, ποὺ ἐξελίχθηκε, ὁ κλασικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμός.

5. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ζωὴ στὸν τόπο μας διαιρεῖται στὶς παρακάτω περιόδους:

Α'. Προϊστορικὴ περίοδος. Χωρίζεται σὲ δύο μεγάλες ἐποχές:

1. Τοῦ Λίθου (διαιρεῖται στὴν Παλαιολιθικὴ καὶ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ). Τελειώνει γύρω στὰ 2600 π.Χ.

2. Τοῦ Χαλκοῦ (2600-1100 π.Χ.).

Β'. Ἱστορικὴ περίοδος. Χωρίζεται σὲ τέσσερις ἐποχές:

1. Τὴ Γεωμετρικὴ, ποὺ τελειώνει γύρω στὰ 700 π.Χ.

2. Τὴν Ἀρχαϊκὴ, 700-500 π.Χ.

3. Τὴν Κλασικὴ, 500-323 π.Χ.

4. Τὴν Ἑλληνιστικὴ, ποὺ τελειώνει τὸ 146 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι κατακοῦν ὀριστικὰ τὴν Ἑλλάδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ φύση τοῦ τόπου καὶ ἡ πενία τοῦ ἐδάφους διαμόρφωσαν ἰδιότυπα τὸ χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων κι ἐπηρέασαν βαθύτατα τὸν πολιτισμὸ τους.

2. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ διαμελισμένη φυσικὰ σὲ μικρὲς πεδιάδες, ἐμπόδιζε τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ στάθηκε ἀφορμὴ ἀμέτρητων πολέμων ποὺ ὀδήγησαν στὴ διάλυση καί, τέλος, στὴν ξενικὴ ὑποδούλωση.

3. Πρὶν φτάσουν στὴν Ἑλλάδα οἱ Ἕλληνες, κατοικοῦσαν στὸν τόπο διάφορο λαοὶ ἄγνωστης προέλευσης: Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες, Κρήτες. Τοὺς λέμε μ' ἓνα ὄνομα: Προέλληνες.

4. Οἱ Ἕλληνες ἀνήκουν στὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴ φυλὴ κι ἐφθασαν σὲ διαδοχικὰ κύματα στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ βορρὰ. Πρῶτες φυλὲς ποὺ ἦρθαν εἶναι οἱ Ἰωνες, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ (μετὰ τὸ 2000 π.Χ.), τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, φέρνοντας τὸ ἄλογο μαζί τους. Ἀκολουθοῦν οἱ Δωριεῖς καὶ πολλὰ συγγενικά τους φύλα (1100 π.Χ.), ποὺ ἡ παρουσία τους σημειώνει νέα ἐποχὴ. Χρησιμοποιοῦν τὸ σίδηρο.

5. Ἡ ἱστορικὴ ἐποχὴ ἀρχίζει μὲ τοὺς Δωριεῖς. Αὐτοὶ βάζουν τίς σταθερὲς βάσεις τοῦ κατοπινοῦ καθαρὰ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνάδειξαν τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καὶ δημιούργησαν τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα».

7. Ἡ Προϊστορικὴ Ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα χωρίζεται σὲ δύο μεγάλες περιόδους: Τὴν Ἐποχὴ τοῦ Λίθου (Παλαιολιθικὴ καὶ Νεολιθικὴ) καὶ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

8. Ἡ ἱστορικὴ περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας χωρίζεται σὲ 4 φάσεις: τὴ Γεωμετρικὴ, τὴν Ἀρχαϊκὴ, τὴν Κλασικὴ καὶ τὴν Ἑλληνιστικὴ.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

1. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ Παλαιολιθική Ἐποχή ἐξακριβώθηκε τελευταία στήν Ἑλλάδα. Μόνο τὰ τελευταία τριάντα χρόνια, ἰδίως ὅμως ἀπὸ τὸ 1956 κὶ ὕστερα, ἀποκαλύφθηκαν, μὲ ἐρευνες τῶν ἀρχαιολόγων, ἴχνη παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ζῶων (ρινόκερου, ἐλέφαντα) καὶ ἐργαλείων στὸν τόπο μας.

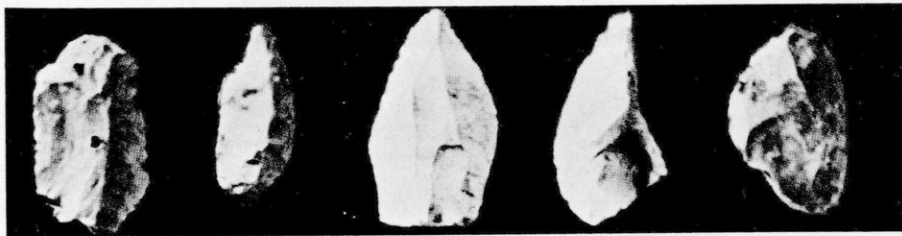
Εὐρήματα τῆς περιόδου. Εἶναι γνωστὸ πῶς ὑπῆρχαν παγετῶνες στήν Πίνδο καὶ στὸν Ἑρῦμανθο. Στὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία (στὶς ὄχθες τοῦ Πηνιοῦ), στὴ Δυτικὴ Πελοπόννησο, στὴ Σκύρο, ἔξω ἀπὸ τὴ Θήβα, στήν Κέρκυρα καὶ στὴ Ζάκυνθο, στὸ Κωρῦκιο Ἄντρο τοῦ Παρνασσοῦ, ἰδιαίτερα ὅμως στήν Ἥπειρο (κοντὰ στήν Πρέβεζα καὶ στὰ Γιάννενα) βεβαιώθηκε πῶς ἐζησαν ἀνθρώποι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια. Κι οἱ ἀνασκαφές φέρνουν κάθε χρόνο στὸ φῶς νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς δραστηριότητές τους.

[Στὴν Ἥπειρο ἐξακριβώθηκε τελευταία ἡ ὕπαρξη πρωτόγονης βιοτεχνίας γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων στήν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Λούρου, στὴ θέση Κοκκινόπηλος (γύρω στὰ 33000 π.Χ.), κὶ ἐγκατάσταση στὸ βραχῶδες σκέπαστρο «Ἀσπροχάλικο», μὲ παράλληλη λιθοτεχνία (κατασκευὴ ἐργαλείων) γύρω στὰ 11000 π.Χ. Στὸ τέλος τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου ἐμφανίζεται ζωὴ στὸ σπήλαιο Φράγγχι, στήν Ἑρμιονίδα τῆς Πελοποννήσου (κοντὰ στὸ Πόρτο-Χέλι). Ἡ ζωὴ συνεχίζεται στὸ σπήλαιο αὐτό, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀνασκαφές, ἀδιάσπαστη καὶ στὴ Μεσολιθικὴ περίοδο – εἶναι τὸ πρῶτο σημεῖο στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, ὅπου ἐξακριβώνονται ἴχνη τῆς Μεσολιθικῆς περιόδου].

Κοκάλινα ἐργαλεῖα ἀπὸ ἀνασκαφές στὴ Θεσσαλία. Μουσεῖο Βόλου.

Παλαιολιθικὰ λίθινα ἐργαλεῖα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο κοντὰ στήν Πρέβεζα. Μουσεῖο Ἰωαννίνων.

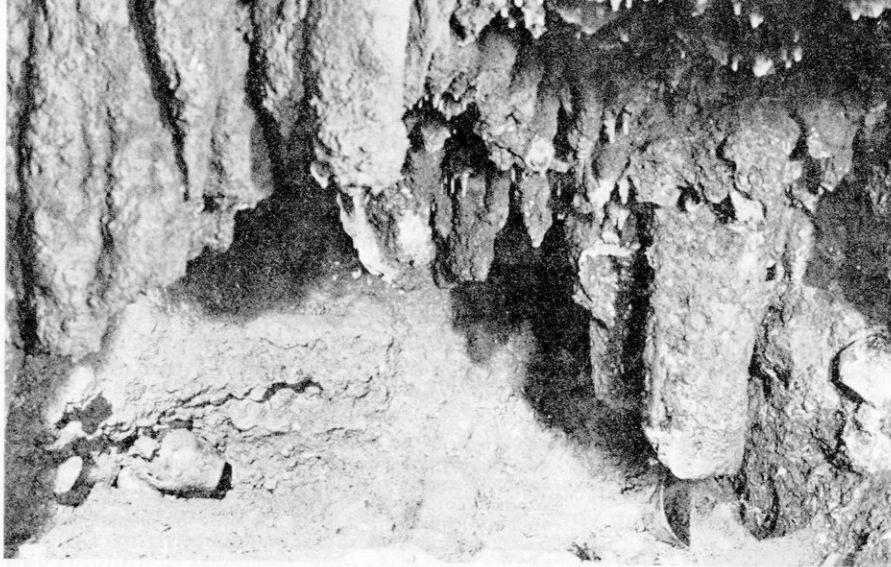
Νεολιθικοί συνοικισμοί. Συνοικισμοί της Νεολιθικής Έποχής έχουν βρεθεί σχεδόν σ' όλη την Ελλάδα. Ο παλαιότερος, σε ευρωπαϊκό έδαφος, έξακριβώθηκε έξω από τη Βέροια, στη Νέα Νικομήδεια, και χρονολογείται στην 7η χιλιετία. Περίπου σύγχρονος είναι και του Σέσκλου, έξω από το Βόλο. Και οι δύο είναι γεωργικοί.

Ο παλαιότερος Νεολιθικός συνοικισμός βρέθηκε στη Νέα Νικομήδεια της Δυτικής Μακεδονίας, κοντά στη Βέροια. Χρονολογείται στην 7η χιλιετία π.Χ. Στην εικόνα αεροφωτογραφία του χώρου που έχει ανασκαφή. Πρόκειται για συνοικισμό που οι κάτοικοί του ζούσαν από τη γεωργία.

Η Νεολιθική ακρόπολη του Σέσκλου. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα έξω από το Βόλο. Στη φωτογραφία διακρίνεται το σκάψιμο που έχει γίνει σ' ένα μεγάλο μέρος του λόφου, για να μελετηθούν τα στρώματα της γης και να προκύψουν έτσι συμπεράσματα χρονολογικά.

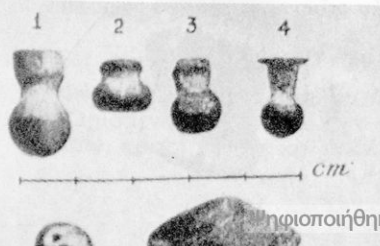

Τμήμα αίθουσας του γεμάτου σταλακτίτες και σταλαγμίτες σπηλαίου της 'Αλεπότρυπας στο Διρού της Μάνης. Πρόσφατες τελείως ανασκαφές αποκάλυψαν ότι μές στο σπήλαιο κατοικούσαν πολλοί άνθρωποι γιά καιρό, στή Νεολιθική περίοδο. Βρέθηκαν όπλα, σκεύη, εργαλεία και αγαλμάτια λίθινα. Στους τάφους μέσα υπήρχαν σκελετοί. 'Η ζωή στο σπήλαιο αυτό, πού είναι πολύ μεγάλο σέ μέγεθος, μέ διάφορους χώρους πανοραμικούς χάρη στους σταλακτίτες, σταμάτησε απότομα, γιατί ίσως από σεισμό έπεσαν πέτρες πού κάλυψαν τελείως τήν είσοδο του σπηλαίου και όσοι άνθρωποι ήταν μέσα πέθαναν έτσι χωρίς τροφή, νερό και αέρα.

Μαγοϋλες, Τοϋμπες. Οί περισσότεροι νεολιθικοί συνοικισμοί έχουν βρεθθί κάτω από μικρούς λόφους, πού άλλοϋ τους λένε *μαγοϋλες* (Θεσσαλία) και άλλοϋ *τοϋμπες* (Μακεδονία). [Σπουδαία συμπεράσματα έδωσε ή έρευνα τών σπηλαίων του Διρού (στή Μάνη), όπου έπισημάνθηκε εγκατάσταση ομάδων Νεολιθικών ανθρώπων μέσ στο σπήλαιο 'Αλεπότρυπα και έξω απ' αυτό. Τό σπήλαιο έχει αξιοσημείωτους σταλακτίτες και σταλαγμίτες, σήμερα. 'Η ύπαρξη νερού μέσ στο χώρο του - αγαθοϋ πού σπανίζει στήν ανυδρη Μάνη - ασφαλώς υπήρξε ή αίτία προσελκύσεως ανθρώπων γιά εγκατάσταση στο χώρο του. Μέσ στο σπήλαιο, πού είναι πολύ μεγάλο, μέ άλλοπάλληλες αίθουσες, έζησαν άνθρωποι, έκαμαν τίς θρησκευτικές τελετές των, και έθαψαν τους νεκρούς των. Και στο Φράγγχι τής 'Ερμιονίδας υπάρχουν στοιχεία εγκαταστάσεως τών Νεολιθικών χρόνων].

'Αριστερά: Λίθινα σκουλαρίκια (1-4), σφονδύλι (5) από άδράχτι και πεσσός σφενδόνης (6). Στο κέντρο: Κοκάλινο άγκιστρι. Όλα είναι τών Νεολιθικών χρόνων και προέρχονται από ανασκαφές στή Θεσσαλία. 'Εκτίθενται στο Μουσείο του Βόλου. Δεξιά: Νεολιθικό ζωγραφιστό άγγείο, άνοικτό σέ τύπο γαβάθας· βρέθηκε σπασμένο σέ κομμάτια, κολλήθηκε και συμπληρώθηκε. 'Εκτίθεται στο 'Εθνικό 'Αρχαιολογικό Μουσείο.

Κύπρος. Τα τελευταία χρόνια ανακαλύφθηκαν και στην Κύπρο σπουδαίοι Νεολιθικοί συνοικισμοί, στις βόρειες και τις νότιες όροσειρές του νησιού. Όρισμένοι απ' αυτούς έχουν μελετηθεί λεπτομερειακά [της Έρημης και της Χοιροκοιτίας]. Της Χοιροκοιτίας κυρίως ο συνοικισμός είναι σπουδαιότατος. Από τις ανασκαφές στην περιοχή της έξακριβώθηκαν τα όρια του συνοικισμού, το στρογγυλό σχήμα των κατοικιών – πληλόχτιστες θολωτές καλύβες –, τα σκεύη, τα έργαλεία που μεταχειρίζονταν οι κάτοικοι, καθώς και στοιχεία για τις θρησκευτικές τους δοξασίες.

Ζωή. Θρησκεία. Στους Νεολιθικούς συνοικισμούς, η ζωή έχει το χαρακτήρα που παρουσιάζουν και οι άλλοι συνοικισμοί της εποχής αυτής σε άλλους τόπους. Λατρεύεται κι εδώ ή θεά της γονιμότητας, τα άγγεια έχουν περίπου τα

Νεολιθικό ειδώλιο από γκρίζο άνδρασιτη. Παριστάνει ανθρώπινη μορφή με σώμα επίπεδο, ορθογώνιο, και λαιμό κυλινδρικό. Το κεφάλι του είναι στρογγυλό με χοντροκομμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Τα πόδια χωρίζονται με κάθετη αλόκωση. Έχει βρεθεί στην σπουδαία Νεολιθική συνοικισμό της Χοιροκοιτίας στην Κύπρο.

Ειδώλιο του τέλους της Λιθικής περιόδου και των αρχών της Χαλκής. Έχει σχήμα σταυρόσχημο, με λαιμό στρογγυλό και ψηλό. Το κεφάλι είναι κυλινδρικό και τα χαρακτηριστικά του προσώπου ανάγλυφα. Τα πόδια χωρίζονται με κάθετη αλόκωση. Σε σύγκριση με το προηγούμενο κυπριακό ειδώλιο, φαίνεται η εξέλιξη του δεύτερου. Βρέθηκε στην έπαρχία της Πάφου, στη νότια Κύπρο. Χρονολογείται στην 3η χιλιετία π.Χ.

Πρώιμο Νεολιθικό άγγείο από γκρίζο άνδρασιτη. Το σχήμα του είναι σχεδόν ορθογώνιο, ή βάση επίπεδη, κι έχει στη μία του πλευρά έκρηξη, για να τρέχει το υγρό που θα υπήρχε μέσα στο άγγείο. Έχει διακόσμηση ανάγλυφη με κουκκίδες και τρίγωνα. Βρέθηκε στη Χοιροκοιτία στην Κύπρο.

Ίδια χαρακτηριστικά (σχήματα και είδος διακοσμήσεως) και οι κάτοικοι καταγίνονται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στην Ελλάδα έχουν βρεθεί ως σήμερα δύο *μενχίρ* [μεγαλιθικά δηλ. μνημεία: ένα στη Θεσσαλία κι ένα στα Δεντρά της Αργολίδας].

2. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2600 π.Χ. αρχίζει η χρήση του χαλκού στην Ελλάδα. Τότε ακριβώς φτάνει στον τόπο ένας άγνωστος λαός φέρνοντας το χαλκό μαζί του. Για 200 χρόνια, σχεδόν, δέ γενικεύθηκε η χρήση του μετάλλου αυτού, γι' αυτό κι ονομάζουν τους δύο πρώτους αιώνες *Χαλκολιθική φάση*, έπειδι η εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται τα πέτρινα εργαλεία.

Όρειχαλκος (μπρούντζος). Στην αρχή μεταχειρίζονταν οι άνθρωποι καθαρό το χαλκό. Πολύ γρήγορα όμως έμαθαν να τον ανακατεύουν με κασσίτερο, φτιάχνοντας έτσι ένα μέταλλο πιό στέρεο, τον *ορειχαλκο*.

Μινωικός, Κυκλαδικός, Έλλαδικός πολιτισμός. Στην περίοδο του Χαλκού παρουσιάζεται στην Κρήτη ένας σπουδαίος πολιτισμός, ο *πρώτος σημαντικός στην Ευρώπη*, ο *Μινωικός*, που τον χωρίζουν σε μεγάλες φάσεις (Πρωτομινωική, Μεσομινωική και Ύστερομινωική). Έπηρεασμένος πολύ από την Κρήτη, άλλος πολιτισμός, με θαυμαστή ιδιοτυπία στην πρώτη του περίοδο, άνθει στις Κυκλάδες: ο *Κυκλαδικός*. Τέλος, στην ήπειρωτική Ελλάδα αναπτύσσεται άλλος αξιόλογος πολιτισμός, ο *Έλλαδικός*, που χωρίζεται, όπως κι οι άλλοι δύο σε τρεις παράλληλες με τους άλλους φάσεις:

Χρονολογία	Μινωικός	Κυκλαδικός	Έλλαδικός
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός	Πρωτοκυκλαδικός	Πρωτοελλαδικός
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός	Μεσοκυκλαδικός	Μεσοελλαδικός
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός	Ύστεροκυκλαδικός	Ύστεροελλαδικός

Α'. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ό θρύλος του Μίνωος. Η δύναμη κι ο πολιτισμός της Κρήτης, μες στη δεύτερη χιλιετία, ήταν τόσο σημαντικοί, ώστε παρ' όλο που είχε χαθή κάθε χνάρι τους για χίλια χρόνια, οι ίδιοι οι αρχαίοι Έλληνες, αργότερα, μιλούσαν με θαυμασμό για τον ισχυρό βασιλιά της Κνωσού Μίνωα και για τη ναυτική του δύναμη.

Σέρ Άρθουρ Έβανς. Ός το 1900, που ο Βρετανός αρχαιολόγος Σέρ Άρθουρ Έβανς αποκάλυψε τα ερείπια του τεράστιου και πολυδαίδαλου ανακτόρου της Κνωσού, ανασταίνοντας έναν ώραίο και σπουδαίο πανάρχαιο πολιτισμό, η ύπαρξή του ήταν γνωστή μόνο από τον Όμηρο, από τις διηγήσεις των αρχαίων ιστορικών (*Ηροδότου*, *Θουκυδίδη*) κι από τις αιγυπτιακές πηγές. Από τότε ως σήμερα Έλληνες και ξένοι αρχαιολόγοι με συστηματικές ανασκαφές έφεραν στο φώς πλήθος στοιχεία του μινωικού πολιτισμού.

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Φύση της χώρας. Προϊόντα. Η Κρήτη είναι νησι εύφορο με πανύψηλα βουνά. Όρισμένοι της χώροι έχουν αρκετό νερό. Στην αρχαιότητα έβγαζε άφθονο λάδι, κρασί, λινάρι και κρόκο.

Ἐμπόριο καὶ ναυτικό. Ἡ Κρήτη εὐτύχησε νὰ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὶς χώρες, ὅπου ἀναπτύχθηκαν νωρὶς μεγάλοι πολιτισμοὶ (τὴν Αἴγυπτο, τὴ Συρία καὶ τὴ Μ. Ἀσία) καί, καθὼς τὴν ἔβρεχε ἡ θάλασσα ὀλόγυρα, πολὺ γρήγορα οἱ δραστήριοι κάτοικοί της ἄρχισαν νὰ ταξιδεύουν. Σύντομα, κυριάρχησαν στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Ἄνατ. Μεσόγειο, ἐξάγοντας τὰ φυσικὰ καὶ βιοτεχνικὰ προϊόντα τοῦ νησιοῦ καὶ φέρνοντας ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Ἀσία καὶ τὴν Αἴγυπτο χρυσάφι, χαλκὸ, ὑφάσματα καὶ πολυτίμες πέτρες. Εἶχαν τὴν εὐκαιρία, ταξιδεύοντας, πολλὰ νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ μάθουν. Ἐξυπνοὶ καὶ δραστήριοι ἔπηρεάστηκαν δημιουργικὰ ἀπὸ ὅ,τι ἔβλεπαν καὶ μάθαιναν στοὺς ξένους τόπους. Εἶναι ἄγνωστη ἡ καταγωγή τοῦ λαοῦ ποῦ κατοίκησε τὴν Κρήτη καὶ ἀνάπτυξε τὸν σπουδαιότατο πολιτισμὸ ποῦ ἀπὸ τὸν Ἔβανς καθιερώθηκε νὰ ὀνομάζεται *Μινωικός*.

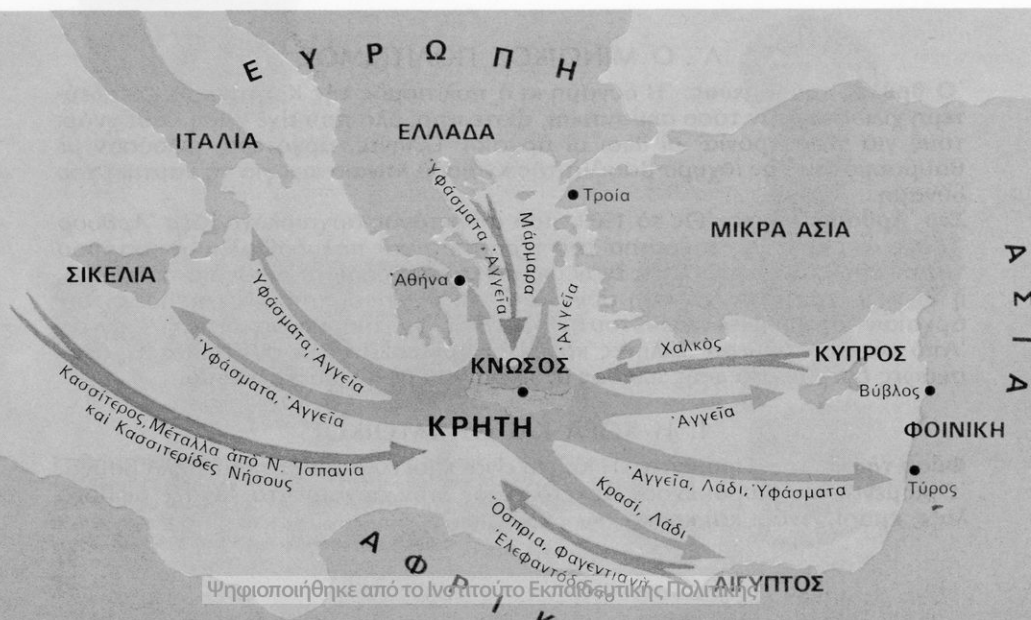
2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Νεολιθικὴ Ἐποχὴ. Ζωὴ ἐξακριβώθηκε στὴν Κρήτη, μεταξὺ 6000-5000 π.Χ. Οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσαν τότε μέσα σὲ σπήλαια, ὅπου ζοῦσαν πολλὲς οἰκογένειες μαζί.

Θρησκεία. Ταφὴ νεκρῶν. Θεὰ γονιμότητας. Οἱ νεκροὶ θάβονταν μέσα καὶ γύρω στὰ σπήλαια. Λατρευόταν κι ἐδῶ ἡ γνωστὴ γυναικεία θεὰ τῆς γονιμότητας, ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή. Τὸ δείχνει μιὰ σειρὰ ἀπὸ γυναικεία παχύσαρκα εἰδώλια ποῦ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές.

Ἔργαλεῖα. Λίγα πέτρινα πελέκια κι ἀξίνες, ἔργαλεῖα ἀπὸ κόκαλο κι ἄγγεῖα ἀπὸ σκούρο πηλὸ, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση, εἶναι τὰ εὐρήματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ ἐξακριβώθηκαν στὴν Κνωσό, στὴ Φαιστό, στὴ Σητεία καὶ ἄλλου.

Ἡ Νεολιθικὴ περίοδος τελεῖνει γύρω στὰ 2600 π.Χ., ὅποτε φτάνει στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη, ἀπὸ τὴ Βόρεια Συρία ἢ τὴ Μικρὰ Ἀσία, μιὰ νέα ἄγνωστη σὲ μᾶς φυλὴ, σὲ διαδοχικὰ κύματα.

Πρωτομινωική περίοδος. Στην Πρωτομινωική περίοδο ιδρύονται πολλοί συνοικισμοί στην ανατολική παραλία του νησιού, στην άρχη, κι αμέσως ύστερα στην Κεντρική Κρήτη.

Ναυτικό. Δημιουργία αστικών κέντρων. Ο νέος λαός που είχε φτάσει ήξερε καλά τη ναυτική τέχνη. Ήταν ειρηνικός, φιλοπρόοδος, με εξαιρετικά καλλιτεχνικά χαρίσματα κι έδειξε θαυμαστή ικανότητα στην εκμετάλλευση των φυσικών πλεονεκτημάτων του νησιού. Στις πιο κατάλληλες θέσεις *όργανωσε αστικά κέντρα* και σίγουρα λιμάνια, χρησιμοποιώντας ακόμη και μικρά, αλλά εύνοϊκά για το ναυτικό, νησάκια.

Ανάπτυξη τέχνης. Γρήγορα κυριαρχεί στο Αιγαίο και στην Ανατ. Μεσόγειο, κι οι πρώτες ύλες που φέρνει στην Κρήτη, στα έπιπέδια χέρια του γίνονται πραγματικά άριστουργήματα. Από την Πρωτομινωική περίοδο εκδηλώνονται τα αξιοθαύμαστα χαρακτηριστικά του μινωικού πολιτισμού.

Χαρακτήρας των Κρητών. Οι κάτοικοι ξεχωρίζουν για την καλαισθησία και για την αγάπη στη φύση, που τους εμπνέει σε αμέτρητα έργα τέχνης. Χαρακτηριστικό αυτής της εποχής είναι πώς στην ψυχή του μινωικού λαού δεν υπήρχε καταθλιπτικός φόβος ούτε για τους θεούς ούτε για το θάνατο, ούτε για τους συνανθρώπους.

Οι Μινωίτες δε σχημάτισαν ένιαίο κράτος, αλλά κάθε αστικό κέντρο αποτελούσε ξεχωριστή δύναμη με δικό του άρχοντα.

Μεσομινωική περίοδος. Ανάκτορα. Αμέσως ύστερα από το 2000 π.Χ. η πολιτική δύναμη συγκεντρώνεται στα χέρια βασιλέων, που χτίζουν μεγάλα ανάκτορα στην *Κνωσό*, στη *Φαιστό*, στα *Μάλια* και στη *Ζάκρο* (Ανατ. Κρήτη).

Βασιλιάς. Ανακτορικά εργαστήρια. Ο βασιλιάς είναι ο αντιπρόσωπος της θεότητας, κι αυτός φαίνεται να *ορίζει* τη ζωή του τόπου. Στο παλάτι του υπάρχουν ειδικοί χώροι λατρείας και, σε τεράστιες αποθήκες, συγκεντρώνει τα προϊόντα του νησιού: λάδι και δημητριακά. Σ' αυτό μέσα, τέλος, ιδρύει σειρά εργαστηριών, όπου δημιουργικοί τεχνίτες εργάζονται τις πρώτες ύλες που φέρνουν από το έξωτερικό.

Τμήμα της αίθουσας του αλαβάστρινου θρόνου στη δυτική πτέρυγα του ανακτόρου της Κνωσού. Βρίσκεται στο ισόγειο (βλ. σχέδ. 3).

Τὰ νότια προπύλαια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Πρόκειται γιὰ τὴ μνημειακὴ εἴσοδο ποὺ ὡδηγοῦσε τὸν ἐπισκέπτη ἀπὸ τὸ διάδρομο τῆς Πομπῆς στὸν πρῶτο ὄροφο τῆς δυτικῆς πτέρυγας.

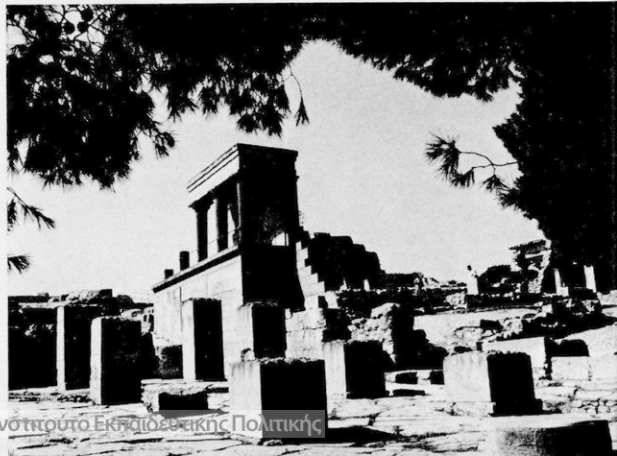
Καταστροφή τῶν πρώτων ἀνακτόρων. Γύρω στὰ 1700 π.Χ. φοβεροὶ σεισμοί, ἴσως, γίνονται ἢ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, τῶν μεγάλων σπιτιῶν, καθὼς καὶ τῶν συνοικισμῶν.

Νέα ἀνάκτορα. Σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα χτίζονται νέα παλάτια, λαμπρότερα καὶ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Εἶναι πολυώροφα καὶ προσφέρουν κάθε εὐκολία ζωῆς. Διακρίνει κανεὶς σ' αὐτὰ ὄχι μόνον τὸ καλλιτεχνικὸ δαιμόνιο τῶν ἀρχαίων Κρητῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς σημαντικὲς ἀρχιτεκτονικὲς τους γνώσεις. *Τῶν δευτέρων τούτων ἀνακτόρων τὰ εῤεῖπια ἀποκαλύφθηκαν στίς ἀνασκαφές.*

Ύστερομινωικὴ περίοδος. Ἐμπόριο-Ναυτικόν. Ἡ ὕστερη φάση τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου εἶναι ἡ μακρότερη καὶ συνεχίζεται ἀδιατάρακτη καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς Ὑστερομινωικῆς περιόδου. Ὁ ἰσχυρὸς ἐμπορικὸς στόλος τῶν Κρητῶν κυριαρχεῖ στίς θάλασσες. Προϊόντα μινωικὰ φτάνουν σ' ὅλες τὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας, στὴν Αἴγυπτο, στὴ Σικελία, ἀκόμα καὶ στὴν Ἰσπανία.

Νέα καταστροφή τῶν ἀνακτόρων. Τελείως ξαφνικά, ἄλλη φοβερὴ καταστροφή σημειώνεται γύρω στὰ 1450 π.Χ. Εἶπαν πολλοὶ ἐπιστήμονες ὅτι ἡ φοβερὴ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζουν τὰ ἀνάκτορα (πέφτουν σὲ εῤεῖπια καὶ δυνατὴ φωτιά τὰ ἀποτελεῖώνει) ὀφείλεται σὲ ἐξωτερικὴ ἐπιδρομὴ, ἴσως καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ἡ δύναμή τους ἔχει αὐξηθῆ αὐτὰ τὰ χρόνια.

Ἡ «προμαχάνας» τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς βόρειας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἡ κιονοστοιχία τοῦ ἔχει ἀνασθλωθῆ. Πίσω ἀπὸ τοὺς κίονες ἔχει τοποθετηθῆ ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴς τέχνης ἀνάγλυφον παράσταση ταύρου ποὺ βρίσκεται σὲ χῶρο μὲ ἐλαιόδεντρα.

‘Ο Έβανς ποτέ δέν πίστεψε αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἀπόδωσε τὴν καταστροφή σὲ νέο κύμα τρομερῶν σεισμῶν. ‘Ο καθηγητὴς Σπυρ. Μαρινάτος ὁλοκλήρωσε τὴν ἄποψη τοῦ Έβανς κι ἡ θεωρία του ἐπιβεβαιώθηκε ἀπόλυτα ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἀνασκαφές.

‘Η αἰτία τῆς καταστροφῆς. Φαίνεται ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔγινε φοβερὴ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας. Ἄφθονο ἠφαιστειακὸ ὕλικὸ (κίσηρις) καὶ θειάφι ἐκτοξεύθηκαν σὲ ἀπόσταση πολλῶν χιλιομέτρων, ἐνῶ τεράστια παλιρροιακὰ κύματα σάρωσαν τὶς βόρειες ἀκτὲς τῆς Κρήτης. Συχνὰ, ὅπως ἔχει συμβῆ καὶ σὲ ἄλλες σχετικὲς περιπτώσεις, μὲ τοὺς σεισμοὺς γίνονται καὶ πυρκαγιές. Ἔτσι καταστράφηκαν τὰ λαμπρότερα ἀνάκτορα ποὺ κατασκευάστηκαν ποτὲ σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος κι ἔσβησε ἡ δύναμη τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

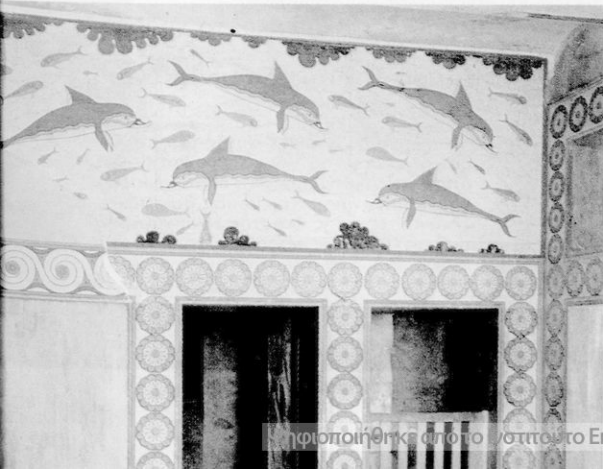
Οἱ Ἀχαιοὶ στὴν Κρήτη. Γύρω στὰ 1400 π.Χ. ἀρχίζουν, σὲ κύματα διαδοχικὰ, νὰ κατεβαίνουν οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου στὴν Κρήτη καὶ γίνονται κύριοι τῆς Κνωσοῦ. Δὲ χτίζονται πιά νέα ἀνάκτορα. Ἡ θαλασσοκρατία τῶν Κρητῶν ἔχει σβῆσει. Τὸ ἐμπόριό τους μαραίνεται καὶ περνάει σ’ ἄλλα χέρια. Γύρω στὰ 1300 π.Χ. ὅμως κατασκευάζονται μεγάλα κτίρια, ποὺ μοιάζουν μὲ τὰ μυκηναϊκὰ σπίτια τῆς ἄλλης Ἑλλάδας.

Φτάνουν οἱ Δωριεῖς. Στὸ 12ο αἰ. π.Χ. ἡ κατάπτωση προχωρεῖ· ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς βαδίζει πρὸς τὴ δύση του. Ἔτσι, ὅταν γύρω στὰ 1100 π.Χ. φτάνουν τὰ πρῶτα κύματα τῶν Δωριέων*, τὸ νησι κυριεῦεται χωρὶς ἀντίσταση. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲ θέλησαν νὰ ὑποταχθοῦν, ζήτησαν καταφύγιο στὰ ὄρεινά.

3. Η ΖΩΗ – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Βασιλιάς. Εὐγενεῖς. Σὲ κάθε μινωικὸ κράτος ἀνώτατος ἄρχοντας εἶναι ὁ βασιλιάς (ἀπὸ τὴ μεσομινωικὴ περίοδο). Σὲ μερικὲς φάσεις διακρίνει κανεῖς τὸν κυριαρχικὸ ρόλο τῆς Κνωσοῦ στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Κρήτης. *‘Ο βασιλιάς φαίνεται νὰ κατευθύνῃ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνηση στὸ κράτος, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἀπολυταρχικὸ τρόπο ποὺ εἶδαμε στὴν Αἴγυπτο κ.ά.* Εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς θεότη-
τας. Γύρω του ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν. Ὅλοι τους εἶναι φιλειρηνικοί.

‘Ο λαός. Ὁ λαὸς εἶναι ἐργατικὸς καὶ φιλοπρόδοτος· ἀγαπάει τὴν κίνηση, τὸ ἐμπόριο, τὸ ναυτικὸ. Ὑπάρχουν σπουδαῖοι τεχνίτες.

Μέρος ἀπὸ τὸ μέγαρο τῆς βασιλίσσας στὴν ἀνατολικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Στὰ δυτικὰ τοῦ δω-
ματίου ὑπῆρχε τὸ λουτρό μὲ τὸν λου-
τήρα του. Στὸν τοῖχο, πάνω ἀπὸ τὴν
εἴσοδο τοῦ χώρου, μία τοιχογραφία
(ἀναπαράστασή της στὸ δωμάτιο
αὐτὸ σημεῖρα) μὲ δελφίνια. Κομμάτια
τῆς βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές στὸ
χώρο αὐτό.

Ἄνοιχτη αὐλὴ σὲ διαμέρισμα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγας τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, πού ὑπολογίζεται ὅτι θὰ εἶχε πέντε ὀρόφους. Ἄξιζει νὰ προσέξῃ κανεὶς τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν πολυχρωμία πού εἶχαν οἱ Μινωῖτες.

Ἡ θέση τῆς γυναίκας. Ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ πρῶτος στὸν κόσμον πού ἔδωσε μεγάλη θέση στὶς γυναῖκες. Ζοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλευθέρως, ὅπως κι οἱ ἄνδρες, φτάνουν μάλιστα νὰ παίρνουν μέρος σὲ ἐπικίνδυνα ἀγωνίσματα (ταυρομαχίες). Ἡ φορεσιά τους εἶναι περίτεχνη, πολὺ πλούσια καὶ παράξενη. Δὲ μοιάζει μὲ κανενὸς ἄλλου λαοῦ. Στὶς τοιχογραφίες τῆς Κνωσοῦ, ὅπου εἰκονίζονται ὄμιλοι γυναικῶν, βλέπει κανεὶς εὐκόλα τὸ χαρούμενο πνεῦμα πού ἐπικρατοῦσε στὶς συζητήσεις τους, τὸν ἐντυπωσιακὸ τους στολισμὸ καὶ τὴν ἐλευθερία πού εἶχαν. Ὅρισμένα ἔργα τέχνης, νομίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι, πῶς ἔχουν γίνει ἀπὸ γυναικεῖα χέρια.

Ταυρομαχίες. Ὁ κόσμος στὴν Κρήτη ἀγαπάει πολὺ τὴ μουσική, τὸ χορὸ καὶ τὶς ταυρομαχίες.

Τὸ πνεῦμα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἀποπνέει ἄνεση, χαρὰ καὶ κομψότητα.

Ἀποψη τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Ὁ τοῖχος στὸ βάθος, ὅπου διακρίνεται πρὸς τὰ δεξιὰ πέρασμα, ὀδηγοῦσε στὴν κατοικία τῆς βασιλίσσας. Τὸ ἀνάκτορο τῆς Φαιστοῦ εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ποσότητα τοῦ ἀλαβάστρου πού ἔχει χρησιμοποιηθῆ σ' αὐτό. Ἐπενδύσεις τοίχων, κάλυψη δαπέδων καὶ κλιμάκων κ.ά.π. Τὸ λευκὸ αὐτὸ ὕλικο – σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἔχει λιώσει ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς πού ἄναψε καὶ κατέστρεψε τὰ ἀνάκτορα – δίνει ἓνα τόνο ξεχωριστῆς εὐγένειας στὸ κτίριο.

Στά μινωικά ανάκτορα χαρακτηριστικές είναι οι μεγάλες κλίμακες. Της Φαιστού είναι ή μεγαλοπρεπέστερη, παρ' όλο πού δέν κάνει τήν έντύπωση πού θά έπρεπε, γιατί τó ανάκτορο δέν έχει αναστηλωθή. Στά ανάκτορα, έπίσης, τόσο τής Φαιστού, όσο και τής Κνωσού, έχουν βρεθή χαρακτηριστικοί «θεατρικοί χώροι», όπου πιστεύεται ότι θά γίνονταν διάφορες τελετουργίες, με κύριο πρόσωπο πάντοτε τόν βασιλέα πού θά πρέπει νά ήταν και ó μέγας άρχιερέυς. Τó τμήμα πού έξέχει στο δάπεδο, έμπρός από τó θεατρικό χώρο, λέγεται «πομπική όδος». Υποθέτουν ότι έκει έπάνω περνούσαν διάφορα έπίσημα πρόσωπα, παριστάνοντας κάτι. Τó οικοδομικό ύλικό τών μινωικών ανακτόρων ήταν πολύ λίγο στερεό, γι' αυτό και με τούς σεισμούς κατέρρευσαν τά πατώματα. Οι κατασκευές πάντως, είχε προβλεφθή νά είναι αντισεισμικές, γι' αυτό και κατά διαστήματα ύπήρχαν ξύλινα δοκάρια όριζόντια, τοποθετημένα στους τοίχους.

Άριστερά: Τμήμα τής σειράς τών άλλεπάλληλων άποθηκών στο ανάκτορο τής Κνωσού. Μέσα σε μεγάλα πιθάρια ή σε θήκες κάτω στο δάπεδο, διατηρούσαν διάφορα άγαθά πού συγκέντρωναν οι βασιλείς σε είδος. Οι πολλές και συνεχείς άποθήκες είναι ένα από τά κύρια χαρακτηριστικά πού δέν λείπει ποτέ από ένα μινωικό ανάκτορο.

Δεξιά: Καμαραϊκό άγγείο από τή Φαιστό. Τά άγγεία αυτά είναι χαρακτηριστικά γιά τήν πολυχρωμία τους. Χρησιμοποιείται κόκκινο και λευκό πάνω στο σκούρο φόντο.

4. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ναυτικοῦ. Εἰσαγωγή πρώτων ὑλῶν. Ὁ μέγας πλοῦτος τῆς Κρήτης δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εὐφορίας μονάχα τῆς γῆς τῆς. Ἀτρόμητοι οἱ ναυτικοὶ τῆς, διασχίζανε τὶς θάλασσες, φέρνοντας ἀπὸ μακρινὲς χώρες ἀφθονες πρώτες ὑλές στὸ νησί: μέταλλα πολύτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα, πέτρες φανταχτερές, ξυλεία κ.ἄ.

Ἡ βιοτεχνία. Στὰ ἀνακτορικὰ καὶ στὰ ἰδιωτικὰ ἐργαστήρια γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τῶν ὑλικῶν κι ἀριστουργηματικὰ ἔργα παράγονταν, ποὺ τὰ περισσότερα τὰ πουλοῦσαν στὶς μεγάλες ἀγορὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἐμπόριο. Ἀρχικὰ ἐμπορευόνταν μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀναλλαγῆς. Φαίνεται ὅτι ἀργότερα χρησιμοποιοῦσαν μεγάλα κομμάτια χαλκοῦ σὲ ὀρισμένο σχῆμα καὶ βάρος: τὰ τάλαντα (βρέθηκαν στὴν Ἀγ. Τριάδα καὶ στὴ Ζάκρο).

Νόμισμα. Μεταχειρίζονταν ἀκόμη, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμία, μεταλλικὸ νόμισμα πρωτόγονο, δηλ. χρυσάφι, ἀσήμι καὶ χαλκὸ σὲ ὀρισμένο σχῆμα καὶ βάρος.

Προϊόντα. Σφραγίδες. Ἀριθμητική. Λογιστική. Τὰ ὑγρά προϊόντα – λάδι καὶ κρασί – τὰ μετέφεραν σὲ εἰδικοὺς ἀμφορεῖς*· ἐκλείναν ὕστερα τὸ στόμιό τους μὲ ἓνα κομμάτι πηλὸ καὶ τὸ σφράγιζε μὲ τὸ σῆμα τοῦ ὁ κάθε παραγωγός.

Ἀπὸ τὶς πῆλινες πινακίδες καταλαβαίνουμε ὅτι χρησιμοποιοῦσαν δεκαδικὸ σύστημα στὴν ἀρίθμηση καὶ κρατοῦσαν λογιστικὰ βιβλία.

Μεταφορές. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ὑπάρχουν πληροφορίες σὲ αἰγυπτιακὰ κείμενα πὼς ἀναλάμβαναν καὶ μεταφορές. Ἔτσι, στὴν ἐποχὴ τοῦ φαραῶ Τούθμωσι τοῦ Γ' (1500 - 1450 π.Χ.), ἐκλείσαν συμφωνία μὲ τὴν Αἴγυπτο νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ ξυλεία ἀπὸ τὸ Λίβανο.

Μῦθοι. Μινώταυρος. Στους μῦθους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διατηρήθηκε ἡ μνήμη τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Κρητῶν καὶ τῆς κυριαρχίας τους σὲ ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἰδιαίτερα ὁ μῦθος τοῦ Θησεῦς καὶ τοῦ Μινωτάουρου ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ.

Μεγάλο μινωικὸ πιθάρι, μὲ δύο σειρὲς λαβές, μία ἐπάνω καὶ δευτέρη κάτω. Ἔχει διακόσμηση, πάνω στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἀπὸ διπλοὺς πελέκει ἀνάμεσα σὲ φυτὰ καὶ ρόδακες. Σ' αὐτὰ τὰ μεγάλα πιθάρια φύλαγαν ὑγρά καὶ στερεὰ προϊόντα στὶς ἀποθήκες τῶν ἀνακτόρων. Τὸ πιθάρι τῆς εἰκῆνας βρέθηκε στὴν Κνωσὸ καὶ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Θεοί. Σύμβολα. Καί στη Μινωική Κρήτη λάτρευαν γυναικεία θεότητα (Μητέρα – Φύση, θεά τής γονιμότητας). Σύμβολά της ήταν τὸ φίδι καὶ τὸ περιστέρι. Ὑπῆρχε κι ἕνας ἀνδρικός θεός, πλάι της, ποὺ παριστανόταν μικρότερος. Σύμβολά του ἦταν ὁ ταῦρος καὶ ὁ διπλὸς πέλεκυς.

Ἄλλοι δαίμονες. Σὲ παραστάσεις κρητικῶν σφραγιδολίθων, μὲ περιεχόμενο θρησκευτικό, βλέπει κανεὶς ζωομορφους ἢ πτηνόμορφους δαίμονες.

Ἱερά. Λατρεία. Δὲν κατασκεύαζαν ναοὺς. Λάτρευαν τὸ θεὸ σὲ «ιερά κορυφῆς» (στὶς κορυφές τῶν βουνῶν), σὲ εἰδικούς χώρους μὲς στὰ ἀνάκτορα ἢ στὰ θέατρα τῶν παλατιῶν, μὲ σειρὰ ἀπὸ τελετές.

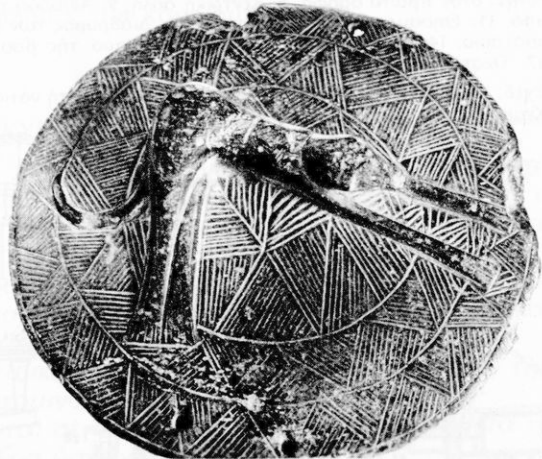
Ταυρομαχία. Ἡ ταυρομαχία πιστεύεται πῶς ἦταν ἐκδήλωση θρησκευτικῆς λατρείας, ὅπως κι ὁ χορός.

Ἱερεῖς. Ὑπῆρχε τάξη ἱερέων κι ἱερείων. Κεφαλὴ ὄλων τους ἦταν ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια.

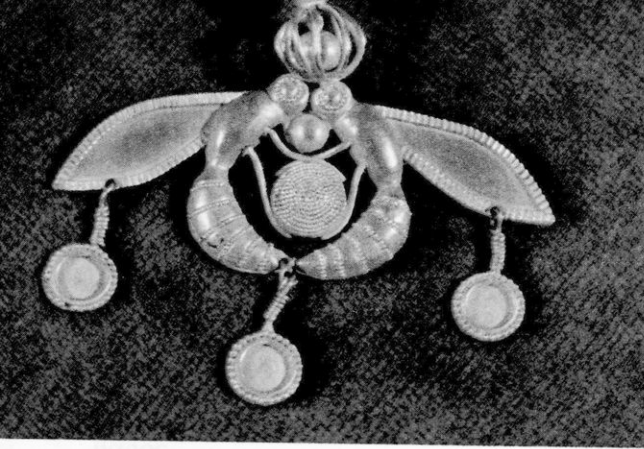
6. Η ΤΕΧΝΗ

Ἡ μινωικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Δὲν ὑπάρχει κλάδος τέχνης ποὺ νὰ μὴ θαυματούργησαν καλλιτεχνόγιντας τον. Ἀγαποῦσαν ἀφάνταστα τὴ φύση καὶ τὰ πλούσια χρώματά της, κι αὐτὴν ἀπόδωσαν σὲ κάθε τῆς ὄψη: τὴ θάλασσα καὶ τὸ βασιλεῖο της, τὴ γῆ μὲ τὰ λουλούδια, τὰ πουλιὰ καὶ τὰ ζῶα.

Μικροτεχνία - Ἀγγεία κτλ. Ἀπὸ τὴν Πρωτομινωικὴ ἀκόμη περίοδο σημειῶνουν ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση στὴ δημιουργία πλήθους κοσμημάτων (ὄλες οἱ τεχνικὲς ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη ἐφαρμόζουν οἱ χρυσοχόοι τοὺς ἦταν γνωστές). Ἀγγεία πέτρινα ἀπὸ πολύχρωμες φλεβωτὲς πέτρες, ἢ πῆλινα θαυμάσια διακοσμημένα, μὲ θέματα ἀπὸ τὸ φυτικό ἢ τὸ θαλάσσιο κόσμο, σπαθιά, μαχαίρια, σφραγιδόλιθοι* ἀπὸ πολῦτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα ὕλικα (χρυσάφι, ἀχάτη*, λάπις-λάζουλι* κ.ἄ.), ὅλα εἶναι ἀληθινὰ κομψοτεχνήματα. Περίφημα εἶναι τὰ «καμαραϊκὰ» ἀγγεία. Μιὰ κατηγορία ἀπ' αὐτά, τὰ ὀνομάζουν «ὠκέλυφα», γιὰ τὴ τὰ τοιχώματά τους εἶναι λεπτὰ σὰν τὸ τσόφλι τοῦ αὐγοῦ.

Ἡ μικροτεχνία σὲ διάφορους λίθους, μέταλλα πολῦτιμα ἢ ἡμιπολύτιμα, ἀνθῆσε ξεχωριστὰ στὴ Μινωικὴ Κρήτη, ὅπου διάφορα σκευῆ : ποτήρια, κύπελλα, πυξίδες (κουτιὰ) καὶ ποικίλων σχημάτων σφραγιδόλιθοι, μὲ θαυμάσιες γλυπτές παραστάσεις, κατασκευάζονταν ἀπὸ τοὺς ἐπιδέξιους Μινωῖτες καλλιτέχνες. Στὴν εἰκόνα, λίθινο σκέπασμα κουτιοῦ στρογγυλοῦ, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση κι ἕνα γλυπτό λαγωνικὸ μὲ ἀπλωμένα, δυὸ-δυὸ, τὰ πόδια του. Μουσεῖο Ἡρακλείου.

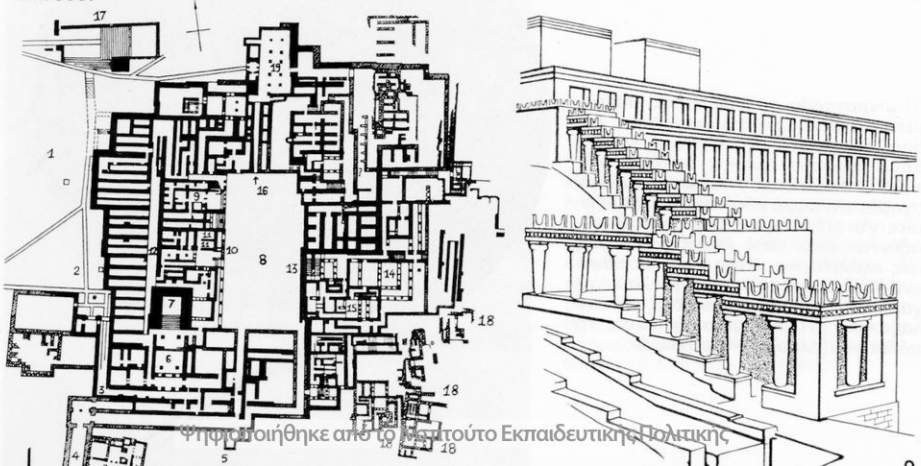

Κόσμημα χρυσό έξαιρετικής πραγματικά τέχνης, πού βρέθηκε κοντά στο ανάκτορο τών Μαλίων στην Κρήτη. Παριστάνονται δύο μέλισσες πού αφήνουν μιá σταγόνα μέλι στην κερήθρα. Ό καλλιτέχνης τις τοποθέτησε συμμετρικά, στá δεξιά και στ' αριστερά τής κερήθρας, πού δηλώνεται με δίσκο κοκκιωτό. Τό κόσμημα πιστεύουν οί ειδικοί, πώς θά πρέπει νά άνηκε σέ σπουδαίο πρόσωπο, πού ζούσε στο ανάκτορο τών Μαλίων. Έκτίθεται στο Μουσείο Έρακλείου.

Αρχιτεκτονική. Η αρχιτεκτονική τους είναι σπουδαία. Συνδυάζει την άνεση με την πολυτέλεια και τή μεγαλοπρέπεια. Πολυώροφα, με τρία ως πέντε πατώματα, τὰ ανάκτορά τους σκαρφαλώνουν στο φυσικό χῶρο (στο λόφο), χωρίς νά τόν βαραίνουν. Έκατοντάδες δωμάτια, αὐλές μεγάλες και μικρές, πολλοί διάδρομοι, άνετες σκάλες, τεράστιες αίθουσες, βεράντες, όλα κατατόλιστα έσωτερικά με τοιχογραφίες κι ανάγλυφα*, κι έξωτερικά οί σκάλες με πλήθος λουλούδια, στη μία τους πλευρά, δίνουν εικόνα ολοζώντανη του χαρακτήρα και τής λεπταίσθητης διάθεσης τής μινωικής τέχνης. Είχαν, ακόμη, τέλειο άποχετευτικό σύστημα κι από τὰ παλάτια τους δέν έλειπαν ούτε τὰ μπάνια (ήταν ειδικές αίθουσες), ούτε άλλος κανένας χῶρος άπ' όσους σήμερα χρησιμοποιούμε.

Σχέδ. 1. Κάτοψη του πολύπλοκου ανακτόρου τής Κνωσού, πού στη μνήμη τών Έλλήνων τών ιστορικών χρόνων έμεινε γνωστό ως λαβύρινθος. Τό σχέδιο άντιπροσεί στή μορφή πού είχαν τὰ ανάκτορα πριν από την καταστροφή του 1400 π.Χ. 1: Δυτική αὐλή, 2: Δυτικό πρόπυλο, 3: Διάδρομος Πομπής, 4: Υπόστυλη κλίμακα (βλ. σχέδ. 2), 5: Νότια είσοδος, 6: Νότιο πρόπυλο, 7: Σκάλα πού οδηγεί στον πρώτο όροφο, 8: Κεντρική αὐλή, 9: Αίθουσα του αλαβάστρινου θρόνου, 10: Τριμερές ιερό, 11: Θησαυροφυλάκιο του ιερού, 12: Διάδρομος τών δυτικών άποθηκών, 13: Μεγάλο κλιμακοστάσιο, 14: Στοά κιονοστοιχιών, 15: Μεγάρο τής βασιλίσσας, 16: Προς τó βόρειο πρόπυλο, 17: Θεατρικός χῶρος, 18: Σπίτια, 19: Τελαωείο.

Σχέδ. 2. Αναπαράσταση τής υπόστυλης κλίμακας στη νότια έξωτερική πλευρά του ανακτόρου τής Κνωσού.

Σχέδ. 3. 'Αναπαράσταση μέρους τῆς πρόσοψης (πρὸς τὴν κεντρικὴ αὐλὴ), τῆς δυτικῆς πτέρυγας τοῦ ἀνακτόρου. Ἄριστερά: ἡ πρόσοψη τοῦ τριμεροῦς ἱεροῦ. Δεξιά: εἴσοδος στὴν αἴθουσα τοῦ ἀλαβάστρινου θρόνου. Βλέπε ἀρ. 9 τοῦ σχεδίου 1.

Ζωγραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ τὸς δημιουργία, ὅπως ἐκφράζεται στὶς τοιχογραφίες, εἶναι πραγματικὸ ἀριστούργημα σύνθεσης, χρωμάτων κι ὀμορφιάς.

Ὁ χαρακτήρας τῆς μινωικῆς τέχνης. Γεμάτη φαντασία καὶ δύναμη εἶναι ἡ μινωικὴ τέχνη καὶ ἀποδίνει τὸ κάθε θέμα μὲ τέλεια φυσικότητα (νατουραλιστική*), στὴν περίοδο τῆς μεγάλης τῆς ἀκμῆς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ποῦ ἔδωσε πολυδαίδαλα κτίσματα, σ' ὅλες τὶς ἄλλες τὸς ἐκδηλώσεις οἱ Κρήτες καλλιτέχνες δείχνουν ἀγάπη γιὰ τὴν κομψότητα, τὴ φυσικότητα. Δὲν ἀγαποῦν τὸ μνημειακό*, ἀντίθετα ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς ποῦ γνωρίσαμε ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή. Κι ἦταν φυσικὸ αὐτό, ἐφ' ὅσον ἡ Κρήτη δὲν ἔχει τὶς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄν ἡ τέχνη εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ τὴν ἐκφραση τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, στὴ μινωικὴ τέχνη τὸ κάθε ἔργο ἀναδίνει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, τὴν εὐγένεια καὶ τὴ λεπτότητα.

Αἴσθημα ἀσφάλειας. Οἱ Κρήτες πῆραν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς (Αἴγυπτο, Ἀνατολή). Τὰ διαμόρφωσαν, ὁμως, στὰ μέτρα τοὺς καὶ δημιούργησαν τὸ δικό τοὺς κόσμο. Οἱ ἀτέιχιστες πόλεις τοὺς δείχνουν ὄχι μόνο τὴ φιλειρηνικὴ τοὺς διάθεση, ἀλλὰ καὶ τὴ δύναμη ποῦ εἶχαν καὶ τὴν ἀσφάλεια ποῦ τοὺς χάριζε τὸ πλῆθος τῶν караβιῶν τοὺς.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἀνθίζουσαν τρεῖς πολιτισμοὶ μὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ: Ὁ Ἑλλαδικός, ὁ Κυκλαδικὸς κι ὁ Μινωικός, ὁ σπουδαιότερος ἀπ' ὅλους, ποῦ εἶχε μεγάλη ἐπίδραση καὶ στοὺς ἄλλους δύο.
2. Στὴν Κρήτη πρωτοπαρουσιάζεται ζωὴ, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οἱ κάτοικοι τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ζοῦν ἀπλοϊκὰ μέσα σὲ σπήλαια καὶ λατρεύουν τὴ γυναικεῖα θεὰ τῆς γονιμότητας.
3. Ἡ λαμπρότητα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὴν πρώτη του φάση, τὴν Πρωτομινωικὴ.
4. Μεγάλα ἀνάκτορα χτίζονται σὲ δύο περιόδους: Τὰ πρῶτα, μετὰ τὸ 2000 π.Χ., κι ἀκόμη μεγαλύτερα ὕστερα ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ.

5. Στην Πρωτομινωική περίοδο ιδρύονται αστικά κέντρα.
 6. Στη Μεσομινωική περίοδο επικρατεί η βασιλεία.
 7. Στο Μινωικό πολιτισμό κυριαρχεί η αγάπη για τη φύση, η χαρά της ζωής και λείπει κάθε είδους φόβος. Είναι μιὰ βασική διαφορά του Μινωικού πολιτισμού απ' όλους τους προηγούμενους.
 8. Είναι άγνωστη η προέλευση του λαού που δημιούργησε το Μινωικό πολιτισμό.
 9. Κεφαλή της μινωικής κοινωνίας είναι ο βασιλιάς, που κατευθύνει κάθε εκδήλωση στη ζωή του κράτους του. Υπάρχει τάξη ευγενών και ιερέων. Ο λαός είναι ειρηνικός και φιλοπρόοδος.
 10. Είναι ο πρώτος πολιτισμός στον κόσμο που έδωσε ίση θέση στις γυναίκες.
 11. Μεγάλη ανάπτυξη του εμπορίου. Εισάγουν πρώτες ύλες και τις επεξεργάζονται. Ξεάγουν γεωργικά προϊόντα και τα θαυμαστά έργα της βιοτεχνίας τους. Οί πρώτοι ναυτικοί στον κόσμο.
 12. Λατρεύουν τη θεά της γονιμότητας.
 13. Άξιοσημείωτη είναι η τέχνη τους. Αναπτύσσουν με πραγματική ιδιοφυΐα όλους τους κλάδους. Αγαπούν το κομψό, το χαρούμενο, το πολύχρωμο και τη φυσικότητα. Τα ανάκτορά τους είναι υπόδειγμα άνεσης και μεγαλοπρέπειας. Σημαντική η ανάπτυξη της ζωγραφικής.
- Η μινωική τέχνη αποπνέει τη χαρά της ζωής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ο θαυμασμός του Έλληνα για την πατρίδα του:

«Στης περήφανης για τ' άλογά της τής χώρας
 ἔχεις, ξένε, ἐρθῆ στὰ πιδ ὁμορφα τὰ μέρη
 μὲς σ' ὄλη τῆ γῆ, στὸν ἀσπρο Κολωνό μας,
 ὅπου πιδ ἀπ' ἄλλου συχνάζοντας τ' ἀηδόνι
 γλυκομυρίζεται σὲ ὀλόχλωρα ρουμάνια
 μέσα στὸν πυκνὸ κισσὸ βαθιὰ κρυμμένο
 καὶ στὸ ἀπάτητο τοῦ θεοῦ τ' ἅγιο δάσος
 τὸ μυριόκαρπο, τ' ἀνήλιαγο κι ἀπ' ὄλες
 τὶς χειμωνιὲς ἀπάνεμο τὶς μπόρες.

.....
 Κάθε μέρα ἐδῶ μὲ τῆ δροσιὰ ἀπ' τὰ οὐράνια
 ὠριοφούντωτος ὁ νάρκισσος ἀνθίζει
 κι ὁ χρυσόξανθος ὁ κρόκος γιὰ τὶς δυὸ μας
 τὶς τρανὲς θεὲς παλαικὸ στεφάνι
 κι οὐδὲ οἱ ἀκοίμητες ποτὲ δὲ λιγοστεύουν
 ἀπ' τοῦ Κηφισοῦ τὸ ρέμα, οἱ βρυσσομάνες
 νὰ στριφογυρνοῦν, μὰ πάντα ὄλες τὶς μέρες
 τὰ καθάρια τῶν νερὰ καθὼς κυλοῦνε
 πιάνουν γρήγορα τοὺς κάμπους νὰ καρπίζουν
 τῆς πλατύστηθης γῆς...».

Σοφοκλέους, «Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2.[Η ἐλιά ἀγαπητὸ δέντρο:

«Κι εἶναι ἀκόμα ἐδῶ τέτοιο, ποῦ ἐγὼ
πουθεν' ἄλλοῦ παρόμοιο δέντρο
δὲν ἀκούω νὰ βλάστησε ποτέ
οὐδὲ στὶς χώρες τῆς Ἀσίας, οὐδὲ
στὸ μεγάλο τοῦ Πέλοπα δῶριο νησι (τὴν Πελοπόννησο),
ἀνέγγιχτο, αὐτοφύτρωτο δέντρο
τρόμος καὶ φόβος στὰ κοντάρια τοῦ ἐχθροῦ
ποῦ ἀνθίζει πῶς παρ' ὅπου ἄλλοῦ
σ' αὐτὴ τῇ χώρα:
ἡ σταχτόχλωρη ἐλιά ἢ παιδοτρόφα,
ποῦ ποτέ του κανεὶς ἢ νέος ἢ γηραιὸς
μὲ χέρι ἐχθρικό θὰ σώσῃ ν' ἀφανίσῃ,
γιατ' ἀπάνω της πάντ' ἀνοιχτὰ
ὁ Μόριος Δίας κι ἡ γλαυκὸφθαλμη Ἀθηνᾶ
ἔχουν τὰ μάτια»].

Σοφοκλέους, «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

3. Οἱ γνώσεις τοῦ Ἡροδότου γιὰ τοὺς Πελασγούς:

«Δὲν μπορῶ νὰ πῶ θετικὰ ποιά γλώσσα μιλοῦσαν οἱ Πελασγοί. Ἄλλὰ ἂν πρέπει νὰ βγάλουμε συμπέρασμα ἀπὸ τοὺς Πελασγούς ποῦ ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ κατοικοῦν τὴν πόλη Κρότωνα, ἀπάνω ἀπὸ τοὺς Τυρρηνοὺς,... καθὼς καὶ ἄλλες πόλεις Πελασγικῆς ποῦ ἄλλαξαν ὄνομα, ἂν ἂπ' αὐτὰ, λοιπόν, πρέπει νὰ βγάλουμε συμπέρασμα, οἱ Πελασγοὶ θὰ μιλοῦσαν γλώσσα βαρβαρική» (ἐννοεῖ ὄχι ἐλληνική).

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 57 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

4.[Ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τοὺς Λέλεγες καὶ τοὺς Κἄρες:

«... Οἱ Κἄρες ἦρθαν στὴν ἠπειρο ἀπὸ τὰ νησιά, γιατί παλαιότερα ἦταν ὑπήκοοι τοῦ Μίνως, μὲ τὸ ὄνομα Λέλεγες, καὶ κατοικοῦσαν τὰ νησιά. Δὲν πλήρωνα κανένα φόρο, ἂπ' ὅσα τουλάχιστον μπόρεσα κι ἐγὼ νὰ μάθω ἀπὸ τὶς παλαιότερες παραδόσεις, ἀλλὰ, ὅταν ὁ Μίνως εἶχε ἀνάγκη, τοῦ ἔδιναν πληρώματα γιὰ τὰ καράβια. Κι ἐπειδὴ ὁ Μίνως εἶχε ὑποτάξει πολλές χώρες καὶ εἶχε ἐπιτυχίες στὸν πόλεμο, ὁ Καρικὸς λαὸς ἦταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ πῶς ἀξιόλογος ἂπ' ὅλους τοὺς λαούς. Αὐτοὶ ἔκαναν τρεῖς ἐφευρέσεις ποῦ τὶς χρησιμοποίησαν οἱ Ἕλληνες. Οἱ Κἄρες δηλαδὴ εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ ἐπινόησαν νὰ δένουν λοφία πάνω στὰ κράνη καὶ νὰ κάνουν διακριτικὰ σημάδια πάνω στὶς ἀσπίδες, κι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι ποῦ ἔκαναν λαβὲς γιὰ τὶς ἀσπίδες. Πρωτύτερα, ὅλοι ὅσοι συνήθιζαν νὰ χρησιμοποιοῦν ἀσπίδες, τὶς κρατοῦσαν χωρὶς λαβὲς καὶ τὶς χειρίζονταν μὲ πέτσινα λουριά, ποῦ τὰ εἶχαν τυλιγμένα γύρω στὸ σβέρο καὶ στὸν ἀριστερὸ ὤμο...»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 171 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

5.[Μυθολογικὴ ἐξήγηση γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς φυλὲς στὸν Ἀπολλόδωρο:

«Ὁ Δευκαλίων εἶχε ἀπὸ τὴν Πύρρα τρία παιδιά, κι ἂπ' αὐτὰ πρῶτο ἦταν ὁ Ἕλλην, ποῦ καθὼς λένε μερικοί, ἦταν γιὸς τοῦ Δία, δεύτερο ἦταν ὁ Ἀμφικτύων, ποῦ βασιλεύσε στὴν Ἀττικὴ μετὰ τὸν Κρανῶ, καὶ τρίτο ἦταν μιὰ κόρη, ἡ Πρωτογένεια... Ἀπὸ τὸν Ἕλληνα καὶ τὴ νύμφη Ὀρσηίδα γεννήθηκε ὁ Δῶρος, ὁ Ξούθος καὶ ὁ Αἴολος. Καὶ ὁ Ἰδὸνος ὁ Ἕλληνας ὄνόμασε αὐτοὺς ποῦ πρῶτύτερα ὀνομάζονταν Γραικοί, κι ἐμοίρασε τὴ χώρα στὰ παιδιά του. Καὶ ὁ Ξούθος πῆρε τὴν Πελοπόννησο καὶ ἀπὸ τὴν Κρέουσα, θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως (βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν) γέννησε τὸν Ἀχαιὸ καὶ τὸν Ἴωνα, ἂπ' τοὺς ὁποίους ὀνομάσθηκαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἴωνες, κι ὁ Δῶρος πῆρε τὴ χώρα ἔξω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τοὺς κατοίκους τῆς τοὺς ὀνόμασε ἂπ' τὸν ἑαυτὸ του Δωριεῖς: ὁ Αἴολος πάλι, ποῦ ἦταν βασιλιάς στὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας, ὀνόμασε τοὺς κατοίκους Αἰολεῖς...»].

Ἀπολλοδώρου, «Βιβλιοθήκη» Α, 49-50 (Μετ. Π. Πετρίδη)

1. Ὁ Μίνως:

«Ὁ Μίνως ἐστὶν ὁ παλαιότερος, ἀπ' ὅσους ἔχομε ἀκουστά, πού ἀπόκτησε ναυτικὴ δύναμη καὶ κυριάρχησε στὶς περισσότερές ἀπ' ὅσες λέμε τώρα ἑλληνικὲς θάλασσες, κι ἔγινε ἄρχοντας στὶς Κυκλάδες κι ἐγκατέστησε ἀποικίες στὶς περισσότερές τους, ἀφοῦ ἔδωξε τοὺς Κάρες κι ἔβαλε ἡγεμόνες τοὺς γιούς του».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 4 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

2. Ὁ Ὀμηρος γιὰ τὴν Κρήτη:

«Ὅμως καὶ πάλε θὰ σ' τὸ πῶ τὸ πού ρωτᾶς νὰ μάθης.
Εἶναι μιὰ γῆς κατάμεσα τοῦ μελανοῦ πελάγου,
ἡ Κρήτη, ἡ ὠρία κι ἡ παχιά κι ἡ τριγυρολουμένη.
Κατοίκους ἔχει ἀρίθμητους, καὶ χώρες ἐνενήντα.
Κάθε λαὸς κι ἡ γλῶσσα του. Ζοῦν Ἀχαιοὶ στὸν τόπο,
ζοῦνε νησιώτες Κρητικοί, παλικάριᾶς ξεφτέρια,
καὶ Κύδωνες, καὶ Δωρικοί, καὶ Πελασγοὶ λεβέντες.
Κι' εἶν' ἡ Κνωσὸ, χώρα τρανὴ, πού ὁ Μίνως τοῦ μεγάλο
τοῦ Δία σύντροφος ἐννιά κι ἐννιά κυβέρναε χρόνους...».

Ὀμήρου, «Ὀδύσεια» Τ (Μετ. Ἀ. Ἐφταλιώτη)

3. Ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν Τρωικὸ πόλεμο:

«Γιατὶ κι ὁ γυρισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Τροία χρόνισε καὶ πολλὲς καινούριες καταστάσεις ἔφερε στὶς πολιτείες, ὅπου γίνονταν κάθε τόσο ἐσωτερικὲς ἐπαναστάσεις, κι ὅσοι ἔχαναν τὴν ἐξουσία ἀπὸ αὐτές, ἔφευγαν κι ἐχτιζαν καινούριες πόλεις».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 12 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

4. Ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν Μίνωα:

«Ὅταν ὁμως ἀπόκτησε ὁ Μίνως ναυτικὸ, ἔγινε ἡ θαλασσινὴ συγκοινωνία εὐκολώτερη (γιατὶ αὐτὸς ξεκαθάρισε τοὺς κακούργους ἀπὸ τὰ νησιά, πού στὰ περισσότερά τους ἔστειλε ἀποίκους) κι ὅσοι κατοικοῦσαν κοντὰ στὴ θάλασσα ἄρχισαν νὰ λογαριάζουν περισσότερο πῶς ν' ἀποκτήσουν περιουσία καὶ ζοῦσαν μὲ πῖο μόνιμο τρόπο. Καὶ μερικοὶ ἔχτισαν τειχιά γύρω στὶς πολιτείες ὅταν ἄρχισαν νὰ πλουτίζουν περισσότερο ἀπὸ πρὶν. Γιατὶ, ἐπειδὴ ὅλοι πεθυμοῦσαν τὰ κέρδη, οἱ κατώτεροι ὑπόμεναν νὰ δουλεύουν τοὺς ἰσχυρούς, κι' αὐτοὶ πάλι μὲ τὴ δύναμη καὶ τὰ περίσσια χρήματά τους ὑπόταζαν τὶς μικρότερες πόλεις καὶ τὶς ἔκαναν ὑποταχτικὲς τους. Κι ὅταν καταστάλαξαν στὸν τρόπο τοῦτο τῆς ζωῆς, πού ἐπικράτησε στὰ περισσότερα μέρη, ὕστερ' ἀπὸ καιρὸ, ξεκίνησαν νὰ κυριέψουν τὴν Τροία».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 8 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

5. [Ἡ Προϊστορικὴ Κρήτη:

«Ἐπειδὴ ὁ πόλεμος τραβοῦσε σὲ μᾶκρος πολὺ, κι ὁ Μίνως δὲν μπορούσε νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀθήνα, προσευχῆθηκε στοὺς θεοὺς παρακαλῶντας νὰ πάρῃ ἐκδίκηση ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους (γιατὶ ὁ βασιλιάς τους Αἰγεύς εἶχε γίνῃ ἀφορμὴ νὰ σκοτωθῇ ὁ γιὸς τοῦ Μ. ὁ Ἀνδρόγεως). Κι ἐπειδὴ ἔπεσε στὴν πόλιν πείνα καὶ λοιμικὴ ἀρρώστια, στὴν ἀρχή, οἱ Ἀθηναῖοι, σύμφωνα μὲ κάποιο χρησμό, σφάζανε τὶς κόρες τοῦ Ἰακίνθου.... Ἐπειδὴ ὁμως τίποτε δὲν ὠφελήθηκαν ἀπὸ αὐτὸ τὸ πράγμα, ρώτησαν τὸ μαντεῖο πῶς θὰ γλιτώσουν ἀπ' τὸν πόλεμο. Κι ὁ θεὸς τοὺς ἀπάντησε, νὰ δώσουν στὸν Μίνωα ἱκανοποίηση, ὅπως ἦταν δίκαιο. Στείλανε λοιπὸν πρέσβεις στὸν Μίνωα καὶ τοῦ δώσανε τὸ δίκαιωμα νὰ ζητήσῃ τὸ δίκιο του. Κι ἐκείνος τοὺς πρόσταξε νὰ στέλνουν (κάθε χρόνο) στὸν Μινώταυρο γιὰ τροφὴ ἑφτά ἀγόρια ἄσπλα κι ἄλλα τόσα κορίτσια. Κι ἦταν ὁ Μινώταυ-

ρος φυλακισμένος μέσα στον λαβύρινθο, όπου, όποιοι έμπαινε ήταν αδύνατο να βγή έξω, γιατί με τις πολύπλοκες περιστροφές (τών διαδρομών του) εμποδίζε την έξοδο που ήταν άγνωστη. Τόν είχε φτιάξει ό Δαίδαλος, γιός του Εύπολάμου...»].

Ή Απολλόδωρου, «Βιβλιοθήκη» Γ, 212-214 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Ή Απολλόδωρος γράφει για τόν Μίνωα:

«... Αύτός ήταν άνθρωπος από χαλκό, κι άλλοι λένε πως ήταν ταύρος, είχε μιάν φλέβα που άπλωνόταν από τόν αυχένα του ως τούς άστραγάλους. Στην άκρη της είχε ένα καρφή χάλκινο σφηνωμένο...».

Ή Απολλόδωρου, «Βιβλιοθήκη» Γ, 140 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Β΄. Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ένας τελείως ιδιότυπος πολιτισμός, στην πρώτη του φάση, κυρίως (2600-2000 π.Χ.) άποκαλύφθηκε γύρω στά τέλη του περασμένου αιώνα από τόν μεγαλύτερο Έλληνα αρχαιολόγο, τόν Χρ. Τσουντα, που είναι κι ό πρώτος και ό κυριότερος έρευνητής του. Έκείνος του έδωσε και τήν όνομασία *Κυκλαδικός*.

Άπό τότε οι άνασκαφές που εξακολουθούν άκόμη και σήμερα, φέρνουν όλοένα νέα δείγματα τής δραστηριότητας τών κατοίκων τών Κυκλάδων, χωρίς άκόμη, να έχη σχηματισθή γενική εικόνα του πολιτισμού τους. [Ή Άμοργός, ή Πάρος κι ή Άντίπαρος, ή Νάξος, ή Σίφνος, ή Θήρα, ή Σύρος και ή Μήλος έχουν δώσει πολλά εύρήματα].

Πρωτότυπη ή ά΄ φάση του Κυκλαδικού πολιτισμού. Ζωή εξακριβώθηκε, τελευταία, σε μερικά από τά νησιά στη Νεολιθική περίοδο. Όμως, ή πρωτοτυπία του Κυκλαδικού πολιτισμού σημειώνεται στην πρώτη περίοδο τής Έποχής του Χαλκού. Ύστερα από τόν 2000 π.Χ. ή εξάπλωση τών Κρητών κι άργότερα τών Άχαιών, στη Μυκηναϊκή περίοδο, φέρνει τόσες επιδράσεις στάν νησιά, ώστε κάθε δικό τους παλαιό χαρακτηριστικό ύποχωρεί κι ή καθαρά κυκλαδική τέχνη εξαφανίζεται.

Λίθινη πυξίδα σφαιρική με χαρακτή, γεμάτη φαντασία, διακόσμηση. Βρέθηκε σε νεκροταφείο τής Πάρου. Χρονολογείται στην 3η χιλιετία π.Χ. Εκτίθεται στην Κυκλαδική αίθουσα του Έθνικού Μουσείου.

Σπουδαίοι ναυτικοί οί Κυκλαδίτες. Οί Κυκλαδίτες υπήρξαν περίφημοι ναυτικοί κι αυτοί πρώτοι βρήκαν τὸ καράβι πὸν μπορεῖ νὰ ταξιδέψῃ στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα. Διασχίζοντας ἔτσι ὅλα τὰ πέλαγα ἐμπορευόνταν μὲ πολλοὺς λαοὺς.

Ὅρυκτά. Ἄφθονία μαρμάρου. Τὰ νησιά ἦταν πλούσια σὲ ὄρυκτά: χρυσάφι κι ἀσήμι στὴ Σίφνο, κι ἄφθονο μάρμαρο στὴ Νάξο καὶ στὴν Πάρο. Τοῦ λευκοῦ αὐτοῦ ὕλικου ἡ χρῆση χαρακτηρίζει τὴν πρώτη φάση τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ, συναρπαστικὴ γιὰ τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν ὁμορφία.

Ὅψιανός. Τέλος, ἡ Μήλος, σταυροδρόμι στὴ συνάντηση τῶν γειτονικῶν πολιτισμῶν, Μινωικῶν καὶ Ἑλλαδικῶν, πρόσφερε ἀπὸ τὰ νεολιθικὰ χρόνια ἄφθονο τὸ σκληρὸ πέτρωμά της, τὸν ὄψιανό, πὸν τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὄπλων, ἀκόμη καὶ ἀγγείων στὴν Κρήτη.

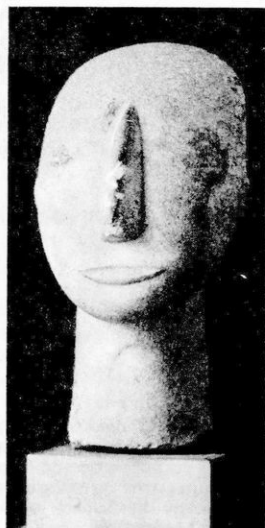
Τέχνη. Οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων σημείωσαν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση καὶ στὴ μεταλλοτεχνία. Φιλοτεχνοῦσαν ἀκόμα μαρμάρινα ἀγάλματα, μὲ τύπο μοναδικό

Μαρμάρινο ἀγάλματιο ὄρθιου ἀνδρα πὸν παίζει διπλὸν αὐλό. Στηρίζεται πάνω σὲ μικρὴ βάση. Ἡ μορφή συγκρατεῖ τὸν αὐλό μὲ τὰ χέρια, σὲ μιὰ στάση γεμάτη ἐλευθερία. Βρέθηκε στὴν Κέρο, ἓνα μικρὸ νησί κοντὰ στὴν Ἀμοργό. Τὸ μάρμαρό του εἶναι παριανό. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὸν ἴδιο τάφο μὲ τὸν αὐλητὴ ἔχει βρεθῆ ὁ ἀρπιστής τῆς εἰκόνας. Ἡ μορφή ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κυκλαδικῆς τέχνης – προσέξτε τὴ σχηματικὴ ἀπόδοση τοῦ κεφαλιοῦ. Ὁ ἀρπιστής κάθεται σὲ περίτεχο θρόνο. Τόσο αὐτὸ τὸ ἀγάλματιο, ὅσο καὶ ὁ αὐλητῆς εἶναι τολμηρὰ ἔργα καλλιτεχνικὰ τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ μάρμαρο τῆς Πάρου. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Λίθινο κυκλαδικῆς τέχνης κεφάλι, σὲ φυσικὸ σχεδὸν μέγεθος. Σῶζεται μόναχα αὐτὸ καὶ ὁ λαιμὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ μεγάλο ἀγάλμα.

Στὸ πρόσωπο, ὅπου δηλώνονται πλαστικὰ τὸ στόμα καὶ τὰ αὐτιά – μιὰ λεπτομέρεια σχεδὸν ἀσυνήθιστη στὰ ἀγάλματια τὰ κυκλαδικὰ – διατηροῦνται ἴχνη ἀπὸ χρῶμα, μὲ τὸ ὅποιο εἶχαν ἀποδοθῆ ἄλλοτε ὀρισμένες λεπτομέρειες τοῦ προσώπου. Εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο καὶ βρέθηκε στὴν Ἀμοργό. Πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέροντος ἔργο τῆς Κυκλαδικῆς περιόδου (3η χιλιετία π.Χ.). Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

στην ιστορία της τέχνης, που θυμίζουν έργα γλυπτικής της εποχής μας. Παριστάνουν τὰ περισσότερα μιὰ γυναικεία θεότητα. Τὰ ἔβαζαν στους τάφους πιστεύοντας πὼς ἡ παρουσία τους χάριζε προστασία στὸ νεκρό.

Ἄγγεια. Τὸ μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε πολὺ ἀπὸ τοὺς Κυκλαδίτες καὶ γιὰ τὴν κατασκευή ἄγγείων καὶ σκευῶν, σὲ χαρακτηριστικὰ σχήματα στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο. Τότε, κατασκευάζονται καὶ ἰδιότυπα ἄγγεια ἀπὸ σκούρο καστανὸ πηλὸ, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση. Μιὰ σειρά ἀπ' αὐτά, μὲ σχῆμα παράζενο (τὰ τηγανοειδῆ), ἀνάμεσα σὲ πλῆθος σπειροειδῆ κοσμήματα πὺ παριστάνουν τὴ θάλασσα, ἔχουν χαραγμένο στὸ κέντρο ἓνα καράβι, σχῆμα γνῶριμο καὶ ἀγαπητὸ στους Κυκλαδίτες.

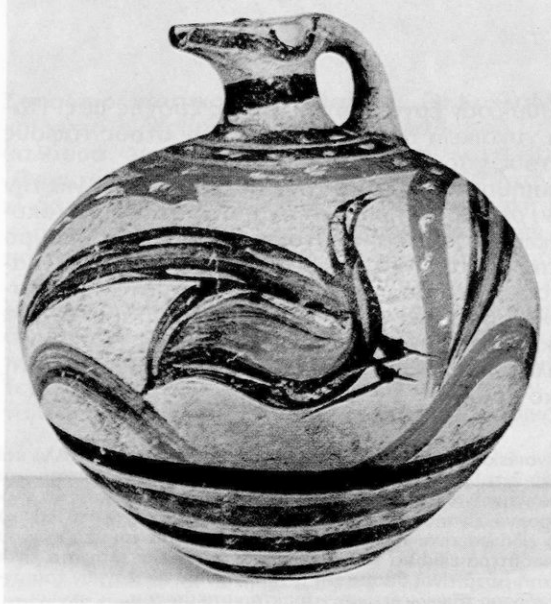
Χαρούμενος ὁ Κυκλαδικὸς πολιτισμὸς. Ἔχει τελειῶς δικὴ του πρωτότυπη μορφή, μὲ χαρούμενο νησιώτικο χρῶμα.

Μαρμάρينو ἀγάλμα τῆς Κυκλαδικῆς γυναικείας θεότητας. Πρόκειται γιὰ ἔργο ξεχωριστό, ἀλλὰ καὶ μοναδικό, γιατί εἶναι τὸ μεγαλύτερο πὺ ἔχει βρεθῆ ὡς σῆμερα – ὕψος 1.52 μ. Καθὼς διατηρεῖται ὀλόκληρο, δίνει θαυμάσια τὴ γενικὴ εἰκόνα τοῦ ἰδιότυπου πλαστικοῦ ὕφους τῶν Κυκλαδιτῶν γλυπτῶν στὴν 3η χιλιετία. Βρέθηκε στὴν Ἄμοργό, εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Τὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια εἶναι ἡ πολυτιμότερη δημιουργία τοῦ παράζενο αὐτοῦ νησιώτικου πολιτισμοῦ. Τὰ περισσότερα εἰδώλια τοῦ εἴδους εἶναι γυναικεία· ἐλάχιστα εἶναι τὰ ἀνδρικά. Σὲ ἄρκετά ἀπὸ τὰ ἀγαλμάτια αὐτά εἶναι θαυμαστὴ ἡ τήρηση τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καὶ ἐξαιρετικὴ ἡ ἀπόδοση τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν του.

Ἄνάμεσα στὰ ἰδιότυπα, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ εὑρήματα τῶν κυκλαδικῶν τάφων, εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ πήλινα σκευῆ, πὺ ἔξαιτίας τοῦ σχῆματός των, τὰ ὀνομάζουν τηγανοειδῆ. Ἐξωτερικὰ ἔχουν διακόσμηση χαρακτὴ ἀπὸ σπειροειδῆ σχέδια, ψάρια, κυρίως ὅμως ὑποτυπωδῶς δηλωμένα καράβια – οἱ Κυκλαδίτες ἦταν ἐπιδέξιοι ναυτικοί, καὶ αὐτοὶ πρώτοι ἔβαλαν τρόπια στὰ καράβια τους. Τὰ σκεῦα αὐτά ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ εἶναι βαθουλά. Ἡ χρῆση τους εἶναι ἄγνωστη. Ὑποθέτουν ὀρισμένοι ἀρχαιολόγοι, ὅτι τὰ γέμιζαν μὲ νερὸ καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ καθρέφτες. Τὸ τηγανοειδὲς τῆς εἰκόνας μας βρέθηκε στὴ Σύρο καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Μεγάλο μαρμάρينو βαθὺ ἄγγειο λίθινο, πὺ βρέθηκε σὲ κυκλαδικὸ νεκροταφεῖο τῆς Πάρου. Ἔχει κατακόρυφες διατρήτες λαβές.

Πήλινο αγγείο – από τους ειδικούς ονομάζεται πρόχους, γιατί το στόμιό του έχει κατάλληλη κατάλληλη γιά να χύνεται το υγρό που υπάρχει μέσα στο αγγείο. Βρέθηκε στις ανασκαφές του Ακρωτηριού της Θήρας κι είναι από τα σπουδαιότερα σε τύπο παράστασης αγγείο, γιά τὰ πολύχρωμα πουλιά που είναι ζωγραφισμένα στα τοιχώματά του. Χρονολογείται γύρω στα 1500 π.Χ. Έκτίθεται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η ΘΗΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ

Άγνωστη πόλη. Πρόσφατες ανασκαφές αποκάλυψαν στή Θήρα, στή θέση Ακρωτηρίου, τήν άκρη μιάς πόλης που ή ζωή της σταμάτησε ξαφνικά γύρω στα 1500 π.Χ. από έκρηξη του ήφαιστείου του νησιού. Κίσηρη και τέφρα κατακάλυψαν από τότε τὰ πάντα στήν πόλη αυτή, που μόνο στήν εποχή μας άρχισε ή συστηματική αποκάλυψή της.

Παντού, όπου προχώρησε ή ανασκαφική έρευνα – συνεχίζεται ακόμη – ήρθαν στήν επιφάνεια τοίχοι σπιτιών που είναι καλοχτισμένα κι έχουν δύο ή τρία πατώματα. Έχουν ακόμη πόρτες και παράθυρα με λίθινες παραστάδες και υπέρθυρα. Το είδος του κτισίματος που χρησιμοποιήθηκε γιά τήν κατασκευή των τοίχων των σπιτιών – πελεκητές πέτρες σε ψευδοισόδομο* σύστημα, με «ξύλοδεσιές» (παρεμβαλλόμενα ξύλα δηλαδή), – δείχνει μινωική έπίδραση.

Όρισμένα από τὰ σπίτια είχαν θαυμάσιες τοιχογραφίες στους τοίχους των, με πλούσια χρώματα και με πολύ ενδιαφέροντα θέματα: παιδική πυγμαχία, άντιλόπτες, κυανοπίθηκοι σε φυσικό μέγεθος που κινούνται ζωηρά μέσα σε θάμνους, χελιδόνια που πετούν στον ούρανό και χαιρετιούνται μεταξύ τους – ή Τοιχογραφία τής Άνοιξης – ,τοπίο με νερά που κυλούν ανάμεσα στους πολύχρωμους βράχους, ψαράδες με όρματους ψάρια στο χέρι.

Λεπτομέρεια από μικρογραφική τοιχογραφία τής Θήρας, όπου παριστάνεται σκηνή ναυαγίου πλοίου. Οι πνιγμένοι μες στο νερό κυλούν γρήγορα προς τὸ βυθό. Είναι άξιοσημείωτη ή γεμάτη ζωηρότητα κίνηση των μορφών, αλλά και ή έλευθερία στο σχέδιο. Γύρω στα 1500 π.Χ. Δεν έχει έκθεση ακόμη.

Τέλος, σημαντικότερη είναι μια «μικρογραφική τοιχογραφία» (μινιατούρα), που εικονίζει «ναυτική έκστρατεία». Σε μια συνεχή ζώνη με ζωηρό κόκκινο, γαλάζιο, μαύρο και κίτρινο χρώμα, ο καλλιτέχνης ζωγράφισε μια παράσταση με πολλά πρόσωπα, καράβια με επιβάτες, μια πόλη με λόφο στο βάθος. Στο ακρωτήριο όπου καταλήγει ο λόφος πλέουν καράβια σε δύο παράλληλες γραμμές. Ένα από τα καράβια κινείται με ανοιγμένα τα πανιά, στα υπόλοιπα διακρίνονται κωπηλάτες. Πρόκειται για μια ολόκληρη ιστορία που αφηγείται ο τεχνίτης, ίσως κάποιο ιστορικό γεγονός που δεν το έχει προσδιορίσει η δεν το ταύτισε ακόμη η επιστήμη.

Ή αξιοσημείωτη είναι και μια τοιχογραφία μεγάλου μήκους που έχει ολόσωμες γυναίκες σε φυσικό μέγεθος περίπου. Από αυτές, άλλες κινούνται ζωηρά, άλλες στρέφουν και κοιτάζουν κάτι, μια μάλιστα βγάζει ένα άγκάθι από το πόδι της.

Σε μια αποθήκη με τρεις χώρους βρέθηκε πλήθος από άγγεια. Το τοπικό έργαστήριο της Θήρας έβγαζε ενδιαφέροντα άγγεια με ωραία χρώματα και παραστάσεις, με φανερές, όπως και στις τοιχογραφίες, μινωικές επιδράσεις. Πολλά άγγεια έχουν εισαχθεί από την Κρήτη.

Από την εικόνα που σχηματίζει κανείς ως αυτή τη στιγμή από το χώρο, φαίνεται πως στη Θήρα, στην πόλη που ανασκάπτεται, υπήρχε, πριν γίνει η έκρηξη του ήφαιστειού, μεγάλη δραστηριότητα. Οι κάτοικοι ήταν γεωργοί και ψαράδες. Καλλιεργούσαν σιτηρά και όσπρια, έβγαζαν λάδι από τις ελιές, είχαν κοπάδια από πρόβατα και κατσίκες και ψάρευαν με δίχτυα. Καταγίνονταν επίσης με τη μεταλλουργία, ύφαιναν και ζύγιζαν με μολυβένια σταθμά. Φιλοτεχνούσαν όμορφα πήλινα και λίθινα άγγεια. Οι παραστάσεις πάνω στα άγγεια τους δείχνουν συχνά αξιόλογο καλλιτεχνικό αισθητήριο.

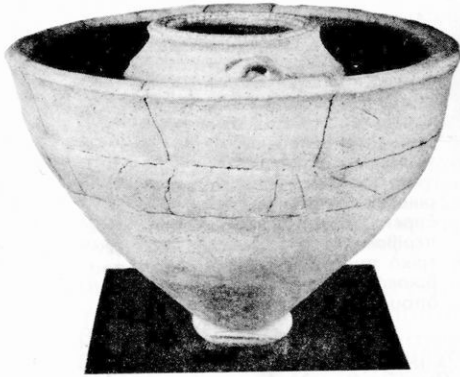
Ός αυτή τη στιγμή, μετά από έπτα χρόνων ανασκαφή, δεν έχει αποκαλυφθεί το παραμικρότερο πολύτιμο αντικείμενο, πράγμα που δείχνει, έφ' όσον δεν βρέθηκε και ίχνος από σκελετό ανθρώπου ή ζώου, ότι οι κάτοικοι προειδοποιήθηκαν από όρισμένα σημάδια – σεισμούς ή άλλα – πως υπήρχε κίνδυνος μεγάλος, γι' αυτό και πρόλαβαν να φύγουν παίρνοντας ό,τι πολύτιμο είχαν μαζί τους.

Το σπουδαιότερο ως την ώρα εύρημα των ανασκαφών της Θήρας, στη θέση Ακρωτήρι, είναι οι άφθονες τοιχογραφίες, μεγαλόγραμες αλλά και μικρογραφικές, καθώς και τα στοιχεία που έχει ως αυτή τη στιγμή δώσει η μελέτη της αρχιτεκτονικής των κτιρίων, που διατηρούν τις πόρτες και τα παράθυρά τους. Στην εικόνα μας η μεγαλύτερη τοιχογραφία που παρουσιάζει πουλιά να πετούν ανάμεσα σε κόκκινα κρίνα, που φυτρώνουν σε βράχους με τελείως παράξενα σχήματα. Όπως φαίνεται στη φωτογραφία, από τη μεγάλη αυτή τοιχογραφία διατηρήθηκε ολόκληρη ή παράσταση του ενός τοίχου και μέρος από άλλους δύο ακόμη. Γύρω στα 1500 π.Χ. Έκτίθεται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τοιχογραφία σέ φυσικό σχεδόν μέγεθος. Παριστάνει ψαρά που κρατεί στα χέρια του από έναν όρμαθό ψάρια. Το σώμα του είναι ζωγραφισμένο ζωηρό κόκκινο, ενώ στα μαλλιά του, εκτός από τους μαύρους βοστρύχους, υπάρχουν και οι γαλάζιες τούφες. (Παραβάλετε σχετικά την πρώτη χρωματιστή εικόνα του βιβλίου αυτού στη σελ. 4). Γύρω στα 1500 π.Χ.

Παράξενο πήλινο σκεύος με χοντρά τοιχώματα που βρέθηκε στην Τίρυνθα. Έρμηνεύεται ως «ψυκτήρ» (δηλ. παγωνιέρα). Στο εσωτερικό άγγείο, που είναι ενιαίο κάτω με το εξωτερικό, βάζανε τα υγρά που ήθελαν να κρυώσουν – κρασί μάλλον. Κατόπιν, στον κενό χώρο που μεσολαβεί, μεταξύ του εξωτερικού άγγείου και του εσωτερικού, τοποθετούσαν χιόνι ή πολύ κρύο νερό. Με τον ίδιο περίπου τρόπο παγώνουν ακόμη σήμερα στην περιοχή των Χανιάν της Κρήτης κρασί και διάφορα άλλα ποτά το καλοκαίρι, φέρνοντας χιόνι από τα βουνά. Βρίσκεται το άγγείο αυτό, που χρονολογείται στους Πρωτοελλαδικούς χρόνους, στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Ναυπλίου.

Γ'. Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στην ήπειρωτική Ελλάδα, από το 2600 π.Χ. αναπτύσσεται πολιτισμός που τον ονομάζουν Έλλαδικό.

1. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2600-2000 π.Χ.

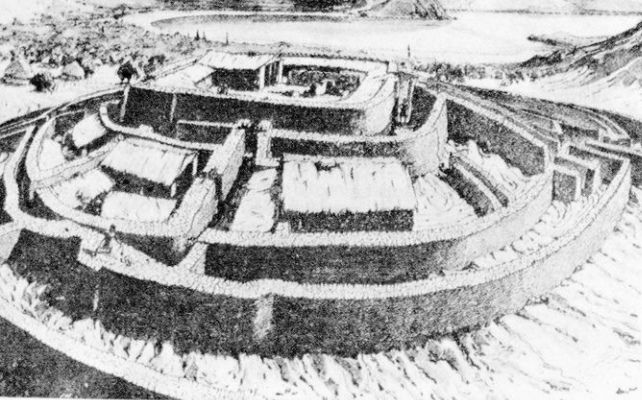
Νέος λαός φέρνει το χαλκό. Φθάνει στην Ελλάδα, γύρω στα 2600 π.Χ., κι είναι άγνωστης καταγωγής κι αυτός. Πιστεύουν πως ήρθε από τη Μ. Ασία, χρησιμοποιώντας σα γέφυρα τις Κυκλάδες. Η εγκατάσταση των νέων κατοίκων φαίνεται ειρηνική. Αυτοί έφεραν μαζί τους το χαλκό, που ή χρησιμοποίησή του άλλαξε το ρυθμό της ζωής.

Τείχη στα τέλη της περιόδου. Νέα κύματα από επίδρομείς, ίσως στα τέλη της Πρωτοελλαδικής περιόδου, όταν είχαν οργανωθεί όρισμένα αστικά κέντρα, ανάγκασαν τους ανθρώπους να όχυρωθούν με ισχυρά τείχη (Αίγινα, Λέρνα κ.ά.)

Αρχιτεκτονική. Οι συνοικισμοί χτίζονται σε φυσικά ύψώματα, με τα σπίτια κοντά το ένα στο άλλο. Είναι απλά, σε σχήμα όρθογώνιο ή καμπυλόγραμμο, έχουν πέτρινα θεμέλια, ενώ οι τοίχοι τους κατασκευάζονται με πλίθρες. Στη Λέρνα και στην Τίρυνθα έχουν βρεθεί και μεγαλύτερα οικοδομήματα (κατοικίες ή χώροι για λατρεία).

Πήλινα άγγεια λεπτότατα στα τοιχώματα. Έχουν βρεθεί στο Άσκηταριό της Ραφήνας, στην Αττική. Αντιπροσωπεύονται εδώ δύο κοινά στην εποχήν αυτή σχήματα: η σαλτιέρα (ή ραμφόστομα) και το κύπελλο. Χρονολογούνται στην Πρωτοελλαδικήν εποχή (3η χιλιετία). Εθνικό Μουσείο.

Αναπαράσταση της οχυρωμένης ακρόπολης του Διμηνίου στη Θεσσαλία, κοντά στο Βόλο. Η εικόνα αποδίδει τη μορφή που είχε η ακρόπολη στα τέλη της 3ης χιλιετίας. Άξιζε να προσέξη κανείς τους αλλητάλληλους οχυρωματικούς περιβόλους και να ιδεί ότι κανενός η είσοδος δεν αντιστοιχεί, για λόγους ασφαλείας, με το άμεσως εσωτερικότερο. Ο επιτιθέμενος έχθρος θα έπρεπε να κυριεύσει με πολύ κόπο κάθε περίβολο, ως ότου φθάση στον κεντρικό πυρήνα της ακρόπολης, όπου βρισκόταν το μέγαρο του ήγεμονα, και όπου θα γινόταν η τελική αντίσταση.

Άγγεια. Είναι απλά, αλλά αρκετά κομψά στο σχήμα και με λεπτά τοιχώματα. Χαρακτηριστικά είναι μερικά με στόμιο που θυμίζει πουλι (ραμφόστομα ή σαλτοίερες). Στις άνασκαφές έχουν βρεθῆ και λίγα μετάλλινα άγγεια.

Θρησκεία. Οι κάτοικοι εξακολουθούν να λατρεύουν τη γυναικεία θεότητα, τὰ ειδώλιά της όμως (πέτρινα ἢ πήλινα) σχηματίζονται.

Όπλα-Έργαλεία. Καὶ τὰ δύο εἶδη εἶναι πέτρινα ἢ μετάλλινα: σφύρες καὶ πελέκια, σμίλες, μαχαίρια κι αἰχμές ἀπὸ βέλη.

Υπάρχει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ κέντρα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας με τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Τροία.

2. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2000-1580 π.Χ.

Ἑλληνικὲς φυλές. Στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί) στὸν τόπο μας. Εἶναι λαὸς τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, με πολιτισμὸ κατώτερο ἀπ' αὐτὸν ποὺ κυριαρχοῦσε ὡς τότε στὸν ἐλληνικὸ χῶρο.

Χαρακτηριστικὰ Ἑλλήνων. Εἶναι γεροί, δυνατοί, με μυαλὸ καθαρὸ καὶ ὀργανωμένο. Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους ἔμαθαν πολλὰ, ἀφομοίωσαν ὅμως ἐκεῖνα ποὺ ταίριαζαν στὸ χαρακτῆρα τους.

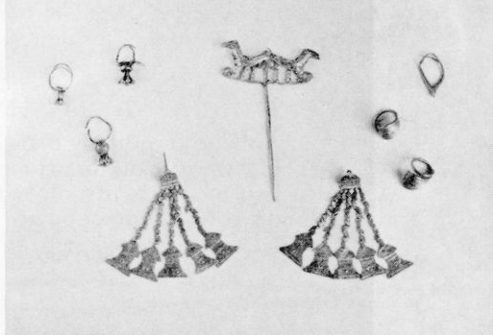
Άγγεια. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια σημειώνεται πολὺ σπουδαία τεχνικὴ πρόοδος. Τὰ άγγεια δὲν πλάθονται πιά με τὰ χέρια, ἀλλὰ με τὸν τροχὸ* καὶ ψήνονται στὸν κλίβανο*.

Στοιχεῖα τῆς βόρειας καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι φυλὴ πολεμικὴ καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ ἄλογο. Φτασμένοι ἀπὸ τὸ βορρᾶ οἱ Ἕλληνες εἶναι

Μεσοελλαδικὸ άγγεῖο μεγάλο σὲ μέγεθος, καὶ ἰδιότυπο στὸ σχῆμα. Ἔχει στενὴ βάση, πολὺ φαρδιά γάστρα, δύο λαβὲς στὴν κορυφὴ τῆς καὶ λαίμο ψηλὸ καὶ ἀνοικτὸ. Τὸ άγγεῖο εἶναι πήλινο καὶ ἔχει ζωγραφισμένα γεωμετρικὰ σχέδια. Ἔχει βρεθῆ στὴν Εὐτρηση τῆς Βοιωτίας καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θῆβας.

Χρυσά κοσμήματα από την προϊστορική θέση της Λήνου, την Πολιόχνη, στην ανατολική άκτι του νησιού, κοντά στο χωριό Καμίνια. Οι ανασκαφές στην Πολιόχνη απέδειξαν ότι ο χώρος κατοικήθηκε από τα 2700 π.Χ. και η ζωή συνεχίσθηκε χωρίς διακοπή ως τα 2200 π.Χ. Κατόπιν, με μικρές διακοπές συνεχίζεται ως το 16ο αιώνα π.Χ. Ο πολιτισμός του χώρου στην περίοδο της 3ης χιλιετίας έχει πολλά κοινά, και στην κεραμική και στα θαυμάσια χρυσά κοσμήματα που αποκαλύφθηκαν στις έρευνες, με την αντίκρινη πόλη της Τροίας στη Μ. Ασία. Στην εικόνα σκουλαρίκια και μια καρφίτσα εξαιρετικής τέχνης. Βρίσκονται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

συνηθισμένοι να έχουν στα σπίτια τους *έστια* και να κατασκευάζουν τις στέγες των σπιτιών τους όχι επίπεδες, αλλά δίριχτες, για να τρέχουν τα νερά της βροχής και να μην τις καταστρέφει το χιόνι. Η στάθμη του πολιτισμού τους δεν είναι σπουδαία. Ξεχωρίζουν όμως τα σπίτια και τα αγγεία τους για την *όργανωση στο σχήμα*.

Σπίτια. Χτίζονται ορθογώνια στο σχήμα. Αντιπροσωπευτικός τους τύπος είναι το *μέγαρο* με μικρή είσοδο ανοιχτή εμπρός (τή στηρίζουν δύο κολόνες) και τετράπλευρο το κύριο δωμάτιο, με *έστια* στο κέντρο. Η πόρτα είναι συνήθως στον άξονα του κτιρίου. Παράλληλα, κατασκευάζονται και τώρα τα *καμπυλόγραμμα* της προηγούμενης περιόδου (άψιδωτά).

Αγγεία. Τα αγγεία τους (τα λένε *μινυακά*) είναι μονόχρωμα, σαχτιά ή κιτρινωπά. Δίνουν την αίσθηση πως μιμούνται *μετάλλια*. Ξεχωρίζουν για το *στέρεο σχήμα*, τη *γερή και σταθερή βάση*, αλλά και την *αναλογία στα διάφορα τμήματά τους*.

Τάφοι. Είναι άτομικοί ή ομαδικοί. Βάζουν εκεί μέσα *ελάχιστα κτερίσματα** (1-2 αγγεία, μικρά μαχαίρια ή κοσμήματα).

Δεν ξέρουμε καλά τις λεπτομέρειες της ζωής αυτής της περιόδου. Κρίνοντας κανείς από τα εύρηματα των ανασκαφών, δε θα υποψιαζόταν την εκπληκτική ανάπτυξη που θα ακολουθούσε.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Ίδιότυπος, συναρπαστικός πολιτισμός αναπτύσσεται στις Κυκλάδες μεταξύ 2600-2000 π.Χ. Χαρακτηριστικά τα παράξενα μαρμάρινα ειδώλιά του. Οι Κυκλαδίτες πρώτοι κατασκεύασαν καράβια για ανοιχτές θάλασσες.*
2. *Μεγάλο καλλιτεχνικό κέντρο αποκαλύπτεται με ανασκαφές στη Θήρα. Σπουδαία ή αρχιτεκτονική και ή ζωγραφική (τοιχογραφίες) της περιοχής.*
3. *Στον έλλαδικό χώρο, στην Πρωτοελλαδική περίοδο, λαός άγνωστης προέλευσης φέρνει το χαλκό. Κατασκευάζει μεγάλα οικοδομήματα, κομψά αγγεία, χρυσά κοσμήματα και χάλκινα όπλα και σκεύη.*
4. *Στη Μεσοελλαδική περίοδο φτάνουν οι πρώτοι Έλληνες (Ίωνες, Αιολείς, Άχαιοί). Χαρακτηριστικό τους είναι το λογικό κι οργανωμένο σχήμα στα σπίτια και τα αγγεία. Σ' αυτή την εποχή αρχίζει να χρησιμοποιηται στην Ελλάδα ο κεραμικός τροχός κι ο κλίβανος, κι επικρατεί στην αρχιτεκτονική ο τύπος του μεγάρου. Εισάγεται το άλογο.*

Δ΄. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ύαφου σταθεροποιήθηκαν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο οἱ Ἀχαιοί, γύρω στὰ 1580 π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἀνθηση νέου πολιτισμοῦ, μὲ ἰσχυρότατες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴ μινωικὴ Κρήτη. Στὴ διάρκεια του οἱ ἄνθρωποι ποῦ τὸν θεμελίωσαν θὰ ἀποκτήσουν συνειδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ θὰ φανοῦν, καθαρὰ πιά, τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

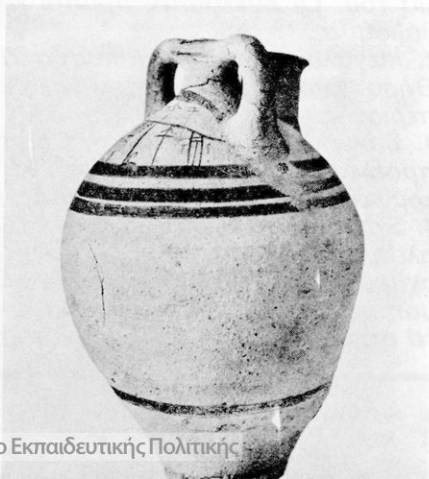
Σφενδὸνὴ ἀπὸ χρυσοῦ δαχτυλίδι, ὅπου παριστάνεται τελετουργικὴ σκηνή, μὲ σκοπὸ νὰ προκληθῆ εὐφορία: τρεῖς λεοντοκέφαλοι δαίμονες μὲ εἰδικὰ γιὰ σπονδῆς ἀγγεῖα προχωροῦν πρὸς τὴ θεά, ποῦ σηκάνει ψηλὰ ἕνα σκεῦος καλυκόσχημο, τελετουργικὸ καὶ αὐτὸ χαρακτηριστὰ. Ἐχει βρεθῆ στὴν Τίρυνθα. 15ος π.Χ. αἰ.

1. ΠΗΓΕΣ

Ὁ ὄρος Μυκηναϊκός. Μυκηναϊκὸς ὀνομάζεται ὁ πολιτισμὸς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, στὴν Ὑστεροελλαδικὴ περίοδο. Δὲν παρουσιάζει μεγάλη διαφορά ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, πῆρε ὅμως τ' ὄνομά του ἀπὸ τὶς Μυκῆνες, τὸ λαμπρότερο καὶ ἰσχυρότερο κράτος τῆς ἐποχῆς, ποῦ *πρῶτο* ἀνασκάφτηκε καὶ ἐγίνε γνωστὸς ἔτσι ὁ θαυμαστὸς αὐτὸς πολιτισμὸς. Ἡ Μυκηναϊκὴ περίοδος διαρκεῖ ἀπὸ τὸ 1580-1100 π.Χ.

Σλήμαν. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἔργο ἑνὸς Γερμανοῦ μεγαλεμπόρου, τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν, ποῦ ἀφοῦ πραγματοποιοῖσε τὸ μεγάλο πόθο τῆς ζωῆς του, σκάβοντας στὴ Μ. Ἀσία καὶ ἀνακαλύπτοντας τὴν ἀρχαία Τροία (1870), ἐξακολούθησε ὕστερα τὶς ἀνασκαφῆς στὴν Ἑλλάδα, μὲ σκοπὸ νὰ βρῆ τὶς μεγάλες πόλεις ποῦ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος.

Μυκηναϊκὸς ἀμφορέας ψευδόστομος: τὸ ἕνα στόμιο μεταξὺ τῶν δύο λαβῶν εἶναι κλεισμένο, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ποῦ ἐξέχει, εἶναι ἀνοικτὸ. Στὸν ὄμο τοῦ ἀγγείου ἀριστερά, πάνω ἀπὸ τὶς τρεῖς ὀριζόντιες γραμμῆς διακρίνονται 4 σημεῖα σὲ γραμμικὴ Β γραφή. Βρέθηκε στὴν Ἐλευσίνα καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ τοπικὸ ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Πολλοὶ παρόμοιοι ἀμφορεῖς ψευδόστομοι καὶ μεγάλοι σὲ μέγεθος ἔχουν βρεθῆ στὴ Θήβα (ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο τῆς).

Χρυσή φιάλη με διακόσμηση θαλασσινού τοπίου.

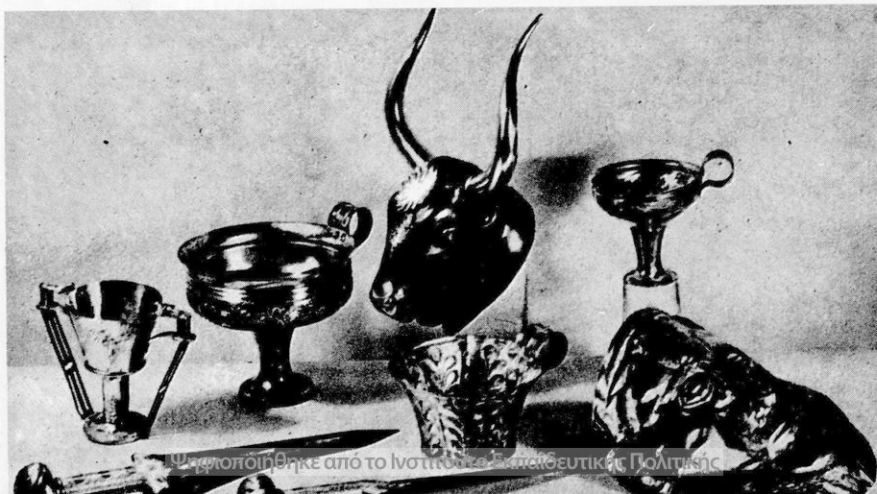

Ός τη στιγμή που ο Σλήμαν βρήκε τους βασιλικούς τάφους στις Μυκήνες (1876), κανείς ειδικός δεν πίστευε στην ύπαρξη του μυκηναϊκού πολιτισμού. Νόμιζαν όλοι πώς τα πρόσωπα, τα γεγονότα κι η εικόνα της ζωής που ολοζώντανη και συναρπαστική παρουσιάζουν τα όμηρικά ποιήματα ήταν δημιούργημα τής φαντασίας του μεγάλου ποιητή.

Με την ανήσυχη φαντασία και την παιδική πίστη του Σλήμαν ένας νέος πολιτισμός βγήκε στο φως, που η έντυπωση εικόνα του προκάλεσε το θαυμασμό κι έδωσε αφορμή σε Έλληνες και σε ξένους αρχαιολόγους και την έρευνα τής «πολύχρυσης Μυκήνης» (όπως τη χαρακτηρίζει ο Όμηρος) συνεχίσουν ως τις μέρες μας, κι άλλους τόπους να μελετήσουν με ανασκαφικές εργασίες. Σπουδαίος έρευνητής του Μυκηναϊκού πολιτισμού υπήρξε ο Χρ. Τσούντας.

Πήλινες πινακίδες. Γραμμική Β γραφή. Ένω στο Μινωικό πολιτισμό μιλήσαμε για τρία είδη γραφής, στα μυκηναϊκά ανάκτορα και σε μεγάλα σπίτια της εποχής αυτής ανακαλύφθηκαν πολλές πήλινες πινακίδες (κυρίως στην Πύλο) γραμμένες στη γραμμική Β γραφή – όπως και στην Κνωσό. Δέ δίνουν όμως

Χρυσά ποτήρια, άσπμενιο ρυτό σε σχήμα ταυροκεφαλής με χρυσά κέρατα, χρυσή μάσκα και χάλκινα εγχειρίδια. Τόσο αυτά, όσο και η χρυσή φιάλη πάνω έχουν βρεθί στους «κάθετους» τάφους τής ακρόπολης των Μυκηνών, γνωστούς και ως βασιλικούς τάφους. Η χρυσοχοϊκή και γενικά η μικροτεχνία σε πολύτιμα και ήμιπολύτιμα υλικά ήταν εξαιρετικά προοδευμένη, πιστεύεται μάλιστα πώς Μινωίτες τεχνίτες εργάστηκαν πολλά από τα πολύτιμα εύρηματα των βασιλικών τάφων των Μυκηνών. Γενικά η τέχνη τής Μυκηναϊκής περιόδου βρίσκεται σε αξιοθαύμαστο επίπεδο, που προκαλεί σήμερα την έκπληξη. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ιστορικές πληροφορίες, όπως έχουμε τονίσει παραπάνω. Γι' αυτό κι οί λεπτομέρειες του Μυκηναϊκού πολιτισμού, κυρίως τών γεγονότων που σημειώνονται στους δύο τελευταίους του αιώνας, δέν είναι με θετικότητα γνωστές.

Ο Όμηρος πηγή για τόν μυκηναϊκό πολιτισμό. Άν έχουμε μιάν ζωντανή ιδέα τής εποχής, αυτό τόν όφειλομε στά όμηρικά ποιήματα (τήν Ίλιάδα και τήν Όδύσσεια), που γραμμένα τέσσερεις σχεδόν αιώνας ύστερ' από τόν σβήσιμο τού Μυκηναϊκού πολιτισμού, δίνουν μιάν γενική εικόνα γεγονότων και σπουδαίων προσώπων, στηριγμένη στις άναμνήσεις που οί μεταγενέστεροι Έλληνες είχαν για τή μυκηναϊκή περίοδο.

2. ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

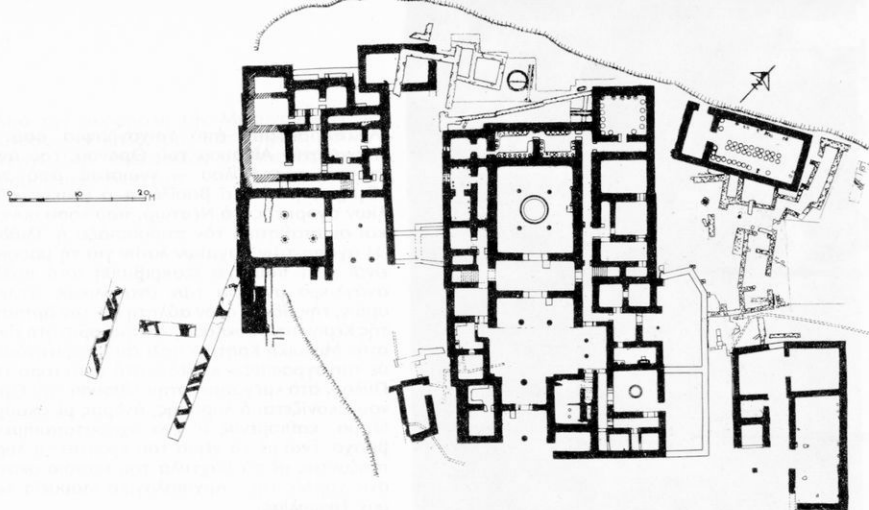
Σειρά από μεγάλα ανάκτορα, χτισμένα πάνω σε όχρες άκροπόλεις και προστατευμένα από ισχυρότατα τείχη, είναι σήμερα γνωστά, εκτός από τίς Μυκήνες, στήν Τίρυνθα, στήν Άσίνη, στήν Πύλο, στή Θήβα, στήν Άρνη (Γλά Βοιωτίας), στήν Ίωλκό (στό Βόλο τής Θεσσαλίας).

Άνάκτορα. Κεντρικός πυρήνας τών μυκηναϊκών ανακτόρων είναι πάντα τόν μέγαρο με τή χαρακτηριστική έστία στό κέντρο του και τόν πρότυλο εμπρός, που βγάζει σε μιάν ύπαιθρια αυλή. Δεξιά κι άριστερά απλώνονται άλλα διαμερίσματα.

Τοιχογραφίες. Τά ανάκτορα τής μυκηναϊκής εποχής είναι μεγάλα κτίρια, όχι όμως πολυώροφα σαν τά μινωικά. Υποθέτουν οί ειδικοί ότι θα είχαν δύο πατώματα. Τους έσωτερικούς τοίχους στόλιζαν πολύχρωμες τοιχογραφίες.

Ή Πύλη τών Λεόντων στήν ακρόπολη τών Μυκηνών. Οί πελώριες πέτρες που έχουν χρησιμοποιηθή για τήν πύλη, αλλά και για τόν τείχος, προκαλούσαν κατάπληξη και στους ίδιους τούς αρχαίους Έλληνες, γι' αυτό και τά έλεγαν Κυκλώπεια, έργα δηλ. τών Κυκλώπων. Άξίζει νά προσέξη κανείς τήν πελώρια πέτρα που αποτελεί και τόν άνώφλι τής πύλης. Στο τρίγωνο – τόν λένε ανακουφιστικό – που σχηματιζόταν πάνω από τόν άνώφλι, και τόν άφηναν έπίτηδες κενό, για νά μήν πιέζεται από άλλο βάρος, τοποθετούσαν μιάν πλάκα. Στήν πύλη τών Μυκηνών ή πλάκα είναι ανάγλυφη και παριστάνει δύο λέαινες – λείπουν τά κεφάλια τους. Παριστάνονται αντιμέτωπες – μεταξύ τους υπάρχουν ένας μικρός κίονας, που σύμφωνα με τήν άποψη τών αρχαιολόγων εικονίζει τή βασιλική έξουσία. Φρουροί τής ήταν οί λέαινες.

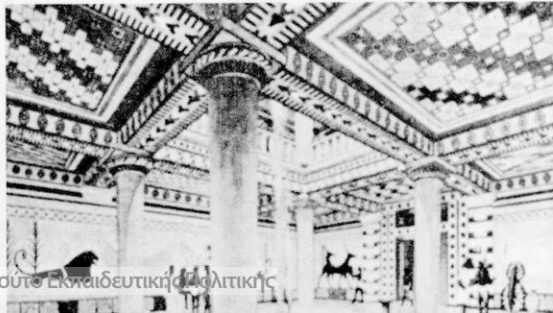

Κάτοψη του μυκηναϊκού ανακτόρου της Πύλου. Ἀποκαλύφθηκε στις ἀνασκαφές πού ἔκαμε ἐκεῖ ὁ μεγάλος ἐρευνητής τῆς Ἑλληνικῆς Προϊστορίας Κάρλ Μπλέγκεν. Ἡ θέση σήμερα λέγεται Πάνω Ἐγκλιανός. Τὸ ἀνακτορικό συγκρότημα βρίσκεται ἐπάνω σ' ἕνα λόφο, ἐνῶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν φάνηκε πῶς ὑπῆρχαν τὰ σπίτια τῶν κατοίκων τοῦ χώρου (δὲν ἐρευνήθηκαν ἀκόμη). Τὸ κεντρικό κτίριο εἶναι τὸ μεγάλο ἀνακτορικό συγκρότημα. Μετὰ ἀπὸ ἕνα Πρόπυλο, πού ἔχει ἐμπρός καὶ μετὰ τὴ θύρα ἀπὸ ἕνα κίονα, μπάνει κανεὶς σὲ μὴν ἀνοικτὴ αὐλῆ, στὰ βόρεια τῆς ὁποίας ξεχωρίζει ὁ πρόδρομος μὲ δύο κίονες ἀνάμεσα στις παραστάδες, τοῦ κυρίως «μεγάρου», πού ἔχει στὸ κέντρο τῆς αἰθουσᾶς του τὴν ἐστία, μὲ τέσσερις κίονες νὰ στηρίζουν πάνω τῆς τὴν στέγη, πού ἦταν ἀνοικτὴ στὰ πλάγια, γιὰ νὰ φεύγει ὁ καπνὸς τῆς φωτιάς. Ἐνα μικρότερο μέγαρο ὑπάρχει στὰ δεξιά – στὴ ΝΑ γωνία τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ. Στὴ ΒΑ γωνία τῆς φωτογραφίας ὑπάρχει ἡ ἀποθήκη τοῦ κρασιοῦ – διακρίνονται οἱ θέσεις τῶν ἀμφορέων πού βρέθηκαν ἐπὶ τόπου σὲ δύο σειρὲς παράλληλες στὸ κέντρο καὶ ἀπὸ μία γύρω-γύρω στους τοίχους. Ἀριστερὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου, ὑπάρχει ἄλλο κτίριο μεγάλο, ἀνάκτορο κι αὐτὸ κατὰ τοὺς ἀρχαιολόγους πού τὸ μελέτησαν, ὅπου θὰ πρέπει νὰ ἔμεναν οἱ γονεῖς τῶν βασιλέων, οἱ θειοὶ καί, γενικά, ἡ προηγούμενη γενεὰ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ βασιλευε. Τὸ δεύτερο αὐτὸ κτίριο ἐξάλλου εἶναι λίγο παλαιότερο χρονολογικά.

Στὰ δύο σχέδια αὐτά, βλέπει κανεὶς τὶς ἀναπαραστάσεις τῆς αὐλῆς τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου. Δεξιὰ διακρίνεται ὁ ἕνας κίονας, ὁ ἐσωτερικός, τοῦ Προπύλου. Ἀριστερὰ, ἐκεῖ πού στέκονται δύο μορφές, φαίνονται οἱ δύο κίονες μεταξὺ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου τοῦ «μεγάρου». Ὅπως μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀναπαράσταση, μονάχα οἱ τοῖχοι ἦταν διακοσμημένοι· τὸ κτίριο εἶχε τουλάχιστον δύο ὀρόφους, στὸ ἐσωτερικό δὲ τῶν κτιρίων, ὀροφές καὶ τοῖχοι ἦταν γεμάτοι μὲ ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Στὸ δεύτερο σχέδιο εἰκονίζεται ἡ ἀναπαράσταση τῆς αἰθουσᾶς τοῦ θρόνου. Προσεξτε τὴν ἐστία στὸ κέντρο, τοὺς τέσσερις κίονες πού στηρίζουν γύρω τῆς τὴν ὀροφή πού εἶναι ψηλότερα, καὶ ἀνοικτὴ στὰ πλάγια. Τὸ δάπεδο ἦταν ἐπίσης διακοσμημένο μὲ διάφορα σχέδια.

Συγκρίνετε τὸ διάγραμμα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου, μὲ τὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ (σελ. 100). Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ, φαίνεται ἡ διαφορά μεταξὺ τους. Τὸ πολυδαίδαλο τὸ δεύτερο, καὶ τὸ πολυόροφο ταυτόχρονα, στὸ μινωικό ἀνάκτορο· καὶ ἡ ἀπλούστερη, ἀλλὰ ἐντυπωσιακὴ πάντως εἰκόνα τοῦ πρώτου, πού ἔχει κι αὐτὸ τὴ δική του μεγαλοπρέπεια, χωρὶς ὅμως νὰ χάνεται ὁ ἀνθρώπος στὸ χῶρο του καὶ νὰ τοῦ δημιουργηθῆι ἡ ἐντύπωση τοῦ λαβυρινθοῦ.

Ἐναπαράσταση ἀπὸ τοιχογραφία ποῦ ὑπῆρχε στὴν Αἶθουσα τοῦ Θρόνου, τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου – γνωστοῦ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, γιατί ἐκεῖ βασιλεῦσε ὁ γλυκὺς «Πυλίων ἀγορητῆς», ὁ Νέστωρ, ποῦ τόσο συνετὸ καὶ συμπαθητικὸ τὸν παρουσιάζει ἡ Ἰλιάδα. Ἡ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων λαῶν γιὰ τὴ μουσικὴ εἶναι κάτι ποῦ ἔχει ἐξακριβωθῆ ἀπὸ πολλὰ ἀνάγλυφα μνημεῖα τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, τὴν εἶδαμε στὸν αὐλητῆ καὶ τὸν ἀρπιστῆ τῆς Κέρου στὶς Κυκλάδες· ἀναμφισβήτητη εἶναι στὴν Μινωικὴ Κρήτη – πάλι ἀπὸ παραστάσεις οὐ τοιχογραφίες – καὶ ἐδῶ στὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου, στὸ «μέγαρο», στὴν Αἶθουσα τοῦ Θρόνου εἰκονίζεται ὁ λυράρης, ἄνδρας μὲ σκούρο δέρμα, καθισμένος σ' ἓνα σχηματοποιημένο βράχο, ἐνῶ μὲ τὰ χέρια του κρατᾷ τὴ λύρα παίζοντας μὲ τὰ δάχτυλά του κάποιο σκοπὸ στὶς χορδές τῆς. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Χώρας Τριφυλίας.

Ὁ καλύτερα διατηρημένος θολωτὸς τάφος στὶς Μυκῆνες, γνωστὸς ὡς τάφος τοῦ «Ἀτρέως». Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν τάφων ἔχει ἓνα μακρὸ χτιστὸ καὶ στὶς δύο πλευρές «δρόμο», στὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, καὶ ἀπὸ μιὰ πύλη, μὲ ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνάφλι τῆς, μπαίνει ὁ ἐπισκέπτης στὸ θάλαμο ὅπου θάβονταν οἱ νεκροί. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀτρέως» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κύριον θάλαμον, ποῦ σκεπαζόταν μὲ θολωτὴ στέγη κυκλικὴ κι εἶχε χάλκινους ρόδακες γιὰ διακόσμηση στοὺς τοίχους, εἶχε κι ἓνα μικρὸ θαλαμίσκο στὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ θαλάμου. Μετὰ τὴν ταφῆ, τάφος καὶ «δρόμος» καλύπτονταν μὲ χώμα, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐκόλα προσιτοί. Σχηματιζόταν ἔτσι ἓνας τεχνητὸς λοφίσκος. Στὶς Μυκῆνες ἔχουν βρεθῆ ἑννέα παρόμοιοι τάφοι. Τοῦ «Ἀτρέως» εἶναι ὁ καλύτερα διατηρημένος. Στὴν εἰκόνα μας ὁ «δρόμος» τοῦ τάφου αὐτοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῆς Μυκηναϊκῆς Τίρυνθας. Ἡ καλύτερα διατηρημένη «σύριγγα», δηλ. ἐσωτερικὸς σκεπαστὸς διάδρομος μὲς στὰ τείχη.

Ὁ βασιλιάς κατοικεῖ στὴν ἀκρόπολη, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνάκτορά του ἔχουν ξεχωριστὲς ἐπαύλεις μερικοῦ συγγενεῖς του.

Κυκλώπεια τείχη. Ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει στὴν Κρήτη, ψηλὰ καὶ γερὰ τείχη, μὲ μεγάλο πᾶχος καὶ πύλη πού τὴν προστατεύουν πύργοι, περιζώνουν τὶς μυκηναϊκὲς ἀκροπόλεις. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι θαύμαζαν βλέποντας τὶς πελώριες πέτρες πού εἶχαν χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν κατασκευὴ τους. Τὰ εἶπαν γι' αὐτὸ Κυκλώπεια, γιατί μονάχα ὄντα ὑπερφυσικά, ὡς τοὺς Κύκλωπες, πίστευαν πὼς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μετακινήσουν καὶ νὰ χτίσουν αὐτοὺς τοὺς τεράστιους ὀγκόλιθους.

3. ΤΑΦΟΙ

Τάφοι. Τρία εἶναι τὰ εἶδη τῶν τάφων αὐτῆς τῆς περιόδου:

α. Οἱ *κάθεται*, ἀπλοὶ τετράπλευροι λάκκοι μὲ χτιστὰ τοιχώματα ἀπὸ πέτρες (ὅπως μὲς στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν). Ἐπάνω τοποθετοῦσαν πέτρινες στήλες διακοσμημένες.

β. Οἱ *λαξευτοὶ ἢ θαλαμωτοὶ*, σκαμμένοι στὸ μαλακὸ βράχο μιᾶς πλαγιᾶς. Ἔχουν συνήθως στενόμακρο διάδρομο ἐμπρὸς, πού ὁδηγεῖ στὸ θάλαμο, ὅπου γινόταν ἡ ταφή.

γ. Οἱ *θολωτοὶ*, μνημειακὰ* κτίσματα. Ὁ θάλαμός τους χτίζεται σὲ σχῆμα κυψέλης, μὲ κανονικὰ λαξευμένες πέτρες. Ἐμπρὸς ἔχουν κι αὐτοὶ στενόμακρο διάδρομο μὲ χτιστὲς πέτρες, ἀνοιχτὸν ἐπάνω. Μετὰ τὴν ταφή σκέπαζαν μὲ χῶμα διάδρομο καὶ θάλαμο καὶ σχηματιζόταν ἔτσι ἕνας μικρὸς τεχνητὸς λόφος. Οἱ θολωτοὶ τάφοι ὀνομάστηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα «θησαυροὶ».

Κτερίσματα*. Πλήθος ἀπὸ κτερίσματα κάθε λογῆς: κοσμήματα, ὅπλα, χρυσεὲς προσωπίδες, δαχτυλίδια, ἀγγεῖα, πῆλινα ἀγαματάκια καὶ πλήθος ἄλλα ἀντικείμενα ἔφεραν στὸ φῶς οἱ ἀνασκαφὲς τῶν μυκηναϊκῶν τάφων.

Ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ θαλαμωτοῦ τάφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ. π.Χ., ποῦ βρέθηκε σὲ μιὰ πλαγιά τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου στὴν Ἀθήνα. Ἐταί ἀκριβῶς πρόβαλε ὁ τάφος μὲ τὰ νεκρικά του δῶρα, ὅταν ἀνοίχτηκε. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ ὑπάρχουν θρανία μὲ ἀγγεῖα δεξιὰ, ἐνῶ στὴ γωνία ἀριστερὰ καὶ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πεζούλι, διακρίνεται τὸ ἀνοίγμα καὶ ἡ λιθινὴ πλάκα ποῦ τὸ σκέπαζε. Ἐκεῖ μέσα θαβόταν ὁ νεκρὸς. Ἡ ἀναπαράσταση βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγορᾶς, στὸ ἰσόγειο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

4. Η ΤΕΧΝΗ

Ἐπίδραση τῆς μινωικῆς τέχνης. Οἱ Ἕλληνες τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων θαμπώθηκαν κυριολεκτικὰ, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴ γυνωμίαια τῆς μινωικῆς τέχνης, ποῦ τὴ μιμήθηκαν ἢ ἔφεραν στὶς πόλεις τους ἔργα τῆς ἀτόφια.

[Σχηματοποίηση στὴ διακόσμηση. Ὅπως ὁμως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σφραγίζεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δικοῦ τους χαρακτήρα, τὸ ἴδιο καὶ στοὺς ἄλλους κλάδους τῆς τέχνης, κυρίως στὴ ζωγραφικὴ καὶ στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, βλέπει κανεὶς ὅτι, σιγὰ-σιγὰ, τὰ μοτίβα* γίνονται σχηματικά. Ἡ ζωντάνια τῶν Κρητῶν, ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὴ φύση δὲ βρίσκουν χῶρο στὴν ψυχὴ τῶν πολεμικῶν Ἀχαιῶν.

Ἀριστερὰ: Χρυσὸ κύπελλο θαυμάσιο στὸ σχῆμα καὶ στὸ περίγραμμα. Βρέθηκε στὸν πέμπτο τάφο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. Χρονολογεῖται στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιὰ: Χρυσὸ ποτήρι, ποῦ μαζί μὲ ἄλλο παρόμοιο στὸ μέγεθος καὶ στὸ σχῆμα βρέθηκαν σὲ θολωτὸ τάφο στὸ Βαφειὸ τῆς Λακωνίας. Στὴν εἰκόνα παριστάνεται ταῦρος, ποῦ ἐνῶ ἐτρέχε ἔχει πιαστῆ σὲ δίχτυ ποῦ ὑπῆρχε ἀνάμεσα σὲ δύο δέντρα. Θαυμάσιο δείγμα τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, στὸν τομέα τῆς χρυσοχοΐας. 15ος π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Θέματα τών τοιχογραφιών. Τά φρέσκα λουλούδια καί τά κλαδιά χάνουν τή φυτική τους υπόσταση καί γίνονται στεγνά διακοσμητικά σχέδια (σχηματοποιημένα). Δέ στολιζεται πιά ἐλεύθερα ἢ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Στήν τοιχογραφία, πάλι, χάνονται οἱ γεμάτες χάρη σκηνές τῆς μινωικῆς τέχνης. Προτιμοῦν νά παρασταίνουσι πολεμικές σκηνές ἢ κυνήγια.

Ὁ χαρακτήρας τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Ὁ ἑλληνικός κόσμος δέν ἦταν δυνατό νά ἐκφραστῆ μέ τήν κρητικῆ ἀμεριμνησία. Στή μεγαλόνησο φόβος ἀπό ἐχθρούς δέν ὑπῆρχε. Στίς ἑλληνικές πόλεις, ὅμως, τῆς Ὑστεροελλαδικῆς περιόδου, ὁ κίνδυνος ὀλοένα αὐξάνει καί ἡ ἀπειλή τῶν συνανθρώπων ἦταν αἰσθητή σέ κάθε στιγμή. Οἱ γερᾶ ὄχυρωμένες ἀκροπόλεις εἶναι ἡ ζωντανότερη μαρτυρία. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται ἀγρυπνη προσοχή, καθημερινή ἀσκηση καί σκληρή προσπάθεια γιά τή διατήρηση τῶν ἀγαθῶν του. Αὐτή τήν αἴσθηση δίνει κι ἡ μυκηναϊκή τέχνη· αὐτός εἶναι ὁ ἰδιαίτερός της χαρακτήρας].

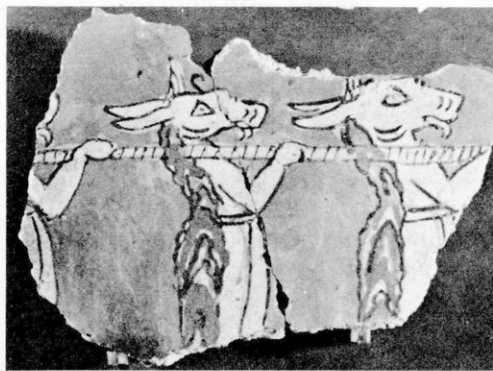
Πολλοί οἱ κλάδοι τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Τά εὐρήματα τῶν τάφων τῆς περιόδου δείχνουν ἐκπληκτικῆ ἐπίδοση σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τέχνης: μεταλλοτεχνία, χρυσοχοΐα, σφραγιδογλυφία*, ζωγραφική, γλυπτική, ἐπεξεργασία τῆς πέτρας, ἐλεφαντοκόκαλου κ. ἄ. ὑλικῶν. Ἐξαιρετά ἔργα εἶναι τὰ ἐγκόλλητα χάλκινα μαχαίρια, πού στή λεπίδα τους ὑπάρχουν παραστάσεις φιλοτεχνημένες μέ ἄλλα πολύτιμα ὑλικά, προσαρμοσμένα στό χαλκό.

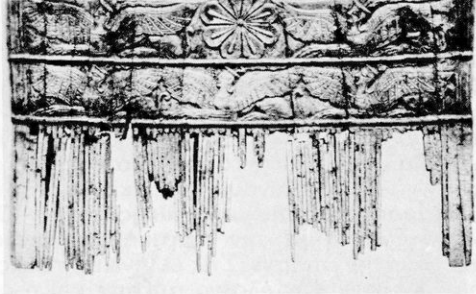
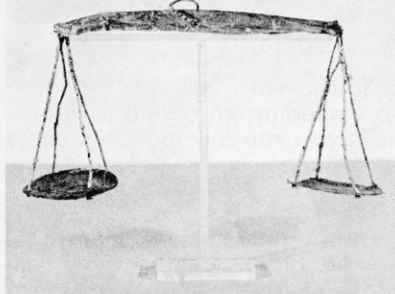
5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἀχαιῶν. Ἀπό τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰ. π.Χ., ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀχαιοὶ στήν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, δοκιμάζουν τήν τύχη τους στή θάλασσα. Παίρνουν τήν Κνωσό, στὰ 1400 π.Χ.· παράλληλα, φτάνουν στή Ρόδο καί στήν Κῶ, στήν Κύπρο καί προχωροῦν πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Ἰδρύουν κι ἐκεῖ ἐμπορικούς σταθμούς κι ὀλοένα ἐπιζητοῦν ν' ἀπλωθοῦν περισσότερο. [Στή Ρὰς-Σάμρα – τὴν ἀρχαία Οὐγκαρίτ – στή Β. Συρία, ὅπου παλαιότερα ἔφταναν οἱ Κρήτες ἔμποροι, ἔχουν τώρα ἐγκατασταθῆ σέ ἰδιαί-

ἄριστερά: Θαυμάσιο σκεῦος ἀπὸ ὄρυκτὸ κρύσταλλο (ὄρεϊα κρύσταλλο τὸ λένε ἐπιστημονικά) σὲ τύπο «καραβιοῦ» μέ ἐκροή δεξιὰ καί κεφάλι πάπιας ἀριστερά (ἔτσι εἶναι πολὺ συχνὰ ἡ πλώρη τῶν ἀρχαίων караβιῶν). Βρέθηκε στὸ βασιλικὸ περίβολο πού ἀποκαλύφθηκε τὸ 1952 ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Τέλος 17ου ἢ ἀρχῆς 16ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιὰ: Κομμάτι ἀπὸ «μικρογραφικὴ τοιχογραφία» πού ἀποκαλύφθηκε σ' ἓνα σπίτι μέσ στήν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Παριστάνονται θεοῖτες (δαίμονες), πού φοροῦν στὸ κεφάλι προσωπίδες γαϊδουριῶν. 13ος αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Άριστερά: Χρυσή μικρή ζυγαριά που βρέθηκε στον 3ο τάφο της ακρόπολης των Μυκηνών. Θυμίζει τη ζυγαριά που εικονίζεται στο αγγείο της σελ. 125. Οι ειδικοί πιστεύουν πως ίσως αποτελεί ένδειξη ότι υπήρχε ή πίστη της ψυχοστασίας στους Μυκηναίους. 1450-1400 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Έλεφάντινο χτένι με διπλή σειρά από σφίγγες ανάγλυφες στο πάνω μέρος και στις δύο πλευρές του. Βρέθηκε σε θολωτό τάφο στα Σπάτα της Αττικής. 13ος αιώνας π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

τερη συνοικία της πόλης κι έχουν δικό τους λιμάνι. Μυκηναϊκά αγγεία βρίσκονται σήμερα, ολοένα και περισσότερα, ακόμη νοτιότερα, στην Παλαιστίνη και στην Αίγυπτο στο Τέλ 'Ελ 'Αμάρνα].

Σχέσεις με Χετταίους. Έχουν πια τόσο δύναμη οι Άχαιοί, ώστε είναι σε θέση να ανοίγουν επίσημες σχέσεις με τη μεγάλη δύναμη της εποχής, τους Χετταίους. Πινακίδες που βρέθηκαν στο ανάκτορο της πρωτεύουσάς τους, της Χαττούσας, μιλούν για το «βασιλέα των Άχιγιάβα», που ο ισχυρός Χετταίος βασιλιάς, ένας από τους δυνατότερους της εποχής, τον ονομάζει «άδελφό» του, μιλώντας με σεβασμό γι' αυτόν. Σε άλλη πινακίδα, ο βασιλιάς των Άχαιών θεωρείται ίσος με τους μεγάλους ηγέμονες της εποχής (Αιγύπτου, Άσσυρίας κ.ά.). Άλλού φαίνεται πόσο καλόδεχτα ήταν τα δώρα του στην αύλη των Χετταίων.

Οι καλές αυτές σχέσεις κρατούν έναν αιώνα σχεδόν, το 13ο π.Χ. Άπο την εποχή αυτή έχουμε και το τελευταίο χεττιτικό σχετικό κείμενο, όπου ο Χετταίος βασιλιάς παραπονιέται στον «άδελφό» του για κάποια επίδρομη Άχαιών.

Μυκηναϊκά αγγεία - ψευδόστομοι αμφορείς - από τη Ρόδο. Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου.

Άριστερά: Άλαβάστρινο άγγείο, άντιπροσωπευτικό δείγμα τής εξάιρετης έργασίας και πείρας τών Μυκηναίων τεχνιτών στην επεξεργασία τής πέτρας. Έχει τρεις πρόσθετες λαβές οε σχήμα S. Βρέθηκε στόν 4ο τάφο τής άκρόπολης τών Μυκηνών. Μέσα τού 16ου αϊ. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Λίθινος λύχνος με άνάγλυφο διακόσμηση στην περιφέρεια. Στο κεντρικό βαθούλωμα έβαζαν τó λάδι, στερέωναν τó φυτίλι.

Οί Μυκηναίοι και ή Κύπρος. Η Κύπρος είναι ή σπουδαιότερη άποικία τών Άχαιών, γύρω στα 1230 π.Χ., όπως δείχνουν οί πρόσφατες ανασκαφές στην πόλη Έγκωμη. Η κατεργασία τού χαλκού πού υπήρχε άφθονος στό νησί, έδωσε την εύκαιρία νά άποκτήση μεγάλη σημασία ή Κύπρος.

Άχαιοί και Αίγυπτος. Κάποιοι Άχαιοί, τέλος, θα είναι οί «Άχαιβάσα» τών αιγυπτιακών επιγραφών, πού με τούς «λαούς τής θάλασσας» εισβάλλουν στην Αίγυπτο, στό τέλος τού 13ου αϊ. «Τά νησιά ήταν άνάστατα, όπως και οί ήπειροι», γράφει χαρακτηριστικά μιá αιγυπτιακή επιγραφή για τήν εποχή αυτή.

Άναστάτωση στό 12ο αϊ. π.Χ. Ο 12ος αϊ. π.Χ. είναι ή δύσκολη εποχή τών Μυκηναίων. Καταλύεται, όπως είδαμε, τó χεττιτικό κράτος. Η Αίγυπτος αρχίζει νά λυγίξει σοβαρά. Οί μεγάλες παλαιές έμπορικές άγορές άφανίστηκαν ή χαροπαλεύουν. Νέες δυνάμεις κυριαρχούν, πού έφεραν άναστάτωση στην ίσορροπία πού υπήρχε ως τότε. Τó εμπόριο τών Άχαιών δέχεται άποφασιστικό χτύπημα. Τού λείπουν οί άγορές κι οί δρόμοι κλείνουν. Πριν άπό τó τέλος τού αϊώνα, τελείως ξαφνικά, όλα τά μυκηναϊκά άνάκτορα στην Έλλάδα καταστρέφονται άπό φοβερή φωτιά κι άφανίζεται ή δύναμη τών βασιλέων τους.

Δωριείς. Στα 1100 π.Χ. άλλο σκληρότερο κι όριστικό γεγονός έφερε νέα εποχή: Οί Δωριείς και άλλα συγγενικά τους φύλα αρχίζουν νά κατεβαίνουν στη Νότια Έλλάδα. Έγκαινιάζεται ή Έποχή τού Σιδήρου.

6. Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τροία. Πριν άπό εκατό χρόνια πίστευαν πώς ό Τρωικός πόλεμος ήταν παραμύθι, πλασμένο άπό τόν Όμηρο. Ο Σλήμαν φέρνοντας στό φώς τά έρείπια τού Ίλίου (Τροίας) στα 1870, έδειξε πώς ήταν πραγματικότητα ό μύθος. Έννια πόλεις, χτισμένες ή μιá πάνω στην άλλη, άποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές πού συνεχίστηκαν άργότερα, και προσδιορίστηκε με ακρίβεια ποιά άπό αυτές ήταν ή Τροία τής εποχής τού Πριάμου.

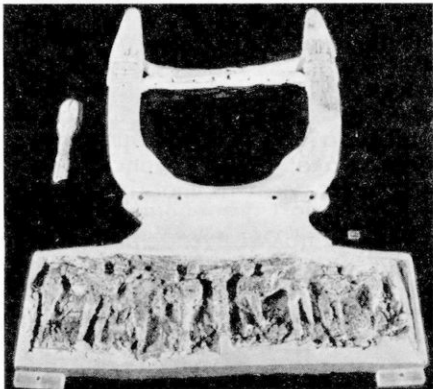

Ἐξάιρετος πήλινος πίθος με παράσταση τοῦ Δούρειου ἵππου. 7ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Μυκόνου.

Ἡ αἰτία τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἀναφέρεται ὡς αἰτία τοῦ πολέμου, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, ἡ ἄρπαγὴ τῆς Ὠραιᾶς Ἑλένης, ἀπὸ τὸν Πάρη, γιὸ τοῦ Πριάμου. Ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ κράτη ἔνωσαν τὶς δυνάμεις τους κι ἐκστράτευσαν με ἀρχηγὸ τὸ δυνατότερο βασιλιά, τὸν Ἀγαμέμνονα, γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὴν Ἑλένη.

Ἄγνωστη ἢ πραγματικὴ αἰτία. Ἡ θέση τῆς Τροίας ὅμως ἦταν νευραλγικὴ γιὰ τὸ ἐμπόριο τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὸ ΒΑ Αἰγαῖο καὶ τὸν Εὐξείνιο. Μήπως σκοπὸς τῶν ἀρχαίων ἦταν νὰ καταλάβουν ὀρισμένα σημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας; Ποιὰ ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου;

Σύμπλεγμα ολόγλυφο δύο γυναικών και ενός μωρού (πρόκειται ίσως για δύο θεές και ένα μικρό θεό). Βρέθηκε στην ακρόπολη τών Μυκηνών, χρονολογείται στις αρχές του 13ου αι. π.Χ. και αποτελεί εξαιρετικό δείγμα τής αξιοθαύμαστης τεχνικής στο ελεφαντοστόν τών Μυκηναίων λεπτογυρνών. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Λύρα από ελεφαντοστόν. Στη βάση της έχει ανάγλυφες σφίγγες (φανταστικά όντα με κεφάλι γυναίκας και σώμα λιονταριού). Βρέθηκε στο θολωτό τάφο τού Μενιδίου Ἀττικής και χρονολογείται στο 13ο αι. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ἄ Τρωικός πόλεμος ἔγινε τὸ 13ο αἰ. μαρτυροῦν οἱ ἀνασκαφές. Ἡ ἀρχαία ἔλληνική παράδοση τοποθετοῦσε τὸν Τρωικὸ πόλεμο στὰ 1184 π.Χ., τὴν ἐποχὴ δηλ. ποὺ οἱ Ἀχαιοὶ ἀγωνίζονταν νὰ βροῦν ἀγορές καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τοὺς ἐμπορικοὺς τοὺς δρόμους, ποὺ ἐκλείναν ὀλοένα ἀπ' ὅλες τὶς κατευθύνσεις. [Οἱ τελευταῖες ἀνασκαφές τῆς Τροίας ἐδείξαν πῶς ὁ πόλεμος ἔγινε τὸ 13ο αἰ.].

Μὲ τὸν Τρωικὸ πόλεμο θέλησαν οἱ Ἀχαιοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ πέρασμα τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀπαραίτητων γιὰ τὴν προμήθεια βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς καὶ πλήθους ἀπὸ πρῶτες ὕλες; Θεωροῦσαν ἀναγκαῖο ν' ἀποκτήσουν πρακτορεῖα στὴ σπουδαία ἐμπορικὴ θέσῃ τῆς Τροίας; Πάντως, ἡ αἰματηρὴ ἐκείνη ἐπιχείρησις δὲν ὠφέλησε πολὺ, γιὰτὶ οἱ ἀνασκαφές ἐδείξαν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐγκατάστασις Ἑλλήνων ἐκεῖ, μετὰ τὸν πόλεμο.

Μυκηναϊκὸς ἀμφοροειδὴς κρατῆρας ποὺ βρέθηκε σὲ τάφο στὴν Ἐγκωμῆ τῆς Κύπρου. Παριστάνεται, δεξιὰ, ὁ Ζεὺς ποὺ κρατεῖ τὴν πλάστιγγα τῆς μοίρας, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἄρμα τῶν πολεμιστῶν, ποὺ ἐτοιμάζονται νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ μάχη. Μιὰ σχετικὴ σκηνὴ ὑπάρχει στὴν Ἰλιάδα. Ἀρχές τοῦ 14ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Ε'. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ χώρα. Γεωγραφική θέση. Στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἡ Κύπρος ἀπόχτησε ξεχωριστὴ σημασία. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέση προσδιόρισε τὴ μοίρα τῆς. Τοποθετημένη στὸ σταυροδρόμι τῶν θαλάσσιων ἐμπορικῶν δρόμων, ἀνάμεσα στὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Κρήτη ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴ Μ. Ἀσία, τὴ Συρία, Παλαιστίνη κι Αἴγυπτο ἀπὸ τὴν ἄλλη, στάθηκε χῶρος ποῦ εὐνοήθηκε πολὺμορφα ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐξωτερικό.

Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Πρῶτες ὕλες. Οἱ κάτοικοί τῆς ἦταν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, ἐπειδὴ ὅμως ὑπῆρχαν στὸ νησί πλούσια κοιτάσματα χαλκοῦ, μόλις ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται αὐτὸ τὸ μέταλλο, κατάγιναν ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐκμετάλλευσή του καὶ πλούτισαν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές τῶν τάφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποῦ περιέχουν ἀφθονά χρυσά κι ἀσημένια κοσμήματα.

Ἐμπόριο. Ναυτιλία. Ἄλλη ἀφορμὴ πλοῦτου κι ἀκόμη μεγαλύτερης ἀνθῆσης τοῦ ἐμπορίου στάθηκε ἡ ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας, γιατί τὸ νησί εἶχε ἀφθονή ξυλεία γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν.

Οἱ Κύπριοι στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ εἶχαν ἀρχικὰ πολλὲς σχέσεις μὲ τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ἀργότερα, μὲς στὴ δευτέρη χιλιετία, ἀνάπτυξαν στενὲς σχέσεις μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κρήτη, ἀπ' ὅπου γινόταν εἰσαγωγὴ ἔργων μικροτεχνίας (πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἀποκαλύπτονται σήμερα στοὺς τάφους τῆς Κύπρου).

Οἱ Ἕλληνες στὴν Κύπρο. Μεγάλῃ ἀκμῇ παρατηρεῖται στὸ νησί, στὴ Μυκηναϊκῇ ἐποχῇ. *Τότε φτάνουν οἱ Ἕλληνες στὴν Κύπρο.* Ἡ σπουδαιότερη πόλη τῆς περιόδου εἶναι ἡ Ἐγκωμη. Πρόκειται γιὰ μιὰ πραγματικὴ πόλη, μὲ ὀργανωμένο πολεοδομικό* σχέδιο. Δρόμοι ποῦ διασταυρώνονται κάθετα διασχίζουν τὸ χῶρο τῆς καὶ περνοῦν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ δημόσια κτίρια. Δυνατὰ τεῖχη μὲ πύργους τὴν ἀσφαλίζουν ἀπὸ κάθε κίνδυνο.

Γενικὴ ἀποψη τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μυκηναϊκῆς πόλης τῆς Ἐγκωμης στὴν Κύπρο, ὅπου, ὅπως καὶ στὸ Κίτιο, γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τοῦ χαλκοῦ, ποῦ ἐβγαίνει ἀπὸ τὰ πλούσια στὸ εἶδος μεταλλεῖα τοῦ νησιοῦ. Ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος, εἶχε τέσσερις πύλες προσανατολισμένες στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, καὶ ἰδιαίτερη ἐντύπωση ἔκαμε στὴ μελέτη τοῦ χῶρου τὸ γεγονός ὅτι εἶχε φαρδιούς δρόμους ποῦ διασταυρώνονταν κανονικά. Στὸ κέντρο τῆς πόλης ὑπῆρχαν δημόσια κτίρια καὶ τὸ ἱερό τοῦ θεοῦ τοῦ Χαλκοῦ.

Ἄγγειο πῆλιν – κρατήρας – τοῦ τέλους τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. Εἶναι γνωστὸ ὡς «ἄγγειο τῶν πολεμιστῶν», ἀπὸ τὴν παράσταση ποῦ εἰκονίζεται ἐπάνω του. Παριστάνονται στρατιῶτες ὄπλιοι μὲν ποῦ ξεκινοῦν γιὰ τὸν πόλεμο. Φοροῦν κνημίδες, θώρακα, περικεφαλαία, ἀσπίδα, καὶ ἀπὸ τὸ δόρυ τοὺς κρέμεται τὸ δισόκι τοὺς. Στὴν ἄκρη ἀριστερὰ μιὰ γυναικεῖα μορφή ποῦ χαιρετᾶται μὲ κίνηση τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τῆς. Βρέθηκε ὁ ἓνα σπῆτι μὲς στὸν περίβολο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. 13ος π.Χ. αἰ.

Οἱ Ξενικὲς ἐπιδράσεις. Πρὶν ἔρθουν οἱ Ἕλληνες στὸ νησί, οἱ Κύπριοι, ὅπως δείχνουν τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἐνῶ ἔχουν δική τους καλλιτεχνική ἀντίληψη, ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Μ. Ἀσίας, κι ὕστερα ἀπὸ τὴ Συρία. Ἀφομοιώνουν ὅμως στὸ τέλος τὶς ξένες ἐπιδράσεις.

Αἰγυπτιακὴ ἐπιβολή. Οἱ εἰδικοί πιστεύουν πῶς ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰ. π.Χ. ἡ Κύπρος πλήρωνε φόρο ὑποτελείας* στοὺς φαραῶ τῆς Αἰγύπτου, ποῦ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν πολὺ δυνατοί. Ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπιβολὴ συνεχίστηκε ὡς τὸ 14ο αἰῶνα (ὁ φόρος δινόταν σὲ εἶδος-σὲ μέταλλο).

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν Κύπρο. Ὑστερᾶ ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὸ νησί, μιλήθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν Κύπρο, καὶ διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία καὶ οἱ συνήθειες.

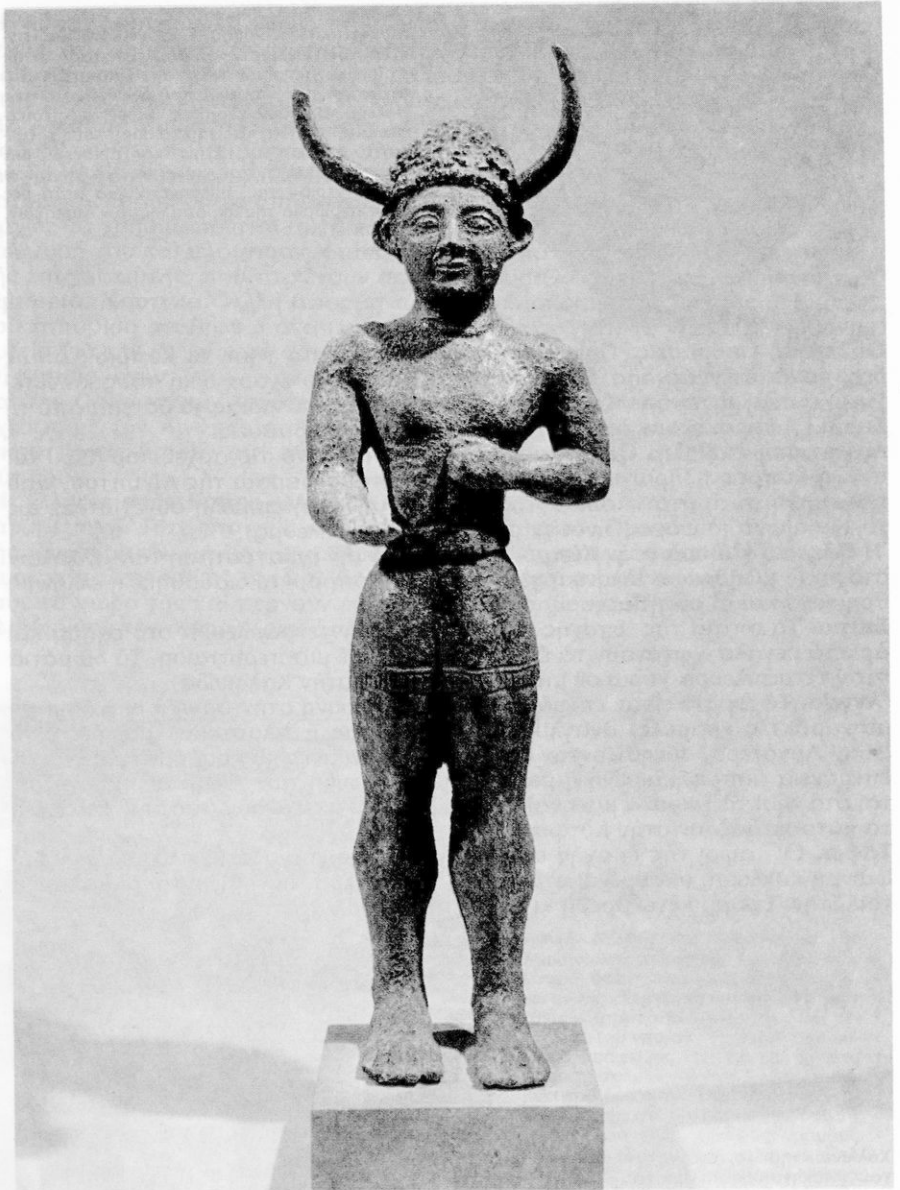
Σπίτια. Τὰ σπίτια τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἦταν τετράπλευρα στὸ σχῆμα καὶ ἀρκετὰ μεγάλα – φτάνουν τὰ ἔντεκα δωμάτια σὲ μιὰ περίπτωση. Τὰ δωμάτια ἦταν τετράπλευρα γύρω σὲ μιὰ ἀνοικτὴ αὐλὴ (στὴν Καλοψίδα).

Ἄγγεῖα. Τὰ ἀγγεῖα εἶχαν ἐπιφάνεια σπιλπνὴ κόκκινη στὴν ἀρχὴ ἢ διακόσμηση μὲ χαρακτὲς γραμμῆς, ἀνάγλυφες παραστάσεις ἢ πλαστικὲς* μορφὲς ἀπὸ ζῶα. Ἀργότερα, συνηθίζονταν ζωγραφιστὰ γεωμετρικὰ κοσμήματα πάνω σὲ ἐπιφάνεια ἄσπρη, κόκκινη ἢ μαύρη. Μὲ τὴν ἀφιξὴ τῶν Ἑλλήνων σκορπίζονται στὸ νησί τὰ γνωστὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ποῦ τὰ φέρνουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ τὰ κατασκευάζουν στὴν Κύπρο.

Τάφοι. Οἱ τάφοι τῆς ἐποχῆς εἶναι σπήλαια ἀνοιγμένα στὶς πλαγιὲς τῶν λόφων, ἢ κυκλικοί, σκαμμένοι στὸ βράχο. Ἀργότερα, συνηθίζονται οἱ θαλαμωτοί. Στὴν Ἐγκωμὴ ἔχει βρεθῆ κι ἓνας χριστός θολωτός τάφος.

Χάλκινες κνημίδες, ἀπαραίτητο ἀμυντικὸ ὄπλο γιὰ τοὺς Μυκηναίους πολεμιστὲς. Βρέθηκαν σὲ τάφο τῆς ἐποχῆς αὐτῆς στὴν Καλλιθέα, τοποθεσία κοντὰ στὴν Πάτρα. 13ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Πατρῶν.

Το χάλκινο άγαλμάτιο του θεού του Χαλκού. Βρέθηκε στην Έγκωμη τής Κύπρου κι είναι γνωστό ως ο Κεραιάτης τής Έγκωμης. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Γραφή. Ἡ γραφή τῶν Κυπρίων στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια ἦταν συλλαβική. Τὰ σύμβολα τῆς ἔχουν βρεθῆ χάραγμα ἄνω σὲ ἀγγεῖα καὶ πήλινες πινακίδες. Τὴν ὀνομάζουν κυπρομινωική.
Ἡ Κύπρος δὲν πῆρε μέρος στὸν Τρωικὸ πόλεμο. Ἀναφέρεται μονάχα (στὸν Ὅμηρο) πὼς ὁ βασιλιάς τῆς Κινύρας ἔστειλε στὸν Ἀγαμέμνονα τὸ θῶρακα, ποῦ ὁ ἥρωας φοροῦσε στὶς μάχες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος πολιτισμὸς ποὺ δημιούργησαν οἱ Ἕλληνες. Ἔχει πολλὲς μινωικὲς ἐπιδράσεις (1600-1100 π.Χ.).
2. Πηγές τοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνασκαφικὰ εὐρήματα εἶναι: α) οἱ πινακίδες σὲ Γραμμικὴ Β γραφή, β) τὰ ὀμηρικὰ ἔπη (γράφηκαν τέσσερις αἰῶνες μετὰ τὴν ἐξαφάνισή του).
3. Χτίζονται μεγάλα ἀνάκτορα σὲ λόφους ὄχυρωμένους μὲ ἰσχυρότατα τείχη (τὰ Κυκλώπεια).
4. Τρία τὰ εἶδη τῶν τάφων (κάθετοι, θαλαμωτοί, θολωτοί), ὅπου οἱ νεκροὶ θάβονται μὲ πλῆθος κτερίσματα.
5. Ἡ τέχνη εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Ἀρχικά, πολὺ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν κρητική. Ἀναπτύσσονται ὅλοι οἱ κλάδοι: ἀρχιτεκτονική, πλαστική, σφραγιδογλυφία, χρυσοχοΐα, μεταλλοτεχνία, μνημειακὴ ζωγραφικὴ. Χαρακτηριστικὸς τοὺς ἡ πειθαρχημένη ὀργάνωση στὴ διακόσμηση. Θέματα ἀγαπητά: τὸ κυνήγι καὶ οἱ πολεμικὲς σκηνές.
6. Σπουδαία ἢ ἐξάπλωση τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὸ 15ο αἰ. κ. ἢ διείσδυση τῶν Μυκηναίων στὴ Μ. Ἀσία, Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο, Ν. Ἰταλία καὶ Σικελία.
7. Ὁ Τρωικὸς πόλεμος (13ος αἰ. π.Χ.) ὑπῆρξε ἱστορικὸ γεγονός, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Σλήμαν. Μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες προσπάθειες τῶν Μυκηναίων ποὺ φθίνουν εἶναι νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ἐμπόριό τους. Τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα καταστρέφονται ἀφοβερὰ στὸ τέλος τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. Ἡ κἀθοδος τοῦ δεύτερου ἑλληνικοῦ κύματος, τῶν Δωριέων, κλείνει τὴν Ὑστερομυκηναϊκὴ περίοδο.
8. Στὴν Κύπρο δημιουργήθηκε μεγάλος πολιτισμὸς στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ θέση τοῦ νησιοῦ ἔγινε ἀφορμὴ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς κίνησης τοῦ τόπου. Ὑπῆρχαν σπουδαῖα κοιτάσματα χαλκοῦ καὶ μὲ τὴν ἐκμετάλλευσή του κατάγιναν οἱ κάτοικοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἡ ἀφθονὴ ξυλεία τοῦ νησιοῦ βοήθησε στὴν ἀπόκτηση ναυτικοῦ.
9. Ἡ τέχνη τῶν Κυπρίων ἐπηρεάστηκε ἀρχικά ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία κ. ὕστερα ἀπὸ τὴ Συρία, οἱ ἐπιδράσεις ὡστόσο αὐτῶν τῶν χωρῶν ἀφομοιώθηκαν.
10. Οἱ Ἕλληνες φτάνουν στὴν Κύπρο στὴν μυκηναϊκὴ περίοδο καὶ διαδίδουν τὴ γλῶσσα, τὴ θρησκεία καὶ τὶς συνήθειές τους. Τὸ σπουδαι-

ότερο κέντρο τῆς ἐποχῆς στάθηκε ἡ Ἐγκωμη, μιὰ πόλη μὲ μεγάλα σπίτια, μὲ ἴσιους δρόμους, μὲ τείχη κλπ.

11. Τὰ σπίτια ἔχουν σχῆμα τετράπλευρο.

12. Τὰ ἀγγεῖα μονόχρωμα στὴν ἀρχὴ ἢ μὲ χαρακτὴ διακόσμησης. Ἀργότερα στολίζουν τὴν ἐπιφάνειά τους μὲ γεωμετρικὰ κοσμήματα. Ὅταν φτάνουν οἱ Ἕλληνες διαδίδονται τὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα.

13. Ἡ γραφὴ τῶν Κυπρίων στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια ἦταν συλλαβικὴ καὶ τὴν ὀνομάζουν κυπρομινωικὴ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. Τροία – Τρωικὸς πόλεμος:

«Οἱ Ἕλληνες λοιπόν, μιὰ-μιὰ πολιτεία χωριστά, κι ὅσοι ἔσμιγαν συναμεταξύ τους, κι ἀργότερα ποὺ ὀνομάστηκαν ὅλοι ἔτσι, δὲν ἔκαναν τίποτα ὅλοι μαζί πρὶν ἀπὸ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, ἐπειδὴ ἦταν ἀδύνατοι καὶ δὲν ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους. Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὴ τὴν ἔκστρατεία συγκεντρώθηκαν, ταξιδεύοντας τὸ περισσότερο ἀπὸ τὴ θάλασσα».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 3 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

[«Δικὴ τους ἔχουν σήμερα τὴν Τροίαν οἱ Ἀχαιοί!
φαντάζομαι, τί ἀσύμμιχτη βουὴ στὴν πόλῃ!
καθὼς σὰ χύσης μὲς σ' ἓνα πινάκι λάδι
καὶ ξίδι, νὰ ταραάζονται θὰ δῆς ἀνάρια,
ἔτσι χώρια τῶν νικητῶν καὶ νικημένων
ξεφωνητὰ θάχης νάκοῦς ἀνόμοιαις μοίρας.
Αὐτοὶ ἀπ' ἐδῶ πεσμένοι ἀπάνω στὰ κουφάρια
ἀντράδων κι ἀδερφῶν καὶ τῶν παιδιῶν των γέροι
γονιοὶ θεὰ θρηνοῦνε τῶν ἀγαπημένων
τὴ συμφορὰ, μὰ μ' ὄχι πιὰ λεύτερο στόμα»].

Αἰσχύλου, «Ἀγαμέμνων» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

3. Ὁ Κινύρας, ὁ βασιλιάς τῆς Κύπρου, χάρισε θώρακα στὸν Ἀγαμέμνονα:

Κι ἐβόησε τῶν Ἀχαιῶν ν' ἀρματωθοῦν ὁ Ἀτρεΐδης·
καὶ μὲ χαλκὸν ἀστραφτερὸν ὁ ἴδιος ὀπλιζόταν.
Τὰ σκέλη πρῶτα μὲ λαμπρὲς κνημίδες ἔζωσ' ὅλα
ὅπου ἐθηλυκῶνονταν μὲ ὀλάργυρες περόνες.
Τὸ στήθος σκέπασ' ἔπειτα μὲ θώρακα ὅπου δῶρον
φιλοξενίας ἄλλοτε τοῦ ἔδωκε ὁ Κινύρας,
ὅτι τὸ μέγα ἄκουσμα στὴν Κύπρον εἶχε φθάσει
ποῦ ἀρμένιζαν οἱ Ἀχαιοὶ ν' ἀνέβουν εἰς τὴν Τροίαν·
ὄθεν ἐφιλοδώρησεν αὐτὸς τὸν βασιλέα
καὶ δώδεκα εἶχε ὁ θώρακας κλωστὲς ἀπὸ χρυσάφι,
δέκ' ἀπὸ μαῦρον χάλυβα κι εἴκοσι κασιπέρου
καὶ δράκοντες χαλυβικὸὶ τρεῖς ἀπὸ κάθε μέρος
ὡς τὸν λαιμὸν ἀπλώνονταν, ὡς Ἴριδες ποῦ ὁ Δίας
σταίνει σὰ νέφη φοβερὸ σημάδι στοῦς ἀνθρώπους.

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» Α 15-28 (Μετ. Καζαντζάκη – Κακριδῆ)

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ Α

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

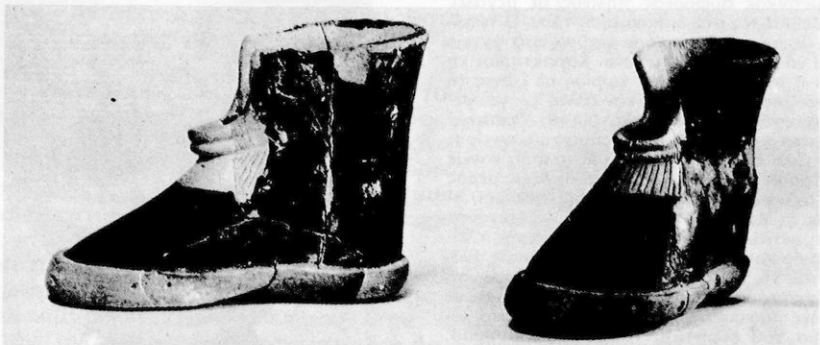
Ὁ ἔρχομὸς τῶν Δωριέων* καὶ διαφόρων ἄλλων συγγενικῶν τοὺς φύλων δημιούργησε πολλές ἀναστατώσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο κι ἄλλαξε τὴ μορφή τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων. Ἡ κάθοδός τοὺς πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Αὐτοὶ γενίκευσαν τὴ χρῆση τοῦ σιδήρου στὸν τόπο.

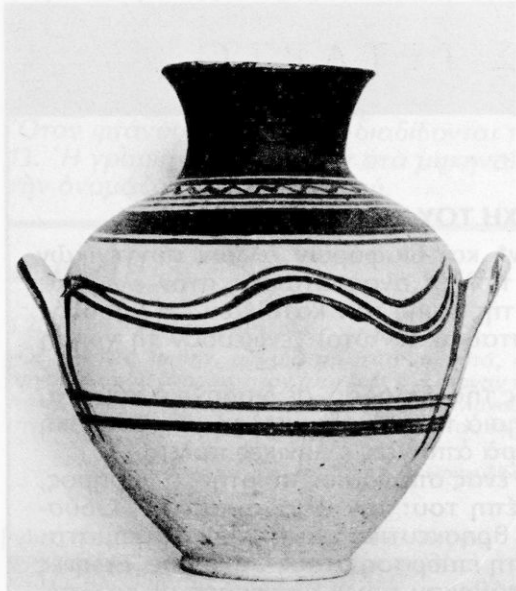
Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, σὲ διαδοχικὰ κύματα, μετανάστευσαν πρὸς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴ μικρασιατικὴ παραλία ἰδρύοντας μιὰ σειρὰ ἀπὸ νέες ἑλληνικὲς πόλεις.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἓνας σπουδαῖος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, γράφει τὰ δύο περίφημα ἔπη του: τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσεια, ποὺ ἦταν ἔθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ταυτόχρονα ποιήματα. Αὐτὰ τὰ ἔπη εἶχαν βαθύτατη ἐπίδραση στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στάθηκαν πηγὴ ἔμπνευσης σὲ καλλιτέχνες καὶ ποιητές.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀνθίζει ἡ γεωμετρικὴ τέχνη, ποὺ εἶναι ἡ πρώτη καθαρὰ ἑλληνικὴ μορφή τέχνης.

Πήλινα παπουτσάκια ἀπὸ τάφο τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Βρέθηκαν στὸ χῶρο ὅπου ἀργότερα ἰδρύθηκε ἡ Ἀρχαία Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας. Προσέξτε πόσο περιποιημένο εἶναι τὸ σχῆμα τους. Μουσεῖο τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς, στὴ Στοὰ Ἀττάλου στὴν Ἀθήνα.

Άμφορέας με άπλή γραμμική διακόσμηση που συνήθιζεται στο τέλος των Μυκηναϊκών χρόνων και στην άρχή των Γεωμετρικών. Τέλος 12ου - άρχές 11ου π.Χ. αί. Βρέθηκε στην Άθήνα.

Γεωμετρικός άμφορέας πήλινος με μεγάλες ζώνες μαύρες στη διακόσμησή του. Ο τεχνίτης ζωγραφίζοντας τόσο μαύρο στο άγγείο θέλει να άπομιμηθή χάλκινο. Χαρακτηριστική είναι ή πρόθεσή του να χωρίση σε ζώνες τη διακόσμηση - σκούρες και άλλες με γεωμετρικά σχέδια έπαναλαμβανόμενα. Υπάρχει μιá αύστηρή άρμονία στο σχήμα του άγγείου, που είναι άνάγκη για να τó καταλάβη κανείς να προσέξη τó περίγραμμά του. Κάθε μέρος του άγγείου: ή βάση, ή γάστρα, οι ώμοι, οι λαβές, ο λαιμός και τó στόμιο με τά έξεχοντα χείλη, φαίνονται καθαρά και είναι σαφής ή λειτουργία τους. Άείζει να προσέξη κανείς, βλέποντάς τα τά άγγεία αυτά στα Μουσεία, τó στιλπνό τους μαύρο χρώμα. Ο μαιάνδρος, σε πολλές ποικιλίες, είναι τó χαρακτηριστικό κόσμημα του έλληνικού γεωμετρικού ρυθμού. 9ος π.Χ. αί. Μουσείο Κεραμεικό.

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

1. ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἀναστατώσεις. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει νὰ κατεβαίνει τὸ τελευταῖο ἐλληνικὸ φύλο, οἱ Δωριεῖς* στὴν Ἑλλάδα, γενικότερη ἀναστάτωση καὶ μετακινήσεις λαῶν σημειώνονται στὴ Βαλκανικὴ καὶ στὴ νότια Εὐρώπη.

Νέο αἷμα στὸν Ἑλληνισμό. Μετὰ τὴ φοβερὴ καταστροφὴ τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων, ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ εἶχε κινδυνεύσει, ἂν δὲ δυνάμωνε ξανά, μὲ τὸ νέο αἷμα. Ἡ ἐξάπλωση τῶν Δωριέων δὲν πραγματοποιήθηκε ἀμέσως. Χρειάστηκαν σχεδὸν δύο αἰῶνες καὶ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα, ὥσπου νὰ ἔρθη πάλι ἰσορροπία, ἔγιναν πολλὲς μεταβολὲς στὴ χώρα. Ὀλόκληρὴ ἡ Ἑλλάδα «σιδηροφοροῦσε», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Θουκυδίδη.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ

Μὲ τὸ τέλος τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου σημειώθηκε ἓνα γεγονός ἀπροσδόκητο: ἡ ἐξαφάνιση τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Β. Δύσκολη καθὼς ἦταν, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ κανεὶς, δὲν εἶχε μεγάλῃ διάδοσι. Θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὰ μυκηναϊκὰ παλάτια καὶ στὰ σπίτια τῶν μεγάλων ἀστῶν γραφεῖς, ποὺ χάνοντας τοὺς κυρίους τῶν ἔφυγαν σ' ἄλλους τόπους. Ἔτσι, ἡ γραφὴ γιὰ τοὺς δύο αἰῶνες ξεχάστηκε στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Ἕλληνες παίρνουν τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο. Ἀπὸ τὸν 9ο π.Χ. αἰ. παρουσιάζεται νέα γραφὴ, ἀλφαβητικὴ ὅμως, ποὺ οἱ Ἕλληνες τὴν ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, ἀλλάζοντας στὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο κάποια σύμβολα γιὰ ν' ἀποδώσουν τὰ φωνήεντα. Ἡ πρώτη χρησιμοποίησις τοῦ ἀλφαβήτου θὰ ἔγινε στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας.

Βαθεῖς ἀλλαγές. Μεγάλαις πολιτικῆς ἀλλαγῆς σημειώθηκαν σ' ὅλη τὴ χώρα. Ἐγκαταλείπονται οἱ παλαιοὶ ἀγροτικὸι συνοικισμοὶ (κῶμες), κι οἱ κάτοικοί τους πηγαίνουν νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ μιὰ πόλη. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ σημειώνωνται ἀπὸ τὸ δέκατο αἰῶνα. Καταργεῖται ἡ βασιλεία στὶς περισσότερες πόλεις, πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου, καὶ τὴν ἐξουσία παίρνουν οἱ ἀριστοὶ (οἱ ἀριστοκράτες).

Νέα διαμόρφωσις τῆς θρησκείας. Μὲ τοὺς Δωριεῖς, τέλος, διαμορφώνεται βασικὰ ἡ μορφή τῆς θρησκείας. Ἡ προελληνικὴ θεὰ τῆς γονιμότητος παύει νὰ εἶναι ἡ κυρίαρχη θεότητα. Οἱ θεοὶ ἀνεβαίνουν, τώρα, στὸν Ὀλυμπο, καὶ πρῶτος ἀνάμεσά τους εἶναι ὁ Ζεὺς, ἀνδρική θεότητα πιά. Ἰδρύονται χωριστοὶ ναοί, πλὴν ἡ πολὺ κοντὰ στὰ παλαιὰ μυκηναϊκὰ παλάτια. Τέλος, ἀρχίζει νὰ διαφαίνεται ὁ ἀνθρωποκεντρικὸς χαρακτήρας ποὺ πῆρε ἀργότερα ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς.

Ἐγκαταστάσεις τῶν Δωριέων. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιούς κατοίκους ὑποτάχθηκαν στοὺς Δωριεῖς, ποὺ τελικὰ σταμάτησαν καὶ κυρίαρχησαν στὸ μεγαλύτερο κομμάτι τῆς Πελοποννήσου. Στὴν Ἀττικὴ δὲν ἐγκαταστάθηκαν, καὶ αὐτὸ τὸ τόνιζαν οἱ Ἀθηναῖοι, πάντοτε. Στὴ Λακωνικὴ, ἡ ἐγκατάστασις τῶν Δωριέων ὑπῆρξε περισσότερο σκληρὴ καὶ τελείως ἰδιότυπη.

3. Ο ΜΥΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ»

Ἡ Ἡρακλῆς. Ἡρωας τῆς δωρικῆς φυλῆς ἔγινε ὁ Ἡρακλῆς. Αἰῶνες μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα, πλάστηκε ὁ μῦθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν παιδιῶν του στὴ γενέθλια γῆ τους. Σύμφωνα μ' αὐτόν, δὲν ἦταν ἐπιδρομεῖς οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ βοήθησαν τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλέους νὰ ἐγκατασταθοῦν ξανὰ στὴν πατρογονικὴ τους χώρα, τὴν Πελοπόννησο, ἀπ' ὅπου εἶχαν διωχθῆ οἱ πρόγονοί τους.

Πίσω ἀπὸ τὸ μῦθο μπορεῖ νὰ κρύβονται πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἴσως δίνουν διαφωτιστικὰ στοιχεῖα οἱ λεπτομέρειές του.

4. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

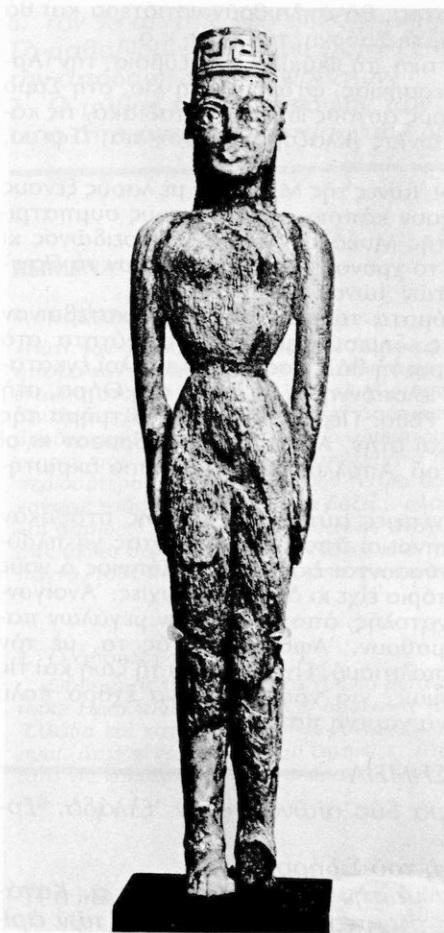
Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων προκάλεσε πολλὲς μετακινήσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Πρὶν ἀκόμα φτάση ἡ δωρικὴ φυλὴ, ἀπὸ τὸ 13ο αἰ., οἱ Ἀχαιοὶ εἶχαν ἐπιζητήσει νὰ ἰδρῦσουν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα στὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στὰ νησιά.

Ἀναστάτωση στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Φοῖνικες κυριαρχοῦν στὴ θάλασσα. Ὡσπου νὰ κυριαρχήσῃ ἡ νέα φυλὴ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο δημιουργήθηκαν ἀνωμαλίες καὶ ἀναστατώσεις. Τὸ ἐμπόριο μὲ τὸ ἐξωτερικὸ σταμάτησε· τὰ ἑλληνικὰ καράβια δὲν ταξίδευαν πιά. Καθὼς οἱ θάλασσες ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ ἀνταγωνιστές, ἔγιναν σχεδὸν θαλασσοκράτορες οἱ Φοῖνικες. Μὲ τὰ καράβια τους ἔφταναν ὡς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πολλὰ διδάξαν στοὺς ἀπομονωμένους Ἕλληνας (ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. π.Χ.). Αὐτοὶ ἔφεραν, τώρα πιά, στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ὕφασματα, γυάλινα ἀγγεῖα, πολλὰ κομψοτεχνήματα, ἀρώματα καὶ στολίδια.

Φεύγουν οἱ καλοὶ τεχνίτες. Οἱ κάτοικοι, τώρα, ἔπρεπε μόνο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς νὰ ἐξοικονομοῦν τὴ ζωὴ τους. Οἱ καλοὶ τεχνίτες δὲ βρίσκανε πλοῦσιους ἀγοραστὲς γιὰ τὰ ἔργα τους· ἔτσι ἔφυγαν κι αὐτοί.

Στὴν Κρήτη, στὸ Ἰδαῖο Ἄντρον (σπήλαιο) ἔχει βρεθῆ μιὰ σειρά ἀπὸ περίτεχνα ἐργασμένες χάλκινες μεγάλες ἀσπίδες, ποὺ ὀρισμένες τουλάχιστον, μὲ τὸν πλοῦτο τοῦ κοσμηματῶς τους θυμίζον περιγραφὲς ἀνάλογων ἀντικειμένων στὸν Ὅμηρο. Εἶναι γνωστὸ πῶς ἡ μεταλλουργία στοὺς Γεωμετρικοὺς χρόνους βρισκόταν σὲ ἀρκετὴ ἀνθιση. Οἱ ἀσπίδες τοῦ Ἰδαίου – δῶρα πιστῶν σὲ θεότητες (στὰ ἱερά τους) – εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ πιὸ ἐντυπωσιακὰ δείγματα τῆς χαλκοπλαστικῆς τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου Κρήτης.

Ἐλεφάντινο ἀγαλματάκι θεότητας γυμνῆς, μετὸ χαρακτηριστικὸ κυλινδρικό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς – τὸν πόλο. Προσέξτε τὴν ὁμοιότητα ποῦ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴ μορφή καὶ τὶς μορφές στὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. σὺς σελ. 142-143. Αὐτὴ ἐδῶ, μάλιστα, ἔχει μεγαλύτερη πλαστικότητα (τὰ στογγυλέματα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος) καὶ τοισμένο τὸ ζωηρὸ καὶ φωτεινὸ βλέμμα μετὰ τὰ πελώρια μάτια. Γύρω στὰ 750 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Μετανάστευση Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολή. 10ος αἰ. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς παλαιούς κατοίκους δὲ μπόρεσαν νὰ ὑποφέρουν τὴν περιορισμένη αὐτὴ ζωὴ, σὲ διαδοχικὰ κύματα, ἀπὸ τὸ 10ο αἰ. π.Χ., σηκώνονται καὶ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀναζητώντας ἄλλου γῆ γιὰ ἐγκατάσταση ὀριστική. Ἄρχισε ἔτσι μιὰ κίνηση πρὸς τὴν Ἀνατολὴ τοῦ ζωτικότερου καὶ πῖο θαρρετοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸν παλαιὸ πληθυσμὸ.

Ἡ δυτικὴ παραλία τῆς Μ. Ἀσίας θύμιζε ἀφάνταστα τὸ ἑλληνικὸ τοπίο κι ἡ γῆ τῆς ἦταν πλουσιότερη. Εἶχε ἀκόμη καὶ τὸν ἴδιο φυσικὸ διαμελισμὸ, εὐνοώντας τὸ σχηματισμὸ μικρῶν κρατιδίων. Γι' αὐτὸ ἐκεῖ καὶ στὰ κοντινὰ νησιὰ ἀναζητήσαν χώρους γιὰ ἐγκατάσταση πλῆθος Ἑλλήνες.

Αἰολικὲς ἀποικίες. Ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Βοιωτία κύματα πληθυσμοῦ, οἱ Αἰολεῖς, φτάνουν στὴ Μυτιλήνη καὶ στὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ παραλία, τὴν

περιοχή τῆς Τρωάδας. Ἀπὸ κεῖ, ἀργότερα, θὰ ἀπλωθοῦν νοτιότερα καὶ θὰ ἰδρῦσουν σειρὰ ἀπὸ πόλεις: τὴ Μύρινα, τὴ Σμύρνη, τὴν Κύμη κ.ἄ.

Ἰωνικὲς ἀποικίες. Ἀποικοὶ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, τὴ Φωκίδα, τὴν Εὐβοία, τὴν Ἀργολίδα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Πύλο τῆς Μεσσηνίας, φτάνουν στὴ Χίο, στὴ Σάμο καὶ στὴν ἀπέναντι παραλία. Στους τόπους αὐτοὺς ἰδρυσαν, σταδιακά, τὶς κατοπινὲς δώδεκα μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας [Κλαζομένες, Φώκαια, Ἐφεσο, Μίλητο κ.ἄ.].

Μακριὰ ἀπ' τὴν ἀρχικὴ τους πατρίδα οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας μὲ λαοὺς ξένους πίσω τους, νιώθανε τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχουν κάποια σχέση με τοὺς συμπατριῶτες τους. Ἰδρυσαν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ὅλοι μαζί συγκεντρώνονταν, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, γιὰ νὰ γιορτάσουν τὰ Πανιώνια – θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ γιορτὴ τῶν Ἴωνων.

Δωρικὲς ἀποικίες. Τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν Δωριέων ποὺ κατέβαιναν στὴν Ἑλλάδα, πάνω ἀπὸ δύο αἰῶνες, δημιούργησαν νέα στενότητα στὸ χῶρο. Εἶχαν πιά συνηθίσει οἱ παλαιότεροι τὴ θάλασσα καὶ ἔτσι πολλοὶ ἐγκαταλείπουν τὴ χώρα. Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, φτάνουν στὴ Θήρα, στὴ Μήλο, στὴν Κρήτη, στὴν Κῶ καὶ στὴ Ρόδο. Πέρασαν στὸ νότιο τμήμα τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, στὴν Κνίδο καὶ στὴν Ἀλικαρνασσό. Ἰδρυσαν καὶ οἱ Δωριεῖς ἀποικοὶ δικό τους κοινὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, στὸ Τριόπιο ἀκρωτηρίου.

Οἱ συνέπειες τοῦ ἀποικισμοῦ. Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς κίνησης στάθηκαν ἀνυπολόγιστα μεγάλες. Ζωτικὸι καὶ ἐξυπνοὶ οἱ ἀποικοὶ, βρίσκοντας γῆ πλούσια καὶ ὄρους ζωῆς θαυμάσιους, ἀναπτύσσονται ἐκπληκτικά. Ξύπνιος ὁ νοὺς τους, φιλοπεριεργος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο εἶχε καὶ ἄλλες ἀνησυχίες. Ἀνοίγοντας ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀπογόνους τῶν μεγάλων παλαιῶν πολιτισμῶν, πολλὰ εἶχαν νὰ μάθουν. Ἀφομοιώνοντας τα, μὲ τὸν καιρὸ, ἀνάπτυσαν δικό τους ἀξιόλογο πολιτισμὸ. Εἶχαν νικήσει τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀμέτρητες δυσκολίες τῆς. Πάλευαν ὅμως, γιὰ χρόνια, μ' ἓνα ἐχθρὸ πολὺ ἰσχυρὸ: τὴ νοσταλγία γιὰ τὴν παντοτινὰ χαμένη πατρίδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οἱ Δωριεῖς ριζώνουν σὲ διάστημα δύο αἰῶνων στὴν Ἑλλάδα. Ἔρχονται ἀπὸ τὸ βορρά.
2. Ἐγκαθιζέται μ' αὐτοὺς ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου.
3. Μεγάλες μεταβολὲς συμπίπτουν μὲ τὴν παρουσία τους: α. Κατάλυση τῆς βασιλείας, πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου, καὶ ἀνοδος τῶν ἀριστοκρατῶν στὴν ἐξουσία, β. Ἐξαφάνιση τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς, γ. Δημιουργία τῶν πρώτων πόλεων. δ. Βασικὴ διαμόρφωση στὴ θρησκεία. Ἰδρύνονται χωριστοὶ ναοὶ γιὰ τοὺς θεοὺς.
4. Τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυτιλία σταματοῦν. Στὴ θάλασσα κυριαρχοῦν οἱ Φοίνικες τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς δωρικῆς κατάκτησης.
5. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς παλαιούς κατοίκους δὲν ὑποτάχθηκαν, συνέχισαν, ὅπως καὶ πρῖν, νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ Μ. Ἀσία, καὶ τὰ νησιά. Ἐκεῖ, μὲ τὸν καιρὸ δημιουργήθηκαν τρεῖς ὁμάδες ἐλληνικῶν πόλεων: οἱ αἰολικὲς, οἱ ἰωνικὲς καί, τέλος, οἱ δωρικὲς.

6. Τὸν 9ο αἰ. π.Χ. νέο εἶδος γραφῆς ἐγκαινιάζεται: τὸ ἀλφαβητικόν. Τὸ μαθαίνουν ἀπὸ τοὺς Φοινίκες προσθέτοντας κι ἄλλα γράμματα γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν φωνηέντων.
7. Ὁ μῦθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἡρακλειδῶν πλάστηκε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Ἑλλάς ἐσιδηροφόρει:

«Γιατὶ τὸν παλιὸ καιρὸ τόσο οἱ Ἕλληνες ὅσο καὶ οἱ βάρβαροι ποὺ κατοικοῦσαν τὴν ἤπειρο κοντὰ στὴ θάλασσα, ἀφότου ἄρχισαν συχνότερα νὰ περνοῦν μὲ καράβια ὁ ἕνας ἐνάντια στὸν τόπο τοῦ ἄλλου, τὸ γύρισαν στὴ ληστεία, ἔχοντας ἀρχηγούς ἀντρες ποὺ δὲν ἦταν βέβαια ἀπὸ τοὺς πρὸ ἀσημαντοὺς, γιὰ τὸ ἴδιο τοὺς τὸ κέρδος, καὶ γιὰ νὰ βροῦνε συντήρηση γιὰ τοὺς πρὸ ἀδύνατους, καὶ πέφτοντας ἀπάνω σὲ πολίτευς ἀνοχύρωτες, ποὺ ἦταν μᾶλλον συμπλέγματα ἀπὸ χωριά, λεηλατοῦσαν καὶ κέρδιζαν ἔτσι τὸ περισσότερο βίος τοὺς, ἐφόσον τέτοια δουλειὰ δὲ λογιζόταν ἀκόμα ντροπὴ, ἀλλ' ἀπεναντίας τοὺς ἔδινε καὶ κάποια δόξα... ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα σιδηροφοροῦσε μὲ θύρακες καὶ ἀσπίδες, ἐπειδὴ κατοικοῦσαν σὲ ἀνοχύρωτους συνοικισμοὺς καὶ δὲν πῆγαινε κανεὶς στὶς ἄλλες πολιτεῖες χωρὶς κίνδυνο, κι ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς, νὰ εἶναι ἀρματωμένοι πάντα, τοὺς ἦταν συνήθεια, ὅπως εἶναι σήμερα στοὺς βαρβάρους».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 5-6 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. Ὁ ἀποικισμός:

... «Οἱ Δωριεῖς πάλι, ὀγδόνα χρόνια μετὰ τὰ Τρωικὰ κυριέψαν τὴν Πελοπόννησο μαζὶ μὲ τοὺς Ἡρακλείδες. Μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ ὑστερ' ἀπὸ πολὺν καιρὸ, ἀφοῦ ἠσύχασε ἡ Ἑλλάδα καὶ καταστάλαξαν μὲ μόνιμη ἀσφάλεια χωρὶς νὰ μετακινῶνται πιά οἱ πληθυσμοί, ἄρχισε νὰ στέλνη ἔξω ἀποικίες, καὶ τὶς μὲν Ἰωνικὲς πόλεις καὶ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς νησιωτικὲς τὶς ἀποίκισαν οἱ Ἀθηναῖοι... Καὶ ὅλ' αὐτὰ χρίστηκαν μετὰ τὰ Τρωικὰ...».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 12 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. Ἡ παλιὰ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς, κατὰ τὸν Θουκυδίδη:

«... Ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασιλιάδων ἦταν κατοικημένη σὲ πολλὲς μικρὲς πολιτεῖες, ἡ καθεμιὰ μὲ δικό της διοικητικὸ κέντρο καὶ δικούς της ἀρχόντες, κι ὅταν δὲ φοβοῦνταν ἀπὸ ἐξωτερικὸ κίνδυνο δὲ μαζεύονταν νὰ κάνουνε συμβούλια μὲ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ ἔλυνε τὰ πολιτικὰ τῆς ζητήματα κι ἔκανε τὶς συσκέψεις τῆς ἡ καθεμιὰ πολιτεία χωριστὰ... Ὅταν ὁμως ἐγίνε βασιλιάς ὁ Θησεύς, ποὺ ἦταν πολὺ μυαλωμένος κι εἶχε μεγάλη ἐξουσία, ἀναδιοργάνωσε ὄχι μόνο τὶς ἄλλες ὑποθέσεις τοῦ τόπου, ἀλλὰ κατάργησε καὶ τὶς βουλὲς καὶ τὶς διοικήσεις τῶν ἄλλων πόλεων, καὶ τοὺς ἔφερε ὅλους μαζὶ στὴ σημερινὴ πολιτεία κι ἀνάδειξε μιὰ βουλή κι ἕνα διοικητικὸ κέντρο, ὥστε ἐνώθησαν ὅλοι μαζὶ, κι ἐνῶ τοὺς ἀφησε νὰ ζοῦν καὶ νὰ νέμονται τὰ κτήματά τους ὅπως καὶ πρὶν, τοὺς ἀνάγκασε ὁμως νὰ χοῦνε μιὰ πολιτεία, κι ἀφοῦ τῶρα πιά σ' αὐτὴ πλήρωναν ὅλοι φόρους, τὴν παράδωσε ὁ Θησεύς στοὺς διαδόχους του μεγάλῃ καὶ τρανή. Κι ἀπὸ τότε ὡς τῶρα ἀκόμη κάνουν οἱ Ἀθηναῖοι γιορτὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ τὴ λένη «συνοικία» μὲ δημόσια δαπάνη»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Β, 15 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

Ο ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΥ

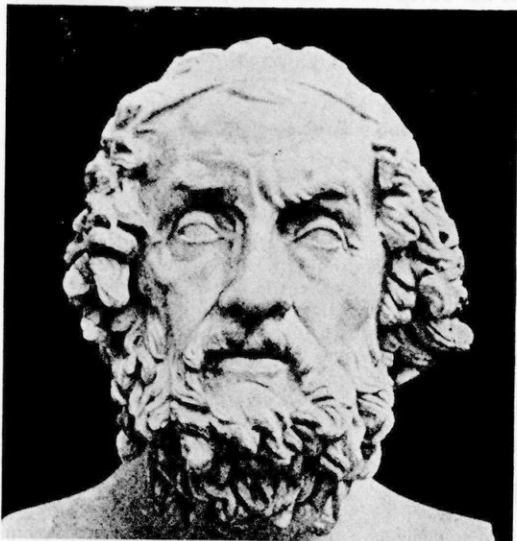
1. Η ΙΛΙΑΔΑ ΚΙ Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Οί παλαιοί μύθοι κι οί παραδόσεις. Φεύγοντας για πάντα από την Ελλάδα, εκτός από λιγοστά κινητά αγαθά, έπαιρναν μαζί τους οί Έλληνες στη Μ. Ασία έναν κόσμο ολόκληρο από παραδόσεις και συνήθειες, από παλαιούς μύθους. Οί Ίωνες, μάλιστα, είχαν ολοζώντανα στη μνήμη τους τὰ κατορθώματα τών παλαιών ήρώων, που πήραν μέρος στον πόλεμο τής Τροίας. Πολ- λές διηγήσεις απ' αυτές σχετιζόνταν με τις άλλοτινές τους πατρίδες. Άλλοι, μέσα στην οικογένειά τους, είχαν προγόνους που αγωνίστηκαν, ακόμη πα- λαιότερα, για τήν εγκατάσταση τών Αχαιών στα μικρασιατικά παράλια.

Οί ραψωδοί. Στους νέους χώρους όπου κατοίκησαν, κράτησαν τις ίδιες συνήθειες, τόν ίδιο τρόπο ζωής. Η πιό αγαπητή τους διασκέδαση έγινε τὸ ἄκουσμα ὄλων εκείνων τών ἀξέχαστων ιστοριῶν, που πλανόδιοι τραγουδι- στές, οί *ραψωδοί*, γυρίζοντας από πόλη σὲ πόλη, στις γιορτές και στα πανη- γύρια, ἢ στις αὐλές τών τοπικῶν ἡγεμόνων, τραγουδοῦσαν για τὰ κατορθώ- ματα τών μεγάλων ήρώων στους ἤχους τής λύρας τους.

Ο Όμηρος. Στις ἀρχές τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ένας μεγαλόπνοος ποιητής, ὁ Όμη- ρος, ἔγραψε τὸ ὠραιότερο ἔπος που ἔχει ὡς σήμερα ἰδεῖ τὸ φῶς τής ἡμέρας σ' ολόκληρο τὸν κόσμο.

Ίλιάδα. Χρησιμοποιώντας ὅλα αὐτὰ τὰ παλαιὰ τραγούδια, τὰ γεμάτα ήρω- ικὰ κατορθώματα, δεμένα με τὸν Τρωικὸ πόλεμο, σύνθεσε τήν *Ίλιάδα* (15.693 μεγάλοι στίχοι), περιγράφοντας τοῦ Ἀχιλλέα τὸ θυμὸ, ὅταν ἀδικημένος ἀπὸ

Προτομή τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῶν αἰῶνων, τοῦ Όμήρου. Τὸ ἔργο πρέπει νὰ ἔχη γίνει μετὰ τὸν 40 π.Χ. αἰ., στήν ἐποχή που ἐνδιαφέρονται πολὺ οἱ καλλιτέχνες νὰ ἀποδώσουν τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ εἰκο- νιζόμενου. Προσέξτε πόσο τὰ μάτια εἶ- ναι ἄσφυχα, γιατί ὁ γλύπτης ἤθελε νὰ τονίση τὴν τυφλότητα τοῦ ποιητῆ. Μουσείο Σβεριν (Γερμανία).

τὸ βασιλιὰ Ἀγαμέμνονα ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὸν πόλεμο, μὲ συνέπειες πολὺ φοβερές γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ γεγονός, πλέκονται ἀμέτρητες διηγήσεις κι ἀριστοουργηματικὰ διαρθρώνονται πληθoς ἐπεισόδια τοῦ πολέμου γύρω στὰ τείχη τῆς Τροίας, ὅπου θεοὶ κι ἄνθρωποι ἀγωνίζονταν γιὰ ἓνα τέλος.

Ὀδύσσεια. Τὸ δευτέρου ὀμηρικὸ ἔπος, ἡ Ὀδύσσεια (12.110 στίχοι), περιγράφει τὶς ἀφάνταστες περιπέτειες τοῦ ἥρωα-βασιλιὰ τῆς Ἰθάκης, ποὺ δέκα χρόνια περιπλανήθηκε, ὥσπου ν' ἀξιωθῆ νὰ γυρίσῃ πίσω στὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἡ ἀκατανίκητὴ νοσταλγία γιὰ τὸ νησί του κυριαρχεῖ στὸ ποίημα ὁλόκληρο, ποὺ ἐκφράζει, ἴσως, καὶ τὴ νοσταλγία ἀμέτρητων ἑλληνικῶν ψυχῶν ποὺ ζώντας αἰῶνες στὴν πλούσια μικρασιατικὴ γῆ, θὰ εἶχαν τὴν ἴδια λαχτάρα μὲ τὸν Ὀδυσσεύα: νὰ τοὺς δοθῆ ἡ χαρὰ ν' ἀντικρίσουν «καὶ τὸν καπνὸ μανάχα ν' ἀνεβαίνει ψηλὰ ἀπὸ τὸ τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ νὰ πεθάνουν».

Ἐθνικὸ καὶ θρησκευτικὸ ἔπος τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα. Τὰ δύο αὐτὰ ἄφραστα σὲ ὁμορφιὰ καὶ ἀπλὸ μεγαλεῖο τραγοῦδια δὲν ἦταν δύο ἀριστουργήματα μονάχα γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Μέσα τους κλεινόνταν ὁλόκληρη ἡ παλαιὰ τους ἱστορία, ζωγραφίζονταν οἱ θεοὶ τους, περιγράφονταν τὰ ἔργα τῶν ἡρώων τους: ἦταν ἓνα ἐθνικὸ, καί, μαζί, θρησκευτικὸ ποίημα, ἔξοχο σὲ ποιότητα.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν. Σ' ὁλόκληρη τὴν ἀρχαιότητα αὐτὰ τὰ δύο ἔπη θὰ πρωτοδιάβαζαν οἱ Ἕλληνες, μικρὰ παιδιὰ ἀκόμη στὸ σχολεῖο, κι αὐτὰ θὰ τοὺς διαμόρφωναν τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς

Ἐὸ πλούσιος κόσμος σὲ κάθε του πτυχῇ, ποὺ περιγράφει ὁ Ὅμηρος μὲ τόση λεπτομέρεια, ἀπὸ τὸ τέλος ἀκόμη τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὑπῆρξε πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τοὺς ἀγγειογράφους, σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ὅσο φιλοτεχνούνταν ἀγγεῖα μὲ ζωγραφιστὲς παραστάσεις. Στὴν εἰκόνα μας ἐρυθρόμορφο ἀγγεῖο – οἱ μορφές καὶ διάφορες λεπτομέρειες ἔχουν ἀφεθῆ στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑπόλοιπου εἶναι ζωγραφισμένη μὲ μαῦρο χρῶμα – φιλοτεχνημένο στὴν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 430 π.Χ., ποὺ παριστάνει τὸν Ὀδυσσεύα στὸ κέντρο, καθισμένο σ' ἓνα βράχο στὸν Κάτω Κόσμο. Δεξιᾶ, εἰκονίζεται ὁ Ἑρμῆς, μὲ τὸ φτερωτὸ μυτερὸ καπέλο, τὰ φτερωτὰ πέδιλα καὶ τὸ κρηπίκειο στὸ ἀριστερὸ του χερὶ. Ἀριστερὰ, ὁ νεκρὸς σύντροφος τοῦ Ὀδυσσεῦς Ἑλήνωρ (εἶχε σκοτωθῆ καθὼς ἐφευγαν ἀπὸ τὸ σπῆτι τῆς Κίρκης).

ιδέες για τις εύγενικές πλευρές της ζωής. Αυτά θα έδιναν φτερά στη φαντασία τους και θα τους καλλιεργούσαν την καλαισθησία.

Αιώνες πολλούς αργότερα, ο στρατηλάτης Μέγας Ἀλέξανδρος θα κοιμάται με την Ἰλιάδα κάτω ἀπ' τὸ προσκέφαλό του, λαχταρώντας νὰ βρεθῆ κάποιος ἄλλος Ὁμηρος, στὴ σύντομη ἀλλὰ συγκλονιστικὴ ζωὴ του, γιὰ νὰ γράψῃ τὴ δική του ἱστορία. Τὸ ἀθάνατο ἔπος θὰ τὸν ἐμπνέῃ στὸ μεγάλο του ἔργο.

Τὰ ἔπη αὐτὰ στάθηκαν, ἀκόμα, πλούσια πηγὴ ἐμπνευσης σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τέχνης, ὡς τὸ σβήσιμο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ὅμως κι ἀργότερα, ἀπὸ τότε πὺ γνώρισε ἡ Εὐρώπη, στὰ νεώτερα χρόνια, τὸν Ὁμηρο, πλῆθος ἀπὸ ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες κίνησαν δημιουργικὰ τὴ φαντασία τους χάρι στὶς ἐπικὲς διηγήσεις καὶ στοὺς ἥρωές τους.

Καὶ μόνο τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἂν εἶχε δώσει ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, θ' ἄξιζε μὲ σεβασμὸ κι ἀγάπη νὰ μελετᾶ ὁ κόσμος τὴν ἱστορία τῆς. Κι ὅμως ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς προσφοράς τῆς στὴν ἀνθρωπότητα.

2. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

Οἱ μυκηναϊκὲς ἀναμνήσεις συμπληρώθηκαν μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ. Γράφοντας ὁ Ὁμηρος γιὰ τοὺς ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια δηλ. τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, στηρίχτηκε μόνο στὶς ἀναμνήσεις πὺ ὑπῆρχαν στὰ παλαιότερα τραγούδια ἀπ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Καὶ τὰ δύο ἔπη δὲν εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ἀπλὰ ποιήματα. Μέσα σ' αὐτὰ καθρεφτίζεται ἡ καθημερινὴ ζωὴ, οἱ ἀσχολίες, οἱ συνήθειες, ἡ θρησκεία κι ἡ τέχνη ἀκόμα ἐνὸς ὀλόκληρου πολιτισμοῦ. Εἶναι φυσικὸ στὶς πηγές πὺ τὸν εἶχαν ἐμπνεύσει, νὰ μὴ δινόταν κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ, συνθέτοντας

Ἀριστερά: Λεπτομέρεια ἀπὸ ἀγγεῖο τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων πὺ εἰκονίζει τὴν τύφλωση τοῦ Πολύφημου ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεῦς. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἄργους. 7ος π.Χ. αἰ.

Δεξιά: Μικρὸ ἀττικὸ ἀγγεῖο (ὄλη) μὲ παράσταση κριαριοῦ, κάτω ἀπ' τὴν κοιλιά τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει ἓνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεῦς. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Αἰγίνας. 7ος π.Χ. αἰ.

τὸ ἔργο του ὁ Ὅμηρος, χρειάστηκε νὰ συμπληρώσῃ ἐκείνος πολλὰ κενὰ μὲ συνήθειες τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Ὅμηρος πηγὴ γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ περίοδο. Γιὰ τὴν τέχνη τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ βοήθεια ποὺ προσφέρουν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν σὲ χώρους τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ θυμίζουν τόσο πολὺ τὶς περιγραφὲς ἀνάλογων ἀντικειμένων, ὥστε δίνουν τὴν ἐντύπωση πῶς τὰ εἶχε ἰδεῖ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς.

Λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν περίφημο κρατῆρα τοῦ Εὐφρονίου, ποὺ πρόσφατα ἐγίνε γνωστός. Στὴν κύρια ὄψη τοῦ ἀγγείου παριστάνεται ὁ Σαρπηδῶν νεκρός, νὰ τὸν παίρνουν ὁ Ὑπνος κι ὁ Θάνατος. Προσεξτε τὸ θαυμάσιο σχέδιο τῆς παράστασης καὶ τὴν ἐξαιρετὴ ὀμορφιὰ τοῦ ξανθοῦ νέου· τὸ αἷμα τρέχει ἀκόμη ποτᾶμι ἀπὸ τὶς πληγές του. Τελευταία δεκαετία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Ν. Ὑόρκης. Τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειογράφου διακρίνεται ἐπάνω δεξιά.

Μεγάλος πήλινος γεωμετρικός αμφορέας. Βρέθηκε στο Δίπυλο – κοντά στην πύλη δηλαδή της αρχαίας Αθήνας, όπου υπήρχε μεγάλο νεκροταφείο, το επίσημο της πόλης, για πολλούς αιώνες. Πρόκειται για μνημειακό έργο που είχε τη θέση επιτύμβιου «σημάτος» (αγάματος ή στήλης). Ο ρυθμός βρίσκεται πλέον στην άνησσή του. Παρατηρήστε πόση φαντασία έχει ο καλλιτέχνης, που κατορθώνει με ελάχιστα σχήματα να γεμίσει την τεράστια επιφάνεια του πελώριου αυτού αγγείου (ύψος 1.62 μ.). Είναι εκπληκτική ή αφαιρετική ικανότητα του τεχνίτη στο γεωμετρικό αγγείο. Με δύο-τρεις χαρακτηριστικές γραμμές κατορθώνει να δώσει συνοπτικά το θέμα – πουλί, ζώο. Και η ανθρώπινη μορφή έχει δοθεί με γεωμετρικό τρόπο. Ένα τρίγωνο ανεστραμμένο είναι ο θώρακας του άνδρος, μία ευθεία γραμμή ο λαιμός του, όπου επικάθεται το στοργυλό περίπου κεφάλι, που στο κέντρο του έχει μία εδαφόχρωμη – στο χρώμα του πηλού – κυκλική επιφάνεια, με μία κουκκίδα στο κέντρο, μαύρη, που δηλώνει το μάτι. Η μέση είναι λεπτότατη, ένα τρίγωνο ακόμη αποτελεί τους γλουτούς και κατόπι ψηλά και μακριά προβάλλουν τὰ πόδια. Τόσο στο αγγείο τούτο, όσο και στη λεπτομέρεια του κρατήρα – έχει βρεθεί πάλι στο Δίπυλο και ζωγραφίστηκε, όπως πιστεύεται, από τον ίδιο άγνωστο σε μας τεχνίτη – που εικονίζεται παρακάτω, ανάμεσα στις λαβές υπάρχει το θέμα που προσδιορίζει τη χρήση του αγγείου. Πώς είναι δηλαδή έπιτάφιο. Στον αμφορέα παριστάνεται ο νεκρός πάνω στην κλίνη του, πάνω του κρέμεται σαν σημαία το σάβανο του, που στην αντίληψη του γεωμετρικού τεχνίτη δεν έπρεπε να κρύβει το σώμα. Και στα δύο αγγεία ο νεκρός παριστάνεται μ' ένα τρόπο παράξενο, που έχει ως σκοπό να δείξει τον όγκο του σώματος, χωρίς όμως να υπολογίζεται πώς είναι αδύνατο να είναι ξαπλωμένη ή μορφή σε τέτοια στάση. (Τὰ πόδια είναι ξαπλωμένα: από τη μέση και πάνω, το σώμα είναι γυρισμένο προς τὰ εμπρός – διακρίνεται μάλιστα τὸ ένα χέρι πάνω και τὸ άλλο κάτω – τέλος, ὁ λαιμός και τὸ κεφάλι είναι πάλι σὲ προφίλ). Στὸν κρατήρα, τὸ θέμα είναι ἡ νεκρική πομπή πρὸς τὸ νεκροταφείο. Ὅπως και στὸν αμφορέα, ἄνθρωποι θρηνηδοὶ – με τὰ χέρια στὸ κεφάλι τους – βρίσκονται δεξιά κι ἀριστερά ἀπὸ τὸ φέρετρο τοῦ νεκροῦ. Στὴν κάτω ζώνη παριστάνεται σειρά ἀπὸ ἄρματα, που θυμίζουν τις ἄρματοδρομίες που περιγράφει ὁ Ὅμηρος νὰ γίνονται πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ. Προσέξτε πόσο ἐπιδώκει ὁ καλλιτέχνης, νὰ μὴ ἀφήσει κανένα σημεῖο ἀκόσμητο, χωρίς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ πιθανὸ τὸ εικονιζόμενου στοιχείου. Π.χ. ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ πόδια τῶν ἀλόγων τῶν ἄρματος ὑπάρχει ἕνα πουλί και μικρὰ διακοσμητικὰ σχέδια. Χρειαζέται νὰ προσέξει ἀκόμα ὁ θεατὴς πόσο ἡ διακόσμηση τονίζει τὴ γραμμὴ τοῦ αγγείου, καθὼς και τὴν ποικιλία στὴν ἀπόδοση τοῦ μαϊνάνδρου. Καὶ τὰ δύο αγγεία χρονολογούνται στὸν ἄριμο γεωμετρικὸ ρυθμὸ, γύρω στὰ 750 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Γενικά, οί μυκηναϊκές ἀναμνήσεις συνταιριάζονται μὲ στοιχεῖα τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς στὸν Ὅμηρο, ἔτσι, πού χρειάζεται πολλή προσοχή, ἀν θελήσῃ κανεὶς νὰ τὸν χρησιμοποίησῃ γιὰ πηγὴ τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου.

3. Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

[**Ἀλλαγὴ στὸ πνεῦμα τῆς τέχνης.** Ἐνῶ τὸν πρῶτο αἰῶνα, ὕστερ' ἀπὸ τὴ δωρική κάθοδο, συνεχίζεται ἀδιάσπαστη ἡ τέχνη ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, σιγὰ-σιγὰ ἀλλάζει πνεῦμα καὶ σταθεροποιεῖται σὲ μιὰ μορφή πειθαρχημένη, γεμάτη δυναμισμό, πού ἀπὸ κεί κι ὕστερα θὰ ἐξελιχθῇ φτάνοντας σὲ τελειότητα μοναδική, διατηρώντας ὅμως πάντα τὰ ἴδια βασικὰ χαρακτηριστικά].

[**Ὁ χαρακτήρας τῆς γεωμετρικῆς τέχνης.** Ἡ γεωμετρικὴ τέχνη εἶναι ἡ πρώτη γνήσια ἑλληνικὴ τέχνη, δημιούργημα τοῦ λαοῦ πού σχηματίστηκε ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τῶν Ἀχαιῶν μὲ τοὺς Δωριεῖς.

[**Πήλινα ἀγγεῖα.** Ὀνόμασαν Γεωμετρικὴ τὴν τέχνη καὶ τὴν ἐποχὴ ὀλόκληρη, γιὰτὶ τὰ περισσότερα ἔργα πού ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τότε, πήλινα ἀγγεῖα κυρίως, ξεχωρίζουν γιὰ τὴ διακόσμησή τους: ποικιλία γεωμετρικῶν σχεδίων σὲ διάφορους σχηματισμούς καὶ παραλλαγές.

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι καλοφτιαγμένα, μὲ στέρεο ἀλλὰ καὶ ἀρμονικὸ σχῆμα. Τὰ αἰσθάνεται κανεὶς νὰ στηρίζονται γερὰ στὴ βάση τους καὶ νὰ ἔχουν τέλειες ἀναλογίες. Στὴ διακόσμηση, ἡ ἐλευθερία τῆς μινωικῆς τέχνης καὶ ἡ σχετικὴ τῆς μυκηναϊκῆς ἐξαφανίζονται. Ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, τακτοποιημένα σὲ διάφορες ζώνες, ἀκολουθοῦν αὐστηρὴ πειθαρχία].

Διακοσμητικὰ μοτίβα*. Τόσο πολὺ ἀποφεύγουν τὸ ἐλεύθερο σχεδιασμό, ὥστε τοὺς κύκλους ἢ τὰ ἡμικύκλια τὰ φτιάχνουν μὲ διαβήτη. Τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι, ῥόμβοι, σ' ἀμέτρητη ποικιλία, ἀργότερα μαιανδροὶ πολύμορφοι ἀπλώνονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Ἀργοῦν νὰ ζωγραφίσουν ζῶα καὶ πουλιά, ἢ τὸν ἄνθρωπο, κι ὅταν τὸ δοκιμάζουν, κι αὐτῶν τὸ σχῆμα δίνεται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.

Ἀγάλματα. Τὰ ἀγάλματα, ὅσα ἔχουν σωθῆ, εἶναι μικρὰ στὸ σχῆμα. Ξεχωρίζουν γιὰ τὴ στερεότητα στὴ μορφή καὶ γιὰ τὴν ἀγρυπνη ματιά. Τοὺς λείπει ὅμως ἡ πλαστικότητα. Οἱ ἀναλογίες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος δὲν εἶναι, ἀκόμη, ἀσωτές.

Χάλκινα σκευή. Κατασκευάζονται πήλινα, χάλκινα καὶ ἐλεφάντινα μικρὰ ἀγάλματα ἀνθρώπων καὶ ζῶων, πλήθος χάλκινα σκευή, λέβητες, πόρτες, περόνες, κράνη, χρυσὰ διαδήματα κι ἄλλα κοσμήματα.

Ἀρχιτεκτονική. Τὰ κτίρια πού σώθηκαν δείχνουν ἀρχιτεκτονικὴ ἀπλή. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κατασκευάζεται ὁ ναὸς τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη.

4. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Ἡ ζωὴ περιορισμένη. Πειρατεία. Τὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, πού ἔδινε ζωὴ καὶ πλοῦτο στὴ χώρα, σταμάτησε, ὅπως εἶδαμε, γιὰ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνες, κι ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων περιορίστηκε μόνο στὶς γεωργικὲς δουλειές καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἡ πειρατεία ἔγινε γενικὸς κανόνας καὶ κανεὶς δὲν τὴ λογάριαζε γιὰ ντροπή. Ἦταν ἀνάγκη.

Πόλεις. Ἀνάμεσα στὸ 10ο καὶ τὸν 9ο αἰ. π.Χ. διαμορφώθηκαν οἱ πόλεις. Ἦταν ἀπαραίτητη αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ, γιὰτὶ πολλοὶ κίνδυνοι ἀπειλοῦσαν τοὺς παραγωγ-

γούς, καθώς μετέφεραν τὰ ἐμπορεύματά τους σ' αὐτὰ τὰ ἀνήσυχα χρόνια. Οἱ πόλεις ἰδρύθηκαν κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις, ἐκεῖ ὅπου συγκεντρώνονταν, ἀλλοτε, οἱ ἄνθρωποι σ' ἓνα εἶδος ἀγορᾶς, γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων.

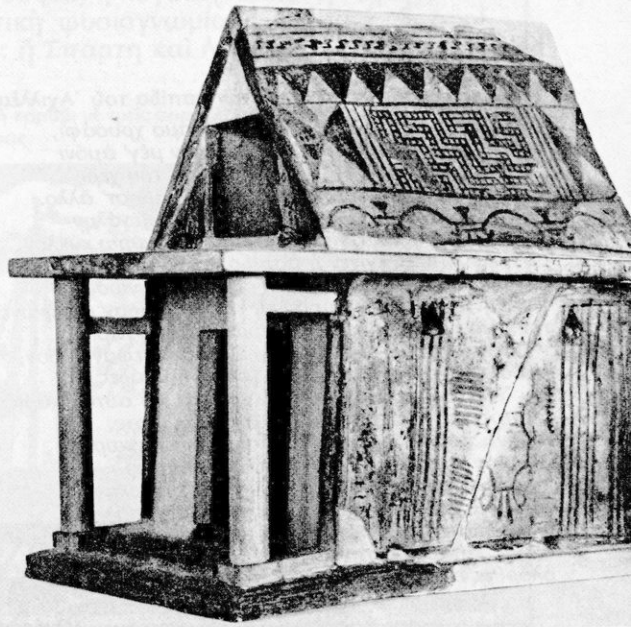
Ἀργοπορεῖ ἡ ἀνάπτυξη βιοτεχνίας. Ἡ ἀλλαγὴ δὲν ἦταν γενικὴ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· ὀρισμένες περιοχὲς συνέχισαν τὸν παλαιὸ τρόπο ζωῆς. Βιοτεχνία δὲν ὑπάρχει τοὺς πρώτους αἰῶνες. Κάθε ἄνθρωπος (ὁ βασιλιάς, οἱ εὐγενεῖς κι ὁ λαός) καταγίνεται μὲ τὴ γεωργία ἢ τὴν κτηνοτροφία καὶ φτιάχνει μόνος του τὰ εἶδη ποὺ χρειάζονται στὸ σπίτι. Τὸ ἴδιο κι οἱ γυναῖκες· ἀκόμη κι οἱ βασιλισσες ὑφαίνουν, γνέθουν καὶ καταγίνονται μὲ τὶς σπιτικές δουλειές.

Μεταλλοτεχνία, κεραμεικὴ. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ὅμως, καὶ ἡ βιοτεχνία ἀναπτύσσεται καὶ ἡ μεταλλοτεχνία ἰδιαίτερα προοδεύει. Τῆς κεραμεικῆς ἡ ἐξέλιξη συνεχίζεται ὁμαλά.

Ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν Δωριέων γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν, ποὺ οἱ τάφοι τους εἶναι γεμάτοι κτερίσματα*, ὅπως δείχνουν οἱ ἀνασκαφές.

Τὸ πολίτευμα. Ἡ βασιλεία, ὅσο ὑπάρχει, δὲν εἶναι ἀπόλυτη στὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλιάς κυβερνάει μαζί μὲ τὴ «Βουλὴ τῶν γερόντων», τοὺς «ἀρίστους». Τοὺς καλεῖ σὲ συμβούλιο γιὰ νὰ πάρουν ἀποφάσεις, ποὺ ἀνακοινώνονται στὸ δῆμο (λαό). Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δίνει ὁ Ὅμηρος. Ἡ σύναξη τοῦ λαοῦ, ποὺ καθιερώνεται σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, θὰ ἐξελιχθῆ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀργότερα, ὅπως κι ἡ Βουλὴ τῶν γερόντων προετοιμάζει τὴν ἄνοδο τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἐξουσία.

Πήλινο ὄμοιωμα ἱεροῦ. Στὴν κάτοψη του εἶναι ὀρθογώνιο, μὲ δυὸ τετράγωνους πεσοῦς στὴν πρόσοψη καὶ δώμα ἐπάνω, σκεπασμένο μὲ δίρριχτη στέγη. Ἐμπρὸς ἔχει ἐξώστη. Τὰ γεωμετρικὰ σχέδια ποὺ ὑπάρχουν στὴν ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια, τὸ χρονολογοῦν στὸν 8ο αἰῶνα π.Χ. Βρέθηκε στὸ ἱερὸ τῆς Ἥρας στὸ Ἄργος. Τὸ ἔργο δίνει μιὰ εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν πρώτων ναῶν στὴν Ἑλλάδα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ποὺ μιμοῦνται τὸ σχῆμα τῶν σπιτιῶν. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

1. Ὁ Ὅμηρος στάθηκε ὁ ἔθνικὸς ποιητὴς καὶ ὁ μεγάλος παιδαγωγὸς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τὰ ἔπη του ἦταν ἓνα εἶδος Ἀγίας Γραφῆς γιὰ τοὺς Ἕλληνας.
2. Ἀτέλειωτη πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἔχουν περιορισμένη ἀξία σὰν ἱστορικὴ πηγὴ.
3. Ἡ Γεωμετρικὴ τέχνη ἐκφράζει ἓνα νέο πνεῦμα, γεμάτο δυναμισμό, στερεότητα καὶ πειθαρχία. Τὸ ὄνομά της προέρχεται ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, ποὺ στολίζονται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.
4. Ἡ Ζωὴ εἶναι ἀπλή καὶ περιορισμένες οἱ ἐργασίες στὴ γεωργία καὶ στὴν κτηνοτροφία. Πληγὴ τῆς ἐποχῆς ἡ διαρπαγὴ, ποὺ καθιερώνεται ἀπὸ ἀνάγκη καὶ δὲ θεωρεῖται ντροπὴ.
5. Γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μαζὶ μὲ τὴ στάχτη στοὺς τάφους βάζουν ἀφθονα κτερίσματα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ὁ θεὸς Ἥφαιστος φτιάχνει τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλεύου:

«Σκληρὸν χαλκόν, κασσίτερον, πολύτιμο χρυσάφι,
καὶ ἀσήμι βάνει στὴν φωτιά, κατόπιν μέγ' ἀμόνι
εἰς τὸν κορμὸν τοποθετεῖ καὶ στὸ δεξιὸν τοῦ χέρι
σφύραν ἀδράχνει δυνατὴν, καὶ τὸ διλάβι σ' ἄλλο.
Κι ἐπλάσε πρῶτα δυνατὴν ἀσπίδα καὶ μεγάλην
ὄλην μὲ τέχνη καὶ τριπλὸν λαμπρὸν τριγύρω κύκλον,
μὲ πέντε δίπλες ἐγένινε ἡ ἀσπίδα καὶ σ' ἐκείνην
λογίων εἰκόνες ἐπλάθε μὲ τὴ σοφὴ του γνώση.
Τὴν γῆν αὐτοῦ, τὸν οὐρανόν, τὴν θάλασσαν μορφώνει
τὸν ἥλιο τὸν ἀκούραστον, γεμάτο τὸ φεγγάρι,
τ' ἀστέρια ὅπου τὸν οὐρανὸν ὀλοῦθε στεφανώνουσι,
τὴν δύναμιν τοῦ Ὀρίωνος, Ἰάδες, Πηλιάδες,
τὴν Ἄρκτον, ποὺ καὶ ἄμαξαν καλοῦν καὶ αὐτοῦ γυρίζει
πάντοτε, τὸν Ὀρίωνα ἀσάλευτα τηρώντας,
ἡ μόνη ποὺ τ' Ὀκεανὸς τὸ λούσμα δὲν γνωρίζει.
Δύο κατόπιν ἔκαμεν ἀνθρώπων πολιτείας
καλές· στὴ μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι
νυφάδες ἀπ' τὰ γονικὰ συνόδευαν στὴν πόλιν...
κι ἀγόρια κεῖ στριφογυρνοῦν εἰς τὸν χορὸν τεχνίτες,
αὐλοὶ, κιθάρες ἀντηχοῦν στὴν μέση κι οἱ γυναῖκες
ὀλόρθες εἰς τὰ πρόθρονα θωρούσαν κι ἔθαυμάζαν...».

Ὅμηρου, «Ἰλιάδα» Σ, 474-495 (Μετ. Ι. Πολυλά)

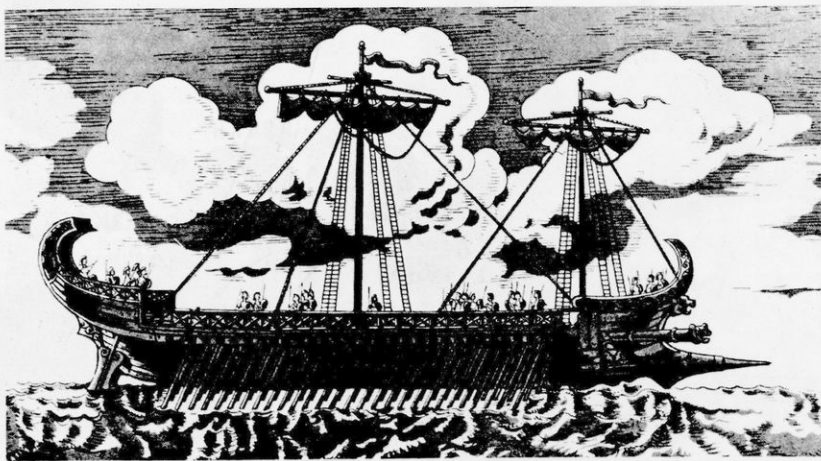
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (800 - 500 π.Χ.)

Ο δεύτερος ελληνικός αποικισμός στάθηκε ένα από τα θαυμαστότερα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων. Σε χρονικό διάστημα δυο αιώνων τα σύνορα του Έλληνισμού απλώθηκαν, έξω από την Ελλάδα, από τη Μαύρη Θάλασσα ως την παραλία της Β. Αφρικής, κι από τη βορειότατη Μ. Ασία ως την Ιταλία και την παραλία της Ισπανίας.

Η αλλαγή της ζωής στις πόλεις, με τη σπουδαία ναυτική και έμπορική κίνηση που αναπτύχθηκε, δημιούργησε πολλά προβλήματα έσωτερικά. Πραγματοποιήθηκε γι' αυτό σταδιακά σειρά από πολιτειακές μεταβολές. Σ' αυτή την εποχή γράφονται και οι πρώτες νομοθεσίες στις ελληνικές πόλεις και αναπτύσσονται αξιοθαύμαστα η φιλοσοφία, η λογοτεχνία και η τέχνη. Δυο πόλεις, με διαφορετική φυσιογνωμία ή καθεμιά, ξεχωρίζουν στον ελληνικό χώρο: η Σπάρτη και η Αθήνα.

Αναπαράσταση από τριήρη, δηλαδή καράβι με τρεις σειρές κουπιά, ταχύπλοο. Πρώτοι οι Κορίνθιοι έφτιαξαν τριήρεις.

Ο ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

1. «ΓΕΝΟΣ» ΚΑΙ ΦΥΛΗ

Στενός ό σύνδεσμος τών μελών του γένους. Ό βασιικός πυρήνας στην πανάρχαιη έλληνική κοινωνία ήταν τó γένος. Ήταν ομάδα από συγγενικές οικογένειες με ιδιαίτερο όνομα. Κατάγονταν από κοινό πρόγονο και είχαν κοινές λατρείες. Άρχηγός αναγνωριζόταν ό μεγαλύτερος στην ήλικία, κι όλοι υπάκουαν σ' αυτόν. Έκείνος παρακολουθούσε τή ζωή, τες άσχοιίες και τó φέριμο όλων τών μελών του γένους. Τακτοποιούσε τες διαφορές τους κι ήταν μαζί και θρησκευτικός άρχηγός στις ίεροτελεστίες που γίνονταν γύρω από τήν οικογενειακή έστία. *Στενή άλληλεγγύη υπήρχε ανάμεσα στα μέλη κι ό ξένος που θά πρόσβαλε ένα απ' όλα, είχε ν' αντιμετώπιση όλόκληρο τó γένος.* Άν για άνόσια συμπεριφορά ή γι' άλλο παράπτωμα διωχνόταν ένα μέλος από τó γένος του, δέν υπήρχε φοβερώτερη τιμωρία. Καμιά προστασία δέν είχε πιά, όλοι τόν περιφρονούσαν κι ήταν από κεί και πέρα «άνθρωπος χωρίς προγόνους και οικογενειακή έστία». Πολλά γένη μαζί άποτελούσαν τή φυλή. Προστάτης της ήταν ένας θεός.

Διάλεκτοι. Οι μεγάλες φυλές (Ίωνες – Δωριείς) ξεχώριζαν μεταξύ τους και από τή μορφή τής έλληνικής γλώσσας που μιλούσαν, τή διάλεκτο. Κοινές θρησκευτικές γιορτές, κοινói πρόγονοι, κοινή διάλεκτος ήταν τά χαρακτηριστικά που ένωναν με στενοús δεσμούς τά μέλη κάθε φυλής στην άρχαία Έλλάδα.

Ο Β' ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

2. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ - ΚΡΑΤΗ

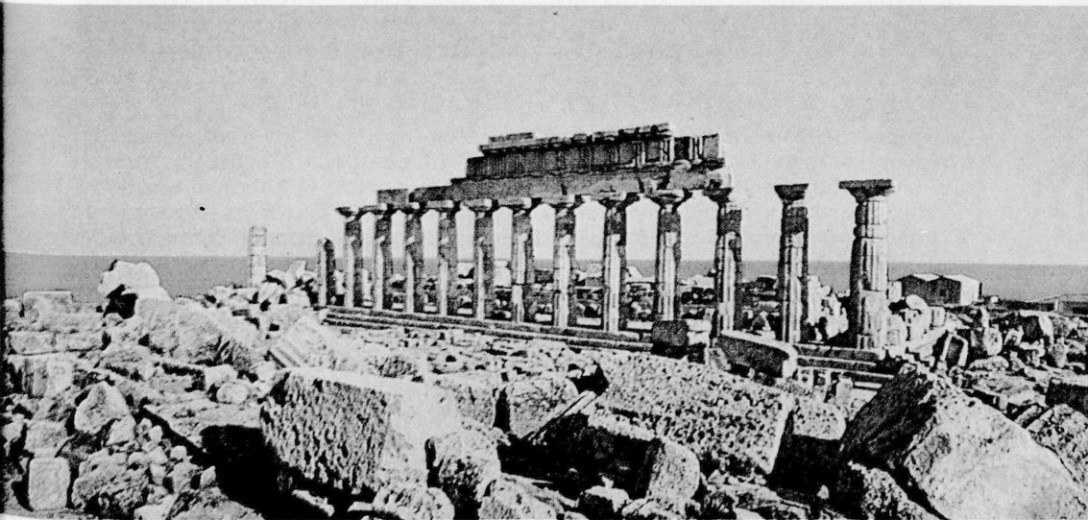
Ἀγορά. Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων ἄνοιξε νέους ὀρίζοντες στοὺς Ἕλληνες. Οἱ χώροι, ὅπου ἄλλοτε συγκεντρώνονταν κάθε τόσο οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων μεταξύ τους, οἱ ἀγορῆς κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις, ἐγίναν τὰ κέντρα τῶν πόλεων. Ἐκεῖ ἱδρυσαν τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν. Διαμορφώθηκε ἀκόμη ὁ χώρος τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ χώρος γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν πολιτῶν.

Οἱ πόλεις-κράτη. Οἱ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν γύρω ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις. Ἄρκετοῖ ἄλλοι ἐξακολούθησαν ἀκόμη νὰ κατοικοῦν στὴν ὑπαιθρο (κοντὰ στὰ χωράφια ἢ τ' ἀμπέλια τους, ἢ κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου καταγίνονταν μὲ τὸ ψάρεμα). Ἐξακολούθησε δηλαδή νὰ ὑπάρχει ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, κι ἓνας ἀριθμὸς ἀπὸ χωριά («δήμους»). Σὲ μερικὲς περιπτώσεις πόλη καὶ χωριά ἀποτελοῦσαν τὸ ἴδιο κράτος, ποὺ τ' ὄνομά του, τὸ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, ὅπως θὰ τὴ λέγαμε σήμερα. Ἔτσι, ὅταν μιλάμε γιὰ τὴν Ἀθήνα στὴν ἀρχαιότητα, ἐννοοῦμε ὀλόκληρη τὴν Ἀττικὴ. [Πόλεις δὲν ὀργανώθηκαν σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, αὐτὰ τὰ χρόνια. Σὲ ἀρκετὲς περιοχὲς ἡ ζωὴ ἐξακολούθησε ὅπως καὶ πρὶν].

Κάθε πόλη-κράτος εἶναι τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ἄλλες, συχνὰ μάλιστα πολεμοῦν μεταξύ τους. Συνήθως ὑπάρχει φιλικὴ διάθεση ἀνάμεσα στὶς πόλεις ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια φυλὴ (ιωνικὲς, δωρικὲς).

Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας καὶ ἔργο τῶν βασιλέων τῆς ἐποχῆς. Ἀργότερα, οἱ μεγάλες πόλεις-κράτη θὰ ἀποχτήσουν στρατό, νομοθεσία καὶ νόμιμα δικό τους. Ἐγίναν, δηλαδή, σωστὰ κράτη, ἀλλὰ μικροσκοπικὰ σὲ ἔκταση. **Διάφορες πόλεις-κράτη στὴν Ἑλλάδα.** Στὴν Πελοπόννησο δημιουργήθηκαν ἡ Σπάρτη, τὸ Ἄργος, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικυῶν [κοντὰ στὸ σημερινὸ Κιάτο] κ.ἄ.

Ἀρχαῖκός ναὸς στὴν ἀκρόπολη τοῦ Σελινοῦντος στὴ Σικελία.

Στην Κεντρική Ἑλλάδα σημειώνουν γρήγορη ανάπτυξη ἡ Ἀθήνα καὶ τὰ Μεγάρα. Στὴν Εὐβοία, τέλος, ἡ Χαλκίδα καὶ ἡ Ἐρέτρια. Παράλληλα, στὴ Μ. Ἀσία οἱ ἀλλοτινὲς ἀποικίες [Μίλητος, Σάμος, Ἐφεσος, Χίος, Φώκαια] ἔχουν μεγαλώσει καὶ ἀντιμετωπίζουν ἄρκετὰ προβλήματα ἑσωτερικά. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς πόλεις-κράτη θὰ παίξουν σπουδαῖο ρόλο στὸ δεύτερο ἀποικισμό.

3. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Πολιτικὲς διαμάχες. Ἡ δημιουργία τῆς πόλης-κράτους πρόσφερε ἀσφάλεια στοὺς κατοίκους, ἀνεση γιὰ τὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου καὶ ὀδήγησε στὴ δημιουργία νέων πόρων ζωῆς. Εἶχε ὅμως καὶ μερικὲς δυσάρεστες συνέπειες. Ἡ κυριότερη ἦταν οἱ διαμάχες καὶ οἱ διάφορες ζυμώσεις, ποὺ τὶς προκάλεσαν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἢ ἤθελαν νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία.

Ὅσοι δὲν πετύχαιναν τὸ σκοπὸ τους ἢ τοὺς παραμέριζαν οἱ ἄλλοι, σχημάτιζαν, μὲ τὸν καιρὸ, τὴ μερίδα τῶν δυσσαρεστημένων καὶ κάποια στιγμή αἰσθάνονταν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσουν ἀλλοῦ μόνιμη ἐγκατάσταση. Ἡ γῆ πάλι, ὅσο αὐξάνει ὁ πληθυσμὸς, δὲν ἔφτανε γιὰ ὅλους. Χρειάζονταν νέοι «κλήροι».

Δημιουργία ἀνάγκης επέκτασης. Στὶς πόλεις ἐξάλλου ἡ ἐμπορικὴ κίνηση καὶ ἡ βιοτεχνία ποὺ ἀναπτύχθηκαν πρόβαλαν νέες ἀνάγκες: ὁ πληθυσμὸς αὐξήθηκε πολὺ, τὰ προϊόντα τῆς βιοτεχνίας πλήθαιναν καὶ ὅσα περισσεύουν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀπορροφηθοῦν σὲ ἄλλες ἀγορές. Ὅταν ἄρχισαν τὰ μακρινὰ ταξίδια, δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουν οἱ ἔμποροι σταθερὲς καὶ μόνιμες ἀγορές στὸ ἔξωτερικό, γιὰ νὰ προμηθεύονται καὶ τὰ εἶδη διατροφῆς ποὺ ἔλειπαν στὸν τόπο τους, καὶ τὶς πρῶτες ὕλες τὶς ἀπαραίτητες γιὰ νὰ δουλέψουν οἱ βιοτέχνες.

Ἡ τόλμη τῶν Ἑλλήνων. Χρειαζόταν, βέβαια, μεγάλη ψυχικὴ δύναμη καὶ τόλμη, γιὰ νὰ ξεκινήσουν μὲ τὰ μικρὰ καραβάκια τῆς ἐποχῆς καί, διασχίζοντας ἄγριες θάλασσες, νὰ κατακτήσουν ἄλλους τόπους γιὰ νὰ στήσουν νέα πατρίδα. Σ' αὐτὸ πολὺ βοήθησε τὸ φιλοπερίεργο τοῦ Ἑλληνα, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν περιπέτεια, ὁ πόθος γιὰ τὸ καλύτερο καὶ τὸ ἔμφυτο θάρρος του.

4. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Διαφορὰ τοῦ 2ου ἀπὸ τὸν 1ο ἀποικισμό. Ὅσοι ἀποφάσιζαν ν' ἀφήσουν τὰ πατρικὰ χῶματα, δὲν ἔφευγαν ἀδέσποτοι. Ἡ διαφορὰ στὸ δεύτερο ἀποικισμό εἶναι πῶς παρουσιάστηκε τῆς κάθε νέας ἀποικίας ἡ ἴδρυση σὰν προσπάθεια κρατικὴ, ποὺ τὴν ὀργάνωσε καὶ τὴ βοήθησε ἡ ἴδια ἡ γενέθλια πόλη. **Ὁ ρόλος τοῦ Μαντεῖου τῶν Δελφῶν.** Στὴν περίοδο τοῦ δεύτερου ἀποικισμού, ποὺ συνεχίζεται ἐντονα καὶ τὸν ἔβδομο αἰῶνα, εἶναι ἐκκληρικὴ ἡ θέση ποὺ πῆρε τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἀποικοὶ, ἐπίσημα ἡ πόλη ρωτοῦσε τὴ γνώμη τῆς Πυθίας, ποὺ συχνὰ ὄριζε καὶ τὸ χῶρο τῆς νέας ἐγκατάστασης καὶ ἔδινε τὶς γενικὲς κατευθύνσεις. Ἀκόμη καὶ οἱ πρῶτες δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ ἀποικοὶ, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀπόλλωνος [τοῦ φωτεροῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν], ἔβρισκαν τὴ ρύθμισή τους.

Οἰκιστὴς, Μητρόπολη, Ἱερὸ Πῦρ. Ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀποικίας γινόταν μὲ τρόπο πανηγυρικὸ. Ἡ πόλη ὄριζε τὸν οἰκιστὴ, τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἀποστολῆς (ἦταν συνήθως ἓνας σπουδαῖος ἄνθρωπος ἀπὸ παλαιὰ οἰκογένεια, ἔξυπνος καὶ δραστήριος), ἀκόμη καὶ τὶς οἰκογένειες ποὺ θὰ ἔφευγαν, κάποτε. Γίνονταν λαμπρὲς γιορτὲς πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἀποικοὶ, καὶ ἀπὸ τὸ βωμὸ τῆς «μητρόπο-

λης» (τῆς πόλης τους πού τοὺς ἔστειλε) ἔπαιρναν μαζί τους τὸ ἱερό πῦρ, πού ἄσβηστο θὰ ἔκαιγε στὸ βωμὸ πού θὰ ἴδρυν ἀμέσως στὴ νέα πόλη.

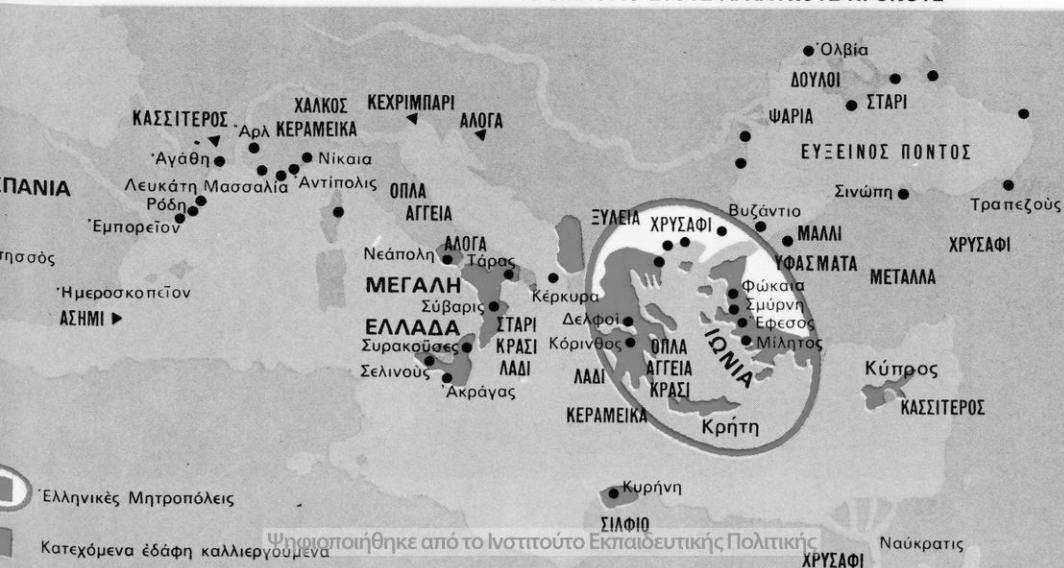
Σχέση μητρόπολης καὶ ἀποικίας. Εἶχαν σχέση μητέρας καὶ κόρης, ὄχι ὅμως δυναστική, γιατί ἡ ἀποικία ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη. Ὑπῆρχε φυσικὰ βαθὺς σεβασμὸς γιὰ τὴ μητρόπολη καὶ ἴσχυε πνεῦμα ἀμοιβαίας βοήθειας, σὲ περίπτωση πού κάποια ἀπὸ τὶς δύο ἀντιμετώπιζε σοβαρὸ κίνδυνο. Οἱ ἀποικοὶ ἔπαιρναν μέρος στὶς μεγάλες θρησκευτικὲς γιορτὲς τῆς μητρόπολης, κι ὅταν τύχαινε νὰ ἱδρῦσουν, αὐτοὶ πιά, νέα ἀποικία, τῆς πρόσφεραν τὸ δικαίωμα νὰ διαλέξῃ ἐκεῖνη τὸν οἰκιστὴ. Εἶχαν τόση ἐλευθερία στὴ σχέση μεταξὺ τους, ὥστε, σὲ περίπτωση διαφωνίας, ἔφταναν κάποτε καὶ σὲ σύγκρουση. Αὐτό, ὅμως, τὸ θεωροῦσαν δείγμα ἀσέβειας. Συνήθως, ἐνιωθάν δικούς τους ἐχθροὺς τοὺς ἀντίπαλους τῆς μητρόπολης.

Οἱ Ἕλληνες ἀποκοτῶν συνείδηση τῆς ἐνότητας τῆς φυλῆς. Οἱ ξενιτεμένοι ἀποικοὶ ἔφερναν μαζί τους ὀλόκληρο τὸν κόσμο τῶν παραδόσεων, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες καὶ τὸν παλαιὸ τρόπο τῆς ζωῆς. Ἡ νοσταλγία τοὺς δημιουργοῦσε στενότερη προσκόλληση στὴ γενέθλια γῆ. Καθὼς μάλιστα ζοῦσαν μὲ ξένους λαοὺς γύρω τους, γιὰ πρώτη φορὰ ἀπόχτησαν οἱ Ἕλληνες συνείδηση τῆς ἐνότητας τῆς φυλῆς τους καὶ ἐθνικὴ περηφάνια. Ὅ,τι δὲν εἶχαν αἰσθανθῆ κατοικῶντας αἰῶνες ὀλόκληρους στὴν Ἑλλάδα, τὸ κατάλαβαν μόνο ὅταν ξεριζώθηκαν καὶ βρέθηκαν ξένοι ἀνάμεσα σ' ἄγνωστους ἀνθρώπους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Χαρακτηριστικὴ δύναμη στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τὸ «γένος».
2. Στὸς βασιλεῖς ὀφείλεται ὁ σχηματισμὸς τῆς πόλης-κράτους.
3. Αἰτίες τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ εἶναι: ἔντονος ἐσωτερικὲς διαμάχες, αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, στενότητα τῆς γῆς, ἀνάγκη ἐξασφάλισης σταθερῶν χώρων γιὰ τὴν προμήθεια πρώτων ὑλῶν, τὸ φιλοπερίεργο, τὸ ριψοκίνδυνο κι ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν περιπέτεια.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

4. Ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ συστηματικὴ καὶ γενναία προσπάθεια κατορθώ-
νει ν' ἀπλωθῆ, σχεδὸν μέσα σὲ δυὸ αἰῶνες (8ο-7ο αἰ. π.Χ.), στὶς παρα-
λίες ὁλόκληρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, δημιουργώντας πλῆθος
νέα κέντρα ἀπὸ τὴ Μαύρη θάλασσα ὡς τὴν Ἰσπανία καὶ τὴ βόρεια
παραλία τῆς Ἀφρικῆς.

5. ΕΙΔΗ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Στὴν περίοδο τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ οἱ περισσότερες ἀποικίες ἦταν ἀπο-
κίες γιὰ ἐγκατάσταση· οἱ ἀποικοὶ, δηλαδή, πήγαιναν νὰ βροῦν γῆ, κλῆρο· αὐ-
τὲς ἐξελίχθηκαν σὲ πόλεις. Σὲ πολὺ μακρινὰ μέρη, χωρὶς ἀσφάλεια, ὅπου
ὅμως ἡ προσέγγιση τῶν ἐλληνικῶν καραβιῶν ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν προ-
μήθεια πρώτων ὑλῶν, ἴδρυσαν ἓνα εἶδος ἐμπορικῶν πρακτορείων, ὅπως θὰ
λέγαμε σήμερα. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀποικίες γιὰ ἐκμετάλλευση. Σ' αὐτὴ τὴν κατη-
γορία ἀνήκουν κι οἱ περισσότερες φοινικικὲς ἀποικίες.

6. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Μίλητος. Μέγαρο. Ἦταν τόση ἡ σημασία τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου,
ὥστε ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἔγινε ἀγώνας ἀνάμεσα στὶς ἐλληνικὲς πόλεις γιὰ τὴν

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

έξασφάλιση τῆς κατοχῆς τους. Στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ ξεχώρισαν δύο πόλεις: ἡ Μίλητος καὶ τὰ Μέγαρα.

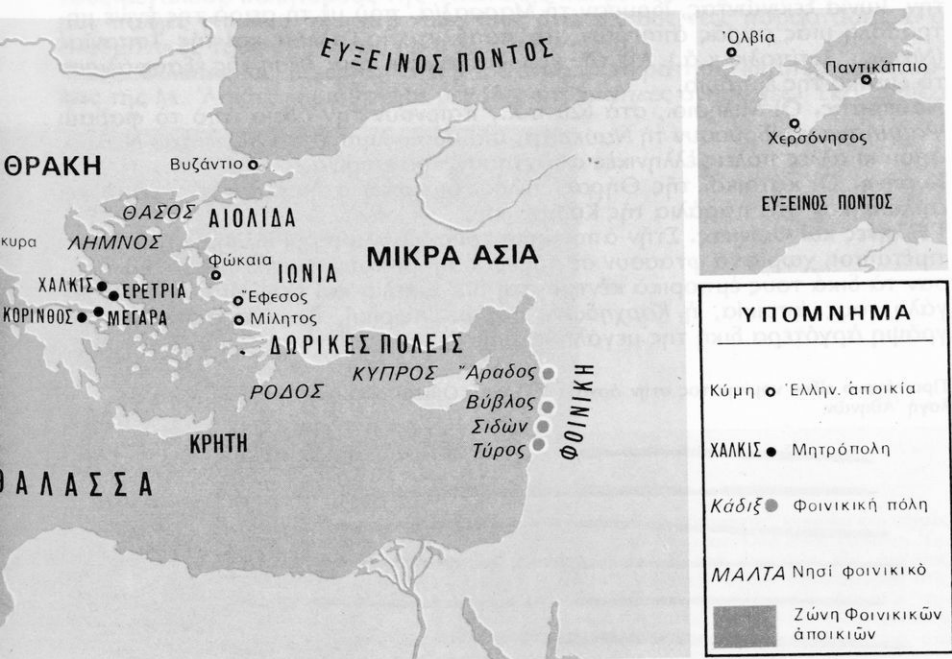
[Ἀκράτητῃ ἡ Μίλητος, καθὼς εἶχε αὐξηθῆ ἡ δύναμή της, κατέλαβε στὰ Στενὰ τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Προποντίδας. Σὲ σπουδαίες θέσεις ἴδρυσε τὴν Κύζικον καὶ τὴν Ἄβυδο. Προχωρώντας στὸν Εὐξείνιο Πόντο οἱ Μιλήσιοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Σινώπη καὶ στὴν Τραπεζούντα. Οἱ κάτοικοι τῶν Μεγάρων κατόρθωσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν, πάλι, σὲ καίριες θέσεις στὰ Στενὰ (Χαλκηδόνα, Σηστό, Βυζάντιο). Δὲν εἶναι παράξενον ποὺ τὴν ἴδια ἐξοχὴ θέση διάλεξε, αἰῶνες πολλοὺς ἀργότερα, ὁ αὐτοκράτορας Μεγ. Κωνσταντῖνος γιὰ πρωτεύουσα τῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας. Στὴ Μαύρη Θάλασσα ἴδρυσαν οἱ Μεγαρεῖς τὴ Μεσημβρία στὴ δυτικὴ τῆς ἀκτῆ, καὶ τὴν Ποντοηράκλεια στὴ νότια].

Φώκεια. Οἱ κάτοικοι τῆς Φώκειας πέτυχαν τὸ μεριδίον τους στὰ Στενὰ ἰδρύοντας τὴ Λάμψακον.

Μέσα σὲ λίγες δεκαετίες, ὅλα τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου γέμισαν μὲ νέες ἑλληνικὲς πόλεις.

7. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Χαλκίδα. Ἐρέτρια. Οἱ κάτοικοι τῆς Χαλκίδας, μὲ γέφυρες τὴ Σκιαθο καὶ τὴ Σκόπελο, ἀποίκισαν τὴ Χαλκιδικὴ σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁλόκληρὴ ἡ χερσόνησος πῆρε τ' ὄνομά τους. [Ἡ Ἐρέτρια ἴδρυσε ἐκεῖ τὴν Παλλήνη κι ἡ Κόρινθος τὴν Ποτίδαια].

Νόμισμα τῆς Γέλας, ἑλληνικῆς ἀποικίας στὴ Σικελία. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Νόμισμα τοῦ Σελινοῦντος. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

8. ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἄλλο κύμα ἀποικιῶν πρόβαλε στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ στὴ Σικελία πρὸς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Ἰδρύθησαν, ἔτσι, ὁ *Τάρας* καὶ ἡ *Κύμη* (ἡ ἰδρυσὴ τῆς ἔχει τεράστια σημασία, γιατί τὸ ἀλφάβητο τῆς μητροπόλεως Κύμης στὴν Εὐβοία, ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη διαδόθηκε σ' ὁλόκληρη τὴν Ἰταλία· τὸ χρησιμοποίησαν οἱ Ρωμαῖοι κι αὐτὸ μεταχειρίζονται σήμερα ὅλοι οἱ δυτικὸι Εὐρωπαϊκοὶ λαοί).

Ἀποικίες στὴ Σικελία. [Στὴ Σικελία ἰδρύουν ἐξάλλου οἱ Μεγαρεῖς τὰ Ὑβλαῖα *Μέγαρα* κι οἱ Κορίνθιοι, ἀφοῦ ἀποίκισαν τὴν Κέρκυρα καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Β. Ἠπείρου, ἔχτισαν τὶς *Συρακοῦσες* (734 π.Χ.), τὴ σπουδαιότερη ἑλληνικὴ πόλη-κράτος στὴ Σικελία. Ἄλλες πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν ἰδρύουν τὴν *Κατάνη*, τὴ *Νάξο*, τὸ *Σελινοῦντα* (628) καὶ ἀργότερα τὸν *Ἀκράγαντα* (580), τὴ δευτέρη σπουδαία ἑλληνικὴ πόλη στὸ νησί].

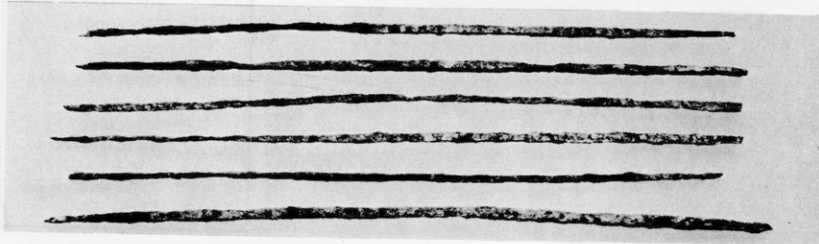
Ἀποικίες στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας. Κάτοικοι τῆς *Φώκαιας*, ἀπὸ τὴν Ἰωνία ξεκινώντας, ἰδρυσαν τὴ *Μασσαλία*, ποῦ με τὴ σειρά τῆς ἔγινε μητροπόλη μιᾶς σειρᾶς ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας (*Νίκαια*, *Ἀντίπολις* κ.ἄ.). Μὲ τὴν καλοδιαλεγμένη τους θέση τῆς ἐξασφάλισαν τὸ ζωτικό τῆς ἐμπορίου.

Ναύκρατις. Οἱ Μιλήσιοι, στὰ 620 π.Χ., παίρνουν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ φαραῶν *Ψαμμήτιχο* νὰ ἰδρῦσουν τὴ *Ναύκρατι*, σπουδαῖο λιμάνι τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅπου κι ἄλλες πόλεις ἑλληνικῆς ἀπόχτησαν πρακτορεῖα.

Κυρήνη. Οἱ κάτοικοι τῆς Θήρας, τέλος, ἔφτασαν στὴν *Κυρήνη*, κι ἀπὸ κεῖ ἀπλώθηκαν στὰ παράλια τῆς Κυρηναϊκῆς.

[**Ἕλληνες καὶ Φοίνικες.** Στὴν ἀποικιακὴ τους ἐξάπλωση οἱ Ἕλληνες ἤρθαν ἀντιμέτωποι, χωρὶς νὰ φτάσουν σὲ σύγκρουση, με τοὺς Φοίνικες, ποῦ διατήρησαν τὰ δικά τους ἐμπορικὰ κέντρα στὴ ΒΔ. Σικελία καὶ στὴν Ἰσπανία. Ἡ μεγάλη τους ἀποικία, ἡ *Καρχηδών*, στὴ Β. Ἀφρική, ἦταν προορισμένη νὰ γράψῃ ἀργότερα δική της μεγάλη ἱστορία].

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα: Ὁβελοὶ σιδερένιοι. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

9. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων εἶχε τεράστιες συνέπειες γιὰ τὴν ἰστορική πορεία τοῦ ἔθνους. Νέοι ὀρίζοντες ἄνοιξαν ξαφνικὰ – μαζὶ παρουσιάστηκαν καὶ νέα προβλήματα – κι ἡ ζωὴ στὶς καινούριες πόλεις καὶ στὶς μητροπόλεις πῆρε ἄλλο ρυθμὸ.

Ἔφυγαν οἱ δυσαρεστημένοι. Ἐμπόριο. Μέτρα καὶ σταθμά. Νόμισμα. Ἀλάφρωσαν οἱ μητροπόλεις ἀπὸ τὸν πολὺ ἢ τὸν δυσαρεστημένο πληθυσμὸ κι ὅσοι κάτοικοι ἔμειναν, μπόρεσαν νὰ προκόψουν.

Ἄνθισε πολὺ τὸ ἐμπόριο, γιὰτὶ ἐξασφαλίστηκε ἡ προμήθεια τροφίμων καὶ πρώτων ὑλῶν γιὰ τὴ βιοτεχνία (κασσίτερος, χαλκός, σίδηρο, χρυσάφι, ἐλεφαντόδοντο, μαλλί), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθῆ ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξή της. Μεγάλη στάθηκε ἐπίσης ἡ ἐξαγωγή τῶν προϊόντων της στὶς ἀποικίες.

Ἐγινε ἀνάγκη γρήγορα νὰ κατασκευασθῆ νέος τύπος караβιού, μεγαλύτερος, γιὰ τὴ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων (ἡ ὀλκάς). Ἀκόμη, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, χρειάστηκε νὰ ὀριστοῦν μέτρα καὶ σταθμά καὶ γιὰ πρώτη φορὰ κόπηκε νόμισμα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας (τὸν 6ο αἰ. π.Χ.) ταυτόχρονα μὲ τὴ γειτονικὴ Λυδία.

Φάλαγγα. Αὐτὰ τὰ χρόνια, γιὰ τὴν προστασία του, κάθε κράτος ὀργάνωσε στρατὸ ἀπὸ πεζοὺς, τὴ φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν.

Νέες τάξεις. Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ πενία σχεδὸν ἐξαφανίστηκε μὲ τὴν μεγάλη ἀνάπτυξη, καὶ στὶς μεγάλες πόλεις νέα ἰσχυρὴ τάξη δημιουργήθηκε: ἡ ἀστική. Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ βιοτέχνες, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ναυτικοί.

Ἐπίδραση τῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀνατολῆς. Στὴ Μ. Ἀσία, οἱ Ἕλληνες γνώρισαν τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ μὲ τ' ἄνοιχτό τους μυαλὸ πήραν πολλὰς γνώσεις, γέμισε ὁ νοῦς τους ἀπὸ πλῆθος νέες παραστάσεις κι ὁ πνευματικὸς τους ὀρίζοντας πλάτυνε ἀφάνταστα.

Ἔπος. Φιλοσοφία. Ἱστορία. Ἡ εὐμάρεια ποῦ ἐπικράτησε, ἰδιαίτερα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, δημιούργησε μεγάλες πνευματικὲς ἀνησυχίες. Ἐκεῖ ἀνθίζει

Κράνος, θώρακας, κνημίδα καὶ αἰχμὲς ἀπὸ δόρατα. Ὅλα εἶναι χάλκινα. Ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἐχουν ἀποκαλυφθῆ στὶς ἀνασκαφές ἐκεῖ. (Οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νὰ ἀφιερώνουν, ὕστερα ἀπὸ νικηφόρες μάχες, τὰ ὄπλα τους στὸ Δία τῆς Ὀλυμπίας).

Φάλαγγα όπλιτών. Προσέξετε τὸ νεαρό αὐλήτη, πὸν κρατῶντας μὲ τὰ δύο του χέρια τὸν διπλὸν αὐλὸ παίζει τὸ ἔμβατήριο (τὸν παιάνα). Στους ἤχους του ὄρμουσαν οἱ πολεμιστὲς ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου. Οἰνοχόη φιλοτεχνημένη στὴν Κόρινθο, μεγάλο ἀγγειοπλαστικὸ κέντρο στὸν 8ο - 6ο αἰώνα π.Χ. Μουσεῖο τῆς Βίλλας Τζούλια στὴ Ρώμη.

τὸ ἔπος κι ἐκεῖ γεννιέται ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία. Ἀνάλογη ἀκμὴ πνευματικὴ σημειώνεται καὶ στὶς ἑλληνικὲς πόλεις κι οἱ τέχνες ἀναπτύσσονται μὲ γοργὸ ρυθμὸ.

Ἑλληνικὴ ἐπίδραση στους νέους τόπους. Ζώντας στὶς νέες πόλεις οἱ Ἕλληνες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς πληθυσμοὺς καὶ τοὺς ἐπηρεάζουν μὲ τὶς συνήθειες καὶ τὸν ὄραιο τρόπο τῆς ζωῆς τους, μὲ τὴ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν τους, μὲ τὴν τέχνη τους. *Ἀπὸ τὴν Κύμη, εἶδαμε, διαδίδεται τὸ ἀλφάβητο στὴν Ἰταλία.* Ἕνα σημαντικό μέρος τῆς χώρας πλημμύρισε ἀπὸ πόλεις, ὅπου μιλιόνταν τὰ ἑλληνικά, ἰδρύθηκαν ἱερὰ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν καὶ κυριαρχοῦσε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Ὀνομάστηκε, ἔτσι, ἡ Κάτω Ἰταλία *Μεγάλη Ἑλλάδα.*

10. ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

Στὸν πρῶτο ἀποικισμό, εἶχαν οἱ Ἕλληνες αἰσθανθῆ, στὶς ξένες χώρες, γιὰ πρώτη φορὰ ἐνόητα μεταξύ τους· τώρα, τοὺς κυριεῖναι πραγματικὴ περηφάνια γιὰ τὸ ἔθνος καὶ τοὺς συμπατριῶτες τους. Χαίρονται κάθε ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ τους πού, ἐλεύθερα, συγκινεῖ κι ἐπηρεάζει τοὺς ξένους τόσο, ὥστε νὰ τὸν μιμοῦνται χωρὶς νὰ τοὺς τὸ ἐπιβάλλουν οἱ ἴδιοι. Γιὰ πρώτη φορὰ καθιερώνεται ἡ ὀνομασία Ἑλληνες, καὶ ξεχωρίζουν ἔτσι ἀπὸ τοὺς «βαρβάρους» (ὄσους δὲ μιλοῦν ἑλληνικά).

Ἡ Ἰταλία πρόσφερε πλούσια γῆ κι ἄνοιξε σπουδαίους ὀρίζοντες στὸ ἐμπόριο. Ἡ γνωριμία ὁμως μὲ τὴν Ἀνατολὴ καὶ μὲ τὴν Αἴγυπτο σάθηκε ἀποκαλυπτικῆ. Ὅλα τὰ ἐπιτεύγματα τῶν παλαιῶν μεγάλων πολιτισμῶν γίνονται κτῆμα τῶν Ἑλλήνων, πού γνωρίζουν νέες παραστάσεις, κι ἀποκοτῶν νέες γνώσεις καὶ ιδέες. Τὸ θαυμαστὸ εἶναι πῶς τὶς ἀφομοίωσαν καὶ τὶς χρησιμοποίησαν μὲ τελείως δική τους ἔκφραση, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, καὶ οἱ ἀποικίες καὶ οἱ μητροπόλεις.

Ὅταν ἄρχισε ὁ δεύτερος ἀποικισμὸς, κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑποφιαστῆ τὴν ἔκταση πού θὰ ἔπαιρνε, τί νέους κόσμους θὰ ἄνοιγε καὶ τί πνοὴ θὰ πρόσφερε στὸν Ἑλληνισμό.

Ἄν στὴν περίοδο τῆς Γεωμετρικῆς τέχνης σταθεροποιοῦνται τὰ ἑλληνικά χαρακτηριστικά, στὰ ἀρχαῖα χρόνια ἀρχίζει νὰ θεμελιώνεται τὸ κατοπινὸ μεγαλεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

1. Μέσα σὲ δύο αἰῶνες τὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπλώνονται σ' ὅλη τὴν παραλία τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου.
2. Πλήθος νέες μεγάλες πόλεις δημιουργοῦνται, ποὺ παίρνουν ἀπὸ τοὺς νέους χώρους ὑλικά ἀγαθὰ καὶ διαδίδουν σ' αὐτοὺς τὸν πολιτισμό τους.
3. Ὁ δεῦτερος ἀποικισμὸς εἶχε τεράστιες συνέπειες: οἰκονομικές, κοινωνικές καὶ πνευματικές.
4. Οἱ Ἕλληνες συνειδητοποιοῦν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους καὶ ξεχωρίζουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τοὺς βαρβάρους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. Ἡ Κυρῆνη, ἀποικία τῆς Θήρας, στὴν Ἀφρική:

«Στὶς μέρες λοιπὸν τοῦ Βάττου, τοῦ οἰκιστῆ, ποὺ βασίλευσε σαράντα χρόνια, καὶ στὶς ἡμέρες τοῦ γιου του τοῦ Ἀρκεσίλαου, ποὺ βασίλευσε δεκάξι χρόνια, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Κυρῆνης ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀποίκων ποὺ στάλθηκαν ἐκεῖ ἀπ' τὴν ἀρχή. Μὰ ἐπὶ τοῦ τρίτου βασιλιά... ἡ Πυθία παρακίνησε μὲ χρησμὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ν' ἀνεβοῦν στὰ πλοῖα καὶ νὰ πάνε νὰ κατοικήσουν μαζὶ μὲ τοὺς Κυρηνάιους στὴ Λιβύη, γιατί οἱ Κυρηνάιοι τοὺς προσκαλοῦσαν ἐκεῖ μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ ξαναμοιράσουν τὴ γῆ: ὁ χρησμὸς ποὺ τοὺς ἔδωσε ἦταν αὐτός: «Ὅποιος ἔρθῃ στὴν πολυπόθητη Λιβύη μετὰ τὴ μοιρασιά τῆς γῆς, τοῦ λέω πῶς πικρὰ θὰ μετανιώσῃ ἀργότερα».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Δ, 159 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

[«Σὲ φίλου σήμερα τὸ πλευρὸ πρέπει,
τοῦ βασιλιά τῆς ὁμορφάλογης Κυρῆνης
νὰ σταθῆς, στ' Ἀρκεσίλαου τὸ γιορτάσι,
Μοῦσα, τῶν ὕμνων τὸν ἀγέρα
ποὺ χρωστᾶς γιὰ ν' ἀνοίγῃς
στὰ τέκνα τῆς Λητώς καὶ στοὺς Δελφούς,
κάποτε ὅπου τῶν χρυσῶν ἀητῶν τοῦ Δία
διπλανὴ καὶ χωρὶς νὰ λείπῃ ὁ Φοῖβος
χρησιμοδότησε ἡ Πυθία
στὸ Βάττον, οἰκιστὴ τῆς καρποφόρας Λιβύας, τὸ ἱερὸ νησι ὡς ἀφήσῃ
τὴν πόλη τὴν ὁμορφοάρματα
στὸν λευκοχάματο μαστὸ
τῆς γῆς νὰ χεῖσῃ...»].

Πινδάρου, «Πυθιονίκος» 4ος, στ. 1-14 (Μετ. Π. Λεκατσῶ)

3.[Ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν ἀποικισμὸ:

« Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πρῶτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἐπλευσαν ἀπὸ τὴν Εὐβοία μὲ τὸν Θουκλέα ὡς οἰκιστὴ καὶ ἔκτισαν τὴ Νάξο καὶ ἴδρυσαν βωμὸ τοῦ Ἀρχηγέτου Ἀπόλλωνος, ποὺ βρισκεται καὶ σήμερα ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ σ' αὐτὸν προσφέρουν πρῶτα θυσία οἱ θεωροί, ὅταν ἐρχονται ἀπὸ τὴ Σικελία. Τὶς Συρακούσες ἔκτισε τὴν ἐπόμενη χρονιά ὁ Ἀρχίας ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἡρακλεῖδες, ἀφοῦ ἔδωξε τοὺς Σικελοὺς ἀπὸ τὸ νησάκι, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐσωτερικὴ πόλη, ποὺ τὰ τεῖχη τῆς δὲ βρέχονται τώρα πιά ἀπὸ τὴ θάλασσα: μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ τειχίστηκε ἡ πόλη καὶ ἐγίνε πολυάνθρωπη. Πέντε χρόνια μετὰ τὴ θεμελίωσι τῶν Συρακουσῶν ξεκίνησαν ἀπὸ τὴ Νάξο ὁ Θουκλῆς καὶ οἱ Χαλκιδεῖς καὶ ἀφοῦ ἔδωξαν ὕστερ' ἀπὸ πόλεμο τοὺς Σικελοὺς, ἔκτισαν τὸν Λεοντίνοους καὶ ὕστερα τὴν Κατάνη...»].

Θουκυδίδου, Ἱστορία ΣΤ, 3 (Μετ. Π. Ξιφάρῶ)

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

1. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

‘Από την αρχαιότητα ως σήμερα δεν υπάρχει πολίτευμα, πού, στις γενικές του γραμμές, να μην εμφανίστηκε στην αρχαία Ελλάδα.

Οι απόλυτες μοναρχίες στα τεράστια κράτη της Ανατολής ή οι ὀλιγαρχίες τῶν πλουσίων ἐμπόρων στή Φοινίκη ἐσβησαν μαζί με τὰ ἴδια τὰ κράτη. Οἱ πολλοί ποτὲ δὲν ἀπόχτησαν συνείδηση ἀτόμων πού θὰ ζητοῦσαν δικαιώματα. Ἀγνοώντας ὁλότελα τὴν ἔννοια τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἔμειναν μάζες σιωπηλές κι ἐργατικές. Στὴν Ελλάδα, ὄχι μόνο ἐλευθερώνεται τὸ ἄτομο – γιὰ πρώτη φορά στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου – ἀλλὰ ἀποχτᾶ καὶ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας του. Γι’ αὐτὸ κι ἤρθε στιγμὴ πού πρόβαλε τὴν ἀπαίτηση νὰ ἀκουσθῆ ἡ γνώμη του, νὰ πάρη μέρος στῆ διοίκηση.

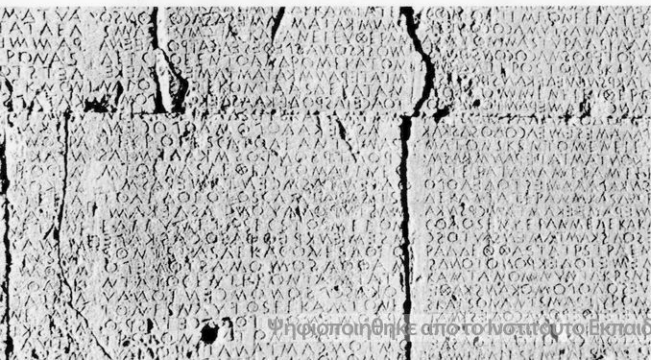
2. ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Μοναρχία. Τὸν παλιὸ καιρὸ, τίς τύχες τῶν ἀνθρώπων ὀριζε ὁ βασιλιάς. Τὸ πολίτευμα αὐτὸ τ’ ὀνομάζουμε *μοναρχία*. Στὴν Ελλάδα, κοντὰ στὸ βασιλιά ὑπῆρχαν ἰσχυροί, οἱ «ἄριστοι», πού κυβερνοῦσαν μαζί του. Βασιλιάς καὶ ἄριστοι εἶχαν μεγάλη κτηματικὴ περιουσία καὶ κανεὶς δὲ συλλογιζόταν, τὰ πρῶτα χρόνια, νὰ τοὺς παραμερίσῃ ζητώντας νὰ πάρη μέρος στῆ διοίκηση. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν πόλεων ὁμως κλόνισε σιγά-σιγά αὐτὴ τὴν ἰσορροπία.

Ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα. Ἡ συγκέντρωση τῶν ἀνθρώπων στὶς πόλεις ὀδήγησε στὰ περισσότερα μέρη στῆ μείωση τῆς βασιλικῆς δύναμης, καὶ σιγά-σιγά πῆραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους οἱ πλούσιοι γαιοκτῆμονες, οἱ «ἄριστοι». Τὸ πολίτευμα ἀπὸ μοναρχικὸ ἔγινε ὀλιγαρχικὸ, πέρασε δηλαδὴ ἡ δύναμη ἀπὸ τὸν ἕνα στοὺς περισσότερους, πού πάλι ὁμως ἦταν οἱ λίγοι.

Νέα τάξη: ἡ ἀστική. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού με τὸν ἀποικισμό καὶ τὴν ἐφεύρεση τοῦ νομίματος σημειώνουν ἀνάπτυξη τὸ ἐμπόριο κι ἡ ναυτιλία, καὶ ἡ βιοτεχνία γίνεται σχεδὸν βιομηχανία, πολλές ζυμώσεις ἄρχισαν. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς δὲν ἀπόδινε τόσο, ὅσο οἱ νέοι τομεῖς τῆς δραστηριότητος πού ἀναπτύχθηκαν. Δημιουργήθηκε, δηλαδὴ, νέα τάξη, «ἡ ἀστική», ἀπὸ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους πού, ἔχοντας περιουσία σὲ χρῆμα καὶ νιώθοντας τὴ δύναμή τους, ἄρχισαν νὰ ζητοῦν νὰ πάρουν μέρος στῆ διοίκηση. Ἔτσι, ἄρχισε περίοδος ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων στὶς ἐλληνικὲς πόλεις.

Τιμοκρατία. Ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς νέους πλουσίους καὶ τοὺς παλαιούς ἀριστοκράτες γινόταν ὀλοένα ἐντονώτερη, γι’ αὐτὸ καὶ στὶς περισσότερες πό-

Ἡ ἀρχαιότερη σωζόμενη σὲ πλάκες χαραγμένη νομοθεσία τῆς πόλης τῆς Κρήτης Γόρτυνος. Σήμερα ὄλο τὸ λίθινο αὐτὸ ὑλικὸ βρίσκεται ἐντοιχισμένο στὸ θέατρο τῆς μεταγενέστερης πόλης.

λεις, όταν έφτασαν στο άπροχώρητο, οι παλαιοί εύγενείς ύποχώρησαν και τὸ πολίτευμα ἀπὸ ἀριστοκρατικό (ὄπου διοικούν οι εύγενείς), γίνεται *τιμοκρατικό* (ὄπου τὴν έξουσία έχουν οι οικονομικά ισχυροί).

Ἀπαιτήσεις τοῦ Δήμου. Ταυτόχρονα, οί ἄνθρωποι στις πόλεις (ὁ δήμος) πὸν δούλευαν στις βιοτεχνίες, στὸ εμπόριο και στὰ καράβια, καθώς και οί γεωργοί πὸν σὲ δύσκολες περιστάσεις χρεώθηκαν και ἔχασαν τὰ μικρὰ κτήματά τους, κινήθηκαν ζητώντας γραπτὸς νόμους, κι ἡ φωνή τους ὀλοένα δυνάμωνε.

Νομοθέτες. Ἡ ἀναστάτωση πὸν επικρατοῦσε ἦταν μεγάλη, γιατί καμιά τάξη δὲν ἠθελε νὰ ὑποχωρήσει. Χρειαζόταν, ὅμως, κάποια λύση. Ἀνάθεσαν, ἔτσι, σὲ ἄνθρώπους σοφοὺς μὲ πείρα και γνώση, στοὺς *νομοθέτες*, νὰ συντάξουν νόμους, γιὰ νὰ συμβιβάσουν τὶς μεγάλες διαφορές.

Οί νομοθέτες ὄρισαν τὸν τρόπο τῆς διακυβέρνησης, τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, και ρύθμισαν τὶς ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν. Μεγάλοι νομοθέτες στὴν Ἀθήνα ἦταν ὁ Σόλων και ὁ Δράκων. [Στὴ Μυτιλήνη ὁ Πιπτακός, στὴν Κάτω Ἰταλία στοὺς Λοκροὺς ἦταν ὁ Ζάλευκος, και ὁ Χαρώνδας στὴν Κατάνη].

Ἰურανοί. Οί ἀπαιτήσεις ὅμως ἦταν πολλές και καμιά τάξη δὲν ἰκανοποιήθηκε ἀπὸ τὴ νομοθεσία. Ὁ λαὸς έξακολουθοῦσε νὰ εἶναι δυσαρεστημένος. Οί ἔσωτερικοί ἀγῶνες συνεχίστηκαν. Σὲ ὀρισμένες πόλεις, μερικοί φιλόδοξοι ἀριστοκράτες κατόρθωσαν παίρνοντας τὸ λαὸ μὲ τὸ μέρος τους νὰ ἀνέβουν στὴν έξουσία, παραμερίζοντας και τοὺς ἀριστοκράτες και τοὺς πλουσίους. Τοὺς ὀνόμασαν *τυράννους* οί ἀρχαίοι. Παρ' ὄλο πὸν ἔκαναν πολλὰ ἔργα, βοήθησαν τὸ εμπόριο και τὴ γεωργία και προστάτευσαν τὶς τέχνες και τὰ γράμματα, γρήγορα ἔγιναν ἀντιπαθητικοί στοὺς πολίτες. Ἐτσι τὸ καθεστῶς αὐτὸ σὲ καμιά ἑλληνική πόλη δὲ συνεχίστηκε πέρα ἀπὸ τρεῖς γενιές. Ὑστερα ἀπὸ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας, σὲ μερικές πόλεις σταθεροποιήθηκε τὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα, ἐνῶ σ' ἄλλες πῆρε ὁ δήμος (οί πολλοί) στὰ χέρια του τὴ διοίκηση, κι ἰδρύθηκε ἡ *δημοκρατία*.

3. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν οί ἀρχαίοι Ἕλληνες ἀπόχτησαν τὰ μέσα νὰ ζήσουν καλά, ἀκολούθησαν ὀλότελα διαφορετικὸ δρόμο ἀπ' ὄ,τι οί μεγάλες παλαιές αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖ, ἡ προσπάθεια γιὰ ἔπέκταση σὲ νέες χῶρες δὲν εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ ἀνάγκη, ὅπως στὴν Ἑλλάδα. Ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' αὐξήσῃ ἡ δύναμη κι ὁ πλοῦτος τῶν ἀρχόντων. Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τῶν κατακτήσεων κι αὐτὸ ζητοῦσαν ὑποτάσσοντας τὶς ξένες χῶρες.

Ἡ νοοτροπία τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων. Ἡ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων ἐκδηλώθηκε διαφορετικά. Ἀναζήτησαν νέους χῶρους γιὰ ἐγκατάσταση. Οί περισσότεροι ἀποικοί ἔφυγαν δυσαρεστημένοι γιὰ πολιτικούς λόγους ἀπὸ τὴ γενέθλια γῆ. Πάλεψαν σκληρὰ γιὰ ν' ἀποχτήσουν νέες ἐστίες. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πὸν ρίζωσαν και βρῆκαν ὄ,τι ζητοῦσαν, δὲν ἔστρεψαν τὰ μάτια τους ἀχόρταγα σὲ νέες κατακτήσεις. Φρόντισαν νὰ καλύτερέσουν τὴν ἴδια τους τὴ ζωῆ, και, βελτιώνοντας τὸ πολίτευμά τους, νὰ ρυθμίσουν τὴ θέση τοῦ ἀτόμου στὴν πόλη πὸν ἦταν ὀλόκληρος ὁ κόσμος του. Οί Ἕλληνες ἀποικοί, ὅπως εἶδαμε, ἦρθαν σ' ἐπαφή μὲ ἄλλους λαοὺς γειτονικούς. Ἀγόραζαν τὰ προϊόντα τους, ποτὲ ὅμως δὲν ἐπιζήτησαν νὰ κυριαρχήσουν μὲ τὴ βία σ' αὐτούς. Ἀντίθετα, ὅταν σταθεροποιήθηκαν στις νέες πατρίδες τους, πλοῦσια ἡ ἀκτινοβολία τοῦ πολιτισμοῦ και τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς τους ἀντικαθρεφτίστηκε στοὺς «βαρβάρους».

Φιλοσοφία. Έπος. Λυρική ποίηση. Όταν γνώρισαν την εὐμάρεια, ἀντί γιὰ κατακτητική διάθεση, μὲς στὴν ψυχὴ τους ζύπνησε ἕνας κόσμος ὀλόκληρος ἀπὸ πνευματικὲς ἀνησυχίες. *Γιὰ πρώτη φορὰ, στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀναρωτήθηκαν οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, προσπαθώντας νὰ βροῦν μιὰ ἀπόκριση λογική, παραμερίζοντας τὰ παλιὰ παραμύθια ποῦ εἶχαν θρέψει αἰῶνες ἀτέλειωτους τὴν ἀνθρωπότητα.* Ἔτσι, γεννήθηκαν οἱ πρώτες ἐπιστημονικὲς ἀνησυχίες, ἡ φιλοσοφία κι ἀκόμη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔπος, ἡ λυρική ποίηση κι ἡ ἱστορία.

Οὔτε στὶς ἀποικίες ἐνοποιήθηκαν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις. Θὰ ἦταν, ἴσως, ὀλοτέλα διαφορετική ἡ μοίρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἂν εἶχαν νιώσει σταθερὰ οἱ Ἕλληνες τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ τους. Δὲν ἐπιζήτησαν κατακτήσεις σὲ ξένες χώρες. Σ' ὄλο ὅμως τὸ διάστημα τῆς ἱστορικῆς τους πρῶρειας στὴν ἀρχαιότητα, δὲ σταμάτησε ἡ μιὰ ἑλληνική πόλη νὰ μάχεται τὴν ἄλλη –ιδίως οἱ γειτονικὲς– καὶ νὰ φτάνουν σὲ πολέμους μεταξύ τους. Μόνο σὲ πολὺ δύσκολες ὥρες, καὶ τότε προσωρινὰ, ἐνώθηκαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις. Οἱ λίγες φωνὲς μεγάλων ἀνθρώπων ποῦ μίλησαν, στὴν ἀρχαιότητα, γιὰ συνένωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲ βρῆκαν ἀπήχηση.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα πρόσφερε ὅλες τὶς μορφὲς τῶν πολιτευμάτων ποῦ ὑπάρχουν ὡς σήμερα.
2. Στὴν Ἑλλάδα ἀνακαλύφθηκε ἡ ἀξία τοῦ ἀτόμου κι ἰδρύθηκε ἡ δημοκρατία.
3. Μὲς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ἐσωτερικὲς ζυμώσεις, τὸ πολίτευμα ἐξελίσσεται ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.
4. Σταθμὸς σύντομος ἡ ὑπαρξη τῶν τυράννων, ποῦ δὲν ἀγαπήθηκαν ὅμως καὶ δὲν εἶχε συνέχεια τὸ καθεστῶς ποῦ προσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν.
5. Ἡ ἔλλειψη ἐνότητας στάθηκε τὸ μεγάλο μειονέκτημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Οἱ τύραννοι στὶς ἑλληνικὲς πόλεις:

«Καθὼς δυνάμεινε λοιπὸν ἡ Ἑλλάδα κι οἱ ἄνθρωποι ἀποκοτοῦσαν περισσότερα κεφάλαια παρὰ πρωτύτερα, ἰδρύθηκαν στὶς περισσότερες πολιτείες τυραννίδες, ἐπειδὴ αὐξάναν τὰ εἰσοδήματα (ἐνὺ πρὶν εἶχανε κληρονομικὲς μοναρχίες μὲ καθορισμένα τὰ πρόνομια τῶν βασιλιάδων) καὶ οἱ ἑλληνικοὶ τόποι ναυπηγοῦσαν στόλους καὶ πιάνονταν περισσότερο ἀπὸ τὴ θάλασσα».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 13 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

«Οἱ τύραννοι, πάλι, ὅσοι ἐξουσίαζαν ἑλληνικὲς πολιτείες, ἐπειδὴ κοίταζαν μόνο τὸ δικὸν τους συμφέρον, τῆ ζωῆ καὶ τὴν καλοπέρασή τους, καὶ πῶς νὰ μεγαλώσουν τὴ δύναμη τῆς γενιάς τους, διοικοῦσαν τὶς πολιτείες τους ὅσο μπορούσαν φυλάγοντας τοὺς τόπους ποῦ εἶχαν, κι ἔτσι δὲν ἐγίνε ἀπ' αὐτοὺς καμιά ἀξιόλογη πολεμική ἐπιχείρηση ἐκτὸς ἀπὸ μικρὲς ἐπιδρομὲς ἐναντία σὲ γειτονικά μέρη. Ἔτσι λοιπὸν στενεύονταν ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ παντοῦ γιὰ πολὺν καιρὸ, ὥστε νὰ μὴν πράξη τίποτα τὸ μεγάλο μὲ κοινὴ προσπάθεια, κι ἀπ' ὅλους ἔλειπε ἡ τόλμη, ἂν πάρωμε κάθε πολιτεία χωριστὰ»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 18 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

1. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Έκτος από τη Σπάρτη, που θα παρακολουθήσουμε παρακάτω λεπτομερειακά την ιστορία της, στην αρχαϊκή περίοδο είναι μεγάλη ή ανάπτυξη που σημειώνουν τρεις πόλεις: τὸ Ἄργος, ἡ Σικυών καὶ ἡ Κόρινθος.

Ἄρκαδία, Μεσσηνία, Ἀχαΐα. Γιὰ τελείως διαφορετικούς λόγους ἡ καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς τρεῖς περιοχὲς δὲ γνώρισε ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη. Ἡ Ἄρκαδία, ὄρεινὴ χώρα, κλεισμένη μὲ βουνὰ ψηλὰ ἀπὸ τὸν ἄλλο χῶρο, ἔμεινε καθυστερημένη, ὅπως καὶ ἡ Ἀχαΐα. Μικρὲς πόλεις (Μαντίνεια, Τεγέα) ἢ καὶ συνοικισμοὶ ἀσήμαντοὶ (κῶμες) ἀναπτύχθηκαν στὸ χῶρο τῆς καθεμιᾶς, χωρὶς καμιά ἀκτινοβολία. Ἡ Μεσσηνία, πάλι, νωρὶς τράβηξε ἀρπακτικὲς τὶς διαθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν μὲ τὸ πλοῦσιο ἔδαφός της, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπόρεσε, ὑποδουλωμένη, ν' ἀναπτυχθῆ αὐτόνομα. Ἀκολούθησε ἀναγκαστικὰ τὸ δρόμο τῶν Σπαρτιατῶν.

Τὸ Ἄργος. Σημειώνει ἐξαιρετικὴ ἀνάπτυξη μετὰ τὴ δωρικὴ κατάκτηση κι οἱ βασιλιάδες του κυριαρχοῦν σ' ὅλοκληρὴ τὴν Ἀργολίδα. Πρὶν ἢ Σπάρτη ἀπλώσῃ τὴν ἐπιρροή της, εἶναι τὸ πρῶτο κράτος στὴν Πελοπόννησο. Ὀνομαστὸς ἔμεινε ὁ Φεῖδων (7ος αἰ. π.Χ.), ὁ βασιλιάς που πρῶτος ὄρισε τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ στὴ χώρα (τὰ φειδῶνεια). Ἀπὸ κει τὰ πήραν κι οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ φήμη του γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἔμεινε ζωντανή στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ ἀρχαῖκός ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν ἀρχαία Κόρινθο. Διατηροῦνται ἑφτά μονάχα ἀπὸ τὶς μονόλιθες κολόνες του. Πρὶν ἀπὸ τὸ ναό, που βλέπει ὁ ἐπισκέπτης σήμερα, εἶχε κτισθῆ ἄλλος παλαιότερος, ὅπως δείξαμε οἱ ἀνασκαφές. Λατρευόταν ὁ Πύθιος Ἀπόλλων ἐκεῖ. Ὁ ναὸς που διατηρεῖται στὴ θέση αὐτὴ σήμερα εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μνημεῖα που διασώθηκαν, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοὶ τὸ 146 π.Χ. κατέστρεψαν τὴν Κόρινθο. Ἔγινε τὸν 6ο αἰ. π.Χ. Χαρακτηριστικὸ ἔργο τῆς δωρικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

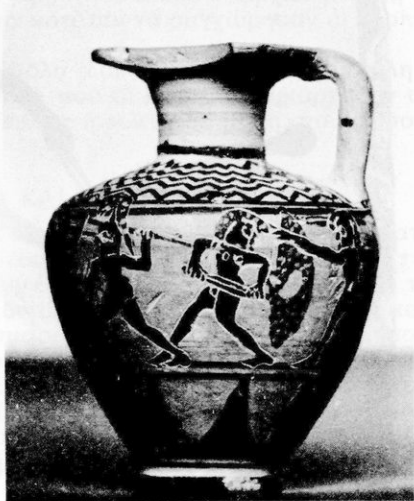
Ἡ Σικυών. Ἡ πόλη αὐτὴ τῆς Πελοποννήσου σημειώνει ἐξαιρετικὴ ἀνθησὴ στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ὅταν παίρνουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία τύραννοι ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ὀρθαγοριδῶν. Ὁ τύραννος Κλεισθένης τὴ διοικεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Τεράστια εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης στὴ Σικυώνα, ὅπου ἡ κεραμεικὴ καὶ ἡ χαλκοπλαστικὴ ἀνθίσαν ἀξιοσημεϊώτα.

Ἡ Κόρινθος. Ἡ σπουδαία γεωγραφικὴ θέση τῆς Κορίνθου ὄρισε καὶ τὴ μοῖρα τῆς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο. Πῆρε μεγάλο μέρος στὸ δεύτερο ἀποικισμό, κὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνοίξαν ἀγορὲς στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, καθὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταφέρονται προϊόντα ἀπὸ τὶς μικρασιατικὲς πόλεις στὴν Ἰταλία κὶ ἀντίθετα, κὶ ἐπειδὴ τὸ πέρασμα τοῦ Μαλέα μὲ τὶς ἀτέλειωτες τρικυμίες ἦταν δύσκολο γιὰ τὰ μικρὰ καράβια τῆς ἐποχῆς, ἡ Κόρινθος μὲ τὰ δύο τῆς λιμάνια πρόσφερε σπουδαία λύση.

Τὰ καράβια μποροῦσαν νὰ πλευρίζουν στὸ ἀνατολικὸ τῆς λιμάνι, τὶς Κεγχρεές, νὰ ξεφορτώνουν ἐκεῖ τὰ ἐμπορεύματα κὶ ὕστερα, πλοία καὶ ἀγαθὰ, νὰ μεταφέρωνται στὸ Λέχαιο, τὸ ἄλλο λιμάνι, στὸν Κορινθιακὸ, γιὰ νὰ τραβή-

Σπουδαῖο ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὸν Ἀργεῖτη γλύπτη Πολυμήδη. Εἶναι χαρακτηριστικὰ ἀγάλματα τῆς Δωρικῆς τεχντροπίας, ποὺ ἀποδίδει στερεὸ καὶ καλοστημένο τὸ σῶμα, βαρῖὰ τὰ μέλη, κοντὸ σχετικὰ τὸ κορμὶ, τονισμένους τοὺς μῦνες καὶ πλατὺ τὸ κρανίον, μὲ χαμηλὸ μέτωπο. Παριστάνονται τὰ δύο ἀδέλφια, Κλεόβια καὶ Βίτυα, γιοὶ μᾶς Ἰέρειας τῆς Ἥρας, ποὺ κάποτε, καθὼς ἀργόυσαν νὰ φθάσουν τὰ βόδια ποὺ θὰ ἔσερναν τὸ ἄρμα τῆς στὸ Ἴερό, ὅπου θὰ γινόταν ἡ γιορτὴ τῆς θεᾶς, βλέποντας τὴν οἱ γιοὶ τῆς στενοχωρημένη καὶ γεμάτῃ ἀγωνία, ζήτησαν οἱ ἴδιοι στὸ ἄρμα καὶ τὸ ἔσυραν ὡς τὸ Ἴερό. Ἡ πράξη αὐτὴ, γιὰ τοὺς ἀρχαίους, ἦταν πολὺ μεγάλη θυσία, γιὰ τὸ ζήτημα ἐθεωρεῖτο συμβολικὰ στέφηση τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ἐφθάσαν, εἶται, στὸ Ἱεραῖον, τὰ ἀγῶρια δηγώνοντας τὸ ἄρμα τῆς μητέρας τους, ὁ κόσμος ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ τὴ γιορτὴ τοὺς ἐπευρήμησε. Κουρασμένα τὰ δύο ἀγῶρια ἔπεσαν νὰ κοιμηθοῦν στὸ ἄλσος τῆς θεᾶς. Τότε ἡ μητέρα τους, βλέποντας πόσο πολὺ εἶχαν γίνει δακτυλοδεικτούμενα τὰ παιδιά τῆς, παρακάλεσε τὴ θεὰ νὰ τοὺς δώσει τὴ μεγαλύτερη εὐτυχία. Καὶ τὰ δύο παιδιά βυθίστηκαν, ἰστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, σὲ ἕναν ὕπνο βαθύτατο, ἀπὸ τὸν ὅποιο δὲν ξύπνησαν ποτέ. Ἐφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴν ἄρα ποὺ ὄλοι μιλοῦσαν γι' αὐτοὺς, νεοί, χωρὶς νὰ γνωρίσουν ἀρρώστια, ἐνῶ στ' αὐτὰ τους ἀντηχοῦσαν ἀκόμη οἱ ἐπευφημίες τοῦ πληθους. Τὸ ἔργο τὸ ἀφιέρωσαν οἱ Ἀργεῖτες στὸ Ἴερό τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφοὺς. Γύρω στὰ 600 π.Χ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Δύο κορινθιακά αγγεία: οινόχη και ἀρύβαλλος. Τὸ α΄ τοῦ 600 π.Χ., τὸ β΄ τοῦ 680 π.Χ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Κορίνθου. Ἡ κορινθιακὴ ἀγγειογραφία καὶ ζωγραφικὴ ὑμνήθησαν ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους. Ἡ Κορίνθος στὸς ἀρχαίους χρόνους γνώρισε τόσο μεγάλη ἀκμὴ καὶ ἀπόκτησε τέτοιο πλοῦτο, ὥστε ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης – σὲ ὅλους τοὺς κλάδους – νὰ θεωρητῆται φυσικὴ.

Ἀριστερά: Τμήμα τοῦ Διόλκου τῆς Κορίνθου. Ξεχωρίζουν καθαρὰ οἱ αὐλακάουσες ποὺ ἔχουν ἀφήσει πάνω του τὰ ἀρχαία ἀμάξια, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὸ ἕνα λιμάνι τῆς Κορίνθου στὸ ἄλλο. Πιστεύεται σήμερα πῶς ὁ Διόλκος ἔγινε τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ τυράννου Περιάνδρου.

Δεξιά: Σημάδια στὶς πλάκες τοῦ Διόλκου, χαραγμένα ἐπίτηδες, γιὰ νὰ ὀδηγοῦν τοὺς ἀχθοφόρους ποὺ ἀκολουθοῦσαν στὸ πλάι τὰ μεταφορικὰ ἀμάξια, γιὰ τὶς διάφορες ἀνωμαλίες τοῦ δρόμου (στροφές, ἀνήφορο, κατήφορο κλπ.). Ἐπαιζαν τὸ ρόλο τῶν σημερινῶν σημάτων τῆς Τροχαίας.

Μικρός πήλινος βωμός με ζωγραφική παράσταση του μύθου τών Πυγμαίων με τούς γερανοούς. Διατηρείται μόνο τό μικρό αυτό κομμάτι, ένδιαφέρον έργο τής κορινθιακής ζωγραφικής. 6ος αϊ. π.Χ. Μουσείο αρχαίας Κορίνθου.

ζουν από κεί για τὸ Ἴόνιο πέλαγος καὶ τὴν Ἰταλία. Ἡ Κόρινθος ἀναπτύχθηκε πολὺ τὸν καιρὸ πού τὴν κυβέρνησαν οἱ τύραννοι.

Περιάνδρος. Ὁ τύραννος αὐτός, γιὸς τοῦ Κύψελου, πού εἶχε τὴν ἐξουσία στὶς ἀρχές τοῦ 6ου αἰ., ἔδωσε τεράστια ἀνάπτυξη στὴν πόλη, πού τὴ γέμισε κυριολεκτικὰ μὲ πλῆθος ναοὺς, μεγάλα κτίρια καὶ ἐργαστήρια. Ἔκαμε τὴν Κόρινθο τὸ μεγαλύτερο κέντρο τῆς ἐποχῆς, καὶ γιὰ νὰ διευκολύνη τὶς μεταφορές, κατασκεύασε ἕνα δρόμο μεγάλο, τὸ Δίολκο, ἀπὸ τὸ Σαρωνικὸ στὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ὁ δρόμος αὐτός, στρωμένος μὲ μεγάλες πελεκητὲς πέτρες, εἶχε εἰδικὰ ἀυλάκια γιὰ νὰ σέρνονται πάνω του τὰ ἀμάξια πού μετέφεραν τὰ καράβια (ἕνα μεγάλο του μέρος ἔχει ἀποκαλυφθῆ σὲ ἀνασκαφές).

Ἰσθμία. Ὁ Περιάνδρος διοίκησε τὴν πόλη γιὰ 44 χρόνια κι ἔμεινε ὀνομαστός στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴ λαμπρότητα τῆς αὐλῆς του, γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα πού κατασκεύασε καὶ γιὰ τὰ πολύτιμα δῶρα πού ἔστειλε στὰ μεγάλα ἑλληνικὰ ἱερά. Στὴν ἐποχὴ του τὰ Ἰσθμία, οἱ μεγάλοι ἀγῶνες πού γίνονταν στὸ ἱερὸ τῆς Ἰσθμίας πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, πῆραν τεράστια αἴγλη. Θεωρήθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας κι ἡ φήμη του διατηρήθηκε γιὰ αἰῶνες.

Ἡ τέχνη. Ἡ Κόρινθος τὸν 6ο αἰ. εἶναι ἡ μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη πόλη στὴν Ἑλλάδα κι ἀνθίζει στὸ χῶρο τῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, καὶ ἡ τέχνη. Θαυμάσια τὰ κομψὰ ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα τῆς –πολλὰ μικροσκοπικὰ κυκλοφοροῦσαν γεμάτα μὲ ἀρώματα–, καλοφτιαγμένα τὰ χάλκινα σκεύη καὶ τὰ ὄπλα πού κατασκεύαζαν τὰ ἐργαστήριά τῆς, ὠραῖα τὰ ὑφαντὰ καὶ τὰ χαλιά τῆς, πλημμύρισαν τὶς ἀγορὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ναυτικό. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι ἔφτιαξαν τριήρεις.

Ἀνταγωνισμὸς Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων. Ἦταν τέτοια ἡ ἀνθησις τῆς Κορίνθου, πού ἔριξε σχεδὸν στὴ σκιά τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις. Τὸ ἐμπόριό τῆς

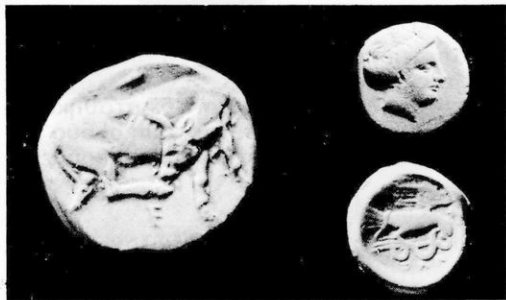
χτυπήθηκε αργότερα, όταν η Ἀθήνα ἀπόκτησε στόλο κι ἄρχισε μεγάλη ἐξαγωγή τῶν δικῶν τῆς προϊόντων. Αὐτὸ ποτὲ δὲν τὸ συγχώρησαν οἱ Κορίνθιοι στοὺς Ἀθηναίους.

Παρ' ὅλες τὶς σκληρὲς περιπέτειες, ἡ πόλη ἐξακολούθησε νὰ ἔχῃ μεγάλη σημασία, κατὰ διαστήματα, ὡς τὴν ἐποχὴ πού οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν στὴν Ἑλλάδα. Στὰ χῶματά της, μάλιστα, δόθηκε ἡ τελευταία μάχη, πού σφράγισε τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας].

2. Η ΧΑΛΚΙΔΑ ΚΑΙ Η ΕΡΕΤΡΙΑ

[**Ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο (7ος αἰ. π.Χ.).** Καὶ οἱ δύο πόλεις ἀναπτύχθηκαν γρήγορα καὶ μὲ τὶς ἀποικίες τους σταθεροποίησαν τὴ δύναμή τους. Μεγάλα βιοτεχνικὰ κέντρα καὶ οἱ δύο ἐστελναν ἄφθονα τὰ προϊόντα τους στὸν ἐξω κόσμο. Στὸν 7ο αἰ. π.Χ., ἐξοντώθηκαν κυριολεκτικὰ, νικητὲς καὶ νικημένοι, στὸ φοβερὸ πόλεμο πού ξέσπασε ἀνάμεσά τους γιὰ τὸ *Ληλάντιο πεδίο* (τὴ μεγάλη πεδιάδα ἀνάμεσά τους), τότε πού, ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ἡ Ἑλλάδα μοιράστηκε σὲ δυὸ στρατόπεδα].

Ἡ βιοτεχνικὴ παραγωγή. Τὰ ὄπλα (ἓνα εἶδος σπαθιᾶ) τῆς Χαλκίδας καὶ τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐρέτριας σκορπιζόνταν σ' ὅλες τὶς ἀγορὲς τοῦ κόσμου. Ἡ ἀκμὴ πού σημείωσαν στὴν πρώτη φάση τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, κάμφθηκε ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο μεταξύ τους.

Ἀριστερά: Ἡ μιὰ ὄψη ἀπὸ νόμισμα τῆς Ἐρέτριας. Δεξιά: Οἱ δύο ὄψεις νομίσματος τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας. Βρίσκονται ὅλα στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

3. Η ΑΙΓΙΝΑ

Ἀνάπτυξη ναυτικοῦ. Ἐμπόριο. Ξερὸ κι ἄγονο νησι ἡ Αἴγινα, προικίστηκε μὲ ἐξαιρετικὰ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα καὶ σπουδαία θέση στὸ Σαρωνικὸ. Ἡ ἐλλειψὴ φυσικῶν προϊόντων ἐσπρωξε νωρὶς τοὺς Αἰγινῆτες στὴ θάλασσα κι ἐγίναν ἀτρόμητοι ναυτικοί, πού ταξίδευαν σ' ὅλες τὶς ἐλληνικὲς θάλασσες μεταφέροντας πλῆθος προϊόντα. Κέρδιζαν ἔτσι πολλὰ πλοῦτη.

[**Νόμισμα. Δούλοι.** Ὀνομαστοὶ καλλιτέχνες ἐργάστηκαν στὰ ἐργαστήριά της, ὅπου χρησιμοποιήθηκαν ἑκατοντάδες δούλοι. Τὸ νόμισμά της, οἱ περίφημες «χελώνες», κυκλοφοροῦσε ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ τὸν Εὐξείνιο ὡς τὴν Αἴγυπτο, τὴν Κρήτη καὶ τὶς Κυκλάδες.

Ἀνταγωνισμὸς Ἀθῆνας-Αἰγίνας. Ἡ Αἴγινα, ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., εἶχε καταρθῶσι νὰ κρατήσῃ σπουδαία θέση στὸν ἐλληνικὸ κόσμο παρ' ὅλο τὸν ἀνταγωνισμὸ τῆς Χαλκίδας, τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου]. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως πού ἀναπτύχθηκε ἡ Ἀθήνα, ἐπιζήτησε μὲ κάθε τρόπο νὰ ρίξῃ τὴν Αἴγινα στὴ σκιά, καὶ στὸ τέλος τὸ κατόρθωσε.

Ἡ ναὸς τῆς Ἀφαιάς στὴν Αἴγινα. Ἀποψη ἀπὸ τὰ ἀνατολικά. Ἔργο τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Αἴγινας στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

4. ΤΑ ΜΕΓΑΡΑ

Θεαγένης. Ἡ πόλη πλούτισε μὲ τὸν ἀποικισμό καὶ μὲς στὸν 7ο αἰ. ἀναπτύσσεται πολὺ, τὴν ἐποχὴ ποὺ τύραννός της ἦταν ὁ Θεαγένης. Ἐχοντας στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ δωρικὸ κόσμο, ἰδιαίτερα μὲ τὴν Κόρινθο, ποτὲ δὲ στάθηκε φιλικὴ ἀπέναντι στὴν Ἴωνικὴ Ἀθήνα. Τελικὰ ἔφτασαν σὲ σύγκρουση οἱ δύο πόλεις γιὰ τὴν κυριαρχία στὴ Σαλαμίνα καὶ νίκησε ἡ Ἀθήνα, ὅπως θὰ δοῦμε.

5. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Ἡ ἀνθιστὴ τῆς Μιλήτου. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη καὶ ἡ πιὸ ἀξιόλογη ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας. Σ' αὐτὴν ὄδηγοῦσαν οἱ μεγάλοι χερσαῖοι δρόμοι τοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ κι ἀπὸ τὰ λιμάνια τῆς ξεκινοῦσαν πλῆθος καράβια γιὰ τὶς πολλὲς τῆς ἀποικίες στὸν Εὐξεινο (γύρω στὶς 80), γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Δ. Μεσόγειο. Σημείωσε μεγάλη ἀκμὴ στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Στὴ γῆ τῆς ἀναπτύχθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ φιλοσοφία, κι ἡ πόλη στολίστηκε μὲ ὀμορφα κτίρια καὶ ναοὺς. Δὲν εὐτύχησε, ὠστόσο, ὅπως κι οἱ ἄλλες ἰωνικὲς ἀποικίες, νὰ μείνῃ ἐλεύθερη, γιὰτὶ τόσο αὐτὴ, ὅσο κι οἱ ἄλλες ἀποικίες δὲ θέλησαν νὰ ἐνωθοῦν, ὅταν παρουσιάστηκε, φοβερὸς, ὁ περσικὸς κίνδυνος. Παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ τυράννου τῆς Σάμου *Πολυκράτους*, ποὺ κατὰλαβε πρῶτος τὸν κίνδυνο, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας δὲ μόνοιασαν καί, μιὰ-μιὰ, ἔπεσαν στὰ χεῖρια τῶν Περσῶν.

6. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ἡ ἀνθιστὴ ποὺ σημείωσαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἦταν ἐκπληκτικὴ. Καθεμιὰ τους ὑπῆρξε ὁλόκληρος κόσμος καὶ ἐστία πνευματικῆς, ἐμπορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς. Τόποι πλούσιοι σὲ γεωργικὰ προϊόντα, χωρὶς ἀνταγωνισμό μὲ τοὺς ξένους λαοὺς, σ' ὅλη τὴν ἀρχαίῃ περίοδο, ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς κατοίκους των, ἤρεμα καὶ κανονικά, νὰ ἀναπτύ-

Κεφαλή πολεμιστή από τὸ ἀνατολικὸ αἰεῶμα τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀφείας. Τὸ αἰεῶμα καταστράφηκε ἀπὸ κεραυνὸ ἴσως, καὶ τὰ ἀγάλματά τὸ ἀντικαταστάθηκαν μὲ νέα – αὐτὰ τὰ τελευταία βρίσκονται σήμερον στὸ Μουσεῖο τοῦ Μονάχου (Γλυπτοθήκη) –, ἐνῶ τὰ παλαιά, ὅ,τι διατηρήθηκε δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ, ἀνοίξαν λάκκους οἱ Αἰγινήτες, ὅπως συνηθίζονταν γιὰ ἀφιερῶματα ἱερῶν ποῦ καταστρέφονταν, καὶ τὰ ἐθαψαν εὐλαβικὰ μὲς στὴν περιοχή τοῦ Ἱεροῦ. Αὐτὰ τὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφείας βρέθηκαν σὲ ἀνασκαφὲς στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας. Τὸ κεφάλι τῆς εἰκόνας μας, ἔργο γύρω στὰ 510 π.Χ., ὑπάρχει στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸ κεφάλι ἀπὸ τὸ ἀγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, κεντρικῆς μορφῆς καὶ στὰ δύο αἰεῶματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφείας στὴν Αἴγινα. Πρόκειται γιὰ τὸ δεῦτερο αἰεῶμα, ποῦ κατασκευάστηκε μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ πρώτου. Γλυπτοθήκη τοῦ Μονάχου. Γύρω στὰ 490 π.Χ.

Χάλκινη ύδρια καλοδιατηρημένη. Στήν πάνω όψη του στομίου της έχει αφιερωτική επιγραφή που δείχνει πως ήταν ανάθημα στον Δία Έλλάνιο, που λατρευόταν στην κορυφή του Όρους στην Αίγινα. Ή ύδρια έχει δύο λαβές όριζόντιες και μία κάθετη επάνω, που δε φαίνεται στη φωτογραφία. Έργο του 6ου π.Χ. αϊ. Μουσείο Αίγινας.

χθούν και κάθε πόλη να γίνει ένα σπουδαίο κέντρο πολυάνθρωπο όπου, εκτός από τους εμπόρους, πλήθος οί καλλιτέχνες, οί ποιητές κι οί σοφοί έφθάναν για να εγκατασταθούν.

[**Ανάπτυξη τεχνών και έπιστημών.** Οί πρώτοι άποικοι βρήκαν εκεί μιá χώρα που θύμιζε την Έλλάδα, μόνο που ήταν σε μεγαλύτερα μέτρα. Αγάπησαν, έτσι, πολύ τó επιβλητικό, και χαρακτηριστικοί είναι οί μεγάλοι ναοί (διπλάσιοι σε μέγεθος από τους άλλους έλληνικούς), που κατασκεύασαν στο Σελινόυντα, στον Ακράγαντα κ.ά. Ή ρητορική, ή φιλοσοφία, ή τέχνη, τά μαθηματικά και άλλοι κλάδοι του πνεύματος και τής τέχνης πήραν τεράστια έξελιξη στις πόλεις τής Μ. Έλλάδας].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Άμέσως ύστερα από την άποικιακή εξάπλωση οί πόλεις τής Έλλάδας άνθίζουν εκπληκτικά.
2. Ξεχωριστή θέση πήρε ή Κόρινθος. Μεγάλο πλούτο άπόχτησε ή Αίγινα με τó ναυτικό της.
3. Οί πόλεις τής Εύβοιας, Χαλκίδα κι Έρέτρια, σημειώνουν μεγάλη άκμή στην τέχνη και στο εμπόριο. Μεγάλο χτύπημα γι' αυτές στάθηκε ó πόλεμος για τó Αηλάντιο πεδίο.
4. Τεράστια ή πνευματική κι ή καλλιτεχνική κίνηση στις έλληνικές πόλεις τής Μ. Ασίας και τής Μ. Έλλάδας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Κόρινθος:

«Λένε μάλιστα πὺς πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι καταπιάστηκαν μὲ τὰ προβλήματα τῶν καρabiών ἀπάνω - κάτω ὅπως τὸ κάνουνε σήμερα ὅλοι, καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ μέρη στὴν Κορίνθο σκαράβηκαν τριήρεις. Φαίνεται μάλιστα πὺς γιὰ τοὺς Σαμίους ἕνας Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, κατασκεύασε τέσσερα πολεμικὰ πλοία. Πάνε τριακόσια χρόνια... πού ὁ Ἀμεινοκλῆς πήγε στὴ Σάμο... Γιατὶ ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι εἶχανε χτίσει τὴν πόλη τους ἀπάνω στὸν Ἴσθμό, ἀνέκαθεν κρατοῦσαν τὸ ἐμπόριο, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες τὰ παλιὰ χρόνια, καὶ οἱ μέσα καὶ οἱ ἐξω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἐπικοινωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους ἀπὸ τὴ στεριά μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα, καὶ περνοῦσαν κατ' ἀνάγκη ἀπὸ τὸ μέρος τους, κι ἔτσι ἔγιναν οἱ Κορίνθιοι πολὺ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ μὲ τὸν πλοῦτο τους... Ἀφότου οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νὰ ταξιδεύουν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀπόχτησαν οἱ Κορίνθιοι καράβια καὶ ξεκαθάρισαν τοὺς πειρατὲς δίνοντας ἔτσι εὐκαιρία γιὰ ἐμπορικὲς συναλλαγές. Ἐκαναν ἔτσι διπλὰ ἰσχυρὴ τὴν πολιτεία τους εἰσπράττοντας χρήματα κι ἀπὸ τὰ δύο».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 13 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. [Ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο:

«Στεριανὸς πόλεμος ὅμως, πού ἀπ' αὐτὸν θὰ μπορούσε νὰ προστεθῆ στὸ νικητὴ κάποια δύναμη, δὲ στάθηκε κανένας: ὅλοι οἱ πόλεμοι, ὅσοι τυχὸν ἔγιναν ἦταν συμπλοκὲς μὲ τοὺς γείτονες στὰ σύνορα κάθε πολιτείας, καὶ δὲν ξεκινοῦσαν οἱ Ἕλληνες σὲ μακρινές ἐκστρατείες γιὰ νὰ κυριέψουν ἄλλους τόπους. Γιατὶ δὲν εἶχανε συνασπιστῆ σὰν ὑπήκοοι γύρω ἀπὸ τίς μεγαλύτερες πολιτείες, οὔτε πάλι σὰν ἴσοι μεταξύ τους ὀργάνωσαν κοινές ἐκστρατείες, ἀλλὰ πολεμοῦσαν, τὸ περισσότερο ὁ καθένας χωριστὰ πρὸς τοὺς γείτονες πού συνόρευαν μὲ τὴν πολιτεία τους. Ἡ κυριότερη περίσταση πού χωρίστηκαν οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες πολεμώντας σὰ σύμμαχοι μὲ τὸ ἓνα ἢ μὲ τὸ ἄλλο μέρος ἦταν στὸν παλιὸ πόλεμο ἀνάμεσα στὴ Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 16 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. [Τὰ Φειδιώνια μέτρα:

«Ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο (ἦρθε) ὁ Λεωκῆδης ἀπόγονος τοῦ Φειδωνος, τοῦ τυράννου τῶν Ἀργείων, αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Φειδωνος, πού ὅρισε τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ στοὺς Πελοποννησίους»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Στ, 127 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

4. [Ἡ Αἴγινα:

«Ἐγδοξ' ἡ φήμη τοῦ Αἰακοῦ κι ἔνδοξη καὶ ἡ Αἴγινα ἡ ναυτοξακουσμένη· μὲ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν οἱ Δωρικὸι τοῦ Αἰγίου καὶ τοῦ Ἰλλου λαοὶ τὴν κατοίκησαν· καὶ στὴ στάθμην ἐκείνων τώρα ζοῦνε, μήτε τὰ θέσμια, μήτε καὶ τὰ δίκια τῶν ξένων παραβαίνοντας· ἄξιοι σὰν τὰ δελφίνια στὰ πελάγη καὶ σοφοὶ/τὰ δῶρα τῶν Μουσῶν καὶ τ' ἄθλα/ νὰ κυβερνοῦνε»].

Ἀπόσπασμα ἀπὸ χαμένο Ἰσθμιόνικο τοῦ Πινδάρου (Μετ. Παν. Λεκατσᾶ)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Σπάρτη και Ἀθήνα. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐλληνικῶν πόλεων δύο ξεχώρισαν τελείως κι ἔμειναν σύμβολο αἰώνιο ἐνὸς ἰδιαίτερου τρόπου ζωῆς ποὺ καθεμιά καλλιέργησε μὲ πίστη, καὶ μὲ συνέπεια ἀκολούθησε σ' ὅλη τὴν ἱστορική της πορεία: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα.

Ἡ διαφορὰ μεταξύ τους. Στάθηκαν δύο μεγάλα πρότυπα οἱ δύο τόσο διαφορετικές αὐτὲς πόλεις, κι ὅσο κι ἂν θαυμάση κανεὶς τῆς Ἀθήνας τὴν ἐκπληκτικὴ προσφορά, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ σταθῆ γεμάτος σεβασμὸ μπροστὰ στὴν ψυχικὴ δύναμη, στὴν εὐγένεια καὶ στὸ αὐστηρὸ μεγαλεῖο τῶν Σπαρτιατῶν.

Α'. Η ΣΠΑΡΤΗ

Οἱ Δωριεῖς ἱδρύουν τὴ Σπάρτη. Ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς* ποὺ κατάκλυσαν τὴν Πελοπόννησο, μιὰ ομάδα προχωρώντας στὸ νότο, στὴ Λακωνικὴ, ἱδρυσε στὴ βαθιὰ κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα τὴ Σπάρτη.

Ἡ ἀνάπτυξη τοὺς πρώτους αἰῶνες. Πανύψηλα βουνὰ ἔκλειναν τὴ χώρα, ἀνατολικά καὶ δυτικά, κι ἡ θάλασσα, γιὰ τὴ μακρινὴ ἐκείνη ἐποχὴ, δὲν ἦταν πολὺ κοντά. Ὡστόσο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἡ πόλη γρήγορα ἀναπτύχθηκε, κι ἄνοιξε στὸ χῶρο της τὸ ἐμπόριο κι ἡ βιοτεχνία. Ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο ἄφθονες ἔφταναν οἱ πρώτες ὕλες (ἐλεφαντόδοντο, ἠλεκτρο*, χαλκός, σίδηρο, μολύβι, χρυσάφι κι ἀσήμι) γιὰ νὰ γίνουν στὰ ἐπιδεξία χέρια τῶν τεχνιτῶν της πλῆθος κομψοτεχνήματα καὶ ὄπλα πού, μαζί μὲ τὰ ὁμορφα ἀγ-

Χάλκινο ἀγαλματάκι πολεμιστῆ, ἐξαιρετο σὲ καλλιτεχνικὴ ποιότητα καὶ μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πλαστικής, ὅπως ἐξελιχθῆκε στὴ Λακωνικὴ. βος π.Χ. αἰ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

γεία της, πλημμύριζαν τις ξένες αγορές από τη Μ. Ἀσία (τὴ Λυδία) ὡς τὴν Ἰταλία (στὴν Ἐτρουρία). Τοὺς πρώτους αἰῶνες ἡ Σπάρτη φαίνεται νὰ ἦταν γεμάτη κίνηση καὶ δραστηριότητα, ἀνοιχτὴ σὲ πλούσιες ἐπιδράσεις.

Ἡ Σπάρτη κλειστὸ στρατόπεδο. Ὑστερα ἀπὸ δύο ἐπίμονους καὶ σκληροὺς πολέμους μὲ τοὺς Μεσσηνίους, ἀλλάζει μὲ τὸν καιρὸ τελείως ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς. Ἡ ἐμπορικὴ κίνηση μὲ τὸ ἐξωτερικὸ σταματᾷ, ἡ βιοτεχνία περιορίζεται κι ἡ Σπάρτη διαμορφώνεται σὲ κλειστὸ στρατόπεδο, ὅπου οἱ πολῖτες τῆς καταγίνονται μόνο μὲ τις στρατιωτικὲς ἀσκήσεις καὶ τὸν πόλεμο.

Αὐστηρότητα στὴ ζωὴ τῶν Σπαρτιατῶν. Σιδερένια πειθαρχία κυριαρχεῖ καὶ ἡ καθημερινὴ ζωὴ, ὡς τις παραμικρὲς τῆς λεπτομέρειες, ὀρίζεται ἀπὸ τὴν αὐστηρὴν νομοθεσίαν. Χαρακτηριστικὸ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀτόμου μὲς στὴ στρατιωτικὴ μονάδα. Κάθε Σπαρτιάτης ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ κάθε στιγμή ἔτοιμος νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ἐπίθεση.

1. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

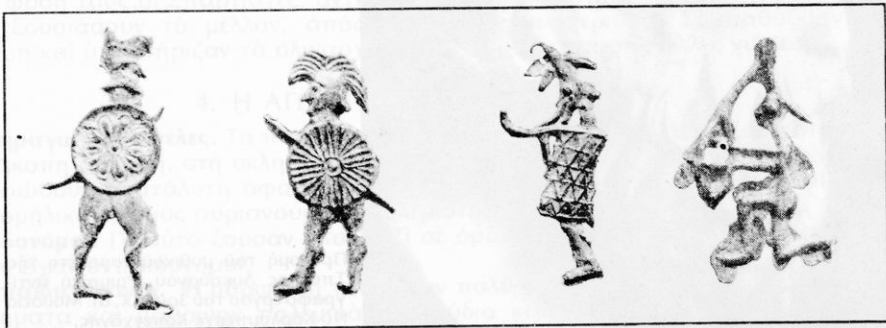
Εἰλωτες. Οἱ Δωριεῖς* ποὺ κατέβηκαν στὴ Λακωνικὴ ὑποδούλωσαν τοὺς παλαιούς κατοίκους, μοιράστηκαν μεταξύ τους τὰ κτήματα σὲ ἴσα μερίδια (κλήρους) καὶ τοὺς ὑποχρέωσαν νὰ τὰ καλλιεργοῦν. Ἡ τάξη αὐτὴ, οἱ *Εἰλωτες*, ἦταν πάντα πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, γι' αὐτὸ καὶ ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὴ σκληρὴ τους ἐπίβλεψη, χωρὶς κανένα δικαίωμα, κοντὰ στὰ κτήματα ποὺ καλλιεργοῦσαν. Ἡ ζωὴ τῶν *Εἰλωτῶν* ἦταν στὴ διάθεση τῶν *Σπαρτιατῶν*.

Πολῖτες Σπαρτιάτες. Οἱ Δωριεῖς κάτοικοι, οἱ *πολῖτες Σπαρτιάτες* δηλ., ἦταν οἱ μόνοι ποὺ εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα. *Μοναδικὴ τους ἀπασχόληση στάθηκε ὁ πόλεμος καὶ μόνιμη ἀπειλὴ ἡ ἐξέγερση τῶν Εἰλωτῶν.*

Γι' αὐτὸ δὲν ἔκαναν καμιά δουλειά, ἀλλὰ καταγίνονταν μόνο μὲ τις στρατιωτικὲς ἀσκήσεις.

Περιοῖκοι. Ἐνα μέρος τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἀποτελοῦσε τὴν τάξη τῶν *Περιοίκων*. Αὐτοὶ ἦταν ἐλεύθεροι πολῖτες, ζοῦσαν γύρω ἀπὸ τὴ Σπάρτη σὲ συνοικισμοὺς καὶ καταγίνονταν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία. Πολιτικὰ δικαιώματα δὲν εἶχαν. Ὑποχρεώνονταν μόνο νὰ στρατεύονται.

Μικροσκοπικὰ φτωχικὰ χαρίσματα στοὺς θεοὺς, ἀπὸ μολύβι. Ἦταν τὸ μόνο ἀφίερωμα ποὺ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ προσφέρουν οἱ δυστυχισμένοι Εἰλωτες. Εἶναι πολὺ σημαντικὰ γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, γιατί ἔχουν μεγάλη ποικιλία στὶς παραστάσεις τους καὶ ἀφθονα διακοσμητικὰ θέματα, ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων στὴν περιοχή.

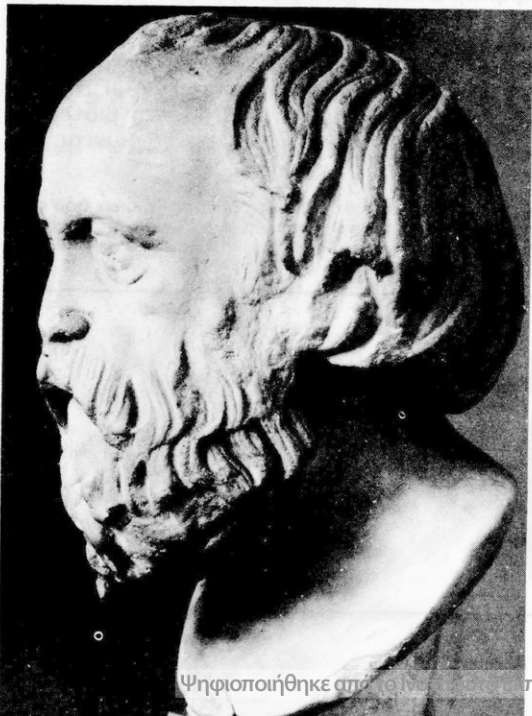
2. Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ἄδιακοπη στρατιωτική ἄσκηση. Ἡ ζωὴ στὴ Σπάρτη πῆρε μορφή πού δὲν τὴ συναντοῦμε σὲ καμιὰ ἄλλη πόλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό τῆς στάθηκε ἡ μόνιμη ἐπιθυμία τῶν κατακτητῶν Δωριέων νὰ μείνουν φυλετικά καθαρῶσιμοι καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν κυριαρχία, λίγοι αὐτοὶ ἀπέναντι στοῦ πλήθους τῶν δυσαρεστημένων Εἰλώτων. Ὑστερα, μάλιστα, ἀπὸ τὸ δεύτερο Μεσσηνιακὸ πόλεμο (7ος αἰ.), ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατακτημένων αὐξήθηκε ὑπερβολικά κι ὁ κίνδυνος ἐξέγερσής τους δυνάμωσε, θέλοντας οἱ Σπαρτιάτες νὰ κρατήσουν γερὰ τὸ ζυγὸ, ἔπασαν οἱ ἴδιοι θύματα τῆς ἰδιότυπης νοοτροπίας τους καὶ ὑποδουλώθηκαν σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη. Ὁ φόβος τῶν Εἰλώτων τοὺς ἀνάγκασε νὰ κλείσουν τὴν πόλη τους καὶ νὰ διαμορφώσουν πᾶνω σὲ αὐστηρότατους κανόνες τὴ ζωὴ τους.

Λυκούργος. Ἡ παράδοση ἀποδίδει τὴ νομοθεσία τους στὸ Λυκούργο, ἓνα πρόσωπο σχεδὸν μυθικὸ. Σήμερα, ὅμως, πιστεῖται πὼς ἡ Σπάρτη σταδιακὰ διαμορφώθηκε σὲ στρατιωτικὸ κράτος κι ἡ νομοθεσία τῆς ὀλοκληρώθηκε τὸν 6ο αἰ. π.Χ., τὴν ἐποχὴ πού ἐξῆσε ὁ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐφτὰ Σοφοῦς.

3. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Δύο βασιλεῖς. Ἡ Σπάρτη εἶχε δύο βασιλεῖς ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας. Ἦταν ἀνώτατοί θρησκευτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες καὶ τὸ ἀξίωμά τους ἦταν κληρονομικὸ. Εἶχαν κλῆρο μεγαλύτερο καὶ διπλὴ μερίδα στὸ συσσίτιο καὶ στὰ πολεμικὰ λάφυρα. Ὁ ἓνας βασιλιάς ὀδηγοῦσε τὸ στρατὸ στὸν πόλεμο.

Προτομή τοῦ μυθικοῦ νομοθέτη τῆς Σπάρτης Λυκούργου. Ρωμαϊκὸ ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νῦ-Κάρλσπεργκ Κοπεγχάγης.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Κληρονομικοί άρχοντες που κατάγονταν από δύο μεγάλα άρχοντικά γένη.

Περιορισμένη ή εξουσία τους κυρίως στα στρατιωτικά και στα θρησκευτικά θέματα.

2 βασιλείς

28 ηλικιωμένοι πολίτες Σπαρτιάτες από τις παλαιότερες και πιό ευγενείς οικογένειες. Ίσόβιοι άρχοντες που τους εκλέγει η 'Απέλλα.
Σπουδαία εξουσία στη Σπαρτιατική πολιτεία.

5 άρχοντες που εκλέγονταν κάθε χρόνο από την 'Απέλλα με υπόδειξη της Γερουσίας.
Έχουν τον έλεγχο όλων των πολιτών, ελέγχουν ακόμη και τους βασιλείς.

ΓΕΡΟΥΣΙΑ

ΑΠΕΛΛΑ

ΕΦΟΡΟΙ

Γενική συνέλευση όλων των Σπαρτιατών πολιτών από 30 χρονών και πάνω.
'Εκλέγουν τα μέλη της Γερουσίας και τους 'Εφόρους.
Παίρνουν τις αποφάσεις «διά βοής». Δέ γίνεται συζήτηση των θεμάτων.

Οι 5 'Εφοροι. Τήν πραγματική όμως εξουσία την είχαν οι πέντε 'Εφοροι, που άλλαζαν κάθε χρόνο. Είχαν την επίβλεψη του κράτους και το δικαίωμα να τιμωρούν ακόμη και τους βασιλείς. Αυτόι αποφάσιζαν για όλα τα σπουδαία ζητήματα. *'Εφορος μπορούσε να εκλεγεί κάθε πολίτης Σπαρτιάτης.*

Γερουσία. 28 γέροντες (πάνω από 60 χρονών) από τις παλαιότερες οικογένειες αποτελούσαν μαζί με τους 2 βασιλείς τη Γερουσία. Ήταν ισόβιοι άρχοντες, δίκασαν τις υποθέσεις φόνου και προετοιμάζαν τα θέματα που θα ανακοινώνονταν στη συνέλευση του λαού, που λεγόταν 'Απέλλα.

'Απέλλα. Σ' αυτήν έπαιρναν μέρος όλοι οι πολίτες Σπαρτιάτες που ήταν πάνω από 30 χρονών. Αποφάσιζαν «διά βοής», χωρίς να συζητούν τα διάφορα προβλήματα που άπασχολούσαν το κράτος. *Η 'Απέλλα ανακήρυσσε τα μέλη της Γερουσίας και τους 'Εφόρους.*

Συντηρητικοί οι Σπαρτιάτες. Το πολίτευμα της Σπάρτης, ιδιότυπο στην ουσία του, διατηρήθηκε απaráλλαχτο ως το τέλος της ιστορίας της. Συντηρητικοί στη φύση τους οι Σπαρτιάτες, αντιπαθούσαν κάθε αλλαγή και, επίζητώντας να εξουσιάσουν το μέλλον, απόφευγαν κάθε νεωτερισμό. Συμπαθούσαν ακόμη και υποστήριζαν τα όλιγαρχικά πολιτεύματα και στις άλλες χώρες.

4. Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Σκληραγωγία. 'Αγέλες. Τα παιδιά έπρεπε να συνηθίζουν στην άπλη ζωή, στην αδιάκοπη άσκηση, στη σκληραγωγία και στην ύπακοή. Ήταν ακόμη ανάγκη να νιώθουν ακατάλυτη άφοσίωση στην πατρίδα τους και αγάπη για τους συνομήλικους, τους αύριανους συμπολεμιστές.

Παιδονόμοι. Γι' αυτό ζούσαν όλοι μαζί σε ομάδες (άγέλες) και την επίβλεψη τους είχαν οι παιδονόμοι.

Διαπαιδαγωγή. Η μόρφωσή τους ήταν πολύ άπλη. Διάβαζαν τα όμηρικά ποιήματα και μάθαιναν πολεμικά τραγούδια και χορούς. Βασική γραμμή

στήν ανατροφή ήταν να τους εμπνεύσουν τυφλή ύπακοη στους νόμους και στις διαταγές του κράτους, θαυμασμό για την ανδρεία, περιφρόνηση για το θάνατο και σεβασμό για τους γεροντότερους.

Λακωνισμός. Μιά από τις μεγαλύτερες αρετές που προσπαθούσαν να τους καλλιεργήσουν ήταν η αγάπη για τη συντομία στην έκφραση (λακωνισμός).

Η σπαρτιατική λιτότητα. Για να γίνουν καλοί στρατιώτες, έπρεπε να αποκτήσουν άνοχη στους φυσικούς πόνους, και, για ν' αντιμετώπιζον τις δυσκολίες επίσιτισμού στις εκστρατείες, τους έδιναν λίγη τροφή, που ήταν ανάγκη να τη συμπληρώνουν μόνοι τους, αρπάζοντας κρυφά ό,τι τους έλειπε. Ήταν, ωστόσο, φριχτή ντροπή να τους ανακαλύψουν.

Τα παιδιά κοιμόνταν πάνω σε καλάμια, που μόνα τους έκοβαν στις όχθες του Εύρωτα, και φορούσαν ελάχιστα φορέματα, τὰ ίδια χειμώνα και καλοκαίρι. Καλλιεργούσαν στενή αλληλεγγύη κι αγάπη μεταξύ τους.

5. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Διαβίωση και διατροφή. Είκοσι χρονών γίνονταν στρατιώτες, κι από αυτή την ηλικία ως εξήντα χρονών κοιμόνταν – δεκαπέντε μαζί – σε σκηνές κι έτρωγαν σε κοινά *συσσίτια*. Το φαγητό τους ήταν απλό. Το πιο συνηθισμένο ήταν ο «μέλας ζωμός», ζουμι από χοιρινό κρέας με ξίδι. Γυμνάζονταν όλοένα και πήγαιναν στο κυνήγι. Τριάντα χρονών μπορούσαν να παντρευτούν, πήγαιναν όμως σπάνια σπίτι τους. Απαγορευόταν να καταγίνονται με οποιαδήποτε έργασια. Οι Είλωτες καλλιεργούσαν τη γη κι αυτοί έδιναν υποχρεωτικά τὰ μέσα για να ζοῦν οί οικογένειες τών Σπαρτιατών, καθώς και τὸ μερίδιο τών πολιτῶν στὰ συσσίτια.

Νόμισμα. Ἡ πολυτέλεια, ἡ σπατάλη, ἡ φιλοχρηματία θεωροῦνταν ἀτιμωτικά ἐλαττώματα. Τὸ νόμισμα τους ἦταν σιδερένιο, βαρὺ, μὲ λίγη ἀξία. Χρυσὰ καὶ ἀσημένια νομίσματα δὲν ὑπήρχαν στὴ Σπάρτη.

Ἐξηλασία. Ἡ δύσκολη αὐτὴ ζωὴ εἶχε ἐπιβληθῆ ἀπὸ τοὺς νόμους. Χρειαζόταν μεγάλη ψυχικὴ δύναμη νὰ τὴν ἀκολουθήση κανεὶς, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιτρεπό-

Πήλινο ὁμοίωμα δαίμονος, μὲ μορφή γεροντικὴ, γεμάτη ρυτίδες. Βρέθηκε στὸ ἱερὸ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη. 6ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Σπάρτης.

ταν στους ξένους να μείνουν καιρό στη Σπάρτη (ξενηλασία), ούτε στους πολίτες να πηγαίνουν σ' άλλα μέρη, γιά να μη συγκρίνουν τη δική τους ζωή με τη ζωή των υπόλοιπων Ελλήνων].

Ο άδιάκοπος φόβος εξέγερσης των Ειλώτων έκαμε τους Σπαρτιάτες να μη θέλουν τις μακρινές έκστρατείες.

6. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Σπουδαία ή θέση των γυναικών. Κράτος στρατιωτικό ή Σπάρτη ήταν ανάγκη να διαμορφώση ανάλογα και το χαρακτήρα των γυναικών, που έπαιρναν την ίδια άνατροφή με τους άντρες κι είχαν μεγάλη θέση στην κοινωνία. Τις σέβονταν κι άκουγαν τη γνώμη τους. Γενώντας και μεγαλώνοντας ανθρώπους γιά τον πόλεμο, έπρεπε να γίνουν σκληρές κι αυτές και να πιστεύουν πάνω από όλα στην πατρίδα. Πνίγοντας το μητρικό τους φίλτρο, παράγγελλαν στους γιούς, αλλά και στους άντρες τους, ξεπροβοδίζοντάς τους γιά τον πόλεμο, το περίφημο «ή τάν ή επί τάς», δηλαδή ή να γυρίσουν νικητές με τα όπλα στο χέρι ή να τους φέρουν νεκρούς. Έμειναν περίφημες στην ιστορία γιά την περηφάνια και τη γενναιότητά τους.

7. Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Φάλαγγα. Ο **παιάν.** Οί Σπαρτιάτες, πρώτοι στην Ελλάδα, όργάνωσαν το πεζικό σε σπουδαία μαχητική δύναμη. Χρησιμοποιούσαν όπλα άμυντικά κι όπλα επίθετικά. Αυτόι πρώτοι δημιούργησαν τη **φάλαγγα**, ένα γερό σώμα, με τους όπλίτες τακτικά παραταγμένους, τον ένα πλάι στον άλλο, σε άρκετο βάθος και πλάτος, έτσι που ό έχθρος να μη μπορη να τó διασπάση. Στη μάχη προχωρούσαν στους ήχους των **αύλων**. Πολεμικό τους έμβασήριο ήταν ό **παιάν**.

8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Από τότε που οί Σπαρτιάτες έκλεισαν την πόλη τους στον έξω κόσμο κι άφοσιώθηκαν στα στρατιωτικά, δεν άνάπτυξαν ούτε τις τέχνες ούτε τα γράμματα.

Οί σπαρτιατικές άρετές. Άφησαν πίσω τους αιώνιο παράδειγμα, τις άρετές που άγωνίστηκαν να καλλιεργήσουν: *φλογερή φιλοπατρία, άνδρεία, σεβασμό στους νόμους και στους άρχοντες, λιτότητα στη ζωή και στην όμιλία, άυταπάρνηση και περηφάνια.* Έδωσαν ανθρώπινους τύπους άξιοθαύμαστους. [Πάσχισαν να χαλυβδώσουν την ψυχή τους κι άπαρνήθηκαν κάθε άπλη χαρά της ζωής. Η ιδιότυπη όμως νοοτροπία που άνάπτυξαν, κι ό φόβος που είχαν έμπνεύσει στις άλλες ελληνικές πόλεις έσβησαν μαζί τους. Την έλευθερία και τη δύναμή τους τις στήριζαν στην ύποδούλωση χιλιάδων Ειλώτων. Αυτή ή επίδιώξη όδήγησε κι αυτούς τους ίδιους ν' άπαρνηθούν κάθε άπλη χαρά της ζωής].

Η προσφορά των Σπαρτιατών. Πρόσφεραν πολύ ώραίες ιδέες και πρόβαλε ή ιστορία τους άξιοθαύμαστες ανθρώπινες μορφές. Η συμβολή τους, όμως, στον πολιτισμό της ανθρωπότητας ύστέρησε, γιάτι οί ίδιοι περιφρόνησαν τη ζωή. Πάσχισαν να είναι ή πρώτη πόλη στην Ελλάδα, ή πιο δυνατή. Δεν τó κατάφεραν ως τó τέλος του άρχαίου κόσμου. Τό παράδειγμά τους, όμως, έμεινε μοναδικό και αιώνιο.

9. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Οι κατακτήσεις των Σπαρτιατών. Στην αρχαϊκή περίοδο οι Σπαρτιάτες, εκτός από τους δύο Μεσσηνιακούς πολέμους (8ο και 7ο αϊ. π.Χ.) έκαναν κι άλλη σειρά από αγώνες μες στην Πελοπόννησο. Χτύπησαν το Άργος και την Άρκαδία, κι έτσι πρόσθεσαν κι άλλους χώρους στην κυριαρχία τους [Κυνουρία, Κύθηρα, Θυρέα]. Τέλος, υποχρέωσαν τις περισσότερες περιοχές και τις μεγάλες πόλεις να συμμαχήσουν μαζί τους, διατηρώντας την ελευθερία τους. *Η συμμαχία αυτή ονομάστηκε Πελοποννησιακή κι ανάδειξε τη Σπάρτη στη μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην Ελλάδα. Είναι η πρώτη σοβαρή προσπάθεια για συνένωση των ελληνικών πόλεων και στάθηκε πολύτιμη στην αντιμετώπιση του φοβερού κινδύνου που απείλησε τον Έλληνισμό στις αρχές του 5ου αϊ. π.Χ.: τής εισβολής των Περσών. [Στη συμμαχία άνηκαν ή Ήλεία κι ή Άρκαδία, ή Κόρινθος, τὰ Μέγαρα και ή Αϊγίνα. Τò Άργος και ή Άχαϊα δέν προσχώρησαν].*

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Η πόλη-κράτος τής Σπάρτης υπήρξε δημιούργημα των Δωριέων.*
2. *Βασικό τους χαρακτηριστικό ή επίθυμία να επιβληθούν στους Είλωτες που υποδούλωσαν.*
3. *Τò πολίτευμά τους στάθηκε ιδιότυπο. Ήταν διπλή βασιλεία κληρονομική. Τήν εξουσία όμως είχαν στα χέρια τους οι πέντε Έφοροι, που εκλέγονταν μέσα από τους πολίτες.*
4. *Η άνατροφή αγοριών και κοριτσιών ήταν αυστηρή κι επιζητούσε να χαλυβδώσει τήν ψυχή και να δώσει γερούς και γενναίους στρατιώτες.*
5. *Οι σπαρτιατικές αρετές στάθηκαν υποδειγματικές. Έδωσε ή πόλη τους ώραία ανθρώπινα παραδείγματα. Η βασική τους όμως επιδίωξη κι ή άφοσίωσή τους στον πόλεμο τους στέρησε τή χαρά τής ζωής. Αγωνίστηκαν για πρόσκαιρα αποτελέσματα.*
6. *Τόν 6ο αϊ. π.Χ. ή Σπάρτη οργανώνει τήν Πελοποννησιακή συμμαχία και γίνεται ή μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην Ελλάδα.*

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Κρίσεις των αρχαίων για τή Σπάρτη και τήν Άθήνα:

«... γιατί αν έρημωνόταν ή πολιτεία τής Σπάρτης κι απόμεναν μόνον οι ναοί και τὰ θεμέλια των οικοδομών, θαρρώ πως άμα περνούσε πολὺς καιρός, θά άμφισβητούσαν οι κατοπινοί τή δύναμή τους, αν τήν εσύγκριναν με τή δόξα και τή φήμη της (αν και έχουν στην άμεση διοικητική εξουσία τους τὰ δύο πέμπτα τής Πελοποννήσου και είναι άρχηγοί της ολόκληρης και πολλών συμάχων έξω άπ' αυτή· επειδή όμως ούτε συγκεντρώθηκαν σε μιά κεντρική πολιτεία ούτε κατασκεύασε αυτή πλούσιους ναούς και δημόσια κτίρια, αλλά έμεινε κατοικημένη σε χωριά κατά τον παλιό ελληνικόν τρόπο) θά φαινόταν κατώτερη. Αν όμως πάθαιναν οι Άθηναίοι άκριβώς τò ίδιο, θά συμπεράναν οι κατοπινοί από τή φανερή όψη τής πολιτείας πως ή δύναμή της ήταν διπλή άπ' ό,τι πράγματι είναι»].

Θουκυδίδου, «Ίστορία» Α, 10 (Μετ. Έλλης Λαμπριδής)

«Ἐξετάζοντας (ὁ Κροῖσος) εὗρισκε ὅτι τὴν πρώτη θέση (στὴν Ἑλλάδα) τὴν εἶχαν οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ πρώτοι ἀπὸ τῆ δωρική φυλὴ κι οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἰωνική. Πραγματικά αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἦταν οἱ πιὸ ξακουσμένοι».

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 56 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

3. Παράξενες ὄψεις τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς:

«Τὰ παιδιὰ κλέβουν μὲ τόση προφύλαξη, ὥστε λένε πῶς κάποτε κάποιος ἔκλεψε μιὰ μικρὴ ἀλεπού κι τὴν ἔκρυβε στὸ φόρεμά του, κι τὸ ζῶο τοῦ κατασπάραξε τὴν κοιλιά μὲ τὰ νύχια καὶ τὰ δόντια του· τὸ παιδί ὅμως, γιὰ νὰ μὴν τὸ νιώσουν (οἱ ἄλλοι), ὑπόμονε τοὺς πόνους καὶ πέθανε».

Πλουτάρχου, «Βίος Λυκούργου», κεφ. 18 (Μετ. Α.Κ.)

4. Ὁ Λακωνισμός:

«Μάθαιναν τὰ παιδιὰ νὰ μεταχειρίζονται λόγο, ὅπου ἡ χάρη νὰ εἶναι συνύφασμένη μὲ πικρία καὶ νὰ ἐκφράζουν πολὺ νόημα μὲ λίγες λέξεις... ἔτσι μὲ λίγες καὶ ἀπλές λέξεις, πολλὴ καὶ ἐξαιρετικὴ σκέψη νὰ ἐκφράζουν, ἀναδεικνύοντας μὲ τὴ σιωπὴ τὰ παιδιὰ ἀποφθεγματικά καὶ μαθημένα νὰ ἀπαντοῦν...».

Πλουτάρχου, «Βίος Λυκούργου», κεφ. 19 (Μετ. Α.Κ.)

Β'. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η ΓΗ

Χώρα καὶ προϊόντα. Ἡ χώρα εἶναι *λεπτόγεως**, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Λιγοστή ἢ συγκομιδῆ, ὅσο ἐντατικά κι ἂν καλλιεργηθῆ ἡ γῆ, καὶ τὰ ποτάμια τῆς, ὁ Ἴλιός, ὁ Κηφισὸς κι ὁ Ἡριδανός, τὸ καλοκαίρι ξεραίνονταν σχεδόν. Ἔβγαζε λίγο σιτάρι, κρασί, μέλι, σῦκα καὶ τὸ πολὺτιμο λάδι ποὺ πρόσφερε τὸ ἀγαπημένο δέντρο τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐλιά.

Οἱ λίγες δυνατότητες τῆς χώρας ἔσπρωξαν νωρὶς τοὺς κατοίκους πρὸς τὴ θάλασσα. Τὸ ναυτικὸ τοὺς ἀνοίξε τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους κι ἔτσι πῆρε ζωὴ ἡ βιοτεχνία τους.

Πολιτικὲς συγκρούσεις. Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη, εἶδαμε, ἄρχισαν κι οἱ διαμάχες στὸ ἐσωτερικόν, ἀνάμεσα στὶς διάφορες τάξεις. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες κι οἱ συγκρούσεις στὴν Ἀθῆνα στάθηκαν σ' ἓνα ἐπίπεδο. Δὲ χύθηκε αἷμα. Κι ὅλες οἱ μεταβολές ποὺ σημειώθηκαν, ὁδήγησαν στὸ τελειότερο πολίτευμα ποὺ γνώρισε ὁ κόσμος, στὴ *δημοκρατία*, ποὺ στὸν 5ο αἰώνα πῆρε τὴν ἰδανικότερὴ τῆς ἔκφραση.

[Τὸ «μέτρο». Μὲ ἀνοιχτὴ καρδιά, ζώντας οἱ Ἀθηναῖοι κάτω ἀπὸ τὸν καθαρότερο οὐρανόν, στὸ πιὸ διάφανο κλίμα, ἀνακάλυψαν, *πρῶτοι στὸν κόσμον*, τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς: τὸ *μέτρο*. Νιώθοντας ὡς ποὺ φτάνουν οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες, δὲν ἄρχισαν, στὸ ξεκίνημά τους, μὲ διαθέσεις κυριαρχικῆς].

Διαφορὰ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιάτες, περήφανοι γιὰ τὴν καταγωγὴ τους, ὑποδούλωσαν τοὺς παλαιούς κατοίκους, γιὰ νὰ ὑποδουλωθοῦν οἱ ἴδιοι, μὲ τὴ σειρά τους, στὸ μάταιο ἀγῶνα ποὺ σ' ὅλη τους τὴν ἱστορία μόχθησαν νὰ πραγματώσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ ἴδιο περήφανοι γιὰ τὴ δικὴ τους ἰωνικὴ καταγωγὴ, πῆραν ἄλλο δρόμο. Ζώντας ἐλεύθερα, χωρὶς φόβο κι ἀγωνία, μπορώντας νὰ χα-

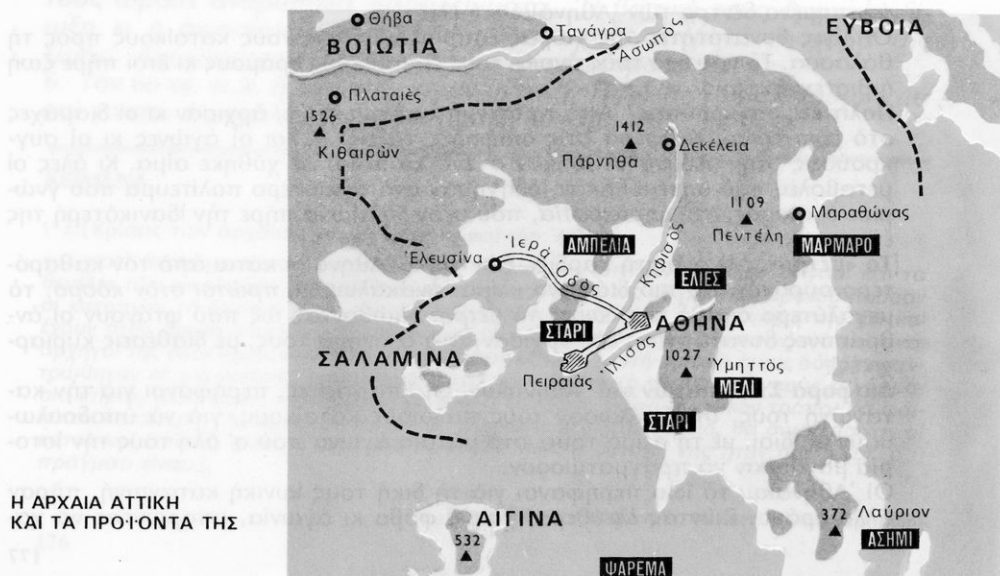
ροῦν τὴ φύση καὶ τὴν ὀμορφιά της, ἔχοντας καιρὸ νὰ παρατηρήσουν τὸν κόσμον γύρω τους καὶ νὰ στοχαστοῦν, κέντρο τῆς προσοχῆς τους ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπο. Καὶ τὴ δική του θέση κοίταξαν νὰ καταξιώσουν*, καλυτερεύοντας τὴν ἴδια τους τὴ ζωή.

Ἀθηνᾶ-Ποσειδῶν. Θεὰ τῆς πόλης, κυρίαρχη καὶ προστάτισσα μαζί, ἀνακηρύχθηκε ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ προσωποποίηση τῆς σοφίας καὶ τῆς εἰρηνικῆς δουλειᾶς. Ἐκείνη, λέει ἕνας παλιὸς ἀθηναϊκὸς μῦθος, ἀγωνίστηκε μὲ ἀντίπαλο τὸν Ποσειδῶνα, τὸ θεὸ τῆς θάλασσας, γιὰ τὸ ποιοὺς θὰ πάρη στὴν προστασία του τὴ νέα πόλη, δίνοντάς της τ' ὄνομά του. Ὁ Ποσειδῶν χτυπώντας μὲ τὴν τριάινά του τὸ βράχο στὴν Ἀκρόπολη ἔκαμε ν' ἀναβλύσει τὸ ὑγρὸ στοιχείο. Ἐνα περὶ φανὸ ἄλογο πετάχτηκε, σύμβολο τῆς πολεμικῆς δυνάμεις. Ἡ Ἀθηνᾶ χτυπώντας τὸ δόρυ της ἔκαμε νὰ φυτρώσει ἡ ἐλιά, σύμβολο τῆς εἰρηνικῆς ἀνάπτυξης κι εὐημερίας. Κέρδισε ἡ Ἀθηνᾶ κι ἔτσι ἐκείνη χάρισε τὸ ὄνομά της στὴν πόλη καὶ τῆς παραστάθηκε σ' ὅλους της τοὺς ἀγῶνες. Στὴν Ἀκρόπολη, τὸ θρησκευτικὸ κέντρο τῆς πόλης, ἰδρύθηκε ὁ ναὸς της. Σ' αὐτὸν ἔφθανε ἡ μεγάλη πομπή, ὅταν κάθε τέταρτο χρόνο γιορτάζονταν τὰ μεγάλα Παναθηναία.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ πρῶτες ἐγκαταστάσεις. Τῆς Ἀττικῆς ἡ ἱστορία χάνεται στὰ σκοτάδια τῆς προϊστορίας. Ἀπὸ τίς ἀνασκαφές εἶναι γνωστὸ, σήμερα, πῶς κατοικήθηκε στὰ πρῶιμα νεολιθικὰ χρόνια, κι ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν πανάρχαιων μῦθων βγαίνει τὸ συμπέρασμα πῶς ὑπῆρχαν διάφοροι ἰσχυροὶ συνοικισμοὶ τῆ δεύτερη χιλιετία στὸ χῶρο της, ποὺ ὀρισμένοι, στὴ μυκηναϊκὴ ἐποχή, ἀπόχτησαν μεγάλη σημασία. Τότε, κατασκευάζονται τὰ πανάρχαια τείχη καὶ τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ Μαραθῶνα, στὴν περιοχὴ τῆς Βραυρώνας καὶ στὴν Ἐλευσίνα ὑπῆρχαν οἱ δυνατότερες κῶμες.

Ὁ Θησεύς. Ὁ «συνοικισμός». Ἡ ἀθηναϊκὴ παράδοση ἀπόδιδε τὴν ἱδρυση τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν στὸ βασιλιά Θησεά. Ἐκείνος ὑποχρέωσε τοὺς εὐγε-

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΤΤΙΚΗ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ

νεϊς τῶν γύρω περιοχῶν νὰ ἔρθουν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἀθήνα. Τὴ θύμηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, τοῦ *συνοικισμοῦ*, τὴ γιόρταζαν λαμπρὰ σὲ ὀλόκληρη τὴν ἱστορική τους ζωὴ μὲ τὴ μεγαλύτερη γιορτὴ τῆς πόλης, τὰ *Παναθηναῖα*, ποὺ *στὴ μνήμη τους ἔφερεν ὅλη τὴν παμπάλαιη ἱστορία τους, τὴ χαμένη γιὰ μᾶς σήμερα*. Τὴν Ἀθήνα κυβέρνησε μιὰ σειρὰ ἀπὸ βασιλεῖς. Τὴ θύμηση ὄλων, ὅμως, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπο τοῦ Θεσέως. Γι' αὐτὸν διηγήθηκαν πλήθος ἱστορίες (μύθους). Ἐκεῖνος σκότωσε τὸ Μινώταυρο καὶ λύτρωσε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὸ φοβερὸ φόρο αἵματος ποὺ πληρωναν κάθε χρόνο στὸ Μίνα, τὸ βασιλιὰ τῆς Κρήτης. Μὲ τὸ ἐφευρετικὸ του μυαλὸ καὶ τὴ γενναιοτήτᾳ του τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τοὺς ληστὲς καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ ποὺ μᾶστιζαν τὴ χώρα. Ἀναγορεύθηκε, μὲ τὸν καιρὸ, ἥρωας τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ Κόδρος. Τελευταῖο βασιλιὰ ἀναφέρουν τὸν Κόδρο, ἓνα γεμάτο γενναιοτήτα ἄρχοντα, ποὺ μὲ τὴ θέλησή του θυσιάστηκε γιὰ χάρι τῆς πόλης, γιὰ νὰ μὴν πατήσουν τὴν Ἀττικὴ οἱ Δωριεῖς. Ἦταν τόση ἡ ἀξία τῆς θυσίας του, ποὺ δὲ θέλησαν πιά ἄλλον βασιλιὰ, ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ παμπάλαιοι μύθοι, ἀπήχηση ἱστορικῶν γεγονότων μὲ ἄγνωστες λεπτομέρειες γιὰ μᾶς, σχηματίζουν τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν στὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ Ἀθήνα πόλη-κράτος. Ἀθήνα λέγοντας ἐνοοῦμε ὀλόκληρη τὴν Ἀττικὴ. Ἐξω ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, ἐξακολούθησαν νὰ ζοῦν οἱ ἀγρότες, οἱ ναυτικοί, οἱ ξυλοκόποι κι οἱ ψαράδες στὶς περιοχὲς ὅπου προσφερόταν ἡ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν. Ἡ ἀξία, ὅμως, τοῦ *συνοικισμοῦ* τοῦ Θεσέως *συνοψίζεται* στὸ γεγονός, πὺς ἀπὸ τότε κάθε κάτοικος τῆς Ἀττικῆς, ὅπου κι ἂν κατοικοῦσε, στὸ κέντρο ἢ στὰ χωριά, ἦταν *πολίτης Ἀθηναῖος*, ὅπως κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ποὺ ἔμεναν μὲς στὴν πόλη.

Κομμάτι ἀπὸ ἀττικὸ ἀγγεῖο (δῖνο = ἀγγεῖο γιὰ κρασί μὲ παράσταση ἀγῶνων πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ Πατρόκλου. Προσέξτε τὸ διαφορισμὸ στὸ χρῶμα τῶν ἀλόγων (τὸ πρόσθιο εἶναι λευκὸ) καὶ τίς γεμάτες ζωηρότητα χειρονομίες τῶν θεατῶν. Ἔργο τοῦ πρώτου γνωστοῦ Ἀττικοῦ ἀγγειογράφου, τοῦ Σοφίλου. Γύρω στὰ 580-570 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Έτσι, έξαρχης, είναι διαφορετικό το ξεκίνημα της Αθήνας. Η πόλη είναι απλώς το κέντρο, δεν είναι, όπως στη Σπάρτη, ο κυρίαρχος σ' όλη την άλλη χώρα.

3. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ο Βασιλιάς. Τη βασιλεία όμως τη διαδέχτηκε στην Αθήνα η ολιγαρχία. Ο βασιλιάς, που ήταν ισόβιος στην αρχή, έμενε στην εξουσία ύστερα για δέκα χρόνια. Στο τέλος, άλλαζε κάθε χρόνο.

Οι Άρχοντες. Οι άριστοκράτες πήραν την εξουσία στα χέρια τους και από την τάξη τους βγαίνουν οι άνωτατοι άρχοντες, ή κυβέρνηση: οι έννεα άρχοντες δηλαδή. Ένας από αυτούς ονομαζόταν *άρχων-βασιλεύς*, κι ήταν ο ανώτερος θρησκευτικός άρχων. Ήταν η θύμηση του παλαιού πρώτου άρχοντα. Οι άλλοι ήταν: ο *πολέμαρχος*, ο *επίωνυμος* και οι *έξι θεσμοθέτες*.

Ο *επίωνυμος* έδινε τ' όνομά του στο έτος, κι είχε καθήκοντα διοικητικά. Ο *πολέμαρχος* φρόντιζε το στρατό και την άμυνα του κράτους. Οι *έξι θεσμοθέτες* παρακολουθούσαν την τήρηση των νόμων, που όσο ήταν άγραφοι, αυτά τους διατύπωναν στα δικαστήρια.

Άρειος Πάγος. Πλάι στους έννεα άρχοντες υπήρχε επίσης ένα συμβούλιο από ευγενείς, ο *Άρειος Πάγος*. Ύστερα από το 682 π.Χ., τον αποτελούσαν όσοι είχαν γίνει πριν άρχοντες. Τα μέλη του ήταν ισόβια. Έργο τους είχαν τον έλεγχο των αρχόντων και τη φροντίδα για τη διατήρηση των παραδόσεων. Πρότειναν τους νέους άρχοντες κάθε χρόνο και δίκαιζαν τις υποθέσεις φόνου, εμπρησμού και «φαρμακείας» (δηλητηρίασης). Συνεδρίαζαν στον *Άρειο Πάγο*, στο μικρό λόφο στα δυτικά της Ακρόπολης, που τους έδωσε και το όνομά τους.

Έρυθρόμορφο άπτικό άγγείο με παράσταση δύο ανδρικών μορφών, ενός ώριμου και ενός νέου που κάθονται σε δίφρο (ανάδιπλούμενο κάθισμα). Πίσω από τον ώριμο άνδρα, ένα παιδί γυμνό άπλώνει το χέρι του, όπως και οι δύο άλλοι, προς ένα χελιδόνι. Από την επιγραφή που υπάρχει πάνω στο άγγείο φαίνεται πως χαιρετίζουν το πρώτο χελιδόνι, καλωσορίζουν την άνοιξη που έρχεται. Καλοδιατηρημένη έρυθρόμορφη πελίκη (είδος άμφορέα για ταφική χρήση). 510-500 π.Χ. Βρίσκεται στο Μουσείο του Λένινγκραντ.

4. ΟΙ ΤΑΡΑΧΕΣ - ΚΥΛΩΝΕΙΟ ΑΓΟΣ

Πολιτικές διαμάχες. Τὴν ἐξουσία εἶχαν, ἔτσι, στὰ χέρια τους οἱ ἀριστοκράτες. Μὲ τὴ διαμόρφωση τῶν νέων τάξεων: ἐμπόρων, ναυτικῶν καὶ βιοτεχνῶν ποὺ πλούτισαν, δημιουργήθηκαν ἀπαιτήσεις. Ἡ νέα τάξη τῶν πλουσίων (οἱ ἄστοι) ἤθελε νὰ παίρνουν κι αὐτοὶ μέρος στὴ διοίκηση.

Ἀπονομὴ δικαιοσύνης. Χρὴ ἀγροτῶν. Ταυτόχρονα, ὁ πολὺς λαὸς δυσφοροῦσε μὲ τοὺς ἀριστοκράτες, ἰδίως στὸ θέμα τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Σοβαρὰ παράπονα εἶχαν πολλοὶ ἀγρότες ποὺ χρεώθηκαν σὲ δύσκολες χρονιές κι εἶχαν γίνει δούλοι. [Ὅσοι δὲν εἶχαν ἄλλη περιουσία δανεῖζονταν ὡς τότε μὲ ἐγγύηση τὴν ἀτομικὴ τους ἐλευθερία. Ἄν δὲν κατάφεραν νὰ ξεχρεωθοῦν, ὁ δανειστὴς τοὺς ἔπαιρνε δούλους]. Οἱ δυσαρεστημένοι ὀλοένα διαμαρτύρονταν περισσότερο κι ἡ κατάσταση γινόταν πολὺ στενόχωρη.

Ὁ Κύλων. Ἦταν ἕνας εὐγενῆς, ἀγαπητὸς στὸ λαό, γιατί ὑπῆρξε ὀλυμπιονίκης. Κοίταξε νὰ ἐκμεταλλετῆ τὴν εὐκαιρία καὶ νὰ γίνῃ τύραννος (ἦταν γαμπρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους). Κατέλαβε μὲ μερικοὺς ὀπαδούς του τὴν Ἀκρόπολη (636 π.Χ.) κι ἐτοιμάστηκε νὰ πάρῃ τὴν ἐξουσία. Ἀμέσως οἱ ἀριστοκράτες ὀργανώθηκαν ἐναντίον του. Αὐτὸς δραπέτευσε στὰ Μέγαρα. Ἐγίνε, τότε, μιὰ φοβερὰ ἀνόσια πράξη. Τοὺς ὀπαδούς του, παρ' ὄλο ποὺ πρόσφυγαν ἰκέτες στὸ βωμὸ τῶν Εὐμενίδων, τοὺς σκότωσαν. Ἡ πράξη αὐτὴ ὀνομάστηκε *Κυλώνειο ἄγος*. Οἱ πρωταῖτιοι (ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀλκμωνιδῶν) ἐξορίστηκαν, κι ἀπὸ τὴν Κρήτη ἔφεραν τὸν μάντη *Ἐπιμενίδη* νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν πόλη. Τότε οἱ κάτοικοι τῶν Μεγάρων βρῆκαν εὐκαιρία καὶ πήραν τὴ Σαλαμίνα, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν δῆθεν τὴ σφαγὴ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνος.

5. Ο ΔΡΑΚΩΝ

Ἡ πρώτη νομοθεσία στὴν Ἀθήνα. Ἐπειδὴ οἱ ταραχὲς σημείωσαν μεγάλη ἔνταση τὸ 624 π.Χ., οἱ εὐγενεῖς πρότειναν θεσμοθέτη τὸ Δράκοντα, ἕναν εὐγενῆ, γιὰ νὰ γράψῃ τοὺς νόμους. Ἐτσι ρυθμίστηκαν διάφορα θέματα στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὀρίστηκαν ὅμως ποινὲς τόσο σκληρὲς ποῦ, ἀπὸ τότε ὡς σήμερα, λέγονται *δρακόντεια μέτρα*, ἐννοοῦμε τὰ πολὺ ἀυστηρά. Οἱ πλοῦσιοι δὲν ἰκανοποιήθηκαν διόλου, οὔτε κι ὁ λαός.

Ἐτσι, τὸ 594 π.Χ. ἀναθέτουν οἱ Ἀθηναῖοι σ' ἕναν κοσμογυρισμένο ἔμπορο, παλαιὸν ἀριστοκράτη, ποιητὴ καὶ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς, τὸ Σόλωνα, νὰ ρυθμίσῃ τὴ νομοθεσία.

6. ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ

Ὁ Σόλων. Ἐκεῖνος δυὸ χρόνια πρὶν, εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνθουσιάσῃ τόσο μὲ τοὺς στίχους του τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ πάρουν πίσω ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς τὴ Σαλαμίνα, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐμπορικὴ τους κίνηση. Εἶχε γίνει γι' αὐτὸ κοσμογιάπητος. Πῆρε μιὰ σειρὰ ἀπὸ σωτήρια μέτρα καὶ ἡ νομοθεσία του ἦταν προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιμαχόμενων μερίδων. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, κοίταξε νὰ «συναρμόσῃ τὴ βία καὶ τὴ δίκη».

Σεισάχθεια. Ἦταν τὸ πρῶτο του μέτρο: ἡ ἀπαλλαγὴ δηλαδὴ τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὰ χρεῖα τους. Ἐλευθέρωσε μὲ χρήματα τῆς πόλης ὅσους εἶχαν γίνει δούλοι γιὰ χρεῖα, κι ἀπαγόρευσε νὰ δανεῖζονται ἀπὸ κει καὶ πέρα μὲ ἀντίβαρο τὴν προσωπικὴ τους ἐλευθερία. Βοήθησε μὲ εἰδικoὺς νόμους τὶς μεσαῖες τάξεις.

Ὁ χωρισμὸς τῶν τάξεων. Τέλος, γιὰ νὰ παύσῃ ἡ κυριαρχία τῶν εὐγενῶν, ἄλλαξε τὴν παλαιὰ διάκριση σὲ τάξεις ἀνάλογα μὲ τὴν καταγωγή. Ὅρισε τὰ

καθήκοντα και τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν, μὲ βάση τὸ εἰσόδημά τους. Δημιούργησε, ἔτσι, τέσσερις τάξεις: τοὺς πεντακοσιομέδιμους* τοὺς τριακοσιομέδιμους (ἱππείς), τοὺς διακοσιομέδιμους (ζευγίτες) καὶ τοὺς θήτες* (αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἐλάχιστα εἰσοδήματα).

Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις. Ἄρχοντες γίνονταν ὅσοι ἀνήκαν στὶς δυὸ πρῶτες τάξεις. Οἱ διακοσιομέδιμοι μπορούσαν νὰ πάρουν μόνο κατώτερα ἀξιώματα, καὶ οἱ θήτες ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τοὺς φόρους. Οἱ δυὸ πρῶτες τάξεις εἶχαν καὶ ὑποχρεώσεις οἰκονομικές. Ἐπρεπε νὰ προσφέρουν χρήματα γιὰ διάφορα κρατικά ἔργα καὶ πληρώναν φόρους. Ὅλοι στρατεύονταν.

Βουλή-Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Στὴ διοίκηση διατήρησε τοὺς 9 ἄρχοντες καὶ περιορίσε τὴ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου. Δημιούργησε ὁμως καὶ νέες ἐξουσίες:

α. Τὴν *Βουλή τῶν τετρακοσίων* (ἔπαιρναν μέρος 100 πολίτες ἀπὸ κάθε φυλῆ). Ἔργο της ἦταν νὰ σκέπτεται καὶ νὰ προτείνει στὴ γενικὴ συνέλευση ὄλων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν (στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου) τὰ διάφορα θέματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸ κράτος.

β. Στὴν *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου* (ἔπαιρναν μέρος ὅσοι ἦταν πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρονῶν).

Ἡλιαία. Τέλος, γιὰ τὴν καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὄρισε νέο δικαστήριο, τὴν *Ἡλιαία*, μὲ 6.000 μέλη (τὰ 1.000 ἦταν ἀναπληρωματικά).

Δίνοντας λαμπρὸ παράδειγμα, ἀφοῦ τέλειωσε τὴν νομοθεσία, ἔγινε καὶ πάλι ἀπλὸς πολίτης, προβάλλοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀπλοῦ πολίτη. Γιὰ νὰ μὴν τοῦ ζητῶντα, μάλιστα, ἀλλαγές, ἔφυγε γιὰ δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

7. Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Ἡ δυσареέκεια συνεχίζεται. Παρὰ τὰ μέτρα τοῦ Σόλωνος καμιὰ τάξη δὲν ἱκανοποιήθηκε ἀπολύτως. Οἱ εὐγενεῖς δυσареστήθηκαν, γιὰτὶ ἔχασαν τὰ προνόμιά τους. Οἱ πλοῦσιοι ἐπειδὴ ἀπλῶς ἐξισώθηκαν μὲ τοὺς ἐπιεικείς. Ὁ λαὸς ἀνακουφίστηκε βέβαια μὲ τὴν σεισάχθεια, ζητοῦσε ὁμως νὰ μοιραστῆ ξανά ἡ γῆ (*ἀναδασμός*), γιὰ ν' ἀποκτήσουν κτήματα οἱ φτωχοὶ γεωργοί.

Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Στὸ μεταξύ, ἐπειδὴ καὶ πάλι οἱ ταραχές συνεχίζονταν, ἕνας εὐγενής, ὁ Πεισίστρατος, ἐξυπνος καὶ δραστήριος, κατόρθωσε κι ἀναγνωρίστηκε ἄρχηγὸς τῶν λαϊκῶν τάξεων, καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους πήρε τὴν ἐξουσία στὰ 561-560 π.Χ. Παρ' ὅλο ποὺ ἀκολούθησε ἐξυπνη καὶ συμβιβαστικὴ πολιτικὴ, δυὸ φορές τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Κατόρθωσε ὁμως καὶ πήρε ξανά τὴν ἐξουσία, ὡς τὰ 528-527 ποὺ πέθανε.

Ἰκανοποίηση τῶν ἀγορτῶν. Τὴν ἐπέτυχε διατηρώντας ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Δήμεισε τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν ποὺ ἔφυγαν κρυφὰ ἢ ἐξορίστηκαν, καὶ τὰ μοίρασε στοὺς φτωχοὺς γεωργοὺς. Τοὺς ἔδωσε καὶ δάνεια γιὰ νὰ τὰ καλλιεργήσουν. Ἐκαμε δρόμους καὶ διευκόλυνε τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης μὲ τὰ περιοδεύοντα δικαστήρια ποὺ ἱδρυσε.

Στρατός. Ἔργα. Γράμματα καὶ τέχνες. Ὀργάνωσε τὸ στρατὸ κι ἔκαμε πλήθος ἀπὸ κοινωφελῆ ἔργα (ὕδραγωγεῖο). Τέλος, ἱδρυσε ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολη, τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ἄρχισε τὴν κατασκευὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς στὴν Ἀθήνα, καὶ προστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Ρύθμισε τὸν ἔορτασμό τῶν Παναθηναίων καὶ φρόντισε νὰ καταγραφοῦν τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου. Στὸ ἐξωτερικὸ, φρόντισε νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀγορὲς γιὰ τὴν ἀπορρόφηση τῶν προϊόντων τῆς ἀθηναϊκῆς βιοτεχνίας καὶ νὰ καταληφθῆ τὸ

Σίγειο στὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἄνοιξε πλῆθος ἐμπορικές σχέσεις μὲ τίς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ἰππίας. Στὴν ἐποχὴ του σημειώθηκε μεγάλη ἀνθηση. Πεθαίνοντας ἄφησε τὸ γιό του Ἰππία διάδοχό του. Ἡ κατάσταση ὅμως ἄλλαξε. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν κουραστή ἀπὸ τὴ διοίκηση ἐνὸς μόνον ἀνθρώπου, κι ὁ Ἰππίας δὲν εἶχε τὴν ἴδια συμπεριφορὰ μὲ τὸν πατέρα του. Ἀπὸ τὸ 514 π.Χ. μάλιστα πού δολοφονήθηκε ἀπὸ δύο εὐγενεῖς Ἀθηναίους (τὸν Ἀρμόδιο καὶ τὸν Ἀριστογείτονα), ὁ ἀδελφός του Ἰππαρχος, ὁ Ἰππίας ἐγίνε καχύποπτος καὶ κατάντησε σωστός τύραννος, μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια τῆς λέξης.

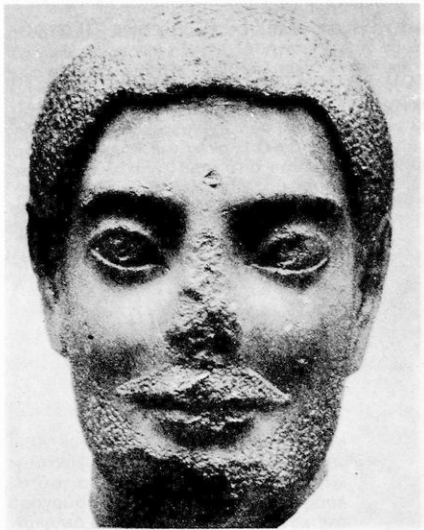
Γι' αὐτὸ τὸ 510 π.Χ. ἐπαναστάτησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν ἐδίωξαν τὸν Ἰππία, πού κατέφυγε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν.

8. Ο ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ

Θεμελιώνεται ἡ δημοκρατία. Ὁ Κλεισθένης, πού ὕστερα ἀπὸ τοὺς τυράννους ἐγίνε προστάτης τοῦ δήμου, εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

5 Ἀριστερά: Πιστὴ ἀπόδοση τῶν χαρακτηριστικῶν ἐνὸς ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρχαιότητα, ὡς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τόσο ἡ ἀρχαϊκὴ, ὅσο καὶ ἡ κλασικὴ τέχνη δὲν γνώρισαν τὸ πραγματικὸ πορτραῖτο. Σὲ μερικὰ σπουδαῖα ἐργα αὐτῶν τῶν δύο περιόδων, ἀφιερωμένα σὲ μεγάλα ἱερά, ἀναγνωρίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι μερικὲς προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς. Τὸ κεφάλι αὐτό, ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τοῦ τέλους τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, πιστεύουν ὅτι εἰκονίζει τὸν Πεισίστρατο. Κρατικὰ Μουσεῖα Βερολίνου.

Δεξιά: Τὸ ἀγαλμα παριστάνει ἐφιππο νέο καὶ λέγεται «Ἰππέας Ραμπέν», ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου συλλέκτη πού τὸ ἀπόκτησε. Μαζὶ μὲ ἕνα δεύτερο ὄμοιο – σώζονται μερικὰ κομμάτια του στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀκροπόλεως στὴν Ἀθήνα –, ἀποτελοῦσε ἕνα σύμπλεγμα πού εἶχε ἀφιερωθῆ στὴν Ἀθηνά, στὸ ἱερὸ τῆς πάνω στὴν Ἀκρόπολη, λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας. Νομίζουν ὀρισμένοι ἀρχαιολόγοι πὼς τὸ σύμπλεγμα τῶν δύο ἰππέων θὰ εἰκονίζε δύο ἀπὸ τοὺς γιούς τοῦ Πεισιστράτου, νικητὲς σὲ ἵππικούς ἀγῶνες – στὸ κεφάλι φορεῖ στεφάνι ὁ ἰππέας, δείγμα πὼς ἐχει νικήσει. Ἐτοί, τὸ ἐργὸ ἀφιερώθηκε στὴν Ἀκρόπολη.

[Σύμβολό της, ιερό σχεδόν, ήταν οι *Τυραννοκτόνοι*: ο Ἄρμόδιος κι ο Ἄριστογείτων, καὶ τὰ ἀγάλματά τους στήθηκαν στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηναίων.

508 π.Χ. Σκοπὸς τοῦ Κλεισθένους, ποῦ ἐγίνε ἀρχὼν τὸ 508 π.Χ., ἦταν νὰ δώσῃ τὸ τελικὸ χτύπημα στοὺς παλαιούς εὐγενεῖς. Ὑπῆρχαν πολλοὶ πολῖτες νεοφερμένοι κι ἄλλοι φτωχοὶ καὶ ξένοι ποὺ δὲν ἀνήκαν στὶς τέσσερις πατροπαράδοτες φυλὲς τῆς Ἀττικῆς, ὀργανισμοὺς ἰσχυρότατους. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἔγραψε στοὺς Καταλόγους τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν κι ἐλευθέρωσε πολλοὺς δούλους. Ὁ χωρισμὸς τῆς Ἀττικῆς σὲ περιφέρειες (Παραλία, Μεσόγαια, Ἄστυ*), βοηθοῦσε στὴ διατήρησιν τῆς παλαιᾶς ταξικῆς νοοτροπίας. Στους παραλιακοὺς δήμους κατοικοῦσαν πολλοὶ πλούσιοι ναυτικοί, στὰ ὄρεϊνὰ οἱ φτωχοί, καὶ στὴ Μεσόγαια οἱ παλαιοὶ εὐγενεῖς ποὺ εἶχαν τὰ μεγάλα κτήματα].

100 δήμοι. 10 φυλές. Χώρισε, λοιπόν, τὴν Ἀττικὴν σὲ 100 δήμους, καὶ μὲ δέκα δήμους ἀνάμεικτους ἀπὸ τὸ ἄστυ*, τὴν παραλία καὶ τὴ μεσόγαια δημιούργησε καθεμιὰ ἀπὸ τίς νέες 10 φυλές. Τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὄρισε τοὺς γενάρχες τους. Ἔτσι, κάθε Ἀθηναῖος ἀνῆκε στὸν δήμο ποὺ κατοικοῦσε καὶ στὴν ἀντίστοιχη φυλὴ. *Τὰ μέλη τῶν παλαιῶν γενῶν σκόρπισαν ἔτσι σὲ διάφορους δήμους καὶ ἡ συνοχὴ τους διαλύθηκε.*

Ἡ Βουλὴ τῶν 500. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Ὅρισε Βουλὴν ἀπὸ 500 μέλη (50 ἀπὸ κάθε φυλὴ). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἐγίνε σώμα πανίσχυρο. Ἡ δύναμη, ἔτσι, πέρασε στὰ χέρια τοῦ λαοῦ.

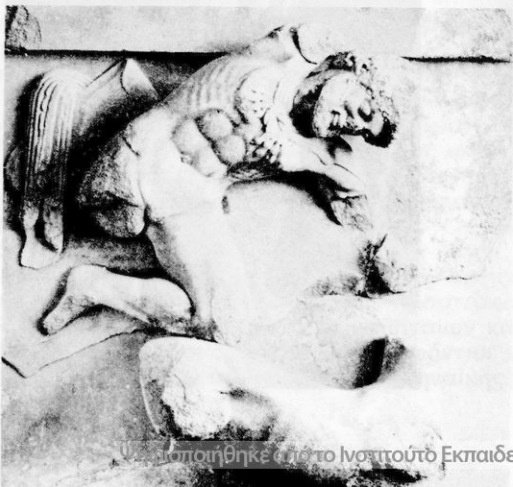
[Οἱ βουλευτὲς ἐβγαίνουν μὲ κλῆρο κι ἔπρεπε νὰ ἔχουν περάσει τὰ 30. Διοικοῦσαν αὐτοὶ τὸ κράτος, ἀπὸ 36 μέρες οἱ βουλευτὲς κάθε φυλῆς (*πρυτανεύουσα φυλὴ*). Μὲ κλῆρο πάλι ὀριζόταν καθημερινὰ ὁ Πρόεδρος (λεγόταν *Ἐπιστάτης τῶν Πρυτάνεων*).

Ὁ ρόλος τοῦ Πρυτανεῖου. Γιὰ νὰ μποροῦν μάλιστα οἱ φτωχοὶ νὰ ἐκλέγονται, ὀρίστηκε νὰ σιτίζονται οἱ βουλευτὲς, ὅσο διοικοῦσαν, στὸ Πρυτανεῖο*].

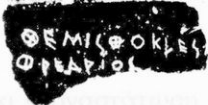
Ἡ Βουλὴ ἐτοίμαζε τὰ σχέδια τῶν Νόμων ποὺ συζητοῦσε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Οἱ 10 στρατηγοί. Τέλος, ὁ Κλεισθένης δημιούργησε νέο ἀξίωμα, τοὺς 10 στρατηγούς, ποὺ ἐκλέγονταν γιὰ ἓνα χρόνο.

Γιὰ νὰ λείψῃ ὁ φόβος τῶν τυράννων, ποὺ εἶχαν ἐπιβληθῆ στηρίζοντας τὴ δύναμή τους στὴ μεγάλη τους φήμην καὶ στὴν ἐπίδρασιν ποὺ εἶχαν στοὺς πολῖ-

Μετόπη ἀπὸ τὸ «θησαυρὸ» τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφοὺς. Ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἡ Κερυνίτις ἐλαφος. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., δημιούργημα ἀττικοῦ καλλιτέχνη. Μοῦσειο Δελφῶν.

Σειρά από όστρακα εξοστρακισμού, που έχουν βρεθεί στις ανασκαφές της αρχαίας 'Αγοράς στην 'Αθήνα. Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς όλοι οι μεγάλοι άνδρες, οι γνωστοί για την πολιτική τους δράση στον 5ο αι. π.Χ., εξοστρακίστηκαν ή προτάθηκαν για εξοστρακισμό. Μουσείο αρχαίας 'Αγοράς στη Στοά 'Αττάλου.

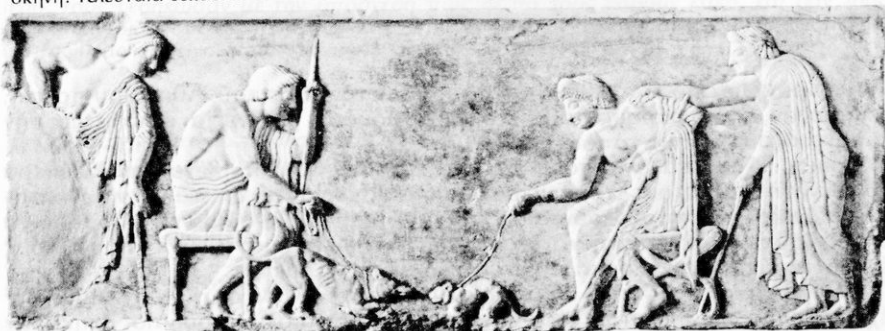
τες, θέσπισε τόν **όστρακισμό**. Κάθε άνοιξη, συγκεντρώνονταν οι πολίτες στην 'Εκκλησία τόν Δήμου και έγραφαν πάνω σ' ένα όστρακο (κομμάτι από άγγειο) τόν όνομα εκείνου που θεωρούσαν επικίνδυνο για τόν καθεστώς, γιατί είχε άποκτήσει μεγάλη έπιρροή στους πολίτες και ήταν δυνατόν νά τούς παρασύρη. Όποιου τόν όνομα ήταν γραμμένο πιό πολλές φορές, τόν εξόριζαν για δέκα χρόνια από τήν πόλη.

Η άξία τής δημοκρατίας. Τό πολίτευμα που καθιέρωσε ό Κλεισθένης έδινε δύναμη στους πολίτες και πρόσφερε τή δυνατότητα ανάδειξης τών καλύτερων στα άνώτατα αξιώματα, χωρίς προκατάληψη καταγωγής και πλούτου.

[506 π.Χ. Οι 'Αθηναίοι νικούν Θηβαίους, Χαλκιδείς κλπ. Η σταθεροποίηση τής δημοκρατίας στην 'Αθήνα άνησυχησε μερικούς εξόριστους άριστοκρατικούς, που ξεσήκωσαν τούς Σπαρτιάτες και τούς συμμάχους τους (μαζί τους πήγαν οι Θηβαίοι κι οι Χαλκιδείς) νά κηρύξουν τόν πόλεμο στους 'Αθηναίους, τόν 506.

Κληρούχοι στην Εύβοια. Νίκησαν όμως οι 'Αθηναίοι, και ή νίκη τους είχε μεγαλύτερη σημασία, γιατί μές στα μέτρα πού πήραν για τή διαφύλαξη τής πατρίδας τους, ήταν ή άποστολή άκτημόνων* 'Αθηναίων (τών κληρούχων)* στην Εύβοια και σ' άλλα μέρη, όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Αυτόι, άν και

'Ανάγλυφο από βάση έπιτύμβιου κούρου, μικρού σέ μέγεθος. Βρέθηκε κοντά στον Κεραμεικό, τό αρχαίο νεκροταφείο τής 'Αθήνας, χωρίς τό άγαλμα που ήταν τοποθετημένο πάνω τής. Στις τρεις τής πλευρές ή βάση έχει σέ έλαφρό ανάγλυφο παραστάσεις γεμάτες ζωντανία. Τό φόντο είναι χρωματισμένο ζωηρό κόκκινο, όπως συνήθιζαν οι αρχαίοι νά χρωματίζουν τα άνάγλυφα και τα άγάλματα στους αρχαίους χρόνους. Στην εικόνα μας, ή μία πλάγια πλευρά τής βάσης (οι άλλες δύο έχουν άθλητικές σκηνές): δύο ώριμοι άνδρες καθισμένοι κι άκουμπώντας στα ραβδιά τους, κρατούν από ένα λουρί μιá γάτα ό ένας, ένα σκύλο ό άλλος, διασκεδάζοντας μέ τήν έπιθετική διάθεση μεταξύ τών ζώων. Πίσω από κάθε καθιστή μορφή από ένας άνδρας όρθιος που παρακολουθεί τή σκηνή. Τελευταία δεκαετία τού 6ου π.Χ. αι. 'Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η ΠΟΛΗ – ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΝΟΜΟΙ ΣΩΛΩΝΟΣ	ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΛΕΙΣΘΕΝΟΥΣ
<p>-«Λεπτόγεωος». Λιγιστό νερό και μικρές πεδιάδες. Για να εξασφαλίση τη ζωή του ο πληθυσμός, από πολύ νωρίς άρχισε να καταγίνεται με το εμπόριο και τη ναυτιλία, που μπορούσε να αναπτυχθή, αφού η χώρα έχει καλά φυσικά λιμάνια και θέση εύνοική γι' αυτό το σκοπό, γιατί βλέπει προς τα νησιά του Αιγαίου και τις μικρασιατικές ακτές.</p>	<p>-Αρχικά η Αττική ήταν χωρισμένη σε διάφορες μικρές κώμες. -Ο Θησεύς πραγματοποίησε τον «Συνοικισμό». -Καταργείται αργότερα η βασιλεία και παίρνουν την εξουσία οι «άριστοι» (αριστοκρατία). 624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντος. 594 π.Χ. Νομοθεσία Σώλωνος. 560 - 527 π.Χ. Πεισιστρατος τύραννος. 527 - 514 π.Χ. Ίππίας και Ίππαρχος τύρανοι. 514 π.Χ. Δολοφονία Ίππαρχου. 510 π.Χ. Κατάργηση της τυραννίας στην Αθήνα. Διόχνουν τον Ίππία. 508 π.Χ. Μεταρρύθμιση Κλεισθένου.</p>	<p>-Κανείς δε γίνεται πια δούλος για χρέη. «Σεισάχθεια» -Χωρίζονται οι πολίτες σε 4 τάξεις, ανάλογα με το έτησιο εισόδημά τους. -Ορίζονται ανάλογα και τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών. -Διατηρούνται οι 9 άρχοντες. -Περιορίζεται η δύναμη του Άρειου Πάγου. -Ίδρύονται: α. Βουλή των 400 (100 από κάθε φυλή). β. Έκκλησία του Δήμου (όλοι οι πολίτες ηλικίας πάνω από 20 χρονών). γ. Ήλεια. 6.000 μέλη (5.000+1.000). Προέρχονται από το δήμο. Σκοπός του δικαστηρίου αυτού η καλύτερη άπονομή της δικαιοσύνης.</p>	<p>-Χωρίζεται η Αττική σε 10 δήμους και οι Αθηναίοι πολίτες σε 10 φυλές. -Όλες οι φυλές παίρνουν μέρος στο ίδιο σπουδαίο πολιτικό σώμα, τη Βουλή των 500 (50 από κάθε φυλή, κάθε χρόνο). -Κάθε φυλή εκλέγει έναν από τους δέκα στρατηγούς, από τα μέλη της. -Οστρακισμός. -Ήλεια (μεγάλο δικαστήριο από 6.000 μέλη - 5.000 κανονικά και 1.000 αναπληρωματικά, που συνεδρίαζαν σε τμήματα, από 500 μέλη).</p>

έμεναν μακριά από την Αθήνα, διατηρούσαν τον τίτλο του Αθηναίου πολίτη, πλήρωναν τους φόρους τους και αποτελούσαν μια εστία φιλική για την Αθήνα στους ξένους τόπους].

Μετοίκοι. Αντίθετα από τους Σπαρτιάτες, οι Αθηναίοι δέχονταν ελεύθερα ξένους στη χώρα τους (τους *μετοίκους*). Τους έδιναν το δικαίωμα να εγκατασταθούν και να απασχολούνται με το εμπόριο, χωρίς όμως να μπορούν να αποκτήσουν ιδιοκτησία ή να έχουν πολιτικά δικαιώματα. Το εμπόριό τους έτσι αναπτυσσόταν όλο και περισσότερο με τα νέα μέτρα.

Η Αθήνα βρίσκει πολιτική ισορροπία. Στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. η Αθήνα δεν έχει τη φήμη της Σπάρτης. Απόκτησε, όμως, κάτι πολύ σπουδαίο. Βρήκε την

πολιτική της ισορροπία. Σταμάτησαν πια οί ταραχές κι ή άναστάωση και ήρέμησαν οί πολίτες. Ή νέα κατάσταση έδωσε στήν πόλη πολλή δύναμη και σταθερότητα, όπως φάνηκε καθαρά στους Μηδικούς πολέμους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί άρχές τής Ήθήνας βυθίζονται στο σκοτάδι τής προϊστορίας.
2. Ή Ήθήνα άκολούθησε τελείως διαφορετικό δρόμο από τή Σπάρτη στήν ιστορική της πορεία.
3. Στήν Ήθήνα μιá σειρά από κοινωνικές αλλαγές οδήγησαν αναίμακτα από τή μοναρχία στή δημοκρατία.
4. Ίδρυτής τής Ήθηναϊκής δημοκρατίας ήταν ο Κλεισθένης (508 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τα σημάδια τών θεών στήν Ήκρόπολη τής Ήθήνας:

«Στήν άκρόπολη ύπάρχει ναός του Ήρεχθέως του λεγόμενου «γηγενοός». Μέσα σ' αυτόν βρίσκονται μιá έλιά και πηγή γλυφού νερού, που όπως λένε οί Ήθηναίοι, τά έβαλαν εκεί ο Ποσειδών και ή Ήθηνα, σά μαρτυρία τής φιλονικίας τους για τήν κατοχή τής χώρας. Αυτή ή έλιά μαζί με τό άλλο ιερό κήκε από τούς βαρβάρους (τούς Πέρσες)...».

Ήροδότου, Ίστορίαί Η, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Τό Κυλώνειο άγος:

«Ο Κύλων ήταν τά παλιά χρόνια Ήθηναίος Ήλυμπιονίκης από εύγενική γενιά και με μεγάλη έπιρροή· είχε πάρει γυναίκα του τήν κόρη του Θεαγένη από τά Μέγαρα, που τόν καρμό εκείνο ήταν τύραννος τών Μεγάρων. Όταν ζήτησε χρησημό στους Δελφούς, τόν πρόσταξε ο θεός να καταλάβη τήν άκρόπολη τής Ήθήνας τήν ήμέρα τής μεγαλύτερης γιορτής του Δία. Αυτός λοιπόν παίρνοντας στρατό από τό Θεαγένη, και άφου έπεισε και τούς φίλους του να τόν ύποστηρίξουν, όταν ήρθαν τά Ήλύμπια, ή γιορτή τής Πελοποννήσου, έπιασε τήν άκρόπολη με τό σκοπό να γίνη τύραννος... Οί Ήθηναίοι όμως, μόλις τό κατάλαβαν όρμησαν από τά χωράφια όλο μαζί ενάντια τους και στρατοπέδευαν γύρω από τήν άκρόπολη και τήν πολιορκούσαν... Οί πολιορκημένοι μαζί με τόν Κύλωνα ήταν σέ πολύ κακή κατάσταση, γιατί τούς έλειπαν ή τροφή και τό νερό. Ο Κύλων, λοιπόν, και ο άδελφός του κατόρθωσαν να δραπτετεύσουν, οί άλλοι όμως ζορισμένοι από τήν πείνα, μερικοί μάλιστα είχαν πεθάνει, κάθισαν στο βυμό που είναι μέσα στήν άκρόπολη σάν ίκέτες. Οί Ήθηναίοι βλέποντάς τους να πεθαίνουν μέσα στο ιερό, τούς ξεσήκωσαν με τήν ύπόσχεση πώς δε θα τούς κάμουν κακό, και σάν τούς πήραν μακριά, τούς σκότωσαν... και άπ' αυτό ονομάζονταν καταραμένοι κι άφορεσμένοι τής θεάς κι εκείνοι που τόκαμαν κι όλη τους ή γενιά»].

Θουκυδίδου, Ίστορία, Α, 126 (Μετ. Ήλλης Λαμπριδη)

3. [Ο Σόλων μιλάει για τό σκοπό τής νομοθεσίας του:

«Όση ο λαός χρειάζεται δύναμη του έχω δώσει· πλούσια δέν του τά χάρισα, τό δικίο δέν του πήρα· κι αυτούς που είχαν τή δύναμη και τά μεγάλα πλούτια, κι αυτούς άκόμα κοίταξα να μην τούς άδικήσω· κι ανάμεσά τους έσπασα μιá δυνατήν ασπίδα, έτσι που ο ένας άδικα να μη δικάη τόν άλλο»].

Πλουτάρχου, «Βίος Σόλωνος» (Μετ. Α. Λαζάρου)

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ἡ διαφορὰ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε τὴν πιὸ παράξενη διαμόρφωση. Ἄν καὶ ἦταν πολυθεϊστικὴ, ξεχωρίζει ὁλοτελῶς ἀπὸ τὶς θρησκείες ὄλων τῶν ἄλλων λαῶν ποὺ γνωρίσαμε ὡς τῶρα.

[Οἱ φοβεροὶ θεοὶ κι οἱ δαίμονες τῆς Ἀνατολῆς, κι ὁ φόβος ποὺ πτότιζαν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ δὲν ἀγγίξε τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ. Ὅπως οἱ ἄλλοι λαοί, ἔτσι καὶ οἱ Ἕλληνες θεοποίησαν τὴ γύρω τους φύση. Ἐβλεπαν παντοῦ θεοὺς. Ὅπως ὅμως κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο πῆρε ἄλλο χρῶμα, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία εἶχε τελείως δικό της χαρακτήρα κι ἡ ἐξέλιξή της ἦταν ἀδιάκοπη, παρακολούθημα τῆς πνευματικῆς ἀνόδου τῶν ἀνθρώπων]. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἐρῶ βιβλίο, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, ποὺ νὰ ὀρίζη τοὺς κανόνες τῆς πίστεως τους. Οἱ θεοὶ ζοῦσαν στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων· κεντρίζοντας τὴ φαντασία τῶν ποιητῶν, πῆραν ἐλευθέρη υπόσταση μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποίησης, καὶ μορφὴ μὲ τὴ *σμίλη* καὶ τὸ *χρωστήρα* τῶν καλλιτεχνῶν.

Ὁμηρος-Ἡσίοδος. Ἄν ὁ Ὁμηρος ἔδωσε τὴν περιγραφή τῶν θεῶν στὰ ἔπη του, ἓνας ἄλλος ποιητῆς, ὁ Ἡσίοδος, ἕναν αἰῶνα ἀργότερα, ἔγραψε τὴ γενεαλογία τους, στὴ «Θεογονία» του.

Οἱ θεοὶ ἀνθρωπόμορφοι καὶ ὠραῖοι. Πρόσχαρη καὶ φωτεινὴ ἡ ἑλληνικὴ φύση δὲ γεννοῦσε φόβο στὸν ἄνθρωπο. Τὰ πάντα ὁλόγυρα ἦταν ὁμορφα. Γι' αὐτὸ κι οἱ θεοὶ ἦταν κι αὐτοὶ ὁμορφοί. Καὶ καθὼς στὴν Ἑλλάδα ὁ πολιτισμὸς ποὺ ἀναπτύχθηκε εἶχε τὸν ἄνθρωπο κέντρο του (ἀνθρωποκεντρικός), κι οἱ θεοὶ *πῆραν ἀνθρώπινη μορφὴ*.

Ὁ χαρακτήρας τῶν θεῶν. Ὁραῖοι, καλοφτιαγμένοι, δυνατότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀθάνατοι ἦταν οἱ θεοὶ τῶν ἀρχαίων. Οἱ θεοὶ κατοικοῦσαν στὸν Ὀλυμπο· ἔτρωγαν *ἀμβροσία* κι ἔπιναν *νεκταρ*. Δὲν ἦταν τέλειοι· τοὺς βάραιναν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα: θύμωσαν, ζήλευσαν, ἐνιωθάν ἔχθρα ἢ συμπάθεια γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους. Τὸ παράξενο ὅμως εἶναι πὼς ποτὲ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν ἐνόχλησε τὴν εὐσέβεια τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα, χαίρονταν τὶς ἱστορίες τῶν θεῶν καὶ μὲ πολλὴ ἀγάπη τὶς ἀπεικόνιζαν στὴ γλυπτὴ διακόσμηση τῶν ναῶν τους.

[Ἡ Μοῖρα. Κάθε θεὸς εἶχε τὰ δικά του σύμβολα καὶ τὶς δικές του προτιμήσεις. Ὅσο ἀνέβαινε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τόσο ἡ προσωπικότητα τῶν θεῶν γινόταν πνευματικότερη. Ὅσο καὶ στῶν θεῶν ὅπως καὶ στῶν ἀνθρώπων τὴ ζωὴ βάραινε δυνατὴ κι ἀδυσώπητη ἡ *Μοῖρα*].

1. ΟΙ ΘΕΟΙ

Οἱ διαμάχες τῶν θεῶν. Τρεῖς γενιὲς θεῶν, ἔλεγε ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία*, πῆραν διαδοχικὰ, μὲ μεγάλους ἀγώνες μεταξὺ τους, τὴν κυριαρχία στὸν κόσμο: ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ρέα, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα. Τοῦ Διὸς ἡ προσπάθεια νὰ πάρη τὸν Ὀλυμπο στάθηκε ἡ πιὸ δύσκολη καὶ πολὺχρονη, γιατί ἀντιπάλους του εἶχε τοὺς τρομεροὺς Γίγαντες, τοὺς ἀγριούς γιούς τοῦ Οὐρανοῦ. Ἡ *Γιγαντομαχία* ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαπητὰ θέματα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ κάποιες σκηνές της δὲν ἔλειπαν, σχεδὸν ποτέ, ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Ζεύς-Ήρα. Ὁ Ζεύς ἐγκαταστάθηκε στὸν Ὀλυμπο, τὸ ψηλότερο ἑλληνικὸ βουνό, ποῦ ἡ κορυφή του χάνεται συχνὰ στὰ σύννεφα. Ἐκεῖ καλοῦσε τοὺς ἄλλους θεοὺς σὲ συμβούλια, κι ἀπὸ κεῖ, κυρίαρχος τοῦ κόσμου, παρακολουθοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν θύμωνε, ἔριχνε τὴν ἀστραπή καὶ τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δυνατό του χέρι, χτυπώντας τοὺς ἐπιόρκους ἀνθρώπους. Ἦταν προστάτης τῶν ξένων (ἡ φιλοξενία στάθηκε πανάρχαιη ἑλληνικὴ ἀρετή). Ἡ *Ήρα*, ἡ γυναίκα του, προστάτευε τὸ γάμο.

Οἱ ἄλλοι θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ κόρη του, ἡ *Ἀφροδίτη*, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῶν κυμάτων. Ἦταν θεὰ τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄντρας τῆς ἦταν ὁ ἐργατικὸς θεὸς τῆς μεταλλουργίας, ὁ *Ἥφαιστος*, ποῦ κάποτε θυμωμένος ὁ Ζεύς τὸν πέταξε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, κι ἔμεινε κουτσός. Ἡ *Ἑστία*, ἀδελφή τοῦ Διὸς, προστάτευε τὸ σπίτι. Ὁ *Ἄρης* ἦταν ἄγριος πολεμικὸς θεός, ἐνῶ ὁ *Ἀπόλλων*, ὁ φωτερός θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς μαντικῆς, ὀδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὸν πολιτισμὸ. Ἡ ἀδελφή του, ἡ *Ἄρτεμις*, παρθενικὴ κι αὐστηρὴ θεότητα τῆς ἀγνότητας, λάτρευε τὸ κυνήγι στὰ δάση. Ἡ *Ἀθηνᾶ*, ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, βγήκε πάνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα τῆς. Ὁ πανέξυπνος *Ἑρμῆς*, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτευε τὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς ὁδοιπόρους. Αὐτὸς παράδινε τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν στὸ *Χάροντα* (*ψυχοπομπός*).

Ἡ Δήμητρα. Στὴ γῆ κυριαρχοῦσε ἡ *Δήμητρα*, θεὰ τῆς γεωργίας. Ἡ κόρη τῆς ἡ *Περσεφόνη*, γυναίκα τοῦ θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἔμενε ἕνα διάστημα τοῦ χρόνου μαζί της, στὸν Πάνω Κόσμο.

Ὁ Διόνυσος. Ἦταν ὁ θεὸς τοῦ ἀμπελιοῦ, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς. Μὲ χοροὺς ἀπὸ *Σατύρους*, *Σίληνους* καὶ *Μαινάδες*, πίστευαν ὅτι τριγύριζε τὴ γῆ σκορπιζόντας τὴν εὐθυμία στοὺς ἀνθρώπους.

Οἱ Νύμφες. Ὀλόκληρὴ ἡ γῆ, τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δέντρα, τὰ ποτάμια κι οἱ πηγὲς ἦταν γεμάτα *Νύμφες*, καὶ κάθε ἦχος στὴ φύση ἦταν ἐκδήλωση τῆς δικῆς τους παρουσίας.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ Διὸς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς στὴ Δωδώνη. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατώντας τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι. Ετοιμάζεται μάλιστα νὰ τὸν ἐκσφενδονίσῃ. Τὰ γέρα πόδια στηρίζουν τὸ μυᾶδες σῶμα τοῦ θεοῦ. Προσέξτε πόσο τὸ ἀπλωμένο ἀριστερὸ χέρι ἰσορροπεῖ τὴ μεγαλόπρεπη στάση τοῦ Διὸς. Συγκρίνετε τὴ στάση τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ μὲ τοῦ Ποσειδῶνος στὴ σελ. 192. Γύρω στὰ 460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἐξαιρετῆς ποιότητος ἀνάγλυφο (ἀπὸ τὸ λεγόμενον θρόνο Ludovisi), ποὺ παριστάνει τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὰ κύματα. Καθὼς ἡ θεὰ ἀναδύεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, δύο γυναικεῖες μορφές, οἱ Ὠρες, τῆ βοηθοῦν. Γύρω στὰ 470 π.Χ. Μουσεῖο Ἐρμιῶν στὴ Ρώμη.

Ποσειδῶν-Νηρηίδες. Τὴ θάλασσα ὄριζε ὁ Ποσειδῶν, καὶ πλῆθος κόρες του, οἱ Νηρηίδες, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς θαλασσινῆς τους κατοικίας ἡμέρωναν τὰ ἄγρια κύματα.

Πλούτων. Στὸν Κάτω Κόσμο, ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπο, εἶχε τὴν κυριαρχία ὁ Πλούτων, ποὺ ἦταν ἀδελφὸς κι αὐτὸς τοῦ Διός. Ἕνας γέρος σκληρὸς, ὁ Χάρων, ἔφερε τις ψυχές με τὴ βάρκα του, ἀπὸ ἓνα ποτάμι [τὸν Ἀχέρωντα] στὴν εἴσοδο τοῦ Ἄδη, ποὺ τὴ φύλαγε ἓνας φοβερὸς σκύλος, ὁ Κέρβερος.

Πολλές ἄλλες θεότητες πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι πῶς ὑπῆρχαν. Αὐτὲς ποὺ ἀναφέραμε εἶναι οἱ κυριότερες.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ θεὰ φορεῖ τὸ μεγαλόπρεπο κράνος τῆς καὶ τὴν αἰγίδα στὸ στήθος τῆς. Στὸ ἀριστερὸ χεῖρὶ θὰ κρατοῦσε τὴν ἀσπίδα, ἐνῶ μετὰ τὸ δεξιὸ τῆς τὸ δόρυ. Στὴ βάση τῆς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ἡ Μελισσῶ μ' ἀφιέρωσε στὴν Ἀθηνᾶ, ὡς δεκάτη». Τὸ ἔργο, γεμάτο δύναμη καὶ ἐκκράση, ἔχει γίνει στὴν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. εἶνε καὶ ἡ κουκουβάγια αὐτὴ – σύμβολο τῆς Ἀθηνᾶς –, ποὺ στήθηκε σὲ ψηλὴ βάση κοντὰ στὸ Ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας, πάνω στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

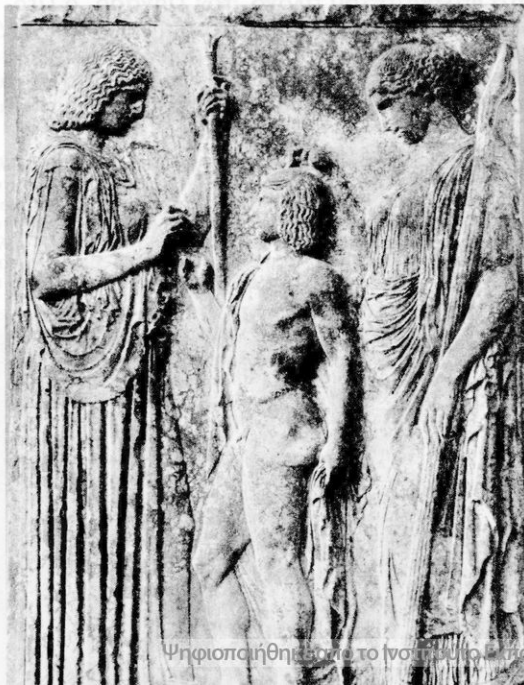

Μελανόμορφος ἀμφορέας με ζωγραφισμένο προσωπίο του Διονύσου. Βρέθηκε στην Ταρκουίνια της Έτρουρίας κι εκτίθεται στο εκεί Μουσείο. Γύρω στα 525 π.Χ.

Ὁ Ἑρμῆς με τὸ κηρύκειο στὰ χέρι. Λεπτομέρεια ἀπὸ μελανόμορφο κρατήρα, πού ζωγράφισε ὁ Ἀθηναῖος ζωγράφος Ἐξήκιος. Βρέθηκε στὴν ἀρχαία Ἀγορά. Ἔργο τοῦ 525 π.Χ. Μουσείο ἀρχαίας Ἀγορᾶς στὴ Στοὰ Ἀττάλου.

Μεγάλο ἀνάγλυφο πού προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἱερό τῆς Ἐλευσίνας. Παριστάνεται ἀριστερά, σὲ ἱερατικὴ στάση, ἡ Δήμητρα πού με τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι κρατεῖ τὸ ψηλὸ τῆς σκήπτρο. Με τὸ δεξιὸ τῆς ἔδινε στὸν Τριπτόλεμο, τὸ γιὸ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἐλευσίνας, μιὰ δέσμη στάχυα πού ἐκείνος τὰ παραλάμβανε με τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι. Ἡ δέσμη παριστάνονταν χρυσή. Πίσω ἀπὸ τὸ νεαρὸ πρίγκιπα εἰκονίζεται χαριτωμένη, κρατώντας τὸ θύρο, ἡ Περσεφόνη. Ἔργο γύρω στὰ 440 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο. Περιγράψτε τὰ φορέματα τῶν δύο θεῶν.

Μελανόμορφη Λακωνική κύλικα. Παριστάνεται δεξιά ο Προμηθεύς που του τρώει το σκάτι ο αετός - προσέξτε πώς τρέχει το αίμα από την πληγή του. Άριστερά, ο Άτλας στηρίζει τον ούρανό, τιμωρημένος κι αυτός από τον Δία. Γύρω στα 560 π.Χ. Μουσείο Βατικανού.

2. ΟΙ ΗΡΩΕΣ

Κατώτεροι από τους θεούς και πάνω από τους ανθρώπους ήταν οι ήμιθεοί ή ήρωες. Τους απόδιναν εκπληκτικά κατορθώματα και πολλές βασιλικές οικογένειες στην Ελλάδα τους θεωρούσαν προγόνους των.

Πολύ σπουδαίος ήταν ο **Ήρακλής**, ήρωας Πανελληνίος, που αφού τέλειωσε τους δώδεκα «άθλους» του, ύστερα από το θάνατό του, τον δέχτηκαν οι Ουράνιοι θεοί στον Όλυμπο.

Θησεύς. **Άλλοι ήρωες.** Ο μεγάλος ήρωας της Αττικής, ο **Θησεύς**, ήταν πρόσωπο σεβάσμιο αλλά και πολύ αγαπητό. Ο **Βελλεροφόντης** που σκότωσε τη Χίμαιρα άνεβασιμένος στο φτερωτό του άλογο, τον Πήγασο, ο **Περ-**

Ό Ποσειδών του Άρτεμισίου. Θαυμάσιο σε τέχνη χάλκινο άγαλμα που ανασύρθηκε πριν από λίγα χρόνια από τα νερά του Άρτεμισίου. Ο θεός της θάλασσας με μεγάλη γενειάδα, με μάτια που ήταν ένθετα από άλλο υλικό, και θα πρόβαλλαν γι' αυτό πιο ζωντανή την επιβλητική μορφή του, με τα πόδια του καλοζυγισμένα, έτοιμαζόταν να ρίξει την τριαινά του. Το άριστο έργο αυτό της αρχαίας χαλκοπλαστικής πιστεύεται ότι έγινε από τον περίφημο γλύπτη του αυστηρού ρυθμού Κάλαμι. Γύρω στα 450 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Υστεροκορινθιακός κρατήρας. Εικονίζεται η ακολουθία της νύφης που έτοιμάζεται να ανέβη στο άρμα. Το ζωγράφου τών «τριών κοριτσιών». Γύρω στα 560 π.Χ. Μουσείο Βατικανού.

σεύς, ο γιός του Διός και της θνητής Δανάης, ο Ίάσων κ.ά. είχαν κάμει εξαιρετικά κατορθώματα.

Η Μοίρα βάρυνε παράξενα στη ζωή μερικών ήρώων. Έτσι, υπόφεραν ή άφανίστηκαν όλόκληρες οικογένειες πανάρχαιες: ο Οιδίππους, βασιλιάς της Θήβας κι ή οικογένειά του· ο βασιλιάς τών Μυκηνών Άγαμέμνων και τὸ σπινικό του.

3. ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΘΡΥΛΟΙ

Για κάθε θεό, ήμίθεο ή ήρωα υπήρχε μιὰ σειρά από ποιητικές ιστορίες, οί μύθοι, που διατηρήθηκαν από στόμα σε στόμα μες στους αιώνες. Οί μύθοι αυτοί παράλλαζαν από πόλη σε πόλη. Στάθηκαν ή κύρια πηγή έμπνευσης και τών ποιητῶν και τών καλλιτεχνῶν, ως τὰ τέλη του αρχαίου κόσμου.

Ξύλινος ζωγραφιστός πίνακας, σπάνιο εύρημα για τόν ελληνικό χώρο όπου τὸ ξύλο δὲ διατηρείται, εξαιτίας της υγρασίας του εδάφους. Παριστάνεται σκηνή θυσίας: δεξιά, ὁ βωμός, πρὸς τὸν ὁποῖο προχωρεῖ μιὰ γυναίκα με καλάθι προσφορῶν στὸ κεφάλι. Πίσω της, ἀκολουθεῖ ἕνας μικρὸς πού ὀδηγεῖ τὸ ζῶο γιὰ τὴ θυσία. Πίσω δύο μορφές ἀκόμη, πού κρατοῦν ή μία λύρα και ή ἄλλη παίζει τὸν αὐλό. Παραπίσω δύο γυναικείες μορφές, μέλη της ὀμάδας τῶν λατρευτῶν πού πρόκειται νὰ κάμουν τὴ θυσία. Βρέθηκε στὸ σπήλαιο του Πιτσά στη βόρεια Κορινθία. Έργο του 6ου π.Χ. αἰ. Εκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ

[Θυσίες. Οί Ἕλληνες ἦταν πολὺ θρησκευτικὸς λαός, μὲ πνεῦμα ὅμως τελείως ἐλεύθερο. Πρὶν ἀπὸ κάθε σπουδαία πράξη, ὕστερα ἀπὸ τὴ συγκομιδὴ, συνήθιζαν νὰ κάνουν *θυσίες* (προσφορὰ καρπῶν, γλυκιμάτων ἢ τελετουργικὴ σφαγὴ ζώων).

Σπονδές. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσευχές, ἄλλο εἶδος λατρείας ἦταν οἱ *σπονδές* (ἔχουναν στὴ γῆ ἢ στὴ θάλασσα λίγες σταγόνες κρασί, λάδι, μέλι ἢ γάλα ἀπὸ μιὰ κούπα). Πέρα ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γιορτὲς ἢ τελετὲς τῆς πόλης (Διονυσία, Παναθήναια στὴν Ἀθήνα) ὑπῆρχαν καὶ οἱ οικογενειακές. Γίνονταν γύρω ἀπὸ τὸ σπιτικὸ βωμό.

Λατρεία τῶν νεκρῶν. Χοές. Ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα καὶ λατρεία τῶν νεκρῶν. Θάβονταν μὲ διάφορα κτερίσματα*, καὶ ὀρισμένες μέρες τὸ χρόνο ἔρχονταν οἱ συγγενεῖς στὸν τάφο μὲ κάνιστρα γεμάτα προσφορὲς καὶ ἔκαναν πρὸς τιμὴν τοὺς *χοές**].

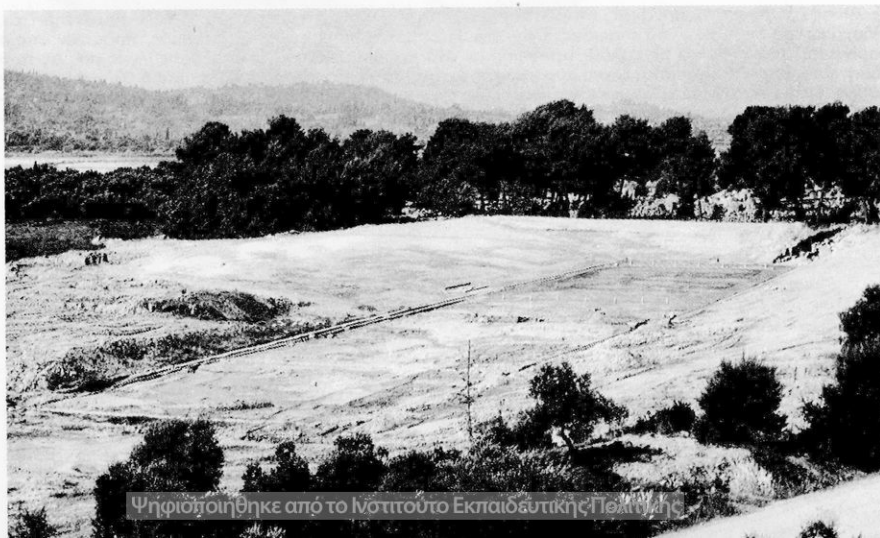
5. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οἱ Ἕλληνες στὴν ἀρχαιότητα δὲν κατάλαβαν ποτὲ πόσο ὑπέρτατη ἀνάγκη ἦταν νὰ ἐνωθοῦν. Τονίστηκε παραπάνω (σελ.151) ὅτι μὲ τὸ δεῦτερο ἀποικισμὸ αἰσθάνθηκαν πῶς ἀνήκαν στὴν ἴδια οἰκογένεια καὶ μὲ περηφάνια δέχτηκαν αὐτὸ τὸ αἶσθημα. Σκορπισμένοι στὰ κράσπεδα τῆς Μεσογείου, λίγοι, ἐλάχιστοι, «σ' ἓνα χωρὸ πού τὰ μέσα τῆς ἐπικοινωνίας, τὰ δύσκολα καὶ ἀργά, τὸν ἔκαναν νὰ μοιᾶζῃ ἀπέραντος, εἶχαν ἀνάγκη νὰ διατηροῦν τὴ συνοχὴ τοὺς καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ αἶσθημα τῆς κοινῆς τοὺς καταγωγῆς. Μόνον ἔτσι μπορούσαν ν' ἀντέχουν στὴν ἀπόσταση, στὴν ξενιτιά, στὸ ἐχθρικὸ ἢ ξένο περιβάλλον καὶ ν' ἀντιμετωπίζουν τοὺς κινδύνους».

Δὲν ὑπῆρχε ὑψαιότερη εὐκαιρία ἀπὸ τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνες γιὰ τὴ συνάντηση τῶν σκόρπιων Ἑλλήνων.

Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Οἱ μεγαλύτεροι ἦταν οἱ Ὀλυμπιακοί, πού γιορτάζονταν

Τὸ ἀπέριπτο στάδιο – χωρὶς λίθινα καθίσματα – τῆς Ὀλυμπίας, ὅπως διαμορφώθηκε στὸν 4ο π.Χ. αἰ. Στὸ βάθος, ἀριστερά, διακρίνεται ὁ ποταμὸς Ἀλφειὸς.

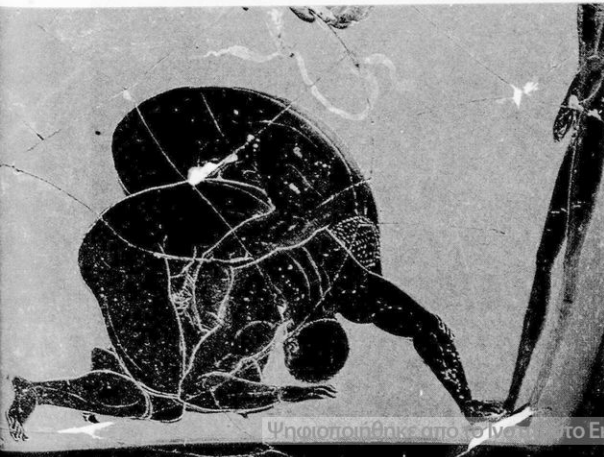
Χάλκινο αγαλμάτιο δρομέως από το Ίερό της αρχαίας Όλυμπίας. Στο πόδι του είναι χαραγμένη η επιγραφή: *Διὸς εἰμί*, δηλ. εἶμαι τοῦ Διός. Φαίνεται πῶς εἶναι ἀφιέρωμα ἀθλητοῦ στὸν Δία. Ἔργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο ἀρχαίας Όλυμπίας.

κάθε πέμπτο χρόνο στὸ σεβαστὸ ἱερὸ τοῦ Διός, στὴν Όλυμπία. (Ἡ πρώτη Όλυμπιάδα γίνηκε τὸ 776 π.Χ.). Μὲς στὸ Στάδιό της συναντιόταν τὸ γενναίτερο καὶ εὐγενέστερο ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, γιὰ ν' ἀγωνιστῆ ἕναν ἀγῶνα εὐγενικὸ πρὸς τιμὴν τοῦ πρώτου τῶν θεῶν. (Οἱ ἀρχαῖοι ποτὲ δὲν ἀγωνίστηκαν γιὰ ρεκόρ, ὅπως συμβαίνει στοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς μας). Ἐκεῖ μαζεύονταν νὰ χαροῦν τὸ θέαμα ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς μακρινότερες ἄκριες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ οἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων πόλεων.

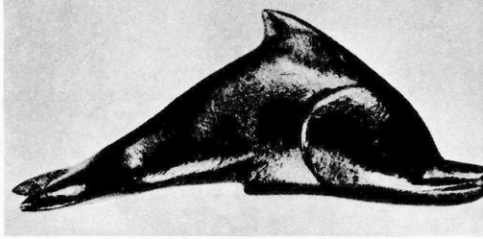
Στὰ πλαίσια τῶν ἀγῶνων γίνονταν κι ἄλλες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις. Ἔτσι, στὴν Όλυμπία, μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, διάβασε γιὰ πρώτη φορὰ μέρη ἀπὸ τὶς «Ἱστορίες» τοῦ ὁ Ἡρόδοτος.

[Ὁ Πίνδαρος. Οἱ Όλυμπιονίκες ἦταν ἐξαιρετικὰ τιμημένα πρόσωπα. Κάποιοι ἀπ' αὐτοὺς ἀξιώθηκαν ν' ἀκούσουν τὸν 5ο αἰ. π.Χ. νὰ ψάλλῃ τὶς νίκες τους ὁ ἐξοχος ποιητῆς Πίνδαρος, χαρίζοντάς τους μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν ἀθανασία. Τὸ βραβεῖο τους ἦταν ἕνα ἀπλὸ στεφάνι ἐλιάς, ἢ δόξα τους ὅμως ἔμενε αἰώνια. Δὲν ὑπῆρξε Ἑλληνας – μόνο οἱ ἐλεύθεροι ἐπαιρναν μέρος – ποὺ νὰ μὴ λαχτάρησε μιὰ τέτοια νίκη].

Σκητὴ πάλῃς μὲ θαυμάσια κυριολεκτικὰ σύνθεση. Λεπτομέρεια ἀπὸ παναθηναϊκὸ ἀμφορέα, ποὺ ἀποκαλύφθηκε σὲ ἀνασκαφὴς στὴν Ἐρέτρια. Ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Χάλκινο δελφίνι από τις ανασκαφές στο Ίερό του Ποσειδώνος στην Ίσθμια. Έργο του 6ου π.Χ. αί. Μουσείο αρχαίας Κορίνθου.

Έκεχειρία. Για να συγκεντρωθούν στην ήμερη ολυμπιακή κοιλάδα οι Έλληνες, σταματούσε κάθε διαμάχη, κάθε πόλεμος· γινόταν *έκεχειρία*. Δινόταν ή εύκαιρία να σμίξουν εχθροί και φίλοι, συχνά μάλιστα να κλειστούν και διάφορες συμφωνίες ανάμεσα στις πόλεις.

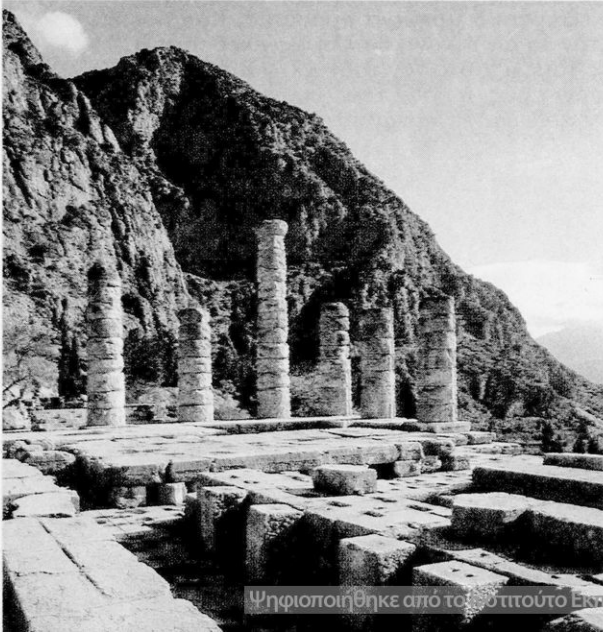
Οι άλλοι αγώνες. Στη Νεμέα, στους Δελφούς και στην Ίσθμια, οργανώθηκαν αντίστοιχοι μεγάλοι αγώνες (*Νέμεα, Πύθια, Ίσθμια*), τόποι οι οποίοι συναντήσεως των Ελλήνων και νέα εύκαιρία να νιώσουν έθνικη περηφάνια τόσο οι ξενιτεμένοι, όσο και οι κάτοικοι των πόλεων της Ελλάδας.

6. ΤΑ ΜΑΝΤΕΙΑ

Ή ζωή ποτέ δέν περνάει χωρίς αγωνίες κι ανησυχίες. Τò άγνωστο αναστατώνει τόν άνθρωπο, γι' αυτό και παλεύει να βρη τρόπο να τò ξεπεράση. Άδύνατη ή ανθρώπινη φύση πάντοτε ζήτησε, σ' όλους τούς πολιτισμούς, κάποιες παρηγορίες. Ύπηρξαν θεοί που στά ιερά τους πίστευαν οι άρχαιοι ότι θα μάθουν τò μέλλον: στά μαντεία.

Μαντείο τής Δωδώνης. Τò παλαιότερο ελληνικό μαντείο ήταν τού Διός στη Δωδώνη. Οι ιερείς (οί Σελλοί) εκεί μάντευαν τή θέληση τού Διός παρακολουθώντας τò πέταγμα των πουλιών και τò θρόισμα των φύλλων τής ιερής φηγού*.

Τò μαντείο των Δελφών. Τò μαντείο όμως με τή μεγαλύτερη άκτινοβολία ήταν τού Άπόλλωνος στους Δελφούς. Όχι μόνον Έλληνες, αλλά και ξένοι βασιλείς

Ό ναός τού Άπόλλωνος στους Δελφούς, όπως διατηρείται σήμερα, έργο τού 4ου αί. π.Χ.

Ὀμφαλὸς λίθινος, στολισμένος με ἀνάγλυφες ταινίες («ἀγρηνός»). Παρόμοιοι ὀμφαλοὶ, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀκόσμητοι, ἄλλοι με ἕναν ἀετὸ δεξιὰ κι ἀριστερά, ὑπῆρχαν πολλοὶ στὸ τέμενος τοῦ Ἱερόλου στὸς Δελφούς. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῶν Δελφῶν.

(π.χ. ὁ Κροῖσος τῆς Λυδίας) ζητοῦσαν τοὺς χρησμούς του. Ἐκεῖ, ἡ Πυθία, καθισμένη σὲ χάλκινο τρίποδα καὶ μασώντας φύλλα δάφνης πρόφερε τὰ συκλονιστικά της λόγια, ποὺ οἱ ἱερεῖς τὰ κατάγραφαν κι ἔδιναν ὕστερα στοὺς πιστοὺς τοὺς χρησμούς.

Ἵπῆρχαν κι ἄλλα μαντεῖα: [ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν Κλάρο, κοντὰ στὴν Ἐφεσο τῆς Μ. Ἀσίας].

Ἱερά θεραπευτῶν θεῶν. Σπουδαία θέση στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων εἶχαν καὶ τὰ ἱερά τῶν θεραπευτῶν θεῶν, ποὺ χάριζαν τὴν υἰεία στοὺς ἀρρωστούς καὶ βασανισμένους ἀνθρώπους: τὸ περιφημότερο ἦταν τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδαυρο. [Σπουδαῖο θεραπευτικὸ κέντρο ὑπῆρξε, στὴν ἀρχαία Ἀττική, τὸ Ἀμφιάρειο· τὸ εἶχαν στὴν ἐπιστοασία τους οἱ κάτοικοι τοῦ Ὠρωποῦ]. Τὰ ἱερά αὐτὰ γνώρισαν μεγάλη ἀνηση ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. καὶ ὕστερα.

7. ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ

Τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τὰ φρόντιζαν οἱ γύρω πόλεις. Οἱ σχέσεις μεταξύ τους ὅμως δὲν ἦταν πάντα ιδιαίτερα φιλικές, γιατί ζηλοτυποῦσαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ ἤθελε καθεμιὰ γιὰ λογαριασμό της τὴν τιμὴ νὰ ἔχη τὴν ἐπιστοασία τοῦ ἱεροῦ (ἔτσι ἔφτασαν σὲ πόλεμο οἱ Ἡλείοι με τοὺς γείτονες Πισάτες γιὰ τὴν

Ἡ Θόλος τῶν Δελφῶν. Ἀξίολογο κτίριο με μυστηριακὸ χαρακτῆρα, ὅπως ὅλα τὰ κυκλικὰ κτίρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἔργο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Βρίσκεται στὸ Ἱερὸ τῆς Προναίας Ἀθηνῶν στοὺς Δελφούς.

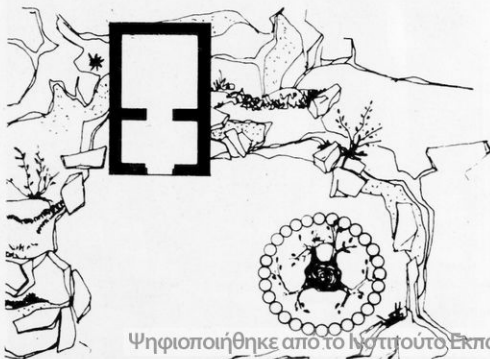
έπιστασία των Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων). Ἄλλοι οἱ κοινές συναντήσεις στάθηκαν ἡμερώτερες καὶ εἶχαν σπουδαία ἀποτελέσματα, γιατί βοήθησαν πολὺ νὰ γίνῃ ἓνα εἶδος φιλικῆς συνεννόησης ἀνάμεσα στὶς πόλεις, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα,μποροῦσαν ἐτσι νὰ λύνουν μεταξύ τους καὶ ἄλλα ζητήματα: πολιτιᾶ, ἐμπορικὰ κ.ἄ. Σχηματίζονταν συμβουλῖα μὲ ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων, ποὺ συνεδρίαζαν στὰ ἱερὰ μιὰ ἢ δυὸ φορές τὸ χρόνο. Οἱ συνελεύσεις αὐτὲς ὀνομάστηκαν Ἀμφικτυονίες. Σπουδαιότερες ἦταν τῶν Δελφῶν (τὴν ἀποτελοῦσαν 12 ἔθνη) καὶ τῆς Δήλου (μὲ μεγάλη ἀκτινοβολία στὸν κόσμον τῶν Ἰώνων).

8. ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

[Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου. Ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἡ μεγάλη ἀγωνία τῆς ἀνθρωπότητος ἦταν τὸ ἄλλο μυστήριον τοῦ θανάτου. Τί γινόταν ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἐκλείνει τὰ μάτια τοῦ ὀ ἀνθρώπου; Ὑπῆρχε συνέχεια τῆς ζωῆς; Τί εἶδους ἦταν καὶ πῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴν κερδίσει;

Ἡ Ὁ Ἄδης γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Εἶδαμε πῶς στὴν Αἴγυπτον ἡ πίστις στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἦταν γενικὸς κανόνας τῆς θρησκείας. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπιῶν θεῶν μιλοῦσε γιὰ ἓναν ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπον, ὅπου πῆγαιναν οἱ νεκροί. Δὲν ἔφτανε ὅμως αὐτὸ στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ζητοῦσαν κάποια μεγαλύτερη ἐλπίδα γιὰ τὸν ἄλλο κόσμον. Σχηματίστηκε ἐτσι, μὲ τὸν καιρὸ, ἓνα εἶδος θρησκευτικῶν συλλόγων ποὺ μὲ ὀρισμένες ἐκδηλώσεις λατρείας (τὰ μυστήρια) καὶ εἰδικές δοξασίες ποὺ εἶχαν τὰ μέλη τους πίστευαν πῶς θὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν τὴν αἰώνια εὐδαιμονία.

Ἡ Ἐλευσίνα μυστήρια. Ἡ θρησκεία τῶν Μυστηρίων ἔχει ρίζες προελληνικές. Οἱ πιστοὶ τῶν Μυστηρίων (μύστες) ἦταν ἀνάγκη νὰ κρατοῦν καλὰ τὰ μυστικά τῶν ἰδιαίτερον τελετουργιῶν καὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν ποὺ θέρμαιναν τὴν πίστιν τους. Γι' αὐτὸ καὶ τίποτα σχεδὸν δὲν ξέρουμε γιὰ τὰ περίφημα Μυστήρια ποὺ γίνονταν στὴν Ἐλευσίνα, στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρας.

Τὸ Μαντεῖον τοῦ Διὸς στὴ Δωδάνη, στὴν πρῶμην φάση του. Δεξιὰ διακρίνεται ἡ ἱερὴ φηγός, μὲ τὴ σειρά τῶν χάλκινων τριπόδων ὀλογυρά της. Ἀριστερά, ἡ ἱερὰ Οἰκία. Κάτω, ἡ κάτοψη τοῦ χώρου.

Το Θεατήριο της Έλευσινας. Έτσι διατηρείται σήμερα τὸ μεγάλο κτίριο, ὅπου γίνονταν οἱ νυκτερινές τελετές τῶν μυστῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Έλευσινίων Μυστηρίων.

Ἡ πομπικὴ ὁδὸς μὲ τὰ ἀρχαῖα λιοντάρια, στὸ Ἱερὸ τῆς Δήλου. Τὰ κολοσσιαῖα ζῶα, φύλακες τοῦ χώρου, εἶναι χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ναξιακῆς πλαστικῆς ποῦ στοὺς ἀρχαίους χρόνους σημείωσε μεγάλη ἀνάπτυξη.

Υποχρεωτική ή σιωπή στους μύστες. Ἡ θρησκεία τῶν Μυστηρίων εἶχε πάντοτε κέντρο τῆς θεϊκῆς ἢ μυθικῆς πρόσωπα (Δήμητρα-Περσεφόνη-Ορφεύς-Διόνυσος), πού ἐτύχε νά ξέρουν καλά, ἐπειδή κατέβηκαν στὸν Ἄδη, ποιά ἦταν τὰ μυστικά τοῦ Κάτω Κόσμου. Ἡ σιωπή ἦταν ὑποχρεωτική, γιὰ νὰ κερδίσει κανεὶς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Δὲν εἶναι παράξενο λοιπὸν πού ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς θεωροῦν ἀνόσιο πράγμα νὰ μιλήσουν γιὰ θέματα θρησκευτικά, πού δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ τὰ συζητοῦν. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος πού σήμερα πυκνὸς πέπλος ἀκόμη σκεπάζει αὐτὲς τὶς μυστικὲς λατρεῖες τῆς ἀρχαιότητος].

9. ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ὁμαιμον, ὁμόγλωσσα, ὁμόθησκον. Ὁ Ἑλληνισμὸς ποτὲ δὲ γνώρισε τὴ χαρὰ τῆς ἑνώσεως. Ἡ συνειδηση ὅμως τῆς κοινῆς καταγωγῆς [ὄμαιμον], ἢ κοινῆς γλώσσης [ὁμόγλωσσον] κι οἱ συνήθειες, ἢ κοινῆς θρησκείας [ὁμόθησκον], οἱ μεγάλοι ἀγῶνες πού ὅλοι μαζί γιόρταζαν, οἱ συγκεντρώσεις στὰ ἱερά κι οἱ τελετὲς τῶν Μυστηρίων σιγά-σιγά ὁδήγησαν στὴ συναίσθηση μιᾶς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς στενῆς σχέσης ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, πού οἱ ἴδιοι περηφανεύονταν νὰ τὴν τονίζουν, καλῶντας «βάρβαρο» ὅποιον δὲ μιλοῦσε τὴ γλώσσα τους.

Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ἐπικράτησε τὸ ὄνομα Ἕλληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διαμορφώνεται μὲς στὴν ἀρχαϊκὴν περίοδο παίρνοντας ἔκφραση πνευματικότερη.
2. Οἱ θεοί, προσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι ἀνθρωπόμορφοι, ὠραῖοι καὶ ἀθάνατοι. Ἔχουν ὡστόσο πολλὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Δὲν ἐμπνέουν φόβο.
3. Θεοί, ἡμίθεοι καὶ ἥρωες κλείνουν τὸν κύκλο τῆς θρησκείας στὴν Ἑλλάδα.
4. Ἡ θρησκεία μαζί μὲ τὴν κοινὴ γλώσσα καὶ τὰ κοινὰ ἔθιμα ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς Ἕλληνες νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Πῶς ἰδρύθηκε τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης:

«Οἱ μάντισσες τῆς Δωδώνης... λένε...: Δυὸ μαῦρα περιστέρια πέταξαν ἀπὸ τὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πῆγε στὴ Λιβύη, καὶ τὸ ἄλλο στὴ Δωδώνη. Τὸ τελευταῖο τοῦτο κάθισε πάνω σὲ μιὰ βαλανιδιά (ἀπ' τὸν ψίθυρο τῶν φυλλωμάτων τῆς ἱερῆς βαλανιδιάς ἐβγαζαν τοὺς χρησμοὺς στὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης) κι εἶπε μὲ ἀνθρώπινη λαλιὰ πῶς πρέπει νὰ γίνη ἐκεῖ μαντεῖο τοῦ Διός: τὰ λόγια αὐτὰ τὰ θεώρησαν γιὰ θεῖα προσταγὴ καὶ τὰ ἐξετέλεσαν».

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Στὴν Ἥρα:

«Κοντά μου στ' ὄνειρό μου κάποι' ἦρθε
ἢ ὄψη σου ἢ πανώρια, πότνια Ἥρα,
ὡς εἶδαν τὴ ἱκετεύοντας οἱ Ἀτρεΐδες,
οἱ τρανοβασιλιάδες.

Ἔτσι καὶ τῶρα θύματα οἱ πολῖτες
ἀγνὰ σοῦ θυσιάζουν,
ὡς ἡ παλιὰ συνήθεια, κι ὁμορφο οἱ παρθένες
πέπλο σου φέρνουν καὶ μαζί οἱ γυναῖκες,
κι ὀρθές ἔτσι τριγύρω στὸ βωμό σου
πυκνὰ πυκνὰ ὡς σταθοῦνε...»].

Σαπφουῶς, Βιβλ. 1, 28 (Μετ. Παν. Λεκατοῦ)

3. [Περιγραφή τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ:

«Τ' ἄρματα νά, τὰ λαμπρά, τὰ τετράζυγα
καὶ νάτος ὁ Ἥλιος ποὺ λάμπει στὴ γῆ
καὶ τ' ἄστρα στὰ οὐράνια σκορπᾶνε ἀπ' τὸ φῶς του
στὸ ἱερό σκοτάδι.
Καὶ νά, ὁ Παρνασσὸς στίς κορφές τὶς ἀπάτητες
ὀλόλαμπρος πιά τῆς ἡμέρας τὸν κύκλο| φωτεινὸ στοὺς θεοὺς ἀντιφέγγει.
Καὶ τῆς ἀνδρῆς σμύρνας ψηλῶνε ὁ καπνὸς
πρὸς τὶς στέγες τοῦ Φοῖβου.

Καὶ στὸ ἅγιο τριπόδι ἡ Πυθία καθιστή,
χρησμοδεὶ μαντικὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες
ὅ,τι ἐκεῖνος σ' αὐτὴ κελαϊδήση.

Μά, ὡ Δελφικοὶ δουλευτάδες τοῦ Φοῖβου,
στῆς Κασταλίας τ' ἀργυρόκυκλα ρέματα
πηγαίνετε, κι ἅμα πλυθῆτε μὲ τὴν| καθαρὴ τους δροσιά, στὸ ναὸ του γυρίστε
καὶ στὸ στόμα φυλάχτε χρυσόλογο πάντα,
κι ὁμορφόλογα κι ὅσοι
ἔρχονται δῶ γιὰ νὰ πάρουν χρησμούς,
ἀς ἀκούνε ἀπ' τὴν ἴδια τους γλώσσα...»].

Εὐριπίδου, «Ἴων» (Μετ. Ν. Ποριότη)

4. [Ἡ Μοίρα δυνατότερη κι ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Διός:

«Κι ἢ Ἥρα ἢ μεγαλόφθαλμη τοῦ ἀντίπτε ἢ σεβασμία·
«ποιὸν λόγον τῶρα ἐπρόφερες, ὦ φοβερὲ Κρονίδη!
ἄνδρα θνητὸν ποὺ ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἔχει δέσ' ἢ μοῖρα
ἀπ' τὰ δεσμὰ τοῦ ἄχαρου θανάτου θ' ἀπολύσης;
κάμε το· ἄλλ' ὅλοι οἱ ἐπίλοιποι θεοὶ δὲ θὰ τὸ στέρξουν»].

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» Π, 439-443 (Μετ. Ι. Πολυλά)

5. Δὲμποροῦσαν οἱ γυναῖκες νὰ παρακολουθοῦν τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες:

«Λένε ὅτι κάποτε μιὰ ἠλικιωμένη γυναῖκα ἔφτασε στὸ Στάδιο τῆς Ὀλυμπίας καὶ μαζί μὲ
τοὺς ἄντρες στάθηκε καὶ κοίταξε ἐκείνους ποὺ ἀγωνίζονταν· κι ὅταν τὴν ἐνίωσαν οἱ Ἐλ-
λανοδίκες, πῶς ἐτόλμησε νὰ ρθῆ στὸ Στάδιο, (λένε πῶς) ἀποκρίθηκε: μὰ σὲ ποιῶν ἄλλη
γυναῖκα ἔχει δώσει τέτοια εὐκαιρία ὁ θεός, γιὰ νὰ καυχῆται, πῶς ἔχει πατέρα, τρεῖς
ἀδελφούς Ὀλυμπιονίκες καὶ τῶρα ἀγωνίζεται ὁ γιός της;».

Αἰσχίνου, Ἐπιστ. IV, 5 (Μετ. Α.Κ.)

Η ΑΡΧΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μεγάλη άνθηση της τέχνης τόν 7ο και 6ο αι. π.Χ. στην Ελλάδα. Πλήθος έργα-στήρια σ' όλες τις πόλεις, σε μητροπόλεις και άποικίες, έντατικά δουλεύουν, παράγοντας άριστουργήματα. Δέν υπάρχει κλάδος της τέχνης πού νά μήν παρουσίασε έκπληκτική εξέλιξη στήν αρχαΐκή περίοδο, πού είναι τό προανάκρουσμα κι ή προετοιμασία της μεγάλης εποχής: τού 5ου αι. π.Χ., τού χρυσού αΐωνα στήν αρχαία Ελλάδα.

[Τά διακόσια χρόνια πού μεσολαβούν, ώς τή στιγμή πού ό Έλληνισμός έρχεται σέ σύγκρουση μέ τούς Πέρσες (700-490 π.Χ.), είναι από τά πιό άξιοσημείωτα στήν ελληνική τέχνη.

Ή επίδραση τών ανατολικών λαών. Ή γνωριμία της καλλιτεχνικής δημιουργίας τών ανατολικών λαών έφερε κυριολεκτικά κατάπληξη στους Έλληνες. Είδαν πολλά νέα πράγματα· άπόρρησαν και θαμπώθηκαν. Τό θαυμαστό στήν περίπτωσή τους είναι πώς ό,τι αντίκρισαν στόν κόσμο, πού ξαφνικά άνοιχτηκε διάπλατος στά έκπληκτα μάτια τους, τούς συγκλόνισε, χωρίς νά τούς σπρώξει νά μιμηθοούν δουλικά ό,τιδήποτε.

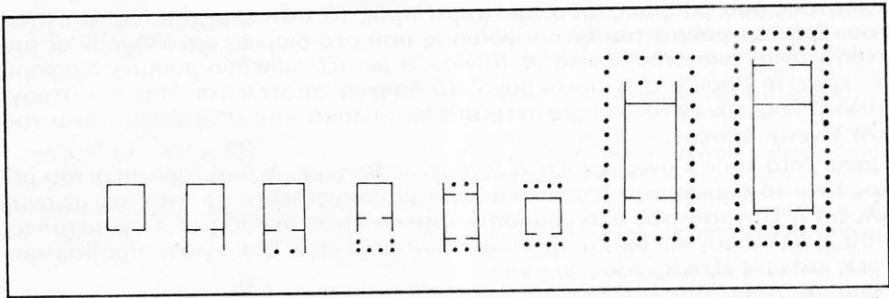
Ή έλευθερη σκέψη τών Ελλήνων. Ή έλευθερία πού χαρακτηρίζει κάθε εκδήλωση στή ζωή και στή σκέψη τών αρχαίων Ελλήνων προβάλλει ανάγλυφα στήν τέχνη τους, πού στήν αρχή θά ξεκινήση μέ πολλά δάνεια από τούς παλαιούς πολιτισμούς για νά άκολουθήση ύστερα τελείως δικό της δρόμοι.

1. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ναοί. Από τή στιγμή πού ιδρύθηκαν οι νέες πόλεις, ένιωσαν τήν ανάγκη οι άνθρωποι νά τιμήσουν τούς προστάτες θεούς των, μέ ιδιαίτερα κτίρια, τούς ναούς, άφιερωμένους άποκλειστικά στή λατρεία τους.

[**Σχήμα και τύποι ναών.** Τό σχήμα τού ναού τό έδωσε ό κεντρικός πυρήνας τών μυκηναϊκών ανακτόρων, τó *μέγαρο*. Ό ορθογώνιος κλειστός χώρος του ήταν κατάλληλος για νά τοποθετηθή τó λατρευτικό άγαλμα τού θεού. Κι επειδή δέ γινόταν ή λατρεία μέσ στό ναό, δέ δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στό έσωτερικό τους. Γνωιάστηκαν όμως πολύ για τήν έξωτερική του εμφάνιση. Στήν αρχή δυό κολόνες στολίζουν τήν πρόσοψη. Όταν ό ναός έχη στήν ανατολική πλευρά (τή μιá στενή) μιá σειρά από κολόνες είναι *πρόστυλος*, και *άμφιπρόστυλος*, όταν άλλη μιá σειρά ύπάρχη στή δυτική πλευρά. Μέ τόν καιρό, όλόγυρα στό ναό προσέθηκε μιá σειρά από κίονες σάν ένα είδος στοάς, άνοιχτής στά πλάγια, άλλα στεγασμένης, για νά καταφεύγουν οι πιστοί τις ώρες πού χαλούσε ό καιρός ή έκαιγε ό ήλιος (*περιστύλιο*). Ή πρόσοψη τού αρχαίου ναού είναι πάντα πρós τά ανατολικά, κι εκεί εμπρός συνήθως κατασκευάζεται ό *βωμός*, όπου στις έπίσημες γιορτές γίνονταν οι θυσίες].

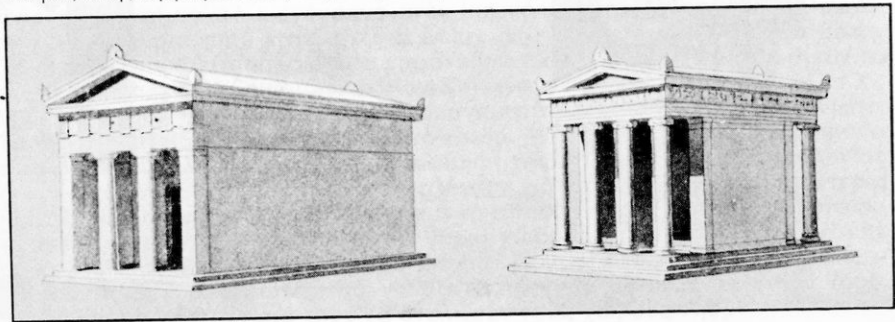
Ίωνικός και Δωρικός τύπος ναού. Δύο τύποι ναών διαμορφώθηκαν στήν αρχαΐκή περίοδο: ό *δωρικός* κι ό *ϊωνικός*. Βασικό τους χαρακτηριστικό ήταν ή μορφή τού κίονα και ή έξωτερική διαμόρφωση τού κτιρίου. Πολύ σύντομα οι ναοί στολίστηκαν μέ ανάγλυφες διακοσμήσεις, όπου δόθηκε ή εύκαιρία στή φαντασία τών καλλιτεχνών νά παραστήσουν μέ θαυμαστό τρόπο τούς μύθους τών θεών.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἀρχικά, ἔνα ἀπλὸ τετράπλευρο δωμάτιο χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων καὶ γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ ξθάνου τοῦ θεοῦ. Κατόπιν ἐπεκτείνονται οἱ πλάγιοι τοῖχοι (παραστάδες). Στὸ τρίτο σχέδιο εἰκονίζεται ὁ ναός, ἀπλὸς ἐν παραστάσι, δηλ. με δύο κίονες στὴν πρόσοψη μεταξύ τῶν παραστάδων. Στὸ τέταρτο σχέδιο φαίνεται ὁ πρόστυλος ναός. Στὸ πέμπτο, ὁ διπλὸς ναός ἐν παραστάσι, δηλ. με δύο κίονες ἔμπρὸς καὶ δύο στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ κτιρίου. Τὸ ἕκτο σχέδιο δείχνει ναὸ ἀμφιπρόστυλο, με πρόσταση δηλ. ἔμπρὸς καὶ πίσω. Τὸ ἕβδομο σχέδιο εἰκονίζει ναὸ περίπτερο, με γύρω-γύρω κίονες δηλαδή. Τέλος, τὸ ὄγδοο σχέδιο δείχνει ναὸ δίπτερο, με δύο σειρὲς κίονες.

[Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς ναός δὲν ἔχει τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ αἰγυπτιακοῦ. Εἶναι κι αὐτὸς στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ χώρου. Κύριό του μέρος ἦταν ὁ σηκός, ἡ αἶθουσα ὅπου τοποθετοῦσαν τὸ ἄγαλμα, κι ἐκτὸς ἀπὸ ἕναν προθάλαμο (πρόδομο) πίσω ἀπὸ τὸ σηκό, σὲ ὀρισμένα κτίρια ὑπάρχει καὶ ἄλλος χώρος, ποῦ χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη πολυτιμῶν ἀφιερωμάτων (θησαυρός) ἢ εἶναι τὸ ἄδυτο, στὰ ἱερά ὅπου ὑπῆρχε μυστηριακὴ λατρεία. Οἱ δύο μεγάλοι ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ ἐκφράζουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς ποῦ τοὺς δημιούργησε. Ὁ δωρικὸς εἶναι στέρεος, σοβαρός, λιτὸς καί, σχετικὰ, βαρῦς. Ὁ ἰωνικὸς εἶναι κομψός, με μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὴν κάθε λογῆς διακόσμηση, δαντελένιος κυριολεκτικὰ, χαριτωμένος. Ὁ ἀρχαῖος ναός θεωρεῖται ἔργο τέχνης ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς του, γι' αὐτὸ καὶ τὸν τοποθετοῦν πάνω σὲ μία τρίβαθμη βάση, ποῦ λέγεται κρηπίδα. Ἡ τρίβαθμη κρηπίδα ὑπάρχει καὶ στοὺς δύο ρυθμούς. Ἡ διαφοροποίηση μεταξύ τῶν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν κίονα. Στὸ δωρικὸ ρυθμὸ ὁ κίονας πατεῖ κατ' εὐθείαν πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς κρηπίδας· ἐπειδὴ πάλι σ' αὐτὴν πατοῦν οἱ στύλοι, τὴ λένε *στυλοβάτη*. Ὁ ἰωνικὸς κίων πατεῖ σὲ βάση. Στὸν ἀρχαῖο κίονα

Μικρὸς ναός («θησαυρός» τῶν Μεγαρέων στὴν Ὀλυμπία) ἐν παραστάσι, ἀριστερά. Ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (ἀμφιπρόστυλος) στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, δεξιά.

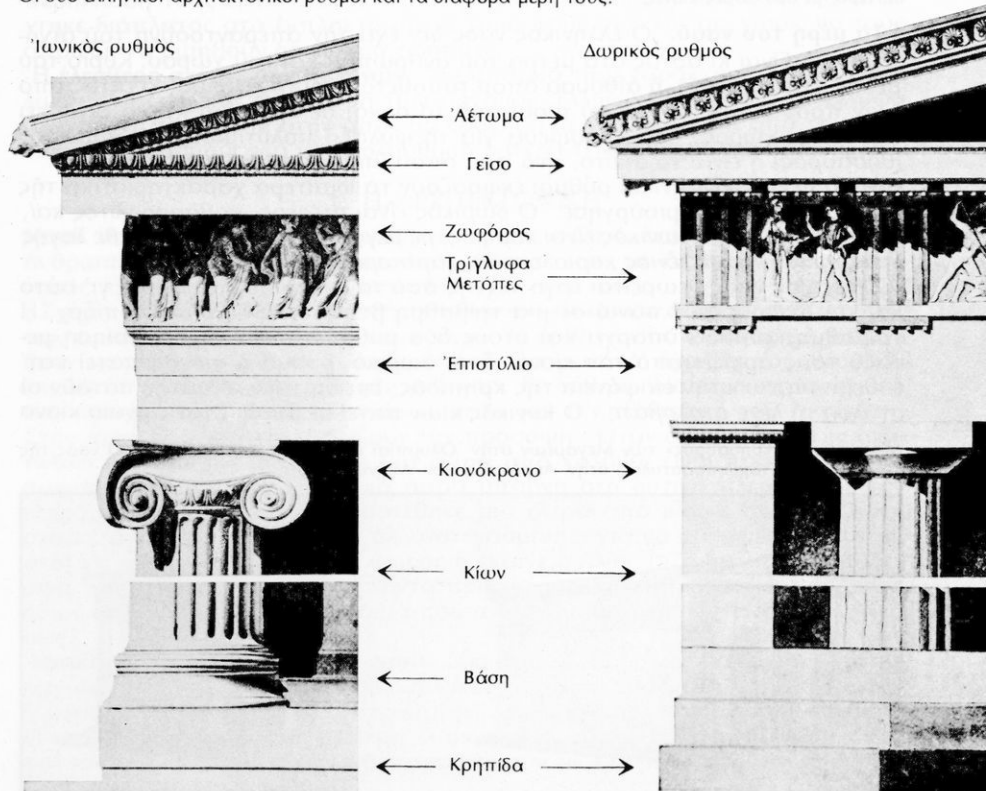

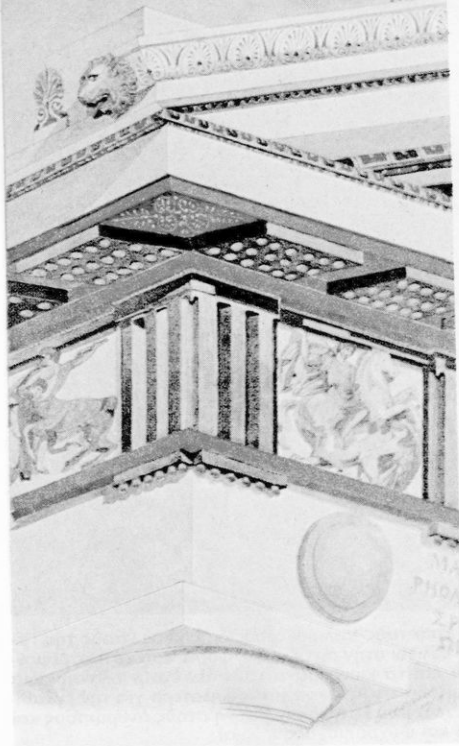
και στους δύο ρυθμούς, όσο προχωρεί προς τα πάνω, μειώνεται το πάχος του. Στην επιφάνειά του έχει ραβδώσεις που στο δωρικό καταλήγουν σε μυτερή γωνία, ενώ στον ιωνικό σε ταινία. Η μεταξύ των δύο ρυθμών διαφορά διακρίνεται βασικά στο κιονόκρανο. Το δωρικό αποτελείται από ένα στρογγυλό μέλος, τον *έχινο*, και μια τετράπλευρη πλάκα που στηρίζεται πάνω του και λέγεται *άβακας*.

Πάνω από τους κίονες αρχίζει ο λεγόμενος *θριγκός*. Χαρακτηριστικό του μέλος είναι το σημείο που λέγεται *διάζωμα* και αποτελείται από πλάκες με ανάγλυφη ή ζωγραφιστή διακόσμηση – σπάνια είναι ακόσμητες – τις *μετόπες*, που εναλλάσσονται με τα *τρίγλυφα* (ονομάζονται έτσι, γιατί προβάλλουν τρεις κάθετες εξοχές, τους *μηρούς*).

Από το τέλος του διαζώματος αρχίζει η εξέχουσα στέγη του κτιρίου που έμπρός και πίσω σχηματίζει ένα τριγωνικό χώρο, το *αέτωμα*, που συνήθως είχε γλυπτές παραστάσεις· στις μακριές πλευρές το γείσο εξέχει, υπάρχει όμως η ύδρορροή, όπου συγκεντρώνονται τα νερά της βροχής και πέφτουν κάτω από άκροκεράμους, που έχουν μορφή λεοντοκεφαλών ή φανταστικών

Οι δύο ελληνικοί αρχιτεκτονικοί ρυθμοί και τα διάφορα μέρη τους.

Οἱ ἀρχαῖοι ναοί, ὅπως καὶ ἡ πλαστικὴ (ἀνάγλυφα καὶ ἀγάλματα), ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ ἦταν χρωματισμένα. Ἐτσι, τὸ δυνατὸ φῶς τοῦ ἡλίου δὲν χτυποῦσε κατ' εὐθείαν πάνω στὸ ἄσπρο χρῶμα τοῦ μαρμάρου, ὥστε νὰ τυφλώνεται ὁ θεατὴς ἀπὸ τὴν ἔντονη λευκότητα τοῦ ὕλικου. Στὴν εἰκόνα μας, γωνία τῆς ἀνωδομῆς ναοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, ὅπου φαίνεται ὁ χρωματισμὸς τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ κτιρίου. Ἡ ἀναπαράσταση ἐγίνε με βάση χρῶματα ἢ ἰχνη τους, ποὺ διατηρήθηκαν σὲ διάφορα κτίρια τῆς ἀρχαιότητος. Στὸ ἐπιστόλιο διακρίνεται μία ἀσπίδα. Ὑπῆρχε συνήθεια, ὅταν κέρδιζαν οἱ ἀρχαῖοι μία σπουδαία νίκη, νὰ ἀφιερῶνουν τὶς ἀσπίδες ἀπὸ τὰ λάφυρα σὲ ἓνα ἱερό. Ἐτσι, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴν νίκη του στὸ Γρανικό, ἔστειλε 300 ἀσπίδες στὸ ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ὅρισμένες ἀπὸ αὐτὲς τοποθετήθηκαν πάνω στὸ ἐπιστόλιο τοῦ Παρθενῶνος.

ζῶων ἢ τεράτων (γοργόνων) καὶ παριστάνονται με ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, ποὺ ἔτσι χρησιμεύει γιὰ ἐκροή.

Στὸν ἰωνικὸ ρυθμὸ τὸ ἐπιστόλιο δὲν εἶναι μία σειρά ἴσιες πλάκες, ἀλλὰ τρεῖς ταινίες παράλληλες, ποὺ τοποθετημένες ἢ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη ἐξέχουν, ἢ ψηλότερη λίγο περισσότερο ἀπὸ τὴν κάτω. Πάνω στὸ ἐπιστόλιο ὑπάρχει μία συνεχῆς ζώνη, ἢ ζωφόρος, ποὺ συνήθως ἔχει ἀνάγλυφη διακόσμηση. Ἡ ζώνη αὐτὴ δίνει τὴν εὐχέρεια στοὺς καλλιτέχνες νὰ ἀναπτύξουν μία διήγηση, μίαν ἱστορία. Δὲν περιορίζει τὰ πρόσωπα, ὅπως ἢ μετόπη, ὅπου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ χωρέσουν ἄνετα περισσότερα ἀπὸ τρία πρόσωπα. Ἐπάνω ὑπάρχει, ὅπως καὶ στὸ δωρικὸ ρυθμὸ, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ γέισο. Διαφορετικὸ εἶναι καὶ τὸ κιονόκρανο στὸν ἰωνικὸ ρυθμὸ. Ἐχει τὸν ἐχίνο, πᾶνω του ἓνα ἐπίθημα, ποὺ καταλήγει σὲ ἕλικες, καὶ ἀκόμη πῶς πᾶνω τὸν ἄβακα. Τὰ ἠραιότερα καὶ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ τῶν δύο αὐτῶν ρυθμῶν τὰ σύνθεσαν με τρόπο δημιουργικὸ οἱ καλλιτέχνες στὴν Ἀττικὴ, τὸν 5ο αἰ. π.Χ., γιὰ νὰ δώσουν τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὰ ἀρχαῖα κτίρια ἑναρμονισμένα με τὸ τοπίο. Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στάθηκε ἡ αἴσθηση τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἀναλογίας στὶς κατασκευές τους. Ἦξεραν νὰ διαλέγουν γιὰ τὰ ἱερά τους τὶς ἠραιότερες καὶ τὶς πῶς χαρακτηριστικὲς θέσεις· καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι πῶς συνταίριαζαν τὸ μέγεθος τοῦ κτιρίου με τὸ γύρω χῶρο, ἔτσι ποὺ τὸ τοπίο νὰ μὴν ἀλλοιώνεται, ἀλλὰ νὰ δένεται με τὸ κτίσμα. Ζώντας ὁλοένα στὴ φύση, ἀκούγοντας τὶς μυστικὲς φωνές τῆς, νιώθοντάς τὴν ὡς τὶς βαθύτερες ἴνες τους, κατόρθωσαν με τὰ κτίριά τους νὰ στολίζουν τοὺς χώρους τῆς].

Ἡ ναὸς τῆς Ἡρας στὴν ἀρχαία Ὀλυμπία, ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιότερους δωρικοὺς ναοὺς τῆς Πελοποννήσου, δωρικός περίπτερος. Οἱ κίονες τοῦ ξύλινοι στὴν ἀρχή, κάθε φορά πὺ καταστρέφονταν τοὺς ἀλλάζαν μὲ ἄλλους πώρινους, γι' αὐτὸ καὶ τὰ κιονόκρανά τοὺς δὲν ἔχουν ὅλα τὴν ἴδια μορφή. Τὸ τοπίο τῆς Ὀλυμπίας μὲ τὴν ἡρεμὴ κοιλάδα τῆς ἦταν τὸ καταλληλότερο γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς λατρείας τοῦ πρώτου τῶν θεῶν, τοῦ Διός, πὺ ἔφερνε τὴν εἰρήνη στοὺς ἀνθρώπους καὶ ρυθμιζέ τις μεταξὺ τοὺς σχέσεις, μὲ τρόπο δίκαιο καὶ ψυχραίμο. 6ος π.Χ. αἰ.

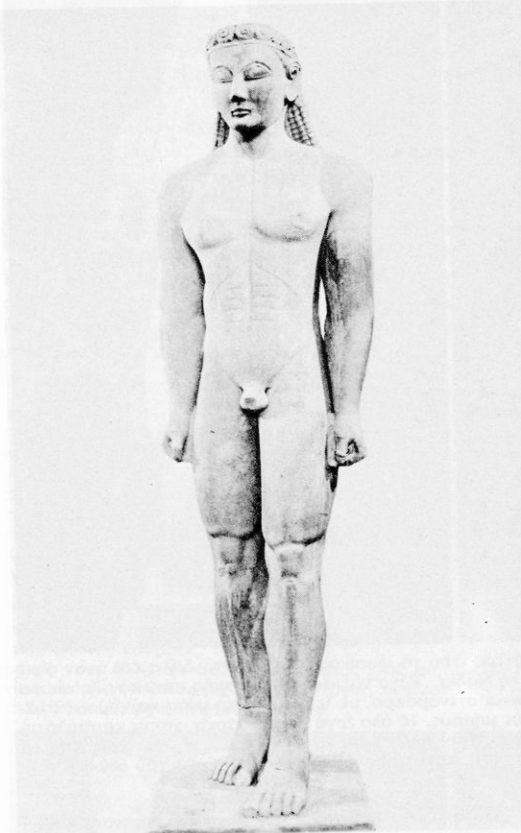
2. Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ

Ὅρθια καὶ καθιστὰ ἀγάλματα. Ἡ τέχνη τῆς Αἰγύπτου ἔδωσε στοὺς Ἕλληνες τὸ πρῶτο θάμπωμα. Τὰ πελώρια ἀγάλματα πὺ ἀντίκρισαν στὰ μεγάλα τῆς ἱερά, ἀκίνητα, μεγαλόπρεπα καὶ ἐπιβλητικά, τοὺς ἔκαμαν μεγάλη ἐντύπωση. Χρησιμοποίησαν τὰ πρότυπα πὺ εἶδαν: τὸ ὄρθιο ἀνδρικό ἀγαλμα πὺ ἔχει τὸ ἀριστερὸ πόδι ἐμπρός, θέλοντας νὰ δείξη πὺς κινεῖται, ὅτι περπατᾶει, καὶ τὸν καθιστὸ σοβαρὸ καὶ ἱερατικὸ τύπο.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια, σχεδόν, μὲ ἀπαράλλαχτο τρόπο οἱ Αἰγύπτιοι σκάλιζαν τὰ ἔργα τοὺς, πὺ ὅμως ἔμειναν δεμένα μὲ τὸ βαρὺ τοὺς ὑλικό, τὴν πέτρα, ἀκίνητα, μὲ τὰ μάτια τοὺς ἀπλανή, βυθισμένα σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ συλλογή.

Τὸν 7ο αἰ. γίνονται μεγάλα πέτρινα ἀγάλματα. Μὲς στὸν ἑβδομο αἰῶνα, δοκιμάζουν οἱ γλύπτες στὴν Ἑλλάδα τὴ δύναμή τοὺς στὴν πέτρα, γιὰ νὰ πλάσουν τῶν θεῶν τοὺς τὰ ἀγάλματα, δίνοντάς τοὺς ἀνθρώπινη ὄψη. Χρησιμοποιοῦν στὴν ἀρχὴ μαλακὲς πέτρες (τὸν παρόλιθο) πὺ λαξέυονταν εὐκολώτερα, καὶ ὕστερα τὸ μάρμαρο. Ἐκκινοῦν μετρημένα, χωρὶς νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ποικιλία. Δουλεῦουν ἀδιάκοπα τοὺς ἴδιους τύπους, τὴν ἴδια στάση, μὲ μοναδικὴ φιλοδοξία νὰ τελειοποιήσουν ὅ,τι βρῆκαν οἱ προγενέστεροὶ τοὺς καλλιτέχνες.

Κούροι-Κόρες. Δίνουν σὲ δυὸ στάσεις τῆς μορφές: καθιστὲς ἢ ὄρθιες, γεμάτες ὅμως δύναμη καὶ ζωή. Φτιάχνουν σ' ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο τοὺς κούρους καὶ τῆς κόρες. Ὑπῆρχε τέτοιος ἐσωτερικὸς παλμὸς στὰ ἔργα, ὥστε οἱ ἀνθρω-

‘Ο κολοσσιαίος κούρος του Σουνίου,’ ένα από τα πρώτα άνωρινα αγάλματα που κατασκευάστηκαν σε μεγάλο μέγεθος στην Άττική. Το άριστέρο του πόδι απλώνεται εμπρός, σαν να ετοιμάζεται το άγαλμα να περπατήσει. Τα χέρια του είναι, με τις παλάμες κλειστές, κολλημένα στους μηρούς. Οι ώμοι είναι υπερβολικά πλατιοί, ενώ τα πλευρά και οι γλουτοί είναι πολύ στενοί. ‘Αξίζει να προσέξουμε κανείς πόσο γερά και δυνατά είναι τα πόδια των αρχαϊκών κούρων, που θυμίζουν με την πρώτη ματιά σχετικές εκφράσεις του ‘Ομήρου, που και στα δύο έπη του φαίνεται να εκτιμά ιδιαίτερα στους νέους άνδρες, τα γεροδεμένα πόδια, το στήριγμα του σώματος. Τα μάτια στο πρόσωπο είναι πελώρια, ενώ τα μαλλιά πέφτουν πίσω καλοχτενισμένα. ‘Εμπρός, πάνω από το μέτωπο, υπάρχει μια σειρά από τελείως σχηματικούς βοστρύχους. ‘Αττικό έργο μεταξύ 620-610 π.Χ. ‘Εθνικό ‘Αρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: ο τελευταίος γνωστός κούρος της αρχαϊκής περιόδου, από αυτούς που έγιναν στην Άττική. ‘Αξίζει να τον συγκρίνετε με τον κούρο του Σουνίου, για να δείτε μέσα σε 130 περίπου χρόνια πόσο προόδευσε ή πλαστική στην Ελλάδα, δίνοντας όγκο και σωστές αναλογίες στο σώμα και στα άκρα, ψάχνοντας το λαϊκό, προσέχοντας την έκφραση του κεφαλιού και ελευθερώνοντας τα χέρια από τους μηρούς. Στη βάση, όπου το άγαλμα είχε προσαρμοσθεί με μολύβι χυτό, διακρίνονται τα γράμματα της επιγραφής που δίνει το όνομα του εικονιζόμενου νέου: ΑΡΙΣΤΟΔΙΚΟΣ(Σ). Πρόκειται για το έπιτύμβιο άγαλμα του ‘Αριστοδίκου, που βρέθηκε στην ‘Ανάβυσσο της Άττικής. Τα αγάλματα των κούρων παριστάνουν, χωρίς να υπάρχει ένα ιδιαίτερο γνώρισμα, θεούς, θνητούς ή και νεκρούς. Είναι δηλαδή, έπιτύμβια, λατρευτικά ή αφιερωτικά. Γύρω στα 490 π.Χ. ‘Εθνικό ‘Αρχαιολογικό Μουσείο.

Όρθιο γυναικείο άγαλμα, σε ύψος μεγαλύτερο από το φυσικό. Βρέθηκε στη Δήλο και ήταν άφι-
έρωμα στη θεά Άρτεμη από τη Νικάνδρη τη Ναξία. Έργο ναξιακής πλαστικής, που τον 7ο αιώνα
βρισκόταν σε μεγάλη ανάπτυξη. Το σώμα είναι στενόμακρο, με λεπτή σφιχτή μέση και ώμους πλα-
τιούς. Τα χέρια είναι και δώ κολλημένα στους μηρούς. Το όλο έργο είναι άσαρκο, χωρίς καμπυλότη-
τες σχεδόν. Τα μαλλιά πέφτουν μακριά πίσω στην πλάτη και εμπρός, δεξιά κι αριστερά από το
λαιμό. Φοράει χιτώνα μακρύ που αφήνει να φανούν μόλις τα πόδια της. Έργο του 660-650 π.Χ.
Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Θαυμάσια άπτική κόρη, από τα ωραιότερα δείγματα της πλαστικής των αρχαϊκών χρόνων. Φορεί
χιτώνα και ιμάτιο που τα έχει διευθετήσει ο καλλιτέχνης με αξιοσημείωτες πτυχώσεις. Άξίζει να
προσέξη κανείς το γεμάτο στοχασμό βλέμμα της κοπέλας. Λείπει το λεγόμενο αρχαϊκό χαμόγελο,
που χαρακτηρίζει τα έργα των αρχαϊκών χρόνων μεταξύ 560 και 500 π.Χ. Βρέθηκε στις ανασκαφές
της Άκροπόλεως των Αθηνών και εκτίθεται στο εκεί Μουσείο.

ποι βλέποντάς τα έμεναν θαμπωμένοι, και πλήθος ιστορίες έπλασαν γύρω
από τους καλλιτέχνες που τα δημιούργησαν.

Ο Δαιδαλος. Πρώτος, αναφέρει η παράδοση, ο έξοχος αυτός τεχνίτης
«άνοιξε τα μάτια στους ανδριάντες και κίνησε τα σκέλη». Τα έργα αυτά δημι-
ουργούσαν τόσο μεγάλη εντύπωση στους ανθρώπους της εποχής ώστε εί-
παν πώς χρειάστηκε να δένουν τα άγαλματα για να μη φύγουν. Τόση ήταν η
ζωή κι η κίνηση, που πλούσιες αναδίνονταν από τα έργα.

Η εξέλιξη της μορφής των αγαλμάτων. Το κορμί είναι, στην αρχή, δοσμένο
χωρίς σωστές αναλογίες, χωρίς τέλεια τη γνώση της ανατομίας. Γρήγορα
όμως ξεπερνούν κι αυτή τη δυσκολία, γιατί, παρατηρώντας με μεγάλη προσ-
οχή γύρω τους οί καλλιτέχνες στις παλαιότερες τους άθλητές, μαθαίνουν τα
μυστικά της ανατομίας του ανθρώπινου κορμιού. Έτσι, τα έλληνικά ιερά σε

όλες τις πόλεις γεμίζουν, κυριολεκτικά, από αγάλματα μικρότερα ή μεγαλύτερα, γεμάτα παλμό και ζωή, αφιερώματα των πιστών.

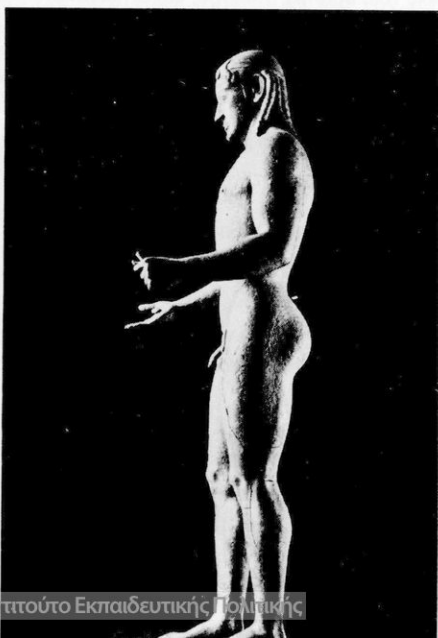
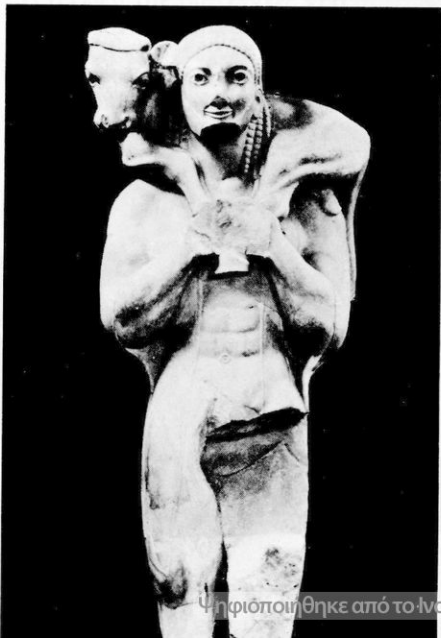
Το ανδρικό σώμα προτιμούν να το παριστάνουν γυμνό, ενώ οι γυναικείες μορφές φορούν απλά το δωρικό χιτώνα ή περίτεχνα πτυχωμένο τόν ιωνικό. Χρησιμοποιούν και χρώματα πάνω στο μάρμαρο, για να σημειώνουν τις κόρες των ματιών, τὰ μαλλιά και διάφορες λεπτομέρειες στα φορέματα.

Είναι θαυμαστό πόσο κάθε μεγάλη πόλη στην κυρίως Ελλάδα, κάθε νησί, κάθε μητρόπολη στον έξω Έλληνισμό άφοσίωθηκε και σημείωσε σημαντική απόδοση στην καλλιτεχνική δημιουργία.

Ανάγλυφο. Παράλληλα με τὰ αγάλματα, αναπτύσσουν και το ανάγλυφο* τῆ δύσκολη τεχνική. Στην αρχή είναι πολύ έλαφρό· με τὸν καιρὸ ὅμως, ἰδίως στὰ αετώματα τῶν ναῶν, βαθαίνοντας, θὰ σημειώσει τέτοια εξέλιξη, ὥστε ὀλόγλυφα στὸ τέλος ἔργα θὰ συνθέτουν τὶς μυθολογικὲς σκηνὲς ποὺ ἀπεικονίζονται.

Τὸ ἀρχαιότερο γνωστὸ σύμπλεγμα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Βρέθηκε στὴν Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηνῶν. Παριστάνεται ντυμένος ἄνδρας, ποὺ σύμφωνα με τὴν ἐπιγραφή τῆς βάσης τοῦ λεγόταν Ρόμβος ἢ Κόμβος. Τὸ πρόσωπό του ἔχει μοναδικὴ ζωντάνια καὶ δυνατὸ βλέμμα ποὺ γεμάτο ἐνάργεια καρφώνεται στὸ θεατὴ. Στὸς ὤμους τοῦ κρατεῖ ἓνα μοσχάρι (σχηματίζοντας με τὰ χέρια τοῦ καὶ τὰ δύο πόδια τοῦ ζώου ἓνα θαυμάσιο χιασμό), ποὺ πρόκειται νὰ τὸ προσφέρει στὴ θεά. Μὲ τρόπο ποὺ προκαλεῖ τὸ θαυμασμὸ ἀντιπαραθέτει ὁ καλλιτέχνης τὸ ἀνεκφραστο κεφάλι τοῦ ζώου, πλάι στὸ ἐκφραστικὸ, γεμάτο πνευματικότητά κεφάλι τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ σῶμα ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κούρου τῆς ἐποχῆς: πλατιοὺς ὤμους, στενὴ μέση, ἄσαρκο στέρνο, γερὰ χέρια. Ἔργο τοῦ 560 π.Χ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ὁ χαλκινὸς κούρος, ποὺ βρέθηκε στὸν Πειραιᾶ καὶ παριστάνει, ὅπως πιστεύεται, τὸν Ἀπόλλωνα ποὺ στὸ ἀριστερὸ χεῖρι του θὰ κρατοῦσε τὸ τόξο καὶ με τὸ δεξι ἓνα τάσι γιὰ σπονδὴ. Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους κούρους, τοῦτος βγάζει ἐμπρὸς τὸ δεξι πόδι, γιατί φαίνεται ὅτι δὲ θὰ ἦταν ἰδρυμένος μόνος του, ἀλλὰ θὰ ἀποτελοῦσε μέρος ἐνὸς συμπλέγματος ἀγαλμάτων, ὅποτε γιὰ λόγους ἁρμονίας, καὶ γιὰ νὰ ἀποφευχθῆ ἡ μονοτονία, παραστάθηκε με τὸ δεξι τοῦ πόδι ἐμπρός. Γύρω στὰ 490 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Άριστερά: ο Κεραύνιος Ζεύς, έργο κυπριακό, γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 5ου. Ο θεός, ντυμένος με μακρύ χιτώνα, θά κρατούσε τον κεραυνό με τὸ δεξί του χέρι, έτοιμος νά τὸν πετάξει. Έχει επίδραση ιωνική πού ξεχωρίζει καθαρά στὸ βλέμμα του, κυρίως όμως στὸ χαμόγελό του. Βρέθηκε στὸ Κίτιο, καὶ εκτίθεται στὸ Κυπριακὸ Μουσείο τῆς Λευκωσίας.

Δεξιά: χάλκινο ἀγαλμάτιο ἰππέα ἀπὸ τῆ Δωδώνη. Έργο κορινθιακῆς τέχνης γύρω στὰ 550 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Κάτω: μιὰ πλευρὰ βάσης κούρου με ἀνάγλυφες παραστάσεις. Εἰκονίζεται ἓνα παιγνίδι, πού θυμίζει πολὺ τὸ χόκεϋ τῶν Βρετανῶν. Έργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αι. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Λεπτομέρεια από άετωμα κτιρίου που υπήρχε στην Ακρόπολη τών αρχαϊκών χρόνων. Παριστάνεται ο λεγόμενος «τρισώματος δαίμον», ένα παράξενο φανταστικό όν, με τρία κεφάλια και σώματα ως τή μέση, που από κει και κάτω καταλήγουν σε ουρές τριών συμπλεκόμενων ψαριών. Τό σύμπλεγμα είναι από πωρόλιθο και έχει έντονα χρώματα, πράσινο και κόκκινο. Από τις τρεις μορφές που κρατούν στα χέρια τὰ σύμβολά τους (δείχνοντας τή δυνατότητα του τρισώματος δαίμονα, του Νηρέως δηλαδή, νά μεταμορφώνεται διαρκώς), ή μία κρατεί μιὰ δέσμη με κυματιστό χάραγμα, που υποδηλώνει τὸ νερό· ή άλλη ένα πουλί που σημαίνει τὸν αέρα, και ή τρίτη μιάν άλλη δέσμη που δηλώνει τή φωτιά. Είναι χαρακτηρισική ή έξαιρετη ζωντανία στα πρόσωπα τών μορφών, από τις οποίες ή δεξιότερη στρέφεται φιλικότατα πρὸς τὸ θεατή. Τό άετωμα στόλιζε άγνωστο ναὸ στην Ακρόπολη. Έργο του 570 π.Χ. Μουσείο Ακροπόλεως.

Ἡ Κρήτη, ή Πελοπόννησος, ή Ἀττική, τὰ νησιὰ του Αἰγαίου, οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας και τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας γεμίζουν ἀγάλματα, γλυπτά και ναοὺς].

Μαθαίνουν νά χύνουν τὸ χαλκὸ (6ος αἰ. π.Χ.). Δυὸ μεγάλοι τεχνίτες στὴ Σάμο, τὸν 6ο αἰ. π.Χ. (ὁ *Ροϊκος* και ὁ *Θεόδωρος*) θὰ βρουν τὸν τρόπο νά φτιάχνουν χυτὰ χάλκινα ἀγάλματα, γεγονὸς που θὰ δώσει φτερὰ στὴ χαλκοπλαστική.

3. Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἡ ἐξέλιξη τῆς βιοτεχνίας κι ὁ συναγωνισμὸς που δημιουργήθηκε γιὰ τὴν ἐξαγωγή τών προϊόντων τῆς στις ἑλληνικὲς πόλεις, ἔδωσαν ἀνθηση στὴν κεραμική. Οἱ καλλιτέχνες πλούτιζαν ὄχι μόνο τὰ σχήματα τών ἀγγείων, ἀλλὰ και τὴ ζωγραφιστὴ τους διακόσμηση. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν τελευταία μάλιστα εἶναι πολὺ εὐκόλο νά ἰδῆ κανεὶς και τις ἐπιδράσεις που οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀπὸ τοὺς ξένους τόπους που γνώρισαν.

Ἡ ἀνατολιζουσα φάση. Τό πλήθος τών φανταστικῶν ζώων και τών παράξενων μορφῶν που ἀπεικονίζει ή τέχνη τών ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, ὕστερα ἀπὸ τὸ 700 π.Χ. κατακλύζουν τὴν Ἑλλάδα. Τὰ μοτίβα αὐτοῦ του εἶδους κυριαρχοῦν ἔτσι στὴν ἀγγειογραφία* τών πρώτων δεκαετιῶν του 7ου αἰ. π.Χ. (γι' αὐτὸ λένε ἀνατολιζουσα αὐτὴ τὴ φάση τῆς τέχνης). Γρήγορα ὅμως ή σκέψη τών καλλιτεχνῶν γύρισε στὴν ὁμορφιὰ τών ἑλληνικῶν μύθων, κι αὐτῶν τὰ ἐπιεσόδια καταπιάστηκαν νά ζωγραφίσουν οἱ ἀγγειογράφοι.

Μελανόμορφος ρυθμὸς. Στὴν ἀρχή, οἱ παραστάσεις ζωγραφίζονται με μαῦρο χρῶμα πάνω στὸν πηλὸ. Οἱ λεπτομέρειες στις μορφές ἀποδίδονται με χάραγμα και χρησιμοποιεῖται βοηθητικὰ τὸ ἄσπρο και τὸ βυssινὶ χρῶμα (*μελανόμορφος ρυθμὸς*) στὴν Ἀττική.

Ἐρυθρόμορφος ρυθμὸς. Πολὺ σύντομα, ὅμως, ὀλόκληρη ή ἐπιφάνεια τών ἀγγείων θὰ σκεπαστὴ με μαῦρο στιλπνὸ βερνίκι και μόνο οἱ μορφές στις παραστάσεις θὰ προβάλλουν ρόδινες, ἀφημένες στὸ χρῶμα του πηλοῦ και πλουτισμένες με μαῦρες γραμμές, γιὰ νά δοθοῦν οἱ λεπτομέρειες (*ἐρυθρόμορφος ρυθμὸς*).

Μεγάλος κυκλαδικός κρατήρας από τη Μήλο. Ξεχωρίζει για τὸ ψηλὸ διάτρητο πόδι του. Στὸ λαϊμό του εικονίζεται μονομαχία δύο ἡρώων – οἱ μῆτερες τους στέκονται πίσω τους, γεμάτες ἀγωνία γιὰ τὴν τύχη τῶν παιδιῶν τους στὸν ἀγώνα. Στὴν κεντρικὴ ζώνη, στὴ γάστρα τοῦ ἀγγείου, βλέπει κανεὶς τὴν Ἄρτεμη ποὺ κρατεῖ ἀπὸ τὰ κέρατα ἓνα ἐλάφι. Ἐχει ἔρθει γιὰ νὰ προὔπαντῆση τὸν ἀδελφὸ τῆς τὸν Ἀπόλλωνα ποὺ φτάνει στὴ Δῆλο τὴν ἀνοιξὴ ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Ὑπερβορείων, ὅπου ἔμενε στὴν περίοδο τοῦ χειμῶνα. Μαζί του, πάνω στὸ ἄρμα, δύο Μούσες. Γύρω στὰ 640 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἡ κεραμικὴ τῆς Ἀττικῆς ξεπερνᾷ τὴν κορινθιακὴ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. Ἡ κεραμικὴ τῆς Ἀττικῆς ἔφτασε σὲ θαυμαστὴ τελειότητα, καὶ μὲς στὸν ἕκτο αἰῶνα τὰ ἀγγεῖα τῆς γίνηκαν περιζήτητα σ' ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο, ὅπως δείχνουν, σήμερα, οἱ ἀνασκαφές. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἔριξε στὴ σκιά τὴν ἀγγειοπλαστικὴ παραγωγὴ τῆς Κορίνθου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς τέχνης σημειώνουν ἀδιάκοπη ἐξέλιξη κι ἀνθίζουν ἐξαιρετικά.
2. Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ διαμορφώνονται δύο ρυθμοί: ὁ δωρικὸς κι ὁ ἰωνικὸς.
3. Στὴν Πλαστικὴ γίνονται, γιὰ πρώτη φορά, μεγάλα πέτρινα ἀγάλματα, ἀρχικὰ ἀπὸ μαλακὸ πουρὶ κι ὕστερα ἀπὸ μάρμαρο. Παλαιότερα ἐφτιαχναν ξύλινα ἀγάλματα, τὰ ξόανα, ποὺ τὸ φθαρτὸ ὕλικό τους δὲ βοήθησε νὰ διατηρηθοῦν. Δύο τύποι ἀγαλμάτων δημιουργοῦνται: ὁ κοῦρος καὶ ἡ κόρη. Οἱ καλλιτέχνες δὲν ἐπιζητοῦν τὴν πρωτοτυπία ἀλλὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς μορφῆς.
4. Ἡ Κεραμικὴ, ἐπηρεασμένη πολὺ, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, δίνει ἔργα μὲ παραστάσεις φτερωτῶν ζώων, φανταστικῶν πουλιῶν κτλ. (ἀνατολίζουσα). Δύο ρυθμοὶ ἀναπτύσσονται στὴν ἀρχαία περίοδο: ὁ μελανόμορφος πρῶτα, κι ὕστερα ὁ ἔρυθρόμορφος. Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ ἀνθησις τῆς κεραμικῆς στὴν Ἀττικὴ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Ὁ περίφημος μυθικὸς τεχνίτης Δαίδαλος:

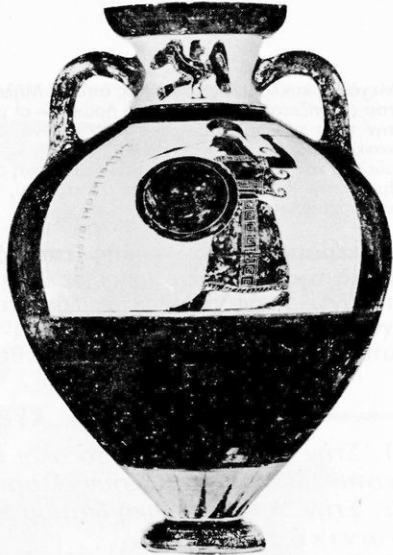
«Ὁ Δαίδαλος τόσο διέφερε στὴν κατασκευὴ τῶν ἀγαλμάτων ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εἶπαν οἱ μεταγενέστεροι μύθους γι' αὐτόν, γιὰ τὰ ἀγάλματα ποὺ ἐφτιαχνε ἦταν ὅμοια μὲ τοὺς ζωντανοὺς ἀνθρώπους: γιὰ τὴν δὴθεν βλέπανε αὐτὰ καὶ περπατοῦσαν καὶ γενικὰ εἶχαν ἔτσι τὴ διάθεσιν τοῦ κορμιοῦ, ὥστε νὰ μοιάζον ζωντανὰ πλάσματα. Πρῶτος μάλιστα ἔβαλε μάτια καὶ ξεχώρισε τὰ σκέλη..., γι' αὐτὸ καὶ δίκαια θαυμάζοταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους».

Διόδωρος Σικελιώτης 14, 76 ('Ελεύθερη ἀπόδοσις Α.Κ.)

«Ὁ Δαίδαλος, ἔσοχος ἀγαλματοποιός, πρῶτος φτιάχνει μὲ τὰ μάτια ἀνοιχτὰ τὰ ἀγάλματα, γιὰ νὰ φαίνωνται πὺς βλέπουν, καὶ τὰ πόδια ἀνοίγει, γιὰ νὰ νομίζη κανεὶς πὺς βαδίζουν. Γι' αὐτὸ λένε πὺς τὰ ἔδεναν, γιὰ νὰ μὴ φύγουν, γιὰ τὴν δὴθεν εἶχαν ψυχή...»].

Σχολιαστὴς τοῦ Μένωνος τοῦ Πλάτωνος, σ. 367 ('Ελεύθερη ἀπόδοσις Α.Κ.)

Μελανόμορφο αγγείο που διατηρήθηκε σ' αυτό τον τύπο σ' όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας. Γνωστό ως παναθηναϊκός αμφορέας, δινόταν ως βραβείο στους νικητές των αγώνων στα Παναθηναία. Είχε μέσα λάδι από τις ιερές έλιες της 'Αθηνάς. Στην μία όψη, όπως εδώ, παριστάνονταν ή 'Αθηνά πάνοπλη, ενώ εμπρός της μία έπιγραφή με φορά από πάνω προς τα κάτω, γράφει: βραβείο για τους αγώνες προς τιμήν της 'Αθηνάς, δηλ. τὰ Παναθηναία (ΤΩΝ ΑΘΗΝΕΩΝ ΑΘΛΩΝ). Στην πίσω πλευρά υπήρχε συνήθως παράσταση του ιδιαίτερου αγωνίσματος στο οποίο είχε νικήσει ο άθλητής (βλ.σελ.195). Έργο του 570-560 π.Χ. Βρετανικό Μουσείο.

Χαρακτηριστικό αρχαϊκό αγγείο, του λεγόμενου «έλευθερου ζωγραφικού ρυθμού». Έχει σχήμα οινόχους και εικονίζει πουλι πουλι που ταιμπάει με τὸ ράμφος του ένα ψάρι. Τα αγγεία αυτά έχουν διακόσμηση με χρώμα καστανό, μαύρο και κόκκινο, πάνω στην έπιφάνεια που έχει κιτρινωπό έπιχρυσμα. Έργο του 6ου αϊ. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο.

Ύδρια πρωτοαττική, που βρέθηκε στη θέση 'Ανάλατος της 'Αθηνάς (κοντά στο Π. Φάληρο). Πρόκειται για νεκρικό αγγείο, όπως φαίνεται από τὰ φίδια που περιβάλλουν τὸ λαιμό, τὰ χείλη και τις λαβές. Στο λαιμό παράσταση χορού: έφτα νέοι και τέσσερεις κόρες χορεύουν πιασμένοι χέρι-χέρι, όπως στους σημερινούς λαϊκούς χορούς. Ο πρώτος από τους νέους παίζει τήν πεντάχορδη λύρα. Στα χέρια τους κρατούν κλαδιά. Ο χορός ίσως ήταν συνυφασμένος με θρησκευτική γιορτή. Στη γάστρα του αγγείου κυριαρχούν τὰ νέα στοιχεία τὰ φερμένα από τήν 'Ανατολή (γι' αυτό ο ρυθμός λέγεται γενικότερα «άνατολί-ζων»): Δύο λιοντάρια τοποθετημένα αντίθετικά έχουν ένα άνθემιο στη μέση. Όλογυρα πουλιά και φυτά υποβάλλουν τήν ιδέα ενός κατάφυτου χώρου. Η έποχή αυτή, ξεφεύγοντας από τήν άύστηρη πειθαρχία του γεωμετρικού ρυθμού, άποζητεί τὸν νατουραλισμό. Γύρω στα 700 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

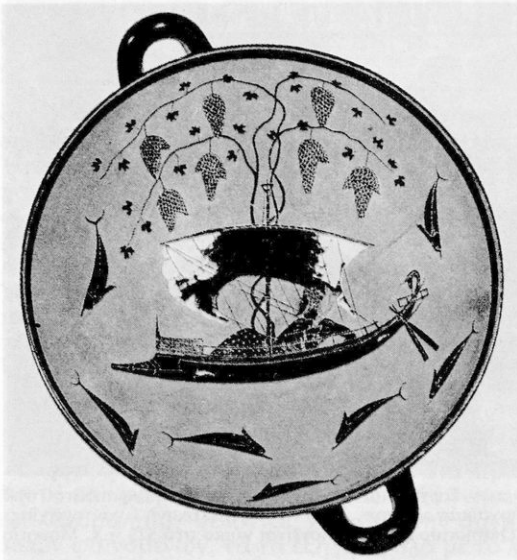
1. Η ΠΟΙΗΣΗ

Ήσιόδος-«Θεογονία». Ένας μεγάλος ποιητής, ο Ήσιόδος, στὸν 7ο αἰ. π.Χ. θὰ δώσει συστηματικά, μὲ τρόπο ἀληθινὰ συγκλονιστικό, τὴ γενεαλογία καὶ τοὺς μύθους τῶν θεῶν σ' ἓνα ἐξοχο μεγάλο ποίημα: τὴ *Θεογονία*.

Διδακτικὸ ἔπος. Ὁ ἴδιος ποιητής, ξεπερνώντας τὸ ἥρωικό ἔπος, θὰ στρέψῃ *πρῶτος* τὴν προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του στὴν ἀπλὴ καθημερινὴ ζωὴ, στὶς ἀγωνίες, στοὺς κόπους καὶ στὶς μικροχαρὲς τῆς. Λαχταρώντας τὸν ἀδελφό του γιὰ τὸ σωστὸ τρόπο ζωῆς, θὰ δημιουργήσῃ τὸ *διδακτικὸ ἔπος*, μὲ τὸ θαυμάσιο ἔργο του: *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*.

Λυρική ποίηση. Οἱ ἀνθρώποι στὶς ἰωνικὲς πόλεις, στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, στὴ Σπάρτη καὶ ἀλλοῦ θὰ νιώσουν τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσουν ποιητικά γιὰ τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς καὶ τὶς λύπες τῆς, γιὰ τὶς λαχτάρεις, τὶς ἀγωνίες καὶ τὶς ἀγάπες τοὺς (*ὠδή*). Θὰ τοὺς γεννηθῇ ἡ ἰδέα νὰ ἀστειευθοῦν, νὰ σατιρίσουν μὲ τὸ στίχο τους (*ἱαμβος*), νὰ συνοδεύσουν μ' αὐτὸν τοῦ κρασιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὸ χορὸ (*χορικό ἄσμα*).

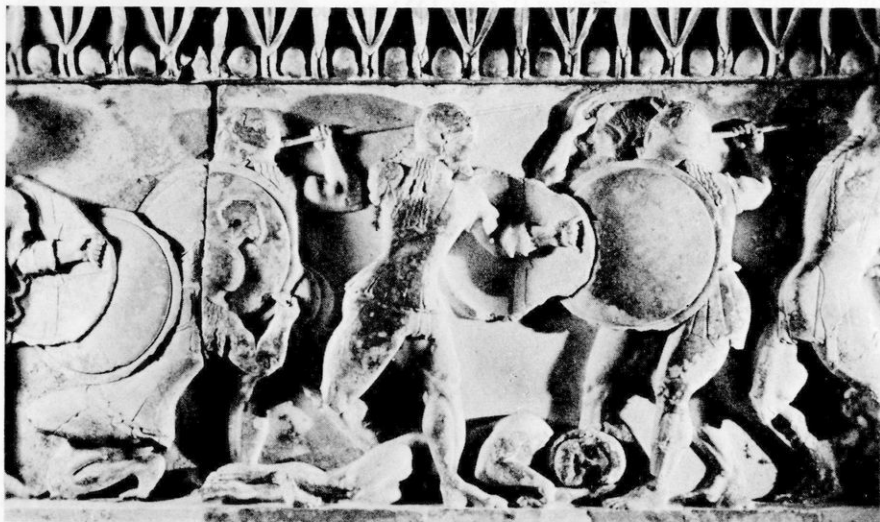
[**Ὠδή. Ἰαμβος.** Στῆς μουσικῆς τοὺς ἤχους θὰ ταιριάσουν στίχους, γιὰ νὰ ὀρμήσουν μ' ἐνθουσιασμὸ στὴ μάχη οἱ πολεμιστὲς ἢ γιὰ νὰ θρηνήσουν οἱ ἀνθρώποι τὰ χαμένα τους ὄνειρα (*ἐλεγεία*). Θὰ δημιουργηθοῦν ἔτσι κατηγορίες ὁλόκληρες ἀπὸ ποιήματα, ποὺ δὲν ἐκφράζουν πιά μονάχα μεγάλα κατορθώματα ἢ ἱστορίες ἡρώων (ὅπως τὰ *ἔπη*) ἀλλὰ τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων τὶς

Μελανόμορφη κύλικα μὲ παράσταση τοῦ θεοῦ Διονύσου ποὺ πλέει στὸ πέλαγος, ἐνῶ στὸ καράβι του μὲ τὰ πανιά τὸ κατάρτι βλάστησε κλήμα καὶ γέμισε σταφύλια ὁ χῶρος. Ὀλόγυρα κολυμποῦν δελφίνια. Θαυμάσιο ἀττικό ἔργο γύρω στὰ 535 π.Χ. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Ἐξηκία. Μουσεῖο Μονάχου.

Γυναικείο αγάλματιο επίπεδικό, με εξαιρετικά μακρύ σώμα. Είναι γινωμένο από άσβεστόλιθο. Με το δεξι χέρι ή μορφή, που φορεί στο κεφάλι της κυλινδρικό χαμηλό κάλυμμα, κρατεί ένα άνθος. Φοράει περιδέραιο και σκουλαρίκια. Έργο κυπριακής τέχνης μεταξύ 600-500 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Πλάκα από τη ζωφόρο του «θησαυρού» τών Σιφνίων στους Δελφούς. Τα ανάγλυφα αυτού του κτιρίου είναι από τὰ σπουδαιότερα τών αρχαϊκῶν χρόνων. Ἐδῶ εἰκονίζεται σκηνή Γιγαντομαχίας: Ὁ θεός Ἄρης πολεμáει με δύο Γιγάντες. Ὁ «θησαυρός» χρονολογείται γύρω στὰ 525 π.Χ. Μουσείο Δελφῶν.

ψυχικές έγνοιες. Γεννιέται, έτσι, ή *λυρική ποίηση*, που αφήνοντας τὸ μακρὸ στίχο τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου (δακτυλικὸ ἐξάμετρο), θὰ πλάσῃ ποικιλία ἀπὸ στίχους.

Μεγάλῃ σειρᾷ σημαντικῶν ποιητῶν ξεπροβάλλει σ' ὅλες τὶς πόλεις σχεδὸν τῆς Μ. Ἀσίας, στὰ νησιά, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς ἀποικίες τῆς Ἰταλίας].

Διθύραμβος. Δράμα. Τὸ τραγούδι που συνοδεύει τὸ χορὸ θὰ ἐξελιχθῆ σὲ ὕμνο ἀφιερωμένο στὸ θεὸ τῆς εὐφορίας, τὸ Διόνυσο. Θὰ τὸ χορεύουν χορευτὲς μεταμφιεσμένοι σὲ σατύρους. Θὰ δημιουργηθῆ, έτσι, ὁ *διθύραμβος*, που μὲ τὸν καιρὸ χρησιμοποίησε ὄχι μόνο θέματα γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ καὶ ἄλλους μύθους, κι ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ δημιουργηθῆ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικότερα πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ: τὸ *δράμα*, που θὰ φθάσῃ σὲ θαυμαστὴ τελειότητα τὸν 5ο αἰῶνα.

[Ἡ *Σαπφὼ* κι ὁ *Ἀλκαῖος* (ὠδῆ), ὁ *Ἀρχίλοχος* (ἵαμβος), ὁ *Τυρταῖος*, ὁ *Σόλων* κι ὁ *Ξενοφάνης* ὁ *Κολοφώνιος* (ἐλεγεία), ὁ *Στησίχορος* (χορικό ἄσμα), ὁ *Ἀρίων* κι ὁ *Σιμωνίδης* (διθύραμβος) δημιούργησαν πραγματικὰ ἀριστουργήματα σ' αὐτὰ τὰ χρόνια].

2. Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος πάντοτε παρουσιάζεται πρώτη ἡ ποίηση. Ὑστερα, σημειώνεται ἡ ἀνάπτυξη τῆς πεζογραφίας.

[**Πεζογραφία.** Στὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας, καὶ πάλι, ἐμφανίσθηκε ὁ πεζὸς λόγος. Μὲς στὸν 6ο αἰ. π.Χ., ὅταν πιά ἔχουν ὀργανωθῆ οἱ πόλεις - κράτη, δημιουργήθηκε ἄμεση ἡ ἀνάγκη νὰ γυρίσουν πίσω στὰ περασμένα οἱ ἄνθρωποι, νὰ θυμηθοῦν τὶς παλαιότερες γενιές, τοὺς προγόνους τους, νὰ σημειώσουν οἱ ἄρχοντες τὴν καταγωγή τους.

Ἄρχισαν νὰ κρατιοῦνται κατάλογοι μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερέων, τῶν ἱερειῶν καὶ τῶν νικητῶν στοὺς ἀγῶνες. Γράφτηκαν οἱ νόμοι στὶς διάφορες πόλεις. Ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ κρατοῦσαν σημειώσεις γιὰ τὶς ποικίλες παρατηρήσεις που ἔκαναν στὰ ταξίδια τους, γιὰ τὶς σκέψεις τους, γιὰ τὶς νέες τους γνώσεις.

Ἱστοριογραφία. Λογογράφοι. Ἔτσι ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή της ἡ *ἱστοριογραφία*, κι ἐκεῖνοι που ἔγραψαν τὶς πρώτες ἱστορίες ὀνομάστηκαν *λογογράφοι*. Ὁ σημαντικότερος εἶναι ὁ *Ἐκαταῖος* ὁ Μιλήσιος.

Ἦταν ἄνθρωποι πολυταξιδεμένοι καὶ μὲ πολλὲς γνώσεις. Ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔγραφαν γιὰ πρώτη φορὰ ἱστορία, ἀνάμεσα στὰ διάφορα γεγονότα ἀνακάτευσαν κι ἀρκετοὺς μύθους. Ἡ σημασία τους ὡστόσο εἶναι τεράστια, γιατί αὐτοὶ χάρξαν τὸ πρώτο βῆμα στὴν προσπάθεια τῆς ἀνθρωπότητας νὰ διατηρήσῃ μὲ κείμενα τὴ μνήμη της.

Γεωγραφία. Οἱ πρώτοι λογογράφοι κατάγιναν καὶ μὲ τὴ γεωγραφία. Ξεκίνησαν γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς πόλης τους, τὴ γενεαλογία τῶν ἀρχόντων τῆς κ.ἄ. Τὰ δύο ἔργα τοῦ Ἐκαταίου εἶναι ἡ «Περιήγησις τῆς γῆς» (ἓνα εἶδος Γεωγραφίας) καὶ οἱ «Γενεαλογίαις»].

3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

[**Ἀπορίες γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου.** Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, καὶ πάλι στὶς ἰωνικὲς πόλεις, ξύπνησε γεμάτο ἐρωτηματικὰ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου, θέλοντας νὰ μάθῃ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὴν αἰτία τῶν φυσικῶν φαινομένων, νὰ τὰ ἐξηγήσῃ ὅλα μὲ τὸ λογικὸ του καὶ νὰ τὰ καταλάβῃ.

[Έκτος από τη γοργή εξέλιξη της τέχνης και την εκπληκτική δημιουργία της ποίησης, ή τόσο γρήγορη εμφάνιση της φιλοσοφίας ύψώνει άφάνταστα τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο.

Προόδους τεχνικὲς κὶ ἀνακαλύψεις ἀναφέραμε ἄπειρες στοὺς πολιτισμοὺς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ὅλες ὅμως ἀποσκοποῦσαν στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς πρακτικῆς πλευρᾶς τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Κὶ ἂν γεννήθηκαν ἀπορίες γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὴ δημιουργία του σ' ὄλους τοὺς ἄλλους παλαιούς πολιτισμοὺς, διάφοροι μῦθοι ἔδιναν ἐξηγήσεις, ποὺ οἱ ἄνθρωποι τὶς δέχονταν χωρὶς ν' ἀμφιβάλουν γιὰ τὴν ὀρθότητά τους.

Ἀναζήτηση τῶν πραγματικῶν αἰτιῶν. Γιὰ πρώτη φορά, στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἄνθρωπος *στοχάζεται*, κὶ ἡ σκέψη του ξύπνια, φρέσκια κὶ ἐρευνητικὴ δὲν πείθεται μὲ τὰ παραμύθια. Βάζει σὲ κίνηση τὸ λογικὸ του γιὰ νὰ βρῆ τὶς πραγματικὲς αἰτίες.

Ὁ ἥλιος δὲν βγαίνει γιὰτὶ κάποιος θεὸς σέρνει τὸ ἄρμα του πάνω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα, οὔτε ἡ βροντὴ, ἡ ἀστραπὴ κὶ ἡ βροχὴ εἶναι σημάδια τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν. Μὲ ἀφάνταστη τόλμη οἱ πρῶτοι *φιλόσοφοι* προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὴν ἐξηγήσουν.

Αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, ποὺ κὶ αὐτὴ θεμελιώθηκε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα].

Οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι. Στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν κόσμον οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι [ὁ *Θαλῆς*, ὁ *Ἀναξίμανδρος* κὶ ὁ *Ἀναξίμενης* τὸν 6ο αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὴ Μίλητο ὄλοι] πᾶσχισαν νὰ βροῦν τὴν πρώτη οὐσία ποὺ μὲ τὶς διάφορες μεταβολές τῆς δημιουργήθηκε ὁ κόσμος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦταν σοφοὶ καὶ ἤξεραν ὅλες τὶς γνώσεις τῆς ἐποχῆς τους (μαθηματικά, ἀστρονομία κ.ά.).

[**Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος, Ἀναξίμενης.** Ὁ Θαλῆς φαντάστηκε ἀρχὴ τοῦ κόσμου τὸ νερὸ. Αὐτὸ δίνει στὰ πάντα ζωὴ (φυτὰ, ζῶα κὶ ἀνθρώπους) κὶ ἐπάνω του πίστευε πῶς ἔπλεε ἡ γῆ, σὰ μιὰ σανίδα. Ὁ Ἀναξίμανδρος πίστευε ὡς ἀρχὴ τοῦ κόσμου μιὰ οὐσία ἀκαθόριστη, τὸ *ἄπειρο*, ποὺ μὲ πολλὲς μεταβολές τῆς δημιουργήθηκαν τὰ πάντα στὴ γῆ (αὐτὸς ἔκαμε καὶ τὸν πρῶτο χάρτη τῆς γῆς). Ὁ Ἀναξίμενης σκέφτηκε σὰν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τὸν *ἄερα*, ποὺ δίνει ζωὴ στὰ πάντα καὶ περιβάλλει τὸν κόσμον.

Ἄλλοι φιλόσοφοι, ὁ *Ἡράκλειτος*, ὁ *Πυθαγόρας*, ὁ *Ξενοφάνης*, ὁ *Παρμενίδης*, ἀπὸ τὰ νησιὰ ἢ τὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἔδωσαν ἄλλες ἀποκρίσεις. Τὸ ἀνήσυχο μυαλό τους καλλιέργησε τὴ σκέψη κὶ ἀνέβασε τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμὸ].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὴν ἀρχαῖκὴ περίοδο παίρνει τεράστια ἀνάπτυξη ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς.
2. Στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας, στὰ νησιὰ καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα θὰ γεννηθοῦν νέα εἶδη ποίησης, ποὺ θὰ τραγουδηθοῦν τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα: τὶς ἀτομικὲς χαρὲς καὶ τὶς λύπες, τὶς ἀγωνίες καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς ἢ τοὺς φόβους τῶν ἀνθρώπων. Θὰ δημιουργηθῆ ἔτσι ἡ *λυρικὴ ποίηση* καὶ θ' ἀναπτυχθοῦν οἱ διάφορες κατηγορίες τῆς.
3. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ διθυράμβου θὰ ὀδηγήσῃ στὴ διαμόρφωση τοῦ δράματος.

4. Στις ἰωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας θὰ παρουσιασθῆ, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἱστορία.
5. Ἡ φιλοσοφία, ἔξοχο δεῖγμα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης, θὰ ἀνθίσῃ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. στὲς ἑλληνικὲς πόλεις, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ Μίλητο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ποιητὴς Θέογνις ὕμνει τὸ θεὸ Ἀπόλλωνα:

«Ὁ βασιλιά, γιὲ τῆς Λητώς, τέκνο τοῦ Δία, ποτὲ δὲ θὰ σὲ λησμονήσω
ἀρχίζοντας ἢ τελειώνοντας,
ἀλλὰ πάντοτε σένα πρῶτο καὶ τελευταῖο καὶ στὴ μέση
θὰ σὲ τραγουδήσω· καὶ σὺ εἰσάκουσέ με
καὶ δίνε μου ἀγαθὰ».

(Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. [Ὁ Ἀνακρέων:

«Τ' ἀσῆμι δούλεψε λιώνοντάς το
Ἦφαιστε, καὶ κάνε μου
ἄχι μιὰ πανοπλία μὰ κοῖλο ποτήρι
ὅσο γίνεται πιὸ βαθθὺ
καὶ πάνω του μὴ ζωγραφίσης
ἀστέρια γι' ἀμάξια
οὔτε τὸ στυγνὸν Ὠρίωνα,
μ' ἀμπέλια ὄλο χλωρασιὰ
καὶ σταφύλια γεμούμενα
μαζὶ μὲ τὸν ὄμορφο Διόνυσο»].

Παλατινὴ Ἀνθολογία, XI 48 (Μετ. Α. Λεντάκη)

3. [Ἡ Σαπφώ:

«Τῆς Τιμάδας ἡ τέφρα ἐτούτη, ποῦ πρὶν παντρευθῆ, νεκρῆ
τὴν ἐδέχθη ὁ σκοτεινὸς θάλαμος τῆς Περσεφόνης.
Ὅι φίλες τῆς ὄλες σὰν μίσησε, πάνω ἀπὸ τὸν τάφο τῆς,
κόψαν τίς ὠραῖες πλεξούδες τοὺς μὲ νιοτροχισμένο μαχαίρι»].

Παλατινὴ Ἀνθολογία, VII 489 (Μετ. Α. Λεντάκη)

4. [Ὁ Ἀρχίλοχος:

«Τὰ πλούτη τοῦ Γύγη μ' ἀφήνουν
ἀδιάφορο, τοῦ βασιλιά τῶν Σαρδίων,
οὔτε ὁ χρυσὸς μὲ σκλαβώνει,
καὶ δὲν ψάλλω τυράννοισ.
Ἐμένα μὲ νοιάζει μὲ μύρα
νὰ λούζω τὸ γένι,
ἐγὼ θέλω μὲ ρόδα
κεφάλια νὰ στεφανώνω.
Τὸ σῆμερα μ' ἐνδιαφέρει,
τ' αὔριο ποῖός τὸ γνωρίζει;»].

Παλατινὴ Ἀνθολογία, XI 47 (Μετ. Α. Λεντάκη)

5. Οί γενεές τῶν θεῶν:

«Τραγουδιστή, ἀπ' τῆς Μούσας ἄς ἀρχίσουμε, ποῦ ὑμνολογώντας τὸν πατέρα Δία, εὐφραίνουσι τὴ μεγάλην τοῦ ψυχῆ στὰ δῶματα τοῦ Ὀλύμπου, λαλώντας καὶ τὰ τρωινὰ καὶ τὰ μελλούμενα καὶ περασμένα, μὲ τῆ φωνῆ ἐναρμόνια ζυγισμένη· καὶ τὸ τραγούδι τοὺς ἀκούραστο ρέει ἀπ' τὰ στόματα γλυκὸ· ἀναγαλλιάζουσι τὰ δῶματα τοῦ Δία πατέρα τοῦ μεγαλοβρόντη στῶν θεαινῶν τὴν ἀνθινή φωνὴ καθὼς σκορπάει· καὶ ἀντιλαλοῦν οἱ χιονοσκεπαστες κορφῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὰ δῶματα τῶν ἀθανάτων. Κι αὐτὲς ἀθάνατη τοξεύοντας φωνή, πρῶτα τὸ γένος τὸ σεβάσμιο τῶν θεῶν μὲ τὸ τραγούδι τοὺς δοξάζουσι ἀπὸ Ἐραρχῆς, αὐτοὺς ποῦ ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός, ὁ μέγας γέννησαν καὶ ἐκείνους ποῦ ἀπ' αὐτοὺς γεννήθηκαν θεοί, τῶν ἀγαθῶν δοτήρες. Κατόπιν τοὺς, τὸν Δία, τὸν πατέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν ἀρχίζουσι τὸ τραγούδι τοὺς οἱ θεαῖνες καὶ ὅταν τὸ τελειώνουσι τὸν ὑμνοῦνε, πόσον ἀνώτερος ἀπ' τοὺς θεοὺς εἶναι καὶ μέγιστος στῆ δύναμῆ τοῦ. Ὑστερα πάλι τῶν ἀνθρώπων τῆ γενιὰ καὶ τῆ γενιὰ τῶν φοβερῶν Γιγάντων ψάλλοντας, τοῦ Δία εὐφραίνουσι τὴν ψυχὴν στὰ δῶματα τοῦ Ὀλύμπου, οἱ Μούσες οἱ Ὀλύμπιες, τοῦ Δία ποῦ κρατᾷ τὴν καταγίδα οἱ θυγατέρες...».

Ἡσιόδου, «Θεογονία» 36-47 (Μετ. Π. Λεκατσᾶ)

6. Ὁ Ἡσιόδος δίνει συμβουλὲς στὸν ἀδελφὸ του τὸν Πέρση:

Μὰ ἐσύ, Πέρση, νὰ ὑπακούῃς στὸ δίκιο καὶ νὰ μὴν ἀγαπᾷς τὴν αὐθαιρεσίαν· γιὰ τὴν αὐθαιρεσίαν εἶναι βλαβερὴ στὸν κοινὸν ἀνθρώπο· μὰ καὶ ὁ μέγιστος δὲ μπορεῖ εὐκόλως νὰ τὴ βαστάῃ καὶ λυγᾷ κάτω ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς, ὅταν πέσῃ σὲ ἀπερισκέψιμους προτιμότερος εἶναι ὁ δρόμος ποῦ περνᾷ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πρὸς τὴ δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ἔχει μεγαλύτερη δύναμη ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν νὰ βγῆ στὸ τέλος νικητριά· καὶ ὁ ἄμυαλος τὸ μαθαίνει αὐτὸ, ὅταν πάθῃ. Γιὰ τὴν ἀμέσως ὁ Ὀρκος τρέχει ξοπίσσω στὶς ἀδικεὲς κρίσεις».

Ἡσιόδου, «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» στ. 213-222 (Μετ. Σπ. Φίλιππα)

7. [Τὸ Ὀλυμπιακὸ Ἱερὸ γιὰ τὸν Πίνδαρο:

Μάνα τῶν χρυσοστέφανων ἀγώνων, Ὀλυμπία,
δέσποινα τῆς ἀλήθειας, ὅπου οἱ λειτουργοί,
μελετώντας τὰ σφάγια τῆ βουλή ζητοῦνε
τοῦ λευκοκέρανου τοῦ Δία,
μὴν ἔχῃ στὴν ψυχὴν του καμιά φροντίδα
γιὰ κείνους ποῦ μεγάλη τῆ γλυκιά
τῆ νίκη λαχταροῦνε,
καὶ τῶν καμάτων τέλος
ἀνάπαυσης πνοῆ
ν' ἀξιωθοῦνε·
τῆς εὐσέβειας τῆ δέηση ἀληθεύει ἡ χάρις ἡ θεία·
μὰ, ὡς τῆς Πίσας ὁμορφόδεντρο δασὶ
στὸν Ἄλφειὸ κοντά, τὸν νικητῆριον δέξου
τὸν ὕμνον καὶ τὴ στεφανηφορία.
Δόξα μεγάλη αὐτὸν ποῦ τὸ ἐπαθλὸ σου
τὸ λαμπρὸ λάβῃ πάντα ἀκολουθεῖ.
Τὰ δῶρα διάφορα τῆς εὐτυχίας·
μὰ βρίσκεις, ὁ θεὸς ἂν θέλῃ,
δρόμους στὸν βίον πολλοὺς
εὐδαιμονίας»].

Πινδάρου, «Ὀλυμπιονίκος» 8ος 1-22 (Μετ. Π. Λεκατσᾶ)

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

(5ος - 4ος αί. π.Χ.)

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στὴ Μ. Ἀσία τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφὴ μὲ δυὸ σημαντικοὺς λαοὺς, ποὺ διαδοχικὰ πῆραν στὴν κυριαρχία τους τίς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις: τοὺς *Λυδοὺς*, ἕνα πλουσιότατο ἀλλὰ λιγόζωο κράτος, καὶ τοὺς *Πέρσες*, ποὺ τὸν 6ο αἰώνα ἔστρεψαν τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Μ. Ἀσία καὶ θέλησαν, τελικὰ, νὰ κατακτήσουν ὁλόκληρὴ τὴν Ἑλλάδα.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἐνωμένους οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἀντιμετωπίζουν λαμπρὰ τὸν φοβερὸ Περσικὸ κίνδυνο. Ἡ νίκη αὐτὴ πρόβαλε ἰδιαίτερα τὴν ἀξία τῆς Ἀθήνας, ποὺ ὀργανώνει μετὰ τὴν λήξη τῶν Περσικῶν πολέμων μεγάλη συμμαχία μὲ πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις.

Ὡστόσο, ἡ ἐνότητα στὸν Ἑλληνισμό δὲν πραγματοποιήθηκε, μὲ ἀποτέλεσμα, παρ' ὅλη τὴν ἀφάνταστη ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τὸν 5ο αἰ. π.Χ. (ξεχώρισε ἰδιαίτερα ἡ προσφορὰ τῆς Ἀθήνας) νὰ ξεσπάσῃ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431-404 π.Χ.).

Ἡ σύγκρουση αὐτὴ στάθηκε καταστροφικὴ γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, ποὺ χτυπήθηκε βαρύτερα καί, οὐσιαστικά, δὲν ξανάφτασε ποτὲ στὴν παλαιὰ του ἀκμὴ.

Οἱ συνέπειες φάνηκαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὴν πρόσκαιρη ἀνάδειξη τῆς Θήβας, καὶ πάλι ἡ ἀσυνεννοησιὰ ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ὀδήγησε στὴν παρακμὴ τους. Ὡστόσο, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες ἐξακολούθησαν νὰ ἀνθίζουν.

Λεπτομέρεια ἐρυθρόμορφου ἀγγείου (κύλικας) μὲ παράσταση σχολείου. Δεξιά ὁ δάσκαλος διδάσκει γράμματα τὸ μικρὸ μαθητὴ ποὺ στέκει ὄρθιος ἐμπρὸς του. Στὴν ἀκρὴ, καθιστὸς σὲ ἀναδιπλούμενο κάθισμα, ὁ παιδαγωγὸς τοῦ παιδιοῦ, ποὺ τὸ πηγαίνωφερνε ἀπὸ τὸ σπῆτι στὸ σχολεῖο. Ἀριστερά, μάθημα μουσικῆς. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Δουρίδου. Γύρω στὰ 480 π.Χ. Μουσεῖο Βερολίνου.

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Α΄. ΟΙ ΛΥΔΟΙ

Ἄ Ο Πακτωλός. «Εἶναι σωστός Πακτωλός», λένε ἀκόμα σήμερα πολλοὶ ὅταν θέλουν νὰ τόνισουν πόσο ἀποδοτικὴ εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση. Γιατί ὅμως, καὶ ποιός ἦταν ὁ Πακτωλός; Ἐνα μικρὸ ἀλλὰ θαυμαστὸ ποτάμι, ποὺ στὴν ἄμμο του ὑπῆρχαν «ψήγματα» ἀπὸ χρυσάφι στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ νερά του περνοῦσαν ἀπὸ χῶματα μὲ κοιτάσματα χρυσαφιοῦ ποὺ τὸ παρέσυραν στὴν ἄμμο. Σήμερα, τὰ κοιτάσματα ξεπλύθηκαν πιά.

Σχηματισμὸς τοῦ Λυδικοῦ κράτους. 7ος αἰ. π.Χ. Ἄ Ο Πακτωλός βρισκόταν στὴ Λυδία, μιὰ περιοχὴ, ποὺ ἀπλωνόταν στὰ ἀνατολικά περίπου τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ κάτοικοί της ἦταν Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ μόνο τὸν 7ο αἰ. π.Χ. κατόρθωσαν νὰ σχηματίσουν ἕνα μεγάλο ἀλλὰ ἐφήμερο κράτος, ποὺ ἀπλώθηκε σ' ὅλοκληρὴ τὴ Μ. Ἀσία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παράλια, ὅπου εἶχαν ἰδρυθῆ οἱ ἑλληνικὲς πόλεις. Ἦταν τότε βασιλιάς ὁ Γύγης, ποὺ τὰ πλοῦτη του τὰ ἀναθυμᾶται ὁ Παριανὸς ποιητὴς Ἀρχίλοχος στὰ τραγούδια του.

Ἡ χώρα. Ἡ Λυδία ἦταν χώρα εὐφορὴ καὶ πλούσια σὲ μέταλλα· ἐκμεταλλεῖτο ἀκόμη τοὺς ἐμπορικὸς δρόμους, ποὺ ἀπὸ τὴν καρδιά τῆς Ἀσίας ὀδηγοῦσαν στὴ μικρασιατικὴ παράλια.

Οἱ τέχνες. Ἔτσι, ἦταν φυσικὸ νὰ ἔρθη σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μεσοποταμίας καὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ἀπὸ τὴ γνωριμία αὐτὴ ὑφελήθηκε ἰδιαίτερα καὶ ὁ λαὸς της, συγκεντρώνοντας πολλὴ χρυσάφι, φιλοπρόσδος καὶ ἐργατικὸς καθὼς ἦταν, κατὰ γενεὰ καὶ μὲ τίς τέχνες. Τὰ ὑφαίια προϊόντα τῆς βιοτεχνίας του (πολύχρωμα ὑφάσματα καὶ χαλιά) ἦταν περιζήτητα στὶς ξένες χώρες.

Σάρδεις. Πρωτεύουσα τῆς Λυδίας ἦταν οἱ Σάρδεις, ὁμορφὴ καὶ ὄχυρὴ πόλη κοντὰ στὴ Σμύρνη, ποὺ ἔμειναν θρυλικά τὰ πλούσια ἀνάκτορά της.

Ἄ Ο Κροῖσος. Τὴ μεγαλύτερὴ τῆς ἀκμὴ γνώρισε ἡ χώρα τὴν ἐποχὴ ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς Κροῖσος (560-546). Ἐκεῖνος μεγάλωσε πολὺ τὸ κράτος του καὶ ἀπόκτησε δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη παραμυθένια. Ἐνδιαφέρθηκε πολὺ γιὰ τὸ ἐμπόριο, ποὺ συντελοῦσε στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας του, γιὰ νὰ ἀνταποκριθῆ μάλιστα στὶς ἀνάγκες του, ἔκοψε νομίσματα. Ἄ ἴδιος ἦταν μεγάλος θαυμαστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μιλοῦσε ἑλληνικά καὶ στὴν αὐλὴ του, ποὺ τὴ χαρακτήριζε ἀνατολίτικη μεγαλοπρέπεια, συνήθιζε νὰ προσκαλῆ σοφοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Λυδοὶ θαυμάζουν τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας του, ἡ ἄκτινοβολία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλῃ στὴ Λυδία, ὥστε πολλοὶ της κάτοικοι ἔξερουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, σέβονται τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ συμβουλευοῦνται τὰ μαντεῖά τους.

Κροῖσος καὶ Σόλων. Στὸ λαμπρὸ του παλάτι ὁ Κροῖσος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἀξιώθηκε νὰ φιλοξενήσῃ τὸν Ἀθηναῖο Σόλωνα, καὶ ἡ συνάντησή τους ἔμεινε θρυλική. Ἄ Ο Κροῖσος, ὅσο καὶ ἂν θαύμαζε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, δὲν μπόρεσε νὰ νιώσῃ τὴ βαθύτερὴ του οὐσία, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀνθρωπιὰ του. Μὲ τοὺς ἠθασαυροῦς του δοκίμασε νὰ θιμπώσῃ τὸν Ἕλληνα σοφὸ, ποὺ στὴν ψυχὴ του ἀναδεύονταν εὐγενικὲς ἰδέες μονάχα καὶ δὲν ἔδινε σημασία στὰ ὕλικα ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ τὰ θεωροῦσε ὑπόβαθρο καὶ ὄχι σκοπὸ τῆς.

Ὁ Κροΐσος παίρνει τις ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ἴδιος αὐτὸς βασιλιάς ἔστειλε πλούσια δῶρα στὰ ἑλληνικὰ ἱερά (στὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Ἔφεσο) καὶ ζητοῦσε χρησμούς ἀπὸ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Μ' ὅλο τὸ θαυμασμό ποὺ ὁ Κροΐσος εἶχε γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, δὲ δίστασε νὰ ἔρθῃ σὲ σύγκρουση μὲ τις μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις γιὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴ χώρα του. Τis ὑποχρέωσε, ἔτσι, νὰ τοῦ πληρώνουν φόρο καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία του. Λογάριαζε μάλιστα νὰ προχωρήσῃ καὶ στὰ ἑλληνικὰ νησιά, γιὰ νὰ κάμῃ τὴ χώρα του μεγάλη ναυτική δύναμη.

Κατάλυση τῆς Λυδίας ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 546 π.Χ. Τὰ σχέδιά του ὅμως μεταιώθηκαν, μὲ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς μεγάλου βασιλιά στὴ γειτονική Περσία, τοῦ Κύρου, ποὺ τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀφοῦ κυριάρχησε στὴ χώρα τῶν Μῆδων, θέλησε νὰ ἀπλώσῃ τὴν ἐξουσία του καὶ στὴ Μ. Ἀσία. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσά τους στάθηκε μοιραία. Ὅχι μόνο νικῆθηκε ὁ Κροΐσος, ἀλλὰ κι ὁλόκληρο τὸ βασίλειό του διαλύθηκε κι ἐγίνε περσικὴ ἐπαρχία.

Β'. ΟΙ ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Ὅταν οἱ Ἰνδοευρωπαϊκὲς φυλές, στὶς ἀρχές τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ., μετανάστευσαν πρὸς τὸ νότο, ἓνα μεγάλο κύμα τους ἐγκαταστάθηκε στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ μεγάλου ὄροπέδιου τοῦ Ἰράν, ποὺ ἀπὸ τὴν Κασπία θάλασσα φθάνει ὡς τὸν Περσικὸ κόλπο. Ἡ χώρα βρίσκεται στ' ἀνατολικά τῆς Μεσοποταμίας. Τὰ ἀφθονα λιβάδια τῆς πρόσφεραν κάθε εὐκολία στοὺς νεοφερμένους, ποὺ ἀχώριστη συντροφιά τους εἶχαν τὸ ἄλογο.

Στὰ βορινὰ κατοίκησαν οἱ *Μῆδοι*· στὰ νότια, οἱ *Πέρσες*. Καὶ οἱ δυὸ περιοχὲς εἶναι εὐφορες, γι' αὐτὸ καὶ γρήγορα οἱ κάτοικοι συνήθισαν στὴν ἀγροτική ζωή.

1. ΟΙ ΜΗΔΟΙ

Ἡ παλαιότερη ἱστορία τῆς χώρας χάνεται στὴν ὁμίχλη τῆς προϊστορίας.

Οἱ Μῆδοι ἀποκτοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Τὸν 8ο μὲν π.Χ. αἰῶνα, βρίσκουμε τοὺς Μῆδους χωρισμένους σὲ μικρὲς ἡγεμονίες, νὰ πληρώνουν φόρο ὑποτελείας στοὺς Ἀσουρίους. Στὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰῶνα ξεσηκώνονται καὶ [μὲ ἀρχηγὸ τὸν Δηϊόκη] ἀποκτοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους.

Ἐκβάτανα. Κατάληψη τῆς Περσίας. Καταστροφή τῆς Νινευί. Πρωτεύουσα ἔγιναν τὰ *Ἐκβάτανα*, ὅπου χτίστηκε τὸ παλάτι τοῦ βασιλιά, κὶ ἡ πόλη ὀχυ-

Κιονόκρανο μὲ δύο ταύρους γονατιστοὺς, ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τῶν Περσῶν βασιλέων στὰ Σούσα. Σήμερα βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

ρώθηκε με έφτα σειρές τείχη. Σε λίγο οι Μήδοι κυριεύσαν την Περσία και, την εποχή του βασιλιά Κυαζάρη, συνεννοημένοι με τους Βαβυλωνίους, εισβάλλουν μαζί στην Άσσυρία και καταστρέφουν την πρωτεύουσά της, τη Νινευί (612 π.Χ.).

2. ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Οι Πέρσες ιδρύουν ανεξάρτητο κράτος τὸ 550 π.Χ. Για λίγα χρόνια τὸ κράτος τῶν Μήδων μεγάλωνε, γιὰ νὰ συνορέψη τελικά, στὸν ποταμὸ Ἄλυ, μὲ τὴ Λυδία. Στὴ ζωὴ κρατήθηκε ὡς τὰ 550 π.Χ., ὅταν οἱ Πέρσες ἐπαναστάτησαν καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν ἐξυπνότατο καὶ δραστήριο Κύρο κατόρθωσαν ν' ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους, καὶ ὑποτάσσοντας τοὺς Μήδους ἴδρυσαν τὸ Περσικὸ κράτος.

Κύρος (550-528 π.Χ). Ὁ βασιλεὺς Κύρος ἔδωσε μεγάλη πνοὴ στὸ Περσικὸ κράτος, κὶ ἡ κατακτητικὴ του μαρτία τὸν ἐσπρωξε νὰ κινηθῆ ἑναντίον τῶν Βαβυλωνίων, ἀφοῦ πρὶν νίκησε τὸν Κροῖσο καὶ κατέλαβε τὴ Λυδία (μαζὶ καὶ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας). Κυριεύσει χωρὶς δυσκολία τὴ χώρα τους καὶ ἔδωσε ἄδεια στοὺς Ἑβραίους νὰ γυρίσουν πίσω στὴν Παλαιστίνη, πού ἔγινε κὶ αὐτὴ περσικὴ ἐπαρχία μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους. Τὰ σύνορά του ἔτσι ἐφθασαν ὡς τὴν Αἴγυπτο. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἔκαμε τοὺς Πασαργάδες.

Ἐξάπλωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. Οἱ διάδοχοί του, ποτισμένοι μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη γιὰ κυριαρχία, θέλησαν νὰ μεγαλώσουν ἀκόμη περισσότερο τὸ τεράστιο κράτος τους. Ἀκολούθησαν, δηλαδὴ, ἱμπεριαλιστικὴ* πολιτικὴ. Κυριεύσαν, ἔτσι, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Λιβύη καὶ τὴν Κυρηναϊκὴ.

Δαρεῖος Α' καὶ οἱ Ἕλληνες. Τὸν καιρὸ πού ἔγινε βασιλεὺς ὁ Δαρεῖος ὁ Α' (521-485), οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας, θέλησαν νὰ προχωρήσουν καὶ στὴν Εὐρώπη. (Τὸ κράτος τους εἶχε τόση δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη, ὥστε θὰ πίστευε κανεὶς πῶς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ σκεφτῆ ὅποιοσδήποτε λαὸς νὰ τοὺς φέρῃ ἀντίσταση).

Πρῶτο ἐμπόδιο καὶ ὀριστικὸ, σ' αὐτὴ τὴν ἐξάπλωση πρὸς τὴ Δύση, στάθηκε ἡ Ἑλλάδα. Στὸν τελείως ἄνισο ἀγῶνα πού ἐπιχείρησαν οἱ Πέρσες, ὁ Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνον δὲ λύγισε, ἀλλὰ σταμάτησε ὀριστικὰ τὴν πορεία τους πρὸς τὴν Εὐρώπη. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία συνέχισε τὴ ζωὴ της ὡς τὴν ἐποχὴ πού ἔνας περὶφημος Ἕλληνας κατακτητὴς, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, τὴν κυριεύσει.

Ὁ τάφος τοῦ Κύρου στοὺς Πασαργάδες, 6ος αἰ. π.Χ. Προσέξτε πῶς ὁ τάφος εἶναι ὀλόκληρο οἰκοδόμημα, ἰδρυμένο σὲ ψηλὴ βαθμιδατὴ βάση.

3. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

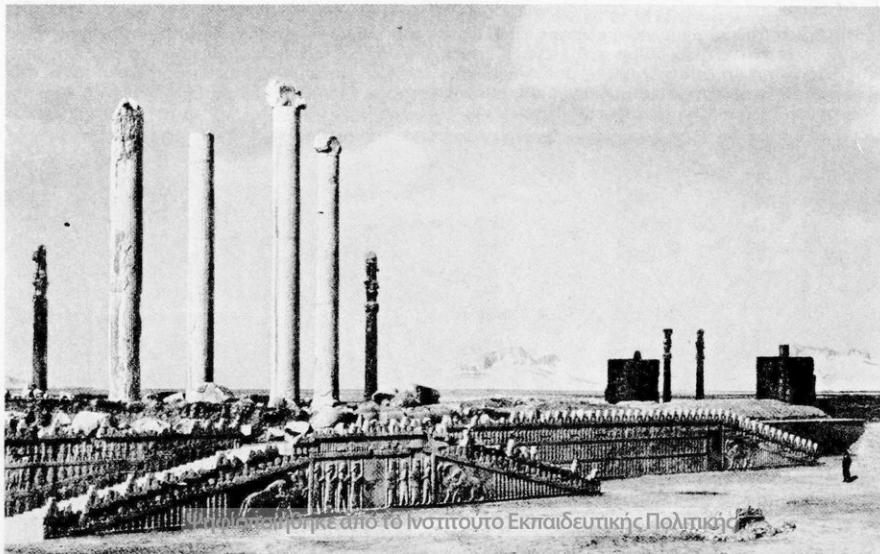
‘Ο βασιλιάς. ‘Η Περσική αυτοκρατορία ήταν απόλυτη μοναρχία, όπως τὰ ἄλλα μεγάλα κράτη τῆς Ἀνατολῆς πού γνωρίσαμε. ‘Η ζωή κι ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων ἦταν στή διάθεση τοῦ βασιλιά. Ζώντας σέ πολυτελέστατα ἀνάκτορα, πλουσιότατος, χάρη στοὺς ἀμέτρητους φόρους πού συγκέντρωνε ἀπὸ τοὺς κατακτημένους λαοὺς καὶ τοὺς ὑπηκόους του, περιστοιχιζόταν ἀπὸ πολυάριθμη αὐλή, κι ἦταν γιὰ τὸν πολὺ κόσμο ἀπρόσιτος. “Ὅποιος τὸν ἀντίκριζε, γονάτιζε, κι ἔσκυβε ἐμπρὸς του.

‘Η διοίκηση. Σατραπίες. ‘Ο Κύρος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀπέραντης αὐτῆς αυτοκρατορίας, πού σύντομα ἀπλώθηκε ἀπὸ τὶς Ἰνδίες ὡς τὴν Κασπία, τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κυρηναϊκή, στάθηκε ὁ *μεγάλος κατακτητὴς*. ‘Ο Δαρείος ὁ Α΄ ὑπῆρξε ὁ *ὀργανωτὴς* τοῦ κράτους, γιατί κατάλαβε πὼς διαφορετικὰ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διατηρήσει στὴν ἐξουσία του τοὺς ποικίλους ὑπηκόους του. Ἐνδιαφέρθηκε, ἔτσι, γιὰ τὴ διοίκηση καὶ χώρισε τὴν αυτοκρατορία σὲ περιφέρειες, τὶς *σατραπίες*. Τὴ διοίκησή τους ἀνάθεσε σὲ ἕναν εὐγενῆ Πέρση, τὸ *σατράπη*, πού μαζί μὲ τὸ βασιλικὸ γραμματέα καὶ τὸ στρατιωτικὸ διοικητὴ ἀντιπροσώπευαν τὴν ἐξουσία του.

Ἐπιθεωρητές. Ἐπειδὴ, ὅμως, ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά του, τὰ Σούσα, ἦταν πολὺ μεγάλη κι εὐκόλα καλλιεργοῦσε ὁ κάθε σατράπης τὸν ἐγωισμό καὶ τὴ διάθεση νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος, ὑπῆρχαν ἐπιθεωρητές, «τὰ μάτια καὶ τ’ αὐτιά τοῦ βασιλέως», πού τοῦ ἐξασφάλιζαν τὴν κυριαρχία περιοδεύοντας σ’ ὅλες τὶς σατραπίες.

Δρόμοι. Στάθηκε ἀνάγκη γιὰ τὸ Περσικὸ κράτος ἡ κατασκευὴ *δρόμων*, γιὰ νὰ διευκολύνεται ἡ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων, καθὼς καὶ ἡ κίνηση τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, πού μὲ τὰ γρήγορα

Τὰ εἰρηπία τοῦ ἀνακτόρου τῶν Περσῶν βασιλέων στὴν Περσέπολη. Κατασκευάστηκε ἀπὸ τὸ Δαρεῖο καὶ τὸν Ξέρξη καὶ διατηρήθηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐμπρὸς διακρίνεται ἡ διπλὴ κλίμακα πού ἡ πρόσψή τῆς διακοσμείται μὲ ἀνάγλυφα πού παριστάνουν τοὺς φρουροὺς, καὶ ζῶα πού ἐπίσης θεωροῦνται φύλακες τοῦ παλατιοῦ. Στὸ δεῦτερο πλάνο ὑψώνονται ἐλάχιστοι κίονες, ἀπὸ τοὺς 72 πού στήριζαν τὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἀνακτόρων. Στὸ βάθος, οἱ θύρες τῶν διαμερισμάτων τοῦ Δαρείου.

ἀλογά τους μπορούσαν να βρίσκονται, σε συντομώτατο διάστημα, όπου ήταν ανάγκη. Ἡ «βασιλική ὁδός», πού ἀπό τὰ Σούσα ἔφερνε στὶς Σάρδεις, εἶχε μῆκος 2.400 χιλιόμετρα.

Υποχρεώσεις σατραπείας. Κάθε σατράπης ἔπρεπε, τὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, νὰ στέλνη ταχτικά τοὺς καθορισμένους φόρους σὲ χρήματα ἢ σὲ εἶδη στοῦ βασιλιά. Σὲ περίπτωσι πολέμου, εἶχαν ὀριστῆ οἱ ὑποχρεώσεις σὲ στρατὸ ἢ καράβια, πού κάθε περιοχὴ ἔπρεπε νὰ προμηθεύσῃ.

Τὸ νόμισμα. «Ὁ Μέγας Βασιλεὺς», ὅπως τὸν ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες, δὲν ἐνδιαιφερόταν ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ἐμπόριο. Περισσότερο ἀπὸ καθετὶ τὸν ἐνοιαζε ἡ ταχτικὴ εἰσπραξὴ τῶν φόρων κι ἡ πειθαρχία τῶν ὑπηκόων του. Ὁ Δαρεῖος ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα, τοὺς περίφημους «δαρεικοὺς», ὄχι ὅμως σὲ πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ. Χωρὶς ἐξαίρεση, ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας προτιμοῦσαν νὰ συγκεντρώνουν τὸ χρυσάφι στ' ἀνάκτορά τους (γι' αὐτὸ, ὅταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κυρίευσε τὴν περσικὴ πρωτεύουσα, βρῆκε ἀμέτρητους θησαυροὺς στὰ βασιλικά παλάτια).

4. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Παρ' ὅλη τὴν καλὴ τὸν ὀργάνωσι τὸ Περσικὸ κράτος εἶχε ἀρκετὲς ἀδυναμίες: **Ἐπικρατεὶ ἢ κολακεία.** Ἡ ἀπολυταρχικὴ διοίκηση κι ἡ δεσποτικὴ νοοτροπία τῶν βασιλέων δημιουργοῦσε εὐνοίες μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, καὶ συχνὰ ἐπιβαλλόταν ἡ γνώμη ἐκείνων πού κολάκευαν πρὸ ἐπιτήδεια τὸ μονάρχη. Οἱ σατράπεις ὑπέβλεπαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον.

Οἱ συγκρούσεις τῶν σατραπῶν. Ἡ ἔκτασι τοῦ Περσικοῦ κράτους ἦταν τεράστια, γι' αὐτὸ κι οἱ σατράπεις τὼν μακρινῶν περιοχῶν συχνὰ ἐπαναστατοῦσαν ἢ συγκρούονταν μεταξὺ τους.

Διαφορετικοὶ λαοὶ ἀποτελοῦσαν τὸ Περσικὸ κράτος. Οἱ λαοὶ πού ἀνήκαν στοῦ ἀπέραντο κράτος ἦταν τελείως διαφορετικοὶ (μὲ ἄλλη γλῶσσα, ξεχωριστὴ θρησκεία καὶ διαφορετικὲς συνήθειες), χωρὶς τὴν παραμικρὴ αἴσθησι ἐνότητος μεταξὺ τους. Ἐχοντας χάσει τὴν ἐθνικὴ τους ἐλευθερία, δὲν ἐνιωθάν κανένα δεσμὸ μὲ τὴν ὑπόστασι τῆς αὐτοκρατορίας, γι' αὐτὸ κι ἡ ἀγωνιστικὴ τους διάθεσι στοὺς πολέμους ἦταν πολὺ περιορισμένη.

Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ μνημειακὴ κλίμακα τῶν ἀνακτόρων στὴν Περσέπολι. Σὲ κάθε σκαλί ἀντιστοιχεῖ ἓνας ἄνδρας πού φέρνει δῶρα στοῦ Μεγάλου Βασιλέα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ποικιλία στὶς κινήσεις, θεληματικὴ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ μονοτονία στὴν ἐπίσημη αὐτὴ στάσι πού παριστάνονται οἱ δωροφόροι. Στὴν καλλιτεχνικὴ σύλληψι τῆς σκηνῆς ὑπάρχει ἐντονὴ ἡ ἐπίδρασι τῆς τέχνης τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων κι ὄχι πιά τῶν Ἀσσυρίων.

Στρατός χωρίς εθνική ένότητα. Στις πολεμικές επιχειρήσεις, ο βασιλιάς ήταν υποχρεωμένος να χρησιμοποιή στρατιωτικά σώματα από διάφορες εθνικότητες και με διαφορετική άγωγή, στολή και συνήθειες.

Τό ναυτικό των Περσών στηριζόταν στους ύπηκούς. Οι Πέρσες, σαν ήπειρωτικός λαός, δεν είχαν πείρα στο ναυτικό, γι' αυτό κι ήταν αναγκασμένοι να στηρίζονται στους ύπηκούς των: στους Φοίνικες, στους Αιγυπτίους και στους Έλληνες της Μ. Ασίας.

Ο ιδιότυπος αυτός χαρακτήρας του Περσικού κράτους οδήγησε αναγκαστικά τους άρχοντες σε μερικές υποχωρήσεις, για να διατηρηθή η συνοχή των λαών που το αποτελούσαν.

Άνεκτική ή Περσία στους κατακτημένους. Δεν υπήρχε στην Περσία η σκληρότητα που χαρακτήριζε τους Άσσυριούς. Όταν οι ύπηκοοι πλήρωναν ταχτικά τους φόρους ή τα δώρα που ζητούσε ο βασιλιάς, κι έμειναν ήσυχoi, το κράτος δεν τους ενοχλούσε. Κάθε ύπηκοος της Περσίας μπορούσε να λατρεύη όποιο θεό ήθελε, και κανείς δεν τον εμπόδιζε να ζη σύμφωνα με τις ιδιαίτερες του συνήθειες. Αυτή η άνοχη, για πρώτη φορά, παρουσιάζεται σε αυτοκρατορία της αρχαιότητας. Έτσι, η υποδούλωση δεν ήταν φοβερὰ αισθητή και δεν υπήρχε στην Περσία τό μίσος που άλλα μεγάλα κράτη έκαμαν τους κατακτημένους λαούς να αισθάνονται.

5. Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η περσική τέχνη δεν έχει καμιά πρωτοτυπία. Έξυπνα δανείστηκε πολλά στοιχεία από τους παλαιότερους πολιτισμούς, που τὰ προσάρμοσε στο χαρακτήρα της ζωής και των αναγκών του κράτους.

Περσέπολη-Σούσα. Στην Περσέπολη (όπου υπήρχαν οί τάφοι των βασιλέων) και στα Σούσα ιδρύθηκαν τεράστια ανακτορικά συγκροτήματα από πέτρα και λευκό μάρμαρο. Πρότυπό τους υπήρξαν τὰ ανάκτορα των Άσσυρίων. Το οικοδομικό τους ύλικό βοήθησε στη διατήρησή τους. Πελώριες σκάλες συνδέουν τὰ ποικίλα διαμερίσματα, τοποθετημένα σε διαφορετικά επίπεδα. Μεγάλες πύλες οδηγούσαν στο χώρο τους, διακοσμημένες με φτερωτούς ταύρους που είχαν ανθρώπινο κεφάλι. Πελώριες ήταν οί αίθουσες της υποδοχής και ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια χαρακτήριζε την αίθουσα του θρόνου.

Η μορφή της περσικής τέχνης. Χλιδή, ανατολίτικη πολυτέλεια κι αγάπη για τὸ μνημειακό σφράγιζε τὴν εικόνα αὐτῶν τῶν ἀέραντων συγκροτημάτων, που στολιζόνταν με πλῆθος ἀνάγλυφες παραστάσεις, ὅπου σειρὲς ἀτέλειωτες ἀπὸ ἀνθρώπινες μορφὲς εἰκονίζονταν νὰ ἔρχονται γιὰ νὰ προσφέρουν δῶρα στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Οἱ Πέρσες ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τὴν ἐπένδυση τῶν τοίχων με σμαλτωμένα πολυχρωμα τούβλα γιὰ διακόσμηση. Παριστάνονταν σειρὲς ἀπὸ πολεμιστὲς, ζῶα καὶ δράκοντες. Περιφημῆ ἔχει μείνει στὴν ἱστορία ἡ ἀγάπη τῶν Περσῶν γιὰ τοὺς κήπους (τοὺς ἔλεγαν «παραδείσους» οἱ Ἕλληνες)].

Η θρησκεία. Ζαρατούστρας. Τὸ πρωτότυπο στοιχεῖο στὸν περσικὸ πολιτισμὸ εἶναι ἡ θρησκεία. Ἐνα βιβλίο εἰδικό, ἡ Ζέντ Ἀβέστα, δίνει τὴν εἰκόνα της. Τὸ περιεχόμενό της διαμορφώθηκε ἀπὸ ἕνα ἱστορικὸ πρόσωπο, τὸ σοφὸ Ζαρατούστρα, που ἔζησε τὸν 7ο ἢ τὸν 6ο αἰ. π.Χ.

Η πάλη ανάμεσα στὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό. Πίστευαν, ὅτι στὸν κόσμo ὑπάρχουν δυὸ μεγάλες δυνάμεις, τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό, που παλεύουν ἀδιάκοπα ποῖο νὰ κυριάρχησῃ. Θεὸς τοῦ Καλοῦ εἶναι ὁ θεὸς τοῦ φωτός καὶ τῆς ζωῆς, ὁ Ὁρμούσδ· τοῦ Κακοῦ ὁ σκοτεινὸς Ἀριμάν. Πότε οἱ ἕνας καὶ πότε ὁ ἄλλος ὑπερ-

ισχύει, καθώς ή ζωή συνεχίζεται. "Υψιστη ύποχρέωση του ανθρώπου είναι να βοηθήση στην τελική νίκη του Καλού, καλλιεργώντας μέσα του ό,τι καλό και χρήσιμο. Πρέπει να είναι τίμιος κι άγνός, να λήη πάντα την αλήθεια και να αγαπάη τη δικαιοσύνη.

Η ζωή του ανθρώπου κρίνεται από τη συμβολή του σ' αυτό τόν αγώνα. "Αν μείνη έναρετος, ή ψυχή του, ύστερα από την κρίση του Όρμουσό, πετάει στο χώρο όπου κυριαρχεί αιώνια εύτυχία. Τους άδικους ανθρώπους, που έγγινα όργανα του Άριμάν, οι Πέρσες τούς άφηναν, όταν πέθαιναν, να τούς κατασπαράξουν τά άγρια πουλιά. Δέν ήθελαν ούτε να τούς θάψουν, ούτε να παραδώσουν τά κορμιά τους στη φωτιά, για να μη λερωθούν τά δυο αυτά άγνά στοιχεία (ή φωτιά και ή γή).

Η γραφή. Οι Πέρσες πήραν από τούς Άσσυρίους τη γραφή (τη σφηνοειδή), όπως και πολλά άλλα πολιτιστικά στοιχεία. Οι γραφείς τους όμως άπλοποίησαν πολύ τó σύστημα και κατόρθωσαν με τριάντα περίπου σύμβολα να έξυπηρετούνται. Στην άπλοποιημένη αυτή γραφή συντάσσονταν τά διατάγματα, που έξαιτίας της φύσης του κράτους (τό άποτελούσαν ποικίλοι λαοί) ήταν ανάγκη να μεταφραστούν στις διάφορες έθνικές γλώσσες των λαών της αυτοκρατορίας.

Πυρολατρεία. «Μάγοι». Η λατρεία των Περσών δέ γινόταν σε ναούς, αλλά στο ύπαιθρο, όπου πάνω στους βωμούς οι ίερείς τους, οι «Μάγοι», άναβαν φωτιά (Πυρολατρεία). Η περσική θρησκεία ξεχωρίζει από τις δοξασίες όλων των άνατολικών πολιτισμών για την άνώτερη της ήθική, κι έπηρέασε μεταγενέστερες θρησκείες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Λυδοί, Μήδοι και Πέρσες υπήρξαν ίνδοευρωπαϊκοί λαοί.
2. Των Λυδών ή εμφάνιση σημειώνεται τόν 7ο αϊ. π.Χ. Πλούσιο κράτος, αλλά εφήμερο, ήρθε σε στενή έπαφή με τόν έλληνικό πολιτισμό, κυριάρχησε στις μικρασιατικές έλληνικές πόλεις και άφησε πίσω του τη φήμη των άμύθητων θησαυρών των βασιλέων του. Περιφημότερος στάθηκε ό Κροϊσος, ό τελευταίος βασιλιάς. Στην εποχή του ή Λυδία ύποτάχθηκε στους Πέρσες.
3. Μήδοι και Πέρσες κατοικούν στο εύφορο Ίράν. Λαός νομαδικός άλλοτε, υπήρξαν περίφημοι για τó ίππικό τους.
4. Αρχικά οι Μήδοι σχηματίζουν κράτος. Ό Πέρσης βασιλιάς Κύρος (555-528), μεγάλος κατακτητής ένώνει όλόκληρη τη χώρα, ύποτάσσει τη Λυδία και τη Μεσοποταμία. Ό Δαρείος ό Α΄ οργανώνει την Περσία σε σατραπείες, φτιάχνει δρόμους και κόβει νόμισμα.
5. Η Περσική αυτοκρατορία υπήρξε κράτος ίμπεριαλιστικό*. Η διοίκηση, όμως, ήταν άνεκτική. Η κυριαρχία των Περσών στους κατακτημένους λαούς δέν ήταν τυραννική.
6. Τó κράτος τό άποτελούσαν λαοί με διαφορετική θρησκεία, γλώσσα και συνήθειες. Του έλειπε ή έθνική συνοχή.
7. Ό πολιτισμός των Περσών δανείστηκε πολλά στοιχεία από τούς παλαιότερους λαούς. Άνώτερου ήθικού επιπέδου ήταν ή θρησκεία του.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οί συνήθειες τῶν Περσῶν:

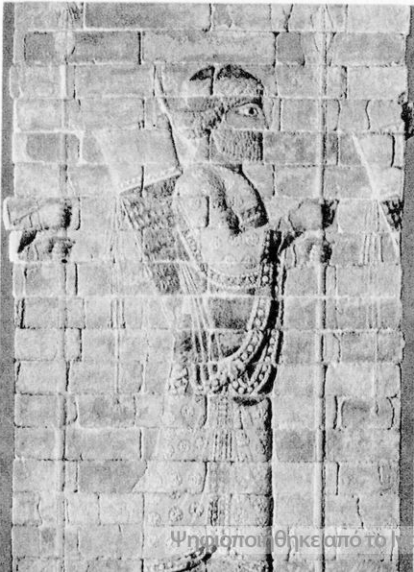
«Οἱ Πέρσες, καθὼς ξέρω, ἔχουν τὰ ἐξῆς ἔθιμα: Δὲ συνθηρίζουν νὰ κάνουν ἀγάλματα ναοῦς καὶ βωμοῦς, καὶ θεωροῦν μωροὺς ἐκείνους ποὺ τὰ κάνουν, γιατί, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν πιστεύουν, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ἀνθρωπόμορφοι (μὲ μορφὴ δηλ. ἰδιότητες ἴδιες κι ἀνάγκες μὲ τοὺς ἀνθρώπους). Ἔχουν τὴ συνήθεια ν' ἀνεβαίνουν στὰ ψηλότερα βουνὰ καὶ νὰ προσφέρουν θυσίαις στὸ Δία (ταυτίζει ἐδῶ τὸ Δία μὲ τὸν Ὀρμουσὸ) καὶ ὀνομάζουν Δία τὸ θόλο ὄλου τοῦ οὐρανοῦ. Κάνουν θυσίαις καὶ στὸν ἥλιο καὶ στὴ σελήνη, στὴ γῆ, στὴ φωτιά, τὸν νερὸ καὶ τοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ μόνο σ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς θυσίαζαν, ἀργότερα ὅμως ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Ἀραβες νὰ θυσιάζουν καὶ στὴν Ἀφροδίτῃ Οὐρανία...».

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 131 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Ἡ ἐκτίμηση τῶν ξένων βασιλέων γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ ἱέρα:

«Ἐπειτα ὁ Κροῖσος προσπάθησε, μὲ μεγάλες θυσίαις, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐμένεια τοῦ δελφικοῦ θεοῦ. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες διάφορα ζῶα, ἀπ' αὐτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦν στίς θυσίαις. Ἐπειτα μάζεψε ἐπίχρυσα καὶ ἐπάργυρα κρεβάτια καὶ χρυσῆς φιάλες καὶ πορφυρὰ φορέματα καὶ χιτῶνες, τὰκαμε σωρὸ καὶ τὰ ἔκαψε πάνω σὲ φωτιά μεγάλη, ἐπίζοντας πὼς ἔτσι θ' ἀποκτήσῃ πῖθ πολλὴ τὴν εὐνοία τοῦ θεοῦ. Καὶ σ' ὄλους τοὺς Λυδοὺς ἔδωσε διαταγή, ὁ καθένας τοὺς ὅ,τι μποροῦσε νὰ θυσιάσῃ. Ὅταν ἐγίνε κι αὐτὴ ἡ θυσία, ἔχυσε ἀπειρο χρυσάφι κι ἐβγαλε ἀπ' αὐτὸ σφυρήλατες μισόπλιθες, ἑκατὸν δέκα ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸ. Τίς ἔφτιαξε, ἕξι παλάμες τίς μεγαλύτερες καὶ τρεῖς παλάμες μάκρος τίς μικρότερες, μὲ μιᾶς παλάμης πάχος. Ἀπ' αὐτές, οἱ τέσσερις ἐγίναν ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι καὶ ζυγίζαν ἢ καθεμιὰ δύομισι τάλαντα... ἔκαμε καὶ τὸ ὁμοίωμα λιονταριοῦ ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι ποὺ ζυγίζε δέκα τάλαντα. Τὸ λιοντάρι αὐτὸ, ὅταν κήκε ὁ ναὸς τῶν Δελφῶν (τὸ 548 π.Χ.) ἔπεσε ἀπὸ τίς μισόπλιθες (γιατὶ πάνω σ' αὐτὲς ἦταν στημένο) καὶ τώρα βρίσκεται στὸ θησαυρὸ τῶν Κορινθίων καὶ ζυγίζει ἐξήμισι τάλαντα. Γιατὶ τὰ τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν ἀπὸ τὴ φωτιά. Ὅταν τάρφτιαξε αὐτὰ ὁ Κροῖσος τὰ ἔστειλε στοὺς Δελφοὺς καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ τὰ ἀκόλουθα: δύο τεράστιους κρατήρες, ἕναν χρυσὸ κι ἕναν ἀσημένιο...»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 50-51 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ἀνάγλυφο σὲ σμαλτωμένα τοῦβλα. Ἡ λεγόμενη «ζωφόρος τῶν τοξοτῶν» προέρχεται ἀπὸ τὰ Σούσα. Σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου. 5ος π.Χ. αἰ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

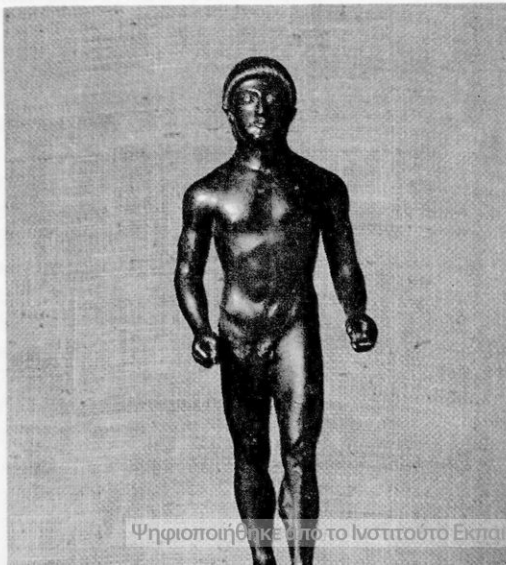
Ἡ Περσικὴ ἀπειλή. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀντιμετώπισε ἓνα θανάσιμο κίνδυνο: τὴν ἀπειλὴ τῶν Περσῶν, πού, θέλοντας ν' ἀπλωθοῦν στὸ Αἰγαῖο καὶ νὰ βάλουν πόδι στὴν Εὐρώπη, γύρεψαν νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ σημασία τῆς νίκης. Ἄν οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νὰ φέρουν ἓνα νέο μήνυμα στὸν κόσμο καὶ νὰ δώσουν πρωτόφανα πρότυπα ζωῆς, εἶναι γιατί ἔμειναν ἐλεύθεροι καὶ νίκησαν, τότε, τοὺς Πέρσες. Ποιά θὰ ἦταν ἡ μοῖρα τῆς ἀνθρωπότητας κι ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ της, ἂν δὲν εἶχαν κερδίσει αὐτὴ τὴ μεγάλη νίκη; Τί θὰ ἦταν σήμερα ὁ κόσμος, ἂν εἶχε λείψει ἡ προσφορὰ πού ἡ Ἑλλάδα πραγμάτωσε μὲς στὸν 5ο αἰώνα;

Ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα διακρίθηκαν στοὺς πολέμους. Στὸ δραματικὰ ἄνισο ἀγῶνα τῶν μικρῶν ἑλληνικῶν κρατῶν μὲ τὴν ἀπέραντη καὶ πάμπλουτη αὐτοκρατορία διακρίθηκαν δύο πόλεις: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα. Τὸν «μέχρι θανάτου» ἀγῶνα τῆς Σπάρτης ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν περιμένῃ κανεὶς μὲ τὰ ἰδανικά πού εἶχαν ἀναπτύξει οἱ πολῖτες της. Τῆς Ἀθήνας ὅμως ἡ παρουσία σ' αὐτοὺς τοὺς πολέμους ἐκάλυψε τὰ πάντα, ἀκόμα καὶ τὴ Σπάρτη. Οἱ ἥρωικοὶ πολῖτες της, ὕστερα ἀπὸ φριχτὰ δεινά, κέρδισαν μὲ τὸ θάρρος, μὲ τὴν αὐτοθυσίαν καὶ μὲ τὴν ἀγάπην τους γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τὴν πρώτη θεοὶ στὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

1. ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Πέρσες στρέφουν τὴν προσοχὴ στὴ Δύση. Ὅταν ἓνα κράτος βάλῃ πρόγραμμα τοῦ τὴν ἀδιάκοπη ἐπέκτασιν τῶν συνόρων του, γίνῃ δηλαδὴ ἰμπεριαλιστικόν*, σπάνια συνειδητοποιεῖ πού καὶ πότε πρέπει νὰ σταματήσῃ τὶς κατακτήσεις. Οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., ἔστρεψαν τὰ μάτια τους στὴ Δύση

Μικρὸς χάλκινος κούρος ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Παριστάνει ἀθλητὴν μάλλον, πού κρατεῖ στὰ χέρια του ἀπὸ ἓνα δόρυ. Πρόκειται γιὰ ἓνα πολὺ σπουδαῖο καὶ καλοδιατηρημένο ἀττικὸ ἔργο, πού θὰ φιλοτεχνήθηκε στὰ τέλη τοῦ 6ου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προσέξτε καὶ περιγράψτε λεπτομερειακὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κορμοῦ, συγκρίνοντας τὸ ἀγαλμάτιον αὐτὸ μὲ τὸν Κούρο τοῦ Σουνίου.

Μαρμάρينو άγαλμα σφίγγας. Βρέθηκε στην Αίγινα, στη θέση Κολώνα. Στην αρχαία Έλλάδα χρησιμοποιούσαν πολύ τη σφίγγα ως επίστεψη σε επιτύμβιες στήλες, ή την έστηναν μόνη της πάνω σε μία βάση. Πρόκειται για ένα φανταστικό όν, με κεφάλι γυναίκας και σώμα λιονταριού. Τη θεωρούσαν φύλακα της εισόδου του Άδη, ή φρουρό του τάφου. Η σφίγγα που εικονίζεται στη φωτογραφία είναι ένα από τα ωραιότερα έργα του είδους, ή τέχνη της είναι εξαιρετη – προσέξετε λεπτομερειακά το έκφραστικό πρόσωπό της. Έχει φιλοτεχνηθή γύρω στα 450 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο της Αίγινας.

Πήλιος πίνακας με ανάγλυφη παράσταση γυναικωνίτη. Μιά γυναίκα βγάζει ένα ύφασμα από μία κασέλα, που οι πλευρές της έχουν ανάγλυφες παραστάσεις. Πίσω της, υπάρχει ένας μεγάλοπρεπος θρόνος. Στον τοίχο, κρέμονται, από τα άριστερά προς τα δεξιά, ένας κάλαθος, ένας καθρέφτης, μία λήκυθος κι ένας κάρβαρος. Έργο γύρω στα 470 π.Χ. Έθνικό Μουσείο του Τάραντος (στην Ίταλία).

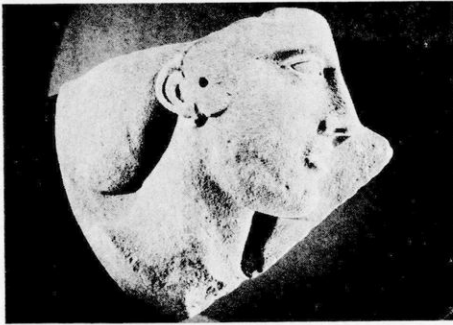
και θέλησαν να γίνουν κύριοι στους θαλάσσιους έμπορικούς δρόμους του Αιγαίου, και να περάσουν στην Εύρώπη [για να άποκτήσουν τα μεταλλεία του Παγγαίου και της Δακίας].

Ήταν δυνατοί και πλούσιοι. Η μικρή Έλλάδα ήταν εμπόδιο στο δρόμο τους. Και ξεκίνησαν να την κατακτήσουν.

Η άφορμή των πολέμων. Ήταν ή ξαφνική επανάσταση στις ιωνικές πόλεις της Μ. Ασίας.

Όταν νικήθηκε ό Κροίσος και καταλύθηκε το κράτος των Λυδών, οι μικρασιατικές ελληνικές πόλεις, ή μια ύστερα από την άλλη, με δραματικές συνθήκες, έπεσαν στα χέρια των Περσών, χωρίς να κατορθώσουν να ένωθούν σε κοινό άγώνα έναντίον τους.

Ό περσικός ζυγός στις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας. Την εποχή του Δαρείου του Α΄, όταν γενικεύθηκε το σύστημα των σατραπειών, καθώς το Περσικό κράτος σεβόταν τις ιδιαίτερες συνθήκες των κατακτημένων λαών, φέρθηκε με ειδικό τρόπο στις ελληνικές πόλεις. Έδωσε τη διοίκηση της καθεμιάς σε Έλληνες, της εμπιστοσύνης όμως του Πέρση βασιλιά, στους τυράντους. Αυτοί κυβερνούσαν για λογαριασμό του, συγκέντρωναν και του έστελναν τους φόρους και φρόντιζαν για τη διατήρηση της περσικής κυριαρχίας. Οι Ίωνες της Μ. Ασίας δεν ένιωσαν βέβαια τον περσικό ζυγό να βαραίνει άνυπόφορα επάνω τους. Όστόσο, οι πόλεις άφορμή ζητούσαν να άποκτήσουν την έλευθερία τους.

Τμήμα από μαρμάρινο αφιερωτικό δίσκο, όπου εικονίζονταν το κεφάλι της θεάς Ἀφροδίτης, ως θεάς της ανοίξης, της αναγέννησης δηλ. της φύσης. Ἀποτελεί ἐξαιρετο δείγμα τῆς τέχνης τῶν Κυκλάδων (τῆς Πάρου). Ἡ τρῶπα πού ὑπάρχει ἔμπρός ἀπό τὸ αὐτὶ θὰ συγκρατοῦσε τὸ χρυσοῦ ἔλασμα πού δῆλωνε τὸ βόστρυχο ἀπὸ τὰ μαλλιά πού ἔπεφτε ἔμπρός ἀπὸ τὸ αὐτὶ τῆς. Στὸ κενὸ μέρος τῆς πλάκας, ἔμπρός ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς νεαρῆς θεάς, θὰ παριστάνονταν ἕνα φυτὸ. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐξαιρετικὰ ἑλκυστικὸ ἔργο νησιωτικῆς τέχνης, φιλοτεχνημένο στὶς ἀρχές τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ὁ Δαρεῖος ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Τὸ 514 π.Χ. ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὴ χώρα τῶν Σκυθῶν, πού κατοικοῦσαν πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη, στὴ Νότια Ρωσία, κι ὄριζαν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους ἀπὸ τὸν Εὐξεῖνο καὶ τὸ στόμιο τοῦ ποταμοῦ, πρὸς τὸ ἔσωτερικὸ τῆς Εὐρώπης. Στὴ Δακία ὑπῆρχαν, ἐξἄλλου, μεταλλεῖα χρυσαφιοῦ, πού ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐπιθυμοῦσε ν' ἀποκτήσῃ τὴν κυριότητά τους. Ὁ *Μιλτιάδης*, ὁ τύραννος τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, κι οἱ τύρανοι τῶν ἰωνικῶν πόλεων ὑποχρεώθηκαν νὰ τὸν συνοδεύσουν σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία πού σημεῖωσε μεγάλη ἀποτυχία. Ἐκινδύνευσε ἀκόμη κι ὁ Δαρεῖος, πού μόνο χάρι στῆ βοήθεια τοῦ Ἰοταίου, τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου, σώθηκε.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν κίνησε νὰ γυρίσῃ πίσω στὴ χώρα του· ὁ στρατηγὸς του ὅμως Μεγάβαζος, μ' ἐντολή του, ἔκαμε φόρου ὑποτελεῖς* τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τοῦ Ἑλλησπόντου, τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία ὡς τὸ Στρυμόνα.

Πῆλινα εἰδώλια (ἀγαλματάκια) γυναικῶν, ἀπὸ τὴ Βοιωτία. Εἰκονίζονται τὴ στιγμή πού καταγίνονται μὲ σπιτικές δουλειές: ζύμωμα ἢ ἄλεσμα σταριοῦ. Γύρω στὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προέρχονται ἀπὸ τὴ Βοιωτία καὶ βρισκόνται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου (στὸ Παρίσι).

2. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΙΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (499 π.Χ.)

‘Ο ‘Ισπαιός στα Σούσα. ‘Ο Δαρείος χρωστούσε στον ‘Ισπαιό, τόν τύρανο τής Μιλήτου, τή ζωή του. Δεν τόν εμπόδισε, ωστόσο, ή ευγνωμοσύνη του αὐτῆ νά τόν ὑποψιασῆ, ὅταν τοῦ τόν κατηγορήσαν. Γι’ αὐτό τόν πήρε μαζί του στα Σούσα δῆθεν γιά σύμβουλό του, κι ἐκεῖ τόν κρατοῦσε αἰχμάλωτο.

‘Αποτυχία στη Νάξο. ‘Αρισταγόρας. ‘Αντικαταστάτης τοῦ ‘Ισπαιίου στη Μίλητο ἔμεινε ὁ γαμπρός του ‘Αρισταγόρας. Αὐτός ὁμως βρέθηκε σέ πολύ δύσκολη θέση ἀπέναντι στοῦ βασιλέα, ὅταν ἀπέτυχε ή περσική ἐκστρατεία στη Νάξο, πού τήν εἶχε ὁ ἴδιος συμβουλέψει.

Οἱ ἰωνικές πόλεις ἐπαναστατοῦν. Σκεφτόταν μάλιστα νά ἀποστατήση, ὅταν ταχυδρόμος ἀπό τὰ Σούσα, σταλμένος ἀπό τόν ‘Ισπαιό, τοῦ παράγγειλε νά τὸ κάμῃ. Κήρυξε τότε ἐπανάσταση στη Μίλητο ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, «κατάλυσε τίς τυραννίδες στήν ἄλλη ‘Ιωνία», ὅπως γράφει ὁ ἰστορικός ‘Ηρόδοτος πού περιγράφει τοὺς Περσικούς πολέμους, καί κίνησε γιά τή Σπάρτη νά ζητήσῃ βοήθεια, «γιατί εἶχε ἀνάγκη ἀπό συμμαχία δυνατῆ».

‘Η βοήθεια ‘Αθήνας καί ‘Ερέτριας στους ‘Ιωνες τῆς Μ. ‘Ασίας. Οἱ Σπαρτιατές δὲν ἀγαποῦσαν τίς μακρινές ἐκστρατείες. Ὑπῆρχε πάντοτε ὁ φόβος ν’ ἀποστατήσουν οἱ Εἰλωτες. Μαθαίνοντας πόσο μακριά ἀπὸ τῆ θάλασσα ἦταν ή πρωτεύουσα τῆς Περσίας (τρῆς μῆνες δρόμο) ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια. ‘Ἔτσι, ὁ ‘Αρισταγόρας πῆγε στήν ‘Αθήνα, ὅπου τόνισε τὴν ὑποχρέωσή τῆς νά βοηθήσῃ τοὺς ‘Ιωνες, πού εἶχαν ἰδιαίτερους δεσμούς μὲ τοὺς ‘Αθηναίους.

‘Η Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νά στείλῃ ή ‘Αθήνα εἴκοσι πλοία. Μαζί μὲ αὐτὰ ἔφτασαν στήν ‘Ιωνία καί πέντε ἀκόμη πού ἔστειλε ή ‘Ερέτρια.

Οἱ ‘Ιωνες χτύπησαν τὴν πρωτεύουσα τῆς σατραπείας, τῆς Σάρδεις, καί τὴν κυριέυσαν· ἐνῶ ὁμως πολιορκοῦσαν τοὺς κλεισμένους στήν ἀκρόπολη Πέρσες, πυρκαγιά πού ἀπλώθηκε ξαφνικά στήν κάτω πόλη δημιούργησε σύγχυση καί ἀποσύρθηκαν. Σπίτια καί ναοὶ κἀκαν στίς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες ὁμως κυνήγησαν τοὺς ‘Ελληνες καί τοὺς νίκησαν κοντὰ στήν ‘Εφεσο.

‘Υστερα ἀπ’ αὐτό τὸ ἐπεισόδιο, οἱ ‘Αθηναῖοι κι οἱ ‘Ερετριεῖς ἀπογοητευμένοι μπῆκαν στὰ πλοία τους καί γύρισαν στήν ‘Ελλάδα, ἀφήνοντας στήν τύχη τους τοὺς ξεσηκωμένους ‘Ιωνες. ‘Η ἐπανάσταση συνεχιζόταν καί ἀπλώθηκε καί στίς ἑλληνικές πόλεις στὸν ‘Ελλήσποντο.

‘Η εἶδηση τῆς ἀποστασίας ἐξόργισε ἀπερίγραπτα τὸ Δαρεῖο, πού ὀρκίστηκε νά «ἐκδικηθῆ τὴν ‘Αθήνα. Παράγγειλε γι’ αὐτό σ’ ἓνα του δούλου νά τοῦ λῆ, κάθε φορά πού κάθιζε γιά φαγητό, νά θυμᾶται τοὺς ‘Αθηναίους».

Ναυμαχία τῆς Λάδης (494 π.Χ.). Στὸ νησάκι ἔξω ἀπὸ τὴ Μίλητο, τὴ Λάδη, ὁ περσικός στόλος νίκησε τοὺς ἐπαναστατημένους ‘Ιωνες (494 π.Χ.) καί κατέστρεψε τὸ στόλο τους. Σὲ λίγο κυριεύτηκε ή ἀνηρῆ Μίλητος, καί οἱ κάτοικοὶ τῆς πουλήθηκαν δούλοι. Μιὰ σπουδαία πόλη ἀφανίστηκε.

«Μίλητου ἄλωσις». Φρύνιχος. Οἱ ‘Αθηναῖοι πόνεσαν πολὺ γιά τὴ συμφορὰ. ‘Όταν, σὲ λίγο, παίχτηκε τὸ θέατρο τὸ δράμα «Μίλητου ἄλωσις» τοῦ ποιητῆ Φρύνιχου, οἱ πολῖτες ξέσπασαν σὲ κλάματα βλέποντας στή σκηνὴ τίς συμφορές τῶν Μιλησίων. «Καί ή πόλη καταδίκασε τὸν ποιητῆ σὲ χίλιες δραχμές πρόστιμο, γιατί τοὺς θύμισε τίς δικές τους συμφορές, καί τοῦ ἀπαγόρευσαν ἄλλη φορά τὴν παράσταση τοῦ ἔργου», σημειώνει ὁ ‘Ηρόδοτος, μ’ αὐτὴ τὴν εὐκαιρία.

‘Αποτυχία τῆς ‘Ιωνικῆς ἐπανάστασης. Οἱ ὑπόλοιπες ἑλληνικές πόλεις κυριεύ-

τηκαν με τὴ σειρά ἀπὸ τοὺς Πέρσες, κι οἱ κάτοικοί τους τιμωρήθηκαν παραδειγματικά. Ἡ ἀναστάτωση αὐτὴ ἔφερε τὴν οικονομικὴ καταστροφὴ στὸν Ἑλληνισμό τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐπίθεση τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας.

3. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ (492 π.Χ.)

Ἄρτος τοῦ Ἰππία. Τὸν πληγωμένο ἐγωισμό τοῦ Δαρείου καὶ τὸ θυμὸ τοῦ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ποὺ τόλμησαν νὰ βοηθήσουν τὴν ἰωνικὴ ἐπανάσταση, τὰ ὑποδαύλιζε ὁ Ἰππίας ποὺ εἶχε καταφύγει στὴν περσικὴ αὐλὴ. Πίστευε πὺς θὰ γινόταν ξανά τύραννος στὴν Ἀθήνα, ἂν ἡ πατρίδα του ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Περσῶν.

Τὸ 492 ἄρχισε ὁ φοβερὰ ἄνισος ἀγώνας, ποὺ κατὰληξή του ἦταν ἡ λαμπρὴ, ἀλλὰ ἀνέλπιστη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ἀποτυχία τοῦ Μαρδόνιου. Ὁ γαμπρὸς τοῦ Δαρείου, ὁ Μαρδόνιος, μὲ πολὺ στρατὸ καὶ στόλο πέρασε στὸν Ἑλλήσποντο καὶ προχώρησε ἀπὸ τὴ Θράκη στὴ Μακεδονία. Τὰ περσικὰ καράβια παρακολουθοῦσαν τὸ στρατό. Οἱ τρικυμίες ὅμως στὸν Ἄθω ἔγιναν αἰτία νὰ καταστραφοῦν πολλὰ καράβια καὶ νὰ πνιγοῦν τὰ πληρώματά τους. Μὴ μπορώντας νὰ προχωρήσει ὁ Μαρδόνιος, γύρισε πίσω ντροπιασμένος στὴν Περσία.

Ἡ κρίσιμη καμπὴ στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία εἶχε φτάσει. Μαζὶ εἶχε σημάνει καὶ ἡ μεγάλη ὥρα τῆς Ἀθήνας. Μιὰ σειρά ἀπὸ διαλεχτοὺς ἄνδρες, ποὺ πήραν τὴν τύχη τῆς στὰ χέρια τους, τὴν ἀνάδειξαν ὡς πρώτη πόλη τῆς Ἑλλάδας, χαρίζοντάς της μιὰν ἀφάνταστα λαμπρὴ νίκη.

Χάλκινος καλοδιατηρημένος καθρέφτης, ποὺ στηρίζεται πάνω σὲ ἀγαλμάτιο κομψῆς γυναικείας μορφῆς, πατώντας σ' ἓνα ἀνθέμιο, ποὺ ἔχει δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀπὸ ἓναν Ἐρωτιδέα. Ἡ γυναίκα πατεῖ σὲ στρογγυλὴ βάση μὲ τρεῖς βαθμίδες. Πρῶτη εἰκοσιπενταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τέχνη τῆς Πελοποννήσου – μάλλον κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

4. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ (490 π.Χ.)

‘Ο θυμὸς τοῦ Δαρείου. Ὁ Δαρείος δὲν μπορούσε νὰ ξεχάσῃ τὴν προσβολὴ πού τοῦ εἶχαν κάμει οἱ ἀγνωστοί του, ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ, Ἀθηναῖοι. Πιστεύοντας πῶς εἶναι ἀκαταμάχητος, κίνησε δευτέρη ἐκστρατεία, ὀρίζοντας τῶρα ἀρχηγούς τὸν Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρνῃ. Θὰ τοὺς συνόδευε ὁ γερασμένος πιά Ἴππίας. Τὴ φορὰ αὐτὴ ὅμως διάλεξαν ἄλλο δρόμο.

Ἀθήνα καὶ Σπάρτη ἀρνοῦνται ὑποταγῇ. Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ Δαρείος εἶχε στείλει κήρυκὲς του στὴν Ἑλλάδα νὰ ζητήσουν «γῆ καὶ ὕδωρ», σημάδια ὑποταγῆς. Πολλὲς πόλεις δέχισαν καὶ δήλωσαν ὑποταγῇ. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κι οἱ Σπαρτιάτες ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά.

Στόχος τῆς ἐκστρατείας, πού ἀρχισε τὴν ἀνοιξη τοῦ 490, ἦταν ἡ Ἑρέτρια κι ἡ Ἀθήνα. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς εἶχε διατάξει νὰ τὶς καταστρέψουν καὶ νὰ τοὺ φέρουν δούλους τοὺς κατοίκους των. Πληθὸς στρατὸς ἀπὸ τὶς φόρου ὑποτελεῖς* περιοχὲς ἔφτασε στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κι ἐπιβίβασθηκε σὲ 500 κaráβια στὴ Σάμο. Χωρὶς νὰ πειράξουν τὴν ἱερὴ Δῆλο, καταστρέψανε οἱ Πέρσες τὴ Νάξο* ἀπὸ κεῖ ἐπλευσαν πρὸς τὴν Ἑρέτρια.

Ἡ διχόνοια στὴν Ἑρέτρια. Ἀλωσὴ τῆς. Ὁ φόβος εἶχε κυριαρχήσει στὶς περισσότερες ἑλληνικὲς πόλεις· στὴν ἴδια τὴν Ἑρέτρια στάθηκε ἀδύνατο νὰ μονοιάσουν οἱ πολῖτες. Τρέμοντας, πολλοὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἀνοίξουν τὶς πύλες τῆς πόλης χωρὶς ἀντίσταση. Ἔτσι, οἱ Ἀθηναῖοι πού εἶχαν ἔρθει γιὰ βοήθεια, ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν.

Ἑρέτρια. Ἡ πόλη ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Περσῶν ὕστερα ἀπὸ ἕξι μέρες πολιορκία. Κατασκάφτηκαν τὰ ἱερά της, ἡ φωτιὰ ἀφάνισε τὰ σπιτία καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἐξανδραποδίστηκαν*.

5. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

Ὁ περσικὸς στόλος, ὕστερα ἀπὸ τὸ χαλασμὸ τῆς Ἑρέτριας, τράβηξε ἀπέναντι, γιὰ τὴν παραλία τοῦ Μαραθῶνα, ἀκολουθώντας τὴ συμβουλὴ τοῦ Ἴππία. Ὁ γιὸς τοῦ Πεισιστράτου εἶχε τὴ μάταιη πεποίθηση πῶς οἱ παλαιοὶ φίλοι τοῦ πατέρα του, οἱ Διάκριοι*, πού κατοικοῦσαν στὶς παρυφῆς τῆς Πεντέλης, θὰ τὸν βοηθοῦσαν, ὅταν μάθαιναν πῶς ἔφτασε μαζί με τοὺς Πέρσες.

Τὸ θάρρος τῶν Ἀθηναίων. Σ' αὐτὴ τὴν περίσταση οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες ἔδειξαν τὴν ἀξία τους κι ἐτοιμάστηκαν ν' ἀντικρίσουν κατὰ πρόσωπο τὸ φοβερὸ κίνδυνο. Τὸ δημοκρατικὸ τοὺς πολίτευμα τοὺς εἶχε κάμει νὰ νιώσουν, πᾶνω ἀπὸ καθετὶ ἄλλο, τὴν ἀναντικατάστατὴ ἀξία τῆς ἐλευθερίας, γι' αὐτὸ καὶ ἀποφασισμένοι ὄρμησαν νὰ τὴν προστατέψουν με κάθε θυσιά.

Οἱ Σπαρτιάτες ἐμποδίζονται νὰ ἐκστρατεύσουν. Οἱ δέκα στρατηγοὶ ἔστειλαν τὸν ἡμεροδρόμο* Φειδιππίδη, πού ἔφτασε τρέχοντας σὲ διάστημα δυὸ ἡμερῶν στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθειά της. Πρῶτὴ δυσκολία: οἱ Σπαρτιάτες δὲν μπορούσαν νὰ ἐκστρατεύσουν πρὶν γίνῃ πανσέληνος, γιὰ λόγους καθαρά θρησκευτικούς.

Τὸ θάρρος τῶν πολιτῶν τῆς Ἀθήνας δὲ λύγισε. Ὁ ἀντιμετώπιζαν *μόνοι τους* τὸν κίνδυνο, με τὶς 10.000 στρατὸ πού μπορούσαν νὰ παρατάξουν. Στὴ δύναμη αὐτὴ προστέθηκαν αὐθόρμητα 1.000 Πλαταεῖς. *Τὴ συμπάρασταση αὐτὴ δὲ θὰ τὴν ξεχνούσαν ποτε οἱ Ἀθηναῖοι.* Αὐτὲς οἱ 11.000 στρατιῶτες ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν με 50.000 περίπου ἐχθρούς.

Μιλτιάδης. Οἱ δέκα στρατηγοὶ δὲν ἦταν σύμφωνοι ἂν ἔπρεπε νὰ δώσουν τὴ μάχη οἱ Ἀθηναῖοι στὸ Μαραθῶνα, ὅταν ἡ ψυχρὴ λογικὴ ἔλεγε πῶς ἦταν ἀδύνατο νὰ κερδίσουν με πενταπλάσιους σχεδὸν ἐχθρούς ἀπέναντί τους. Τὴν περίσταση ἔσωσε τὸ ἀκαταδάμαστο θάρρος κι ἡ ἔξοχη στρατηγικὴ ικανότητά

του Μιλτιάδη, του παλαιού τυράννου της Θρακικής Χερσονήσου που είχε καταφύγει στην Αθήνα.

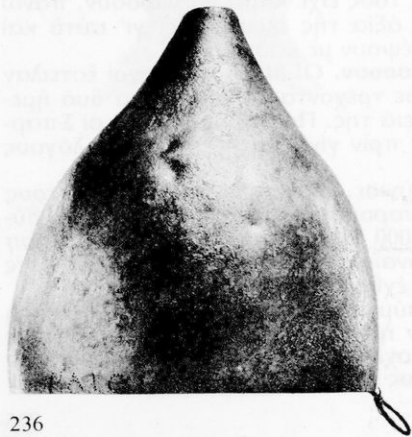
Εκείνος έπιδίωξε, σε άλλαπλάλληλα συμβούλια με τους άλλους στρατηγούς, να δοθεί ή μάχη στο Μαραθώνα, και τó κατόρθωσε παίρνοντας στο τέλος με τó μέρος του τόν πολέμαρχο Καλλίμαχο. Στα συμβούλια αυτά φάνηκε ή τεράστια ικανότητα του Μιλτιάδη, κι είναι συγκινητικό πόσο αναγνώρισαν τήν άνωτερότητά του οι άλλοι στρατηγοί – ένας άπ' αυτούς ήταν και ό δίκαιος Άρριστείδης. Πρόθυμα ό καθένας του παραχωρούσε τήν ήμέρα τής στρατηγίας του (σύμφωνα με τó νόμο έπρεπε να αλλάζουν κάθε ήμέρα). Έτσι, ό Μιλτιάδης έμεινε ό μόνος που κατεύθυνε τόν άγώνα. Ξέροντας καλά τήν τακτική τών Περσών στόν πόλεμο, ρύθμισε τόν τρόπο τής παράταξης τών Αθηναίων, απλώνοντας τους στρατιώτες του στο πλάτος τής περσικής παράταξης. Μόνον έτσι θά μπορούσαν να τά βγάλουν πέρα με τήν πενταπλάσια περσική δύναμη.

Ό τρόπος τής παράταξης. Οι Αθηναίοι ήταν ελάχιστοι, γι' αυτό ό Μιλτιάδης αναγκαστικά άραιώσε και αδύνατισε σε βάθος τó κέντρο τής παράταξης, ενώ ενίσχυσε τά δύο άκρα. Μόλις δόθηκε τó σύνθημα για τήν επίθεση, οι Αθηναίοι με τους Πλαταιείς όρμησαν άκράτητοι εναντίον τών Περσών και αυτοί «πρώτοι από τους Έλληνες άντίκρισαν άτάραχοι τήν περσική ένδυμασία κι εκείνους που τή φορούσαν. Μέχρι τότε, και τ' όνομα μόνο τών Μήδων προκαλούσε τρόμο στους Έλληνες», σημειώνει ό 'Ηρόδοτος σ' αυτό τó σημείο τών Ιστοριών του.

Οι άπώλειες τών άντιπάλων. Τó κέντρο τής ελληνικής παράταξης, αδύνατο καθώς ήταν, υποχώρησε, τά δύο άκρα όμως, αφού χτύπησαν με φοβερή όρμη τούς έχθρους, που άρχισαν να υποχωρούν έξαλλοι, ένώθηκαν και κυνήγησαν ως τήν παραλία τους άντιπάλους. Έξι χιλιάδες Πέρσες έπεσαν στο πεδίο τής μάχης και 192 Αθηναίοι. Έφτά περσικά πλοία κυριεύθηκαν. Στο σκληρό άγώνα σκοτώθηκε κι ό γενναίος πολέμαρχος Καλλίμαχος.

Οι Πέρσες τραβούν για τó Φάληρο. Με άφάνταστη βία επιβίβάστηκαν οι Πέρσες στα καράβια τους και τράβηξαν άμέσως για τó Φάληρο, πιστεύοντας πως θά έβρισκαν τήν Αθήνα άνυπεράσπιστη. Τó μήνυμα τής υπέροχης νίκης τó έφερε στην πόλη ένας όπλίτης. Έφτασε τρέχοντας στην αγορά κι υψώνοντας τó χέρι του φώναζε τó «Νενικήκαμεν» και σωριάστηκε νεκρός.

Όταν οι Πέρσες έφτασαν με τά καράβια τους στο Φάληρο, ό στρατός τών Αθηναίων, με διαταγή του Μιλτιάδη που υποπτεύθηκε τó περσικό σχέδιο,

Χάλκινο περσικό κράνος, με στικτήν έπιγραφή κάτω στο τελείωμά του: ΑΘΕΝΑΙΟΙ ΜΕΔΟΝ ΛΑΦΥΡΑ, δηλ. άφιέραμα τών Αθηναίων από τά λάφυρα τών Μήδων. Πιστεύεται πως κι αυτό είναι άφιέραμα τών Αθηναίων μετά τή νίκη τους στο Μαραθώνα. Βρέθηκε στις ανασκαφές τής άρχαιας Όλυμπίας και έκτίθεται στο εκεί Μουσείο. Προσέξτε τή διαφορά στο σχήμα από τó ελληνικό κράνος.

είχε φτάσει ἔγκαιρα στοὺς Κυνόσαργες*, παρ' ὅλη τὴν τρομαχτικὴ κόπωσή του μετὰ τὴ μάχη. Ἀναγκάστηκαν, ἔτσι, νὰ φύγουν οἱ ἐχθροί.

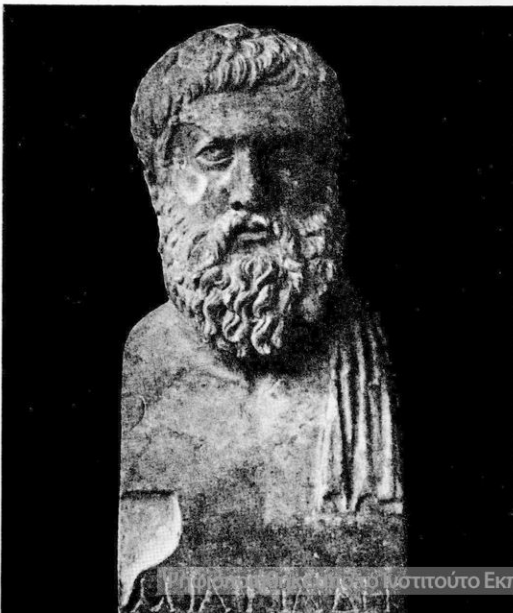
Οἱ Σπαρτιάτες φτάνουν ἀργά. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες ἐφτάσαν στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔτρεξαν τρεῖς ὁλόκληρες ἡμέρες, ἦταν πολὺ ἀργά. *Τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος τὴ χρωστοῦσε τοῦς Ἀθηναίους.* Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν χάσει μιὰ λαμπρὴ εὐκαιρία. «Ζήτησαν νὰ ἀντικρίσουν τὸ πεδίο τῆς μάχης, γι' αὐτὸ πῆγαν στοὺς Μαραθῶνα. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ, συγχάρηκαν τοῦς Ἀθηναίους γιὰ τὸ ἔργο τους καὶ γύρισαν στὴν πατρίδα τους», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

Τιμὴ τοῦς νεκροῦς τοῦ πολέμου. Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι φρόντισαν γιὰ τοῦς νεκροῦς. Τοῦς τίμησαν ἰδιαίτερα θάβοντάς τους στοὺς πεδίο τῆς μάχης κι ὄχι στοὺς «*Δημόσιο Σῆμα**» στὸν Κεραμεικὸ, τὸ ἐπίσημο νεκροταφεῖο τῆς πόλης, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Χωριστὰ θάφτηκαν σ' ἓνα τυμβοεὶς οἱ Ἀθηναῖοι, σὲ ἄλλο οἱ Πλαταιεῖς καὶ σὲ τρίτο οἱ δούλοι.

Τιμὴ τοῦς θεοῦς καὶ στοὺς Μιλτιάδη. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ λάφυρα ἀφιερώθηκε στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ. Ὁ Μιλτιάδης, ὁ ἥρωας τῆς ἡμέρας, τιμήθηκε μὲ δυὸ ἀνδριάντες. Ὁ ἓνας στήθηκε στὴν Ἀθήνα· ὁ ἄλλος περιλαμβανόταν στὸ σύμπλεγμα ἀπὸ δεκατρία ἀγάλματα ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἀργότερα στοὺς ἱεροὺς Δελφῶν, ἀναμνηστικὸ τῆς λαμπρῆς τους νίκης. Δίκαια θεωρήθηκε σωτήρας τῆς Ἑλλάδας, γιὰ αὐτὸς πρῶτος διέλυσε τὸ θρῦλο τῶν Περσῶν, καί, σώζοντας τὴν Ἀθήνα, ἔσωσε μαζί της τὸν σπουδαῖο πολιτισμὸ, ποὺ ἡ πόλις αὐτὴ ἀνάπτυξε μὲς στὸν αἰῶνα ἐκεῖνον.

6. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Τὸ ἄτυχο τέλος τοῦ Μιλτιάδη. Ἡ δόξα του δὲν κράτησε πολὺ. Ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐκστρατείας ποὺ συμβούλεψε νὰ κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Πάρο (489), στάθηκε μοιραία. Τοῦ ἐβάλαν, γι' αὐτὸ, τεράστιο πρόστιμο, κι ἐπειδὴ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τὸ πληρώσει, τὸν ἐκλείσαν στὴ φυλακὴ, ὅπου πέθανε πολὺ γρήγορα ἀπὸ μιὰ πληγὴ ποὺ εἶχε πάρει στὴν Πάρο.

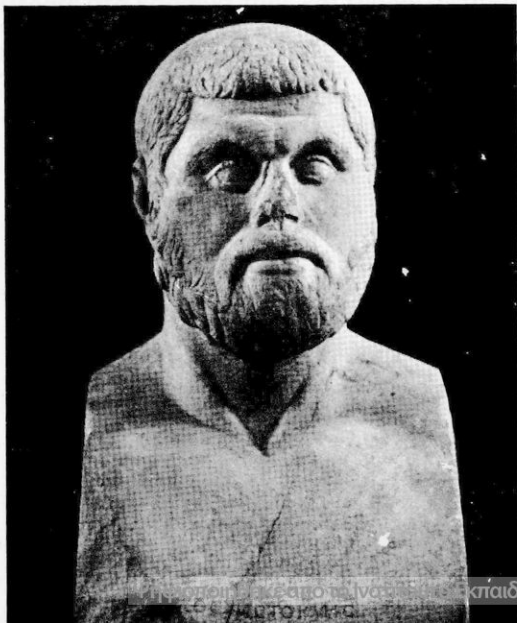
Μαρμάρινο πορταῖο τοῦ Μιλτιάδη.
Μουσεῖο Ραβέννας.

Στὸ μεταξύ, στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχε μεγάλη διαμάχη μεταξύ τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν ποὺ νοσταλγοῦσαν τὴν ἐξουσία, καὶ τῶν δημοκρατικῶν ποὺ ἤθελαν νὰ ξεκαθαρίσουν τὰ ἀπομεινάρια τῶν φίλων τῶν τυράννων καὶ νὰ δυναμώσουν τὴν πόλη.

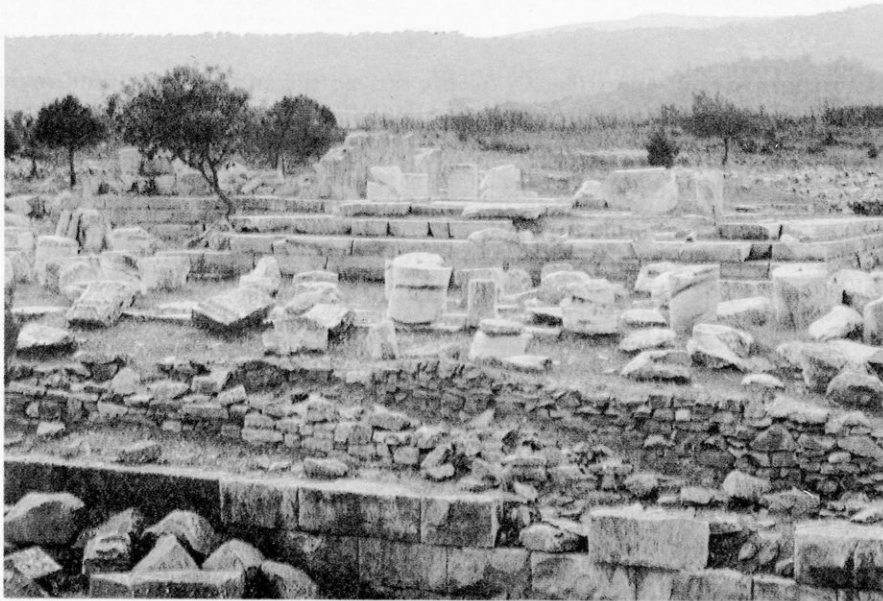
Δυὸ σημαντικοὶ πολιτικοὶ παρουσιάζονται σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ἀπὸ καλὴ γενιὰ καὶ οἱ δύο: ὁ Ἀριστείδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἀριστείδης, Θεμιστοκλῆς. Ὅσο συντηρητικὸς κι ἐχθρὸς τῆς ἀλλαγῆς ἦταν ὁ πρῶτος, τόσο φιλοπρόοδος, ἀνήσυχος κι ἀποφασιστικὸς ἦταν ὁ δεύτερος. Μὲ τὴν ἐκπληκτικὴ διορατικότητά του ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε καταλάβει πῶς οἱ Πέρσες δὲ θὰ ἐγκατέλειπαν τὴν ἰδέα νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλλάδα, γι' αὐτὸ προσπάθησε νὰ πείσῃ μὲ κάθε τρόπο τοὺς Ἀθηναίους νὰ ναυπηγήσουν τὸ γρηγορώτερο ἀξιόλογο στόλο. Τὰ περσικὰ καράβια ἐξάλλου ἀρμένιζαν στὸ Αἰγαίο, καὶ στὰ χέρια τους εἶχαν τὴν Αἴγυπτο καὶ τὸ στόλο τῆς. Ὀνειρὸ του ἦταν νὰ δοξαστῇ καὶ βασιὰ του ἐπιθυμία νὰ κάμῃ τὴν Ἀθήνα μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, πρῶτη στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸς ὑπῆρξε ὄχι μόνον ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ κι ἐκεῖνος ποὺ φρόντισε τὴν πραγματοποίησή του. Σὰν ἐξυπνος πολιτικὸς, ἤξερε πότε πρέπει νὰ ὑποχωρῇ, ποῦ νὰ ἐπιμένῃ καὶ πότε, ἀκόμη καὶ τεχνάσματα νὰ μεταχειρίζεται, γιὰ νὰ κατορθώῃ αὐτὸ ποὺ πίστευε σωστό. *Ἡ δική του παρουσία ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρη ἀπὸ τὴν τρίτη περσικὴ εἰσβολή, κι ἀνάδειξε τὴν Ἀθήνα σὲ μεγάλη ναυτικὴ δύναμη προετοιμάζοντας τὸ κατοπινὸ τῆς μεγαλεῖο.*

Τὸ ναυτικὸ πρόγραμμα τοῦ Θεμιστοκλέους ἐφαρμόζεται (483 π.Χ.) Ἡ πόλη εἶχε πλουτίσει ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλῶν τοῦ Λαυρίου. Ἔτσι, εἶχε τὰ οικονομικὰ μέσα νὰ ναυπηγήσῃ στόλο. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὅμως κι ὁ ἀρχηγὸς τους, ὁ Ἀριστείδης, δὲ συμφωνοῦσαν. Ἔβρισκαν πῶς ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει κι ἔτρεμαν τὸν ἐξοπλισμὸ, ποῦ θὰ ἔδινε δύναμη στὸ δῆμο καὶ θὰ αὐξάνει τὴς ἀπαιτήσεις του. Μόνον ἀπὸ τὸ 483 π.Χ. ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε ἐλεύθερος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πρόγραμμά του, ὅταν ἐξοστράκισθη ὁ Ἀριστείδης καὶ σταμάτησε, ἔτσι, ἡ ἀντίδραση.

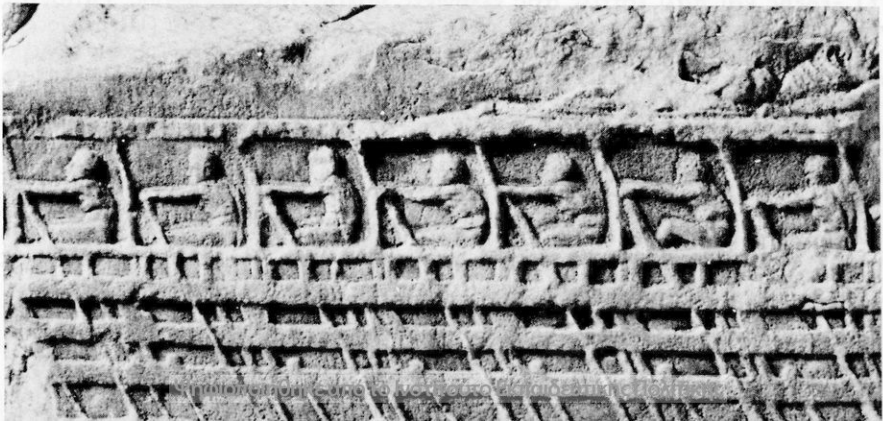

Ἐνεπίγραφο μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ Θεμιστοκλέους. Βρέθηκε στὴν Ὀστια, ἐπίγειο τῆς ἀρχαίας Ρώμης (καὶ τῆς σημερινῆς), καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔχει πολὺ ρεαλιστικὰ χαρακτηριστικά, καὶ εἶναι πρόβλημα ἂν τὸ ἔργο αὐτὸ πραγματικὰ ἀποδίδῃ τὴ φυσιογνωμία τοῦ σπουδαίου Ἀθηναίου πολιτικοῦ, γιατί στὴν ἐποχὴ του δὲν ἐνδιαφέρονταν οἱ καλλιτέχνες γιὰ τὴν προσωπογραφία. Ὅπωςδήποτε, σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο, ἔχουν ἐπιδράσει οἱ ἀρχές ποὺ ἐπικράτησαν σὲ μεταγενέστερες περιόδους τέχνης στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Τὸ ἱερὸ τῆς Νεμέσεως στὸ Ραμνούντα, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀκράιους δήμους τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, κοντὰ στὸ Μαραθώνα. Ἐκεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ παράδοση, ἔστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἕνα ἐξοχο μαρμάρινο ἀγάλμα τῆς θεᾶς Νεμέσεως, ἔργο τοῦ μαθητῆ τοῦ Φειδία Ἀγορακρίτου. Λέγανε πῶς τὸ ἀγάλμα τὸ εἶχε φιλοτεχνήσει ὁ μεγάλος αὐτὸς καλλιτέχνης μὲ τὸ παριανὸ κομμάτι τοῦ μαρμάρου ποὺ οἱ Πέρσες, καθὼς ἔρχονταν γιὰ νὰ χτυπήσουν τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Ἀθήνα, βέβαιοι γιὰ τὴ νίκη τους ἀπὸ πρῖν, εἶχαν φέρει μαζί τους γιὰ νὰ στήσουν τὸ τρόπαιο τῆς νίκης τους. Ἡ θεὰ Νέμεσις ἦταν γιὰ τοὺς ἀρχαίους τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἡ θεὰ ποὺ τιμωροῦσε τὸν ὑπερβολικὸ ἔγωγο, τὴν ὑπέρομητρη περηφάνια («ὕβρι») τῆ λέγανε οἱ ἀρχαῖοι). Γι' αὐτὸ, θεωρήθηκε πῶς τὸ ἱερὸ τῆς ἦταν ὁ καταλληλότερος χώρος, γιὰ νὰ στηθῇ τὸ ἀγάλμα τῆς θεᾶς μὲ αὐτὸ τὸ μάρμαρο. Σήμερα, μὲ πολλὰ κομμάτια ποὺ ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τὸ ἔργο ἔχει γίνει (ὄ,τι σώζεται ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ὑπάρχει στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο) ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀγάλματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπίσης, στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ὑπάρχουν τὰ ἀνάγλυφα ποὺ ὑπῆρχαν στὴ βάση του. Ἔργο τῆς δευτέρης πενηνταετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Στὴν εἰκόνα μας, τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Νεμέσεως. 5ος π.Χ. αἰ.

Ἀθηναϊκὴ τριήρης. Κομμάτι ἀναγλύφου, ὅπου ξεχωρίζουν οἱ τρεῖς σειρὲς τὰ κουπιά. Ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Σῴζονται δύο ἀκόμη κομμάτια τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου, ποὺ τελευταία διατυπώθηκε ἡ ἀποψη πῶς παρίστανε τὴν τριήρη μὲ 25 κωπηλάτες, τὸν καπετάνιο καὶ δύο ἄλλες μορφὲς στὸ κατὰστρωμα, καὶ δεξιά, σὲ μεγάλο μέγεθος, τὸν ἥρωα τῆς Ἀττικῆς Πάραλο – τὸ ὄνομά του εἶχε τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ἱερὰ πλοῖα τῆς Ἀθήνας. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἄνωτερότητα τοῦ Ἀριστείδη. Οἱ ἄνδρες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχαν βαθύτατη ἀξιοπρέπεια. Φεύγοντας ὁ Ἀριστείδης, ἐξόριστος, γιὰ τὴν Αἴγινα, δὲν ἀκούσθηκε νὰ παραπονεθῆ. Ὑψωσε μόνο τὰ χέρια του στὸν οὐρανὸ κι εὐχῆθηκε «νὰ μὴν ἔχη ποτὲ πιά ἡ πατρίδα τὴν ἀνάγκη του».

Ἡ Ἀθῆνα ἀποκτὰ λαμπρὸ στόλο. Ἐπεισε τότε ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀρχίσουν τὴ ναυπήγηση μεγάλων καραβίων, μὲ τρεῖς σειρὲς κουπιὰ (*τριῆρεις*), καὶ μὲ τὴ θαυμασιή του ὀξυδέρκεια διάλεξε τὸν Πειραιᾶ γιὰ ναύσταθμο κι ἄρχισε τὴν ὀχύρωσή του. Ἐτσι, μέσα σὲ τρία χρόνια, ἡ Ἀθῆνα ἀπόκτησε διακόσια καινούρια καὶ δυνατὰ πολεμικὰ καράβια.

7. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ (480 π.Χ.)

Τεράστιος ὁ περσικὸς στρατός. Ὁ Δαρεῖος πέθανε τὸ 486, ἐνῶ ἔκανε νέες προετοιμασίαι γιὰ ἐπίθεση στὴν Ἑλλάδα. Ὁ γιὸς του ὁ Ξέρξης συνέχισε τὴν προσπάθεια καί, τὸ 480, ὀδηγώντας ὁ ἴδιος ἀτέλειωτο πλῆθος ἀπὸ στρατό, πέρασε τὸν Ἑλλησποντο, μὲ σχέδιο νὰ τραβῆξῃ ἀπὸ τὴ στεριά στὴν Κάτω Ἑλλάδα, ἐνῶ 1.200 τριῆρεις τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὅλοι οἱ λαοὶ οἱ ὑποταγμένοι στοὺς Πέρσες ὑποχρεώθηκαν νὰ στείλουν στρατὸ ἢ καράβια.

Πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις «μηδίζουσι». Ὅταν μαθεύτηκε ὁ ἀριθμὸς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, οἱ καρδιὲς τῶν Ἑλλήνων, σὲ ἀρκετὲς πόλεις, πάγωσαν κυριολεκτικὰ. Τόσο μεγάλη στρατιὰ δὲν εἶχε καν ἀκουσθῆ ὡς τότε. Πᾶς θὰ τὰ ἐβγαζαν πέρα οἱ μικρὲς τους πόλεις; Ἐτσι πέρασαν οἱ Πέρσες τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία, χωρὶς νὰ συναντήσουν ἀντίσταση. Πολλὲς πόλεις «ἐμήδισαν», δηλῶσαν δηλαδὴ ὑποταγὴ στοὺς Πέρσες.

Τὸ συνέδριο στὴν Ἴσθμια. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν πῶς μόνο ἡ ἔνωση κι ἡ κοινὴ ἀμύνα θὰ τοὺς ἔσωζαν. Ἐτσι, μὲ πρωτοβουλία τῆς Σπάρτης, ἀντιπρόσωποι ἀπὸ 31 πόλεις τῆς Ἑλλάδας *συνεδρίασαν στὴν Ἴσθμια*, στὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος. Πῆραν ἀποφάσεις γιὰ τὸ πῶς θὰ ἐνεργήσουν κι ὄρισαν ἀρχηγοὺς στὸν κοινὸ ἀγῶνα τοὺς Σπαρτιάτες, σὲ στεριά καὶ σὲ θάλασσα. Ἐστειλαν ἀκόμη νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῆς Κέρκυρας καὶ τῶν πόλεων τῆς Σικελίας.

Ὁ Ξέρξης προχωρεῖ. Σὲ λίγο ἔμαθαν οἱ Ἕλληνες πῶς ὁ Ξέρξης εἶχε φτάσει ἀνενόχλητος στὴ Θεσσαλία. Γι' αὐτὸ σκέφτηκαν νὰ ἀντισταθοῦν στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν μὲ τὸ πεζικὸ τους, καὶ τὰ ἑλληνικὰ καράβια νὰ περιμένουν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας, τὸ Ἀρτεμίσιο, ὥστε νὰ μὴν ἀφήσουν τὸν περσικὸ στόλο νὰ μπῆ στὸ Μαλιακὸ κόλπο ἀνενόχλητος, ἀκολουθώντας τὸ τεράστιο στράτευμα.

Ὁ Ξέρξης καὶ πάλι ἔστειλε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἀπεσταλμένους, ζητώντας «γῆ καὶ νερό». Οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Βοιωτοί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πλαταιεῖς καὶ τοὺς Θεσπιεῖς, δηλῶσαν ὑποταγὴ. «Κι οἱ Ἕλληνες ποὺ ἀνάλαβαν τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἔκαμαν τὸν ἐξῆς ὄρκο», προσθεῖται ὁ Ἡρόδοτος. «Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἐνῶ ἦταν Ἕλληνες παραδόθηκαν στὸν Πέρση, χωρὶς νὰ ἐξαναγκαστοῦν, ἅμα ἡσυχάσουν τὰ πράγματα, θὰ πληρώσουν τὸ δέκατο τῶν λαφύρων στὸ θεὸ τῶν Δελφῶν».

8. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (480 π.Χ.)

Ἄν τίποτα ἄλλο δὲ θύμιζε σήμερα τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, κι ἔμενε μόνο στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐκπληκτικὴ θυσία τῶν Σπαρτιατῶν στὶς Θερμοπύλες, θὰ ἦταν ἀρκετὸ σημεῖο τῆς μεγαλοσύνης τοῦ ἔθνους.

Ὁ Λεωνίδας στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Σ' αὐτὴ τὴν περίσταση καταξι-

ώθηκε* ή σπαρτιατική άγωγή. Ένώ τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν προχωροῦσε ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὸ νότο, ἑπτὰ χιλιάδες Ἕλληνες συγκεντρώθηκαν στὶς Θερμοπύλες. Ἀρχηγὸς τους ἦταν ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης *Λεωνίδα*. Σκοπὸς τους νὰ φυλάξουν τὰ στενὰ καὶ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ἐχθροὺς νὰ τὰ περάσουν.

«**Μολὼν λαβέ**». Φτάνοντας κοντὰ ὁ Ξέρξης, παράγγειλε στὸ Λεωνίδα νὰ παραδοθῆ. Κατάπληκτος ἀκούσε τὴν ἀπάντηση ποὺ τοῦ ἔφεραν οἱ κήρυκες του: «*Μολῶν λαβέ**».

Ἀρχίζει ἡ ἐπίθεση. Τέσσερις μέρες περίμενε μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς οἱ Ἕλληνες θὰ ἀλλάζαν γνώμη· τὴν πέμπτη πρόσταξε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπίθεση. Γρήγορα, ὅμως, διαπίστωσε, πὼς ὁ στρατὸς του θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διαβῆ τὴ στενώτατη θέση κι ὅτι οἱ γενναϊότεροί του στρατιῶτες θὰ θερίζονταν, λίγοι-λίγοι.

Προδοσία. Ἐφιάλτης. Ἡ προδοσία τοῦ ἔδωσε τὴ λύση στὴ φοβερὴ θέση ποὺ βρέθηκε. Κάποιος Ἕλληνας ἀπὸ τὴν περιοχὴ, ὁ *Ἐφιάλτης*, «ἐλπίζοντας νὰ λάβῃ μεγάλη ἀμοιβὴ ἀπὸ τὸ βασιλιά», γράφει ὁ Ἡρόδοτος, μαρτύρησε ἄλλο πέρασμα ἀπὸ ἓνα μονοπάτι ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε τὸν περσικὸ στρατὸ στὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πληροφορία ἦταν σωστὴ. Κι ὅταν ὁ Λεωνίδας ἔμαθε τί εἶχε συμβῆ, ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες νὰ μὴ μείνουν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ὑπερασπιστοῦν σ' ἄλλῃ περίσταση τὸ ἔθνος. Ἐκεῖνος κι οἱ τριακόσιοι Σπαρτιάτες του, πιστοὶ στοὺς νόμους τῆς πατρίδας τους, θὰ ἔμεναν νὰ πέσουν ἐκεῖ ὅπου τάχθηκαν. Οἱ ἄλλοι ἔφυγαν.

700 Θεσπιεῖς. Τὸ ἐκπληκτικὸ ὅμως εἶναι πὼς οἱ 700 πολῖτες ἀπὸ τὶς Θεσπιεῖς τῆς Βοιωτίας δὲν ἀκούσαν τὴ συμβουλὴ τοῦ Λεωνίδα. Στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀποφασισμένοι νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν στὴν τραγικὴ θυσία, ποὺ κανεὶς νόμος τῆς πόλης τους δὲν τοὺς ἐπέβαλλε.

Τὸ ἥρωικὸ τέλος τῶν 300 Σπαρτιατῶν. Ὁ ἀγῶνας, σῶμα μὲ σῶμα, στάθηκε φοβερός. Ἀποφασισμένοι νὰ πληρώσουν ἀκριβὰ τὴ ζωὴ τους οἱ Ἕλληνες, κοίταξαν νὰ φθεῖρουν ὅσο περισσότερο μποροῦσαν τοὺς ἐχθρούς. Πολεμήσαν ἥρωικὰ κι ἔπεσαν ἕνας-ἕνας, ὡς τὸν τελευταῖο, ἀφήνοντας αἰώνιο παρά-

Ἐξαιρετὸς κορμὸς ἀπὸ ἀγάλμα σὲ φυσικὸ μέγεθος, ποὺ παρίστανε πολεμιστὴ μὲ κράνος, γυμνὸ στὸ σῶμα. Εἶναι γνωστὸ ὡς «*Λεωνίδα*». Βρέθηκε στὴ Σπάρτη καὶ ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Ἔργο μαρμάρينو, ἐξαιρετῆς πλαστικότηας, φιλοτεχνημένο στὴν πρώτη πενήνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

δειγμα τήν αὐτοθυσία πού ἔδειξαν καί τήν ἀφοσίωση στοὺς νόμους τῆς πατρίδας.

Ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης ἔγραψε τὸ συγκλονιστικὸ ἐπίγραμμα πού χαραχτήκε στὸ μνημεῖο, πού ἔστησαν στὸν τόπο τῆς θυσίας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες: «Ἐσύ, διαβάτη, πού περνάς, πές εἰς τὴ Σπάρτη κάτω, πῶς εἴμαστε θαμμένοι ἐδῶ, πιστοὶ στὸ θέλημά της».

Τὸ ἥρωικὸ παράδειγμα τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα ἄφησε ἄσβηστη μὲς στοὺς αἰῶνες τὴ μνήμη τῆς Σπάρτης.

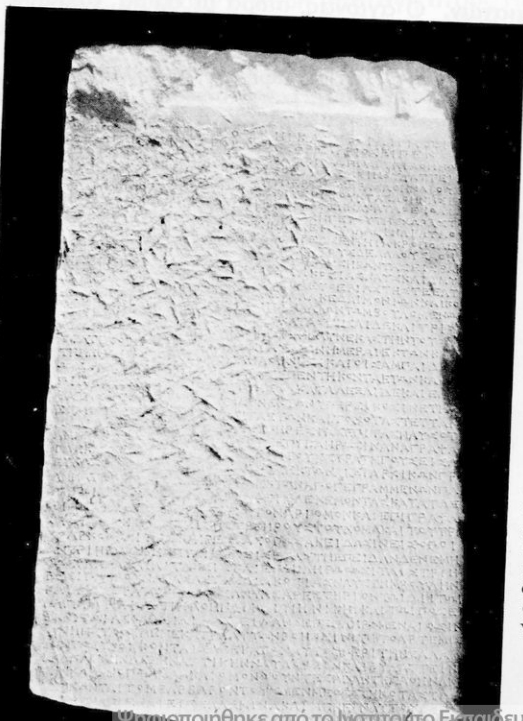
9. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (480 π.Χ.)

Ὁ περσικὸς στόλος μὲ πολὺ κόπο καί μὲ μεγάλες φθορὲς ἀπὸ τὶς τρικυμίες πού βρῆκε στὴν περιοχή, κάτω ἀπὸ τὸ Θερμοπύλες, παρακολουθοῦσε τὴν κάθοδο τοῦ στρατοῦ. Τὰ 300 ἑλληνικὰ καράβια, πού ὀδηγοῦσαν ὁ Σπαρτιάτης Εὐρυβιάδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἔκοβαν τὸ δρόμο κι ἦταν ἐμπόδιο στὴ συνέχιση τῆς πορείας του.

Οἱ ἀπώλειες τῶν ἀντιπάλων. Ἔτσι ἔγινε ἡ ναυμαχία στὸ Ἄρτεμισιο ταυτόχρονα, σχεδόν, μὲ τὴ μάχη στὶς Θερμοπύλες. Νέες ἀπώλειες ἔφερε στὴ δύναμη τῶν Περσῶν καί νέα κόπωση στὰ πληρώματα τῶν καραβιῶν τους.

Τὰ ἑλληνικὰ καράβια στὴ Σαλαμίνα. Ἀφοῦ χτυπήθηκαν μὲ τοὺς Πέρσες οἱ Ἕλληνες, κανονικὰ καί πειθαρχημένα ὑποχώρησαν πρὸς τὴν περιοχή τοῦ Σαρωνικοῦ κι ἀγκυροβόλησαν στὴ Σαλαμίνα.

«Πολλὰ πλοῖα ἑλληνικὰ χαθῆκανε καί πολλοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικὰ καί βάρβαροι. Ὑστερα ἀπὸ τέτοιον ἰσόπαλο ἀγῶνα χωρίστηκαν τὰ δύο μέρη», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος.

Ἡ ἀπόφαση πού, μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Θεμιστοκλέους, πήραν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου («ψήφισμα»), νὰ ἐκκενωθῇ ἡ πόλη (καθὼς οἱ Πέρσες, μετὰ τὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, κατέβαιναν πρὸς τὴν Ἀττικὴ), γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ κίνδυνο οἱ πολῖτες, χαραχτήκε σὲ μαρμαρινὴ πλάκα. Ἀπὸ αὐτὴν σώθηκε ἓνα ἀντίγραφο τῆς, χαραγμένο ἀργότερα – τὸν 4ο αἰ. π.Χ. – καί ἰδρυμένο στὴν Τροιζῆνα, πού ὅπως εἶναι γνωστὸ, μὲ μεγάλη προθυμία καί μὲ συγκινητικὰ μέτρα βοήθησε τότε τοὺς Ἀθηναίους στὴ δύσκολη περίσταση πού αντιμετώπιζαν. Στὴν Τροιζῆνα φιλοξενήθηκαν τὰ γυναικόπαιδα τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἀδείασαν τὴν πόλη τους. Βρέθηκε στὴν Τροιζῆνα. Σήμερα, στὴν Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

10. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ὁ ἀμέτρητος στρατὸς τοῦ Ξέρξη προχωροῦσε σκορπίζοντας τὴ συμφορὰ. Περνώντας ἀπὸ τὶς Θεσπιές καὶ τὶς Πλαταιές τὶς παράδωσε στὴ φωτιά.

Τὰ γυναικόπαιδα φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὅταν ρώτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Πυθιά τί ἔπρεπε νὰ κάμουν στὴν περίπτωση αὐτή, ὁ χρησμός ἦταν φοβερός. «Ἡ καρδιά τους γέμισε θλίψη», γιατί μεγάλες καταστροφές προμηνοῦσε, κι ἔλεγε πῶς μόνο τὰ «ξύλινα τείχη θὰ ἔσωζαν τὴν πόλη». Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδωσε τὴν ἐρμηνεία: τὰ καράβια ἦταν τὰ ξύλινα τείχη. Οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη. Ἄρχισε, ἔτσι, μιὰ θλιβερὴ ἔξοδος: γυναῖκες, παιδιά καὶ γέροι ἀνέβηκαν στὰ καράβια καὶ πήγαν πρόσφυγες στὰ γειτονικὰ νησιά (Σαλαμίνα καὶ Αἶγινα) καὶ στὴν Τροιζήνα.

Ἡ ἔξοχη στάση ποὺ κράτησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὸ πολεμικὸ συμβούλιο καὶ στὴν ἐκκένωση τῆς πόλης τους εἶχε ἐξαιρετικὸ μεγαλεῖο: μ' ὅλο ποὺ εἶχαν τὴ μεγαλύτερη ναυτικὴ δύναμη, δέχτηκαν, γιὰ νὰ μὴ χαλάσει ἡ ὁμόνοια στὸν κοινὸ ἀγῶνα, νὰ ὀριστη ἀρχηγὸς τοῦ στόλου Σπαρτιάτης. Ἡ πόλη ἐπίσης ἀδειασε ἀδιαμαρτύρητα καὶ γρήγορα, γιατί ὅλοι οἱ πολῖτες αἰσθάνονταν σιγουριά, ξέροντας πῶς ἡ τύχη τους βρισκόταν στὰ χέρια τοῦ μεγάλου Θεμιστοκλέους, ποὺ ἀναδείχτηκε ἀξιοθαύμαστος στρατηγός.

Ἐνῶ οἱ περισσότεροί Ἀθηναῖοι ἔφυγαν, ἐλάχιστοι, παρερμηνεύοντας τὸ χρησμό τῆς Πυθίας, ὕψωσαν πρόχειρο ξύλινο τείχος γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, κλείστηκαν ἐκεῖ μέσα καὶ περίμεναν. Μαζὶ ἦταν κι οἱ ταμίες τοῦ ναοῦ.

Οἱ Πέρσες καίτε τὰ ἱερά στὴν Ἀθήνα. Ἡ πόλη παραδόθηκε στὶς φλόγες ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Σὲ λίγο ἀκολούθησε τὴν ἴδια τύχη κι ἡ Ἀκρόπολη, ὅπου γενναϊότατα ἀγωνίστηκαν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν κλείστῃ μέσα. «Οἱ ἐχθροὶ ριχτήκανε στὶς πύλες τοῦ ναοῦ, κι ἀφοῦ τὶς ἀνοίξανε, σκοτώσανε τοὺς ἱκέτες: κι ὅταν τοὺς στρώσανε ὅλους καταγῆς νεκροὺς, διαρπάξανε τὸ ναὸ καὶ πυρπολοῦσανε τὴν Ἀκρόπολη», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

11. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ.)

Διαφωνίες τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν. Οἱ δύο στόλοι βρισκόταν πιά στὰ νερὰ τῆς Σαλαμίνας. Ἡ κατάσταση, ὅμως, στὴν ἑλληνικὴ παράταξη παρουσίαζε τεράστιες δυσκολίες. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πελοποννησιακῶν δυνάμεων δὲν ἠθελαν νὰ πολεμήσουν στὴ Σαλαμίνα. Λαχταροῦσαν νὰ βρεθοῦν κοντὰ στὶς πόλεις τους, γιὰ νὰ τὶς ὑπερασπίσουν ἀν κινδύνευαν, γιατί ὁ περσικὸς στρατὸς προχωροῦσε πρὸς τὸν Ἴσθμό. Φοβόνταν μὴν ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὸν τεράστιο ἐχθρικὸ στόλο στὰ στενά, ἀκίνητοποιηθοῦν ἐκεῖ, καὶ μείνουν ἀβοήθητοι οἱ δικοί τους.

Οἱ σκέψεις τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε διπλὴ καὶ βασανιστικὴ ἔγνοια μὲς στὴν καρδιά του. Τὰ δυστυχημένα γυναικόπαιδα τῶν Ἀθηναίων βρισκόταν τὰ περισσότερα στὴ Σαλαμίνα καὶ στὴν Αἶγινα. Εἶχαν ἀφήσει μὲ πόνο μὰ καὶ μὲ περηφάνια τὴν Ἀθήνα, χωρὶς νὰ ἀκουστῇ διαμαρτυρία, καί, πρόσφυγες στὰ δύο νησιά, δὲν ἤξεραν ἀν θὰ ξανάβλεπαν πιά τὴν ἀγαπημένη πόλη. Ἄν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔφευγε ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα γιὰ τὸν Ἴσθμό, θὰ ἔπεφταν ἀνυπεράσπιστοι στὰ χέρια τῶν ὀργισμένων Περσῶν, ποὺ εἶχαν ἐρειπώσει κιόλας τὴν Ἀθήνα. Ἀκόμη μεγαλύτερη ἀγωνία ἔδινε στὸν ἔξοχο στρατηγὸ καὶ πολιτικὸ, ποὺ τὴ στιγμὴ ἐκείνη σκεφτόταν πανελλήνια, ἡ βεβαίωτη πῶς οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις, λίγες ἀπέναντι στὸν περσικὸ στόλο, ἀν ἀγωνίζονταν στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα μὲ ἀντιπάλους τὰ γρήγορα φοινικικὰ

πλοία, που είχαν εξαιρετά γυμνασμένα πληρώματα, δεν είχαν ελπίδα να νικήσουν. Τò ναυτικό τῆς Ἀθήνας, που ἀποτελοῦσε τὴ μεγαλύτερη δύναμη στὸν ἑλληνικὸ στόλο, εἶχε βαριά πλοία, καὶ ναῦτες που δὲν εἶχαν προλάβει ν' ἀσκηθοῦν καλά, γιατί τὸ ναυτικὸ πρόγραμμα ἦταν τελείως πρόσφατο.

Ἄν ὅμως νικοῦσαν οἱ Πέρσες στὴ ναυμαχία, σὲ λίγο δὲ θὰ ὑπῆρχε ἐλεύθερη ἑλληνικὴ πόλη. Τὰ πελοποννησιακὰ κράτη δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ συκρατήσουν τὸν ἀμέτρητο στρατὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τὸ τεῖχος που ὕψωσαν βιαστικὰ στὸν Ἴσθμο πολλοὶ Πελοποννήσιοι μὲ τὸ Σπαρτιάτη στρατηγὸ Κλεόμβροτο, ἀδελφὸ τοῦ ἥρωϊκοῦ Λεωνίδα, ἦταν μάταιη ἐπιχείρηση.

Ἡ Θεμιστοκλῆς ἀπειλεῖ. Στὰ πολεμικὰ συμβούλια, ὁ Θεμιστοκλῆς κατόρθωσε νὰ πείσῃ τέλος τὸν Σπαρτιάτη ναύαρχο Εὐρυβιάδη, μόνον ἀφοῦ ἀπειλήσῃ, πὼς ἂν δὲν ἀκουγόταν ἡ γνώμη του, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἀποτραβιόνταν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα καὶ μὲ τὰ καράβια τους θὰ πῆγαιναν νὰ ζητήσουν ἄλλου πατρίδα [στὴ Σίρῃ τῆς Ἰταλίας].

Εἶχε φτάσει ἡ μεγάλη στιγμή. Ἡ παρουσία τῶν Περσῶν, που βρισκόνταν πλάι στὸν ἑλληνικὸ στόλο γέμιζε τρόπο τὴν ψυχὴ τῶν ναυάρχων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων.

Τὰ χαρίσματα τοῦ Θεμιστοκλέους. Τὸ ἀκαταδάμαστο θάρρος, ἡ διορακικότητα, ἡ γενναϊότητα κι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα, τότε, καὶ μαζί της τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ.

Ἡ ναυμαχία θὰ δινόταν τὴν ἄλλη μέρα. Ὁ δαιμόνιος Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε μήπως τὴν τελευταία στιγμή, ἂν κι εἶχαν πάρει ὅλοι οἱ Ἕλληνες μαζί τὴν ἀπόφαση, φύγουν πολλὰ ἑλληνικὰ πλοία γιὰ τὴν Πελοπόννησο πρὶν ἀπὸ τὰ χαράματα.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλέους. Σίκινος. Ἀναγκάστηκε γι' αὐτὸ νὰ χρησιμοποιοῦν δύσκολο τέχνασμα. Ἐστειλε κρυφὰ τὸν ἐμπιστο δούλο του Σίκινο στὸν Ξέρξη νὰ τοῦ παραγγεῖλῃ «φιλικὰ», πὼς ἔπρεπε νὰ ἀποκλείσῃ μὲ τὰ καράβια του τὸ στενὸ τῆς Σαλαμίνας, γιατί οἱ Ἕλληνες ἐτοιμάζονταν νὰ φύγουν καὶ θὰ ἔχανε τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς νικήσῃ πέρα γιὰ πέρα. Οἱ Πέρσες πίστεψαν τὸ

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἱστορικὸς τῶν Περσικῶν πολέμων. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

μήνυμα και ενώ ακόμη ήταν σκοτάδι έφτασαν στο άνοιγμα του στενού. Την ίδια ώρα ένα μέρος του στρατού τους, αποβιβαζόταν στην Ψυττάλεια.

Έρχεται ο Άριστειδης. Έκείνη την κρίσιμη νυχτα παρουσιάστηκε στο Θεμιστοκλή κι ο Άριστειδης, που κατόρθωσε να φυγή από την Αίγινα μ' ένα μικρό καράβι, να ξεγλιστήρη ανάμεσα από τα έχθρικά πλοία και να βρή το Θεμιστοκλή. Τού είχε δοθή εξαφνα, όπως και σε άλλους εξορίστους, αμνηστία κι άφοιο ανάγγειλε πώς οι Πέρσες πλησίαζαν, δήλωσε ότι ήταν πρόθυμος να αγωνιστή, αυτή τή στιγμή του υπέρτατου κινδύνου, όπου του όριζαν, ξεχνώντας τις παλαιές διαμάχες.

Ο Ξέρξης στον Αιγάλεω. Μόλις ξημέρωσε, άρχισε ή σύγκρουση. Από τον Αιγάλεω ψηλά ο Ξέρξης, καθισμένος σε θρόνο που είχε διατάξει να του στήσουν ειδικά για τήν περίπτωση, περίμενε να ιδή τήν εξέλιξη τής ναυμαχίας.

Οι δυνάμεις των αντιπάλων. Χίλια πλοία περίπου και γύρω στους 300.000 άντρες είχαν οι Πέρσες. Οι Έλληνες 378 καράβια (180 ήταν τής Αθήνας).

Η ναυμαχία. Μόλις δόθηκε τó σύνθημα, στους ήχους τών παιάνων, όρμησαν τά ελληνικά καράβια πάνω στα περσικά, που λίγα-λίγα χιμούσαν να μπουν μες στα στενά. Η γενναιότητα κι ή τέχνη που έδειξαν οι Αιγινητες κι οι Αθηναίοι ναύτες, έμψύχωσαν όλους τούς Έλληνες. Υστερα από μερικές ώρες, πλήθος από σπασμένα ξύλα καραβιών και πτώματα τών έχθρών γέμιζαν τήν επιφάνεια τής θάλασσας. Πολλά από τά περσικά πλοία, στήν προσπάθειά τους να φύγουν βιαστικά, συγκρούονταν με άλλα δικά τους, που έρχονταν πίσω και διαλύονταν. Η καταστροφή ήταν φοβερή. Ο ελληνικός στόλος είχε κερδίσει νίκη άφάνταστα λαμπρή.

Δεύτερο τέχνασμα του Θεμιστοκλέους. Ο δαιμόνιος Αθηναίος πρότεινε να καταδιώξουν τά περσικά καράβια και να καταστρέψουν τά γεφύρια στον Έλλησποντο, απ' όπου θα περνούσε τó περσικό πεζικό. Δέν εισακούστηκε. Για να είναι όμως σίγουρος, πώς ό στρατός τών Περσών θα έφευγε τó γρηγορότερο, έστειλε ξανά τó Σίκινο στον Ξέρξη να τού παραγγείλη, «φιλικά δήθεν και πάλι», πώς ήταν ανάγκη να περάσουν τó ταχύτερο οι Πέρσες τόν Έλλησποντο, γιατί οι Έλληνες θα χαλάσουν τά γεφύρια.

Ο Μαρδόσιος στη Θεσσαλία. Απογοητευμένος ό Ξέρξης από τή συμφορά, πίστεψε και πάλι τó μήνυμα του Θεμιστοκλέους. Βιαστικά γύρισε πίσω με τó στρατό του άποδεκατισμένο από τις κακουχίες, τις άρρώστιες και τις στερήσεις. Πίσω τού άφησε τó Μαρδόσιο με 300.000 στρατό να ξεχειμνωιάση στή Θεσσαλία, έτοιμάζοντας τήν επίθεση για τόν έρχόμενο χρόνο.

Ο Ξέρξης γυρίζει απογοητευμένος πίσω. Ο ίδιος ό Μέγας Βασιλεύς, ταιλαπωρημένος άφάνταστα, όταν έφτασε στον Έλλησποντο, βρήκε τις γέφυρες χαλασμένες από τις άριες τρικυμίες. Πέρασε στήν άπέναντι άκτή πάνω σ' ένα θλιβερό καραβάκι. Τά όνειρά του για να κυριαρχήση στήν Ελλάδα τά έβλεπε να σβήνουν. Ο στόλος του μετέφερε στήν Ασία τά λείψανα τής μεγάλης στρατιάς, που όταν λίγους μήνες πριν έφτανίστηκε στήν Ελλάδα, είχε σπείρει τόν τρόπο και τόν πανικό. Η μικρή κι άσημαντή Ελλάδα, που πίστευε ότι θα έπεφτε στα χέρια του και μόνο στό άκουσμα τής αριθμητικής δύναμης τού στρατού του, τού είχε ξεφύγει, όπως και πριν από δέκα χρόνια στον πατέρα του.

12. ΤΙΜΕΣ ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ένωμένοι για πρώτη φορά οι Έλληνες άγωνίστηκαν και νίκησαν στή Σαλαμίνα. Πολέμησαν με άφταστη γενναιότητα τήν ώρα τής σύγκρουσης. Η έκπληκτική όμως αυτή έπιτυχία ήταν κυρίως έργο ενός μονάχα άνδρα, τού Θεμιστοκλέους. Έκείνος με τις συμβουλές και τις έπιτυχημένες ενέργειές του είχε όδηγήσει στή νίκη.

Ἡ συμβολή τοῦ Θεμ. Αὐτὸς ὁραματίστηκε τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ πρόβλεψε τὴν ἐπανάληψη τῆς περσικῆς ἐπίθεσης. Αὐτὸς ὀργάνωσε τὸ σχέδιο τῆς ναυμαχίας, αὐτὸς ἐπίσης σκέφτηκε καὶ πραγματοποιοῖσε τὰ τεχνάσματα ποῦ ἔσπρωξαν τὸν Ξέρξη νὰ ἐνεργήσῃ, ὅπως ἦταν βολικὸ στὰ σχέδια του. Στὴ σύνεση, στὴν ἐπιμονή, στὴν ὑπομονή καὶ στὴν εὐφυΐα του χρωστοῦσε ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα τὴ σωτηρία της.

Οἱ Σπαρτιάτες τιμοῦν τὸν Θεμιστοκλή. Ὑστερα ἀπὸ τὴν φυγὴ τῶν Περσῶν, ὅλοι οἱ Ἕλληνες μιλοῦσαν γιὰ κείνον. Οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες τὸν κάλεσαν στὴν πόλη τους, ὅπου τὸν ἐτίμησαν ἐξαιρετικά. Τὸ βραβεῖο ποῦ τοῦ πρόσφεραν γιὰ τὴ σύνεσή του ἦταν ἕνα στεφάνι ἐλιάς καί, μαζί, τοῦ χάρισαν ἕνα ὠραῖο ἄρμα. Ὅταν ἔφυγε, τριακόσια παλικάρια τὸν συνόδεψαν ὡς τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς.

ἌΘεμ. στὴν Ὀλυμπία. Ἡ ὠραιότερη μέρα τῆς ζωῆς του, ὅπως ἔλεγε ἀργότερα ὁ ἴδιος, ἦταν ἡ μέρα ποῦ μπαίνοντας στὸ στάδιο τῆς Ὀλυμπίας, γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς ἀγῶνες, ἀντίκρισε τὸν ἐξαλλο ἐνθουσιασμὸ τοῦ πλήθους. Οἱ θεατὲς σταμάτησαν ξαφνικὰ νὰ προσέχουν τ' ἀγωνίσματα κι ὅλοι θηκώθηκαν καὶ τὸν καταχειροκρότησαν, χαρακτηρίζοντάς τον σωτήρα τοῦ ἔθνους.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἰμέρα. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ποῦ κερδήθηκε ἡ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα, ἕνα ἄλλο μεγάλο γεγονός ἐγίνε στὴ Δύση. Οἱ Καρχηδόνιοι, μεγάλοι ἀνταγωνιστὲς τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, θέλησαν νὰ χτυπήσουν τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ νησιοῦ. Ὁ Γέλων, ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, μὲ τὸν πεθερὸ του Θήρωνα, τύραννο τοῦ Ἀκράγαντος, ἀνάλαβαν τὸν ἀγῶνα. Ἔτσι, ὅταν πολιορκήθηκε ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους ἡ πόλη Ἰμέρα, μὲ τὴ βοήθεια ποῦ ἔστειλαν ὁ Γέλων κι ὁ Θήρων, οἱ κάτοικοί της κέρδισαν λαμπρὴ νίκη. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας σκοτώθηκε, κι ὁ στόλος του πυρπολήθηκε. Μὲ τὴν ἐπιτυχία αὐτὴ σώθηκαν οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης.

13. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Παρ' ὅλη τὴ δόξα ποῦ κέρδισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ τὴ δευτέρη ἑλληνικὴ νίκη, οἱ Σπαρτιάτες δὲν πικράθηκαν. Στὴν Ἑλλάδα ἔπαυσαν νὰ ἔχουν ἐκεῖνοι μόνον τὴ φήμη τῆς πρώτης πόλης. Κάθε Ἕλληνας, μετὰ τὶς νίκες στὸ Μαραθῶνα καὶ στὴ Σαλαμίνα, πλὰι στὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης σκεφτόταν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθήνας.

Στὸ μεταξῦ, ἡ περσικὴ ἀπειλὴ δὲν εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχῃ. Πολυάριθμος ἐχθρικός στρατὸς βρισκόταν στὴ Θεσσαλία κι εἶχε γιὰ συμμάχους τοὺς ἴδιους τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Θηβαίους.

Ἐποσχέσεις τοῦ Μαρδονίου στοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Μαρδόνιος, κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση τῶν Ἀθηναίων, προσπάθησε νὰ τοὺς πάρῃ μὲ κάθε τρόπο μὲ τὸ μέρος του. Τοὺς ὑποσχέθηκε τὴν ἡγεμονία ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας καὶ μεγάλη ἀποζημίωση γιὰ τὴν καταστροφὴ ποῦ εἶχαν προξενήσει στὴν πόλη τους οἱ Πέρσες, ἂν συμμαχοῦσαν μαζί του.

Οἱ Σπαρτιάτες ζητοῦν νὰ συμμαρτυροῦν στοὺς Ἀθηναίους. Οἱ περσικὲς προτάσεις ἐγίναν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας. Μαθαίνοντας οἱ Σπαρτιάτες τὴν ἀποστολὴ του, βιάστηκαν νὰ στελεχίσουν κι αὐτοὶ δικούς τους ἀπεσταλμένους στὴν Ἀθήνα, μήπως λυγίσουν οἱ δυστυχισμένοι πολῖτες τῆς. Ἐπειδὴ δὲν κατόρθωσαν νὰ καλλιεργήσουν τὴ γῆ τους οἱ Ἀθηναῖοι, μὲ τὴ φοβερὴ περιπέτεια ποῦ πέρασε ὁ πληθυσμὸς, καὶ τὴν ἐρείπωση τῆς πόλης, προσφέρθηκαν οἱ Σπαρτιάτες ν' ἀναλάβουν μαζί μὲ τοὺς συμμάχους τους τὴ διατροφή τῶν ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ὅσο θὰ κρατοῦσε ὁ πόλεμος. Ἐμπρὸς στοὺς Σπαρτιάτες πρέσβεις, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Ἀριστείδη, οἱ περὶ-

φανοι ἐκείνοι ἄνθρωποι ἀποκρίθηκαν στὸν ἀπεσταλμένο τοῦ Μαρδονίου πῶς «ὄσο ὁ ἥλιος πηγαίνει καὶ ξανάρχεται τὸν ἴδιο δρόμο του, ποτὲ δὲ θὰ συμμαχήσουμε μὲ τὸν Ξέρη· ἀλλὰ θὰ τοῦ ἀντιστεκόμαστε ὑπερασπίζοντας κι ἔχοντας βοηθοὺς μας τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωες, ποὺ ἐκείνος χωρὶς φόβο τοὺς ἔκαψε τοὺς ναοὺς καὶ τ' ἀγάλματα».

Ἡ περηφάνια τῶν Ἀθηναίων. Ἀμέσως ὕστερα ἀπάντησαν καὶ στοὺς Λακεδαιμονίους πῶς «δὲν ὑπάρχει τόσο πολὺ χρυσάφι στῆ γῆ πουθενά, οὔτε χώρα τόσο ὑπέροχη στὸν πλοῦτο καὶ στὴν ομορφιά, ποὺ εμεῖς γι' αὐτὰ τὰ καλὰ θὰ δεχτοῦμε νὰ πάμε μὲ τὸ Μῆδο καὶ νὰ ὑποδουλώσωμε τὴν Ἑλλάδα». Μὲ περηφάνια ἀρνήθηκαν, ὕστερα, τὴν πρόταση νὰ ἀναλάβουν τὴ διατροφή τους οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ σύμμαχοί τους. Τὸ μόνο ποὺ ζήτησαν ἦταν «νὰ ξεκινήση γρήγορα στρατός, γιατί τοὺς φαινόταν ὅτι δὲ θὰ ἦταν μακριὰ ὁ καιρός, ποὺ ὁ βάρβαρος θὰ παρουσιαζόταν καὶ πάλι, εἰσβάλλοντας στὴν Ἀττική, μόλις ἐπαιρνε τὴν εἶδηση πῶς δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ κάμουν τίποτα ἀπὸ ὅσα τοὺς ζητοῦσε».

14. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ.)

Ἡ ἄρνηση τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπέλπιε τὸ Μαρδόνιο, ποὺ ἄρχισε στὸ μεταξὺ νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὰ κάτω.

Νέα ἐκκένωση τῆς Ἀθήνας. Γιὰ δευτέρη φορὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείψανε τὴν πόλη τους μὲ τὴν ἀπόφαση ν' ἀντισταθοῦν καὶ πάλι στοὺς βαρβάρους, ἂν χρειαζόταν καὶ χωρὶς τὴ σπαρτιατικὴ βοήθεια, ποὺ ἀκόμη δὲν εἶχε φανῆ.

Δεύτερη καταστροφή τῆς Ἀθήνας. Οἱ νέες προτάσεις τοῦ Πέρση στρατηγῶ ἰσοῦς τῶν Ἀθηναίων συνάντησαν νέα ἄρνηση. Ἔτσι, βᾶδιε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας καὶ τὴν «κυρίεσε ἐρημη», ὅπως γράφει ὁ Ἡρόδοτος. Παράδωσε στὴ φωτιά καὶ στὴν καταστροφή ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ὄρθιο: «τείχη ἢ κατοικία ἢ ναό, ὅλα τὰ ἔριξε καὶ τὰ σῴριασε καταγῆς».

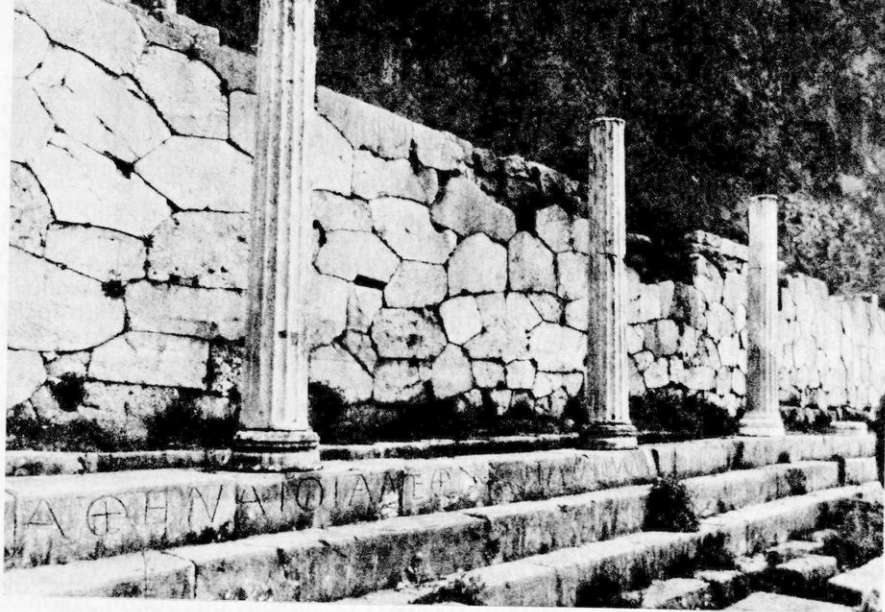
Φτάνουν οἱ Σπαρτιάτες. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν, τέλος, μὲ ἄρχηγὸ τὸ βασιλιὰ Πausanias. Μαζί τους ἦρθε βοήθεια κι ἀπὸ ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Σ' αὐτὴ τὴ δύναμη ἐνώθησαν καὶ 8.000 Ἀθηναῖοι ὄπλιτες. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαρδονίου, ἀφοῦ ἄφησε τὴν Ἀθίνα, στρατοπέδευσε στὴν πεδιάδα τῶν Θηβῶν, κοντὰ στὸν ποταμὸ Ἀσωπὸ, γιὰ νὰ μπορῆ ν' ἀναπτυχθῆ τὸ ἱππικὸ του. Ἀπέναντί τους παρατάχθηκαν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις (70.000 περίπου).

Ἡ ἑλληνικὴ νίκη. Στὴ μάχη ποὺ ἄρχισε, ὕστερα ἀπὸ ἀναμονὴ δέκα ἡμερῶν, τὴ νίκη καὶ πάλι τὴν κέρδισαν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις. Οἱ Πέρσες ἀγωνίστηκαν μὲ γενναϊότητα, οἱ Ἕλληνες ὁμως στάθηκαν ἀκαταμάχητοι, γιατί πολεμοῦσαν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἴδιας τῆς χώρας τους.

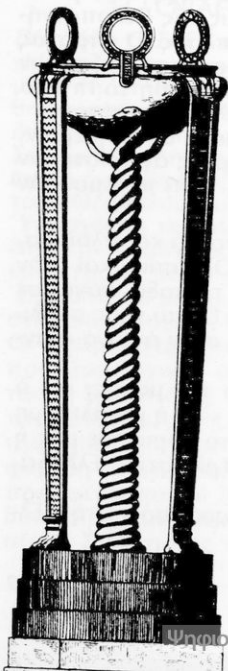
Τίμες στοὺς θεοὺς. Τὰ λάφυρα στὸ πεδίο τῆς μάχης ἦταν πολλὰ καὶ πλοῦσια. Ἐνα μέρος τους προσφέρθηκε στοὺς θεοὺς: στὸ Δία τῆς Ὀλυμπίας καὶ στὸν Ποσειδῶνα τῆς Ἰσθμίας. Στους Δελφοὺς ἔστησαν χρυσὸ τρίποδα πάνω σὲ χάλκινη βάση, ποὺ τὴ σχηματίζαν οἱ κορμοὶ τριῶν φιδιῶν. Πάνω τους σκάλισαν τὰ ὀνόματα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ποὺ πῆραν μέρος στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

Ὁ Πausanias πρότεινε νὰ κηρυχθῆ ἱερὸς τόπος τὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης ἔγραψε ξανὰ ἕνα θαυμάσιο ἐπίγραμμα: «Ἄν ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ εἶναι νὰ πεθαινῆ κανεὶς παλικαρίσια, αὐτὸ ξεχωρὲς τὸ χάρισε σὲ μᾶς ἡ τύχη. Γιατὶ στὴν προσπάθειά μας νὰ δώσουμε τὴν ἐλευθερίαν στὴν Ἑλλάδα, πέσαμε καὶ πήραμε τὴν ἀγέραστη δόξα».

Ἦστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, δὲν πάτησε πιά περσικὸ πόδι στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Στοά τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφοὺς. Ἐλαφρὸ κτίριο μὲ ἰωνικοὺς κίονες ἐμπρός, ἰδρυμένο πλάι ἀκριβῶς στὸν θαυμάσιο ἀναλημματικὸ τοῖχο (τοῖχο στριβίσεως τῶν χωμάτων) τοῦ ἱεροῦ, πολυῦμητο γιὰ τὴν ὠραία κατασκευὴ τῶν πολυγωνικῶν τοῦ λίθων – εἶναι γεμάτος ἐπιγραφὰς μὲ ψηφίσματα ἀπελευθερώσεως δούλων. Στὴν ἐπάνω βαθμίδα τοῦ κτιρίου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ: « Ἀθηναῖοι τῷ Ἀπόλλωνι ἀπὸ Μήδων ἀκροθίνια τῆς Μαραθῶνι μάχης», πράγμα πού δείχνει, ὅτι εἶχαν ἐκεῖ ἀφιερωθῆ διαφόρα λάφυρα ἀπὸ ναυτικὲς νίκες τῶν Ἀθηναίων – μιὰ ἀπὸ αὐτὲς πρέπει νὰ ἦταν καὶ τῆς Σαλαμίνας.

Σχεδιαστικὴ ἀναπαράσταση τοῦ μεγάλου χαλκίνου τρίποδα, πού εἶχε χρυσοὺς λέβητα καὶ λίθινο στήριγμα, τούς κορμούς τριῶν περιστρεφόμενων φιδιῶν πού τὰ κεφάλια τους στήριζαν τὸν λέβητα. Πάνω στὸ λίθινο αὐτὸ στήριγμα χαραχτήκαν τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πού πήραν μέρος στοὺς ἀπελευθερωτικούς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν. Τὸ ἔργο μεταφέρθηκε μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα, γιὰ διακόσμηση τῆς νέας πόλης, καὶ σήμερα σώζονται ἐλάχιστα κομμάτια ἀπὸ τὸ λίθινο στήριγμα.

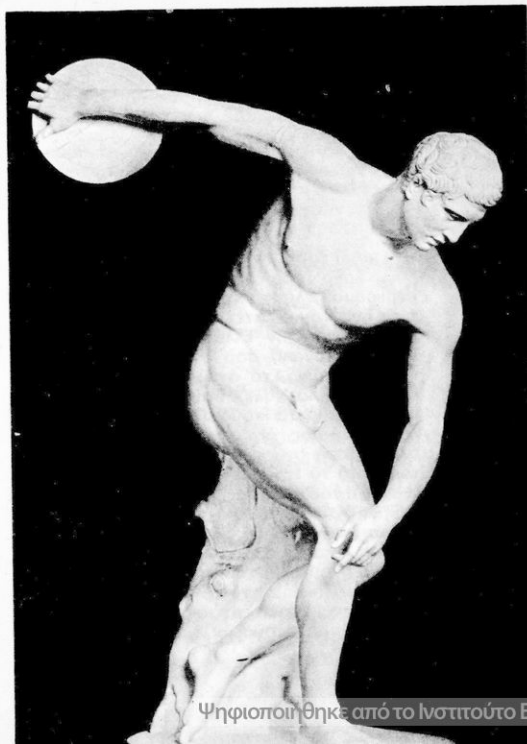
15. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)

Τὴν ἴδια μέρα πού οἱ ἑλληνικές πεζικές δυνάμεις μάχονταν στίς Πλαταιές, στή Μυκάλη, ἀπέναντι στή Σάμο, ὁ ἐνωμένος ἑλληνικός στόλος, μέ ἀρχηγούς τὸν Ἀθηναῖο *Ξάνθιππο* καί τὸ Σπαρτιάτη *Λεωτυχίδη*, νίκησε μεγάλη περσική δύναμη στή στεριά κι ἔκαψε τὸν ἐχθρικό στόλο.

16. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι στάθηκαν γιὰ τὸν Ἑλληνισμό ἕνα γεγονός μέ τεράστια σημασία, πού τ' ἀποτελέσματά του παρουσιάστηκαν καθαρὰ στή διάρκεια τοῦ 5ου αἰ., τὴν ἐποχὴ δηλαδή πού σημειώνεται ἡ πιὸ δημιουργικὴ περίοδος καί σταθεροποιεῖται ἕνας πρωτόφαντος πολιτισμός.

Γιατί νίκησαν οἱ Ἕλληνες. Μιά χούφτα ἄνθρωποι ἀντιστάθηκαν στή μεγαλύτερη καί πλουσιότερη αὐτοκρατορία τῆς ἐποχῆς καί νίκησαν. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ ἔδειξαν πόσο μικρὴ σημασία ἔχει ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ στοὺς στρατοὺς, ἀν δὲν θερμαίνῃ τις ψυχές τῶν ἀγωνιστῶν ἢ φιλοπατρία καί ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ἔστειλε σὲ ἄλλῃ ἡπειρὸ ἕνα στρατὸ μωσαϊκό, πού τὸν ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες ἀπὸ κάθε κατακτημένο κράτος. Δὲν ὑπῆρχε συνοχὴ μεταξύ τους, κι οὔτε πολεμοῦσαν γιὰ ἰδανικά. Μοιραία διαλύθηκε ἡ τεράστια ἐκείνη δύναμη στὴν ἀπόφαση τῶν λιγοστῶν Ἑλλήνων νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ μικρὰ κράτη τους, καί γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ἐλευθερία τους, ἕνα μεγάλο ἀγαθὸ ἔξαφανισμένο στὴν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Δαρείου, τοῦ Ξέρξη καί τοῦ Μαρδονίου.

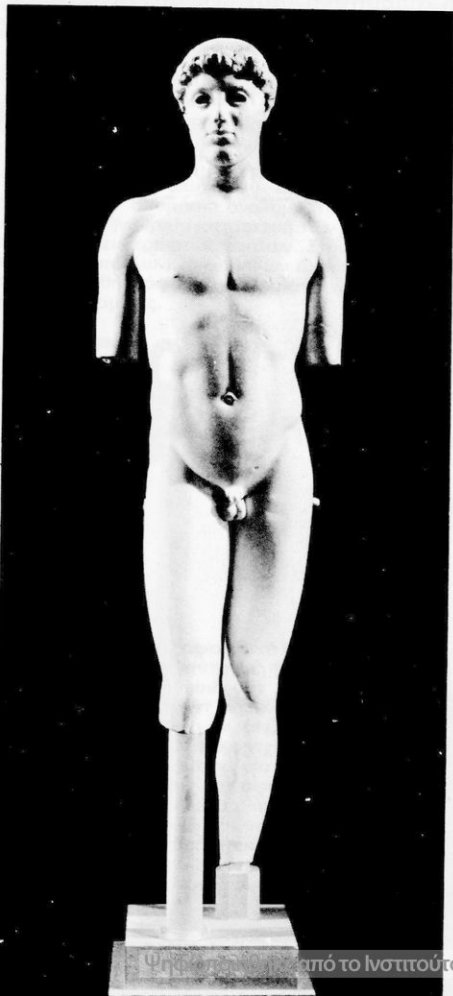

Λίθινο ἀντίγραφο τοῦ περίφημου χάλκινου πρωτοτύπου τοῦ γλύπτη Μύρωνος, τοῦ Δισκοβόλου. Ὁ ἀθλητὴς παριστάνεται τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς πού ἐτοιμάζεται νὰ ρίξῃ τὸ δίσκο, κι ἔτσι ὁ καλλιτέχνης ἔχει ὅλη τὴν εὐκαιρία νὰ τονίσῃ τὴν ἐνταση τῶν μελῶν του. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ χαμένου πρωτοτύπου βρισκόται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στή Ρώμη. Ἔργο τοῦ λεγόμενου «αὐστηροῦ ρυθμοῦ», πού ὁ Μύρων ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἐκπροσώπους του.

Οί συνέπειες τῆς νίκης. Οί λίγοι, ἔτσι, νίκησαν τοὺς πολλοὺς. Τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι ἡ περηφάνια κι ἡ αὐτοπεποίθηση ποὺ οἱ Ἕλληνες ἀπόκτησαν, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνέλπιστη ἐπιτυχία. Ἐνίωσαν τὴν ἀνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ τους, καὶ μ' αὐτὸ τὸν ψυχικὸ πλοῦτο προχώρησαν καὶ δημιούργησαν τὸ μεγάλο αἶώνα στὴν πολιτικὴ, στὴν τέχνη καὶ στὰ γράμματα.

Ἄν ἡ Ἑλλάδα χανόταν τότε, δὲ θὰ ἐβλεπε ποτὲ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου τὸ θαῦμα τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα, ποὺ ἀκόμη καὶ σήμερα, πλάι στὶς ὑψηλὲς ἰδέες τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, θρέφει τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας (τὸν ἐλληνοχριστιανικό). Στους γεμάτους αὐτοθυσία ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους χρωστάει ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς τεράστια ὀφειλὴ.

Ο ρόλος τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀθῆνα πρόσφερε πᾶνω ἀπ' ὅλες τὶς πόλεις τότε. Σὰ νὰ ἐνηλικιώθηκε ξαφνικὰ κι ἐνίωσε ποιά ἦταν ἡ ἀποστολὴ τῆς στὸν κόσμο, μὲ μεγάλη σοβαρότητα κι αἴσθημα εὐθύνης πήρε ἡγετικὴ θέση καὶ κατόρθωσε νὰ ἀνταποκριθῆ θαυμαστὰ στὴν τόσο κρίσιμη περίσταση.

Τὸ «παιδί τοῦ Κριτίου». Ἄγαλμα νεαροῦ ἐφήβου, ἔργο πρωτότυπο, σὲ μάρμαρο, τοῦ περιφήμου γλύπτη Κριτίου – ἦταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ποὺ φιλοτέχνησαν μετὰ τὴ φυγὴ τῶν Περσῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὸ σύμπλεγμα τῶν Τυραννοκτόνων, ποὺ στήθηκε στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ ἀγαλμα αὐτὸ φαίνεται ἡ ἐλαφριά μελαγχολία ποὺ καθρεφτίζεται στὰ πρόσωπα μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Κυρίως, ὅμως, ἀξίζει νὰ προσέξει κανεὶς τὴν ἀλλαγὴ στὴ στάση τοῦ σώματος, συγκρίνοντας αὐτὸ τὸ ἔργο μὲ τὸν Κοῦρο Ἀριστόδικο, ἕνα ἔργο τοῦ 490 π.Χ. Τώρα, βγαίνει ἐμπρὸς τὸ δεξι, κι ὄχι τὸ ἀριστερὸ πόδι, καὶ τὸ κορμὶ ζυγίζεται κανονικὰ ὡς τὸ τελευταῖο μέλος του, ὕστερα ἀπὸ τὴ στάση αὐτὴ τῆς ἀνάπαυσης. Κάθε λεπτομέρεια τοῦ σώματος ἀποπνέει δύναμη κι ὀλόκληρο τὸ ἔργο ξεχωρίζει γιὰ τὴν τέλεια πραγματικὰ ἐργασία του. Ἔργο τοῦ 480 π.Χ. περίπου. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ «κὸρη τοῦ Εὐθυδικοῦ» (ἀριστερὰ) καὶ ὁ «Ξανθὸς ἐφηβος» (δεξιὰ), δύο ἀριστουργηματικὰ ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ, κάπως συνοφρυωμένο, ὄφρος τῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιὰ ἔργα ἐξαιρετικῆς ποιότητος: ἡ κὸρη ὀνομάζεται συμβατικὰ ἔτσι, γιατί ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἀφιέρωσε στὴν Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηναίων στὴ θεὰ Ἀθηνά, λεγόταν Εὐθυδικός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἔργου, ποῦ διατηρεῖται, μὲ τὴν ἐνεπίγραφη βάση του. Ὁ ἐφηβος, εἶναι τὸ κεφάλι ἐνὸς κούρου τῆς ἐποχῆς, σὲ φυσικὸ μέγεθος. Ὀνομάστηκε Ξανθός, γιατί ὅταν βρέθηκε χρυσοῖζαν τὰ μαλλιά του, ἀπὸ τὰ ἴχνη τοῦ χρώματος ποῦ εἶχαν βάλει στὴν ἀρχαιότητα στὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ δείξουν πᾶς τὰ μαλλιά του ἦταν ξανθὰ. Ἔργα τοῦ τέλους τῆς δευτέρης δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἁ αὐστηρὸς ρυθμὸς (479-450 π.Χ.). Καλύτερα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο ἡ τέχνη τῶν τριάντα χρόνων μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἀντικατοπτρίζει αὐτὴ τὴν ἐντονη ἀλλαγὴ στὴ νοοτροπία τῶν Ἀθηναίων κι ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Τὰ τριάντα χρόνια μετὰξὺ 479-450 π.Χ. τὰ λένε στὴν ἱστορία τῆς Τέχνης *αὐστηρὸ ρυθμὸ*. Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι φανερὴ: Τὸ κορμὶ στὰ ἀγάλματα στερεώνεται πιά μὲ ἄλλο τρόπο σὲ μιά στάση φυσικὴ καὶ ζυγισμένη. Τὸ χαμόγελο χάνεται ἀπὸ τὰ πρόσωπα, ἀντίθετα μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο, τότε ποῦ ἀκόμη κι ὅταν ἦταν πληγωμένος ἢ ἐτοιμοθάνατος ὁ ἄνθρωπος, χάραζε στὴ μορφή του τὸ «ἀρχαῖκό» μειδίαμα. Αὐστηρὴ συλλογὴ καὶ συγκέντρωση χαρακτηρίζει τὴν ἔκφραση στὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν ἄλλων γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς, ποῦ εἶναι γεμάτα χυμὸ, φλόγα καὶ δύναμη.

1. Μιά σειρά από λαμπρές νίκες στο Μαραθώνα (490), στη Σαλαμίνα (480) και στις Πλαταιές (479) γλίτωσαν τους Έλληνες από το φοβερό Περσικό κίνδυνο.
2. Στις συγκρούσεις με τους Πέρσες φάνηκε η αξία των Αθηναίων, που αρχικά με το Μιλτιάδη κι ύστερα με το Θεμιστοκλή κατόρθωσαν και τους Έλληνες να βοηθήσουν να κερδίσουν τις λαμπρές νίκες, και το γόητρο της πόλης τους να υψώσουν.
3. Αξέχαστη έμεινε μέσ στους αιώνες η θυσία του Λεωνίδα με τους 300 Σπαρτιάτες του στη μάχη των Θερμοπυλών.
4. Οι αγώνες εναντίον των Περσών δυνάμωσαν το φρόνημα των Ελλήνων. Ένωμένοι προσωρινά ξέφυγαν τον κίνδυνο. Μιά χούφτα ανθρώπων κατόρθωσε και νίκησε απέραντη αυτοκρατορία, μόνο γιατί ήθελε να ζήσει ελεύθερη κι είχε το αίσθημα πως μάχεται για να σώση την πατρίδα που υπεραγαπούσε.
5. Η αυτοπεποίθησή κι η περηφάνια που δημιούργησε ή νίκη, οδήγησαν στο θαύμα του πέμπτου αιώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ο χαρακτήρας του Θεμιστοκλέους:

«Φαίνεται πως τα πολιτικά τράβηξαν το Θεμιστοκλή γρήγορα και ζωηρά, και έντονη όρμη τόν κυριέψε για τη δόξα... κι ήταν τόσο παράφορος για τη δόξα... ώστε νέος ακόμα, όταν έγινε η μάχη εναντίον των βαρβάρων στο Μαραθώνα και διαφημίστηκε ή στρατηγία του Μιλτιάδη, αυτός φαινόταν σκεπτικός πολλές φορές, και τις νύχτες έμενε άγρυπνος, δεν πήγαινε στα σύνηθισμένα συμπόσια κι έλεγε σε κείνους που τον ρωτούσαν κι άπορούσαν για την αλλαγή της ζωής του, πως δεν τον άφηνε να κοιμηθή το τρόπαιο του Μιλτιάδη. Γιατί οι μὲν αξιοί νόμιζαν πως ή ήττα των βαρβάρων στο Μαραθώνα ήταν το τέλος του πολέμου, ενώ ο Θεμιστοκλής πως ήταν ή αρχή μεγαλύτερων αγώνων και γι' αυτούς ετοίμαζε πάντοτε τον εαυτό του για το συμφέρον ολόκληρης της Ελλάδας...».

Πλουτάρχου, «Βίος Θεμιστοκλέους», κεφ. 3 (Μετ. Α.Κ.)

2. [Η ναυμαχία της Σαλαμίνας:

«Μα ή νύχτα προχωρεί, κι οι Έλληνες κρυφά δρόμο ν' ανοίξουν από πουθενά δὲ δοκιμάζουν· όταν όμως με τ' ασπρα τ' άπια της ή μέρα φωτοπλημμύριση άπλωσε σ' όλο τόν κόσμο, μία πρώτ' άκούστηκε άπ' το μέρος των Ελλήνων βουή τραγουδιστά με ήχο φαιδρό να βγαίνει και δυνατ' αντιβούιζαν μαζί κι οι βράχοι του νησιού γύρω, ενώ τρομάρα τους βαρβάρους έπιασεν όλους, που έβλεπαν πως γελαστήκαν. Γιατί δεν ήταν για φευγιά που έψαλλαν τότε σεμνόν παιάνα οι Έλληνες, μα σαν να όρμούσαν μ' ολόψυχη καρδιά στη μάχη, ενώ όλη ως πέρα τη γραμμή των τής σάλπιγγας φλόγιζε ό ήχος· κι άμέσως τὰ πλαταγιστά μεμιάς κουτιά τους χτυπούνε με το πρόσταγμα τη βαθιάν άρμη και δεν άργούνε να φανούν όλοι μπροστά μας. Το δεξι πρώτο, σε γραμμή, κέρας έρχόνταν μ' όλη την τάξη, κι έπειτα κι ό άλλος ό στόλος

ἀπὸ πίσω ἀκλουθᾶ· καὶ τότε ἦταν ν' ἀκούσης
φωνὴ μεγάλη ἀπὸ κοντά: «Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων
γενναῖα παιδιὰ! νὰ ἐλευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναῖκες καὶ τῶν πατρικῶν θεῶν σας
νὰ ἐλευθερώσετε τὰ ἱερά καὶ τῶν προγόνων
τοὺς τάφους· τώρα γιὰ ὅλα νὰ ποὺ πολεμᾶτε»].

Αἰσχύλου, «Πέρσαι» στ. 386 κ.έ. (Μετ. Ἰ. Γρυπάρη)

3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται βιαστικά:

«Τείχισαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πολιτεία τους, μέσα σὲ λίγο διάστημα καὶ εἶναι φανερό ἀκόμα
καὶ τώρα πῶς τὸ χτίσιμο ἐγίνε βιαστικά. Γιατὶ ἡ πρώτη σειρὰ ἀπὸ κάτω εἶναι ἀπὸ
λογῆς-λογῆς πέτρες, ποὺ ἐδῶ κι ἐκεῖ δὲν εἶναι ταιριασμένες κολλητά, ἀλλὰ βαλμένες
ὅπως τις ἔδιναν οἱ βοηθοί, καὶ μπήκαν στὸ τεῖχος πολλές στήλες ἀπὸ τάφους κι ἄλλες
δουλεμένες πέτρες. Γιατὶ ὁ περίγυρος τοῦ τεῖχους ἐγίνε μεγαλύτερος καὶ βγήκε ἔξω ἀπὸ
τὴν πολιτεία καὶ γι' αὐτὸ βιαστικά τὰ μετακίνησαν ὅλα ἀλογάρισστα. Ὑστερα πρόσταξε
ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ χτίσουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέρη στὰ τεῖχη τοῦ Πειραιᾶ (ποὺ εἶχε γίνει
ἀρχῆ πρωτύτερα ὅταν ἦταν γιὰ ἓνα χρόνο ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας πρῶτος), γιατί πίστευε
πῶς ἡ τοποθεσία ἦταν κατάλληλη ἀφοῦ εἶχε τρία φυσικὰ λιμάνια καὶ πῶς τώρα ποὺ
εἶχαν γίνει ναυτικοὶ θὰ συντελοῦσε πολὺ νὰ δυναμῶσει ἡ Ἀθήνα (γιατὶ πρῶτος αὐτὸς
τόλμησε νὰ πῆ πῶς πρέπει νὰ πιαστοῦν ἀπὸ τὴ θάλασσα) καὶ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἀνά-
πτυξε παράλληλα τὸν Πειραιᾶ μὲ τὴν Ἀθήνα».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 93 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

4. [Ἡ Ὁ Γ' Μεσσηνιακὸς πόλεμος – Κίμων:

«Καθὼς ὁ πόλεμος τοὺς (τῶν Σπαρτιῶν) μὲ τοὺς ἐπαναστάτες τῆς Ἰθώμης πήγαине
σὲ μάκρος, οἱ Λακεδαιμόνιοι ζήτησαν τὴ βοήθεια καὶ ἄλλων συμμάχων καὶ τῶν Ἀθη-
ναίων· κι αὐτοὶ πήγαν μὲ στρατηγὸ τὸν Κίμωνα καὶ ὄχι λίγο στρατό. Εἶχαν ζητήσει τὴ
βοήθειά τους ἰδίως γιατί εἶχαν τὴ φήμη πῶς εἶναι πολὺ ἀξιοὶ καὶ ἀπὸ τὸν ἄξιον ἐναντίον
ὄχυρωμάτων καὶ ἡ πολιορκία εἶχε τόσο μακρύνει γιατί ὑστεροῦσαν οἱ Σπαρτιάτες σ'
αὐτό. Γιατὶ ἀλλιῶς θὰ εἶχαν κυριέψει τὸ μέρος μὲ ὀρμητικὴ ἐπίθεση. Κι ἀπ' αὐτὴ τὴν
ἐκστρατεία βγήκε γιὰ πρώτη φορά στὰ φανερά ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους
καὶ τοὺς Λακεδαιμόνιους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δηλαδὴ, ἀφοῦ δὲν ἔπεφτε τὸ φρούριο μὲ τὶς
ἐπιθέσεις, φοβήθηκαν τὴν τόλμη τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὴν κλίση τους πρὸς καινούριους
θεσμούς, κι ἐπειδὴ συνάμα τοὺς θεωροῦσαν ἀπὸ ἄλλη φυλὴ, φοβήθηκαν μήπως ἂν
μείνουν, παρασυρθοῦν ἀπὸ τοὺς πολιορκημένους τῆς Ἰθώμης καὶ κἀνουν κανένα πρα-
ξικώπημα καὶ τοὺς ἐδιώξαν, μόνους αὐτοὺς ἀπ' ὅλους τοὺς συμμάχους· δὲν ἐφανέρω-
σαν βέβαια τὴν ὑποψία τους, λέγοντας μόνο πῶς δὲν τοὺς χρειάζονται ἄλλο. Οἱ Ἀθη-
ναῖοι ὅμως εἶχαν γεννηθῆ ὑποψίες· καὶ ἐπειδὴ τὸ θεώρησαν προσβολὴ καὶ πῶς δὲν
τοὺς ἀξίζε τέτοια μεταχείριση ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμόνιους, ἀμέσως μόλις γύρισαν, κατέ-
λυσαν τὴν συμμαχία ποὺ εἶχαν κάμει μαζὶ τους ἐναντία στοὺς Πέρσες κι ἔκλεισαν συμμα-
χία μὲ τοὺς Ἀργεῖους, ποὺ ἦταν ἐχθροὶ τῆς Σπάρτης»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 102 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

5. [Τὸ τέλος τοῦ Κίμωνος στὸ Κίτιο τῆς Κύπρου:

«Ἀργότερα, ἀφοῦ μεσολάβησαν τρία χρόνια ἐγίνε συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Πελοποννη-
σίων καὶ Ἀθηναίων γιὰ πέντε χρόνια κι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπιχείρησαν πόλεμο μ' ἑλληνικὴ
πολιτεία, ἀλλὰ ἔκαμαν ἐκστρατεία στὴν Κύπρο μὲ διακόσια καράβια δικά τους καὶ συμ-
μαχικά, μὲ στρατηγὸ τὸν Κίμωνα. Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Κίμων κι ἔλειψαν οἱ τροφές,
ἀποσύρθηκαν ἀπὸ τὸ Κίτιο· κι ἀφοῦ ἀρμένισαν στ' ἀνοιχτὰ τῆς Σαλαμίνας στὴν Κύπρο
ἐναυμάχισαν μὲ τοὺς Φοίνικες καὶ τοὺς Κίλικες, καὶ συνάμα βγήκαν καὶ πολέμησαν στὴν
στεριά»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 112 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

Καταστροφική ή έλλειψη ενότητας ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Ο μεγάλος αγώνας εναντίον των βαρβάρων είχε την τελευταία στιγμή ενώσει τους Έλληνες. Όταν όμως ήρθε ο καιρός της ειρήνης, κάθε σπουδαία ελληνική πόλη-κράτος θυμήθηκε τα παλιά κι είδε τις άλλες πόλεις όχι σα μονάδες του ίδιου έθνους, αλλά σαν αντιπάλους. Κι ενώ η νίκη των Έλλήνων στους Περσικούς πολέμους στάθηκε μιὰ στιγμή έκπληκτική στην ιστορία τους, με συνέπειες ανυπολόγιστα μεγάλες, η έλλειψη ενότητας, άμεσως ύστερα από το έξοχο φεγγοβόλημα της εποχής του Περικλέους, οδήγησε σε άτελειωτη σειρά εμφυλίων πολέμων, που τελικά πλήγωσαν ανεπανόρθωτα την Ελλάδα. Έτσι οι Έλληνες με τὰ ίδια τους τὰ χέρια συντριψαν ό,τι είχαν με τόση πνοή και με τόση προσπάθεια δημιουργήσει.

Στὰ πρώτα πενήντα χρόνια – τή λαμπρή Πεντηκονταετία – η Άθήνα πήρε την ήγερτική θέση και πρόβαλε τὸ «ελληνικό θαύμα», δημιουργώντας με τὸ μεσουρημά της τὸν «χρυσὸν αἰῶνα».

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ – ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

Ύπόφαση νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ ἀλύτρωτοι Έλληνες. Οἱ Ἀθηναῖοι, θαμπωμένοι κι οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὴν ἐπιρροή που ἀπόκτησαν στὶς ελληνικές πόλεις, πίστεψαν χρέος τους νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα τῶν ἀλύτρωτων Ἑλλήνων στὰ νησιά και στὴ Μ. Ἀσία, που βρίσκονταν ἀκόμα στὴν κατοχή τῶν Περσῶν.

Ἀρχικά, μόνο, ἡγούνται οἱ Σπαρτιάτες. Στὸ πρόγραμμα αὐτό, γιὰ ἐλάχιστο δῶσημα, ἠγήθησαν οἱ Σπαρτιάτες. Μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πausανία τὰ ελληνικά καράβια ἐλευθέρωσαν τὰ νησιά στὸ Αἴγαιο και τράβηξαν γιὰ τὴν ἀνάκτηση

Τὸ κεφάλι τοῦ χάλκινου ἠνίοχου που ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῶν Δελφῶν. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, που δείχνει τὴ θαυμασία ἐπεξεργασία και τὴν ἐξαιρετὴ δομὴ τοῦ σώματος σ' αὐτὴ τὴν ἐποχή, ἐνῶ παράλληλα ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ θαυμάσιο πρόσωπο. Ὁ ἠνίοχος διατηρεῖται ὀλόκληρος – τοῦ λείπει μονάχα τὸ ἀριστερὸ χέρι. Στὸ δεξιὸ κρατοῦσε τὰ χαλινάρια τῶν ἀλόγων τοῦ ἄρματος, που ἔχει χαθῆ – διατηροῦνται μονάχα τρία πόδια και οὐρᾶ ἀλόγου. Στὸ γεμάτο δύναμη θελκτικὸ πρόσωπό του ξαφνιάζουν τὰ θαυμάσια μάτια, που φιλοτεχνήματα ἀπὸ διάφορα ὑλικά, ἀποδίδουν τὰ χρώματα τὰ πραγματικά τοῦ ματιοῦ, σὲ ὅλες τὶς ἀποχρώσεις του, και ταυτόχρονα δίνουν μοναδικὴ ζωντάνια στὸ ἔργο. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀφιέρωμα τοῦ τύραννου τῆς Γέλας Πολυζᾶλου, που νίκησε σὲ ἀρματοδρομία στοὺς Δελφοὺς, τὸ 475 π.Χ. Ἔργο τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη Πυθαγόρα τοῦ Ρηγίνου, ἴσως.

των Σπενών στον Έλλησποντο, παίρνοντας τη Σηστό κι ύστερα τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ὑστερα ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς οἱ Σπαρτιάτες ἀποσύρθηκαν. Τὰ προβλήματα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τους, φλογερὰ πάντα καὶ κρίσιμα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πανελλήνια πολιτικὴ καὶ νὰ περιοριστοῦν στὴ χώρα τους. Δὲν ἀγαποῦσαν ἐξάλλου ποτὲ τὶς μακρινὲς ἐπιχειρήσεις.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνουν τὴν ἡγεσία. Οἱ Πέρσες εἶχαν προσωρινὰ ἀποσυρθῆ, κανεὶς ὅμως δὲν ἤξερε πότε θὰ γύριζαν πίσω κι ἂν θ' ἄφηναν τὴν Ἑλλάδα ἡσυχὴ γιὰ καιρὸ. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἔπρεπε ν' ἀγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ κι ἓνας ἀρχηγὸς ποὺ νὰ ὀργανώσῃ ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ οἱ Σπαρτιάτες ἄφησαν ἐλεύθερο τὸ δρόμο καὶ περιορίστηκαν στὰ θέματα τῆς Πελοποννησιακῆς Συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία κι ἀποφάσισαν νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὴν προστασία τῶν νησιῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Τοὺς τὸ εἶχαν ἐξάλλου ζητήσῃ οἱ τελευταῖες. *Ἔτσι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἦταν ἡσυχες γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ τους ἀσφάλεια καὶ θὰ μπορούσαν ν' ἀφοσιωθοῦν στὰ καθημερινὰ τους ἔργα.*

Α' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἡ Δῆλος γίνεται ἔδρα τῆς. Τὸ 478/7 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία μετὰ τὴν Εὐβοία, τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τὶς περιοσότερες Κυκλάδες, τὴ Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, καὶ πολλὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Προποντίδας. Ἐδρα τῆς ὀρίστηκε ἡ ἱερὴ Δῆλος κι ἀρχηγὸς ἡ Ἀθήνα.

Ὁ «δικαίος» Ἀριστείδης. Στὸν Ἀριστείδη, ποὺ τὸν εἶχαν ξεχωρίσει οἱ ἄλλοι Ἕλληνες γιὰ τὴ λαμπρὴ του συμπεριφορὰ στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς Προποντίδας, ἀνάθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ρυθμίσῃ τὶς ὑποχρεώσεις καθε πόλης. Στὴ δύσκολη αὐτὴ ὑπόθεση, ὁ «δικαίος» Ἀθηναῖος τόσο σωστὰ τακτοποίησε τὰ πάντα, ὥστε δὲν ἀκούστηκε τὸ παραμικρὸ παράπονο.

Οἱ ὅροι τῆς συμμαχίας. Ὅλες οἱ πόλεις θεωροῦνταν ἴσες μετὰξὺ τους στὴ συμμαχία, τὶς ἐπιχειρήσεις μόνον θὰ τὶς κατεῦθνε ἡ Ἀθήνα. Ἄλλες θὰ ἔδιναν καράβια (οἱ μεγαλύτερες) κι ἄλλες χρήματα, ποὺ θὰ φυλάγονταν στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Δῆλο. Ἡ εἰσφορὰ αὐτὴ σὲ πλοῖα ἢ χρήματα ἦταν ἐτήσια.

2. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΟΣ

Τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο. Οὐσιαστικὸ πρόβλημα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας ἦταν τὸ ἐμπόριό τῆς ποὺ ὀλοένα ἀνέβαινε. Γι' αὐτὸ, μετὰ τὸ δυνατό τῆς στόλο θέλησε νὰ ἐλέγξῃ τοὺς ἐμπορικὸς δρόμους στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἀπὸ τὸν Ἑλλησποντο ὡς τὴν Κύπρο, ὅπου ἀκόμη ἀρμένιζαν ἐλεύθερα τὰ περσικὰ καράβια.

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κίμωνος. Τὸν σπουδαῖο αὐτὸν ἀγῶνα τὸν ἀνάθεσαν σὲ ἓνα μεγάλο στρατηγὸ, τὸν Κίμωνα, γιὸ τοῦ Μιλτιάδη. Εὐγενικός, γενναῖος καὶ συνετὸς ὁ Κίμων θεμέλιωσε τὴ ναυτικὴ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντίθετος στὸ χαρακτηριστὴ καὶ οἱ σὶς πειροθῆσεις ἀπὸ τὸ μεγάλο Θεμιστοκλῆ, ἀκολούθησε ὡστόσο τὴν πολιτικὴ ποὺ χάραξε ἐκεῖνος, μετὰ πρόγραμμα τὴν ἀνάδειξη τῆς Ἀθήνας σὲ πρώτη ναυτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

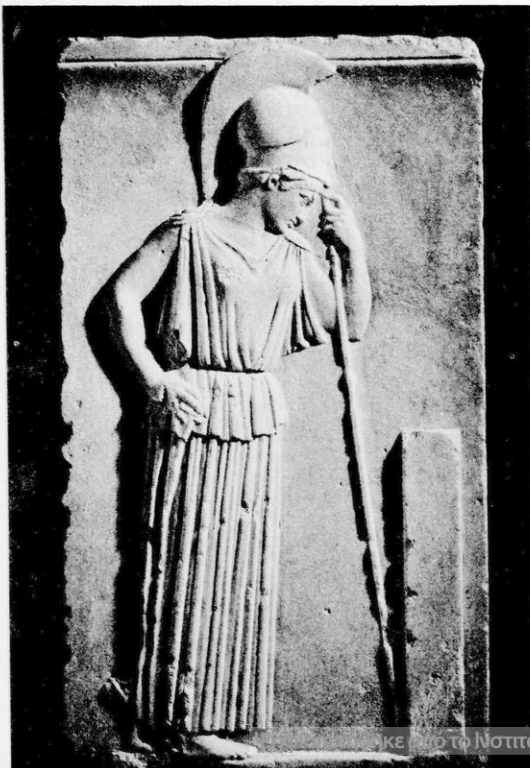
Δικὴ του γραμμὴ ἦταν ὄχι ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἡ συνεννόηση καὶ ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. [Ὁ Πλούταρχος, ἓνας μεταγενέστερος συγγραφέας, τὸν ὀνομάζει «ἑλληνικὸ ἡγεμόνα»]. Κι ἐπειδὴ πίστευε πῶς ἔπρεπε νὰ διατηρήσουν φιλικὸς δεσμοὺς οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν Σπάρτη, ἐργάστηκε πολὺ γι' αὐτὴ τὴν ιδέα.

Οί έπιτυχίες του Κίμωνος. Ή νίκη στον Εϋρυμέδοντα. Ξεκαθάρισε τούς φοβερούς πειρατές τής Σκύρου και με μιά σειρά νίκες του εξασφάλισε στους Έθνηναίους τή συμμαχία τών ελληνικών πόλεων στα παράλια τής Μακεδονίας, τής Θράκης, καθώς και αρκετών πόλεων στα παράλια τής Κιλικίας, τής Καρίας και τής Παμφυλίας (ΰστερα από τή θαυμαστή νίκη εναντίον του Περσικού στόλου, στον ποταμό Εϋρυμέδοντα, τὸ 467 π.Χ.). Ή τεράστια αὐτὴ νίκη του Κίμωνος ἐλευθέρωσε τὸ Αἰγαίο ἀπὸ τούς Πέρσες κι ἔδωσε τὴν εὐκαιρία ν' ἀναπτυχθῆ πολὺ τὸ ἀθηναϊκὸ ἔμπόριο.

Στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τής Ἀθήνας, ἐνῶ ὑπῆρχε ἀκόμη ὁ Θεμιστοκλῆς, κυριάρχησε ἡ γραμμὴ τοῦ Κίμωνος, ποὺ συνεργαζόταν στενὰ μετὸν Ἀριστείδη (ἀνῆκε κι αὐτὸς στὸ ἀριστοκρατικὸ κόμμα).

3. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

Οί ἀπόψεις τοῦ Θεμιστοκλέους. Σκληρὴ τύχη περίμενε τὸν ἔμπνευστὴ τής νίκης τής Σαλαμίνας. Μετὴν ἀφάνταστὴ διορατικότητά του κατάλαβε πῶς κάποτε θὰ ἔφτανε ἡ ὥρα νὰ συγκρουστῆ ἡ Ἀθῆνα μετὴ Σπάρτη. Ήταν δυὸ κόσμοι ὁλότελα ἀντίθετοι κι ἡ συνεννόηση μεταξύ τους, ὅσο κι ἂν τὴν πίστευε δυνατὴ ὁ Κίμων, ἦταν γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ ἀπραγματοποίητη. Τὸ ἄγρυπνο μάτι του, ἐξάλλου, και τὸ ἐξοχο αἰσθητήριό του τὸν προειδοποιούσαν πῶς, γρήγορα, ὄχι μόνο ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ κι ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις, ἰδιαίτερα τὰ Μέγαρα κι ἡ Κόρινθος, ποὺ ἡ ἀνθηση τής Ἀθήνας τίς ἔριχνε στὴ σκιά, δὲ θὰ τῆς συγχωροῦσαν τὰ πρωτεία ποὺ τόσο ἀπροσδόκητα εἶχε ἀποκτήσει.

Μαρμάρينو ἀνάγλυφο μετὰ παράσταση Ἀθηνᾶς ποὺ φορεῖ τὴν περικεφαλαία τῆς και στηρίζεται στὸ δόρυ τῆς. Τὸ βλέμμα τῆς φαίνεται συγκεντρωμένο σὲ μιά στήλη χαμηλὴ ποὺ βρίσκεται πλάι τῆς. Ἐχει δημιουργηθῆ ἀπορία στοὺς εἰδικούς τί νόημα ἔχει ἡ συλλογισμένη μορφή τῆς θεᾶς ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴ στήλη. Ὑποθέτουν πῶς ἴσως εἶναι στήλη μετὰ ὀνόματα πεσόντων στοὺς μακροχρόνιους πολέμους ποὺ ἀκολούθησαν τὸν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀπελευθερωτικὸς ἀγῶνας, ἐν δτου ἐλευθερωθῶν οἱ θάλασσοι ἀπὸ τὸν Περσικὸ στόλο. Σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες, στοὺς ὁποίους πρωτοστάτησε ὁ Κίμων, χάθηκαν πολλοὶ νεαροὶ Ἀθηναῖοι, γι' αὐτὸ ὑποτίθεται πῶς ἡ ἔκφραση τῆς θεᾶς εἶναι τόσο θλιμμένη. Σύμφωνα μετὰ ἄλλην ἀποψη, ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἀπλῶς χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς ποὺ κατασκευάστηκε τὸ ἔργο, και ἡ θεὰ ἀπλῶς κοιτάζει τὸν «ὄρο» (δηλ. τὸ λίθο ποὺ προσδιορίζει τὰ σύνορα τοῦ ἱεροῦ τῆς) ἡ ἔχει βυθιστὴ στὴν ἀνάγνωση τῶν λογαριασμῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς. Ὅρισμένοι ἀρχαιολόγοι πιστεύουν πῶς ἡ στήλη εἶναι ἀφίερωμα τῶν τεχνιτῶν ποὺ χτίσανε τὸ Κιμῶναιο τεῖχος. Γύρω στὸ 460 π.Χ. Κοπάζτε πόσο ὠραία εἶναι ζυγισμένη ἡ παράσταση πάνω στὴν ὀρθογώνια πλάκα. Ή ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔμπρὸς γερητὴ στάση τῆς θεᾶς και τὸ δόρυ ὅπου αὐτὴ στηρίζεται, σχηματίζουν ἕνα τρίγωνο ποὺ κλείνει μετὰ τοῦ θαυμασίου κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ ὀχύρωση τῆς Ἀθήνας. Ἐνῶ ἀνοικοδομοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν κουρσεμένη τους πόλη, ὁ Θεμιστοκλῆς πρότεινε νὰ τὴν περιζώσουν μὲ τεῖχος ἰσχυρό, κὶ ἐκεῖνη καὶ τὸν Πειραιά. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφεραν μεγάλη ἀντίδραση σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο. Βάζοντας, λοιπόν, τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑψώσουν ὅσο γινόταν γρηγορότερα, καὶ μ' ὅποιο ὑλικὸ ἔβρισκαν ἐμπρὸς τους, τὰ τεῖχη, ξεκίνησε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ πᾶγι γιὰ συνεννοήσεις στὴ Σπάρτη. Εἶδαμε, πῶς ὁ ἐξοχος πολιτικός, ὅπου δὲν μπορούσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀπόφασή του, ἔβρισκε τρόπο νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ μὲ πλάγια μέσα.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλέους. Οἱ Σπαρτιάτες. Φτάνοντας στὴ Σπάρτη, ἀργοποροῦσε νὰ συναντηθῇ μὲ τοὺς Ἐφόρους, ἔχοντας συνεννοηθῇ μὲ τοὺς συμπολίτες του νὰ τὸν εἰδοποιήσουν, μόλις τὸ χτίσιμο τῶν τευχῶν θὰ εἶχε ἀρκετὰ προχωρήσει. Ἔτσι, ὅταν ἔφτασε τὸ μήνυμα, κὶ ἐπισκέφθηκε τὶς ἀρχές τῆς Σπάρτης, στὴ νέα τους ἀρνηση ἢ ἀπάντηση ἦταν ἔτοιμη: *τὰ τεῖχη ποῦ θ' ἀσφάλιζαν τὴν Ἀθήνα εἶχαν πιά ὑψωθῇ ἀρκετὰ.*

Τὸ περιστάτικὸ αὐτὸ στάθηκε μοιραῖο γιὰ τὸ Θεμιστοκλή. Οἱ Σπαρτιάτες δὲν τὸν συγχώρησαν ποτὲ γιὰ τὴν ἀνειλικρινεία του καί, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, τὸν ἐκδικήθηκαν.

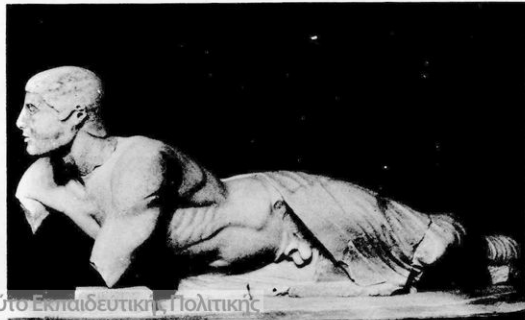
Ἁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίζεται (471 π.Χ.) Τὸ ἄστρο τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου εἶχε ἀρχίσει νὰ γέρνῃ πρὸς τὴ δύση του. Δὲν τὸν ἐβγαλαν ποτὲ πιά στρατηγὸ οἱ συμπατριῶτες του, καὶ στὴ διαμάχη μὲ τοὺς ἀριστοκρατικούς ἔχανε ὅλον. Στὸ τέλος, κατόρθωσαν οἱ ἀντίπαλοί του νὰ τὸν ἐξοστρακίσουν (471). Μὲ πληγωμένη τὴν περηφάνια ζήτησε ἄσυλο στὸ Ἄργος, ὅπου προσπάθησε, ξεκινώντας τοὺς δημοκρατικούς ἐκεῖ καὶ σ' ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου (Ἀρκάδες καὶ Ἡλείους), νὰ ἐνοχλήσῃ τοὺς Σπαρτιάτες.

Ἁ Πausanías κατηγορεῖται. Στὸ μεταξὺ, καὶ τὸν Πausanías, τὸ νικητὴ τῶν Πλαταιῶν, τὸν περίμενε ἀκόμη φοβερώτερη τύχη. Κατηγορήθηκε πῶς πρόδωσε τὶς ἀρχές τῆς Σπάρτης, ὅταν ἦταν στὸ Βυζάντιο, κὶ ὅτι ἔκαμε προσπάθεια νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ τοὺς παραδώσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν σατράπη της. Ἀφορμὴ στάθηκε τὸ θάμπωμα ποῦ ἔπαθε ὁ λιτοδαίτιος Σπαρτιάτης, ὅταν ἀντικρίζοντας τὸν ἀφάνταστο πλοῦτο τῶν Περσῶν στὸ Βυζάντιο ἔδωσε στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἄδεια νὰ ντύνεται πλοῦσια καὶ νὰ ζῇ μὲ πολυτέλεια. Καταδικασμένος σὲ θάνατο, πρόσφυγε στὸ ἱερὸ τῆς Χαλκιοῖκου Ἀθηνᾶς, ὅπου οἱ συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔχτισαν τὴν πόρτα τοῦ κτιρίου (πῆρε μέρος στὴ φριχτὴ τιμωρία ἢ μᾶνα κὶ ἡ γυναῖκα του), ἀνοίξαν τὴ στέγη καὶ τὸν ἔφησαν νὰ πεθάνῃ ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κρύο.

Οἱ Σπαρτιάτες στὴν ὑπόθεση τοῦ Πausanías βρῆκαν εὐκαιρία νὰ ἀναμειξοῦν καὶ τὸ Θεμιστοκλή. Τὸν κατηγόρησαν πῶς κάποια γράμματα τοῦ προδότη βασιλιᾶ τους ἦταν ἐνοχοποιητικὰ καὶ γι' αὐτόν.

Καταδικία τοῦ Θεμιστοκλέους σὲ θάνατο. Ἀσυλλόγιστα οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδικάσαν, τὴ φορὰ αὐτῆ, σὲ θάνατο. Δὲν εἶχε πιά, ὕστερ' ἀπ' αὐτό, ποῦ νὰ

Ἐξαιρετὸ ἔργο τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Παριστάνεται ἡ δεξιὰ γωνιακὴ μορφή ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ αἴτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν παραπτόταμο τοῦ Ἀλφειοῦ – αὐτὸς εἰκονιζόταν στὴν ἀριστερὴ γωνία – τὸν Κλαδέο. Τὰ δύο ποτάμια ὑποδηλώναν τὸ τοπίο ὅπου διεξαγόταν ἡ σκηνὴ ποῦ παριστανόταν στὸ αἴτωμα, δηλ. ἡ προετοιμασία τοῦ μυθικοῦ ἀγῶνα Πέλοπος καὶ Οἰνομάου. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς ἔχει μιὰ ἀξιοθαύμαστη ρευστότητα, ἀξία γιὰ νὰ ἀποδώσῃ μὲ ἀνθρώπινο σῶμα ἕνα ποτάμι. Ἔργο γύρω στὰ 460 π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

καταφύγη ὁ Θεμιστοκλῆς στὴν Ἑλλάδα, ὅπου σὲ κάθε στιγμή κινδύνευε ἡ ζωὴ του, ξέφυγε ἔτσι κι ἔφτασε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν Ἄρταξέρξη. Πέθανε λησμονημένος τὸ 461 π.Χ. στὴ Μαγνησίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας, ποῦ τὸν εἶχε παραχωρηθῆ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Βασιλεῖα γιὰ νὰ ζῆ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά της.

Ἡ κατηγορία ἐναντίον του δὲν ἀποδείχθηκε ποτέ, ἡ πόλη του ὁμως στερήθηκε ἄδικα τὶς ὑπηρεσίες του. Εἶναι παράξενο πὼς ἡ δημοκρατικὴ Ἀθῆνα σκληρότερα ἀπ' ὅλους μεταχειριζόταν ἐκείνους, ποῦ μόνο αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης ἔπρεπε νὰ ἐμπνέουν στοὺς πολίτες της. Κάθε πολιτικὸς ποῦ ἀποκοτοῦσε ἐπιρροὴ καὶ φήμη, ἀπὸ τὸ φόβο ποῦ αἰσθανόταν ὁ δήμος, μῆπως θελήσει νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν αἴγλη του καὶ γίνῃ τύραννος, παραμεριζόταν. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ παράξενα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Πάντως, στὴν κακοδαιμονία τοῦ Θεμιστοκλέους πρῆτει νὰ ἐπαιξαν ρόλο καὶ πολιτικὰ ἐλατήρια, μυστικὴ δραστηριότητα δηλαδὴ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων.

Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους. Τὸν ἴδιο χρόνο μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ πέθανε φτωχότατος ὁ Ἀριστείδης, κι ἡ πόλη ἀνάλαβε νὰ προικίσῃ τὶς θυγατέρες του. Ἦταν μιὰ ἄλλη μεγάλη μορφή ποῦ δὲ γλίτωσε, ὡστόσο, τὴν πικρία τῆς ἐξορίας.

Σύμπλεγμα μαρμάρινο ἀπὸ τὸ δυτικὸ αἶψωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ τὰ δυὸ τοῦ αἰτώματα ἀποτελοῦν ἀριστουργηματικὴ ἐργασία τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ποῦ διατηρήθηκε σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση καὶ ἀποτελεῖ θαυμάσιο δείγμα τῶν ἰδανικῶν αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ἐργασία ἔχει γίνῃ ἀπὸ Πελοποννήσιο γλύπτη. Στὴν εἰκόνα μας παριστάνεται ἡ Δηϊδάμεια, ἡ νύφη ποῦ παντρεύεται ὁ βασιλιάς τῶν Λαπιθῶν τοῦ Πηλίου, ὁ Πειρίθους. Στους γάμους του εἶχε καλέσει καὶ τοὺς Κενταύρους τοῦ Πηλίου. Καθὼς ὁμως αὐτοὶ μέθυσαν ἀπὸ τὸ κρασί τοῦ γαμήλιου συμποσίου, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κυριαρχήσουν στὸν ἑαυτὸ τους, ὄρμησαν νὰ ἀρπάξουν τὶς καλεσμένες γυναῖκες τῶν Λαπιθῶν, καθὼς καὶ τὴν ἴδια τὴ νύφη ποῦ παριστάνεται ἐδῶ, καθὼς ἓνας Κένταυρος ἔχει ὄρμησει νὰ τὴν ἀρπάξῃ, γιὰ νὰ τὴν ἀνεβάσῃ στὸ ἀλογίσιο αἶμα του καὶ νὰ τὴν πάρῃ μαζί του. Ἡ Κενταυρομαχία, παλαιότερα, γιὰ τοὺς Ἕλληνες συμβολίζε τὸν ἀγῶνα τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἀγρία φύση καὶ τὴν προσπάθειά τους νὰ βελτιώσουν τὸν πολιτισμὸ. Οἱ Λαπιθες συμβολίζον τοὺς εὐγενικοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ οἱ Κένταυροι τὴν ἀγρία φύση. Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, τὸ νόημα τῆς Κενταυρομαχίας διαφοροποιεῖται. Οἱ Λαπιθες συμβολίζουν πλέον τοὺς Ἕλληνες ποῦ ἀγωνίσθηκαν ἐναντίον τῶν πανίσχυρων βαρβάρων (αὐτοὶ προσωποποιοῦνται ἀπὸ τοὺς Κενταύρους) καὶ τοὺς νίκησαν. Ἔργο γύρω στὰ 460 π.Χ. ἀπὸ Πελοποννήσιο γλύπτη. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

4. Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ – Γ΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

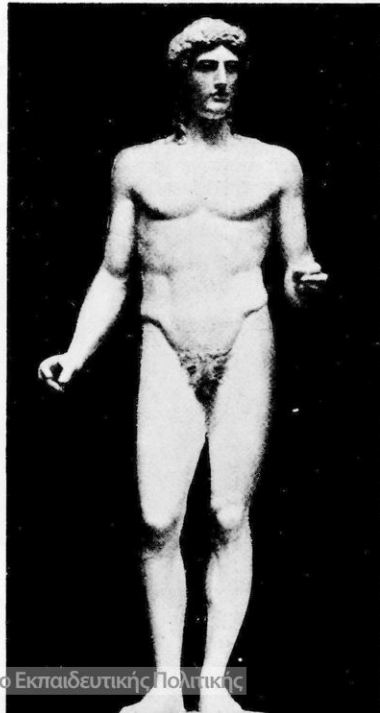
Με την πολιτική του Κίμωνος εξασφαλίστηκε σύντομη έσωτερική ειρήνη στην Ελλάδα.

Οι σύμμαχοι δυσαρεστημένοι με τους Αθηναίους. Μετά τη λαμπρή νίκη του στον Εύρυμέδοντα, η περσική απειλή είχε πολύ ξεμακρύνει, κι έπειδή όρισμένες ελληνικές πόλεις δυσφορούσαν για τη στάση των Αθηναίων, θέλησαν να φύγουν από τη συμμαχία. Οί πολίτες της Αθηναϊκής Δημοκρατίας είναι παράξενο πώς ποτέ δεν κατόρθωσαν να νιώσουν πώς ήταν ίσοι μ' αυτούς οι άλλοι Έλληνες. Μ' έντολή του δήμου, υποχρεώθηκε ο «ελληνικός ήγεμών», ο Κίμων, να καταπνίξη σκληρά την ανταρσία στη Νάξο και στη Θάσο.

Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος (464-455 π.Χ.). Το 464 ξεσηκώθηκαν στη Σπάρτη οι Εϊλωτες, ύστερα από ένα φοβερά καταστρεπτικό σεισμό. Ακολούθησε η επανάσταση των Εϊλώτων της Μεσσηνίας (Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος, 464-455 π.Χ.), που έφερε την πόλη σε πολύ δύσκολη θέση. Ζήτησαν, τότε, οι Σπαρτιάτες τη βοήθεια των Αθηναίων. Με συμβουλή του Κίμωνος δέχτηκαν εκείνοι, όρίζοντας μάλιστα τον ίδιο ως αρχηγό του εκστρατευτικού σώματος. Ή εξέλιξη που πήρε η υπόθεση ήταν άπροσδόκητη. Οί επιχειρήσεις δεν πήγαιναν καλά και, κάποια στιγμή, οί Σπαρτιάτες φάνηκαν δύσπιστοι στους Αθηναίους κι έδωσαν έντολή στον Κίμωνα να επιστρέψη με τὸ στρατό του στην Αθήνα.

Ο Κίμων, ως εισηγητής της αποστολής βοήθειας στη Σπάρτη, αντιμετώπισε μεγάλη έχθρότητα μόλις γύρισε στην Αθήνα. Οί συμπολίτες του ένιωσαν βαθιά αγανάκτηση για την προσβολή που τους είχαν κάμει οί Λακεδαιμόνιοι.

Ο Απόλλων, γνωστός ως Απόλλων του Κάσσελ γιατί τὸ καλύτερό του αντίγραφο βρίσκεται σ' αυτή την πόλη τῆς Δυτικής Γερμανίας. Πρόκειται για ένα νεανικό έργο του Φειδία, φιλοτεχνημένο στα τέλη του αύστηρου ρυθμού, που είχε στηθῆ πάνω στην Ακρόπολη των Αθηνών και παρίστανε τὸν Απόλλωνα Παρνόπιο, διάκτη του μιάσματος και κάθε είδους μόλυνσης. Αξίζει να προσέξετε τὴν μεγαλειώδη έκφραση τὸυ θεοῦ. Ο Φειδίας είναι ὁ «γλύπτης τῶν θεῶν». Με τὴ θαυμαστή του σμίλη κατόρθωσε να αποδώσῃ τὴ θεϊκότητα σὴν ανθρώπινη μορφή τῶν θεῶν.

Ἔτσι, ὁ Κίμων θεωρήθηκε υπεύθυνος γιὰ τὴν ἠθικὴ μείωση ποὺ υπέστη ἡ Ἀθήνα.

Ἐξορίζεται ὁ Κίμων. Ὡσπου νὰ κατορθώσουν οἱ Σπαρτιάτες νὰ νικήσουν στὸν πόλεμο τοὺς Μεσσηνίους, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κίμωνος πέτυχαν νὰ τὸν ἐξοστρακίσουν (461).

Στὴν Ἑλλάδα ξέσπασαν σὲ λίγο σοβαρὲς ἐμφύλιες συγκρούσεις καὶ σ' αὐτὲς ἀναμείχθηκαν Ἀθηναῖοι, Βοιωτοί, Μεγαρεῖς, Αἰγινήτες κ.ἄ.

Μεταφορὰ τοῦ συμμαχικοῦ ταμείου στὴν Ἀθήνα (454 π.Χ.). Στὸ μεταξὺ, ἡ ἄλλοτινὴ συμμαχικὴ εἰσφορὰ κατάντησε μὲ τὸν καιρὸ νὰ γίνῃ φόρος, ποὺ οἱ σύμμαχοι πόλεις πλήρωναν στὴν Ἀθήνα· τὸ 454 μάλιστα φρόντισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ μιὰν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τους στὴν Αἴγυπτο ἐναντίον τῶν Περσῶν, νὰ μεταφέρουν γιὰ ἀσφάλεια τὸ συμμαχικὸ ταμεῖο ἀπὸ τὴ Δῆλο στὴν Ἀθήνα (ἀργότερα, φυλαγόταν στὸν Παρθενῶνα).

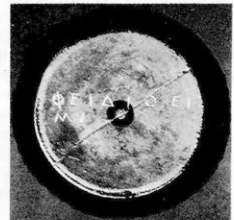
Στὴν ἐπιχείρηση τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἀθηναῖοι ἔχασαν πολλὰ πλοῖα, δικά τους καὶ τῶν συμάχων, γι' αὐτὸ καὶ ἀνησύχησαν ζωηρὰ γιὰ τὸ μέλλον τῆς συμμαχίας τους, ἐξαιτίας τῆς ἀνασύστασης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν Περσῶν. Ὑποχρεώθηκαν ὕστερ' ἀπ' αὐτό, νὰ περιορίσουν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τους στὴν καταπολέμηση τῶν περσικῶν δυνάμεων, γι' αὐτὸ κι ἐπίδιωξαν νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὴ Σπάρτη. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν δύο αὐτῶν σκοπῶν τὸ καταλληλότερο πρόσωπο ἦταν ὁ Κίμων.

Ἀνάκληση καὶ θάνατος τοῦ Κίμωνος. Μὲ εἰσήγηση τοῦ Περικλέους, ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἀνακάλεσαν ἀπὸ τὴν ἐξορία κι ἀφοῦ μὲ δική του μεσολάβηση ἔκλεισαν γιὰ πέντε χρόνια ἀνακωχὴ μὲ τὴ Σπάρτη, τὸν ἔστειλαν στὴν Κύπρο. Στὴν πολιορκία τοῦ Κιτίου πέθανε ὁ Κίμων, οἱ συμπολίτες του ὁμως συνέχισαν τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ 449 νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου).

Καλλιέιος εἰρήνη (448 π.Χ.). Τὸ 448, πάλι μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλέους, ποὺ κυριαρχεῖ πιά ὡς στρατηγὸς στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας, κλείνουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσες, ποὺ ὑπογράφεται στὰ Σούσα. Ἀρχηγὸς τῆς πρεσβείας ἦταν ὁ Καλλιέιος, ἀντρας τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνος (*Καλλιέιος εἰρήνη*). Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἀναγνώρισε μὲ τὴ συνθήκη τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας.

Τὸ κύπελλο (ἔχει κοπὴ στὸ χεῖλος) καὶ ὁ πυθμὲνας τοῦ ἴδιου ἀγγείου, μὲ τὴν ἐπιγραφή ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ (εἶμαι τοῦ Φειδία). Πιστεύεται πῶς σὲ ὦρα ἀπραξίας, ὁ μέγας γλύπτης, ποὺ μετὰ τὸ 432 φιλοτέχνησε στὴν Ὀλυμπία τὸ χρυσεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Δίος, χάραξε τὸ ὄνομά του μὲ γράμματα μάλιστα, ποὺ τὸ σχῆμα τους συνηθίζοταν τὴν ἐποχὴ ποὺ μικρὸ παιδί πῆγαινε στὸ σχολεῖο. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας

Τριακοντούτεις Σπονδαί. Τò έτος 445 π.Χ. Ἐθηναῖοι καὶ Σπαρτιάτες κλείουν εἰρήνη γιὰ τριάντα χρόνια (Τριακοντούτεις Σπονδαί) μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλέους.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἐνῶ οἱ Ἐθηναῖοι στὸ ἐξωτερικὸ προσπαθοῦν νὰ ἀπλώσουν τὴν ἡγεμονία τους, στὸ ἐσωτερικὸ φροντίζουν νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ δημοκρατικὸ τους πολίτευμα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στὸ διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας οἱ Ἐθηναῖοι ἰδρύουν τὴ μεγάλη συμμαχία, ὅπου ἐνώθηκαν 300 πόλεις. Ἀρχικά, ὅλα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας εἶναι ἴσα, σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἡ ἐγωιστικὴ τακτικὴ τῶν Ἐθηναίων μεταβάλλει τοὺς συμμάχους σὲ φορολογουμένους.
2. Ἡ Ἀθήνα συνέχισε τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν μικρασιατικῶν πόλεων ἀπὸ τοὺς Πέρσες.
3. Μὲ τὴν ἀποφασιστικότητα τοῦ Θεμιστοκλέους τειχίζεται ἡ Ἀθήνα.
4. Ἀντίπαλοι τοῦ Θεμιστοκλέους εἶναι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν: ὁ Κίμων καὶ ὁ Ἀριστείδης.
5. Κύρια πολιτικὴ τοῦ Κίμωνος ἦταν ἡ συνύπαρξη τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καὶ ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων Ἀθήνας καὶ Σπάρτης.
6. Οἱ δυὸ μεγάλοι στρατηγοὶ τῶν Περσικῶν πολέμων (Θεμιστοκλῆς καὶ Πausanίας) εἶχαν φοβερὸ τέλος.
7. Τὸ 448 κλείνεται ἡ Καλλίειος εἰρήνη καὶ τὸ 445 οἱ Τριακοντούτεις Σπονδαί.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στὴν Πεντηκονταετία, οἱ ἐλληνικὲς πόλεις πηγαίνουν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἀθήνας ἢ τῆς Σπάρτης:

«Κι ἀφοῦ ἀπόδιωξαν (οἱ Ἕλληνες) τὸν βάρβαρο μὲ τὸν κοινὸν ἀγῶνα, δὲν πέρασαν πολλὰ χρόνια καὶ χωρίστηκαν, ἄλλοι μὲ τὸ μέρος τῶν Ἐθηναίων καὶ ἄλλοι μὲ τῶν Λακεδαιμονίων, τόσο οἱ Ἕλληνες ποῦ ἐπαναστάτησαν κι ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν, ὅσο καὶ κείνοι ποῦ εἶχαν πολεμήσει μαζί. Γιατὶ αὐτὲς οἱ δύο πολιτείες πρόβηλαν φανερὰ σὰν οἱ δυνατώτερες. Καὶ ὑπερῆχε ἡ μιὰ στὴ στεριά καὶ ἡ ἄλλη στὴ θάλασσα μὲ τὰ καράβια της».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 18 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. [Οἱ Ἐθηναῖοι μιλοῦν γιὰ τὴ δημιουργία τῆς συμμαχίας τους:

«Εἶναι; λοιπόν, ἢ δὲν εἶναι δίκαιη ἡ ἀξίωσή μας, τόσο γιὰ τὴν παλιὰ αὐτοθυσία μας, ὅσο καὶ γιὰ τὴ γνωστικὴ μας σκέψη, νὰ μὴ μᾶς φθονοῦν τόσο ἄγρια οἱ Ἕλληνες γιὰ τὴν ἐξουσία ποῦ ἔχομε; Γιατὶ κι αὐτὴ ἀκόμα τὴν ἐξουσία τὴν πήραμε χωρὶς τὴ βία τῶν ὀπλων, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐσεῖς (οἱ Σπαρτιάτες) δὲ θελήσατε νὰ ἐξακολουθήσετε τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴ δύναμη ποῦ εἶχε ἀκόμη ὁ βάρβαρος, καὶ οἱ σύμμαχοι ἤρθαν σὲ μᾶς καὶ μᾶς παρακάλεσαν νὰ τοὺς γίνωμε ἀρχηγοί. Ἀναγκαστήκαμε λοιπόν ἀπὸ κείνον τὸν πόλεμο, νὰ ἐπεκτείνωμε στὸ σημερινὸ σημεῖο τὴν ἐξουσία μας, τὸ περισσότερο ἀπὸ φόβο, ὕστερα ἀπὸ τὴν τιμὴ, καὶ τέλος καὶ γιὰ ὄφελος...»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 75 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Α'. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΕΡΕΩΝΕΤΑΙ

Περικλής. Στην Αθήνα, ύστερα από το θάνατο του Κίμωνος κι αφού είχε πιά λείπει ο Άριστειδης, η παρουσία ενός μέγιστου πολιτικού, του Περικλέους, που είκοσι πέντε χρόνια συνέχεια τον έβγαζε ο λαός στρατηγό, στερέωσε τη δημοκρατία.

Έκκλησία του Δήμου. Κυρίαρχο σώμα στην Αθηναϊκή πολιτεία ήταν η Έκκλησία του Δήμου, που συνεδρίαζε κανονικά, εκτός από τις έκτακτες περιπτώσεις, δυο φορές το μήνα στην Πνύκα ή στο Θέατρο του Διονύσου. Την αποτελούσαν όλοι οι ελεύθεροι πολίτες της Αττικής κι ο καθένας μπορούσε να σηκωθεί και να πη τη γνώμη του. Εκεί αποφασίζονταν όλα τα σπουδαία ζητήματα κι αναδείχνονταν, με τη δύναμη του λόγου τους και την καθαρότητα της σκέψης τους, οι άνδρες που διοικούσαν το κράτος. Η Έκκλησία αποφάσιζε ακόμη τον πόλεμο ή την ειρήνη και την υπογραφή συμμαχιών.

Οι 10 στρατηγοί. Τη μεγαλύτερη δύναμη την είχαν οι δέκα στρατηγοί. Αυτοί ήταν οι άρχηγοί του στρατού και του στόλου, φρόντιζαν για την ασφάλεια της χώρας και κατεύθυναν την εξωτερική πολιτική. Ο καθένας τους αντιπροσώπευε μίαν από τις δέκα φυλές που είχε ιδρύσει ο Κλεισθένης.

Περιορισμός στον Άρειο Πάγο. Η δικαιοσύνη πέρασε οριστικά στην εξουσία του δήμου από το 462, που ο Άρειος Πάγος, το παλαιό δικαστήριο των ευγενών, περιορίστηκε να δικάζει μονάχα αδικήματα θρησκευτικά και τους φόνους «εκ προμελέτης».

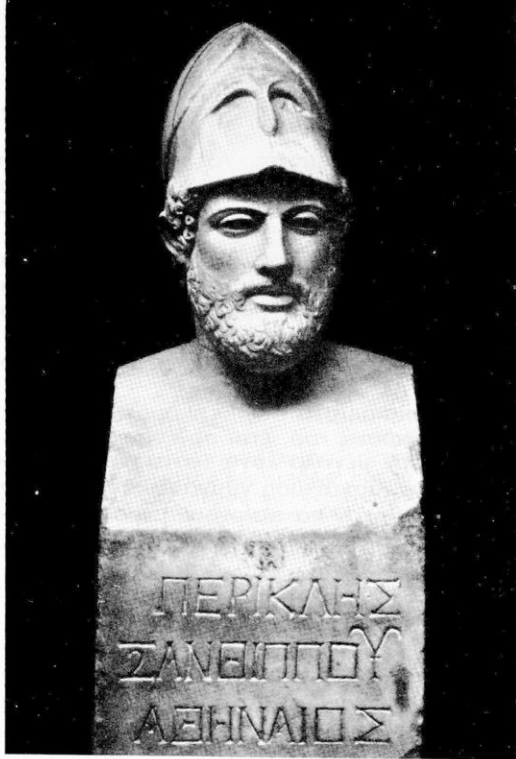
Βουλή και Έκκλησία. Οι νόμοι έτοιμάζονταν από τη Βουλή των 500 (όπου και πάλι αντιπροσωπευόταν απόλυτα ο λαός) και ψηφίζονταν, αφού γινόταν σχετική συζήτηση στην Έκκλησία του Δήμου.

Ο Περικλής ολοκλήρωσε το δημοκρατικό πολίτευμα στην Αθήνα.

2. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Η αξία του Περικλέους. Ήταν τόσο σπουδαία η παρουσία του, ώστε τ' όνομά του δόθηκε στη λαμπρότερη εποχή της αθηναϊκής ιστορίας. Έξοχος ρήτορας, ήρεμος (τον έλεγαν γι' αυτό Όλύμπιο), ήταν άνθρωπος σοβαρός, στοχαστικός και ήξερε, πάνω απ' όλα, και σταθερή πολιτική γραμμή να χαράζει, και από το πλήθος των αξίων Αθηναίων πολιτών να διαλέγη τους καλύτερους για συνεργάτες του. Είχε τη θαυμαστή δύναμη να πείθη τους πολίτες με το λόγο του, χωρίς ποτέ να τους κολακεύη.

Καταγόταν από μεγάλη γενιά (γιός του Ξανθίππου, του νικητή της Μυκάλης, και της Αγαρίστης, ανιψιάς του Κλεισθένης). Η μόρφωσή του ήταν εξαιρετική κι αγαπώντας τις πνευματικές συζητήσεις είχε στο στενό του περιβάλλον το φιλόσοφο Αναξαγόρα, που υπήρξε και δάσκαλός του. Αφάνταστα εργατικός, παρουσιαζόταν μόνο όταν λογάριαζε να μιλήση στην Έκκλησία, και σκοπό της ζωής του έταξε να στερεώσει τη δημοκρατία, παρά την άριστοκρατική του καταγωγή. Ο Περικλής υπήρξε, όπως ειπώθηκε σωστά, «ή

Πορτραίτο του Περικλέους. Έρμαϊκή στήλη στο Μουσείο του Βατικανού.

Στους δρόμους, στα ιερά, στα κτήματα, μεταξύ των δήμων, και σε διάφορα άλλα σημεία οι αρχαίοι στήνανε τους «όρους», τὰ σημάδια δηλαδή για τὴν αναγνώριση τῶν συνόρων μίας θέσης. Ἡ ὀρθογώνια πέτρα τῆς εἰκόνας μας ἔχει βρεθῆ στὴ θέση τῆς σὲ μίαν ἄκρῃ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν – γράμματα τοῦ 6ου π.Χ.αι. – καὶ γράφει, σὰ νὰ μιλάη ἡ ἴδια ἡ πέτρα (ἡ συνήθεια αὐτὴ ὑπῆρχε στοὺς ἀρχαίους): HOROS EIMI TES AGORAS, δηλ. εἶμαι σύνορο τῆς Ἀγορᾶς.

ψυχή τῆς πόλης του σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ πόλη του στάθηκε ἡ ψυχή τῆς Ἑλλάδας».

Ἐκλέγονται πᾶ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ὡς ἄρχοντες. Ἀπὸ τὶς πρῶτες του προσπάθειες ἦταν νὰ ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλέγονται ἄρχοντες ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες. Ἔτσι πέτυχε τὴν ἐξίσωση τῶν πολιτῶν, ποὺ χρόνια ὀλόκληρα τὴ ζήτουσαν οἱ κατώτερες τάξεις.

Μισθοί. Γιὰ νὰ βοηθηθῶν μάλιστα ὄχι μόνο τὴ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν φτωχότερων πολιτῶν, μὲ πρότασή του τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου ἀποφασίστηκε νὰ δίνεται μισθὸς ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο σ' ὅσους ἔπαιρναν δημόσια ἀξιώματα καί, καθιερώνοντας τὰ *θεωρικά* (εἰσιπτήρια δωρεάν), ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸ λαὸ νὰ μπορῆ νὰ πηγαίνῃ στὸ θέατρο.

Λειτουργίες. Ὅλοι οἱ πολίτες εἶχαν ἴσα δικαιώματα. *Ὅρισαν ὁμως, ἀνάλογα μὲ τὸν πλοῦτο τοῦ καθενὸς καὶ τὶς ὑποχρεώσεις του,* ἔτσι ποὺ νὰ ἐξυπηρετῆται τὸ κράτος, ὅταν χρειάζοταν νὰ γίνουν μεγάλα ἔργα (κατασκευὴ καραβιῶν, ἀνάβασμα θεατρικῶν παραστάσεων, ὀργάνωση γυμναστικῶν ἀγώνων κτλ.). Γι' αὐτό, οἱ πλουσιότεροι ὑποχρεώθηκαν νὰ παίρνουν μέρος στὶς *λειτουργίες* (πληρωμὴ χρημάτων, γιὰ τὸν ὑπερπαραπάνω σκοποῦς) καὶ νὰ δίνουν, ὅταν ὑπῆρχε ἀνάγκη, ἑκτακτες εἰσφορές.

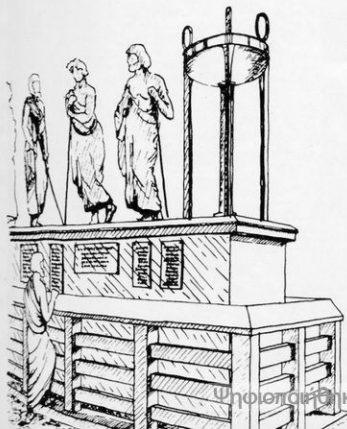
3. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ἀθηναῖοι πολίτες. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ὑπάρχουν οἱ *Ἀθηναῖοι πολίτες* (ποὺ εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα Ἀθηναίους)· μόνον αὐτοὶ εἶχαν δικαίωμα νὰ ψηφίζουν, κι ἀπὸ αὐτοὺς βγαίνουν οἱ ἄρχοντες καὶ ὅλοι ὅσοι ἔπαιρναν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας. Ὅλοι στὰ δικαιώματα εἶναι ἴσοι μεταξύ τους.

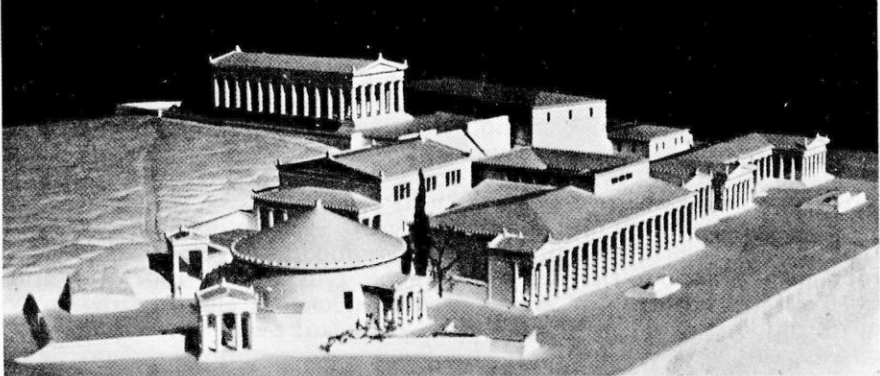
Μέτοικοι. Οἱ *μέτοικοι* ἦταν Ἕλληνες ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἐγκαταστημένοι στὴν Ἀθήνα. Πλήρωναν εἰδικὸ φόρο – τὸ *μετοίκιο* – γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ἀσφάλεια ποὺ τοὺς πρόσφερε ἡ Ἀθήνα. Δὲν ἐπιτρεπόταν, ὁμως, νὰ ἔχουν κτηματικὴ περιουσία ἢ σπίτια. Στὸν πόλεμο τοὺς ἔπαιρναν στρατιῶτες.

Δούλοι. Οἱ *συνθήκες ζωῆς τους στὴν Ἀθήνα.* Ἡ πολυαριθμότερη τάξη ἦταν οἱ δούλοι, αἰχμάλωτοι πολέμου, παιδιὰ δούλων ἢ ἀγορασμένοι ἀπὸ δουλεμπόρους.

Δούλους χρησιμοποιοῦσε ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολίτες καὶ τὸ κράτος: σὲ ἀστυνομικὰ καθήκοντα, γιὰ δεομοφύλακες, γιὰ λογιστές, γιὰ ἐργάτες σὲ διάφορες

Ἡ νότια ἄκρη τῶν «Ἐπωνύμων Ἡρώων», ἐνὸς στενόμακρου μνημείου δηλ., ποὺ ὑπῆρχε μὲς στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέναντι περιπυ ἀπὸ τὸ Βουλευτήριον. Ἐπάνω, ὅπως φαίνεται στὴν ἀναπαράσταση, ἦταν στήμενα τὰ ἀγάλματα τῶν 10 ἐπωνύμων ἡρώων – αὐτῶν ποὺ τὰ ὀνόματα εἶχε διαλέξει ἡ Πυθία τῶν Δελφῶν, ἀνάμεσα σὲ 100 ὀνόματα ποὺ εἶχε στείλει ὁ Κλεισθένης, ὅταν ἔκαμε τὴ νομοθεσίαν του. Τὸ μνημεῖο περιβαλλόταν, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ ἓνα εἶδος περιφράγματος. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀγαλμα καθε ἐπωνύμου, μίᾶς ἀπὸ τὶς δέκα φυλὲς τῆς Ἀθήνας, τοποθετοῦσαν πίνακες ξύλινους, μὲ ἀνακρινώσεις ποὺ ἐνδιαφέρονε τοὺς φυλῆτες. Φαίνεται ἡ σχετικὴ λεπτομέρεια στὴ γραφικὴ μας ἀναπαράσταση.

Ἡ δυτική πλευρὰ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, πού περιλάμβανε τὰ σπουδαιότερα διοικητικὰ κτίρια τοῦ χώρου. Ψηλά στο βάθος, εἰκονίζεται τὸ λεγόμενο Θησεῖο - ναὸς τοῦ Ἡφαίστου, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ σχετικὲς μελέτες. Κάτω, ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά: τὸ στρογγυλὸ κτίριο εἶναι ἡ Θόλος ἢ Πρυτανεῖο, ὅπου γίνονταν διάφορες τελετὲς θρησκευτικοῦ χαρακτῆρα κ.ἀ.π. Κατόπιν ὑπάρχει ἡ εἰσοδὸς πού ὄδηγεῖ στὸ Βουλευτήριο, πού τὸ κτίριό του εἶναι πῶς ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ πλατυμέτωπο κτίριο μὲ τὸ βωμὸ ἐμπρός, πού δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ Μητρώο, ἓνα εἶδος ληξιαρχείου τῆς ἀρχαιότητος. Κατόπιν ὑπάρχουν δύο ναοὶ - τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς - καὶ ὕστερα μία μεγάλη στοὰ σὲ σχῆμα Π μὲ βωμὸ ἐμπρός της, ἡ λεγόμενη Στοὰ τοῦ Διός. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει ἀποκαλυφθῆ ἄλλη μία στοὰ, πού χρησίμευε ὡς δικαστήριον, ἡ Βασιλείος λεγόμενη Στοὰ. Σ' αὐτὴν ἔγινε ἓνα μέρος ἀπὸ τῆ δίκη τοῦ Σωκράτους. Ἀναπαράσταση. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

δουλεῖς (ιδίως στὰ μεταλλεῖα καὶ στὰ λατομεῖα). Ἡ ζωὴ τους δὲν ἦταν ἰδιαίτερα σκληρὴ στὴν Ἀθήνα, ὅπου συχνὰ τοὺς ἔπαιρναν καὶ γιὰ παιδαγωγοὺς (τὶς γυναῖκες γιὰ παραμάνες), κι ἦταν σὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ἀγαπητὰ. Στὰ ἔξοχα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καθρεφτίζεται πολὺ ἀντιπροσωπευτικὰ ἡ στενὴ σχέση τοῦ δούλου ἢ τῆς δούλης μὲ τὴν οἰκογένεια. Σπάνια λείπει ἡ μορφή τους πλάι ἀπὸ τὸ νεκρὸ ἢ τὴ νεκρῆ, πού παραστέκονταν καὶ ἐξυπηρετοῦσαν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ (βλ. σελ. 275). Ἀκόμη κάθε ἔφηβος Ἀθηναῖος, ὅπου κι ἂν πῆγαινε, εἶχε συνοδεία του ἓνα μικρὸ δούλο. Οἱ ἔμποροι κι οἱ ἐργοστασιάρχες χρησιμοποιοῦσαν πολλοὺς δούλους.

Ἄν τοὺς κακομεταχειρίζονταν ὁ κύριός τους, εἶχαν τὸ δικαίωμα οἱ δούλοι στὴν Ἀθήνα, προσφεύγοντας ἰκέτες σ' ἓνα ναό, νὰ πουληθοῦν σ' ἄλλον ἀφέντη. Ὅρισμένους τοὺς νοίκιαζαν οἱ κύριοί τους στὸ κράτος, εἰσπράττοντας ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ μισθό τους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ὑπολογίζονταν ὅτι ἔφτανε τὶς 200.000 ψυχές. Σ' ἐξαιρετικὲς περιστάσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθέρωναν τοὺς δούλους των (ἀπελευθεροῖ).

Τὸ Βῆμα στὸ λόφο τῆς Πνυκὸς στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ ἀνέβαιναν, ὅταν συνεδρίαζε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, οἱ διάφοροι ὀμιλητὲς γιὰ νὰ ποῦν τὶς ἀπόψεις τους στὸ πλῆθος πού παρακολουθοῦσε τὶς συνεδριάσεις.

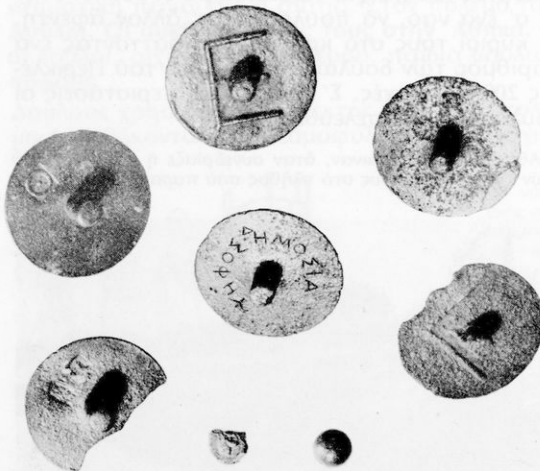
4. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 5ου αϊ. π.Χ.

Το χαρακτηριστικό στον πολιτισμό της κλασικής εποχής είναι ότι κάθε έκδη-
λωση είχε κέντρο της τον άνθρωπο.

Όσα υλικά αγαθά κι αν αποκτήση κανείς στη ζωή, πάντα θέλει κάτι περισ-
σότερο, με αποτέλεσμα να μην είναι ποτέ ευχαριστημένος και να μην είναι
δυνατό να κερδίση την ήρεμια και τη γαλήνη. Έχοντας συλλάβει οι αρχαίοι
Ἀθηναίοι τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς ζωῆς, προτιμοῦσαν νὰ χαίρωνται τὴν κάθε
τοῦς ἡμέρα ἀπλὰ καὶ εἰρηνικὰ στὸ ὑπαίθρο, ἐνὼ τὸ σπίτι τοῦς ἦταν πολὺ
ἀπλὸ μὲ λίγα δωμάτια καὶ ἕναν ὄροφο συνήθως. Τὰ ἐπιπλα ἦταν λιτὰ κι
αὐτὰ, ὅπως κι ἡ τροφή τῶν ἀρχαίων: λαχανικά, ἐλιές, παστὰ ψάρια καί,
σπάνια, στίς γιορτές κυρίως καὶ στίς θυσίες, κρέας ψητό. Στὴ διασκέδαση
τοῦς ἀγαποῦσαν νὰ πίνουν κρασί, φρόντιζαν ὅμως νὰ τὸ ἀνακατεῦον μὲ
νερό, γιατί ἤθελαν νὰ κάνουν κέφι χωρὶς νὰ μεθοῦν, γιὰ νὰ μὴν κινδυνεύουν
νὰ χάσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια τοῦς.

[Ἡ ἀξία τῶν ἀγγειογραφίων*. Ὑπῆρχαν, ὡστόσο, καὶ πλουσιότερα σπίτια δι-
πατα, μὲ πολλὰ δωμάτια καὶ τοιχογραφίες, ἐπιπλα ὄχι φανταχτερά, ἀλλὰ
κομψὰ καὶ ἀνετα, ἀν κρὶνὴ κανεὶς ἀπὸ τὸ πλῆθος τῆς ζωγραφιῆς στὰ ἀγγεῖα,
ποῦ δίνουν κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ καταλάβουμε
πολλὲς συνήθειες τῶν ἀρχαίων.

Τὸ ντύσιμο. Τὸ ντύσιμό τοῦς ἦταν κι αὐτὸ ἀπλούστατο: ἕνα μακρὺ ἔνδυμα, ὁ
χιτῶνας, ποῦ τὸν φοροῦσαν μὲ μιὰ ζώνη στὴ μέση. Στὴν ἀρχαιότητα ἡ κομ-
ψότητα στὸ ντύσιμο ἦταν δείγμα τῆς καλαισθησίας τοῦ καθενός. Μποροῦ-
σαν, ἀνάλογα μὲ τὸ γοῦστο τοῦς, νὰ πτυχώνουν μὲ πολλοὺς τρόπους τὸ χι-
τῶνα, κυρίως οἱ Ἰωνεὺς ποῦ μὲ τὰ λινὰ τοῦς φορέματα ἐφτιαχναν πλῆθος
δίπλες. Ἐπάνω φοροῦσαν τὸ ἱμάσιο, ἕνα μεγάλο, πλατὺ καὶ μακρὺ κομμάτι
ὑφασμα μάλινο, ποῦ τὸ τυλίγαν στὸ σῶμα τοῦς πάλι μὲ πολλοὺς τρόπους.
Χρησιμοῦεσαν τὸ δικὸ μᾶς πανωφόρι. Στὰ πόδια φοροῦσαν σαντάλια, κι οἱ
γυναῖκες ἀγαποῦσαν νὰ βάζουν διάφορα κοσμήματα. Ἡ μόδα στὸ χτένισμα
ἄλλαζε συχνά, ὅπως καὶ σήμερᾱ].

Δικαστικὲς χάλκινες ψήφοι. (Προσεξτε τὴν ἐπιγραφή: ΚΑΙΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ). Οἱ ψήφοι ἦταν δύο εἰδῶν: οἱ ἀθωωτικὲς, ποῦ ὅπως ἐδῶ ἔχουν τὸν ἐξέχοντα ἀξονά τοῦς γεμάτο, καὶ οἱ καταδικαστικὲς, ποῦ εἶχαν τὸν ἀξονά ανοικτό. Μοῦσεῖο τῆς Στῶας τοῦ Ἀττάλου.

Βάρη μολύβδινα ή χάλκινα. Τά ανάγλυφα σύμβολα και οι έπιγραφές προσδιορίζουν τó βάρος που αντίπροσωπεύει τó καθένα. Βρέθηκαν στις ανασκαφές τής αρχαίας Άγοράς των Άθηνών. Μουσείο τής Στοάς Άττάλου.

Κλεψύδρα πηλίνη τής Άντιοχίδος φυλής. Βρέθηκε στις ανασκαφές τής αρχαίας Άγοράς και έκτίθεται στό εκεί Μουσείο, στη Στοά Άττάλου. Βλέπετε κάτω τήν έκροή, απ' όπου χυνόταν τó νερό, καθώς μιλούσε ó ρήτορας.

Μέτρο βάρους για έξηρους καρπούς, από τήν αρχαία Άγορά, όπου υπήρχε ειδική υπηρεσία Άγορανομείου, με δικό τής χωριστό κτίριο. Μουσείο τής Στοάς Άττάλου.

Μέτρα βάρους για ύγρα είδη. Άπό τις ανασκαφές τής αρχαίας Άγοράς. Μουσείο τής Στοάς Άττάλου.

Σχάρα πήλινη που βρέθηκε στην περιοχή της αρχαίας 'Αγοράς τών 'Αθηνών, όπου έχουν αποκαλυφθή ένα πλήθος από σκεύη μαγειρείου, που στο σχήμα και στο μέγεθος δε διαφέρουν διόλου από τὰ σημερινά. Μουσείο της Στοάς 'Αττάλου.

Ἡ καθημερινή ζωὴ τῶν πολιτῶν. Οἱ Ἕλληνας ἦταν λαὸς τοῦ ὑπαίθρου. Πολλὰ ὥρες τῆς ἡμέρας τὶς περνοῦσαν στὴν Ἀγορὰ, τὸ χῶρο ὅπου συγκεντρῶνταν καθημερινὰ οἱ πολῖτες· ἐκεῖ, περιδιαβάζοντας στὶς Στοές, συζητοῦσαν γιὰ τὰ θέματα τῆς ἡμέρας καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ. Γυμνάζονταν καθημερινὰ στὰ *γυμναστήρια*. Συχνὰ περνοῦσαν ἀπὸ διάφορα καταστήματα, κουρεία, μυροπωλεῖα, παπουτοῖδικα καὶ σιδεράδικα, ὅπου συναντιόνταν μὲ ἄλλους γνωστοὺς.

Συμπόσια. Μεγάλες συζητήσεις, μὲ εἰδικὸ θέμα, γίνονταν στὰ *συμπόσια*, βραδινὰ δεῖπνα, ὅπου μαζεῦονταν οἱ ἄντρες καὶ ξεπλωμένοι σὲ κλίνες ἔτρωγαν κι ἔπιναν κουβεντιάζοντας.

Ἡ ζωὴ τῶν γυναικῶν. Οἱ γυναῖκες δὲν ἔπαιρναν μέρος στὴ δημόσια ζωὴ, οὔτε παρουσιάζονταν στὶς συναστροφές τῶν ἀνδρῶν. Καταγίνονταν μὲ τὶς σπιτικές δουλειές, καὶ δὲν ἦταν ὡραῖο νὰ κυκλοφοροῦν στοὺς δρόμους. Μόνο στὶς θρησκευτικὲς τελετὲς ἐμφανίζονταν δημόσια. Οἱ οἰκοδέσποινες εἶχαν πολλές ὑπέρετριες· αὐτὲς φρόντιζαν καὶ τὸν καλλωπισμὸ τους, ὅπως βλέπουμε στὶς ἀγγειογραφίες. Ὁ πατέρας ἢ οἱ συγγενεῖς τοὺς διάλεγαν τὸν ἄντρα πού θὰ τοὺς ἔδιναν, χωρὶς νὰ τὶς ρωτήσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεύθυνοι πολῖτες. Ὁ Ἕλληνας πολίτης, κυρίως ὁ Ἀθηναῖος, ξεχώριζε στὸν ἀρχαῖο κόσμῳ γιὰ τὴν ἀγάπη πού εἶχε στὴ συζήτηση καὶ τὴν εὐθύνη πού αἰσθανόταν σὰ μέλος τῆς πόλης του, γι' αὐτὸ καὶ θεωροῦσε χρέος του νὰ πηγαίνει στὴν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Δήμου καὶ νὰ παρακολουθῇ τὴν πολιτικὴ κατάσταση, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τὴ γνώμη του.

Σκηνὴ γυναικινή ἀπὸ ἐρυθρόμορφο σκεῦος. Ἡ νύφη παρουσιάζεται δεξιὰ στεφανωμένη ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κλινὴ της. Εἶναι ἡ Ἀλκισίς. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ της κάθεται μιὰ γυναῖκα πού παίζει μὲ ἓνα περιστέρι, ἔνῳ μιὰ ἄλλη τὴν παρακολουθεῖ, ἀκουμπώντας στὴν πλάτη της. Ἀριστεράτερα, μιὰ ἄλλη γυναῖκα στολισμένη – ὅλες φοροῦν ἐπίσημα φορέματα –, στολίζει μὲ λουλοῦδια μιὰ λουτροφόρο – εἰδικὸ ἀγγεῖο, μὲ τὸ ὅποιο μετέφεραν τὴν παραμονὴ τοῦ γάμου νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ Καλλιρροή, γιὰ νὰ γίνῃ μ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο παρθενικὸ λουτρὸ τῆς μελλοντοῦμφης. Σὲ περιπτῶση πού ὁ νέος ἢ ἡ νέα πίναν πριν παντρευτοῦν, συνήθιζαν νὰ βάζουν ὡς «σημὰ» στὸν τάφο τους, μιὰ λουτροφόρο. Τὸ σκεῦος πού εἶχε τὴν παράσταση αὐτὴ βρέθηκε στὴν Ἐρέτρια. Γύρω στὰ 425 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Γυμναστική. Ἡ ἐκπαίδευση στὴν Ἀθήνα ἦταν ἀπλὴ κι ὄχι κουραστικὴ. Σκοπὸς τῆς ἦταν νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπο νὰ σκέφτεται σωστὰ καὶ νὰ εἶναι εὐγενῆς, μὲ καλὸ γοῦστο, ἀξιοπρεπῆς. Ἐξίσου σκόπευε νὰ ἀναπτύξῃ ἀρμονικὰ τὸ κορμὶ τῶν παιδιῶν· γι' αὐτὸ ἔδιναν στὴ γυμναστικὴ μεγάλῃ σημασίᾳ, ἔχοντας εἰδικoὺς δασκάλους, τοὺς *παιδοτρίβες*.

Ἡ μόρφωση κι ἡ καθημερινὴ ζωὴ παιδιῶν καὶ ἐφηβῶν. Τὰ παιδιὰ ἔμεναν ὡς ἑπτὰ χρονῶν σπῆτι τοὺς. Συνηθισμένα παιγνίδια τοὺς ἦταν τὰ κότσια, τὸ στεφάνι κ.ἄ. Ὑστερα τὰ ἔστελναν στὰ σχολεῖα, ποὺ ἦταν ἰδιωτικά, στοὺς *γραμματιστές*. Ἐκεῖ μάθαιναν ἀνάγνωση, γραφὴ, ἀριθμητικὴ καὶ διάβαζαν τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου καὶ ἄλλων ποιητῶν. *Τεράστια σημασία ἔδιναν καὶ στὴ μουσικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν.*

Ὡστόσο τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερο σχολεῖο ἦταν ἡ ἴδια ἡ πόλις τῆς Ἀθήνας. Ὅπου κι ἂν κυκλοφοροῦσε ὁ νέος, στοὺς δρόμους, στὰ καταστήματα ἢ στὴν Ἀγορὰ, εἶχε τὴν εὐκαιρία ν' ἀκούσῃ τὶς σκέψεις καὶ τὶς ἰδέες τῶν μεγαλύτερων καὶ μὲ τὴ συναναστροφή τοὺς νὰ καλλιεργήσῃ τὸ πνεῦμα του.

Σοφιστές. Στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰῶνα, ποὺ ἡ Ἀθήνα ἔγινε τὸ πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πλῆθος μορφωμένων ἀνθρώπων ἔφτανε στὴν πόλι. Ἐπειδὴ θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νὰ μάθῃ ὁ νέος νὰ ἐκφράζῃ σωστὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια τὴ σκέψη του καὶ νὰ μπορῇ νὰ μιλήσῃ στὸ πλῆθος, ἔγινε συνήθεια, τότε, νὰ πηγαίνουν οἱ νέοι σ' αὐτοὺς τοὺς μορφωμένους ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλες πόλεις (*σοφιστές*) καὶ νὰ διδάσκωνται ἀπὸ αὐτοὺς τὴ ρητορικὴ. Οἱ σοφιστὲς ἔπαιρναν μεγάλῃ πληρωμῇ.

Στρατιωτικὴ θητεία. Ὀρκος. Δεκαοχτῶ χρονῶν οἱ ἐφηβοὶ τῆς Ἀθήνας γράφονταν στοὺς ἐπίσημους καταλόγους τῶν πολιτῶν καὶ πῆγαιναν στρατιῶτες, ἀφοῦ ἔδιναν τὸν περίφημο ὄρκο. Ὑπηρετοῦσαν γιὰ δύο χρόνια. Ὡς ἐξήντα χρονῶν εἶχε τὸ δικαίωμα ἢ πολιτεία νὰ τοὺς καλέσῃ στὰ ὄπλα, ἂν κινδύνευε ἡ πόλις. Ἀπὸ 50 χρονῶν καὶ πέρα δὲν ἔπαιρναν μέρος σ' ἐκστρατείες ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ.

Μικρὴ ἐρυθρόμορφη οἰνοχόη (χοῦς), ἀπὸ αὐτὲς ποὺ κρατοῦσαν τὰ παιδιὰ στὴ γιορτὴ τῶν Ἀνθεστηρίων στὴν Ἀθήνα. Στὴν εἰκόνα μας ἓνα παιδάκι παίζει μὲ μιὰ γάτα. Δεύτερη πηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεκάδραχμο ἀσημένιο ἀθηναϊκὸ με κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ φορεῖ στεφάνι ἐλιάς. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου εἶναι γινωμένα με βάση παλαιότερη τεχνотροπία, ποὺ σ' αὐτὰ τὰ χρόνια δὲ συνηθιζόταν πιὰ. Διατηρήθηκε ὁμως αὐτὸς ὁ τύπος στὰ νομίσματα ὡς τὸν 4ον αἰ. π.Χ. Χρονολογεῖται μεταξὺ 480-470 π.Χ.

6. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Μὲ τὴν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ χρειάστηκε νὰ ἔρχονται τρόφιμα ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο: παστά, σιτάρι κ.ἄ.

Εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο. Ἡ ἀνθιση ὁμως τῆς βιοτεχνίας ἀπαιτοῦσε κι ἄλλων πολλῶν εἰδῶν τὴν εἰσαγωγή. Ἔτσι ἔφερναν ἀπὸ τίς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου παστά, δέρματα ἀκατέργαστα, ξυλεῖα, σιτάρι καὶ δούλους. Ἐπίσης ξυλεῖα γιὰ τὴ ναυπήγηση καραβιῶν καὶ μέταλλα ἔρχονταν ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ἀρκετὴ ποσότητα ἀπὸ σιτηρὰ ἔφτανε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἀπ' ὅπου ἔρχονταν κι ἄλλα εἶδη χρήσιμα στὴ βιοτεχνία.

Ἡ ἀθηναϊκὴ βιοτεχνία. Μὲ τίς πρῶτες ὕλες τὰ πολυάνθρωπα ἀθηναϊκὰ ἐργαστήρια τοῦ 5ου αἰῶνα κατασκεύαζαν ὑφάσματα, ὅπλα, δέρματα καὶ ἐπιπλα, ὀνομαστὰ στὴν ἀρχαιότητα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ κατανάλωσή τους γινόταν καὶ σημαντικὴ ἐξαγωγή. *Ἐνα εἶδος ποῦ ἔφτανε παντοῦ στὸν ἔξω κόσμο ἦταν τὰ ἔξοχα ἀγγεῖα τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμικοῦ.*

Ἡ ἀνθιση τῆς πόλης καὶ τὸ πλοῦσιο ἐμπόριό της τὴν ἔκαμαν νὰ πλημμυρίση ἀπὸ ξένους ἐμπόρους, καὶ νὰ δημιουργηθῆ τεράστια κίνηση στὴν Ἀθήνα καὶ στὸν Πειραιά. Καὶ στίς δύο πόλεις κυκλοφοροῦσαν πλῆθος νομίσματα ἀπὸ τὸν κόσμο, ποὺ οἱ *τραπεζίτες* τὰ ἀντάλλαζαν με τὰ ὠραῖα ἀθηναϊκὰ. Ταυτόχρονα τὸ νόμισμα τῆς Ἀθῆνας ἔφτανε σ' ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους στερεώνεται τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στὴν Ἀθήνα.
2. Ὁ Ἄρειος Πάγος χάνει τελείως τὴ δύναμή του.
3. Ὁ Περικλῆς στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ τέλειου Ἀθηναίου πολίτη.
4. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις στὴν Ἀθήνα ἦταν τρεῖς: οἱ πολῖτες Ἀθηναῖοι, οἱ μέτοικοι καὶ οἱ δούλοι.
5. Ἡ κατοικία, τὸ ντύσιμο, ἡ τροφή κι οἱ ἄλλες λεπτομέρειες στὴ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἀπλές, χωρὶς πολυτέλεια.
6. Ἡ ἐκπαίδευση δὲν ἦταν κρατικὴ. Μεγάλῃ φροντίδα ἔδιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι νὰ ἀσκηθοῦν στὴ ρητορικὴ.
7. Ἡ Ἀθήνα, ὀλόκληρη τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους, στάθηκε «σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας».
8. Τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο κυριαρχεῖ σ' ὀλόκληρο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο.

Β'. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ήραϊες πανελληνίες σκέψεις του Περικλέους. Το 449 π.Χ. ο Περικλής πήρε μίαν αξιόπεινη πρωτοβουλία: να καλέση Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα συζήτησης την ανοικοδόμηση τών ιερών, που άκόμενη κείτονταν σε έρείπια ύστερα από τούς Περσικούς πολέμους. Άκόμη με πολύ σωστό πνεύμα ήθελε να αποφασιστή ή κατάργηση τών φόρων που πλήρωναν τὰ έλληνικά καράβια στα διάφορα λιμάνια, και όλες οι πόλεις να φροντίσουν για τήν εξασφάλιση τών θαλασσιών δρόμων.

Ή τόσο σπουδαία αυτή σκέψη έπεσε στο κενό. Οι σύμμαχοι τής Άθήνας, καθώς και οι Σπαρτιάτες και οι πόλεις τής Πελοποννήσου, ήξεραν πώς, ενώ ή Άθήνα μιλούσε για πανελλήνια σχέδια, στην ουσία ό έγωισμός της δέν τήν άφηνε να ιδή ίσες της τις άλλες πόλεις. Έτσι, δέν ανταποκριθήκαν στην πρόταση τών Άθηναίων.

Οι άλλες ελληνικές πόλεις υποβλέπουν τήν Άθήνα. Ο Περικλής δέν πρέπει να παραξενεύτηκε για τήν άρνησή τους. Ήταν φυσικό και οι Σπαρτιάτες και οι άλλοι Έλληνες, βλέποντας τήν Άθήνα να έχη φτάσει σε τόση άκμή, να ενοχλούνται και να τήν έχθρευώνται. Ποτέ, στο διάστημα τής αρχαιότητας, δέν μπόρεσε καμιά ελληνική πόλη να άνεχθή εύκολα τήν άνθηση τής άλλης και να μήν τή βλέπη σαν αντίπαλο.

Τα άθηναϊκά ιερά είχαν καταστραφή στους Περσικούς πολέμους. Ο Περικλής πρέπει να σκέφτηκε πώς, αφού ή Άθήνα εξασφάλιζε τήν ειρήνη στις πόλεις κι απομάκρυνε τόν περσικό κίνδυνο, δε θα ήταν άπρεπο να χρησιμοποιηθί ένα μέρος από τὰ χρήματα τής συμμαχίας, για να ύψωθούν και πάλι οι ναοί τών θεών και να γίνη ή πόλη τὸ καλλιτεχνικό και πνευματικό κέντρο που είχε όνειρευτή, άντάξιο για τήν «Έλλάδα τής Έλλάδος», όπως χαρακτηρίζει τήν Άθήνα σ' ένα του στίχο ό Θουκυδίδης.

Ο Παρθενών - δυτική πλευρά - από τὰ Προπύλαια. Επίδιωξη τών αρχιτεκτόνων στους κλασικούς χρόνους ήταν να φαίνεται ή όψη του ναού σε τρία τέταρτα από τήν είσοδο, έτσι ώστε να μή χάνεται ή τρίτη του διάσταση.

2. ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Ήταν ανάγκη νὰ φροντίσουν ἀμέσως οἱ πολῖτες τὴν Ἀκρόπολη, τὸ σπουδαιότερο θρησκευτικὸ χῶρο στὴν Ἀθήνα.

Ἔτσι ἄρχισε μιὰ περίοδος ἐκπληκτικῶν ἔργων πάνω στὸν Ἱερὸ Βράχο. Δημιουργήθηκαν τότε τὰ ωραιότερα κτίρια καὶ τὰ πρὸ θαυμάσια γλυπτὰ ποὺ ἀντίκρισε ποτὲ ἡ ἀνθρωπότητα.

Ὁ Περικλῆς ἀνάθεσε τὴν παρακολούθηση τῶν ἐργασιῶν, μὲ τὸ ἀλάθητο αἰσθητήριό του, στὸ φίλο του, τὸν ἐσοχο καλλιτέχνη *Φειδία*, ποὺ γιὰ χάρη του ἀνάλαβε τὴν προσπάθεια, ποὺ θὰ ἄφηνε ἀθάνατη τὴν Ἀθήνα.

Ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν ἱερῶν. Μεγάλος ὀλομάρμαρος ναὸς θὰ στήνονταν στὴν Παλλάδα, στολισμένος μὲ πλοῦσια γλυπτὰ, ὁ *Παρθενῶν*. Θὰ γίνονταν λαμπρὴ μνημειακὴ* εἴσοδος στὸν Ἱερὸ Βράχο, τὰ *Προπύλαια*. Δεξιά, ἀνεβαίνοντας, θὰ ὑψωνόταν ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς *Νίκης*, καὶ στὴ θέση ὅπου εἶχαν ἀγωνιστῆ οἱ θεοὶ – ἡ Ἀθηνᾶ κι ὁ Ποσειδῶν – γιὰ νὰ δώσουν τ' ὄνομά τους στὴν πόλη, ἐκεῖ ὅπου πανάρχαιες μνημεις ἔδεναν τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς μυθικοὺς τοὺς προγόνους, θὰ ἰδρύνονταν τὸ *Ἐρέχθειο*.

Ὁ Φειδίας. Ἀπὸ τὰ λαμπρὰ αὐτὰ κτίρια, ποὺ ὁ Φειδίας παρακολούθησε τὴν κατασκευὴ τῶν σχεδίων τους, ὁ Περικλῆς ἀξιώθηκε νὰ δῆ καὶ νὰ χαρῆ τὰ ἐγκαίνια μόνον τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Τὸ Ἐρέχθειο κι ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς *Νίκης* τέλειωσαν ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὴν ἐποχὴ τοῦ φριχτοῦ πολέμου ποὺ θὰ ράγιζε ὀριστικὰ τὴ δόξα τῆς πόλης.

Ὁ Παρθενῶν. **Ἰκτίνος, Καλλικράτης.** Δυὸ ἀρχιτέκτονες, ὁ *Ἰκτίνος* κι ὁ *Καλλικράτης* (ὁ *Μνησικλῆς* ἐφτιάσε τὰ Προπύλαια), ἐργάστηκαν γιὰ τὸν Παρθενῶνα, ὅπου θαυμαστά συνυφάνθηκαν στοιχεῖα τῶν δύο ἑλληνικῶν ρυθμῶν:

Τὸ Ἐρέχθειο μὲ τὴν πρόταση τῶν Κορῶν (Καρυατίδων). Στὸν ἰδιότυπο αὐτὸ ναὸ, ποὺ ἰδρύθηκε πάνω σὲ ἀνισοῦψή χῶρο συνδυάστηκαν ὅλες οἱ πανάρχαιες λατρεῖες τῆς Ἀθήνας: τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τοῦ Ποσειδῶνος – Ἐρεχθέως, τοῦ ἥρωος Βούτου, ἡ Ἐρεχθίσις θάλασσα (τὸ νερὸ ποὺ ξεπήδησε καθὼς χτύπησε τὴν τριανὰ του ὁ Ποσειδῶν στὸν ἀγῶνα του μὲ τὴν Ἀθηνᾶ, γιὰ τὴν ὀνοματοθεσίαν τῆς πόλης), ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Κέκροπος (κάτω ἀπὸ τὴν πρόταση τῶν Κορῶν) κ.ἄ.π. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἰωνικὸ κτίριο μοναδικὸ στὸ εἶδος του καὶ ἐξαιρετικῆς ὀμορφιάς. Καθὼς τὸ Ἐρέχθειο ἀντίκριζε τὸ δωρικὸ μεγαλόπρεπο Παρθενῶνα προτίμησαν νὰ τὸ κατασκευάσουν σὲ ἰωνικὸ ρυθμὸ.

Ἡ πρόσαση τῶν Κορῶν (Καρυατίδων). Σεμνές, λυγρές, τυλιγμένες στους λεπτούφαντους ἰωνικούς χιτῶνες τους, οἱ Κόρες κρατοῦν μὲ τὸ κεφάλι τους τὴ στέγη τῆς προστάσεως. Προσέξτε τὴ μελωδικὴ κίνηση τοῦ κομποῦ τους ποδιοῦ, πού τὸ ἀπλώνουν πρὸς τὸ ἐμπρός.

Ἄνακτορ τῆς Ἀθηνῶν Νίκης, ἰδρυμένος πάνω στὸν πανάρχαιο πύργο τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης. Πρόκειται γιὰ ἓνα κομψοτέχνημα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (ἀμφιπρόστυλος ναός). Στὰ ἀετώματά του δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὸ τί γλυπτὰ ὑπῆρχαν.

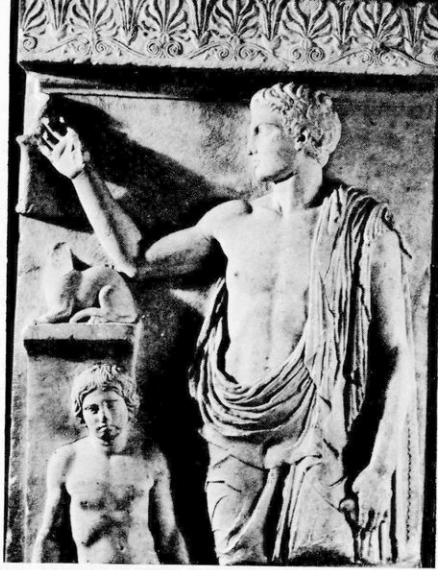
Πλάκα από την ανατολική πλευρά της ζωφόρου. Παριστάνονται ο Ποσειδών και ο Ἀπόλλων. Οἱ θεοὶ ἀνετα καθισμένοι πάνω σὲ «δῖφρους» συνομιλοῦν. Τὸ πάνω μέρος ἀπὸ τὸ αἶμα τους εἶναι σχεδὸν γυμνὸ (τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ νεώτερου), ἐνῶ τὸ κάτω τυλίγεται μὲς στὸ θαυμάσια πτυχωμένο ἱμάτιο. Τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν, ἀντίθετα ἀπὸ τῶν θνητῶν ποῦ ἀποτελοῦν τὴν πομπή, εἶναι ξένοιαστα καὶ ἀγέραστα, ἐνῶ στῶν θνητῶν τὴν ὄψη κυριαρχεῖ μιά βαθιά συλλογή. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ μορφή τῆς Ἑστίας ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου παριστάνεται ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Διός, ἔμπρὸς σὲ ὅλους τοὺς θεούς, ποῦ ἔμειναν κατὰπληκτοὶ ἀπὸ τὸ θαῦμα αὐτό. Βρετανικὸ Μουσεῖο (Λονδίνο).

τοῦ δωρικοῦ καὶ τοῦ ἰωνικοῦ. Ὁ Παρθενῶν δίκαια θεωρεῖται τὸ ἀριστοῦργημα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπου οἱ ἀναλογίες τῶν διαφόρων μελῶν ἔφτασαν σὲ μιὰ πρωτόφαντη ἄρμονία. Ἐξωτερικά, τὸ κτίριο περιβαλλόταν ἀπὸ δωρικοὺς κίονες: ὄχτῶ στίς στενὲς πλευρὲς καὶ δεκαεπτὰ στίς μακριές. Κοιτάζοντάς το κανεὶ σήμερα μένει κατὰπληκτοὺς ἀπὸ τὴ μουσικότητά του. Δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ εἶναι οὔτε μικρότερος στὸ μέγεθος οὔτε μεγαλύτερος ὁ ναὸς αὐτός. Ὁ ἀρχιτέκτων βρῆκε τὸ ἰδανικὸ μέγεθος, αὐτὸ ποῦ ταίριαζε στὸ χῶρο καὶ στόλισε πραγματικὰ τὸν Ἱερὸ Βράχο μ' ἓνα κτίριο ἀνεπανάληπτο, μοναδικὸ σὲ κομψότητα καὶ ὁμορφιά.

Ὁ κυρίως ναὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν πρόδομο (στὴν Α πλευρά, μὲ ἕξι κίονες ἔμπρὸς), τὸν ὀπισθόδομο (στὴ Δ πλευρά, μὲ ἕξι πάλι κίονες στὴ δυτικὴ πλευρά), τὸ σηκό (στὸ κέντρο), ὅπου ἦταν ἰδρυμένο τὸ χρυσελεφάντινο ἀγαλμὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργο περίφημο τοῦ Φειδία. Ὁ σηκὸς εἶχε μήκος 100 ποδῶν (γύρω στὰ 30 μ. περίπου), γι' αὐτὸ λεγόταν καὶ ἑκατόμπεδος. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ δίτονες* κιονοστοιχίες, παράλληλα μὲ τοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ κτιρίου, καὶ μία τρίτη στὰ δυτικά, ἐγκάρσια, ποῦ ἔνωσαν μαζί τους, περιβάλλοντας ἔτσι τὸ χρυσελεφάντινο ἀγαλμὰ τῆς θεᾶς. Μὲ κιγκλιδώματα ἔμπρὸς ἀποχωριζόταν γιὰ λατρευτικοὺς σκοποὺς ὁ μεσαῖος χῶρος. Στὰ δυτικά τοῦ σηκοῦ, τέλος, ὑπῆρχε ἓνας ἀκόμη τετράπλευρος χῶρος, ὁ Παρθενῶν, ἡ αἴθουσα δηλαδὴ τῆς Παρθένου. Ἡ ὄροφή του στηριζόταν μὲ τέσσερις κίονες ἰωνικοὺς. Στὸ χῶρο αὐτὸν φυλάγονταν τὰ χρῆματα τῆς πόλεως.

Ὁ ναὸς στὴ στέγη σκεπαζόταν μὲ κεραμίδια ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο, ποῦ μὲ

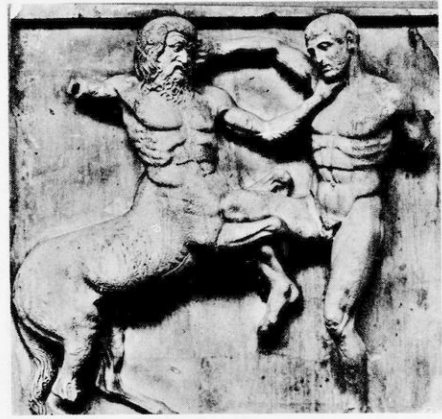
Ἐπιτύμβια στήλη νέου ἐξαιρετῆς καλλιτεχνικῆς ποιότητας. Τὸ κάτω τοῦ σώμα καὶ ὁ ἀριστερός ὤμος καλύπτονται ἀπὸ τὸ θαυμάσια πτυχωμένο ἱμάτιο. Ὁ νέος μὲ γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ τὸ κεφάλι, κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερὸ τοῦ χεῖρι ἓνα μικρὸ πουλί, ἐνῶ ἀπλώνει τὸ δεξιὸ τοῦ ψηλὰ σ' ἓνα κλουβί πού ὑπάρχει γλυπτῶ στὸ πάνω ἀριστερὸ ἄκρο τῆς στήλης. Ἀριστερά, ἐμπρὸς ἀπὸ μιὰ στήλη, πού πάνω τῆς κάθεται ἓνα αἰλουροειδές (γάτα;), πού ἴσως περιμένει νὰ ὀρμήσει στὸ πουλί, στέκεται ἓνας μικρὸς δούλος γυρισμένος ὀλόκληρος πρὸς τὰ ἔμπροσ. Τὸ πρόσωπο τοῦ εἶναι γεμάτο θλίψη. Ἐσφαλῶς θρηνεῖ γιὰ τὸ χαρὸ τοῦ κυρίου του, τοῦ νέου δηλαδή, πού τὸν συντρόφειε πάντα, ὅπως συνηθίζοταν, στὰ κυνήγια ἢ στὴν παλαιότερα. Ἄνεθ λυτοῦ καὶ ἀνθέμια στολίζουν σὲ μιὰ συνεχῆ λωρίδα τὸ ἐπάνω μέρος τῆς στήλης. Χρονολογεῖται γύρω στὰ 430 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἡ Νίκη πού λύνει τὸ σανδάλι τῆς (εἶναι μιὰ πλάκα ἀπὸ τὸ θωράκιο, τὸ παραπέτο δηλ., πού ἦταν τοποθετημένο στὴν ἄκρη τοῦ Πύργου τῆς Νίκης, γιὰ νὰ μὴν πέφτουν χάμα οἱ προσκυνητές). Ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ τοῦ πλευρὰ τὸ θωράκιο, πού τὸ ἀποτελοῦσαν πλάκες ἀνάγλυφες σὰν αὐτὴ τῆς φωτογραφίας μας, εἶχε παραστάσεις μὲ Νίκες σὲ διάφορες στάσεις. Τὰ γλυπτὰ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, εἶναι χρονολογικὰ νεώτερα ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος. Γι' αὐτὸ, εἶναι πιὸ ἐξεζητημένες οἱ λεπτομέρειες τοῦς κι ἡ πtyχώση τοῦς ἐξαιρετικὰ λεπτοδουλεμένη. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

τῆ διαφάνεια πού ἔχει τὸ λεπτόκοκκο αὐτὸ ὑλικό, ἄφηνε νὰ περνᾶ, μέσα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτιρίου, τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Στὰ αἰτώματά τοῦ ἱστορήθηκε ἡ ἑννῆση τῆς Ἀθηνᾶς ἐμπρὸς στοὺς ἄλλους θεοὺς, καθὼς πάνοπλη πετάχθηκε ἀπὸ τοῦ πατέρα τῆς τὸ κεφάλι (ἀνατολικό), κι ὁ ἄγῶνας τοῦ Ποσειδῶνος μὲ τὴν Ἀθηνᾶ γιὰ τὴν ὄνομασί τῆς πόλης (δυτικό). Στῆς μετόπες παραστάθηκαν μυθικοὶ ἄγῶνες, ὅπου πρωταγωνίστησε ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ ἢ οἱ Ἀθηναῖοι, μάχες τῶν Κενταύρων μὲ τοὺς Λαπίθες, Γίγαντομαχία, Ἀμαζονομαχία κ.ἄ.

Στὴ ζωφόρο πού προστέθηκε ψηλὰ – ἰωνικὸ στοιχεῖο πού ὁ Φειδίας πρόσθεσε τώρα στὸ δωρικὸ Παρθενῶνα – στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τοῖχου τοῦ ἐξοχου κτιρίου, μέσα ἀπὸ τὸ περιστύλιο, ἀποτυπώθηκε, αἰώνια, ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἱερὸ κτίριο παραστάθηκε σκηνὴ ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ· τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ξένισε τοὺς Ἀθηναίους, γιὰτὶ χάρη στὴ θεϊκὴ σμίλη τοῦ Φειδία, ἄνθρωποι καὶ ζῶα πού παριστάνονται, ἔχουν ξεφύγει ἀπὸ τὰ μέτρα τοῦ κόσμου τοῦτου, κι ἔχουν ὑψωθῆ σὲ μιὰ σφαῖρα πάνω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ἔτσι ταίριαζε, ἐξἄλλου, σὲ ἱερὴ πομπὴ πού παριστανόταν πάνω στὸ ναὸ τῆς πολιοῦχου θεᾶς.

Πλάκα από τη ζωφόρο τών Παναθηναίων που παριστάνονταν στον τοίχο ψηλά του Παρθενώνος, στο έσωτερικό της περιήλασης. Ἡ πομπή ξεκινούσε ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ, προχωρούσαν κατόπιν τὰ μέλη που τὴν ἀποτελοῦσαν, ἀποτυπωμένε σὲς διάφορες πλάκες, σὲς δύο μακριές πλευρές, γιὰ νὰ καταλήξουν στὴν ἀνατολική, ὅπου παριστάνονταν οἱ θεοί, που ἀθέατοι στοὺς ἀνθρώπους χείρονταν τὴ γιορτὴ τῆς ἀδελφῆς τους. Στὴν εἰκόνα μας παριστάνονται οἱ «ὕδριαφόροι», νέοι δηλ. που μεταφέρουν ὕδριες στὸν ὕμνο τους. Ἀξίζει νὰ προσέξῃ κανεὶς τὴν ποικιλία που με διακριτικότητα ἀξιοσημείωτη διαφοροποιεῖ τὴ μία μορφή ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐνῶ ἡ τέταρτη, ἢ τελευταία, ὅπως συμβαίνει καὶ στὴν καθημερινὴ ζωῆ, ἔχει κουραστῆ, καὶ γιὰ μία στιγμή ἀκούμπησε τὴν ὕδρια κάτω τῆς γῆ, γιὰ νὰ τὴν ξαναπάρῃ ἀμέσως. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Μαρμαρινὴ μετόπη ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ τοῦ Παρθενώνος. Παριστάνεται Κένταυρος που παλεύει με νεὸ Λαπιθῆ. Προσέξτε τὴν ζωδιὴ ἔκφραση τοῦ Κενταύρου, σὲ ἀντίθεση με τὴν εὐγενική τοῦ Λαπιθῆ, καθὼς καὶ τὴ θαυμασία σχεδίαση τῶν χειρῶν τῶν δύο μορφῶν στὸ μέσον τῆς πλάκας, καθὼς καὶ τῶν ποδιῶν (τῶν ἐμπρός) τοῦ ζώου που ἔχουν ἀρπάξει τὸ δεξιὸ πόδι τοῦ Λαπιθῆ. Βρετανικὸ Μουσεῖο (Λονδίνο).

Στὸ ναὸ μέσα τοποθετήθηκε τὸ λαμπρὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ὀλόκληρο δουλεμένο ἀπὸ τὸ Φειδία.

Ἡ Ἀκρόπολη γέμισε διάφορα ἀφιερώματα. Ἄλλο ἄγαλμα χάλκινο, τῆς Ἀθηνᾶς Προμάχου, πάλι ἔργο τοῦ Φειδία, ἦταν στημένο στὸ ὑπαιθρο, καθὼς καὶ ἡ Λημνία Ἀθηνᾶ.

Ἡ τέχνη εἶχε φτάσει σ' ἓνα τέτοιο σημεῖο τελειότητος κι εἶχε τόση λεπτότητα, εὐγένεια καὶ στοχασμὸ, που ποτὲ δὲν ξεπεράστηκε ἀπὸ τότε. Ὁ Φειδίας δίκαια χαρακτηρίστηκε ὡς ὁ «πλάστης τῶν θεῶν».

Ἄλλοι μεγάλοι ναοὶ κατασκευάζονται. Τὴν ἴδια ἐποχὴ κατασκευάστηκε κι ὁ δωρικὸς ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο, καὶ τοῦ Ἡφαίστου στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν (αὐτὸν που λέμε Θρησεῖο σήμερα). Στὸ Ραμνοῦτα, ἓνα μεγάλο δῆμο τῆς Ἀττικῆς κοντὰ στὸ Μαραθῶνα, κατασκευάστηκε ὁ ναὸς τῆς θεᾶς Νεμέσεως, που τιμῶρησε τοὺς Πέρσες γιὰ τὴν ἀνόητη περηφάνια καὶ τὴ στείρα πεποίθησή τους πῶς θὰ νικοῦσαν τοὺς Ἕλληνες (σελ.239).

Ναὸς Ἀπόλλωνος στὴ Φιγαλία. Στὴ Φιγαλία, ψηλὰ στὰ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας, ὁ Ἴκτινος, πάλι, θὰ στήσῃ ἓναν ἔξοχο ναὸ τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνος, που διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιος ἕως σήμερα, κι ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται ὁ κίονας τοῦ τρίτου ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ που δημιουργήθηκε στὴν ἀρχαιότητα, τοῦ κορινθιακοῦ.

Τὸ πνεῦμα τῆς τέχνης τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενώνος. Τὴ γενιὰ τῶν γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους τὴν εἶχε προετοιμάσει μιὰ σειρὰ ὀλόκληρη ἀπὸ

Κεφάλι αλόγου από το άρμα της Σελήνης, που ο Φειδίας τό είχε παραστήσει, στο ανατολικό άετωμα του Παρθενώνος, να βυθίζεται προς τα δεξιά, ενώ άριστερά, γεμάτα σφρίγος και δύναμη πρόβαλλαν τά άλογα από τό άρμα του Ήλιου. Μ' αυτό τόν τρόπο προσδιόριζε τήν ώρα που έγινε ή γέννηση τής Αθηνάς, τήν αυγή νωρίς. Το άλογο αυτό, εκφραστικό, μιλάει κυριολεκτικά στο θεατή. Θεωρείται δίκαια τό ώραιότερο άλογο που έχει πλαστή από καλλιτέχνη. Βρετανικό Μουσείο (Λονδίνο).

προγενέστερους μεγάλους καλλιτέχνες, που μόχθησαν να επιτύχουν, με τή θνητή τους δύναμη, να δώσουν τήν υπεράνθρωπη γαλήνια μορφή τών θεών πάνω στη σκληρή πέτρα. Δυο αιώνων προσπάθεια άσταμάτητη οδήγησε στο θαύμα τής άφταστης εκείνης εποχής, που κατόρθωσε να κάμη τό ψυχρό και σκληρό ύλικό, τό μάρμαρο, να πάρη έκφραση και ψυχή και ν' αποτυπωθώ πάνω τόν ολοζώντανη ή θεική παρουσία, ήρεμη, στοχαστική, αιθέρια.

[Οι άνθρωποι που εικονίζει ή κλασική τέχνη του 5ου αι. π.Χ. είναι ώραιοι στο πρόσωπο, τέλειοι στις αναλογίες του σώματος, είναι όμως βυθισμένοι σε μιá βαθιά συλλογή, που τούς ξεμακραίνει από τά ανθρώπινα. Σάν να ζούν σε έναν κόσμο γεμάτο στοχασμό, σε έπικοινωνία με τούς θεούς, χωρίς όμως να έχουν άποκτήσει τή γαλήνια ήρεμία τών ίδιων τών θεών. Σά να βραριάη πάνω τούς κάποια άδιόρατη θλίψη, που δέν είναι τίποτ' άλλο, παρά ή συναισθήση, που χάρη στη φιλοσοφία τής εποχής είχε άποκτήσει ό άνθρωπος τότε, ότι δηλαδή οι δυνάμεις του δέν είναι άπεριόριστες, πώς δέν ξέρει ποτέ τί τόν περιμένει στο μέλλον, πώς δέν εξαρτάται τό καθετί στη μοίρα του από αυτόν τόν ίδιο, κι ότι ταυτόχρονα, τή ζωή που τό δόθηκε έχει χρέος να τή ζήση με συνέπεια, με σοβαρότητα και με αξιοπρέπεια. Γνωρίζουν καλά οι άνθρωποι τής κλασικής εποχής πώς έχουν αδυναμίες, ξέροντ όμως, επίσης καλά, πώς έχουν και τή δυνατότητα να τις ξεπεράσουν, και να ύψωθούν μόνοι αυτοί από όλα τά άλλα πλάσματα τής γής, σε μιá σφαιρία, πάνω από τά ανθρώπινα, γεμάτη ευγένεια, λεπτότητα και θεοσέβεια ταυτόχρονα.

Ίδανικό τής μεγάλης αυτής εποχής είναι να μη δείχνη ό άνθρωπος τά συναισθήματά του· να μην ταράζη τήν όμορφη όψη του τίποτα τό άπτόμο ή βίαιο· γαλήνιος και συγκαταημένος, πρέπει να ζή μέσα του τόν αντίκτυπο τών γεγονότων, χωρίς ν' άσχημίζει τίποτα τό ώραίο του πρόσωπο. Φιλοσο-

ο· Κ καθιστός Ζεύς με τό σκήπτρο στο άριστερό χέρι και τή Νίκη στο δεξί, όπως τόν είχε παραστήσει ό Φειδίας στο χρυσελεφάντινό του έργο στην Όλυμπία για τό ναό του θεού. Άποτυπώθηκε έτσι σε νόμισμα τών Ήλειων τών χρόνων τής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Στην αρχαία Όλυμπία σε πρόσφατες ανασκαφές άποκαλύφθηκαν πολλά από τά λεπτοουργικά έργα της που χρησιμοποίησε ό Φειδίας για τήν κατασκευή του χρυσού ιματίου του θεού και πολλά άλλα, καθώς και πολύτιμα ύλικά και μήτρες για τήν έπεξεργασία πάνω τούς τών κομματιών του φορέματος του θεού. Στην εικόνα μας άνθemia από όρεία κρύσταλλο, από τή διακόσμηση του χρυσελεφάντινου αγάλματος του Διός. Μουσείο αρχαίας Όλυμπίας.

φία και τέχνη είναι γεμάτες αγάπη για τον άνθρωπο. Σκύβουν πάνω του με συμπόνια για τη δύσκολη μοίρα του, αλλά μ' αυτόν καταγίνονται και αυτόν έξυψώνουν. Με τη δική του ὄψη ἐξάλλου παράστησαν οἱ καλλιτέχνες και τούς ἴδιους τούς θεούς].

Ἄλλοι γλύπτες. Πρὶν και μετὰ τὸ Φειδία ἄλλοι μεγάλοι πλάστες ἐζησαν: Πυθαγόρας, Κάλαμις, Μύρων, Πολύκλειτος – φημισμένος γιὰ τὴν τέλεια ἀπόδοση τῶν ἀναλογιῶν στὸ ἀνθρώπινο σῶμα (τὸ ἔργο του Δορυφόρος ὀνομάστηκε γι' αὐτὸ Κανὼν)–, Κρησίλας, Ἀλκαμένης, Ἀγοράκριτος (οἱ δύο τελευταῖοι εἶναι μαθητὲς τοῦ Φειδία, περιφημοὶ γλύπτες και οἱ ἴδιοι), κανεῖς ὅμως δὲν κατόρθωσε νὰ τὸν φτάσει. (Ὁ Φειδίας φιλοτέχνησε και τὸ χρυσελεφάντινο ἀγαλμα τοῦ Διὸς γιὰ τὸ ναὸ τοῦ θεοῦ στὴν Ὀλυμπία).

Ζωγράφοι. Τῶν μεγάλων ζωγράφων τοῦ 5ου αἰῶνα [Πολυγνώτου, Μίκωνος, Παναίου, Ἀπολλοδώρου] χάθηκαν τελείως τὰ ἔργα, ποὺ προκαλοῦσαν τὸ θαυμασμὸ τῶν ἀρχαίων. Ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἔργα στάθηκαν οἱ ζωγραφιές στὴν Ποικίλη Στοὰ – ἦταν στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς Ἀγορᾶς – ὅπου ὁ ἐξοχος ζωγράφος Πολυγνώτος εἶχε ἱστορήσει τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα.

Ἀγγειογραφία*. Πολλὲς ἀπὸ τὶς σκηνές ποὺ οἱ καλλιτέχνες αὐτοὶ εἶχαν ζωγραφίσει στὰ διάφορα κτίρια, φημισμένες στὸν ἀρχαῖο κόσμο και πασίγνωστες, οἱ ἀγγειογράφοι τὶς ἀπεικόνισαν στὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα. Ἐτσι μόνο ἀπὸ αὐτὰ, σήμερα, ἰδίως ἀπὸ τὶς ἐξοχες λευκὲς *ληκύθους**, ποὺ κυρίως στὴν Ἀθῆνα και στὴν Ἐρέτρια κατασκευάζονταν, παίρνομε μιὰ ἰδέα τῆς ζωγραφικῆς δημιουργίας τῆς κλασικῆς ἐποχῆς.

[Ἐξάλλου, ἦταν τέτοιο τὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο αὐτὰ τὰ χρόνια, ὥστε και τὸ πιὸ ἀπλό, ἀκόμη και τὸ πιὸ χειρωνακτικὸ ἔργο, ν' ἀναδίνη πνοὴ και νὰ προσφέρῃ ἀμέτρητη συγκίνηση με τὴν τέλεια ὁμορφιά του].

Λευκὴ λύκηθος με παράσταση γυναίκας (Μούσας) ποὺ παίζει λύρα. Ἐμπρὸς τῆς ἕνα πουλι. Ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἰδιωτικὴ συλλογὴ στὸ Lugano. Γύρω στὰ 445 π.Χ.

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

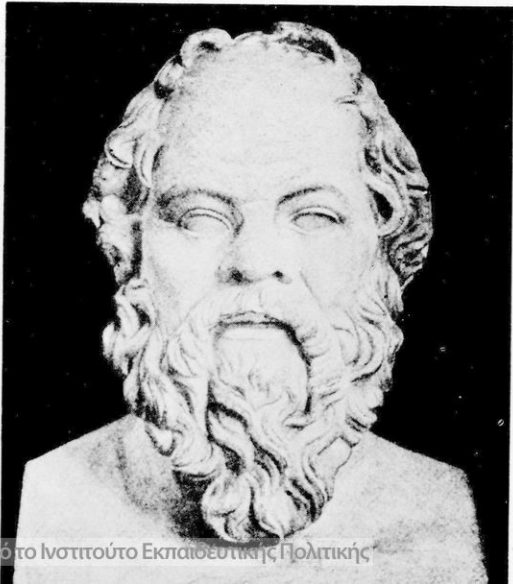
Ἡ Ἀθήνα προσελκύει τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἶναι ὀλοκληρωμένος ἀπὸ κάθε πλευρά. Πέρα ἀπὸ τὴν τέχνη, ἡ Ἀθήνα θαυματούργησε καὶ στὴν ποίηση, καὶ στὸ χῶρο τῆς ἐξήλθον οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἱστορικοί. Ἡ πόλη αὐτὴ ἐπίσης, σὰν πρῶτὴ στὸν ἐλληνικὸ κόσμον ἀνοικτὴ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, εἶχε τὴ δύναμιν νὰ προσελκύῃ τοὺς πρὸ ἄξιους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν ἢ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ χῶρον τῆς. Ἔτσι, γέμισε ἀπὸ πλῆθος σοφῶν καί, τέλος, ἀξιώθηκε νὰ γεννηθῇ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς, νὰ τὴν ἀγαπήσῃ μ' ὅλην τὴν ψυχὴν καὶ νὰ περιδιαβάξῃ καθημερινὰ στοὺς δρόμους καὶ στὶς στοᾶς τῆς, διδάσκοντας τοὺς πολίτες μὲ τίς συζητήσεις του, ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ *Σωκράτης*.

Σωκράτης. Οἱ ἀνησυχίες τῶν πρῶτων Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, ποὺ γεμάτοι πνευματικὴ περιέργεια πάσχισαν νὰ δώσουν ἀπόκριση στὶς ἀπορίες τοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ὑποχωροῦν στὸν 5ο αἰώνα. Στὰ χρόνια αὐτά, ἡ σκέψις τῶν φιλοσόφων, ἐγκαταλείποντας τίς παλιᾶς ἄλυτες ἀπορίες γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, θὰ κάμῃ κέντρο τῆς ἀποκλειστικῆς τὸν ἄνθρωπον. Ὡς βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς θὰ κηρύξῃ ὁ Σωκράτης τὴν προσπάθειαν νὰ *γνωρίσῃ κανεὶς τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ζῇ μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀρετῇ*. Μὲ τὴν ἴδιαν αὐτὴν ζωὴ θ' ἀποδείξῃ, ὅταν τὸ φέρῃ ἡ ὥρα, τὴν πίστην στὶς ἰδέες του.

Δημόκριτος. Ὁ *Δημόκριτος* ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα θὰ διατυπώσῃ πρῶτος τὴ θεωρίαν γιὰ τὴ σύστασιν τῆς ὕλης ἀπὸ ἄτομα (ἀτομικὴ θεωρία), μιὰ γνώσιν ποὺ τόσες διαστάσεις ἔχει πάρει στὴν ἐποχὴ μας μὲ τὰ συγκλονιστικὰ ἐπιτεύγματα τῆς φυσικῆς.

Ἀναξαγόρας. Ὁ δάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Περικλέους Ἀναξαγόρας, κέντρο τοῦ κόσμου θὰ προβάλλῃ τὸ Νοῦ, ἐνῶ οἱ Σοφιστῆς [Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος], ἔξοχοι ῥήτορες καὶ στοχαστῆς, ἀάμπλουτοι σὲ γνώσεις δάσκαλοι τῆς σοφίας, μὲ τὴ δύναμιν τοῦ λόγου τοὺς θὰ μπορούν νὰ δώσουν ἀπόκρισιν σὲ κάθε ἐρώτημα. Συνήθιζαν νὰ ἐλέγχουν τὰ πάντα μὲ τὸ λογικόν, κρίνοντας

Προτομὴ τοῦ Σωκράτους. Ἀντίγραφο τῶν ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Μουσεῖο Λούβρου (Παρίσι).

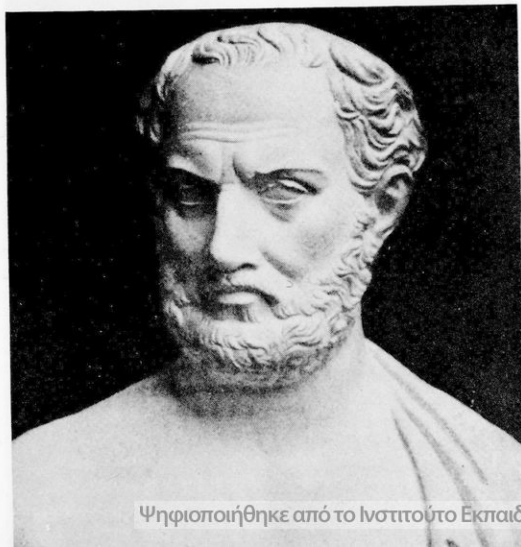

Ἡ δωρικός ναός τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος στή Φιγαλία. Τό κτίριο σώζεται περίπου ἀκέραιο στήν ἐρημιά τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν. Ἐσωτερικά τό στόλιζε μιᾶ ἀξιόλογη ζωφόρος, μέ παράσταση Ἀμαζονομαχίας, πού βρίσκεται ὁμως σήμερα στό Βρετανικό Μουσείο στό Λονδίνο.

μέ τή βοήθειά του ὅ,τι γίνονταν γύρω τους. Προετοιμάζοντας μέ ἀδρή πληρωμή τοὺς αὐριανοὺς πολίτες τῆς Ἀθήνας γιά τό βῆμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, τοὺς ἔκαναν ἱκανοὺς νά πείθουν τό πλῆθος γιά κάθε τους ἀποψη. Προβάλλοντας ὁμως τὸν ἀνθρωπιο, ὡς μέτρο γιά ὅλα τὰ πράγματα, συνέργησαν οὐσιαστικά στό γκρέμισμα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας.

Ἡρόδοτος. Στήν Ἀθήνα ἐζήσε χρόνια, ἀγαπώντας τήν σάν πραγματική του πατρίδα, ὁ «πατέρας τῆς Ἱστορίας», ὁ Ἡρόδοτος ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό, ὁ *ἱστορικὸς τῶν Περσικῶν πολέμων*. Ἐχοντας ταξιδέψει σέ πολλοὺς τόπους, βρίσκει τήν εὐκαιρία νά περιγράψῃ στό ἔργο του, ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῶν πολέμων, τήν ἱστορία ὄχι μόνο πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ κι ἄλλων ξένων λαῶν πού γνώρισε τῆ χώρα καί τῆ ζωῆ τους στὰ ταξίδια του.

Πορταίτο μαρμαίρνο τοῦ Θουκυδίδη. Εἶναι χαρακτηριστικό πὸσο εἶναι τυραννισμένο ἀπὸ τῆ σκέψη τό πρόσωπο τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ. Βρίσκειται στό Χόλκαμ Χάλλ, στήν Ἀγγλία.

Χρυσά κοσμήματα από τις ανασκαφές στο Ίερό της Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος στην Ἀττική. 5ος π.Χ. αἰ. Μουσείο Βραυρώνας.

Θουκυδίδης. Στην Ἀθήνα, εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὁ Θουκυδίδης, ὁ μεγαλύτερος ἱστορικός τῆς ἀρχαιότητος κι ἔξοχος πεζογράφος. Δὲ στάθηκε τυχερὸς σὰν τὸν Ἡρόδοτο νὰ μιλήσῃ γιὰ νίκες ἑλληνικές. Κλῆρος δίκος του ἔλαχε νὰ γράψῃ τὰ γεγονότα τοῦ φοβεροῦ ἐμφύλιου πολέμου, τοῦ Πελοποννησιακοῦ, ποῦ σφράγισε τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. καὶ κατασπάραξε τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο. Ἐζῆσε ὅλες τῖς πικρὲς φάσεις τῆς πανελληνίας αὐτῆς συγκρούσης, ὅπου ὁ ἴδιος ἀτύχησε σὰ στρατηγός. Ἐξόριστος, μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη του ποῦ στάθηκε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ περηφάνια του, μὲ ἀξιοπρέπεια κι ἀκριβοδίκαη κρίση, προσπαθεῖ νὰ φανερώσῃ τῖς αἰτίες ποῦ ὀδήγησαν σ' αὐτὸ τὸ χαλασμό, καὶ μὲ θαυμαστὴ ἀκρίβεια κι ἀπρόσωπα νὰ περιγράψῃ τὰ γεγονότα. Ὁ Θουκυδίδης ἐρευνοῦσε πολὺ γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς ἀλήθειας, χωρὶς νὰ ἀφίνη τὸν ἑαυτὸ του νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὰ συναισθημάτα του. Ἔδωσε ἔτσι τὸ πρότυπο τῆς ἀντικειμενικότητος, βασικοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ θάνατος τὸν βρῆκε πρὶν τελειώσῃ τὸ ἔξοχο ἔργο του, ποῦ σταμάτησε στὰ περιστατικά τοῦ ἔτους 411 π.Χ. Τὴν ἱστορία του συνέχισε ἄλλος ἱστοριογράφος, ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος.

Λευκὴ ἀττικὴ λήκυθος. Νέα γυναίκα κάθεται, γεμάτη μελαγχολία, στὶς βαθμίδες τῆς στήλης τοῦ τάφου τῆς. Τὸ πρόσωπο ἔχει σπάνια λεπτότητα, τὰ μαλλιά εἶναι ξέπλεκα, ὁ χιτῶνας διάφανος. Ἀπὸ τὸ ἔργο δλόκληρο βγαίνει ἕνας κόσμος ἀπέραντης θλίψης καὶ «ἀπόκοσμη περισυλλογῆς». Ἔργο τοῦ λεγόμενου «ζωγράφου τῶν Τριγλύφων». 410-400 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

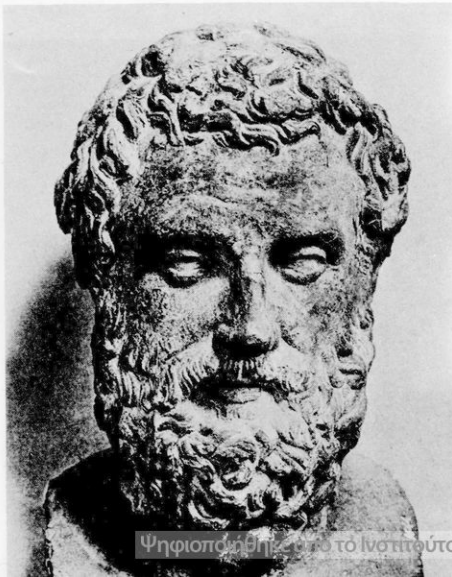
4. Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Πίνδαρος. Ένας ποιητής μοναδικός στο είδος του έζησε τον 5ο αιώνα: ο Πίνδαρος (518-448). Καθρεφτίζει με τα θαυμαστά του ποιήματα μιὰ πλευρά πολλῶν ἀντιπροσωπευτικῆς τῆς ζωῆς στὴν ἀρχαιότητα: τὸ πνεῦμα τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων, ὑμνῶντας ὀρισμένους σπουδαίους νικητὲς στὰ Πύθια, στὰ Νέμεα, στὰ Ἴσθια καὶ στὰ Ὀλύμπια. Στὴν ἐποχὴ του οἱ ἀγῶνες στὶς μεγάλες πανελληνίες γιορτὲς ἦταν ἀκόμη ἐκδήλωση θρησκευτικῆ. Οἱ εὐγενεῖς νέοι ἔπαιρναν μέρος στὸν «καλὸν ἀγῶνα» γιὰ νὰ τιμῆσουν τοὺς θεοὺς, προβάλλοντας τὴ λεβεντιά καὶ τὴν ἀσκήσή τους. Αὐτῶν τῶν γεμάτων ἀνωτερότητα κι εὐγενικῆ ἀμιλλα ἐκδηλώσεων ἐγίνε φλογερὸς ὑμνητὴς ὁ μέγας ποιητὴς.

Γεννημένος στὴ Θῆβα, ταξίδευε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις καί, μὲ τοὺς ἐξαιρετοὺς «Ἐπινίκους» του, ἔδωσε ἀσύγκριτη τὴν εἰκόνα τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εὐγενικῶν του ἰδανικῶν, στὸ μεσουράνημά του, πρὶν βαρῦνη πάνω του ἡ σκιά τῶν μεγάλων συμφορῶν ποὺ ἔφεραν οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Θέατρο. Τραγωδία. Κωμωδία. Ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοσημεῖα, ἐξἄλλου, ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Θεάτρου. Ξεκινώντας, ὅπως εἶδαμε (σελ.217), ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑμνηθῆ ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τῆς χαρᾶς, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς βλάστησης, ὁ διθύραμβος ἐξελίχθηκε, σιγά-σιγά παίρνοντας σὰ θέματά του τὴν ὑπόθεση κι ἄλλων μύθων ἑλληνικῶν, στὸ δράμα (ἀπὸ τὴ λέξη δράση), μιὰ παράσταση δηλαδὴ ὅπου δρῶν τρεῖς ἢ περισσότεροι ἠθοποιοὶ κι ὁ χορὸς, ποὺ τραγουδοῦσε χορεύοντας, μὲ τὴν ὀδηγία τοῦ κορυφαίου κι ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του ἀνοίγοντας διάλογο μὲ τοὺς ἠθοποιοὺς. Τὸ δράμα εἶναι εἶδος ποιητικὸ, ὅπου συνδυάστηκε ἡ ἐπικὴ μὲ τὴ λυρικὴ ποίηση. Ὅταν ἡ ὑπόθεση εἶναι θλιβερή, τότε τὸ δράμα λέγεται τραγωδία· κωμωδία, ὅταν εἶναι εὐθυμη.

Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης. Τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ ποιητὲς ἔζησαν τὸν 5ο αἰώνα: ὁ Μαραθωνομάχος Αἰσχύλος, ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλέους Σοφοκλῆς, τὸ «ἀηδόνι τῆς Ἀθήνας», κι ὁ Εὐριπίδης, ὁ «ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος», ὅπως τὸν εἶπαν οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι.

Χάλκινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου. Βρέθηκε κοντὰ στὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Φλωρεντίας.

[Ὁ Αἰσχύλος ὑμνεῖ τὴ δόξα τῆς Ἀθήνας καὶ τὴν μεγαλοσύνη τῶν θεῶν. Στὴν τραγωδία τοῦ Πέρσης προβάλλει τὴ ἀνόητη περηφάνια τοῦ Ξέρξη, ποῦ ἐπόμμενο ἦταν νὰ τιμωρηθῆ ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας εἰκονίζεται ἡ δύστυχη μοῖρα τῶν γιῶν τοῦ Οἰδίποδος. Στὴ μόνη τριλογία ποῦ ἔχει διατηρηθῆ ἀκέραιη, τὴν Ὀρέστεια, βλέπει ὁ θεατὴς τὰ φοβερὰ βάσανα τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐμφανίζει ὡς ἥρωες ἀνθρώπους ποῦ ἐκτελοῦν τὸ χρέος τους, ὅ,τι κι ἂν ἀντιμετωπίζουν ἀντίξοο. Ἡ Ἀντιγόνη – ποῦ παρακούοντας τὴ διαταγὴ τοῦ θεοῦ τῆς Κρέοντος, ἄρχοντα τῆς Θήβας, θάβει τὸ νεκρὸ ἀδελφὸ τῆς, ὑπακούοντας στὸ θεῖο νόμο ποῦ προστάζει νὰ θάβωνται οἱ νεκροὶ – εἶναι μιὰ θαυμάσια τραγωδία, ὅπως καὶ οἱ δύο Οἰδίποδες: ὁ Οἰδίπους τύραννος καὶ ὁ ἀσύγκριτος Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν.

Ὁ Εὐριπίδης, ἀπαισιόδοξος ποιητὴς μὲ ἔντονα κριτικὸ πνεῦμα, παρουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους σκύβοντας στὰ πάθη τους, ἀλλὰ καὶ στὸ μεγαλεῖο ἢ στὶς δυστυχίες τους. Προβάλλοντας τὸ ἀδιέξοδο, ὅπου συνήθως ὀδηγοῦνται τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, δίνει λύση στὰ δράματά του, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ «ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ». Τὰ ἔργα τοῦ Μήδεια, Ἴππόλυτος, Ἴφιγένεια ἐν Αὐλίδι, Ἴφιγένεια ἐν Ταύροις, Ἡλέκτρα κ.ἄ. ἀγαπήθηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα].

Ἄγαλμα τοῦ Σοφοκλέους. Κάτω, στὸ δεξιὸ τοῦ πόδι πλάι, ἡ κίστη (τὸ κουτί) μὲ τοὺς παπύρους ποῦ ἔχουν γραμμένα τὰ ἔργα του. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στὴ Ρώμη.

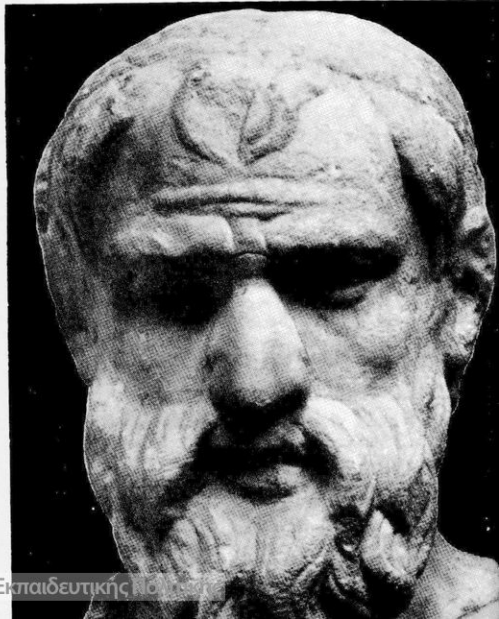
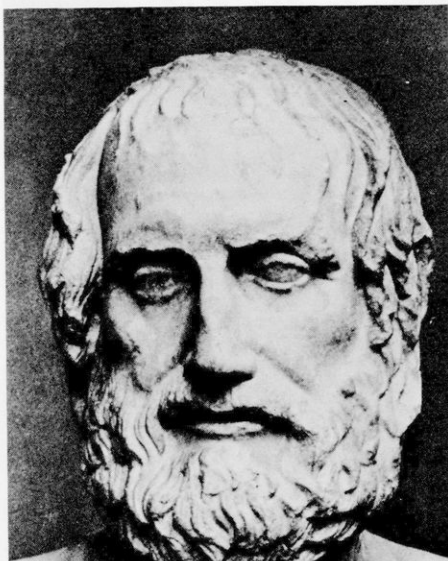
Ἄριστοφάνης. Τὴν κωμωδία, πού σατιρίζει τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, ἀντιπροσωπεύει ὁ Ἄριστοφάνης (σήμερα τὰ ἔργα του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄλλη του ἀξία, εἶναι ἐξαιρετικὰ πολύτιμα, γιατί δίνουν πλῆθος λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας κι ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες πηγές γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα πολλῶν ἀγγειογραφιῶν). Ὁ Ἄριστοφάνης, φίλος τῆς παράδοσης, [συντηρητικὸς στὶς ἰδέες του, κάθε νεωτερισμὸ ἢ ὄ,τι ξέφευγε ἀπὸ τὰ καθιερωμένα τὸ διακωμωδοῦσε. Εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς *πολιτικῆς κωμωδίας*, ὅπου κτυπáει τὶς ἰδέες τὶς νεωτερικές, ἐπι-ρεάζοντας ταυτόχρονα τοὺς θεατῆς πού παρακολουθοῦν τὸ θέαμα. Οἱ κωμωδίες του *Εἰρήνη*, *Σφήκες*, *Νεφέλαι* χτυποῦν μὲ νεῦρο καὶ ἐξυπνάδα τοὺς ὑπέρμαχους τοῦ πολέμου, τὶς ἀκρότητες τῶν λαϊκῶν δικαστῶν, τοὺς διάφορους νεωτερισμοὺς – στὶς *Νεφέλες* εἰρωνεύεται τὸν ἴδιο τὸν Σωκράτη. Ὁ δη-μαγωγὸς Κλέων, ὅπως καὶ ὁ Εὐριπίδης, δὲν διέφυγαν τὴν πειρακτικὴ του διά-θεση].

Τὰ θεωρικά*. Πιστεύοντας βαθιὰ ὁ Περικλῆς στὴν τεράστια μορφωτικὴ ἀξία τοῦ θεάτρου, πρόσφερε μὲ τὰ *θεωρικά** τὰ μέσα σ' ὅλους τοὺς Ἀθηναίους πολίτες νὰ πηγαίνουν στὶς παραστάσεις, ὅπου παρακολουθώντας ἔργα ὑψη-λῆς ποιότητος εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ μορφώνωνται καὶ νὰ καλλιεργοῦνται.

Τὰ θέατρα. Οἱ παραστάσεις γίνονταν σὲ ὑπαίθρια θέατρα, φτιαγμένα στὴν πλαγιὰ ἐνὸς λόφου. Ἐκεῖ διαμόρφωναν τὰ καθίσματα σὲ σειρές, ἡμικυκλικά, κι οἱ θεατῆς ἀντίκριζαν ἕναν ἐπίπεδο χῶρο ἀπέναντί τους, τὴν *ὄρχήστρα*, ὅπου κινούταν οἱ χορευτῆς. Στὸ βάθος ὑπῆρχε ἡ σκηνή, ξύλινη στὴν ἀρχή, ὅπως καὶ τὰ καθίσματα, ἀργότερα πέτρινη, διακοσμημένη ἐμπρός, ὥστε νὰ ἀποτελῆ τὸ σκηνικὸ γιὰ τὴν παράσταση (πρόσοψη ἀνακτόρου, ναὸ ἢ ἄλλο χῶρο, ὅπου ξετυλιγόταν ἢ ὑπόθεση τοῦ ἔργου).

Ἄριστερά: Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ ποιητῆ Εὐριπίδη. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

Δεξιά: Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Ἄριστοφάνους. Βρίσκεται στὴ Βόννη (Δυτ. Γερμα-νία).

5. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Διονύσια. Τὰ μέγαρα Διονύσια, ἡ σπουδαία γιορτὴ πρὸς τιμὴ τοῦ θεοῦ Διονύσου, πρόσφερε στοὺς Ἀθηναίους τὴ λαμπρὴ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσουν θεατρικὲς παραστάσεις ποὺ δίνονταν στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Γινόταν, τότε, διαγωνισμὸς θεατρικὸς γιὰ νὰ διαλεχθῆ τὸ καλύτερο ἔργο. Οἱ ἠθοποιοὶ φοροῦσαν μάσκες κι ἦταν ἄντρες μονάχα· αὐτοὶ ὑποδύονταν καὶ τοὺς γυναικείους ρόλους.

Παναθηναία. Στὴν Ἀθήνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Διονύσια, γίνονταν καὶ ἄλλες σπουδαῖες θρησκευτικὲς γιορτές. Λαμπρότερη ἀπ' ὅλες, σὰ γιορτὴ τῆς ἴδιας τῆς πόλης, ἦταν τὰ Παναθηναία, ποὺ διαρκοῦσαν ἕξι μέρες καί, στὸ πλαίσιό τους, γίνονταν ἀγῶνες μουσικοὶ, ἀθλητικοὶ, ἵπποδρομίες, λαμπαδηδρομία καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις.

Ἡ μεγάλη πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Τὴν ἕκτη μέρα, μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐπισημότητα καὶ μὲ συμμετοχὴ ἀντιπροσώπων ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἐκλείνει ὁ ἑορτασμὸς μὲ τὴ μεγάλη πομπὴ ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ Πομπεῖον, ἕνα μεγάλο κτίριο στὴν ἐπίσημη εἴσοδο τῆς πόλης, στὸ Δίπυλο. Ἀκολουθώντας τὴν ὁδὸ τῶν Παναθηναίων, ἔφταναν πάνω στὴν Ἀκρόπολη ἄρχοντες, ἱερεῖς, ξένοι ἀντιπρόσωποι, γέροντες, μέτοικοι, καθὼς καὶ τὰ ζῶα τῆς θυσίας. Σκοπὸς τῆς πομπῆς ἦταν νὰ προσφερθῆ στὴ θεὰ ὁ πέπλος ποὺ εἶχαν ὑφάνει τὰ κορίτσια τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς πόλης γιὰ χάρη τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ πέπλος ἦταν κρεμασμένος σὰν πανὶ στὸ κατάρτι ἑνὸς караβιοῦ ποὺ τὸ κινούσαν μὲ ρόδες. Τελικὴ ἐκδήλωση ἦταν ἡ θυσία τῶν ἑκατὸ βοδιῶν (ἐκατόμβη).

Ἐλευσίνα. Μεγάλὴ γιορτὴ ἦταν καὶ τὰ Ἐλευσίνα, ποὺ ὁ ἑορτασμὸς τοὺς ἀρχίζε στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ τελειώσῃ στὸ Ἱερὸ τῆς Δήμητρας καὶ τῆς κόρης τῆς Περσεφόνης, στὴν Ἐλευσίνα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Κάθε ἐκδήλωση πολιτισμοῦ στὸν 5ο αἰῶνα ἔφτασε σ' ἕνα ὕψος ἐκπληκτικὸ. Ἡ τελειότερὴ του ἐκφραση ἐκδηλώθηκε στὴν Ἀθήνα.
 2. Ἀνοιχτὴ ἡ πόλη γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ ἀνθηρὴ τῆς προσέλκυσε ὅλους τοὺς ἀξιότους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς: καλλιτέχνες, σοφοὺς, ἱστορικοὺς κ.ἄ.
 3. Ἄξιος ὁ Περικλῆς σὲ ὅλα, εἶχε τὸ ἐξαιρετικὸ χάρισμα νὰ διαλέγῃ τὸν κατάλληλο γιὰ κάθε ἀξίωμα ἀνθρώπο. Θέλοντας νὰ κάμῃ τὴν πόλη του τὸ στολίδι ὅλης τῆς Ἑλλάδας καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἄποψη, ἀνάθεσε στὸ μεγαλύτερο καλλιτέχνη τῆς ἐποχῆς, τὸ Φειδία, τὴν ἐπίβλεψη τῶν μεγάλων ἔργων στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴ φιλοτέχνηση τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς προστάτισσάς της θεᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς.
 4. Τέχνη, φιλοσοφία, ἱστορία καὶ ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελοῦν τὸ «θαῦμα» τοῦ 5ου αἰῶνα, ποὺ στὴν Ἀθήνα γνώρισε τὴ μεγαλύτερὴ του ἀνάπτυξη.
-

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Ἡ προσωπικότητα τοῦ Περικλέους:

«Ὅσον καιρὸ κυβερνοῦσε ἐκεῖνος τὴν πολιτεία καὶ ἦταν εἰρήνη, τὴν ὀδηγοῦσε μὲ μετριοπάθεια καὶ τὴ διαφέντευε μὲ ἀσφάλεια καὶ δυνάμωσι ἡ πολιτεία μὲ τὴν ἀρχηγία του περισσότερο παρὰ ποτέ... Ἡ αἰτία ἦταν πῶς ἐκεῖνος, ἐπειδὴ εἶχε μεγάλη ἐπιρροὴ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του καὶ τὴν ἰσχυρὴ του διάνοια, καὶ ἦταν φῶς φανερὸ σὲ ὅλους πῶς δὲν μποροῦσε νὰ διαφθαρή μὲ χρήματα, συγκρατοῦσε τὸ πλῆθος χωρὶς νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ τὴν ἐλευθερία τους, καὶ δὲν ἄφηνε νὰ τὸν παρασύρουν αὐτοί, παρὰ τοὺς ὀδηγοῦσε ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ δὲν κέρδιζε τὴ δύναμή του μὲ ἄπρεπα μέσα καὶ μὲ ρητορεία ποὺ κολάκευε τὶς ὀρμές τους, ἀλλὰ μποροῦσε, ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκτίμηση ποὺ τοῦ εἶχαν νὰ τοὺς ἐναντιωθῇ καὶ νὰ προκαλέσῃ καὶ τὴν ὀργή τους ἀκόμα. Ὅταν λοιπὸν καταλάβαινε πῶς παραγίνονταν τολμηροὶ ἀπὸ ἀνίερη περηφάνια, ἐνῶ ἡ περίστασι δὲν ἦταν κατάλληλη, τοὺς χτυποῦσε μὲ τὰ λόγια καὶ τοὺς ἔκανε νὰ φοβοῦνται, κι ὅποτε πάλι τοὺς ἐβλεπε πάρα πολὺ φοβισμένους χωρὶς λόγο, τοὺς ξανάδινε τὸ θάρρος τους. Ἔτσι, στὸν καιρὸ του ὀνομαζόταν τὸ πολίτευμα δημοκρατία, στ' ἀλήθεια ὁμως ἐξουσίαζε ὁ ἀνώτερος ἀντρας ἀπ' ὅλους».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Β, 65 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. Τὰ ἔργα ἐστὴν Ἀκρόπολι:

«Καθὼς ὑψώνονταν τὰ ἔργα περήφανα σὸ μέγεθος κι ἀμίμητα ἐστὴν ὁμορφίᾳ καὶ τῇ χάρει, γιὰ τὴ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν μεταξὺ τους νὰ ξεπεράσουν μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεσι τὴ δημιουργικὴ ἐμπνευσι, κατὰ κύριο λόγο προκαλοῦσε τὸν θαυμασμὸ ἢ ταχύτητα ἐστὴν ἐκτέλεσι. Γιὰ ἐνῶ πίστευαν οἱ Ἀθηναῖοι πῶς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ τελειώσῃ ἐπειτα ἀπὸ πολλοὺς διαδοχικοὺς ἀρχοντες καὶ μετὰ παρέλευσι πολλοῦ χρόνου, ὅλα μαζὶ τελειώσαν ἐστὴν ἀκμὴ τῆς διοικήσεως ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου... Γι' αὐτὸ καὶ πρὸ πολὺ θαυμάζονται τὰ ἔργα τοῦ Περικλέους, γιὰ τὸ ἂν καὶ ἔγιναν μέσα σὲ λίγο χρόνο διατηροῦνται γιὰ πολὺ. Γιὰ τὸ καθένα ἐστὴν ὁμορφίᾳ ἦταν ἀμέσως τότε ἀρχαιοπρεπές, ὥστόσο μέχρι σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ δίνῃ τὴν ἐντύπωσι τοῦ πρόσφατου καὶ καινούριου. Τόσο ἐπανθίζει σ' αὐτὰ ἡ νεότητι ποὺ διασπρῆ τὴν ὄψι τους ἀνέπαφι ἀπὸ τὸ χρόνο, σὰ νὰ ἔχουν τὰ ἔργα αὐτὰ ἀειθαλές πνεῦμα, ἀνάμεικτο μὲ ἀγέρασι ψυχῇ».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 13 (Μετ. Ἄν. Λαζάρου)

3. [Ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Περικλῆς:

«Ἐκεῖνος ὁμως ποὺ περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μὲ τὸν Περικλῆ καὶ τοῦ πρόσθεσε πολὺ μεγάλο κύρος καὶ γέμισε τὴν ψυχὴ του μὲ τὸ φρόνημα ποὺ πρέπει νὰ ἔχη ἕνας πολιτικὸς ἀρχηγὸς καὶ ἔφερε σὲ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἦθους του, ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τὶς Κλαζομένες. Εἶναι αὐτὸς ποὺ οἱ σύγχρονοὶ του τὸν ὀνόμαζαν «Νοῦν», εἶτε γιὰ τὸ θαύμασαν τὴ διάνοιά του, ποὺ φάνηκε ἐστὴν ἐρευνα τῆς φύσεως μεγάλῃ καὶ ἐξαιρετικῇ, εἶτε γιὰ τὸ, πρῶτος αὐτὸς, σὰν ἀρχὴ ἐστὴν διαμόρφωσι τοῦ κόσμου καθόρισε ὄχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρὰ ἕνα νοῦ καθαρὸ καὶ ἀπλό, ποὺ μὲς ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σὺμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα ποὺ σχηματίζονται ἀπὸ ὁμοία μέρη.

Αὐτὸ τὸν ἀνθρωπο τὸν θαύμασε ἀπερίοριστα ὁ Περικλῆς καὶ ἀπ' αὐτὸν μὴθήκε ἐστὴν λεγόμενη μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη καὶ ἐστὴν τέχνη τῶν συζητήσεων. Ἔτσι ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνο ἡ σκέψι του ἦταν σοβαρὴ καὶ ὁ λόγος του ὑψηλὸς καὶ ἀπαλλαγμένους ἀπὸ κάθε χυδαία καὶ ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσώπου του ἡ ἐκφρασι ποὺ δὲν τὴν ἀλλοίωνε τὸ γέλιο καὶ τὸ ἥμερο βάδισμα, καὶ ἡ σεμνὴ περιβολὴ του ποὺ δὲν τὴν ἀνατάραξε ποτέ καμιά βίαιη κίνησι ὅταν μιλοῦσε, καὶ ὁ χαμηλὸς

τόνος της φωνής του, όλα αυτά και πολλά παρόμοια προκαλούσαν τὸ θαυμασμὸ ὄλων»].

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους», κεφ. 4-5 (Μετ. Μιχ. Οικονόμου)

4. [Τὸ σχέδιο τοῦ Περικλέους γιὰ Πανελλήνιο συνέδριο:

«Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νὰ μεγαλύνῃ ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων ἄρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν. Καὶ ὁ Περικλῆς γιὰ νὰ ἀνυψώσῃ ἀκόμη περισσότερο τὴν περηφάνια τοῦ λαοῦ καὶ γιὰ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι εἶναι ἄξιος γιὰ μεγάλα ἔργα, προτείνει στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ψήφισμα μὲ τὸ ὁποῖο προκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἕλληνας, σὲ ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καὶ ἂν κατοικοῦν, ὅλες τὶς πόλεις, μικρὲς ἢ μεγάλες, νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλο μαζὶ γιὰ τοὺς ἐλληνικοὺς ναοὺς ποὺ εἶχαν κατακαίει οἱ βάρβαροι καὶ γιὰ τὶς θυσίαις ποὺ χρωστοῦν οἱ Ἕλληνες στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τὶς εἶχαν υποσχεθῆ σ' αὐτοὺς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τότε ποὺ πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καὶ τέλος γιὰ τὴ θάλασσα, δηλαδὴ πῶς νὰ πλέουν ὅλο χωρὶς φόβο καὶ πῶς νὰ διατηροῦν τὴν εἰρήνην»].

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 17,1 (Μετ. Μιχ. Οικονόμου)

5. [Ἐγκώμιο γιὰ τὶς ἀρετὲς τοῦ Περικλέους:

«Ἐνῷ αὐτὸς πλησίαζε πρὸς τὸ θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολίτες καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς φίλους του εἶχαν ἐπιζῆσει, μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ δύναμη ποὺ εἶχε καὶ ἀπαριθμοῦσαν τὶς πράξεις καὶ τὰ πολλά του τρόπαια· καὶ ἦταν ἐννιά τὰ τρόπαια ποὺ εἶχε στήσει ἀπὸ μέρος τῆς Ἀθήνας σὰ στρατηγὸς καὶ νικητῆς. Τὰ ἔλεγαν αὐτὰ μεταξύ τους, μὲ τὴν ἰδέα πῶς αὐτὸς εἶχε χάσει τὶς αἰσθήσεις του καὶ δὲν καταλάβαινε πιά. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος πρόσεχε σὲ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τοὺς ἔκοψε τὴν ὁμιλία τους καὶ τοὺς εἶπε πῶς ἀπορεῖ γιὰτὶ ἐπαινοῦν καὶ μνημονεύουν τὰ ἔργα του ἐκεῖνα ποὺ καὶ ἡ τύχη βοήθησε νὰ γίνοντο καὶ ποὺ ἔχουν κάμει ἤδη πολλοὶ στρατηγοὶ, δὲν ἀναφέρουν ὅμως τὸ καλύτερο καὶ τὸ σπουδαιότερο, ὅτι «Κανεῖς Ἀθηναῖος δὲ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας του».

Ἦταν ἀλήθεια, θαυμαστὸς ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιὰ τὴ μετριοπάθεια καὶ τὴν πραότητα, ποὺ διατήρησε μέσα σὲ τόσο πολλὲς περιστάσεις καὶ σὲ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πῶς τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα τὰ προτερήματά του εἶναι τὸ ὅτι, ἂν καὶ εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτὲ δὲν παρασύρθηκε οὔτε ἀπὸ φθόνου οὔτε ἀπὸ θυμὸ καὶ ποτὲ δὲν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σὰν ἐχθρὸ ἀσυμφιλίωτο. Καὶ νομίζω πῶς ἡ ἀλαζονικὴ καὶ βαριά ἐκείνη προσωνομία ποὺ τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τὸν εἶπαν «Ολύμπιο», μόνο γιὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεκτὴ καὶ σωστὴ, γιὰτὶ δόθηκε σὲ ἄνθρωπο ποὺ εἶχε τόσο ἤρεμο χαρακτήρα καὶ ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὴ καὶ ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴ μεγάλη ἐξουσία ποὺ εἶχε στὰ χέρια του. Τὸ ἴδιο πιστεύομε πῶς συμβαίνει καὶ στὸ γένος τῶν θεῶν. Πιστεύομε πῶς οἱ θεοὶ εἶναι αἴτιοι τοῦ καλοῦ καὶ ὄχι τοῦ κακοῦ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι κύριοι καὶ βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος... Ὅταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα τόσο αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψή του καὶ ὅλο τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη καὶ ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τὴ δύναμή του, ὄσο ἐκείνος ζοῦσε γιὰτὶ τοὺς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μόλις αὐτὸς ἔλειψε καὶ δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς καὶ ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε φανῆ ἄλλος ἄνθρωπος μὲ χαρακτήρα πρὸς μετρημένο στὴν περηφάνια του καὶ πρὸ σεβαστοῦ στὴν πραότητα του. Ἀλλὰ ἡ δύναμή του ἐκείνη ποὺ προκαλοῦσε τὸ φθόνου καὶ τὴν ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία καὶ τυραννία φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιὰ τὴν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἰσχωρήσει στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἡ διαφθορὰ καὶ πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπῆρχε, ποὺ ἐκεῖνος τὴν περιορίζε καὶ τὴν ἐλάττωνε σὲ σημεῖο ποὺ νὰ εἶναι κρυμμένη, καὶ τὴν ἐμπόδιζε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ μεταβληθῇ σὲ ἐξουσία, ποὺ τότε θὰ ἦταν ἀθεράπευτη».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 38-39 (Μετ. Μιχ. Οικονόμου)

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διαφορά μεγάλη στις αντιλήψεις Σπάρτης και Ἀθήνας. Ἡ ἀγεφύρωτη διαφορά ἀνάμεσα στὴν ἀριστοκρατικὴ καὶ κλειστὴ στὸν κόσμον Σπάρτη καὶ στὴ δημοκρατικὴ Ἀθήνα, ποῦ ὀλοένα αὐξαινε ἡ δύναμή της, εἶναι ἡ βασικὴ αἰτία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κι οἱ δύο πόλεις περίμεναν ἀπὸ χρόνια τὴ σύγκρουση, νιώθοντας πὼς οἱ *Τριακοντούεις Σπονδές* ἦταν μονάχα μιὰ ἀναβολὴ γιὰ τὸν πόλεμο, ποῦ μὲ γοργὰ βήματα πλησίαζε.

Δυσφορία τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων. Ἡ σφαιλερὴ τακτικὴ τῆς Ἀθήνας ἀπέναντι στοὺς συμμάχους της, βοήθησε τὴ Σπάρτη νὰ βρῆ πιστευτὴ δικαιολογία γιὰ τὸν πόλεμο. Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία εἶχε καταντήσει ἡγεμονία, καὶ τὰ ἀριστοκρατικὰ κόμματα στὶς διάφορες πόλεις μὲ δυσφορία ὑπόμεναν τὸν ἀθηναϊκὸ ζυγὸ (μόνο τὰ δημοκρατικὰ κόμματα – σ' αὐτὰ ἀνῆκαν οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιοτέχνες, ποῦ εὐκόλυνονταν στὶς οικονομικὲς τους ἐπιχειρήσεις μὲ τὴ φιλία τῶν Ἀθηνῶν –, δὲ ζητοῦσαν ἀλλαγὴ). Ἔτσι κατόρθωσε ἡ Σπάρτη νὰ πάρῃ εὐκόλα τὸ ρόλο τοῦ ἐλευθερωτῆ τῶν καταπιεσμένων συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀριστοκρατικῶν κομμάτων σὲ κάθε πόλῃ.

Τὸ ἀγαλμα τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου. Τὸ ἔργο εἶχε στηθῆ ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους τῆς Ναυπάκτου. Ἀντίτυπὸ τοῦ ὑπῆρχε καὶ στοὺς Δελφούς. Ὁ Παιώνιος, σ' αὐτὸ τὸ γεμάτο τόλμη ἔργο, κοίταξε νὰ ξεπεράσῃ, μὲ μιὰ τολμηρὴ παράσταση, ποῦ θὰ ἀπόδιε τὸ πέταγμα, τὸ σκληρὸ καὶ βαρὺ ὕλικό, τὸ μάρμαρο. Γιὰ νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ Νίκη πετοῦσε, τὴν ἔστησε σ' ἓνα πολὺ ψηλὸ τριγωνικῆς τομῆς κίονα ὅπου ἐφθανε, ὑποτίθεται, πετώντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἡ Νίκη, μὲ ἀνοιγμένες τίς φτεροῦγες. Τελευταία 25ετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Ἡ ἔχθρα τῆς Κορίνθου γιὰ τὴν Ἀθήνα. Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ ἐμπόριό τους στὸν Εὐξείνιο, στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Αἴγυπτο, στράφηκαν γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν στὸ Ἴόνιο καὶ τὴν Ἰταλία, πράγμα ποῦ ζημίωσε ὑπερβολικὰ τοὺς Μεγαρεῖς καὶ τοὺς Κορινθίους. Γι' αὐτὸ, ἀγωνίστηκαν οἱ Κορινθιοὶ μὲ κάθε τρόπο νὰ πείσουν τὴ Σπάρτη νὰ κηρύξη τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ὁ ἀδιάκοπος ἀνταγωνισμὸς τῶν πόλεων-κρατῶν στὴν Ἑλλάδα κι ἡ ἔλλειψη τῆς παραμικρότερης ἐνότητας μεταξύ τους, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ βλέπουμε νὰ πολλὴ ζήλια καὶ φθόνο τὴν ἀκμὴ τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι, κανένα ἠθικὸ ἐμπόδιο δὲν ὑπῆρχε γιὰ ν' ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος. Μπορεῖ, μάλιστα, νὰ πῆ κανεὶς πῶς οἱ περισσότερες πόλεις βιάζονταν νὰ φτάσουν στὴ σύγκρουση, στηρίζοντας τὶς ἐλπίδες τους στὴ Σπάρτη καὶ προτιμώντας τὴ δικὴ τῆς κυριαρχία, ποῦ δὲν τὴν εἶχαν ὅμως ἀκόμη δοκιμάσει.

2. ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Κερκυραῖοι ζητοῦν τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Καθὼς εἶχαν στρέψει οἱ Ἀθηναῖοι τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Δύση, γιὰ νὰ ἀπλώσουν ὡς ἐκεῖ τὸ ἐμπόριό τους, βρῆκαν ἀνέλπιστη εὐκαιρία τὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων τὸ 433 π.Χ., ποῦ μπλεγμένοι σὲ πόλεμο μὲ τὴν Ἐπίδαμνο χρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν Κόρινθο, γι' αὐτὸ καὶ ζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο. Ἡ πρόταση ἦταν σκανδαλιστικὴ. Δὲν ἤθελε ἐξάλλου ἡ Ἀθήνα μὲ ἐνδεχόμενη ἀντίρρησή της, νὰ ἀπογοητεύσῃ τὴν Κέρκυρα, ποῦ ἦταν κλειδί γιὰ τὸ ἐμπόριο μὲ τὴ Δύση: γι' αὐτὸ, δέχτηκε νὰ κλείσῃ μαζί της ἀμυντικὴ συμμαχία, κι ἔτσι νικῆθηκαν οἱ Κορινθιοὶ ἀπὸ τοὺς Κερκυραῖους σὲ ναυμαχία, ὅπου πῆραν μέρος καὶ τριάντα ἀθηναϊκὰ καράβια.

Οἱ Κορινθιοὶ ξεσηκώνουν τὴν Ποτίδαια. Γεμάτοι θυμὸ οἱ Κορινθιοὶ, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν Ἀθήνα, ὑποκίνησαν τὴν παλιά τους ἀποικία Ποτίδαια στὴ Χαλκιδική, ποῦ ἀνῆκε τῶρα στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, νὰ ἀποστατήσῃ. Οἱ Ἀθηναῖοι κινήθηκαν ἀμέσως γιὰ νὰ ματαιώσουν τὸ σχέδιο (432).

Ὁ Περικλῆς τιμωρεῖ τοὺς Μεγαρεῖς. Βλέποντας πᾶν τὸν πόλεμο πολὺ κοντὰ, ὁ Περικλῆς θέλησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Μεγαρεῖς γιὰ πολλὰς ἐχθρικὰς πράξεις τους ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Μὲ πρότασή του ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νὰ ἀπαγορευθῇ στὰ μεγαρικὰ καράβια νὰ πλησιάζουν στὸν Πειραιᾶ καὶ στ' ἄλλα συμμαχικὰ λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Αὐτὸ ἦταν οἰκονομικὴ συμφορὰ γιὰ τοὺς Μεγαρεῖς (432).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ – ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ζητοῦν κήρυξη πολέμου ἐναντίον Ἀθηναίων.

Ἄνυποψίαστοι γιὰ τίς τραγικὰς συνέπειες ποῦ θὰ εἶχε γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ ἡ φοβερὴ ἐκείνη ἐμφύλια σύρραξη, οἱ Κορινθιοὶ, οἱ Μεγαρεῖς κι οἱ Αἰγινήτες (τοὺς τελευταίους πρὶν ἀπὸ λίγο τοὺς εἶχαν ὑποχρεώσει οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν τοὺς νίκησαν τὸ 457 π.Χ. σὲ ναυμαχία, νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ νησι τους: οἱ Αἰγινήτες ὡς πρόσφυγες, ἐγκαταστάθηκαν τότε ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴ Θυρεάτιδα, στὴ βόρεια Λακωνικὴ) πρότειναν στὸ συμβούλιο ποῦ ἐγίνε στὴ Σπάρτη νὰ κηρυχθῇ ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ἔτσι ἀρχίσῃ ἡ περιπέτεια ποῦ «θα γινόταν ἡ ἀρχὴ μεγάλων συμφορῶν, γιὰ τοὺς Ἕλληνες», ὅπως ἐπιγραμματικὰ προφήτῃς ὁ Μελησιππος, ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τοῦ συνετοῦ Σπαρτιάτη βασιλιᾶ Ἀρχιδάμου, ὅταν οἱ

Ἄθηναῖοι τὸν ἔστειλαν πίσω, χωρὶς νὰ δεχτοῦν νὰ συζητοῦν τὶς τελευταῖες προτάσεις τῶν Πελοποννησίων.

Οἱ φάσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τρεῖς ἦταν οἱ φάσεις τοῦ πολέμου ποὺ κράτησε 27 ὀλόκληρα χρόνια (431-404 π.Χ.):

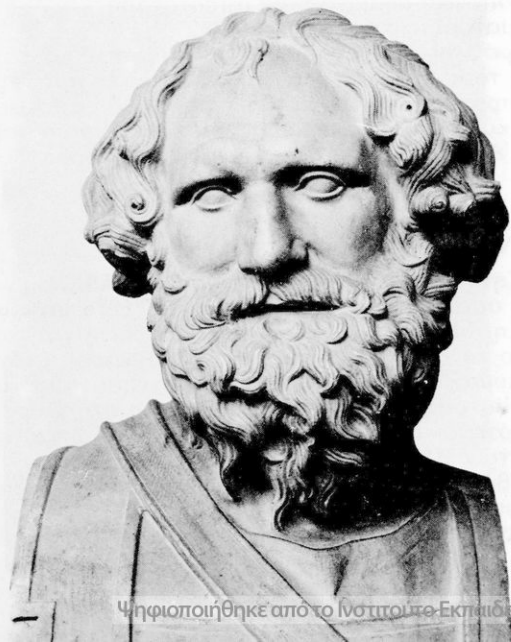
1. Ὁ Ἀρχιδάμιος πόλεμος (431-421).
2. Ἡ Σικελικὴ ἔκστρατεία (415-413).
3. Ὁ Δεκελεικὸς πόλεμος (413-404).

Τὸ μεγαλύτερο ναυτικὸ κράτος, ἡ Ἀθήνα, εἶχε ν' ἀγωνιστῆ μετὰ τὴ σπουδαιότερη στὸ πεζικὸ ἑλληνικὴ δύναμη, τοὺς Σπαρτιάτες.

Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Συμπολεμιστὲς μετὰ τοὺς Ἀθηναίους ἦταν οἱ Πλαταιεῖς, οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία κι ἡ Ζάκυνθος, λίγες πόλεις στὴ Σικελία καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία, τὰ νησιὰ ποὺ ἀνήκαν στὴ συμμαχία ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μῆλο, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας καὶ οἱ διωγμένοι ἀπὸ τὴ χώρα τοὺς Μεσσήνιοι, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶχαν ἐγκαταστήσει στὴ Ναύπακτο.

Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν. Τοὺς Σπαρτιάτες ἀκολουθοῦσαν οἱ πελοποννησιακὲς πόλεις (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ἀχαΐα), τὰ Μέγαρα, οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πλαταιεῖς), οἱ Φωκεῖς, ὁ Τάρας (ἡ μεγάλη ἀποικία τῶν Σπαρτιατῶν), οἱ Συρακοῦσες κι ἄλλες δωρικὲς ἀποικίες στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα.

Ἰσχυροὶ καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι. Καὶ τὰ δύο μέρη ἦταν ἰσχυρά. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἄφθονα τὰ μέσα· τὰ παλαιὰ τοὺς λάθη ὁμῶς ἀπέναντι στοὺς συμμάχους τῶν εἶχαν δημιουργήσει ἄσχημο κλίμα στὴν ἴδια τους τὴν παράταξη καὶ πολλὲς δικὲς τοὺς πόλεις πίστεψαν στὴ Σπάρτη, ποὺ βγήκε στὸν πόλεμο κηρύσσοντας πῶς θ' ἀγωνιστῆ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τους.

Μαρμαρινὴ προτομὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου, ἀντίγραφο ρωμαϊκῶν χρόνων. Μοῦσειο στὸ Ἐρκολάνο τῆς Ἰταλίας.

Ἰδιοτυπίες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου: α. Οἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται μονάχα τὴν ἀνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι. Σταματοῦν ὕστερα, καὶ οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἐπόμενη χρονιά.

β. Οἱ Σπαρτιάτες κι ἡ παράταξή τους ἐπιδιώκουν συγκρούσεις μὲ πεζικὲς δυνάμεις, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στηρίζονται στὸ ναυτικὸ τους.

γ. Τὴν πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας τὴν ὀρίζει ἕνας μεγάλος ἀρχηγός, ὁ Περικλῆς (τὰ πρῶτα χρόνια τουλάχιστον). Στὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο. Ἐπικρατεῖ, βασικά, τὸ μίσος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, θρεμμένο ἀπὸ τὴν ἀντιζηλία τῶν μεγάλων πόλεων, ποὺ τὰ συμφέροντά τους ἀντιμάχονταν τῇ δυνάμει τῆς Ἀθήνας.

4. Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Εἰσβολὴ στὴν Ἀττικὴ. Τὸν πρῶτο καὶ δεῦτερο χρόνο τοῦ πολέμου οἱ Πελοποννήσιοι μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης, τὸν Ἀρχίδαμο, κάνουν εἰσβολὴ στὴν Ἀττικὴ, λεηλατοῦν καὶ καταστρέφουν τὴν ὑπαιθρο ὡς νὰ ἔρθῃ ὁ χειμῶνας, μὰ δὲν πολιορκοῦν τὴν πόλη. Οἱ ἀγρότες τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὴν πρῶτη στιγμή ζήτησαν προστασία στὰ Μακρὰ Τείχη, παράτησαν ἔρημα τὰ κτήματά τους καὶ ζοῦσαν πρόχειρα, σὲ ἄθλιες συνθήκες, ὁ ἕνας σχεδὸν πάνω στὸν ἄλλο.

Ἀντίποινα τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντίστοιχα, λεηλατοῦσαν μὲ τὸ στόλο τους τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, γιὰ νὰ προκαλέσουν δυσκολίες κι ἀντιπερισπασμὸ στὴ Σπάρτη.

Ὁ λοιμὸς. Ὅταν τὸ δεῦτερο χρόνο ἔπεσε ξαφνικὰ στὴν Ἀθήνα λοιμὸς (ἐπιδημικὴ ἀρρώστια, τύφος ἴσως), ποὺ τὸν ἔφερε κάποιος καράβι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, οἱ ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὕλικὸ ἐξαιτίας τοῦ συνωστισμοῦ τῶν ἀγροτῶν στὰ τείχη ἦταν τεράστιες. Ἡ φριχτὴ ἀρρώστια καταπόνησε τόσο πολὺ τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε στὴ δυσκολία ποὺ βρέθηκαν, κατηγόρησαν τὸν Περικλῆ πῶς τοὺς ξεσήκωσε γιὰ πόλεμο, καὶ τοῦ ἀφαίρεσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ.

Θάνατος τοῦ Περικλέους. Ὅταν, σὲ λίγο, τὸν ξανακάλεσαν στὴν ἐξευσία, πολὺ λίγος καιρὸς τοὺς ἔμενε νὰ χαροῦν τὴν ἀρχηγία του. Ἀρρώστησε κι ὁ ἴδιος καὶ πέθανε, ἀφοῦ χάθηκαν στὴν ἐπιδημία δύο γιοῖ του. Ἡ μοίρα τῶν Ἀθηναίων σκοτείνιαζε. Ὁ δυνατὸς πολιτικός, ποὺ μὲ ψυχραιμία καὶ λογικὴ ἀντιμετώπιζε τὴν κατάσταση, ἔλειψε.

Χρυσὰ στεφάνια μυρσίνης ἀπὸ τὰ φρούτα τῆς κλασικῆς περιόδου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

‘Ο δημαγωγός Κλέων. Ἄρχισαν ξανά οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς ἀριστοκρατικούς (μὲ ἐκπρόσωπο τὸ Νικία) καὶ στοὺς δημοκρατικούς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ φιλοπόλεμο δημαγωγὸ Κλέωνα, ποὺ ἦταν ἄνθρωπος τῶν ἄκρων. Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔλειψε ὁ «Ὀλύμπιος» Περικλῆς, καὶ τὴν ἡρεμὴ γλυκύτητά του τὴ διαδέχτηκαν οἱ πύρινοι λόγοι πολλῶν, ποὺ κοίταζαν μὲ ρητορείες νὰ πείσουν τὸ λαό, ἀνάλογο μὲ τὰ πάθη τους, χωρὶς νὰ συλλογίζονται πρῶτα καὶ πάνω ἀπ’ ὅλα τὸ συμφέρον τῆς πόλης.

‘Ο Ἐπιτάφιος. *Μιά ἐποχὴ μεγάλη χάθηκε μὲ τὸν Περικλῆ.* Τὸ τελευταῖο ἔξοχο δείγμα τῆς προσωπικότητάς του στάθηκε ὁ περίφημος Ἐπιτάφιος, ὁ λόγος δηλαδή ποὺ ἡ πόλη τοῦ ἀνάθεσε νὰ ἐκφωνήσῃ γιὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου, ὅταν τοὺς ἔθαψαν, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα τοῦ 430, στὸ Δημόσιο Σῆμα*, στὸν Κεραμεικὸ. Βρῆκε ἐκεῖ τὴν εὐκαιρία ὁ μεγάλος πολιτικὸς νὰ δώσῃ ἀνάγλυφῃ τὴν εἰκόνα τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας καὶ θαυμαστὰ νὰ προβάλῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀκτινοβολία τῆς (ὁ λόγος διασώθηκε στὴν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη).

Ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ λοιμοῦ οἱ Πελοποννήσιοι στράφηκαν σ’ ἄλλα σημεῖα, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: ἔκαμαν ἐπίθεση στὶς Πλαταιές, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν μὲ στρατηγὸ τὸ Δημοσθένη νὰ ὀχυρώσουν τὴν Πύλο, καὶ τέλος, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κλέωνος, νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ 292 παλικάρια τῆς Σπάρτης ποὺ υπεράσπιζαν τὴ Σφακτηρία.

Ἐπικρατεὶ ἀγριότητα στὸν πόλεμο. Τὸ 428 σημειώθηκε ἡ πρώτη ἀνταρσία στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἀποστάτησε ἡ Λέσβος, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία. Γιὰ παραδειγματισμὸ οἱ Ἀθηναῖοι – ἐπικρατοῦσε πιά στὴν πολιτικὴ ἡ ὀξύτητα τοῦ Κλέωνος – σκότωσαν χίλιους ἀριστοκρατικούς στὸ νησί, μόλις ἐπικράτησαν ξανά.

Ἡ πράξη αὐτὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἓνα πολὺ κακὸ προηγούμενο. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες, ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρόνων πολιορκία, πῆραν τὶς Πλαταιές, ἔσφαξαν χωρὶς λόγο τοὺς λίγους γενναίους υπερασπιστὲς τῆς πόλης. *Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ εὐγένεια κι ἀνεκτικότητα εξαφανίζονταν.*

‘Ο πόλεμος μεταφέρεται στὴ Μακεδονία. Ἦταν εὐκαιρία νὰ σταματήσῃ ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς. Πρῶτοι τὸ ζήτησαν οἱ Σπαρτιάτες: ματαίωσε ὅμως τὴν πρότασή τους ὁ Κλέων, κι ὁ πόλεμος μεταφέρθηκε στὴ Μακεδονία. Ἀρχηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν ὁ φιλοπόλεμος στρατηγὸς Βρασίδης, ποὺ ἀρχισε νὰ ξεσηκώνῃ τὶς συμμαχικὲς πόλεις τῶν Ἀθηναίων στὴ Χαλκιδική. Τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀρχηγὸς ἦταν ὁ Κλέων.

Μάχη Ἀμφιπόλεως. Στὴ μάχη τῆς Ἀμφιπόλεως ἔπεσαν καὶ οἱ δυὸ ἀρχηγοί. Ἡ μεταφορὰ τοῦ πολέμου στὴ Μακεδονία εἶχε ἓνα ἀπροσδόκητο θῦμα:

Κακοτυχία τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς Θουκυδίδης δὲν κατόρθωσε νὰ φτάσῃ ἔγκαιρα, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μὲ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα τὴν Ἀμφίπολη. Τὸν καταδίκασαν γι’ αὐτὸ ἐρήμην* οἱ συμπολίτες του σὲ θάνατο καὶ δὲν μπόρεσε πιά νὰ γυρίσῃ στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι, ἀποχώρησε στὰ κτήματά του στὴ Θράκη κι ἀφοσιώθηκε στὴ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Νικίειος εἰρήνη (421 π.Χ.). Ὅταν ἔλειψαν κι οἱ δυὸ φιλοπόλεμοι ἄνδρες, ἡ ἔγνοια τῶν Σπαρτιατῶν γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους των, ποὺ ἀκόμη βρῖσκονταν ἐπὶ τὴν Ἀθήνα, καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ στρατηγοῦ Νικία ὀδήγησαν τοὺς δυὸ ἀντιπάλους νὰ κλείσουν εἰρήνη γιὰ 50 χρόνια, μὲ τὴ συμφωνία πᾶς ἀμοιβαῖα θὰ παράδιναν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὶς πόλεις ποὺ ὁ καθένας εἶχε κυριέψῃ στὸ διάστημα τῶν δέκα χρόνων. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε *Νικίειος*.

5. ΝΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

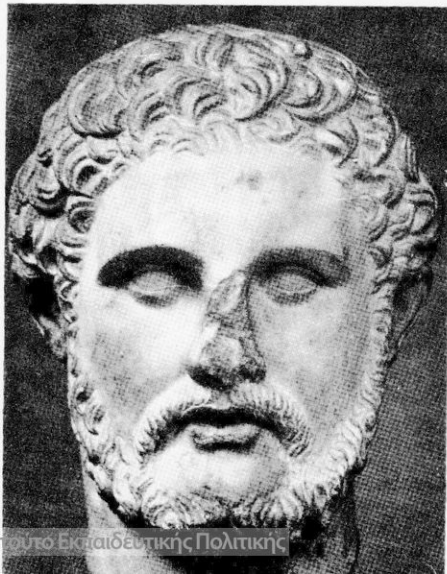
Ἄμοιβαία ὑποψία. Θὰ πίστευε κανεὶς πῶς κι οἱ δυὸ ἀντίπαλες παρατάξεις θὰ ἔβαζαν γνώση, ὕστερα ἀπὸ τὴν πικρὴ πείρα ποὺ εἶχαν ἀποχτήσει στὴ δεκάχρονη σύγκρουση, καὶ ὅτι μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ ἐπιζητούσαν νὰ ἀρχίσουν ξανά τις ἐχθροπραξίες. Βλέπουμε, ὅμως, νὰ σημειώνη χαρακτηριστικὰ ὁ Θουκυδίδης στὸ ἔργο του: «εὐθύς μετὰ τις σπονδές, ὑπώπτεον» οἱ Ἄθηναῖοι τοὺς Λακεδαιμονίους, γιατί δὲν εἶχαν, ὅπως συμφώνησαν, ἐπιστρέψει ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τις πόλεις ποὺ κυρίεψαν».

Ἐλλειψὴ ἐνότητος. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν νιώσει ἀκόμα πῶς ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ τους καὶ νὰ πάψουν νὰ χύνουν τὸ πολύτιμο ἀδελφικὸ αἷμα, ἂν ἤθελαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερία ποὺ τόσο ἀγαποῦσαν.

Νικίας. Ἀλκιβιάδης. Στὴν Ἀθήνα, δυὸ ἀνθρωποὶ παλεῦουν αὐτὰ τὰ χρόνια (415-413) στὴν πολιτικὴ σκηνή, ἐκφράζοντας ἀντίθετες ἀπόψεις: ὁ ἀριστοκρατικὸς Νικίας, ποὺ ἐβλεπε καταστροφικὴ τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου, κι ὁ φιλόδοξος νέος πολιτικὸς Ἀλκιβιάδης, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἐξαιρετα μορφωμένος καὶ λαμπρὸς ρήτορας, συνεχιστὴς ὅμως τῆς ιδέας νὰ ἐπιβληθῇ ἡ Ἀθήνα σ' ὅλο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο καὶ νὰ σταθεροποιηθῇ τὴν ἡγεμονία της.

Ὁ ἀθηναϊκὸς ἐγωισμὸς. Τὰ εὐγλωττα μηνύματα τῆς ἀποστασίας τῶν συμμαχικῶν πόλεων δὲν εἶχαν συνετίσει τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ πάψουν νὰ βλέπουν τὴ θέση τῆς πόλης τους ἡγεμονικὴ ἀπέναντι στοὺς συμμάχους καὶ νὰ τοὺς συμπεριφέρωνται ὅπως μιὰ αὐτοκρατορία πολιτεύεται ἀπέναντι στοὺς ὑπηκόους της.

Στὴν ψυχὴ πάλι τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων εἶχε σταλάξει τὸ μίσος γιὰ τὴν Ἀθήνα. Μιὰ μικρὴ ἀφορμὴ ἦταν ἀρκετὴ, κι ἡ ἐπιφανειακὴ ἡρεμία θὰ χανόταν, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε ὁ Νικίας στὴν Ἀθήνα νὰ βάλῃ γνώση καὶ νὰ συγκρατῆσῃ τοὺς συμπολίτες του. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπιρρεάζοντας μὲ τὰ θερμὰ του λόγια τὸ δῆμο, κατόρθωνε, ὁλοένα, ν' ἀποφασίζονται διάφορες ἐνέργειες, στὸν καιρὸ ἀκόμη τῆς εἰρήνης, ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, ἂν καὶ ἴσχυε ἡ συνθήκη.

Μαρμάρينو κεφάλι τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς εἰκονίζεται ἄραϊος, ὅπως φημιζόταν πῶς ἦταν, καὶ στοχαστικὸς ταυτόχρονα. Μουσεῖο Ny Karlsberg Κοπεγχάγης.

6. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ

Ἐπιθυμία τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ἐμπόριό τους στὴν Ἰταλία. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου – στάθηκε ἐξάλλου μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες του – οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν στὸ μυαλό τους τὸ ἀνθηρὸ ἐμπόριο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Ἡ σπουδαία ἀποικία τους, οἱ *Θούριοι*, ποῦ μὲ τὴ συμβουλὴ τοῦ Περικλέους εἶχαν ἰδρύσει, ἦταν σταγόνα στὸν ἄκεανὸ γιὰ τὰ σχέδιά τους. Ὀνειροπολοῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐπιρροή τους κι ἄλλοι, στὴν πλούσια αὐτὴ χώρα. Κι ὁ Ἀλκιβιάδης ποθοῦσε, ὅπως γράφει ὁ Πλάτων, νὰ ἰδῆ τὸν ἑαυτὸ του νὰ ἀποχτήσῃ ὄνομα καὶ νὰ γίνῃ «μέγιστος».

Φιλοπόλεμη πολιτικὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μεταξὺ τοῦ 417-416 π.Χ. ἐπικρατεῖ ἡ πολιτικὴ γραμμὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ποῦ θέλοντας νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία πείθει τὸ δῆμο νὰ ἐγκρίνῃ τὴ μάταιη ἐκστρατεία στὴν Ἀμφίπολη, γιὰ τὴν ἀνάκτησή της, καὶ τὴν ἐπίθεση στὴ Μῆλο. Ἡ πρώτη ἐπιχείρησις δὲν πέτυχε, στὴ Μῆλο, ὅμως, σημειώθηκε νέο δεῖγμα ἀπανθρωπίας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀθηναίων: Οἱ κάτοικοί της σκοτώθηκαν ἢ πουλήθηκαν δούλοι, μόλις κυριεύθηκε τὸ νησί. Ἡ φοβερὴ αὐτὴ στάσις γέμισε φρικτὰς ἐλληνικὰς καρδιὰς, χωρὶς νὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου.

Τὸ 415 π.Χ. ξαφνικὸ γεγονός ἐξέσπασε. Ἡ πόλις Ἐγεστα στὴ Σικελία ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιὰ τὴν πίεζαν οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινούντος καὶ τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Νικίας μάταια προσπάθησε ν' ἀκουστῆ ἢ φωνῆ του. Ἡ Σικελία ἦταν μακρινὴ χώρα, ὁ τόπος ἀγνωστος στοὺς Ἀθηναίους ναῦτες καὶ στρατιῶτες. Ποιὸ θὰ ἦταν τὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησις; Μὲς στὴν Ἑλλάδα, ἐξάλλου, οἱ ἐχθροὶ παραμόνευαν.

Ἀποφασίζεται ἡ ἔκστρατεία στὴ Σικελία. Γεμάτος ἐνθουσιασμό ὁ Ἀλκιβιάδης, πιστεύοντας πὼς εἶχε φτάσει ἡ ὥρα του νὰ ὀδηγήσῃ τὴν πόλιν σὲ μιὰ λαμπρὴ νίκη, μὲ τοὺς φλογεροῦς λόγους του κάλυψε τὴ φρόνιμη φωνὴ τοῦ Νικίας κι ἡ ἔκστρατεία ἀποφασίστηκε. «Τότε, γιὰ πρώτη φορὰ, ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ μόνο πόλιν, στόλος καὶ στρατὸς ἑλληνικὸς, ἐξοπλισμένοι μὲ τόσῃ ἀφθονία καὶ τόσῃ λαμπρότητά», γράφει ὁ Θουκυδίδης. Τρεῖς ὀρίστηκαν στρατηγοί: ὁ Νικίας, παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις του, ὁ Ἀλκιβιάδης, ποὺ ἦταν ὁ ἔμπνευστὴς τῆς ἐπιχείρησής, κι ὁ Λάμαχος ποὺ ἀκολουθοῦσε τὴ γνώμη τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδου στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἔκστρατεία ποὺ κίνησε μὲ τὶς θερμότερες εὐχὰς τῶν πολιτῶν καὶ μὲ τὸ ἄνθος τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, μποροῦσε νὰ καταλήξῃ σὲ ἐκπληκτικὴ νίκη τῶν Ἀθηναίων. Στὸν πόλεμο, ὅμως, χρειάζεται τουλάχιστον σύμπνοια καὶ ἀρμονικὴ συνεργασία. Ὅταν οἱ τρεῖς στρατηγοὶ ἔφτασαν στὴ Σικελία, δὲ συμφωνοῦσαν γιὰ τὸ πότε ἔπρεπε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπιχείρησις. Μὰ τὸ χειρότερο ἦταν πὼς ξέσπασε στὴν Ἀθήνα φοβερὴ πολιτικὴ κρίσις, ποὺ κατὰληξε στὴ ξαφνικὴ ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδου, πρὶν ἀρχίσουν οἱ πολεμικὲς συγκρούσεις στὴ Σικελία.

Ἐνῶ ἀκόμη οἱ τρεῖς στρατηγοὶ συζητοῦσαν, ἔφτασε στὴ Σικελία τὸ ἱερὸ πλοῖο τῶν Ἀθηναίων, ἡ «Σαλαμίνια», νὰ πάρῃ πίσω τὸν Ἀλκιβιάδην στὴν Ἀθήνα, γιὰ ν' ἀπολογηθῇ. Εἶχε κατηγορηθῇ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του πὼς τὴν παραμονὴ τοῦ ξεκινήματος, αὐτὸς κι οἱ φίλοι του, μεθυσμένοι, εἶχαν κόψει τὰ κεφάλια τῶν ὀδοδεικτῶν (ὀρθογώνιων στηλῶν μὲ τὸ κεφάλι τοῦ θεοῦ Ἑρμῆ στὴν κορυφή). Ἡ φοβερὴ ἱεροσυλία, ἔργο ἀγνώστων, ἀποδόθηκε στὸν Ἀλκιβιάδην, κι οἱ ἀντίπαλοί του ἔπεισαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ. Αὐτὸ ἦταν ἡ ἀρχὴ τοῦ φοβεροῦ τέλους ποὺ πῆρε αὐτὴ ἡ ἔκστρατεία.

◀ Δύο ἀντίγραφα περιφημῶν ἀγαλμάτων:

Ἀριστερά: Ὁ «δορυφόρος», ἀγαλμα μαρμάρινο, ἀντίγραφο ἀπὸ χάλκινο πρωτότυπο ἔργο τοῦ περιφημοῦ γλύπτη Πολυκλείτου. Θαυμάστηκαν τόσο στὴν ἐποχὴ του οἱ ἀναλογίες του, ὥστε ὀνομάστηκε Κανὼν (λέγεται ἐξἄλλου πὼς εἶχε γράψῃ σχετικὸ βιβλίον ὁ Πολυκλείτος μ' αὐτὸ τὸν τίτλον). Δεύτερη πενήτατις τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νάπολης στὴν Ἰταλία.

Δεξιά: Ἀντίγραφο τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, τοῦ Φειδία. Εἶναι γνωστὸ ὡς Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἑρμαϊκὴ στήλη μὲ τὸ κεφάλι τοῦ θεοῦ, ἀντίγραφο τοῦ Ἑρμοῦ Προπυλαίου, ἔργου τοῦ περιφημοῦ γλύπτη Ἀλκαμένους. Μουσεῖο Κωνσταντινουπόλεως. ▶

Ο Ἀλκιβιάδης, ἡ ψυχὴ τῆς ἐκστρατείας, χρειαζόταν νὰ βρίσκεται συνεχῶς κοντὰ στὶς ἐπιχειρήσεις. Ἀντίθετα, πρὶν ἀκόμη χαράξη, μὲ τὴ διορατικότητά καὶ τὴν πολιτικότητά του, τὴ γραμμὴ ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν, τὸν ἀπόσυραν ἀπὸ τὴ Σικελία. Καταλαβαίνοντας ὁ ἴδιος τί νόημα εἶχε ἡ ἀνάκληση καὶ μὴν ἔχοντας διόλου τὴ διάθεσιν νὰ καταδικασθῆ σὲ θάνατο ὡς ἱεροσυλος, προσποιήθηκε πῶς ἀκολουθεῖ μὲ τὴ δική του τριήρη τὴ «Σαλαμινία», ὅταν ὁμως ἔφτασαν στοὺς Θουρίους, ἐξαφανίστηκε.

Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφεύγει στὴ Σπάρτη. Στὴν Ἀθῆνα δικάστηκε ἐρήμην* καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Ἡ περιουσία του δημεύτηκε. Καὶ νὰ τὸ ἤθελε, δὲ μπορούσε πιά νὰ γυρίσῃ πίσω. Στὸ φιλόδοξο μυαλό του κυριάρχησε σκέψη ἀνόσια: Νὰ πάῃ στὴ Σπάρτη. Φτάνοντας μάλιστα ἐκεῖ, συμβούλεψε ἀμέσως τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλης του ὅ,τι φοβερώτερο γιὰ τὴν Ἀθῆνα: νὰ στείλουν ἐκστρατευτικὸ σῶμα στὴ Σικελία, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Συρακοῦσιους, καί, τὸ χειρότερο, νὰ ὀχυρώσουν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Ἀττικὴ τὴ Δεκέλεια, κι ἔχοντας πιά μόνιμο στρατόπεδο ἐκεῖ νὰ σφίξουν τὴν πολιορκία τῆς Ἀθῆνας.

Οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ὅταν ἄρχισαν οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία, πολὺ γρήγορα σκοτώθηκε ὁ Λάμαχος, ἀφήνοντας μόνον τοῦ τὸ Νικία. Παρὰ τὶς ἀρχικὲς ἐπιτυχίες τους οἱ Ἀθηναῖοι δὲ σταθεροποιήσαν τὴ θέση τους. Ὁ ἀγῶνας ἔμεινε ἀμφίβολος. Καὶ ὅταν ἔφτασε ὁ πονηρὸς Σπαρτιάτης *Γύλιππος*, ἡ κατάστασις ἔγινε ἀκόμη δυσκολώτερη. Μ' ὅλη τὴ γενναιότητα τοῦ Νικία καὶ τὴν ὑπεράνθρωπη προσπάθειά του, τὸ μέλλον δὲ φαινόταν εὐχάριστο. Μποροῦσε ἐξἄλλου ποτὲ νὰ κερδίῃ ἓναν τόσο δύσκολο πόλεμο (ὅσο τίμιος κι εὐσυνειδητος ἂν ἦταν), ἐκείνους ποῦ ποτὲ δὲν εἶχε πιστέψῃ σ' αὐτόν; Ὁ ἐμπνευστῆς τῆς ἐκστρατείας ἔλειπε ἀπὸ τραγικὸ λάθος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸ χειρότερο ἦταν πρῶτος τὸ ἔξυπνο μυαλό του, αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή, ἐργαζόταν γιὰ λογαριασμό τῶν ἐχθρῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ταλαιπωρίες τῶν Ἀθηναίων στὴ Σικελία. Ὁ κατακουρασμένος Νικίας ἔστειλε δραματικὸ γράμμα στοὺς Ἀθηναίους παρακαλώντας τους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀγῶνα, ἢ νὰ στείλουν «στρατὸ καὶ ναυτικὸ καὶ χρήματα». Ἰκέτευε ἀκόμα νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν, γιατί ἦταν γέρος πιά κι ἄρρωστος ἀπὸ τὰ νεφρά του. Πεισμωμένοι οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν νέες δυνάμεις μὲ ἀρχηγὸ τὸ στρατηγὸ Δημοσθένη, χωρὶς νὰ ἀνακαλέσουν τὸ Νικία.

Ἡ κατάστασις καὶ πάλι δὲν ἄλλαξε, παρ' ὅλη τὴ γενναιότητα ποὺ ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ καταλάβουν τὶς Συρακοῦσες, κι οἱ λιγοστὲς ἐπιτυχίες τους δὲν ἔφερναν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, στὶς ναυμαχίες χάθηκε σημαντικὸ μέρος τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καί, τέλος, οἱ δύο ἀτυχοὶ στρατηγοί, ὁ Νικίας κι ὁ Δημοσθένης, ἔχασαν τὸ στόλο τους σὲ ναυμαχία καὶ ὑποχώρησαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἀφάνταστες ταλαιπωρίες ἀναγκάστηκαν νὰ παραδοθῶν μὲ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ τους (413).

Θάνατος τῶν στρατηγῶν. Οἱ Συρακοῦσιοι εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἐκδικηθοῦν τόσο παραδειγματικὰ τοὺς ἐχθροὺς των, ὥστε στὴ μανία τους οὔτε οἱ δύο στρατηγοὶ δὲ γλίτωσαν τὰ μαρτύρια καὶ τὸ θάνατο. Πολλοὺς ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοὺς σκότωσαν· ἄλλους ταλαιπωρημένους κι ἄρρωστους ἀπὸ τὶς κακουχίες τοὺς ἔριξαν στὰ λατομεῖα νὰ δουλεύουν, κι ἐκεῖ σὲ λίγο βρῆκαν οἰκτρὸ θάνατο. Στὴν ἐκστρατεία αὐτὴ χάθηκαν καράβια καὶ ἐφόδια, καί, τὸ σπουδαιότερο, τὸ ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς νεολαίας. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φοβερὲς γιὰ τὴν πόλη.

Οι Ἀθηναῖοι. «Οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν καὶ στὴ στεριά καὶ στὴ θάλασσα, καὶ μὲ κάθε τρόπο· τὰ δυστυχήματά τους στάθηκαν, ἀπὸ κάθε ἀποψη, μεγάλα· χάσανε στρατὸ καὶ στόλο *κι ὅ,τι ἄλλο εἶχαν*, καὶ ἀπὸ τούς πολλοὺς πού ἐκστρατεύσανε, λίγοι γύρισαν στὴν πατρίδα», σημειώνει ὁ Θουκυδίδης κλείνοντας στὴν Ἱστορία του τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ Σικελικὴ ἐκστρατεία.

7. Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἐνας πραγματικὰ μεγάλος Εὐρωπαῖος ἱστορικός, ὁ Γερμανὸς Χέλμουτ Μπέρβε, γράφει πῶς «ἦταν μοιραία γιὰ τὴν Ἀθήνα ἡ ὥρα πού ὁ μεγαλοφυὴς γιὸς της, ὁ Ἀλκιβιάδης, πέρασε στὸ στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου».

Σύγχυση στὴν Ἀθήνα. Ὅταν πέφτη ὁ ἰσχυρὸς, τότε ὅλοι ξεσηκώνονται ἐναντίον του καὶ τὰ πάντα γυρίζουν ἀντίθετα. Στὴν Ἀθήνα, μετὰ τὴν πανωλεθρία, ἐπικράτησε μεγάλη σύγχυση, γιὰτὶ ἔλειπε ὁ ἀρχηγὸς πού θὰ ἔβγαζε τὴν πόλη ἀπὸ τὴ δύσκολη θέση. Ὅστόσο, ὁ γενναῖος λαὸς της μὲ θάρρος προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατάστασι καὶ ἀποφάσισε νὰ ναυπηγήσῃ νέα καράβια.

Ἀποστασία συμμάχων. Νέα ἐμφάνισι τῶν Περσῶν. Οἱ σύμμαχοι βρῆκαν πῶς ἦταν κατάλληλη ἡ ὥρα νὰ ἀποστατήσουν καὶ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Τέλος, οἱ Πέρσες, πού μὲ τὴν Καλλιέιο εἰρήνην εἶχαν ἀποτραβηχθῆ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο, παρουσιάζονται ξανά, τώρα πού νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ προσφέροντας σὰν ὄπλα ἀκαταμάχητα τὰ χρήματά τους ζητοῦν καὶ πάλι νὰ ἀνακατευθοῦν στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις.

Οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζουν στόλο μὲ περσικὰ χρήματα. Ἐτσι συμβαίνουν, ξαφνικά, ἀνήκουστα πράγματα. Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφέρνει μὲ τὴν εὐγλωττία του νὰ πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτες νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατροπαράδοτη κλειστὴ πολιτικὴ τους καὶ νὰ πάρουν ὅπωςδῆποτε τὴν ἡγεμονία ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ δὲ δίστασαν οἱ Σπαρτιάτες, χάνοντας κάθε ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια, νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν περσικὴ κυριαρχία στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, παίρνοντας γιὰ ἀντάλλαγμα τὰ χρήματα πού τοὺς πρόσφερε ὁ σατράπης Τισσαφέρνης, γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν στόλο καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης πηγαίνει μὲ τοὺς Πέρσες. Στὴ περίπτωσι αὐτῇ, καὶ στὰ δυὸ ἀντίπαλα στρατόπεδα ἔλειπε ἕνας ἠθικὸς ἀρχηγός. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔξυπνος καὶ διορατικός, ἀπύθμενα ὅμως φιλόδοξος, ἀφοῦ ξεσήκωσε τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων σὲ ἀποστασία, δὲ δίστασε, ὅταν κατάλαβε πῶς τὸν ὑποπτεύονταν οἱ Σπαρτιάτες, νὰ προσφέρῃ, προσωρινά, τὶς ὑπηρεσίες του στὸν σατράπη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τὸν Τισσαφέρνη. Ἐτσι, νέα καταστρεπτικὴ συμβουλή, καὶ γιὰ τὶς δυὸ ἑλληνικὲς πόλεις, ἔδωσε αὐτὴ τὴ φορά, τονίζοντας πῶς τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν ἦταν νὰ ὑπάρχῃ ἀδιάκοπη διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δυὸ δυνάτεες ἑλληνικὲς παρατάξεις, ὥστε νὰ χτυπιοῦνται μεταξύ τους καὶ νὰ ἀδυνατίσουν.

Στὸ μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν κάμει στόλο μὲ τὰ περσικὰ χρήματα καὶ βρισκόνταν στὸ Ἀνατολικὸ Αἰγαῖο. Ὁ Ἀλκιβιάδης, πού δὲν ἐνιωθε ἀσφάλεια κοντὰ στὸν ἕπουλο Τισσαφέρνη, σκέφτηκε νὰ ζητήσῃ δικαίωσι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴ μπερδεμένη λοιπὸν αὐτὴ περίοδο συνεννοήθηκε μὲ τοὺς στρατηγούς των πού βρισκόνταν στὴ Σάμο, καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν ἀνακαλέσουν στὴν Ἀθήνα, ὅπου οἱ πολιτικὲς διαμάχες ἦταν φοβερές. Ὑποσχέθηκε νὰ χαλάσῃ τὴν συμμαχία τῶν Περσῶν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους.

Λεπτομέρεια από τιμητικό ψήφισμα των Αθηναίων προς τιμήν των Σαμίων που τους έμειναν πιστοί φίλοι και σύμμαχοι σε μιάν εποχή που η καταδρόμη της τύχης ήταν φοβερή για την Αθήνα. Στο ανάγλυφο παριστάνεται άριστερά η Ήρα, πολιούχος θεά της Σάμου, να κρατή το σκήπτρο της, ενώ δίνει το δεξί της χέρι (δεξίωση) στην Αθηνά, που πάνοπλη – ή άσπιδα της είναι άκουμπισμένη πλάι στον κορμό ενός δέντρου – συμβολίζει την πόλη της Αθήνας. Τέλη 5ου π.Χ. αι. Μουσείο Ακροπόλεως.

Ο Άλκιβιάδης γυρίζει στην Αθήνα. Πριν γυρίσει, με τη συνεργασία των Αθηναίων στρατηγών και με λίγα καράβια που κι αυτός έφτιασε με περσικά χρήματα, κατόρθωσε να νικήσει το στόλο των Σπαρτιατών και να καταλάβει πόλεις στον Έλλησποντο για λογαριασμό των Αθηναίων. Ύστερα από αυτό, ο ταλαιπωρημένος λαός της Αθήνας, κουρασμένος από τον αγώνα στο έσω-τερικό και στο έξωτερικό, τον δέχτηκε θριαμβευτικά, βρίσκοντας σωτήρια την επιστροφή του. Είχαν τόση ανάγκη να νιώσουν και πάλι οι Αθηναίοι να κατευθύνει τις τύχες τους ένας στιβαρός πολιτικός, ώστε ξεχνώντας την προηγούμενη συμπεριφορά του τον διόρισαν *στρατηγό με απεριόριστη εξουσία* (στρατηγόν αυτοκράτορα) και του ανάθεσαν να συνεχίσει τον πόλεμο.

Οι Αθηναίοι άχρηστεύουν πάλι τον Άλκιβιάδη. Αν αυτή τη δεύτερη φορά τον άφηναν οι Αθηναίοι στην εξουσία κι αν τον άκουγαν, έστω και την τελευταία στιγμή, δε θα έχαναν τον πόλεμο. Είναι όμως τόσο δύσκολο, να κερδίσει κανείς την εμπιστοσύνη, που εξαιτίας του έχει κλονισθή στις ψυχές των άλλων. Έτσι, μια νέα άποτυχία του στόλου στο άκρωτήριο *Νότιο*, κοντά στην Έφεσο, που δεν ήταν δόλου φταίξιμο του Άλκιβιάδη, θύμισε στους Αθηναίους τα παλιά του λάθη, με αποτέλεσμα και τη στρατηγία να του πάρουν και να τον άχρηστεύσουν τη στιγμή που τον είχαν μεγαλύτερη ανάγκη. Ναύαρχος του σπαρτιατικού στόλου είχε φτάσει ένας άνθρωπος με άφάνταστη ικανότητα και πονηρία, ο Λύσανδρος.

Ἦττα τῶν Σπαρτιατῶν στίς Ἀργινοῦσες. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀποσύρθηκε σὲ μιὰ ἰδιοκτησία ποῦ εἶχε στὴ χερσόνησο τῆς Καλλιπόλεως, καὶ ἀπὸ κεῖ παρακολουθοῦσε, σὰ θεατὴς πιά, τὴν κατάσταση. Τὸ 406, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατόρθωσαν νὰ νικήσουν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο στίς Ἀργινοῦσες, μεταξύ Μυτιλήνης καὶ Μ. Ἀσίας. Ὁ στόλος τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντα ὁ ἰσχυρότερος καί, θέλοντας νὰ δώσουν οἱ στρατηγοὶ τῆς τὸ τελικὸ χτύπημα στὸ Σπαρτιατικὸ, ποῦ πάλι τὸν κατεύθυνε ὁ *Λύσανδρος*, τὸν παρακολούθησαν ὡς τὸν Ἑλλησποντο. Ἡ τακτικὴ ποῦ ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν σφαλερῆ· ὁ Ἀλκιβιάδης παρακολουθώντας τις κινήσεις τους τοὺς παράγγειλε νὰ τὴν ἀλλάξουν.

Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τὸν Λύσανδρο. Κανείς, ὅμως, δὲν τὸν ἄκουσε, κι ἔτσι κατόρθωσε ὁ Λύσανδρος μὲ τέχνασμα στοὺς *Αἰγὸς Ποταμούς*, τὴν ὥρα ποῦ τὰ ἀθηναϊκὰ πληρώματα βρισκόνταν στὴ στεριά, νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸ στόλο καὶ νὰ τὸν ἔχη πιά στὴν κατοχὴ του (405 π.Χ.).

Ἡ Ἀθήνα χωρὶς στόλο. Ἡ καταστροφὴ εἶχε γίνει μέσα σὲ λίγες στιγμές, κι ἡ ζημία ἦταν ἀνυπολόγιστη. Ἡ Ἀθήνα εἶχε μείνει χωρὶς στόλο. Τί θὰ μπορούσε πιά νὰ τὴ σώσῃ; Τὸ τέλος τῆς ἦταν ἀναπόφευκτο. Τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἡ Πάραλος, ἔφερε στὴν Ἀθήνα τὴν εἶδηση τῆς συμφορᾶς.

Ἀποκλεισμός τῆς Ἀθήνας. Ἀπομονωμένη ἡ πόλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς στεριάς, ἐξαιτίας τοῦ μόνιμου στρατοπέδου τῶν Σπαρτιατῶν στὴ Δεκέλεια, ἀποκλείστηκε σὲ λίγο ἀπὸ τὸ Λύσανδρο κι ἀπὸ τὴ θάλασσα. Μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ πικρία οἱ Ἀθηναῖοι περίμεναν τὸ τέλος. Κι ὅταν πιά τελειώσαν ὀλότελα οἱ τροφές κι ἡ πολιορκία ἐγίνε ἀβάσταχτη, ζήτησαν εἰρήνην.

Ἐπιτύμβιο ἀπτικὸ ἀνάγλυφο μὲ παράσταση τῆς νεκρῆς Ἀμφαρέτης ποῦ κρατεῖ στὰ χέρια τῆς τὸ νεκρὸ τῆς ἐγγονάκι, ὅπως σημειώνεται στὸ ἐπίγραμμα ποῦ εἶναι χαραγμένο πάνω στὸ ἐπιστόλιο τοῦ ἀναγλύφου. Τὸ ἔργο εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐκφραστικὸ, μὲ πτύχωση ἀξιοσημείωτη στὸ φῶρεμα. Γύρω στὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Κεραμεικοῦ.

Οἱ παραστάδες ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ τῆς μορφῆς, ὅπως καὶ τὸ ἐπιστόλιο ἀποδίδουν τὸ σχῆμα μικροῦ ναοῦ, γι' αὐτὸ τὰ λέμε ναϊσκόμορφα αὐτὰ τὰ ἐπιτύμβια.

Ἡ εἰρήνη καὶ οἱ ὄροι τῆς. Στὸ Συνέδριο πὺ ἐγίνε στὴ Σπάρτη, οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἰδίως οἱ Κορίνθιοι, προσπάθησαν νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἰσοπεδωθῆ τελείως ἡ Ἀθήνα. Στὴν περίσταση αὐτὴ, παρ' ὅλη τὴν ἀγριότητα πὺ εἶχε ἐπικρατήσῃ στὸν πόλεμο, οἱ Σπαρτιάτες ἔδειξαν εὐγένεια καὶ μεγαλοψυχία στοὺς νικημένους, λέγοντας πῶς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ καταστρέψουν πόλη πὺ ἔσωσε ἄλλοτε τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι, δὲν ἄκουσαν τὴ γνώμη τῶν συμμάχων, ἀποφάσισαν ὁμως τὴν εἰρήνη μὲ πολὺ βαριοὺς ὄρους:

α. Νὰ παραδοθοῦν ὅλα τὰ καράβια τῶν Ἀθηναίων, ἐκτὸς ἀπὸ δῶδεκα.

β. Νὰ δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἐξορίστους πίσω.

γ. Νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, καθὼς καὶ τὰ Μακρὰ Τείχη, καὶ

δ. Νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς Σπαρτιάτες, ἔχοντας ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τοὺς ἰδίους μὲ αὐτοὺς ἔχθρους καὶ φίλους.

Ἀφοῦ ἀποβιβάστηκε ὁ Λύσανδρος στὴν πόλη καὶ ἔβαλε νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη τῆς, πῆγε καὶ κατέλαβε τὴν τελευταία πιστὴ σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων, τὴ Σάμο, ὅπου ἀνέβασε στὴν ἐξουσία τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, καὶ γύρισε νικητὴς στὴ Σπάρτη.

Ἡ Ἀθήνα εἶχε νικηθῆ κι ἦταν τώρα χωρὶς τείχη καὶ χωρὶς στόλο.

8. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Καὶ οἱ δύο μεγάλες πόλεις ζημιώθηκαν. Ἡ σύγκρουση τῆς Ἀθήνας μὲ τὴ Σπάρτη σημείωσε τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ χάραξε ἀνεπανόρθωτα τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Ἡ δημιουργικὴ πνοὴ πὺ φύσηξε ὕστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους χάθηκε, ἀφήνοντας στὴ θέση τῆς τὴν πίκρα τοῦ χειρότερου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Καὶ τὰ δύο στρατόπεδα βγήκαν κατεστραμμένα: πλῆθος ἀνθρώποι εἶχαν σκοτωθῆ, ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητη, τὸ ἐμπόριο μαράζωσε καί, γενικὰ, ἔλλαξε ἡ ἑλληνικὴ νοοτροπία.

Ἄ Ο Φάων, αἰώνια νέος, παίζει τὴ λύρα του. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ διακόσμηση ἐρυθρόμορφης ὀβρίας, τοῦ ζωγράφου Μειδία. 410 π.Χ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Φλωρεντίας.

Ἐλληψη ἀξιοπρέπειας στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Λίγες δεκαετίες πρὶν, ἐνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀπομάκρυναν ἀπὸ τῆ χώρα τους τοὺς Πέρσες. Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν, τῶρα, ὁ ἕνας ἀντίπαλος τὸν ἄλλον, ἔδωσαν στὸν ἑαυτό τους τὴ θλιβερὴ ἀδεια, χάνοντας κάθε ἀξιοπρέπεια, νὰ ἐπιζητήσουν μὲ περσικὸ χρυσάφι νὰ ἀλληλοχτυπηθοῦν.

Ἡ ἀγριότητα τῶν ἀντιπάλων. Ἀκόμη χειρότερο φαινόμενο στάθηκε ἡ φοβερὴ σκληρότητα, ποὺ καὶ οἱ δύο ἀντίπαλες μερίδες ἐκδήλωσαν στὶς διάφορες νίκες τους: μεταχειρίστηκαν συμπατριῶτες τους, ποὺ μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλῶσσα, πίστευαν στοὺς ἴδιους θεοὺς κι εἶχαν τὴν ἴδια καταγωγή, σὰ νὰ ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροί, ἐξολοθρεύοντας τοὺς κατοίκους ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πουλώντας τους δούλους.

Ἀλλαγὴ στὸ χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, χαρὰ, ἱκανοποίηση καὶ περηφάνια ὀδήγησαν στὸ θαῦμα τοῦ 5ου αἰώνα. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα θρήνησε τὶς ἀπώλειες καὶ τὴν ἄσκοπη διαμάχη.

Ὀχλοκρατία*. Ἀπὸ τὰ χειρότερα φαινόμενα ποὺ σημειώθηκαν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, στάθηκε ἡ φθορὰ τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὁ λαὸς τῆς, πέφτοντας στὰ χέρια τῶν δημαγωγῶν, μεταβλήθηκε σὲ ὄχλο.

Καταδίκη τοῦ Σωκράτους. Στὶς θλιβερὲς πολιτικὲς διαμάχες ποὺ θὰ ξεσπᾶσουν ἀμέσως ὕστερα, πρῶτο θῦμα καὶ τραγικότερο ἀπὸ ὅλα θὰ πέσει ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης (399 π.Χ.). Οἱ ἴδιοι οἱ συμπολίτες του θὰ τὸν κατηγορήσουν, θὰ τὸν δικάσουν καὶ θὰ τὸν καταδικάσουν σὲ θάνατο. Πιστὸς ἐκεῖνος στὴ διδασκαλία του, ἂν καὶ τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ δραπετεύσει καὶ νὰ σωθῆ, προτίμησε νὰ πιῇ τὸ κώνειο*, δείχνοντας μὲ τὴν ὑπέροχη στάση του πῶς ὁ,τι εἶχε κηρύξει – πειθαρχία στοὺς νόμους τῆς πατρίδας καὶ ἀρετὴ – δὲ θὰ τὰ πρόδινε γιὰ νὰ κρατηθῆ στὴ ζωὴ.

Ἡ κακὴ τύχη τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Μιὰ σειρά μεγάλων ἀνδρῶν κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα στὸν 5ο αἰώνα ἢ ὄρισε τὶς τύχες τῆς στὶς δύσκολες στιγμὲς. Παράξενο εἶναι πῶς κανεὶς δὲν τέλειωσε ἤρεμα τὴ ζωὴ του. Ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνα ἔσβησε, καταδικασμένος, στὴ φυλακὴ, ὁ μέγας Θεμιστοκλῆς ἐξόριστος καὶ κατατρεγμένος. Ὁ δίκαιος Ἀριστείδης ἐγνώρισε τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τὴν πικρία. Τὸ ἴδιο κι ὁ νικητὴς τοῦ Εὐρυμέδοντος, ὁ Κίμων, ποὺ πρόλαβε νὰ τὸν βρῆ ὁ θάνατος ἐνδοξοῦ, πρὶν πάθει ἄλλα δεινὰ. Ὁ ἐξοχος Περικλῆς τὶς ὥρες τῆς δυσκολίας καμιά συμπαράσταση ἢ κατανόηση δὲ βρῆκε ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του. Ξεχνώντας ὅ,τι τοὺς εἶχε προσφέρει, ὄχι μόνον ἐκεῖνον κατάτρεξαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀνῆκαν στὸ στενὸ τοῦ περιβάλλον (τὸν Ἀναξαγόρα, τὸ Φειδία, τὴν Ἀσπασία κ.ἄ.) τοὺς δυσφήμισαν καὶ τοὺς κακομεταχειρίστηκαν.

Εἶχαν τὴ θαυμαστὴ ἱκανότητα νὰ ξεχωρίζουν καὶ νὰ ἀναδείχνουν τοὺς ἀξιους οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Γρήγορα, ὅμως, τοὺς κούραζε ἡ μεγαλοσύνη καὶ ζητοῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν, ἀπὸ ἀσυναίσθητο, ἀλλὰ ἐντονο φόβο μὴ τοὺς ἴδουν ξαφνικὰ νὰ παίρουν ἀυθαίρετα τὴν ἐξουσία καὶ νὰ γίνωνται τύραννοι. Τῶν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν ἡ στέρηση δὲν ἄφησε φανερά τὰ χνάρια τῆς, γιὰτὶ νεώτεροι καὶ τὸ ἴδιο ἀξιοί μῆτηκαν στὴ θέση τους ἀμέσως, χωρὶς νὰ σημειωθῆ χάσμα. Τοῦ Ἀλκιβιάδου ὅμως τὴν ἀσυλλόγιστη ἀνάκληση τὴν ὥρα τοῦ πολέμου τὴν πλήρωσαν θανάσιμα οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τότε σβῆνει, γιὰ πάντα, ἡ θεϊκὴ ἡρεμία καὶ ἡ γαλήνη ποὺ καθρεφτίζεται στὰ ἔξοχα πρόσωπά τους, ὅπως τὰ σμίλεψε μὲ τὴν ἀθάνατη τέχνη του ὁ Φειδίας στὴ ζωφόρο τοῦ Παρθενῶνος.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Ο Θουκυδίδης ύμνει στὸν ἐπιτάφιό του τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα τῆς Ἀθήνας:

«Κυβερνῶμαστε δηλαδὴ μὲ πολίτευμα, ποὺ δὲ ζηλεύει τοὺς θεσμούς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ εἴμαστε μᾶλλον ἐμεῖς παράδειγμα γιὰ πολλούς, παρὰ ποὺ ξεσηκώνομε τὶς συνήθειές τους. Καὶ λέγεται μὲ τ' ὄνομα δημοκρατία, γιὰτὶ δὲν κυβερνῆται γιὰ τὸ συμφέρον τῶν λίγων, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλούς, κι ἔχουν ὅλοι τὰ ἴδια δικαιώματα σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους γιὰ τὶς ἰδιωτικὲς διαφορὲς μεταξύ τους· γιὰ τὰ δημόσια ἀξιώματα, ὅμως, γιὰ ὅποιον ἰκανότητα ἐκτιμᾶται ὁ καθένας, δὲ φτάνει σὲ θέση πολιτικὴ ἐξ αἰτίας τῆς τάξης ὅπου ἀνήκει παρὰ ἀπὸ τὴν ἀξιοσύνη του· κι οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας του, ὅταν μπορῆ νὰ προσφέρῃ κάτι καλὸ στὴν πολιτεία, ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ ἀξίωμα, ἐπειδὴ εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς».

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Β, 37 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. [Ὁ Θουκυδίδης μιλάει γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἱστορίας του:

α. «Τὶς πράξεις ὅμως ποὺ ἔγιναν στὸν πόλεμο, δὲ θεώρησα ἀξίό μου νὰ τὶς πληροφορηθῶ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἔτυχε νὰ βρισκεται ἐκεῖ, οὔτε ὅπως μοῦ φαινόταν πιθανὸν νὰ ἔγιναν· ἀλλὰ τὰ ἐξέτασα λεπτόλογα, κι ἐκεῖνα ποὺ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, κι ὅσα ἔμαθα ἀπὸ ἄλλους, κοσκινίζοντας τα μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀκρίβεια. Ὅλ' αὐτὰ βρέθηκαν μὲ πολὺν κόπο, γιὰτὶ ὅσοι παραστάθηκαν σὲ μιὰ μάχη δὲν ἔλεγαν ὁ καθένας τὰ ἴδια πράγματα, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ ὅσα θυμόταν ὁ καθένας, και μὲ τὴν προτίμησή του πρὸς τὴ μιὰ ἢ ἄλλη μερίδα. Κι ὅταν ἀκούη κανεὶς τὴν ἱστορία, ἴσως δὲ φαίνεται τόσο εὐχάριστο ὅτι δὲ μοιάζει μὲ παραμῦθι· ὅσοι ὅμως θελήσουν νὰ ἐξετάσουν τὴν καθαρὴ ἀλήθεια τῶν ὄσων ἔγιναν και ἐκείνων ποὺ μέλλουν κάποτε νὰ ξαναγίνουν, ὅπως εἶναι ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὰ ἴδια ἢ παρόμοια, θὰ μοῦ φτάσῃ, ἂν αὐτοὶ τὰ κρίνουν ὠφέλιμα. Γιὰτὶ τὸ ἔργο μου ἔχει συγγραφῆ περισσότερο γιὰ νὰ τὸ ἔχουν οἱ ἀνθρωποὶ αἰώνιο κτῆμα τους παρὰ ὡς ἀγώνισμα γιὰ νὰ τ' ἀκούσῃ κανεὶς μιὰ φορὰ μόνο».

β. «Γιὰτὶ ἢ πιὸ ἀληθινὴ αἰτία, ἀλλὰ πιὸ κρυμμένη μέσα στὰ λόγια, νομίζω, εἶναι τούτη: ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρα πολὺ δυνάμεισι κι ἄρχισαν νὰ τρομάζουν τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ἐξανάγκασαν νὰ πολεμήσουν»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Α, 21, 22, 23 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. [Ὁ λοιμὸς στὴν Ἀθήνα:

«Κι ἔπιασε ἡ ἀρρώστια, καθὼς λένε, πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὴν Αἰθιοπία πέρα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, κατέβηκε ὕστερα στὴν Αἴγυπτο κι ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Λιβύη και σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἐπικράτειας τοῦ Πέρση βασιλιά. Στὴν πολιτεία τῆς Ἀθήνας φανερώθηκε ξαφνικά, ἀφοῦ πέραξε μερικὸς στὸν Πειραιά.

Ἡ μορφή τῆς ἀρρώστιας ἦταν κάτι ποὺ ξεπερνοῦσε τὶς λογικὲς εἰκασίες τῶν ἀνθρώπων, και πρόσβαλλε τὸν καθένα πιὸ βαριὰ ἀπ' ὅσο μπορεῖ νὰ βασιτάξῃ ἡ ἀνθρώπινη φύσις, και φανερώθηκε κι ἀπὸ τὸ ἐξῆς πῶς δὲν ἦταν καμιά ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ἀρρώστιας: τὰ ὄρνια δηλαδὴ και τὰ τετράποδα ζῶα ποὺ τρῶνε ἀνθρώπινη σάρκα, μ' ὄλο ποὺ εἶχανε μένειε πολλὰ ἄταφα κορμιά, ἢ δὲν τὰ πλησίαζαν ἢ ἂν τὰ δοκίμαζαν, πέθαιναν κι αὐτά. Κι ἀπόδειξη, πῶς παρουσιάστηκε καθαρὰ ἐλάττωση τῶν πουλιῶν αὐτῶν, και δὲν τὰ βλεπε κανεὶς οὔτε ἄλλοι οὔτε γύρω σὲ νεκροὺς ἀπὸ τὴν ἀρρώστια: ἐνῶ τὰ σκυλιὰ ἔδιναν ἀκόμα καλύτερη ἀφορμὴ νὰ τὸ παρατηρήσῃ κανεὶς, ἐπειδὴ ζοῦνε μαζὶ μὲ τὸν ἀνθρωπο»].

Θουκυδίδου, «Ἱστορία» Β, 48-50 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

4. Τὸ τέλος τοῦ πολέμου· ἡ εἶδηση τῆς συμφορᾶς στὴν Ἀθήνα:

«Στὴν Ἀθήνα ἔγινε γνωστὴ ἡ συμφορὰ νύχτα, ὅταν ἔφτασε ἡ Πάραλος, καὶ ὁ θρήνος, καθὼς ὁ ἕνας τὴν ἀνάγγελλε στὸν ἄλλο, ἔφτανε, μὲς ἀπὸ τὰ Μακρὰ τεῖχη, ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ στὴν πόλη· ὥστε ὀλοκλήρη ἐκείνη τῆ νύχτα κανεὶς δὲν ἐκλείσε μάτι, γιατί θρηνοῦσαν ὄχι μονάχα ἐκείνους ποὺ εἶχαν σκοτωθῆ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο τοὺς ἑαυτοὺς τους, γιατί νόμιζαν πῶς θὰ πάθουν ὅ,τι αὐτοὶ ἔκαμαν στοὺς Μηλίους, ποὺ ἦταν ἀποικοὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ὅταν τοὺς ὑπόταξαν ὕστερα ἀπὸ πολιορκία καὶ στοὺς κατοίκους τῆς Ἰσθμίας... καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν ἄλλη μέρα ἔκαμαν συν-ἔλευση κι ἀποφάσισαν νὰ φράξουν μὲ χῶμα τὰ λιμάνια, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα, νὰ ἐπιδιορθώ-σουν τὰ τεῖχη, νὰ τοποθετήσουν φρουρὲς καὶ νὰ πᾶρουν γενικὰ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα γιὰ τὴν πόλη ποὺ ἐπρόκειτο νὰ πολιορκηθῆ».

Ξενοφώντας, «Ἑλληνικά» Β, 3-4 (Μετ. Μιχ. Δαφνέρμου)

5. [Γενικὲς σκέψεις τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου:

Σ' αὐτὲς τὶς ἀκρότητες ἔφτασε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος (στὴν Κέρκυρα) καὶ προκάλεσε με-γάλη ἐντύπωση, γιατί ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἔγινε. Ἀργότερα μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι ὀλοκλήρος ὁ ἑλληνισμὸς συνταράχθηκε, γιατί παντοῦ σημειώθηκαν ἐμφύλιοι σπαραγμοί. Οἱ δημοκρατικοὶ καλοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ τοὺς βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ τοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅσο διαρκοῦσε ἡ εἰρήνη δὲν εἶχαν οὔτε πρόφαση, ἀλλὰ οὔτε τὴν διάθεση νὰ τοὺς καλέσουν γιὰ βοήθεια. Μὲ τὸν πόλεμο, ὅμως, καθεμιά ἀπὸ τὶς ἀντίπα-λες πολιτικὲς παρατάξεις μποροῦσε εὐκόλα νὰ βρῆ εὐκαιρία νὰ προκαλέσῃ ἐξωτερικὴ ἐπέμβαση γιὰ νὰ καταστρέψῃ τοὺς ἀντιπάλους τῆς καὶ νὰ ἐνισχυθῆ ἢ ἴδια γιὰ ν' ἀνα-τρέψῃ τὸ πολίτευμα. Οἱ ἐμφύλιες συγκρούσεις ἔφεραν μεγάλες κι ἀμέτρητες συμφορὲς στὶς πολιτείες, συμφορὲς ποὺ γίνονται καὶ θὰ γίνωνται πάντα ὅσο δὲν ἀλλάζῃ ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου, συμφορὲς ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι βαρύτερες ἢ ἐλαφρότερες κ' ἔχουν δια-φορετικὴ μορφή ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις. Σὲ καιρὸ εἰρήνης καὶ ὅταν εὐμερῆ ὁ κό-σμος καὶ οἱ πολιτείες, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἡρεμοὶ γιατί δὲν τοὺς πιέζουν ἀνάγκες φοβερές. Ἄλλ' ὅταν ἔρθῃ ὁ πόλεμος ποὺ φέρνει στοὺς ἀνθρώπους τὴν καθημερινὴ στέρσηση, γίνε-ται δάσκαλος τῆς βίας κ' ἐρεθίζεται τὰ πνεύματα τοῦ πλήθους σύμφωνα μὲ τὶς καταστά-σεις ποὺ δημιουργεῖ. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, λοιπόν, μεταδόθηκε ἀπὸ πολιτεία σὲ πολι-τεία. Κι ὅσες πολιτείες ἔμειναν τελευταίαις, ἔχοντας μάθει τί εἶχε γίνει ἄλλου, προσπαθοῦ-σαν νὰ ὑπερβάλουν σ' ἐπινοητικότητα, σὲ ὑπόουλα μέσα καὶ σὲ ἀνήκουστες ἐκδικήσεις. Γιὰ νὰ δικαιολογοῦν τὶς πράξεις τους ἀλλάζαν ἀκόμα καὶ τὴν σημασία τῶν λέξεων. Ἡ παράλογη τὸλημ θεωρήθηκε ἀνδρεία καὶ ἀφοσίωση στὸ κόμμα, ἡ προσωπικὴ διατακτι-κότητα θεωρήθηκε δειλία ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ εὐλογες προφάσεις καὶ ἡ σφωρο-σύνη προσωπίδα τῆς ἀνανδρείας. Ἡ παραφορὰ θεωρήθηκε ἀνδρική ἀρετὴ, ἐνῶ ἡ τάση νὰ ἐξεταζῶνται προσεκτικὰ ὅλες οἱ ὀψεις ἐνὸς ζητήματος θεωρήθηκε πρόφαση γιὰ ὑπεκφυγῆ. Ὅποιοι ἦταν ἐξῆλλοι γινόνταν ἀκουστός, ἐνῶ ὅποιοι ἔφερνε ἀντιρρήσεις γινόνταν ὑποπτος. Ὅποιον ἐπινοοῦσε κανένα τέχνασμα καὶ πετύχαινε, τὸν θεωροῦσαν σπουδαίον, κι ὅποιον ὑποψιαζόταν σύγκαира καὶ φανερωσε τὰ σχέδια τοῦ ἀντιπάλου, τὸν θεωροῦσαν ἀκόμα πῖο σπουδαίον. Ἐνῶ ὅποιοι ἦταν ἀρετὰ πρηνοητικὸς, ὥστε νὰ μὴν χρειαστοῦν τέτοια μέσα, θεωροῦσαν ὅτι διαλύει τὸ κόμμα καὶ ὅτι εἶναι τρομοκρατη-μένος ἀπὸ τὴν ἀντίπαλη παράταξη. Μὲ μιὰ λέξη, ὅποιοι πρόφτανε νὰ κἀν κακὸ πρὶν ἀπὸ ἄλλον, ἦταν ἄξιος ἐπαίνου, καθὼς κ' ἐκεῖνος ποὺ παρακινοῦσε στὸ κακὸ ὅποιον δὲν εἶχε σκεφτῆ νὰ τὸ κἀν. Ἀλλὰ καὶ ἡ συγγένεια θεωρήθηκε χαλαρότερος δεσμὸς ἀπὸ τὴν κομματικὴ ἀλληλεγγύη, γιατί οἱ ὁμοῖδεάτες ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ἐπιχειρήσουν ὀ,τιδήποτε, χωρὶς διαταγμὴ, καὶ τοῦτο ἐπιδείη τὰ κόμματα δὲν σχηματίστηκαν γιὰ νὰ ἐπιδι-ώξουν κοινὴ ὠφέλεια μὲ νόμιμα μέσα, ἀλλὰ, ἀντίθετα, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν πλε-ονεξία τους παρανομοῦντας. Καὶ ἡ μεταξύ τους ἀλληλεγγύη βασιζόταν περισσότερο στὴν συνεχὴ τους παρὰ στοὺς ὄρκους τους στοὺς θεοὺς. Τὶς εὐλογες προτάσεις τῶν ἀντιπάλων τὶς δέχονταν μὲ ὑπεροβουλία καὶ ὄχι μὲ εἰλικρίνεια γιὰ νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ

ένα κακό αν οι άλλοι ήταν πιό δυνατοί. Και προτιμούσαν να εκδικηθούν για κάποιο κακό αντί να προσπαθήσουν να μην το πάθουν. "Όταν έκαναν όρκους για κάποια συμφιλίωση, τους κρατούσαν τόσο μόνο όσο δεν είχαν την δύναμη να τους καταπατήσουν, μη έχοντας να περιμένουν βοήθεια από άλλο. Άλλα μόλις παρουσιαζόταν ευκαιρία, με μόνο είναι πιό πρώτοι είχαν ξαναβρεί το θάρρος τους, αν έβλεπαν ότι οι αντίπαλοί τους ήταν άφύλαχοι, τους χτυπούσαν κ' ένοιωθαν μεγαλύτερη χαρά να τους βιάζουν εξαπατώντας τους, παρά χτυπώντας τους άνοιχτά. Θεωρούσαν ότι ο τρόπος αυτός όχι μόνο είναι πιό ασφαλής αλλά και βραβείο σε αγώνα δόλου. Γενικά είναι εύκολότερο να φαίνονται επιδέξιοι οι κακούργοι, παρά να θεωρούνται τίμιοι όσοι δεν είναι δόλιοι. Οι περισσότεροι άνθρωποι προτιμούν να κάνουν το κακό και να θεωρούνται έξυπνοι, παρά να είναι καλοί και να τους λένε κουτούς. Αιτία όλων αυτών ήταν η φιλαρχία που έχει ρίζα την πλεονεξία και την φιλοδοξία που έσπρωχναν τις φατρίες ν' αγωνίζονται με λύσσα. Οι άρχηγοι των κομμάτων, στις διάφορες πολιτείες, πρόβαλλαν ώραία συνθήματα. Ίσότητα των πολιτών από την μια μεριά, σωφροσύνη της άριστοκρατικής διοίκησης από την άλλη. Προσποιούνταν έτσι ότι υπηρετούν την πολιτεία, ενώ πραγματικά ήθελαν να ικανοποιήσουν προσωπικά συμφέροντα και αγωνίζονταν με κάθε τρόπο να νικήσουν τους αντιπάλους τους. Τουτό τους οδηγούσε να κάνουν τα φοβερότερα πράματα επιδιώκοντας να εκδικηθούν τους αντιπάλους τους, όχι ως το σημείο που επιτρέπει η δικαιοσύνη ή το συμφέρον της πολιτείας, αλλά κάνοντας τις αγριότερες πράξεις, με μοναδικό κριτήριο την ικανοποίηση του κόμματός τους. Κατάδικαζαν άνομα τους αντιπάλους τους ή άρπαζαν βίαια την εξουσία, έτοιμοι να κρέσσουν το μίσος τους. Καμιά από τις δύο παρατάξεις δεν είχε κανέναν ήθικό φραγμό κ' έκτιμούσε περισσότερο όσους κατόρθωναν να κρύβουν κάτω από ώραία λόγια φοβερά πράξεις. Όσοι πολίτες ήταν μετριопαθείς θανατώνονταν από την μια ή την άλλη παράταξη, είτε επειδή είχαν άρνηθί να πάρουν μέρος σ'όν αγώνα είτε επειδή η ιδέα και μόνο ότι θα μπορούσαν να επιζήσουν προκαλούσε εναντίον τους τον φθόνο.

"Ετσι οι εμφύλιοι σπαραγμοί έγιναν αιτία ν' άπλωθί σ' όλο τον ελληνικό κόσμο κάθε μορφή κακίας και το ήθος, που είναι το κύριο γνώρισμα της ευγενικής ψυχής, κατόνησε να είναι καταγέλαστο κ' εξαφανίστηκε. Ο ανταγωνισμός δημιούργησε απόλυτη δυσπιστία και δεν υπήρχε τρόπος που να μπορή να την διαλύση, ούτε έγυησεις ούτε όρκοι φοβεροί. Όλοι, όταν επικρατούσαν, ξέροντας ότι δεν υπήρχε ελπίδα να κρατηθούν μόνιμα στην εξουσία, προτιμούσαν, αντί να δώσουν πίστη στους αντιπάλους τους, να πάρουν τα μέτρα τους για να μην πάθουν οι ίδιοι. Τις περισσότερες φορές επικρατούσαν οι διανοητικά κατώτεροι. Φοβόνταν την δική τους ανεπάρκεια και την ικανότητα των αντιπάλων τους κ' έτσι, για να μην νικηθούν στην συζήτηση και για να μην πέσουν θύματα των όσων οι άλλοι θα έπινοούσαν, δεν είχαν κανένα διαταγμό να προχωρήσουν σε βίαιες πράξεις. Όσοι, πάλι, περιφρονούσαν τους αντιπάλους τους, νόμιζαν ότι μπορούσαν σύγκαιρα να καταλάβουν τα σχέδιά τους. Θεωρούσαν ότι δεν ήταν ανάγκη να μεταχειριστούν βία για τα όσα μπορούσαν, καθώς νόμιζαν, να πετύχουν με τις ραδιουργίες τους. Έτσι, τις περισσότερες φορές, δεν φυλάγονταν και οι αντίπαλοί τους τους εφάνιζαν].

Θουκυδίδου, «Ίστορία» Γ' 82-84 (Μετ. Άγγ. Βλάχου)

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

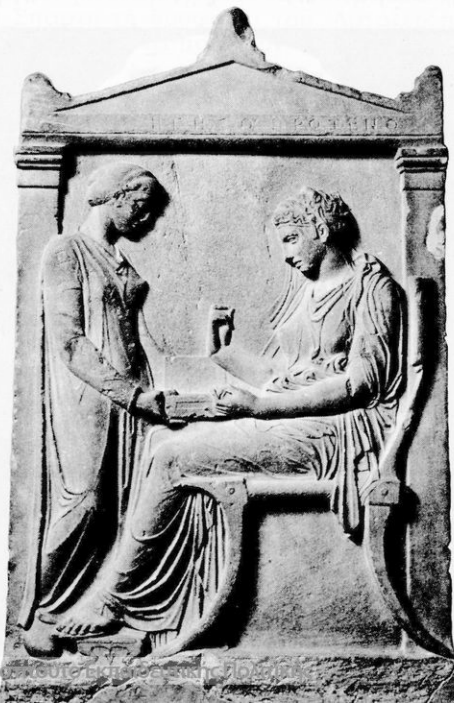
1. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ Σπάρτη φέρθηκε μὲ γενναιοφροσύνη τῇ στιγμή τῆς ἥττας τῶν Ἀθηναίων. Δὲ θέλησε νὰ σπιλώσῃ τὸ ὄνομά της στοὺς αἰῶνες κι ἀπόρριψε τὶς φοβερὲς προτάσεις τῶν Κορινθίων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ποὺ πόθησαν νὰ ἰδοῦν ἰσοπεδωμένῃ τὴν Ἀθήνα νὰ σβήνῃ ἀπὸ τὸ χάρτη.

Ὀλιγαρχία στὴν Ἀθήνα. Στοὺς ὅρους ὅμως τῆς εἰρήνης, ποὺ ἔκλεισαν μὲ τοὺς νικημένους Ἀθηναίους, στάθηκαν σκληροὶ οἱ Σπαρτιάτες. Στὴν κοιτίδα τῆς δημοκρατίας ὁ Λύσανδρος παράδωσε τὴν ἀρχὴ σὲ τριάντα ὀλιγαρχικοὺς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θηραμένην, ποὺ κυβέρνησαν μὲ τόση ἀγριότητα, ὥστε ὀνομάστηκαν *Τύραννοι*. Στοὺς ὀχτῶ μῆνες ποὺ ἔμειναν στὴν ἐξουσία (τοὺς ὑποστήριξε ἡ σπαρτιατικὴ φρουρά), ἔκαμαν φριχτὲς καταδιώξεις τῶν πολιτῶν καὶ σκότωσαν γύρω στοὺς 1.500 ἀνθρώπους. Ἡ ληστεία κι ἡ ἀρπαγὴ ἦταν στὴν ἡμερήσια διάταξη. Στὸ τέλος συγκρούσθηκαν ἀγρία καὶ μεταξύ τους.

Ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας. Θρασύβουλος. Ἦταν τόσο φοβερὸ τὸ καθεστῶς τους, ὥστε ὅταν οἱ δημοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι, ποὺ μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θρασύβουλο εἶχαν καταφύγει στὴν Θήβα, προχώρησαν ἀπὸ τὸ φροῦριο τῆς Φυλῆς (στὴν Πάρνηθα) πρὸς τὸν Πειραιᾶ καί, ἀφοῦ τὸν κατέλαβαν, κατάλυσαν τὴν τυραννία, οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες δὲ θέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς Τριάκοντα. Ὁ Θρασύβουλος ἔδωσε γενικὴ ἀμνηστία* καὶ ξανάφερε τὴ δημοκρατία στὴν Ἀθήνα.

Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Ἡγησῶς, κόρης τοῦ Προξένου. Ἡ νεκρὴ Ἡγησῶ, καθισμένη σ' ἓνα θαυμασίο θρόνο, πατώντας σὲ ὑποπόδιο, φορεῖ κατάσκαρα τὸ χιτῶνα καὶ ἀπὸ πάνω τὸ ἱμάτιό της. Ἀπέναντί της ἡ δούλη της, γεμάτη θλίψη, τῆς ἀκουμπᾷ στὰ πόδια τὸ κουτί μὲ τὰ κοσμήματά της, ἀπὸ ὅπου ἡ Ἡγησῶ ἔχει πάρει ἓνα κόσμημα, ποὺ παραιστανόταν ἄλλοτε ζωγραφιστὸ καὶ ποὺ τὸ κοιτάζει. Ἡ κομψὴ γυναίκα, συγκρατημένη ἀπολύτως, ἀποπνέει τὴ θλίψη τοῦ θανάτου ποὺ τὴ στέρησε τόσο νέα ἀπὸ τὶς ἀπλὲς χαρὲς τῆς ζωῆς, ποὺ τὶς συμβολίζει τὸ κόσμημα. Θαυμασίο ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

2. ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΣΙΑ

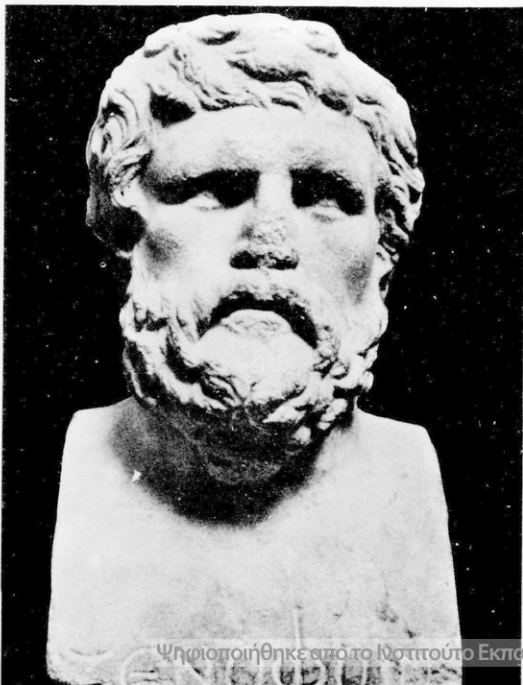
Οι Έλληνες μισθοφόροι ξένων. Τήν εποχή αυτή καθιερώνεται ένα παράξενο φαινόμενο, που όφειλεται στην οικονομική κακοδαιμονία που μάστιζε τότε την Ελλάδα. Πολλοί Έλληνες φεύγουν από τις πόλεις τους και προσφέρουν, ως μισθοφόροι, τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες στους Πέρσες. Αρχίζει, με αυτό τον τρόπο, μία σοβαρή αφαίμαξη ζωτικών στοιχείων από την Ελλάδα.

Κύρος. Μάχη στα Κούναξα (401 π.Χ.). Ο Λύσανδρος είχε γοητεύσει το βασιλιά των Περσών Άρταξέρξη με τη γενναιότητά του. Έτσι, συμπάθησε χάρη σ' αυτόν και τη Σπάρτη. Όταν, όμως, ο αδελφός του ο Κύρος, με σπαρτιατική βοήθεια, τον χτύπησε θέλοντας να του πάρη τη βασιλεία, ο θαυμασμός για τη Σπάρτη χλώμιασε. Στη μάχη των δύο αδελφών στα Κούναξα νικήθηκε ο Άρταξέρξης, ο Κύρος όμως σκοτώθηκε (401 π.Χ.).

Κάθοδος των Μυρίων. Τότε, σημειώθηκε ένα πρωτόφαντο γεγονός από τους Έλληνες μισθοφόρους, που έμεινε θαυμαστό κατόρθωμα στην ιστορία: η Κάθοδος των Μυρίων. Δέκα χιλιάδες Έλληνες που ήταν στο στρατόπεδο του Κύρου, με αρχηγό τον Αθηναίο Ξενοφώντα κατόρθωσαν, παρ' όλες τις αντίξοες περιστάσεις, να διαβούν την έχθρική χώρα και να φτάσουν στον Εύξεινο.

Οι Σπαρτιάτες ενδιαφέρονται για τις πόλεις της Μ. Ασίας. Τήν εποχή εκείνη οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας, το πιο τυρανισμένο μέρος του Ελληνισμού, είχαν και πάλι προβλήματα με τους Πέρσες. Οι Σπαρτιάτες πίστεψαν πως είχαν, τώρα πιά, χρέος να τις βοηθήσουν. Έστειλαν, έτσι, δυο στρατηγούς – το Θίβρωνα αρχικά, και ύστερα το Δερκυλίδα – που δέν κατόρθωσαν όμως σπουδαία πράγματα.

Άγησιλαος. Στο μεταξύ, το 396, ο βασιλιάς της Σπάρτης Άγησιλαος – ένας άνθρωπος που ο ιστορικός Ξενοφών τον χαρακτηρίζει τέλειο –, ευγενικός και φιλόανθρωπος, με σκέψεις πανελλήνιες, έβαλε στο μυαλό του να καταλύση το

Ο Πέρσης σατράπης Τισσαφέρνης.
4ος π.Χ. αι. Cabinet des medailles
(Παρίσι).

Μαρμάρινο πορταίτο του ιστορικού
Ξενοφώντος. Μουσείο 'Αλεξανδρείας.

περσικό κράτος. Το όπλο όμως, που ή ίδια ή πόλη του δέχτηκε άλλοτε να χρησιμοποιήσει έναντι των Αθηναίων (τὰ περσικά χρήματα), δόθηκε τώρα στους έχθρους της Σπάρτης. Και του εύγενικού ανθρώπου ή προσπάθεια έπεσε στο κενό.

Μάχη στην Κορώνεια (394 π.Χ.). Αναγκάστηκε, αφήνοντας τη Μ. Ασία, όπου είχε κερδίσει αρκετές νίκες έναντι των Περσών, να γυρίσει γρήγορα στην Ελλάδα, για ν' αντιμετωπίσει τους συνασπισμένους με περσικά χρήματα Θηβαίους, Κορινθίους και Αργείους, μαζί και τους Αθηναίους, που τους νίκησε τὸ 394 στην Κορώνεια της Βοιωτίας.

Έξι χρόνια κράτησε ὁ πόλεμος (ὡς τὸ 392) και στο διάστημα αυτό, στην περιοχή της Κορινθίας όπου μεταφέρθηκαν οί επιχειρήσεις (λέγεται γι' αυτό ὁ πόλεμος Βοιωτικός ή Κορινθιακός), φάνηκε καθαρά πὺς οί Σπαρτιάτες δὲν καθρθωσαν νὰ ἐπιβληθούσ στους άλλους Έλληνες.

Ίφικράτης. Κόνων. Στην περίπτωση αυτή δυο σημαντικά γεγονότα ἀνέβασαν πάλι την Αθήνα: 1. Ὁ στρατηγὸς Ίφικράτης ὀργάνωσε μ' ἑλαφρὰ σώματα (πελταστῶν) τὸν ἀθηναϊκὸ στρατὸ (νίκησε ἔτσι και τους Σπαρτιάτες στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο). 2. Ὁ στρατηγὸς Κόνων κατέστρεψε τὸ ναυτικὸ πὺ ἔιχαν οί Σπαρτιάτες στην Κνίδο (394). Ὑστερα, με τὰ ἴδια περσικά πλοία λεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς και τῆς Μεσσηνίας, ἔδωσε χρήματα στους ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης και, πάλι με περσικὸ χρυσάφι, ὕψωσε ξανὰ τὰ τείχη τῆς Αθήνας.

3. Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (386 π.Χ.)

Ὁ Ἀρταξέρξης ἀλλάζει πολιτική. Η νέα ἐμφάνιση τῆς Αθήνας και μερικές ἐπιτυχίες του ναυτικού της στὸν Ἑλλησποντο ἀνησύχησαν τους Πέρσες. Ἐίχε φτάσει ή στιγμή νὰ ἐκμεταλλευτῆ ή Σπάρτη τῆ δυσφορία του Ἀρταξέρξη, ἔτσι ὡστε νὰ πᾶσουν οί Αθηναίοι και χρήματα νὰ παίρνουν ἀπὸ τους Πέρσες και νὰ ὀργανώνουν τῆ συμμαχία τους.

Μὲ τις προσπάθειες του πονηροῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Ἀνταλκίδα, πὺ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὸν ἔστειλαν στην Ασία, ὁ Ἀρταξέρξης ἐπιβάλλει τὸ 386 π.Χ. πρωτάκουστη συμφωνία. Τίμημα και πάλι στάθηκαν οί ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ασίας, πὺ οί Σπαρτιάτες πρόθυμα τις παραχώρησαν στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Η εἰρήνη ὀνομάστηκε Ἀνταλκίδειος.

Οί ὄροι τῆς εἰρήνης. Η Κύπρος και οί Μικρασιατικές πόλεις περνούσαν στην περσικὴ κυριαρχία. Οί πόλεις στην Ελλάδα θὰ ἔμεναν ἐλεύθερες κι ἀνεξάρτητες. Στην Αθήνα θὰ ἀνήκαν, ἀπὸ δῶ και πέρα, μόνον ή Λήμος, ή Ἴμβρος και ή Σκύρος. Η Σπάρτη θὰ φρόντιζε για τὴν ἐφαρμογή τῆς συνθήκης.

Ἔτσι, ἑκατὸ χρόνια μετὰ τους λαμπροὺς κοινὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐναντιὸν τῶν Περσῶν, τὸ μῖσος τῆς Σπάρτης για τὴν Αθήνα ὀδήγησε στην ἀθλια αὐτῆ εἰρήνη, πὺ εὐτυχῶς δὲ διατηρήθηκε πολὺν καιρὸ.

4. ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ (378/7 π.Χ.)

Βάση τῆς συμμαχίας ή ἰσονομία κι ή ἐλευθερία τῶν συμμάχων. Ὁ φόβος τῶν Περσῶν, ή πικρὴ πείρα πὺ ἄφησε ή σπαρτιακὴ ἡγεμονία κι ή θύμηση τῆς παλαιᾶς αἰγλης τῆς Αθήνας, μετὰ τὴν καταστροφή του σπαρτιατικοῦ στόλου, ἔκαμαν πολλὲς ἑλληνικές πόλεις νὰ ἴδουν και πάλι με καλὸ μάτι τους Αθηναίους και νὰ ἀναζητήσουν τὴν προστασία τους. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ, ὀργανώθηκε ξανὰ ή ναυτικὴ τους συμμαχία ἀπὸ τὸ 378/7 π.Χ. (δευτέρη Αθη-

ναϊκή συμμαχία). Τη φορά αυτή, βάση της συμμαχίας όρίστηκε ή ίσονομία κι ή έλευθερία τών συμμαχών. Δέ θα πλήρωναν φόρους άλλα συνεισφορά για τὰ έξοδα τοῦ στόλου. Όλοι οί σύμμαχοι, μιὰ φορά τὸ χρόνο, θα έπαιρναν μέρος με μία ψήφο στοῦ Συνέδριο ποῦ θα γινόταν στήν Ἀθήνα. Στή συμμαχία προσχώρησαν ή Εὐβοία, τὸ Βυζάντιο, ή Λέσβος καί ή Τένεδος, ή Χίος καί ή Ρόδος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου, τελείως πρόσκαιρα, δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις για πανελλήνια ὁράματα.
2. Ἡ ἔχθρα κι ή ἀπογοήτευση ἐνώνουν τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα καί τὴν Ἀθήνα ἐναντίον τῆς Σπάρτης καί ὁδηγοῦν στοῦ Βοιωτικὸ ἢ Κορινθιακὸ πόλεμο.
3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται ξανά.
4. Καθιερώνεται ή συνθήεια τῆς χρησιμοποίησης περσικῶν χρημάτων στοὺς ἀγῶνες τῶν ἐλληνικῶν πόλεων μεταξὺ τους.
5. Τὸ θλιβερότερο γεγονός ἐστάθηκε ή Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, ποῦ με εἰσήγηση τῆς Σπάρτης ἐπιβάλλει στοὺς Ἕλληνες ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας.
6. Ἡ Ἀθήνα ἀνανεώνει, σὲ περιορισμένη κλίμακα, τὴ συμμαχία της, αὐτὴ τὴ φορά με ἰσονομία ἀνάμεσα στίς πόλεις (378/7 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οί Ἕλληνες μισοφόροι ἀντικρίζουν τὴ θάλασσα:

«Κι ἐπειδὴ ή βοή ὀλοένα καί μεγάλωνε κι ἀκουγόταν ὄλο καί πιὸ κοντὰ καί κάθε τόσο οἱ νεοφερμένοι ὀρμοῦσαν τρέχοντας πρὸς τὸ μέρος ἐκείνων ποῦ φώναζαν κι ὄσο περισσότερο στρατιῶτες μαζεῦονταν τόσο ή βοή γινόταν πιὸ δυνατὴ, ὁ Ξενοφῶν ὑποψιάστηκε πὼς κάτι σοβαρὸ συμβαίνει κι ἀνεβαίνει στ' ἄλογο καί παίρνοντας μαζί του τὸ Λύκιο καί τοὺς καβαλάρηδες ἔτρεχε νὰ δώση βοήθεια· καί νὰ ποῦ σὲ λίγο ἀκοῦνε τοὺς στρατιῶτες νὰ κραυγάζουν, θάλασσα, θάλασσα, κι ή λέξη περνοῦσε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ λοιπὸν ἔτρεχαν ὄλοι, καί οἱ ὀπισθοφύλακες σέρνοντας μαζί τους γρήγορα τὰ ὑποζύγια καί τ' ἄλογα.

Κ' ὄταν ἔφτασαν ὄλοι στήν κορυφή τότε με δάκρυα στὰ μάτια ἀγκάλιαζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἀκόμα καί τοὺς στρατηγούς καί τοὺς λοχαγούς. Καί ἔαφνικά μόλις δόθηκε ἀπὸ κάποιον τὸ σῆμα οἱ στρατιῶτες βάλθηκαν νὰ κουβαλοῦν πέτρες κι ἔκαναν ἕνα μεγάλο σωρὸ. Ἐκεῖ ἀπόθεσαν γι' ἀνάθημα πλήθος δέρματα βοδιῶν καί ραβδιὰ καί τίς ἀσπίδες ἀπὸ τὰ λάφυρα κι ὁ ὀδηγὸς κατακομμάτιαξε κι ὁ ἴδιος τίς ἀσπίδες καί τοὺς ἄλλους προέτρεπε νὰ κάνουν τὸ ἴδιο».

Ξενοφάντος, Κύρου Ἀνάβασις Δ, 7, 23 (Μετ. Κ. Φ.)

2. [Ὁ Ἀγχιλαός:

«Ὅσον ἄλλωστε καιρὸ ἔμεινε στὴν ἐξουσία (στὴν Ἀσία) δὲν ἀποδείχθηκε μὲ τὰ ἔργα του βασιλιάς ἄξιος γιὰ κάθε ἔπαινο, ἐφ' ὅσον ἀφοῦ παρέλαβε ὅλες τίς πόλεις ποῦ πῆγε νὰ κυβερνήσῃ σὲ κατάσταση ἀναρχίας γιὰτὶ τὰ πολιτεύματα εἶχαν ἀλλάξει, ὅταν σταμάτησε ἡ ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, κατόρθωσε ὥστε, χωρὶς ἐξορίες καὶ θανάτους, σ' ὅλο τὸ διάστημα ποῦ ἦταν αὐτὸς παρῶν, οἱ πόλεις νὰ κυβερνοῦνται ἄρμονικὰ καὶ νὰ εἶναι εὐτυχομέναι. Γι' αὐτὸ κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του, οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας λυπήθηκαν ὄχι σὰ νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἄρχοντα, ἀλλὰ γιὰ πατέρα καὶ φίλο»].

Ξενοφώντας, Ἀγχιλαός, 37 (Μετ. Α.Κ.)

3. [Ὁ Εὐαγόρας τῆς Κύπρου:

«Ἐνῶ πῆρε τὴν πόλιν ἐκβαρβαρωμένη κι ἐξαιτίας τῆς φοινικικῆς ἐπιβολῆς οὔτε στοὺς Ἕλληνες ἦταν προσιτῆ, οὔτε τέχνες γνώριζε, οὔτε ἐμπόριο ἔκαμνε, οὔτε εἶχε λιμάνι, κι αὐτὰ ὅλα τὰ ρύθμιζε κι ἀκόμα μεγάλη περιοχὴ ἐπὶ πλέον ἀπόκτησε καὶ μὲ τεῖχη τὴν περιφρούρησε καὶ πολεμικὰ καράβια ναυπήγησε καὶ μὲ τ' ἄλλα μέσα τόσο μεγάλωσε τὴν πόλιν (τὴ Σαλαμίνα), ὥστε νὰ μὴν ὑστερῇ ἀπὸ καμμιά πόλιν ἑλληνικὴ. Τόσο πανίσχυρη τὴν ἔκαμε, ὥστε νὰ τὴ φοβούνται πολλοὶ ἀπὸ κείνους ποῦ τὴν καταφρονοῦσαν πρὶν. Κι ὅμως τέτοια ἀνάπτυξη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσουν οἱ πόλεις, παρὰ μόνον ὅταν κάποιος μὲ τὸ ἦθος τοῦ Εὐαγόρα τίς κυβερνᾷ καὶ ποῦ ἐγὼ λίγο πρὶν προσπάθησα νὰ σὰς ἐξηγήσω»].

Ἰσοκράτους, Εὐαγόρας, 47 (Μετ. Κ. Φ.)

4. Οἱ ὅροι τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης:

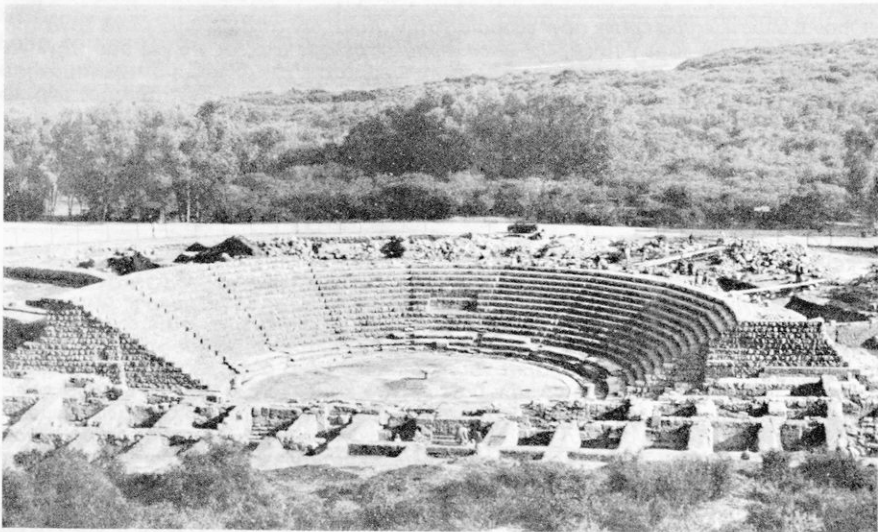
«Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιο οἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀσίας, καθὼς καὶ οἱ Κλαζομέναι καὶ ἡ Κύπρος ἀπὸ τὰ νησιά, νὰ ἀνήκουν σ' αὐτὸν, οἱ δὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, μικρὲς καὶ μεγάλες, ν' ἀφεθοῦν ἐλευθέραι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λήμνο, τὴν Ἴμβρο καὶ τὴ Σκύρο, ποῦ ὅπως καὶ παλαιότερα θὰ ἀνήκουν στοὺς Ἀθηναίους. Ὅσοι δὲ δὲν δεχτοῦν αὐτὴ τὴν εἰρήνην θὰ τοὺς πολεμήσω ἐγὼ (ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν) μαζὶ μὲ ἐκείνους ποῦ θὰ τὴν ἀποδεχτοῦν, καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ μὲ τὰ πλοῖα καὶ μὲ τὸ χρῆμα μου».

Ξενοφώντας, «Ἑλληνικά» Ε, κεφ. Α, 31 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

5. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ ἡ προέλασή του ὡς τὴ Σπάρτην:

«Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔβλεπε (ὁ Ἐπαμεινώνδας) πῶς καμιὰ πόλιν δὲν προσχωροῦσε σ' αὐτὸν καὶ ὅτι ὁ καιρὸς περνοῦσε, νόμιζε πῶς ἔπρεπε κάτι νὰ κάμῃ· διαφορετικὰ ἀντὶ γιὰ τὴν προηγουμένη δόξα του τὸν περίμενε μεγάλη ἀδοξία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπληροφορεῖτο, πῶς οἱ ἀντίπαλοι ἦταν ὀχρωσμένοι γύρω ἀπὸ τὴ Μαντίνεια, κι εἶχαν καλέσει τὸν Ἀγχιλαὸ καὶ ὅλους τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ ἔμαθε πῶς εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ Ἀγχιλαός καὶ βρισκόταν κίολας στὴν Πελλήνη, ἀφοῦ ἐδείπνησαν καὶ ἔβγαλε τίς ἀναγκαῖες διαταγές, ξεκίνησε ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Καὶ ἂν κάποιος Κρητικὸς δὲν ἔρχοταν, κατὰ θεῖα τύχη, ν' ἀναγγεῖλη στὸν Ἀγχιλαὸ τὴν προσέγγιση τοῦ στρατοῦ, ὁ Ἐπαμεινώνδας θὰ καταλάμβανε τὴν πόλιν σὰν φωλιὰ μὲ πουλάκια, τελείως ἔρημη ἀπὸ ὑπερασπιστές. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔμαθε ἀπὸ πρὶν ὁ Ἀγχιλαός, πρόφτασε νὰ ἔρθῃ στὴν πόλιν, ὅπου ἀφοῦ παρατάχθηκαν οἱ Σπαρτιάται, τὴ φύλαγαν, ἂν καὶ ἦταν πολὺ λίγοι, γιὰτὶ καὶ τὸ ἱππικὸ τους ὅλο ἦταν στὴν Ἀρκαδία καὶ οἱ μισθοφόροι τους καὶ ἀπὸ τοὺς δώδεκα λόχους των οἱ τρεῖς».

Ξενοφώντας, «Ἑλληνικά» Ζ, κεφ. Δ, 9-10 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

Το αρχαίο θέατρο της Σαλαμίνας στην Κύπρο. Στο κέντρο της όρχηστρας υπήρχε ο βωμός του Διονύσου, όπως ήτο καθιερωμένο στα αρχαία ελληνικά θέατρα.

Γύφνη μακέττα του Ἀσκληπιείου της Μεσσήνης. Ἡ εἰσοδος γίνεται ἀπὸ ἀριστερά, μεταξύ τοῦ ἀνοικτοῦ θεάτρου καὶ τοῦ ὑπερυψωμένου κτιρίου – γνωστοῦ ὡς «συνεδρίου» (αἴθουσας συνελεύσεων). Στὸ κέντρο εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ μὲ τὸ βωμὸ ἐμπρὸς του καὶ ἐξέδρες στὰ πλευρὰ. Περιβάλλεται ἀπὸ στοὰ με κιονοστοιχία ὀλόγυρα. Μὲς ἀπὸ τοὺς κίονες ὑπάρχουν διάφοροι χώροι. Τὸ συγκρότημα ὀλόκληρο ἔχει ἀνασκαφῆ καὶ μελετηθῆ ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Βυζαντινῆς καὶ Μεσαιωνικῆς Πολιτικῆς

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ

Για λίγα χρόνια, μιὰ νέα δύναμη ελληνική, ἡ Θήβα, προβάλλει στὸν ὀρίζοντα τελείως ξαφνικά, μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ πάρῃ τὸ ρόλο ποὺ ἄλλοτε εἶχε ἡ Ἀθήνα κι ἡ Σπάρτη. Δύο σπουδαῖοι Θηβαῖοι ἄνδρες θὰ δώσουν μεγάλη αἴγλη στὴν πόλῃ τους. Μὲ τὸ χαμό τους θὰ σβῆσῃ καὶ τῆς Θήβας τὸ ὄραμα.

1. Η ΘΗΒΑ

Ἡ πολιτικὴ τῆς Θήβας. Ἡ Θήβα, πόλῃ πανάρχαιη, αἰσθάνθηκε πολὺ ἄσχημα, ὕστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, γιὰ τὴ στάση ποὺ εἶχε κρατήσει. Πόλῃ μεγάλη καὶ δυνατὴ στὴν περιοχὴ τῆς, ἦταν γεμάτῃ κυριαρχικά ὄνειρα, ὅπως ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις-κράτη σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, καὶ πολὺ ὑπολόγιζε νὰ ἔχῃ στὰ χέρια τῆς τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν. Δὲν εἶδε ποτὲ μὲ καλὸ μάτι τὴ γειτονικὴ Ἀθήνα, πηγαίνοντας ὅμως μὲ τὸ μέρος τῆς Σπάρτης στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, καμιὰ ἱκανοποίηση δὲν πῆρε γι' αὐτό. Ἔτσι, μόλις σχηματίστηκε τὸ ἀντίθετο στρατόπεδο, στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ., μὲ προθυμία στράφηκε ἐναντίον τῆς στὸ Βοιωτικὸ ἢ Κορινθιακὸ πόλεμο.

Τὰ δύο κόμματα. Οἱ πολιτικὲς διαμάχες στὸ χῶρο τῆς ἦταν ἔντονες. Καὶ οἱ δύο παρατάξεις, δημοκρατικοὶ καὶ ἀριστοκρατικοὶ, ἦταν ἰσχυρές. Στὴν περιπέτεια τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Τριάκοντα, βοήθησαν τοὺς δημοκρατικούς. Μεγάλῃ ἐλπίδα τῶν δημοκρατικῶν Θηβαίων καὶ αἰτία τῆς πρόσκαιρης ἀόδου τῆς Θήβας στὸ πολιτικὸ στερέωμα τῆς Ἑλλάδας ὑπῆρξαν δυὸ σπουδαῖοι ἄνδρες ποῦ, γιὰ λίγα χρόνια, πῆραν στὰ σιβηρά τους χέρια τὴν τύχῃ τῆς πόλῃς τους: ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας.

Ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο. Ὁ ἀγνώστος ἀρχιτέκτων ποῦ τὸν ἐφτίασε, θέλησε νὰ κάμῃ ψηλότερες ἀπὸ τὸ κανονικὸ τίς δωρικὲς κολόνες τοῦ ναοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάσῃ κάπως τὴ σπιβαρότητά του ὁ ρυθμὸς καὶ τὸ κτίριο ἀπὸ μακριὰ νὰ γελᾷ τὸ μάτι, γιὰτὶ δὲν καταλαβαίνει ὁ θεατὴς πῶς εἶναι δωρικό. Ἡ δοκιμὴ αὐτὴ πάντως, ποῦ στὸ δικό μας αἰσθητήριο σήμερα δὲν συγκρούεται μὲ τίποτα καὶ μᾶς ἀρέσει, φαίνεται πῶς στὴν ἀρχαιότητα δὲν ἱκανοποίησε τοὺς Ἀθηναίους, γιὰτὶ τὸ πείραμα αὐτὸ δὲν ἐπαναλήφθηκε. Οἱ κίονες τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ θεωρήθηκαν ἀπολύτως κανονικοὶ στὸ ὕψος τῶν πεντέμιμι διαμέτρων. Ἔργο τῆς δευτέρας πενηνταετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

2. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ

Οι άριστοκρατικοί Θηβαίοι καλούν τους Σπαρτιάτες. Το 382, η Θήβα γνώρισε μία περιπέτεια άπροσδόκητη. Σπαρτιατικός στρατός, που κατευθυνόταν προς τη Χαλκιδική, περνώντας από το χώρο της κατέλαβε την ιστορική της ακρόπολη, την Καδμεία, ύστερα από πρόσκληση των άριστοκρατικών, τους παράδωσε την έξουσία και έγκατάστησε εκεί σπαρτιατική φρουρά.

Οι δημοκρατικοί με τη βοήθεια των Αθηναίων τους δώχουν. Οι δημοκρατικοί αναγκάστηκαν να φύγουν και γύρεψαν καταφύγιο στην Αθήνα. Από κει φρόντισαν να έλευθερώσουν την πόλη τους. Συνενώθηκαν γι' αυτό με μοιροδέατες φίλους τους στη Θήβα και στην κατάλληλη στιγμή μπήκαν κρυφά μες στην πόλη, όπου πήραν την έξουσία στα χέρια τους κι έδιωξαν τη σπαρτιατική φρουρά.

Πελοπίδας. Ίερός Λόχος. Στην επιχείρηση αυτή πήρε μέρος κι ο Θηβαίος Πελοπίδας. Σπουδαίος στρατιωτικός οργανωτής, έμεινε περίφημος για τη φιλοπατρία του. Έκείνος είχε φροντίσει να οργανώσει τον Ίερό Λόχο στη Θήβα (300 διαλεκτά παλικάρια άποφασισμένα να πολεμήσουν ως την τελευταία τους πνοή, χωρίς να έγκαταλείψουν τους συμπολεμιστές τους ποτέ).

Έπαμεινώνδας. Ιστορική έμεινε η φιλία του Πελοπίδα με τον Έπαμεινώνδα, άνδρα συνετό, σπουδαίο στρατιωτικό και διπλωμάτη, τίμιο και με έξαιρετική μόρφωση, όχι όμως πολιτικό περιωπής.

Η θηβαϊκή ήγεμονία. Την εποχή αυτή, με τη φροντίδα των δυο άνδρων, η Θήβα άπόχτησε γερό στρατό κι άπλωσε την ήγεμονία της στις άλλες βοιωτικές πόλεις. Το πράγμα ανησύχησε τους Αθηναίους, που δεν τους άρεσε η ύπαρξη τόσο δυνατού κράτους πλάι στη χώρα τους. Γι' αυτό ζήτησαν να γίνη Συνέδριο στη Σπάρτη, για ν' άποφασιστή γενική ειρήνευση στην Ελλάδα και κατάπαυση των έχθροπραξιών.

Οι Σπαρτιάτες κινούν για την Θήβα. Ο Έπαμεινώνδας, άπεσταλμένος της πόλης του, άρνήθηκε να ύπογράψει τη συνθήκη. Δέ δεχόταν να γίνουν αυτόνομες όλες οι πόλεις, όπως άποφασίστηκε, γιατί τότε θα διαλυόταν η θηβαϊκή ήγεμονία στη Βοιωτία. Οι άλλες όμως πόλεις συμφώνησαν. Έτσι, σπαρτιατικός στρατός ξεκίνησε προς τη Θήβα, για να την αναγκάσει να άφήση τις άντιρρήσεις.

3. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΗΒΑΙΩΝ

Μάχη στα Λευκτρα (371). Η σύγκρουση των Θηβαίων με πολυαριθμότερο σπαρτιατικό στρατό κι άρχηγό το βασιλιά της Σπάρτης Κλεόμβροτο έγινε στα Λευκτρα (371). Η έξοχη άσκηση του θηβαϊκού στρατού, η νέα παράταξη (λοξή φάλαγγα) που έφάρμοσε ο Έπαμεινώνδας, κι η άφταστη γενναιότητα του Ίερού Λόχου που τον όδηγησε ο Πελοπίδας, σταθηκαν άποφασιστικά. Οι Σπαρτιάτες νικήθηκαν πέρα για πέρα, ο βασιλιάς τους σκοτώθηκε και άφησαν 1.000 νεκρούς στο πεδίο της μάχης.

Ξαφνικά, ο θρύλος για τον άήττητο σπαρτιατικό στρατό άρχισε να φαίνεται ξεπερασμένος, και πολλές σύμμαχες πόλεις της Σπάρτης έδειξαν διάθεση να άποστατήσουν. Το μεγάλο αυτό χτύπημα ήταν η άρχή.

Ο Έπαμεινώνδας στη Λακωνική. Τον άλλο χρόνο (370), ο Έπαμεινώνδας έφτασε με στρατό ως την ίδια τη Σπάρτη, λεηλατώντας τη Λακωνική. Ύστερα, προχωρώντας προς την Άρκαδία, ίδρυσε κι όχύρωσε στα σύνορά της τη Μεγαλόπολη, που την όρισε κέντρο της Άρκαδικής συμμαχίας.

Ίδρυση τῆς Μεσσηνίας. Κατόπιν πῆγε στὴ Μεσσηνία, τὴν ἀπελευθέρωσε κι ἔφερε τοὺς Μεσσηνίους νὰ κατοικήσουν στὴ νέα πόλη ποὺ ἴδρυσε, τὴ *Μεσσηνή*.

Ἡ δράση του γιὰ λογαριασμό τῶν δημοκρατικῶν κι ἀντισπαρτιατικῶν δυνάμεων δὲ συγκίνησε τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ ἀντίθετα, ὅταν ἐξακρίβωσαν πῶς οἱ Θηβαῖοι σκέφτονταν νὰ ἐτοιμάσουν στόλο, ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τοὺς Σπαρτιάτες.

Συμμαχία Θηβαίων μὲ Μακεδόνες. Ὁ Πελοπίδας, στὸ μεταξύ, στερέωσε τὴν ἐπιρροή τῆς Θήβας στὴ Θεσσαλία καὶ ἔκλεισε συμμαχία μὲ τὴ Μακεδονία. Μαζί του πήρε 30 Μακεδόνες ὁμήρους γιὰ ἐξασφάλιση. Ἔνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ κατοπινὸς βασιλεὺς τοὺς *Φίλιππος ὁ Β΄*.

Οἱ Θηβαῖοι ζητοῦν ἀναγνώριση ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Τὸ παλιὸ πιά μάθημα τῶν Σπαρτιατῶν τὸ ἐφάρμοσαν κι οἱ Θηβαῖοι. Ἔστειλαν τὸν Πελοπίδα στὰ Σούσα, ζητώντας νὰ ἀναγνωριστοῦν ἐκπρόσωποι τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα, ἀντὶ γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες.

Τὸ τέλος τοῦ Πελοπίδα (364 π.Χ.). Σὲ σύγκρουση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ μὲ τὸν τύραννο Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ξεσήκωσαν ἐναντίον τῆς Θήβας, ὅταν καράβια τῆς παρουσιάστηκαν στὸ Αἰγαῖο, νίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλὰ ἔχασε τὴ ζωὴ του ὁ Πελοπίδας (364).

Μάχη στὴ Μαντίνεια. Τὸ 362 π.Χ. γίνεται εἰσβολὴ τοῦ Ἐπαμεινῶνδα στὴν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ δοκίμασε, μὲ ἀφάνταστο θάρρος, νὰ ἐπιτεθῆ αἰφνιδιαστικὰ στὴ Σπάρτη, συναντήθηκε μὲ τὸν ἐνωμένο στρατὸ ἀπὸ Σπαρτιάτες, Ἀθηναίους, Ἡλείους, Ἀρκάδες καὶ Ἀχαιοὺς στὴ Μαντίνεια. Τὸ στρατηγικὸ του σχέδιο καὶ πάλι θὰ τὸν ἐβγαζε νικητὴ, ἀλλὰ στὴν ὁρμὴ τῆς μάχης σκοτώθηκε. Μὲ τὸ θάνατό του ἔσβησε κι ἡ θηβαϊκὴ ἡγεμονία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Δύο μεγάλοι ἄνδρες τὸν 4ο αἰ. π.Χ. δίνουν φτερὰ στὴ Θήβα νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας: ὁ Πελοπίδας κι ὁ Ἐπαμεινῶνδας, σπουδαῖοι στρατηγοί.
2. Σ' ἐλάχιστο διάστημα, πολλὲς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἡ Βοιωτία, ἡ Θεσσαλία κι ἡ Μακεδονία γίνονται σύμμαχοι τῆς Θήβας.
3. Πρῶτος ὁ Ἐπαμεινῶνδας νίκησε τοὺς Σπαρτιάτες στὰ Λεῦκτρα (371).
4. Ἡ μεγάλη αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Θήβας, τὸ δυνάμωμά της κι ἡ δημιουργία στόλου ὁδήγησαν σὲ συνασπισμὸ Ἀθήνας – Σπάρτης κ.ἄ. πόλεων ποὺ πολέμησαν στὴ Μαντίνεια τὸ 362 ἐναντίον τῶν Θηβαίων. Στὴ μάχη αὐτὴ σκοτώθηκε ὁ Ἐπαμεινῶνδας.
5. Χαρακτηριστικὰ τῆς πολιτικῆς τῆς Θήβας στὸν 4ο αἰ. π.Χ. εἶναι:
α. Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ της κι ἡ νέα τακτικὴ (λοξὴ φάλαγγα).
β. Ἡ διάλυση τοῦ θρύλου τῆς ἀνίκητης Σπάρτης.
γ. Ἡ προσπάθεια νὰ ἐξυπηρετηθοῦν οἱ ἀντισπαρτιατικὲς δημοκρατικὲς δυνάμεις στὴν Πελοπόννησο.
δ. Ἡ τεράστια ἐξάπλωση τῆς θηβαϊκῆς ἡγεμονίας σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα.
ε. Ἡ δημιουργία ναυτικοῦ.
στ. Λάθος της ἡ ἀνάμειξη τῶν Περσῶν σπὲς ἐλληνικὲς ὑποθέσεις.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ Β΄ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Κάμψη έσωτερική τής Αθήνας. Η άλλοτινή πρώτη έλληνική πόλη, ενώ στόν πνευματικό τομέα συνεχίζει νά είναι τό κέντρο στήν Ελλάδα, ξεπέφτει σέ όργάνωση και πολιτική άκτινοβολία. Τήν Έκκλησία του Δήμου δέν τήν κατευθύνουν πιά οί παλαιοί έξοχοι άνδρες. Παρουσιάζεται, ύστερα από τίς άλλεπάλληλες δυστυχίες, μιá πτώση, και άνεβαίνουν στήν πολιτική σκηνή δημαγωγοί, που με τόν καιρό, άκόμη κι αυτοί άπογοητεύουν τό λαό, που παύει σιγά-σιγά νά ενδιαφέρεται, όπως άλλοτε, για τά «κοινά»*. Οί πλούσιοι του χρήματος (έμποροι, τραπεζίτες, έφοπλιστές) κοιτάζουν νά έξυπηρετήσουν τά συμφέροντά τους μόνο, κι ή διαμάχη τών κομμάτων έχει πέσει πολύ χαμηλά. Καταργείται ή ύποχρεωτική στρατιωτική θητεία και ό στρατός άποτελείται από μισθοφόρους.

Συμμαχικός πόλεμος (357-355 π.Χ.). Και στή δεύτερη συμμαχία παρατηρήθηκαν τά ίδια λάθη από τήν πλευρά τών άμετανόητων Αθηναίων. Τά διάφορα μέτρα τους εναντίον τών συμάχων (φορολογία, κληροσυχίες*, στρατολογία) προκαλούσαν τή δυσφορία τους, κι οί Πέρσες περίμεναν τήν εύκαιρία νά τους ξεσηκώσουν σέ άποστασία. Για νά αντιδράσουν στή διάλυση οί Αθηναίοι, έπιχείρησαν τό *Συμμαχικό πόλεμο* (357-355), για νά πάρουν πίσω τό Βυζάντιο, τή Χίο, τή Ρόδο και τήν Κώ. Είχε περάσει όμως πιά ό καιρός που πετύχαιναν. Αναγκάστηκαν νά δεχτούν νά ύπογράψουν συνθήκη (355), που έδινε τήν εύχέρεια στούς συμάχους νά φεύγουν από τή συμμαχία έλεύθερα, χωρίς συνέπειες.

2. Η ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑ

Η Σπάρτη άργοσβήνει. Άκόμη χειρότερη ήταν ή κατάσταση τής Σπάρτης. Η παρουσία του Έπαμεινώνδα στάθηκε τό μεγάλο της χτύπημα. Δέν μπόρεσε νά συνέλθει ύστερα από τήν άπόσπαση τής Μεσσηνίας, κι οί πόλεις τής Αρκαδίας άποτελούσαν ισχυρή ένωση εναντίον της. Η άλλοτινή ήγεμονία της είχε διαλυθί, κι ή πόλη άργόσβηνε στή σκιά. Οί πολλοί πόλεμοι έφεραν λειψανδρία κι οί κληροί περνούσαν στα χέρια τών γυναικών.

Η Θήβα ξεπέφτει. Η εμφάνιση τής Θήβας ύπήρξε ένα φεγγοβόλημα μονάχα στήν ιστορία κι ό χαμός τών δύο μεγάλων στρατηγών, που τής είχαν δώσει φτερά, ήταν μοιραίος. Κανείς δέ μπόρεσε νά πάρη τή θέση τους, όταν εκείνοι έλειψαν. Έτσι, τά κυριαρχικά όνειρα τών Θηβαίων διαλύθηκαν.

Γενική κόπωση στις έλληνικές πόλεις. Έχει κανείς τήν αίσθηση πως στήν Κεντρική Ελλάδα και στήν Πελοπόννησο οί άνθρωποι είχαν κουραστή ανεπανόρθωτα από τούς έμφύλιους πολέμους και τήν πολιτική κατάπτωση.

Άστυφιλία. Άποζητούσαν τήν ήσυχία τους και προτιμούσαν, με τό πέρασμα του καιρού, ν' αφήνουν τήν ύπαιθρο και νά μαζεύονται στις πόλεις.

Δημιουργήθηκε σιγά-σιγά τεράστια οικονομική διαφορά ανάμεσα στούς πλούσιους και στήν κατώτερη τάξη.

3. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Οί Καρχηδόνιοι έξαπλώνονται στή Σικελία. Η νίκη τής Ίμέρας εναντίον τών

Καρχηδονίων δεν είχε όριστικά αποτελέσματα. Καθώς είχαν βάσεις στο νησί, οι σπουδαίοι αυτοί ναυτικοί και έμποροι, όταν βρήκαν την ευκαιρία, δοκίμασαν και πάλι να άπλωθούν στη Σικελία χτυπώντας τις ελληνικές πόλεις.

Τους βοήθησε ό φοβερός άλληλοσπαραγμός ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις-κράτη, που δε σταματούσαν να πολεμούν. Έξασθένησαν έτσι, και οι Καρχηδόνιοι που άγρυπνούσαν, κατόρθωσαν με τον καιρό να πάρουν τον Άκράγαντα, τη Γέλα, την Ίμερα και το Σελινούντα. Ή τάση τους ήταν να κυριαρχήσουν στο πλούσιο νησί, που θα τους άνοιγε το δρόμο προς τις πόλεις της Ίταλίας.

Διονύσιος ό Α΄. Προσωρινά τους σταμάτησε ό τύραννος Διονύσιος ό Α΄ των Συρακουσών (405-367 π.Χ.), που όχι μόνον έκαμε μεγάλο άγώνα εναντίον τους, αλλά άπλωσε την κυριαρχία του και άπέναντι, στην Κάτω Ίταλία, και ίδρυσε άποικίες στην Άδριατική και στα παράλια της Ίλλυρίας. Το σχετικά έφήμερο κράτος του, που στην εποχή του άπόχτησε τεράστια άκτινοβολία, ύπόφερε άπό νέες επίθέσεις των Καρχηδονίων, την εποχή που κυβερνούσε ό διάδοχός του, ό Διονύσιος ό Β΄.

Τιμολέων. Ή πόλη σώθηκε τότε με την επέμβαση της μητρόπολης Κορίνθου, που έστειλε το στρατηγό Τιμολέοντα να χτυπήσει τους έχθρους (344 π.Χ.). Κι αυτή τη φορά τ΄ αποτελέσματα δεν είχαν διάρκεια. Οι Έλληνες παντού, με τις αιώνιες έχθρες και αντίζηλιες, μόνιμοι τους προετοίμαζαν την καταστροφή τους.

Άριστερά: Μαρμαρίνο κεφάλι της Άφροδίτης. Βρέθηκε στο Γυμνάσιο της Σαλαμίνας στην Κύπρο. Άρχες του 4ου π.Χ. αι. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Δεξιά: Πήλινο άνδρικό κεφάλι. Βρέθηκε στη Σαλαμίνα της Κύπρου, στο «κενοτάφείο του βασιλιά Νικοκρέοντος», του τελευταίου τραγικού βασιλιά της Σαλαμίνας, πριν ή πόλη πέσει στα χέρια των Προλεμαίων. Τέλος του 4ου π.Χ. αι. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

4. Η ΚΥΠΡΟΣ

Ὁ χαλκὸς τῆς Κύπρου, αἰτία τῶν συνεχῶν κατακτήσεων τοῦ νησιοῦ. Ὅπως στὰ προϊστορικά χρόνια, τὸ ἴδιο καὶ στὰ ἱστορικά, ἡ Κύπρος ὀλοένα τραβάει κατακτητικὰ τὰ βλέμματα τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, γιατί ἡ καθεμιὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἔχη στὴ διάθεσή της τὸ πλούσιο μέταλλευμα ποὺ ἔβγαζε τὸ νησί. Ἔτσι, γιὰ αἰῶνες ἀλλάζει κυρίους τὸ νησί, χωρὶς νὰ ὑποφέρει ιδιαίτερα πάντα, γιατί μόνη ὑποχρέωση τῶν κατοίκων τοῦ στοὺς ξένους ἦταν νὰ πληρώνουν φόρο ὑποτελείας.

Ἐπιπλέον ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, οἱ Ἀσσύριοι ἐξουσιάζουν τὴν Κύπρον ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, ὑπάρχει μεγάλη οἰκονομικὴ ἀνθησις, ποὺ ὀφείλεται πάντα στὴν ἐμπορία τοῦ χαλκοῦ.

Οἱ Πέρσες ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν Κύπρον. Μὲς στὸν 5ο αἰ. π.Χ., εἶδαμε πῶς ὁ Κίμων ἔχασε τὴ ζωὴ του πολεμώντας τοὺς Πέρσες στὰ νερά της (449 π.Χ.). Ἐπιπλέον ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἡ Κύπρος πάλι ἔπεσε στὴν περσικὴ κυριαρχία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα ποὺ τὴν πήραν οἱ Φοίνικες.

Εὐαγόρας. Αὐτὴ τὴ φορά, ἡ Κύπρος ὑπέφερε μὲ τὴν περσικὴ κατάκτηση, καὶ πολλοὶ κάτοικοι πήραν τὴν ἀπόφαση νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ γῆ της. Τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα σταμάτησε, ὅταν ὁ μεγαλύτερος πολιτικὸς τοῦ νησιοῦ, ὁ Εὐαγόρας, ἀφοῦ κατόρθωσε νὰ πάρῃ τὴν ἐξουσία στὴ Σαλαμίνα, ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, ἔγινε βασιλιάς σ' αὐτὴ τὴν πόλη. Ἐκείνος προστάτευσε καὶ τὸν Κόνωνα, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀτυχία του στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς (405 π.Χ.), καὶ στὴ βοήθεια τοῦ Κύπριου πολιτικῶ ὀφείλεται ἡ νίκη τοῦ Κόνωνος στὴν Κνίδο, τὸ 394 π.Χ.

Μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς Ἀντακιδείου εἰρήνης καὶ πάλι τὸ νησί ἔπεσε στὴν Περσικὴ κυριαρχία, παρ' ὅλους τοὺς ὑπεράνθρωπους ἀγῶνες τοῦ Εὐαγόρα, ποὺ τὸν νίκησαν οἱ Πέρσες τὸ 385 π.Χ. Συνθηκολόγησε μαζί τους, τότε, καὶ συμφωνήθηκε καὶ πάλι νὰ πληρῶνῃ φόρο ἡ Κύπρος στὸ Περσικὸ κράτος. Ἡ μοίρα αὐτὴ συνεχίστηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ ἐλευθέρωσε τὸ νησί ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ ἀσβεστόλιθο μὲ διγλωσσιὴ ἐπιγραφή. Ἐμπρὸς γράφει κασιγνήτας, δηλ. ἀδελφῆς. Στὸ πλάι ὑπάρχει ἡ ἴδια λέξη στὸ κυπριακὸ συλλαβάριο. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Κεφάλι ἀπὸ ἀγάλμα τοῦ Δημοσθένους, ἀντίγραφο ἔργου τοῦ γλύπτη Πολυεύκτου (280 π.Χ.). Μουσεῖο Ny Carlsberg Κοπεγχάγης.

Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος. Ὁ μεγάλος φιλόσοφος παριστάνεται σὲ ὠρὴν ἡλικία. Μουσεῖο Βατικανοῦ στὴ Ρώμη.

Τò ἑλληνικὸ ἀλφάβητο εἰσάγεται στὴν Κύπρο. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Εὐαγόρα γίνεται ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου στὴν Κύπρο καὶ ἀναπτύσσεται στὸ νησί σπουδαία καλλιτεχνικὴ κίνηση. Παρ' ὅλες τὶς ξενικὲς κατοχές, ἡ Κύπρος μένει σταθερὰ προσκολλημένη στὰ καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ ρεύματα ποὺ ἀναπτύσσονται στὴν κυριὰς Ἑλλάδα.

5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ο αἰ. π.Χ.

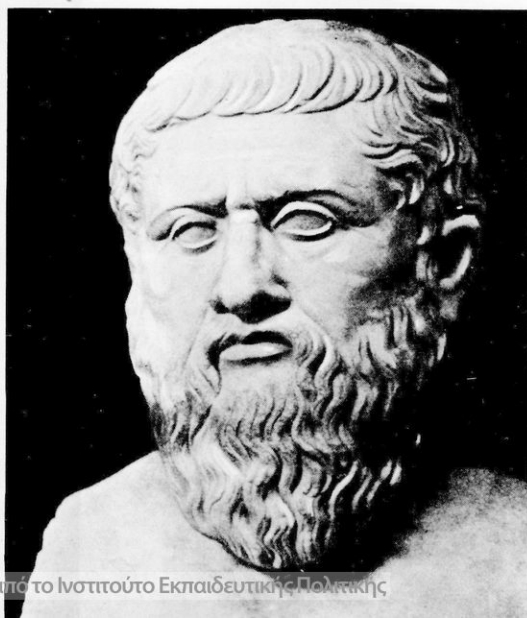
Ἱστορία. Ἐνῶ ἡ πολιτικὴ κατάσταση χειροτέρευε καὶ ξέπεφε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ἡ σκέψη τῶν σοφιστῶν, ὀργανωμένη καὶ μὲ σπουδαία παράδοση πρὸς τὴν, ἔδωσε νέα ἀριστοτεχνήματα.

Ξενοφῶν. «Ἑλληνικά». Ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἀνήσυχος ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, προσπάθησε εὐσυνείδητα νὰ συνεχίσῃ τὴν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη, ἐξακολουθώντας τὴν περιγραφὴ τῶν γεγονότων κι ὕστερα ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Δὲν ἔφτασε τὸ ὕψος τοῦ μεγάλου προκατόχου του, ὅμως, μερικὲς σελίδες του εἶναι ἀξιοσημείωτες κι ὀλόκληρη ἡ ἱστορία του (τὰ «Ἑλληνικά») ἐξαιρετικὰ πολύτιμη. Τὸ ἔργο του αὐτὸ τὸ σταμάτησε στὰ γεγονότα τοῦ 362, κλείνοντάς το μὲ τὴ μάχη στὴ Μαντίνεια. Στὴν πρώτη τῆς φάση ἔχασε τὸν ἀγαπημένο του γιό, τὸ Γρύλλο, ποὺ ἀγωνίστηκε στὴν παράταξη τῶν Ἀθηναίων κι ἔπεσε. Ὁ ἱστορικός, πικραμένος, δὲ συνέχισε πιά τὴ συγγραφὴ.

«Κύρου Ἀνάβασις» κ.ἄ. ἔργα τοῦ Ξενοφάντος. Ἰδιαίτερα τράβηξε τὴν προσοχὴ τοῦ Ξενοφάντος κι ἀνάδειξε τὶς πολὺμορφες ικανότητές του, ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων, ποὺ σὰν ἀρχηγός τῆς τὴν ἔζησε ἐντατικά. Ἡ «Κύρου Ἀνάβασις» δίνει τὴν περιγραφὴ τῆς. Ἐγραψε πολλὰ ἄλλα ἔργα (Ἀπομνημονεύματα, Ἀγροσίλαος κ.ἄ.). Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει ἡ «Κύρου Παιδεία».

Τὴν ἴδια ἐποχὴ περίπου γράφει ὁ μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους Ἐφορος. Ἐδωσε τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Δωριέων ὡς τὸ 340 π.Χ.

[Ρητορικὴ. Λυσίας. Λυκούργος. Ὑπερείδης. Οἱ πολιτικὲς ἀνάγκες στὴν Ἀθήνα κι οἱ γενικότερες συνθήκες τῆς ζωῆς βοήθησαν στὴν ἔντονη καλλιέρ-

για της ρητορικής, που έχει πλήθος αξίους εκπροσώπους της αυτά τὰ χρόνια (Λυσίας, Λυκούργος, Ὑπερείδης κ.ά.). Ἐγραψαν ὅλοι διάφορους λόγους που δίνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ τους ἀξία, πλήθος πληροφορίες γιὰ τὸ Δίκαιο τῆς ἐποχῆς.

Ἴσοκράτης. Ὁ Ἴσοκράτης, περίφημος δάσκαλος τῆς ρητορικῆς, εἶναι φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς. Εἶχε δική του σχολὴ στὴν Ἀθήνα, ὅπου φοίτησαν οἱ καλύτεροι ἀπὸ τοὺς νεώτερους ρήτορες.

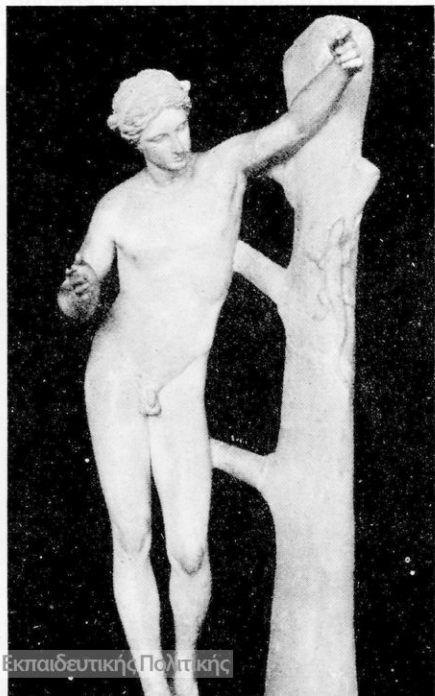
Ἡ κατὰ πτωσις τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας κι ὁ κίνδυνος τῶν Περσῶν ὀδηγήσαν τὴ σκέψη του ν' ἀναζητήσῃ ἕναν ἀξιο ἀρχηγό, που θὰ ἔνωσε ὅλες τὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις σὲ κοινὸν ἀγῶνα. Πίστεψε, τελικὰ, στὸ Φίλιππο τὸ Β', βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας.

«Πανηγυρικός». Μὲ ἰδιαίτερη ἐπιστολὴ τοῦ ἀπευθύνθηκε σ' αὐτόν, ζητώντας νὰ συμφιλώσῃ τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τους στὸν ἀγῶνα ἐναντιὸν τῶν Περσῶν. Περίφημος εἶναι ὁ «Πανηγυρικός» του λόγος.

Δημοσθένης. Ὅλοτελα ἀντίθετη γνώμη εἶχε ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς καὶ ὁ μεγαλύτερος ρήτορας τῆς ἀρχαιότητος. Διαφωνώντας μὲ τὸν Ἴσοκράτη καὶ πονώντας γιὰ τὴν κατὰ πτωσις τῆς Ἀθήνας, ἔταξε ἔργο τῆς ζωῆς του νὰ ξυπνήσῃ τοὺς συμπολίτες του νὰ θυμηθοῦν τὴν παλαιὰ δόξα, καὶ νὰ σταθῇ ξανά στὰ πόδια τῆς ἡ Ἀθήνας.

Στάθηκε ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', που τὸν ἐβλεπε σὰν τὸ φοβερότερο κίνδυνο γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ γιὰ ὅλοκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Φιλοσοφία. Πλάτων. Δύο μεγάλοι φιλόσοφοι ἰδρύουν σπουδαίες σχολές στὴν Ἀθήνα τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Ἡ ἄθλια πολιτικὴ κατάσταση σπρώχνει τὸν πρῶτο, τὸν Πλάτωνα, τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ τοῦ Σωκράτους, νὰ ἀναζητῇ μὲ τὴ σκέψη του τὸ ἰδανικὸ πολίτευμα. Ἐξοχος στοχαστὴς καὶ εὐγενικός ἀνθρωπος, πιστὸς στὴ διδασκαλία τοῦ μεγάλου του δασκάλου, ἐξαφάνισε τὸν ἑαυτό

του θεληματικά, βάζοντας τὸ Σωκράτη, ὡς κύριο πρόσωπο στοὺς Διαλόγους του, νὰ ἀναπτύσσει τὶς διάφορες ἰδέες.

Ἀριστοτέλης. Καταγόταν ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς κι ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἰδρυσε τὴν *Περιπατητικὴ Σχολή* στὴν Ἀθήνα.

Θέατρο. Τὴν πολιτικὴ σάτιρα τοῦ Ἀριστοφάνους τὴ διαδέχεται ἡ *Μέση Κωμῶδία*, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ διακωμῶδηση διαφόρων συνηθειῶν, τὴ σάτιρα τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων, καὶ εἰρωνεύεται τοὺς μύθους. Λίγα ἀποσπάσματα ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τοὺς ποιητές της, Ἀντιφάνη καὶ Ἀλεξί].

6. Η ΤΕΧΝΗ

Ἀλλαγὴ στὸ πνεῦμα τῆς τέχνης. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία συνεχίστηκε χωρὶς διακοπὴ ὡς τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μὲ ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση. Ἡ τέχνη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἀξιοσημείωτη σὲ ἐπίπεδο, ἀλλάζει πνεῦμα μονάχα.

Γλυπτική. Ἐπιτύμβια. Παρακολούθημα στενὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ αὐτὴν ἐκφράζει, δείχνει καθαρὰ πόσο ἦταν ὀριστικά χαμένη ἡ γαλήνη κι ἡ ἠρεμία ποὺ ἦταν χυμένη στ' ἀριστουργήματα τῆς φειδιακῆς τέχνης. Λαμπρὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* στήνονταν στοὺς τάφους. Τὰ ὠραιότερα δείγματά τους συναντιῶνται στὴν Ἀθήνα.

Μεγάλος σταθμὸς στὴν πλαστικὴ ὑπῆρξε ἡ δημιουργία τοῦ Τιμοθέου ποὺ ἐργάστηκε στὴν Ἐπίδαυρο, ἀρχικά, στὰ γλυπτά τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κι ἄργότερα στὸ Μαυσωλεῖο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Πόνο κι ἀνείπωτη θλίψη ἐκφράζουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἐξοχου Παριανοῦ γλύπτη Σκόπας· γλυκύτητα, ἀφρημένη συλλογὴ καὶ ἠδυπάθεια οἱ θεοὶ τοῦ Ἀθηναίου Πραξιτέλους, γιοῦ τοῦ περιφήμου πλάστη Κηφισοδότου, ποὺ ἔφτιασε τὸ χάλκινο *σύμπλεγμα τῆς Εἰρήνης μὲ τὸν Πλοῦτο*. Ὁ *Λύσιππος* ὁ Σικυώνιος, περίφημος ἀνδριαντοποιὸς, ὁ ἀγαπητὸς καλλιτέχνης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατασκεύασε φημισμένα ἀγάλματα. Ὁ Εὐφράνωρ, ὁ Βρύαξις, ὁ Σιλανίαν κ.ἄ. ἀξιόλογοι καλλιτέχνες ἔδωσαν ἀξιοσημείωτα δείγματα τῆς δημιουργικότητάς των, ποὺ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῶν ἀνεξάντλητων δυνάμεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀρχιτεκτονική. Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ σημειῶνονται ἀληθινὰ θαύματα. Ὁραῖοι καὶ μεγάλοι ναοί, κυκλικὰ κτίρια (θόλοι), θέατρα, κτλ. κατασκευάζονται στὶς μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις, ποὺ φροντίζουν νὰ στολίζουν τοὺς χώρους τους μὲ ἀξιόλογα μνημεῖα.

◀ Ἐπιτύμβια στήλῃ τῆς Πολυξένης. Ἡ νεκρὴ βαθύτατα θλιμμένη κάθεται σὲ δίφρο, ἐνῶ τὸ κοριτσάκι τῆς ἀκουμπάει ἀμέριμο στὰ πόδια της. Πίσω της ἄλλη γυναικεία μορφή, συγκρατεῖ τὸ κεφάλι μὲ τὸ ἀριστερὸ τῆς χεῖρι στὴ γνωστὴ «στάση περισυλλογῆς», ποὺ δηλώνει τὴ θλίψη γιὰ τὸ πένθος. Γύρω στὰ 360 π.Χ. Ἑθνικὸ Μουσεῖο.

◀ Μαρμάρينو ἀντίγραφο τοῦ περιφήμου ἀγάλματος τοῦ Πραξιτέλου, ποὺ παρίστανε τὸ Σαυροκτόνο Ἀπόλλωνα. Ὁ θεὸς ἀκουμπάει μὲ τὸ ἀριστερὸ τοῦ χεῖρι σ' ἓνα δέντρο, καὶ παρακολουθεῖ μιὰ σαύρα ποὺ σκαρφαλώνει πᾶνω στὸν κορμό, κι ἐτοιμάζεται νὰ τὴ χτυπήσῃ μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ χεῖρι. 350-330 π.Χ. Μουσεῖο Λούβρου στὸ Παρίσι.

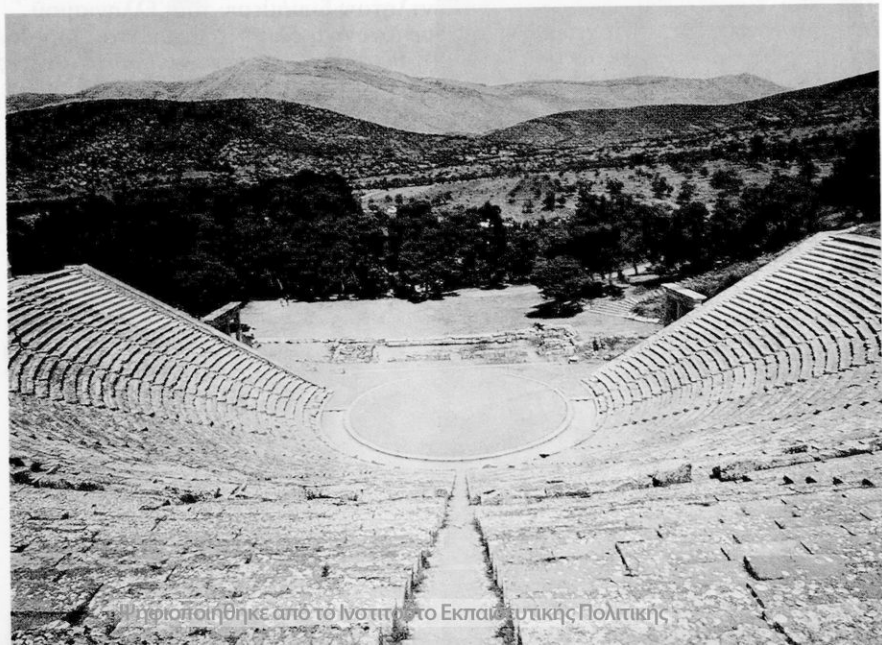
▶ Τὸ κεφάλι τῆς λεγόμενης «Υγείας», περίφημο ἔργο ποὺ πιστεύεται πᾶς ἀποδίδει τὴν τέχνη τοῦ Σκόπια. Βρέθηκε στὴν Τεγέα, στὶς ἀνασκαφές τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς. 360 π.Χ. Ἑθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

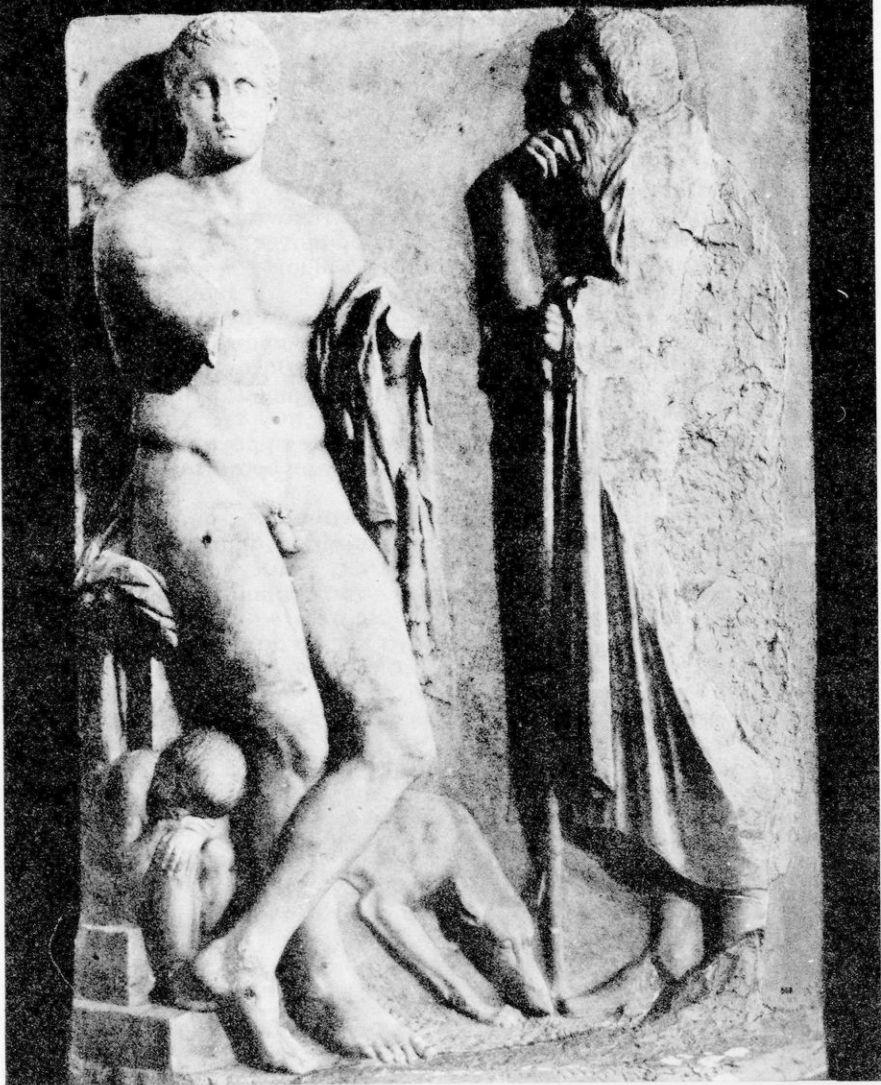

Το «παιδί του Μαραθώνα». Θαυμάσιο πρωτότυπο έργο, σε χαλκό, που βρέθηκε στο βυθό της θάλασσας του Μαραθώνα. Άγνωστο πού ήταν σπημένο. Αποδίδει το σώμα σε σχήμα λατινικού S, όπως συνηθίζεται στην πλαστική του 4ου π.Χ. αϊ. Έθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Τὸ θέατρο τῆς ἀρχαίας Ἐπίδαυρου. Τὸ καλύτερα διατηρημένο ἀρχαῖο θέατρο, ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἱ. ▼

Ἐπιτύμβια στήλη γνωστή ὡς στήλη τοῦ Ἰλισοῦ, γιατί βρέθηκε στήν Ἀθήνα, κοντά στόν Ἰλισό. Παριστάνει δεξιὰ ἕνα γέρο βυθισμένο σέ βαριά θλίψη πού ἀκουμπάει τὸ δεξιὸ χερί στοῦ πρόσωπό του, ἐνῶ σπριζέται στοῦ μπαστούνι του. Ἀριστερά, ἐξοχος σέ ὁμορφιά, εἰκονίζεται ὁ νεκρὸς γιὸς του, κοιτάζοντας κατευθεῖαν ἐμπρός, ἀδιάφορος γιὰ ὄ,τι γίνεται γύρω του, ξένος πρὸς τὸν κόσμο τῶν ζωντανῶν. Χάμα ὁ σκύλος του ὁσμίζεται τὸ ἔδαφος, ἐνῶ πάνω στοῦ ψηλότερο σκαλί τῆς στήλης, κάθεται ὁ μικρὸς δούλος, ὁ σύντροφος τοῦ νέου στή ζωῆ. Ὁ νεκρὸς, ἀόρατος γιὰ τοὺς ζωντανούς, προβάλλει μόνο μὲ τὴ δύναμη τῆς φαντασίας τῶν ζωντανῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ τάφου, κυρίως τοῦ βουτηγμένου στή θλίψη γέρου πατέρα. Ἀπὸ τίς σπουδαιότερες καὶ ὠραιότερες στήλες, γύρω στὰ 330 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Άγγειογραφία. Η *Κεραμική*, για τελευταία φορά, έδωσε δείγματα της τέχνης των αρχαίων αγγειογράφων. Τους επόμενους αιώνες θα σταματήσει ή απορρόφηση αγγείων από τις ξένες αγορές, και σιγά-σιγά ξεπεσε αυτό το είδος της τέχνης.

[Στις ελληνικές αποικίες της Κάτω Ίταλίας και της Σικελίας, αντίθετα, η αγγειογραφία παρουσιάζει χαρακτηριστικά κι αξιόλογα έργα, που τὰ χρησιμοποιούσαν πολύ για κτερίσματα στους τάφους.

Οί αποικίες αυτές αρχικά προμηθεύονταν για τις ανάγκες τους αγγεία από την Άττική. Με τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, σὲ ὀρισμένες πόλεις τῆς Κάτω Ίταλίας ἄρχισαν στὰ τοπικά τους ἐργαστήρια νὰ μιμούνται τὴν αγγειογραφικὴ δημιουργία τῆς Ἀττικῆς. Τέλος, καθιερώθηκε νὰ φιλοτεχνοῦν συχνότατα μεγάλα αγγεία – κυρίως ἀμφορείς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα σχήματα – ποὺ ἐπάνω τους κυριαρχοῦν δύο εἰδῶν παραστάσεις. Πρῶτα-πρῶτα, εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὰ δράματα τῶν μεγάλων τραγικῶν τῆς Ἀθήνας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Οἱ παραστάσεις αὐτές εἶναι κυριολεκτικὰ πολῦτιμα, κυρίως ὅταν οἱ σκηνές ποὺ ἔχουν ζωγραφιστῆ, προέρχονται ἀπὸ δράματα ποὺ ἔχει χαθῆ τὸ κείμενό τους. Αὐτές οἱ αγγειογραφίες, σήμερα, ἀποτελοῦν τὴ μόνη μαρτυρία γιὰ κάποιες λεπτομέρειες τοῦ περιεχομένου τῶν χαμένων δραμάτων τῶν ἀρχαίων τραγικῶν.

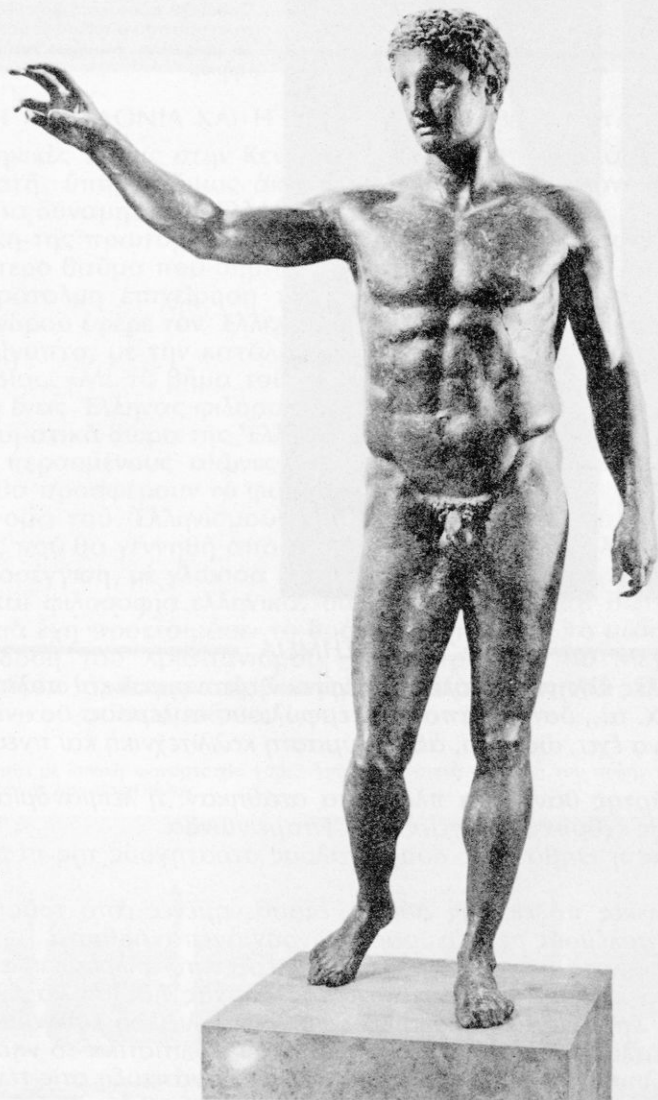
Δεύτερος σημαντικὸς κύκλος παραστάσεων εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἀναφέρεται σὲ ταφικά ἔθιμα, γιατί μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γνωρίζει ἡ σημερινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀντιπροσωπευτικὰ τὶς συνήθειες αὐτές, ποὺ ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν κατανόηση – φυσικὰ καὶ τὴ γνώση – τοῦ κόσμου τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Κάτω Ίταλίας καὶ τῆς Σικελίας, μὲς στὸν 4ο π.Χ. αἰ. Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή ἔχουν ξεχωρίσει οἱ εἰδικοί ὀρισμένα κέντρα παραγωγῆς αὐτῶν τῶν αγγείων, χωρὶς νὰ ἔχουν βρῆ τίς πόλεις ὅπου γίνονταν (σὲ ἐργαστήρια τῆς Ἀπουλίας, τῆς Καμπανίας, τῆς Λουκανίας, στὴν Ποσειδωνία καὶ στὴν Σικελία).

Ζωγραφικὴ. Ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν μεγάλων ζωγράφων τίποτα δὲν ἔχει διατηρηθῆ· τὰ κείμενα μιλοῦν μόνο γιὰ τὰ ἔργα τους (Ἀπελλῆς ἀπὸ τὴν Κολοφῶνα τῆς Μ. Ἀσίας, *Πρωτογένης* ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία κ.ἄ.).

Ταναγραίες. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία τῆς Βιωτίας φανερώνεται στὰ ὠραῖα πῆλινα ἀγαλματάκια (εἰδώλια) τῆς *Τανάγρας*].

Λεπτομέρεια παράστασης ἀπὸ κρατῆρα τῆς Ἀπουλίας. Πάνω-πάνω, εἰκονίζεται ἀριστερὰ ὁ Ζεὺς καὶ δεξιὰ ἡ Νίκη. Παρακολουθοῦν, ὅπως καὶ ὁ Ἡρακλῆς ποὺ ἔρχεται μὲ τὴ λεοντὴ καὶ τὸ ρόπαλό του ἀπὸ δεξιά, μὲ μεγάλη προσοχή, τὸ ζωγράφο ποὺ ζωγραφίζει τὸ τελειωμένο ἤδη ἀγαλμα τοῦ Ἡρακλέους (ἀπὸ φιλολογικὲς πηγὲς γνωρίζουμε γιὰ τὴ μεθόδου τῆς ἐγκαυστικῆς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βάρουν μαρμάρινες ἐπιφάνειες). Ὁ τεχνίτης ἀπλώνει λιωμένο κερὶ πάνω στὸ ἀγαλμα, ἐνῶ ὁ βοηθὸς του ἀριστερὰ, πυράνει τὰ ἐργαλεῖα σ' ἓνα εἶδος μαγκαλιού. Ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς Κάτω Ίταλίας. Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Ν. Ὑόρκης.

Χάλκινο άκέραιο άγαλμα πού πιστεύεται πώς είναι ο Πάρις, έργο τού γλύπτη Εύφραννορος. Είναι γνωστό ως ο Έφηβος τών Άντικυθήρων, γιατί άναούρθηκε πριν από χρόνια από τή θάλασσα κοντά στα Άντικύθηρα. Στο χέρι του ο Πάρις θά κρατούσε τó περίφημο μήλο. Τó σώμα στηρίζεται γερά στο άριστερό πόδι, ενώ τó δεξιό κάμπιπεται. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο. Γύρω στα 340 π.Χ.

Πήλινα χρωματιστά άγαλματάκια γυναικών, από τη Βοιωτία (Ταναγραίες). Προσέξτε πόσο είναι κομψές και δήτε τó σχήμα τού ριπιδιού τους πού μοιάζει με φύλλο. Μουσείο Λούβρου στό Παρίσι.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί μεγάλες έλληνικές πόλεις ξεπέφτουν οίκονομικά και πολιτικά μές στον 4ο π.Χ. αί., ύστερα από τούς έμφύλιους πολέμους.
2. 'Η 'Αθήνα έχει, ώστόσο, άξιοθαύμαστη καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση.
3. Τής Σπάρτης θανάσιμα πλήγματα στάθηκαν: ή λειψανδρία και ή εναντίον της έχθρικές ενέργειες τού 'Επαμεινώνδα.
4. Χάνοντας ή Θήβα τούς δύο μεγάλους στρατηγούς της πέφτει στή σκιά.
5. Οί έλληνικές πόλεις τής Δύσης, έξασθενημένες από τούς άκατάπαυστους πολέμους μεταξύ τους, φθίνουν ανεπανόρθωτα.
6. 'Η Κύπρος στά ιστορικά χρόνια ύποφέρει από άλλεπάλληλες κατακτήσεις, γιατί οί μεγάλες δυνάμεις τής έποχής ήθελαν νά έχουν τó χαλκό της. Σπουδαία ύπήρξε ή μορφή τού πολιτικού Ευαγόρα, βασιλέως τής Σαλαμίνας στό νησί. Τότε, άνθίζει πολιτιστικά τó νησί, εισάγεται τó έλληνικό άλφάβητο και σημειώνεται ανάπτυξη στις τέχνες.
7. Τα Γράμματα κι οί Τέχνες αναπτύσσονται άξιοθαύμαστα μές στον 4ο αιώνα. Σημαντική ή παραγωγή άγγείων στην Κάτω 'Ιταλία και στή Σικελία.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ (356-217 π.Χ.)

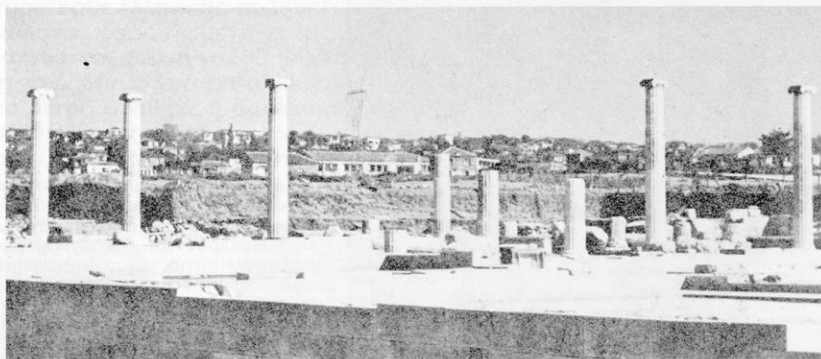
Οι έλληνικές πόλεις στην Κεντρική και στη Νότια Ελλάδα είχαν κουραστή, υπήρχε όμως ακόμη άφθαρτη, όπως φάνηκε, μια τεράστια δύναμη στην Ελλάδα: η Μακεδονία.

Στη δική της πρωτοβουλία χρωστάει ο κόσμος, σήμερα ακόμη, το δεύτερο θαύμα που σημειώθηκε στην αρχαιότητα.

Η παράτολμη επιχείρηση της δυνατής ψυχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφερε τον Έλληνισμό ως τα σύνορα της Ινδίας και στην Αίγυπτο, με την κατάλυση της τεράστιας περσικής Αυτοκρατορίας. «Με το βήμα του συγκλόνιζε τη γη ο Αλέξανδρος», γράφει ένας Έλληνας φιλόσοφος και ιστορικός της εποχής μας. Τα πνευματικά δώρα της Ελλάδας, έτσι όπως προετοιμάστηκαν στους περασμένους αιώνες, γεμάτα ευγένεια, ανθρωπιά και πνοή, θα προσφέρουν το φως τους στην Ανατολή.

Τα σύνορα του Έλληνισμού απλώνονται αφάνταστα. Ο νέος κόσμος που θα γεννηθῆ από της Ανατολής και του Έλληνισμού την προσέγγιση, με γλώσσα κοινή (τα ελληνικά), με τέχνη, γράμματα και φιλοσοφία ελληνικά, θα μεσουρανήσει και θα γείρη, όταν πια ἔχη προετοιμάσει το δρόμο κι ἔχη δώσει το μέσον για τη διάδοση του Χριστιανισμού. Η ἐκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου πρόσφερε τη βάση για τη θεμελίωση του Έλληνο-χριστιανικού πολιτισμού.

Ἀρχαίο σπίτι με ιωνική κιονοστοιχία γύρω από την ανοικτή κεντρική του αὐλή. Ἀπό τις ἀνασκαφές της ἀρχαίας Πέλλας.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἡ χώρα. Οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, συγγενεῖς τῶν Δωριέων, ἔζησαν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες χωρὶς ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Πλούσια ἡ χώρα τους, μὲ μεγάλες πεδιάδες, πανύψηλα βουνὰ καὶ πυκνὰ δάση, παρουσίαζε δικά της προβλήματα. Οἱ κάτοικοί της δὲ γνώρισαν τὴν πενία τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, στὰ νῦτα τους ὅμως ὑπῆρχε ἀδιάκοπα ἕνας ἄλλος κίνδυνος: οἱ ξένοι ἀπολίτιστοι γειτονικοὶ λαοὶ ποὺ παραμόνευαν.

Ἡ παλαιότερη ἱστορία. Κλείστηκαν ἔτσι στὸ χωρὸ τους, χωρισμένοι σὲ μικρὰ βασίλεια, κι ἀντιμετώπισαν τὶς δικές τους ἐγνοίες, ποὺ εἶναι ἄγνωστες οἱ περισσότερες σὲ μᾶς.

Ἡ Μακεδονία στάθηκε γεωργικὴ χώρα καὶ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς εὐγενεῖς (ἐταίρους). Στὶς εὐρύχωρες πεδιάδες τῆς χώρας τρέφονταν ἄλογα, γι' αὐτὸ καὶ οἱ κάτοικοι ἦταν σπουδαῖοι ἵππεις.

Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Αἰγῶν (στὴ σημερινὴ Ἑδεσσα) ἔνωσε ὁλόκληρη τὴν χώρα καὶ τὴν κυβέρνησε ὡς τὴ στιγμή ποὺ ἠ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς ἔφερε νέα μηνύματα.

Ἰδρυση τῆς Πέλλας. Ἀναζητήθηκε τότε πρωτεύουσα κοντὰ στὴ θάλασσα. Κι ἔτσι χτίστηκε ἡ Πέλλα.

Δύσκολη ἡ ἄμυνα τῆς Μακεδονίας. Ἡ χώρα εὐκόλα μπορεῖ νὰ πατηθῆ ἀπὸ ἐπιδρομεῖς. Ἀπ' ὅλες τὶς μεριές ὑπάρχουν περάσματα, κι οἱ μεγάλες τῆς πεδιάδες δὲν εὐνοοῦν τὴν ἄμυνα. Γι' αὐτὸ, τὴν ἐποχὴ τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀλέξανδρος ἀναγκάζεται νὰ προσφέρῃ «γῆ καὶ νερὸ» στὸ Μεγάλο Βασίλειον, μὴν μπορώντας νὰ τὸν σταματήσῃ.

Ἀρχέλαος. Σπουδαία φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, ὁ βασιλεὺς Ἀρχέλαος (413-399), εἶχε, ὅπως κι οἱ μεταγενέστεροί του βασιλεῖς, νὰ παλέψῃ

Κεφάλι χάλκινο πυγμάχου, ποὺ νίκησε σὲ ἀγῶνα στὴν Ὀλυμπία, ὅπως δείχνουν ὑπολείμματα ἀπὸ στεφάνι ἐλιάς ποὺ διατηροῦνται. Τὰ παραμορφωμένα του αὐτιά, τὰ ταλαιπωρημένα μῆλα στὸ πρόσωπο καὶ ἡ μύτη δείχνουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγωνιστῆ. Ὑποθέτουν πὺς εἰκονίζει τὸν πυγμᾶχο Σάτυρο, γνωστὸ ἔργο τοῦ χαλκοπλάστη Σιλανίανος. Γύρω στὰ 350 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

μέ τις αντιδράσεις τῶν παλαιῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν, ποῦ νοσταλγώντας τὴν ἄλλοτινὴ τους ἀνεξαρτησία μὲ δυσκολία ἀνέχονταν νὰ τὸν ὑπακούουν.

Ἡ Μακεδονία στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀρχελαίου. Ἦταν φιλοπρόσδος καὶ ἐξαιρετικὰ φιλότεχνος ἡγεμόνας. Φρόντισε νὰ ὀργανώσῃ ἀπὸ κάθε ἀποψη τὴ χώρα του. Ἔκαμε δρόμους γιὰ νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἐπικοινωνία, καὶ θέλοντας νὰ ὁμορφύνῃ τὴν πρωτεύουσά του, τὴν Πέλλα, ἴδρυσε ἐκεῖ ὠραία ἀνάκτορα κι ἄλλα κτίρια, ποῦ μερικὰ τὰ στόλισε ἢ ἐξοχή τέχνη τοῦ ζωγράφου Ζεῦξι μὲ τοιχογραφίες. Θαμπωμένος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, θέλησε νὰ δημιουργήσῃ πνευματικὴ κίνηση στὴν πρωτεύουσά του. Καλοῦσε γι' αὐτὸ στὸ παλάτι του φιλοσόφους καὶ ποιητὲς ἀπὸ ἄλλες πόλεις. Στῆς Πέλλας τὸ θέατρο δίδαξε δράματά του ὁ ἐξοχος Εὐριπίδης, ποῦ ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὴ Μακεδονία.

2. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο Β΄

Φίλιππος ὁ Β΄ σπουδαία φυσιογνωμία. Γύρω στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὅταν ἢ ἄλλη Ἑλλάδα παλεύει μὲς στὴν ἀσυναρτησία καὶ στὴν ἀναρχία, στὴ Μακεδονία παρουσιάζεται μιὰ φυσιογνωμία συγκλονιστικὴ, ποῦ χάραξε νέους δρόμους στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία: ὁ Φίλιππος ὁ Β΄.

Τὰ χαρίσματα τοῦ Φιλίππου. Πῶς ξεπήδησε ξαφνικὰ καὶ ποῦ καλλιέργησε τὰ πλούσια φυσικὰ του χαρίσματα; Παιδὶ ἀκόμα (δεκαπέντε χρονῶν) βρέθηκε μὲ ἄλλους πατριῶτες του ὁμηρος στὴ Θήβα. Ἡ ζωὴ του κοντὰ στὸν Ἐπαμεινώνδα στάθηκε σχολεῖο γιὰ τὸ Φίλιππο. Ἡ ἀγρυπνὴ παρατηρητικότητά του καὶ ἡ ἀπέραντη ἐξυπνάδα του τὸν βοήθησαν νὰ προσέξῃ καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ στὰν ἑλληνικῶν πόλεων τὰ ἐλαττώματα. Ὁ μεγάλος αὐτὸς ἄνθρωπος στάθηκε σπουδαῖος στρατιώτης, ἀλλὰ κυρίως ἀσύγκριτος διπλωμάτης, «ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους τῶν αἰώνων». Εἶχε πολλὰ ὄνειρα γιὰ τὸ κράτος του, ποῦ τὰ ἔβαλε σὲ μιὰ σειρὰ κι ἄρχισε τὴν πραγμάτωσή τους μὲ ἐξυπνάδα, μὲ ὑπομονὴ καὶ μὲ ἀπέραντη διαίσθηση.

Ὁ Φίλιππος βασιλεὺς (356 π.Χ.). Πῆρε τὸ θρόνο τὸ 356 π.Χ. παραμερίζοντας τὸν ἀνιψιὸ του Ἀμύντα.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου. Σκοπὸ του ἔταξε, ἀφοῦ ἀναδιοργάνωσῃ στρατιωτικὰ τὸ κράτος του, νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν Ἑλλάδα κι ἐνώνοντας τὶς πόλεις τῆς, μὲ τὴ συνεργασία τους, νὰ χτυπήσῃ τοὺς Πέρσες.

Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ σωστὴ ἀντίληψη ποῦ ἀπόχτησε γιὰ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα κάθε ἑλληνικῆς πόλης. Γι' αὐτὸ μπόρεσε ἀργότερα νὰ τὶς μεταχειριστῇ ἀνάλογα, ἰδίως τὶς μεγάλες ἱστορικὲς πόλεις.

Μακεδονικὴ φάλαγγα. Ὁ Φίλιππος δημιούργησε πρῶτος τὴ «μακεδονικὴ φάλαγγα», ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Πρῶτο του μέτρο στάθηκε ἡ ὀργάνωσῃ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ὀπλισμοῦ του. Ἔκαμε τοὺς πελταστῆς, ποῦ ὡς τότε ἀποτελοῦσαν τὸ μακεδονικὸ στρατὸ, βοηθητικὸ σῶμα καὶ κύριο τῆ φάλαγγα. Οἱ στρατιῶτες τῆς (οἱ πεζέταιροι) ὀπλίστηκαν μὲ τὴ σάρισα (ἓνα δόρυ ἐξὶ μέτρα μῆκος), ὄπλο ἀκαταμάχητο. Πυκνὴ ἢ παρά-

Οἱ δύο ὄψεις νομίσματος τοῦ Φιλίππου τοῦ Β΄. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

ταξή της (πρότυπο του Φιλίππου στάθηκε του Έπαμεινώνδα ή στρατιωτική επινόηση), σχημάτιζε με το ανθρώπινο της ύλικό έναν όγκο αδιαπέραστο (16 πυκνές γραμμές), ενώ οι σάριες, άπλωμένες εμπρός, όταν προχωρούσε στη μάχη ο στρατός, εξέχοντας ένα μέτρο εμπρός από το στρατιωτή της πρώτης γραμμής, παρουσίαζαν αληθινό τείχος από λόγχες στον έχθρο.

Ίππικό. Άκοντιστές, τοξότες και πελταστές συμπλήρωναν τη μαχητική δύναμη της Μακεδονίας μαζί με το ίππικό, που φρόντισε ο Φίλιππος να κάμει βαρύτερο τον όπλισμό του.

Όργάνωση του στρατού και στρατιωτική τακτική. Καθιέρωσε την ύποχρεωτική στρατολογία κι όρισε σιδερένια πειθαρχία και σκληρή άσκηση στο στρατό, που τον έφοδιασε και με πολιορκητικές μηχανές. Ο Φίλιππος χρησιμοποίησε πρώτος τον κεραυνοβόλο πόλεμο.

Κατόρθωσε έτσι ν' αποκτήσει πραγματικά ακαταμάχητη δύναμη και μ' αυτήν προχώρησε στην εφαρμογή των σχεδίων του.

3. ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Οι διαμάχες των πόλεων βοηθούν τα σχέδια του Φιλίππου. Ο Φίλιππος είχε διαπιστώσει την έλλειψη ενότητας ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Οι ατέλειωτες διαμάχες μεταξύ τους θα ήταν ή μεγαλύτερη βοήθεια για την πραγματοποίηση των σχεδίων του.

Δεν ήθελε να επιβληθί στους άλλους Έλληνες μόνο με τον πόλεμο, γι' αυτό εξαγόραζε με χρήματα και διάφορα δώρα φίλους της πολιτικής του, που σε κάθε ελληνική πόλη ήταν όργανα της προπαγάνδας του.

Οι πρώτες επιτυχίες του Φιλίππου. Πριν προχωρήσει στην εξάπλωση του κράτους του, εξουδετέρωσε τους γειτονικούς του λαούς (Ίλλυριούς - Παίονες), για να γλιτώσει από τις επίδρομές τους. Ύστερα, θέλοντας να αποκτήσει έξοδο στη θάλασσα, έριξε τα μάτια του στη Χαλκιδική: συστηματικά

Ο άναθηματικός κίων των «Χορευτριών» στους Δελφούς. Άττικό έργο του 4ου π.Χ. αί. Μουσείο Δελφών.

καί ὑπομονετικά ἀφαίρεσε πολλές ἀποικίες ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Κατόπιν, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, γιατί σκοπός του στάθηκε, ἀφοῦ πάρη στήν ἐξουσία του τὰ μεταλλεία τοῦ Παγγαίου, νὰ φτάση ὡς τὸν Ἑλλησποντο καί νὰ ἐξουσιάσῃ τὰ στενά.

Μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Παγγαίου ἐφτιασε στόλο κι ἔκαμε δυνατὴ πόλη τὶς παλαιῆς *Κρηνίδες*, δίνοντάς τους τὸ ὄνομά του (*Φίλιπποι*). Σπουδαία ἐνέργειά του στάθηκε ἡ *κοπὴ χρυσῶν νομισμάτων*, μὲ τὴν προτομὴ του, ποὺ σὲ λίγο κυκλοφοροῦσαν παντοῦ παραμερίζοντας τοὺς περσικοὺς δαρεικοὺς. *Χτύπησε, ἔτσι, οὐσιαστικά τὴν περσικὴ οἰκονομία.*

Ἔλευσε Ὀλύμθου (348 π.Χ.). Ἀρχισε τὸ 357 τὴν ἐπέκτασή του· ὡς τὸ 348 πῆρε τὴν Ὀλύμθο, τὴν ἀνηρότατη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλη τὴ φοβερὴ ἀντίδραση τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Δημοσθένους, ποὺ μάταια ἀγωνίστηκε νὰ πείσῃ τοὺς συμπολίτες του νὰ τὴ βοηθήσουν, ὅσο ἦταν καιρός. Ἡ Ὀλύμθος ἰσοπεδώθηκε καὶ οἱ κάτοικοί της πουλήθηκαν δοῦλοι.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Φιλίππου στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα. Εἶχε πιά δική του, ἐκτός ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία, τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴ Θρακικὴ χερσόνησο. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτός γιὰ τὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα. Δὲ βιάστηκε ὅμως νὰ τὴν πάρη στήν κυριαρχία του.

Ὅπως σωστά εἶχε καταλάβει, μόνοι τους οἱ Ἕλληνες θὰ ζητοῦσαν τὴν ἐπέμβασή του, μὲ τὶς ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους. Ἡ καταπάτηση γῆς ποὺ ἀνῆκε στὸ ἱερὸ τῶν Δελφῶν, πρῶτα ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς κι ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἀμφισσα, μετὰ ἀπὸ δυὸ *ἱεροὺς πολέμους*, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλη δύναμη στὴν Ἀμφικτυονία τῶν Δελφῶν. Ἐγινε ἔτσι εἰρηνικὰ ρυθμιστὴς τῆς κατάστασης στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα.

Χωρὶς νὰ σταματήσῃ τὴν ἐπέκτασή του στὸν Εὐξεινο, συστηματικὰ κέρδιζε ἔδαφος στὴν κάτω Ἑλλάδα. Ὁ Φίλιππος δὲν ἐνδιαφερόταν νὰ κατακτήσῃ τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας· ἤθελε μόνο νὰ μὴν τὶς ἔχη ἀντίμαχες στὰ σχέδιά του (τὴν πανελληνίαν πολιτικὴ του). Ἄν δὲν τοῦ ἔφερναν ἀντίσταση μὲ στρατό, ποτὲ δὲ θὰ χτυποῦσε ἑλληνικὴ δύναμη. Τὸ 338 φριχτὴ εἶδηση ἄφησε τοὺς Ἀθηναίους ἄγρυπνους μιὰ ὀλόκληρη νύχτα: ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε προχωρήσει πρὸς τὰ νότια καί, ξαφνικά, εἶχε φτάσει στὴν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Πρῶτη ἢ Θῆβα κι ὕστερα ἡ Ἀθῆνα βρισκόνταν στὸ δρόμο του. Ὁ κίνδυνος ἦταν μεγάλος γιὰ τὶς δυὸ ἀντίπαλες στοὺς Μακεδόνες πόλεις.

Ἡ Παλαίστρα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Σήμερα οἱ κίονές της ἔχουν ἀναστηλωθῆ καὶ τὸ κτίριο προβάλλει χαρακτηριστικὸ μὲς στὸ χῶρο.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ ἴνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τὰ πολιτικά κόμματα στήν Ἀθήνα. Στήν Ἀθήνα πάλευαν ἀπό καιρὸ δυὸ παρτάξεις: α) Οἱ φιλιππίζοντες, οἱ φίλοι ἢ ὑποστηρικτὲς τῶν Μακεδόνων [οἱ ρήτορες *Αἰσχίνης* καὶ *Ἰσοκράτης*, ὁ γενναῖος καὶ τίμιος στρατηγὸς *Φωκίων*], ποὺ πίστευαν στὸ ἄστρο τοῦ Φιλίππου, βλέποντάς τον ὡς τὸ μόνο ἡγέτη ποὺ θὰ ἔφερνε τὴν ἔνωση στήν Ἑλλάδα καὶ θὰ χτυποῦσε τὸν προαιώνιο ἐχθρὸ, τοὺς Πέρσες. β) Οἱ ἀντιφιλιππίζοντες. Ὁ Δημοσθένης. Ὁ πιὸ φλογερὸς τους ἀντίπαλος στάθηκε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος στήν Ἀθήνα, ὁ *Δημοσθένης*. Ἐκείνος ἀγωνίστηκε μάταια νὰ γυρίσῃ τὸ δρόμο τῆς ἱστορίας, νομίζοντας πὼς τῆς Ἀθήνας ἡ παλαιὰ δόξα κι ἡ ἀκμὴ μπορούσαν νὰ ξαναζήσουν. Ἐπειδὴ πίστευε ὅτι μόνον ἡ πόλη του ἦταν ὁ φυσικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἑλλάδας, ἔφτασε νὰ θεωρῇ πὼς θὰ μπορούσε ἀκόμα καὶ βοήθεια ἀπὸ τοὺς Πέρσες νὰ μεταχειριστῇ ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. (Οἱ πύρινοι λόγοι του πρὸς τὸ λαό, *Ὀλυνθιακοὶ* καὶ *Φιλιππικοί*, ἔπεσαν στὸ κενό. Ποιὸς ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γυρίσῃ τῆς ἱστορίας τὴν πορεία;).

Χαιρώνεια (338 π.Χ.). Στὴν πεδιάδα τῆς *Χαιρώνειας*, πρὸ πάνω ἀπὸ τὴ Λειβαδιά, τὸν Αὐγούστου τοῦ 338, Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἔχασαν τὸν πόλεμο. Νικήθηκαν πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὸ Φίλιππο. Τὸ μακεδονικὸ ἵππικὸ ὄδηγοῦσε ὁ νεαρὸς γιὸς τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἀλέξανδρος, ποὺ ἀγωνίστηκε μὲ ἀφθαστὴ γενναιότητα. Μαθαίνοντας τὴν ἥττα τῆς πατρίδας του ὁ γέρος πια *Ἰσοκράτης*, ἀρνήθηκε γιὰ τέσσερις μέρες νὰ ἀγγίξῃ φαγητὸ καὶ πέθανε ἀπὸ τὴ θλίψη του.

Σκληρὴ τιμωρία στοὺς Θηβαῖους. Οἱ Θηβαῖοι τιμωρήθηκαν σκληρά. Πολλοὺς πρόσταξε ὁ Φίλιππος νὰ τοὺς σκοτώσουν. Ἐφερε πίσω τοὺς ἐξορίστους ἀριστοκρατικούς καὶ στήν ἱστορικὴ *Καδμεία*, τὴν ἀκρόπολη τῆς Θήβας, ἐγκατάστησε μακεδονικὴ φρουρά.

Ἐπείκεια γιὰ τοὺς Ἀθηναῖους. Στοὺς Ἀθηναῖους ὁ νικητὴς φέρθηκε μὲ συμπάθεια. Ἡ παλαιὰ τῆς αἴγλη ἔσωσε τὴν πόλη. Δὲ θέλησε νὰ τὴν προσβάλλῃ. Ζήτησε μόνο νὰ γίνουν σύμμαχοί του καὶ τοὺς ἄφησε ἐλεύθερους, χωρὶς νὰ θίξῃ τὸ πολίτευμά τους. Ἀναγνώρισε τὴν κυριαρχία τους σὲ διάφορα νησιά, ἔδωσε πίσω τοὺς αἰχμαλώτους κι ἔστειλε στήν Ἀθήνα τὸν Ἀλέξανδρο νὰ συνοδεύσῃ τὴ στάχτη τῶν γενναίων Ἀθηναίων, ποὺ εἶχαν πέσει στὴ μάχη. Στὴν Ἀθήνα συνέχιζε ὁ Δημοσθένης τὴν ἀντιμακεδονικὴ τακτικὴ του.

Ὁ Φίλιππος καλεῖ Συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στήν Κόρινθο. Ἀπὸ κεῖ, ὁ Φίλιππος προχώρησε παρακάτω καί, ἀφοῦ ἔκλεισε συνθήκες μὲ πολλὰς πόλεις στὴν

Ὁ Λέων τῆς Χαιρώνειας, δημόσιο μνημεῖο πεσόντων Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων. Στήθηκε γιὰ νὰ τιμῆσῃ τοὺς νεκροὺς τῆς ὀμώθυμης μάχης. 4ος αἰ. π.Χ.

Πελοπόννησο, συγκάλεσε συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στὴν Κόρινθο. Ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νὰ πάρη μέρος. Δὲν τὴν ἔθιξε. Στὴν Κόρινθο ἀνακοίνωσε ὅτι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἔμεναν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα αὐτόνομες. Δὲ θὰ ὑπῆρχαν πιά ἡγεμονίες.

Πρόταση τοῦ Φιλίππου γιὰ πανελλήνια συμμαχία. Πρότεινε, τέλος, Πανελλήνια συμμαχία, μὲ τὴν ἀρχηγία του, γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν πόλεμο τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων Περσῶν (337).

Ἡ ἀξία τοῦ Φιλίππου. Μέσα σὲ 20 χρόνια καὶ τὴ Μακεδονία ὀργάνωσε καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἔνωσε, χωρὶς νὰ διαλύσῃ τίς πόλεις της. Φαινόταν νὰ χαράζῃ μιὰ νέα ἐποχὴ. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι θὰ σταματοῦσαν καὶ θὰ ἔπαυε νὰ χύνεται ἄδικα τὸ ἀδελφικὸ αἷμα. Νέες δόξες ὀραματιζόταν ὁ Φίλιππος, κι ἦταν μόνο 47 ἐτῶν. Ἔστειλε μάλιστα στρατηγούς του στὴ Μ. Ἀσία, γιὰ νὰ φροντίσουν τίς λεπτομέρειες τῆς ἐκστρατείας ποῦ σχεδιάζε.

Τὸ τέλος τοῦ Φιλίππου. 336 π.Χ. Ξαφνικὰ ὁ θάνατος τὸν βρῆκε ἀπὸ τὸ ξίφος ἐνὸς ἀξιωματικοῦ του, τοῦ Παυσανία (336 π.Χ.). Τὸ παράτολμο σχέδιό του θὰ τὸ πραγμάτωνε ἡ ἐκπληκτικὴ φυσιογνωμία τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ποῦ ἦταν πιά ἔτοιμος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Μακεδονία ὄψιμα ἐμφανίζεται στὴν ἀρχαία ἱστορία.
2. Οἱ κάτοικοι της ἦταν συγγενεῖς τῶν Δωριέων, καὶ στὸ χῶρο της διατηρήθηκε ἡ βασιλεία. Ἦταν κράτος γεωργικὸ. Οἱ Μακεδόνες εἶχαν γερὸ ἱππικὸ.
3. Σπουδαῖος ὀργανωτὴς στάθηκε ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.
4. Ὁ Φίλιππος ὁ Β', σπουδαῖος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικός, ἦταν προορισμένος νὰ πάρη στὰ χέρια του τὴ μοῖρα τῆς Ἑλλάδας. Σὲ 20 χρόνια, ἀφοῦ ὀργάνωσε ἀπὸ κάθε ἄποψη τὸ κράτος του καὶ πλάτυνε τὰ ὅρια τῆς χώρας του μὲ διάφορα μέσα, κυριαρχεῖ στὴν Ἑλλάδα καί, τὸ 337, κηρύσσει στὸ Πανελλήνιο Συνέδριο τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν ἴδρωση Πανελληνίας συμμαχίας γιὰ τὴν ὀργάνωση πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν μὲ τὴν ἀρχηγία του.
5. Δολοφονήθηκε ἀπὸ ἀξιωματικὸ του τὸ 336 π.Χ., πρὶν προλάβῃ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σχέδιό του ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ἀθηναῖος ρήτορας Ἰσοκράτης ἀπευθύνεται στὸ Φίλιππο:

«Υποστηρίζω πῶς ἔχεις ὑποχρέωση, χωρὶς νὰ παραμελήσῃς κανένα ἀπὸ τὰ δικά σου συμφέροντα, νὰ προσπαθήσῃς νὰ συνδιαλλάξῃς τὰ κράτη τῶν Ἀργεῖων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Θηβαίων καὶ τὸ δικό μας. Γιατὶ ἂν κατορθώσῃς νὰ τὰ συνδιαλλάξῃς αὐτά, καὶ τῶν ἄλλων τὴ συμφιλίωση χωρὶς δυσκολία ἔπειτα θὰ πετύχῃς. Ὅλα τὰ ἄλλα κράτη ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἐξαρτῶνται, σ' ὅποιο τύχη ἀπ' αὐτὰ καταφεύγουν στὶς δύσκολες στιγμὲς τους, κι ἀπὸ κεῖ παίρνουν τίς ἐνισχύσεις ποῦ χρειάζονται. Ἔτσι, ἂν τὰ τέσσερα μόνο κράτη πείσῃς νὰ σκέπτονται σωστά, καὶ τὰ ἄλλα ὅλα ἀπὸ πολλὰ δεινὰ θὰ τὰ ἀπαλλάξῃς».

Ἰσοκράτους «Φίλιππος», ια' (Μετ. Β. Λαοῦρδα)

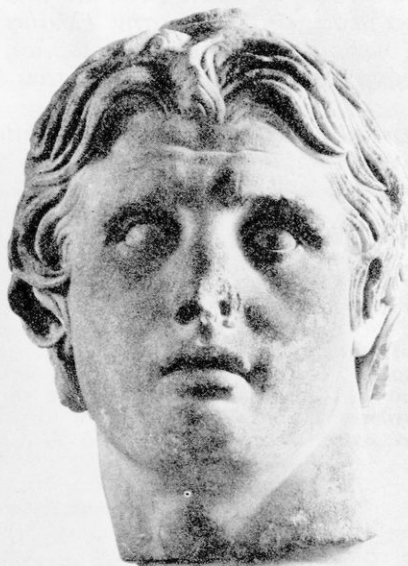
Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

1. Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Σπουδαίος έκπολιτιστής ο Μ. Ἀλέξανδρος. Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάστηκε Μέγας, δὲ χρωστᾶται τὴν ὀνομασία αὐτὴ στὶς ἐκπληκτικὲς του κατακτήσεις μονάχα. Πέρα ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ του μεγαλοφυΐα, τὸ θάρρος, τὴ γενναϊότητα καὶ τὸ ριψοκίνδυνο χαρακτῆρα του, στάθηκε μέγας *ἐκπολιτιστής**.

Σὲ δέκα χρόνια μέσα, ξεκινώντας μ' ἐλάχιστα ἐφόδια καὶ μὲ ὀλιγάριθμο σχετικὰ στρατό, *δημιούργησε τὴ μεγαλύτερη αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἄπλωσε τὸν Ἑλληνισμό σὲ τρεῖς ἡπείρους.* Ἡ ἀξία τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται κυρίως στὸ πρόγραμμα ποὺ ἐφάρμοσε στὸ καινούριο κράτος ποὺ δημιούργησε, στὴν πολιτικὴ ποὺ κράτησε ἀπέναντι στοὺς κατακτημένους καί, *βασικά,* στὰ μέσα ποὺ συνειδητὰ ἔδωσε σὲ διάφορους ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ κάμουν τόσο πολλὲς παρατηρήσεις καὶ ν' ἀποκτήσῃ ὁ κόσμος πλῆθος ἀπὸ νέες γνώσεις. Γι' αὐτό, ἡ ἐκστρατεία του χαρακτηρίστηκε ὡς *«ἐνοπλὴ ἐξερεύνηση».*

Ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ μόρφωσή του. Ἐξυπνος, γενναῖος καὶ ἐφευρετικὸς, εὐκολοσυγκίνητος καὶ μὲ ἀχαλίνωτὴ φαντασία, εἶχε τὴν τύχη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ βρεθῆ κοντὰ σὲ σπουδαίους ἀνθρώπους καὶ νὰ θελήσῃ νὰ ὠφεληθῆ ἀπὸ τὴν παρουσία τους. Τὴν πρώτη πνοὴ τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ μεγάλο πατέρα του. Τὴ διάπλαση ὅμως τῆς σκέψης του τὴν ὀφείλει στὸν ἐξοχὸ Ἀριστοτέλη. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν δεκατριῶν χρονῶν, φρόντισε ὁ Φίλιππος νὰ καλέσῃ τὸ με-

Κεφάλι τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ νεανικὴ ἡλικία, ἐνῶ βρισκόταν στὴ Μ. Ἀσία. Βρέθηκε στὴν Πέργαμο. Σήμερα στὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

γάλο φιλόσοφο στη Μακεδονία, για να τον πάρη μαθητή. Έκείνος του καλλιέργησε την ψυχή, καθώς και ή μουσική, που την υπεραγαπούσε. (Διδαχθηκε, εκτός από την ποίηση, ρητορική, φιλοσοφία και πολιτική).

Οι φιλόδοξες του. Τό αγαπημένο του βιβλίο ήταν ή 'Ιλιάδα, που δεν την άποχωριζόταν ποτέ, έχοντάς τη και τη νύχτα κάτω από τὸ προσκέφαλό του. Οί ήρωές της, ιδίως ὁ Ἀχιλλεύς, μεθούσαν κι ἐνθουσίαζαν τὴν ψυχή του. Ἀπέραντα φιλόδοξος ἀπὸ παιδί, λαχταροῦσε νὰ ἔρθη ή ὥρα που θὰ σημειωνόταν ἔντονα ή δική του παρουσία στὸν κόσμος, γι' αὐτὸ και παραπονιόταν, ὅταν ἄκουγε τοῦ πατέρα του τὶς ἐπιτυχίες, «πὼς δὲ θὰ ἄφηνε τίποτα μεγάλο γιὰ κείνον».

Δεκάκι χρονῶν ἦταν σὲ θέση νὰ δέχεται πρεσβεΐες ἀπὸ τὴν πόλη τῆς σοφίας, τὴν Ἀθήνα, και δεκαοχτὴ χρονῶν πολέμησε ήρωικά στη μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὀδηγώντας τὸ ἵππικὸ τῶν *ἐταίρων*.

Ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλεῖ Συνέδριο στὴν Κόρινθο. Μόλις χάθηκε ὁ πατέρας του, βιάστηκαν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες νὰ πιστέψουν πὼς ή Μακεδονία θὰ ἔσβηνε. Ἐκείνος, ὁμως, ἀφοῦ ἐξόντωσε τοὺς ἀπαιτητές τοῦ θρόνου του, σὰν κεραυτὸς κατέβηκε στη Νότια Ἑλλάδα νὰ συγκαλέσῃ νέο Συνέδριο στὴν Κόρινθο, ἀνανεώνοντας τὴν Πανελλήνια συμμαχία που εἶχε ιδρύσει ὁ πατέρας του.

Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν Ἀσία, χρειάζόταν νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς ξένους γείτονες. Ἐτσι, χτύπησε τοὺς Τριβαλλούς, πέρα ἀπὸ τὸν Αἴμο, τοὺς Γέτες στὸ Δούναβη και τοὺς Ἰλλυριοὺς ὕστερα.

Τιμωρία τῶν Θηβαίων. Ἐντονες διαδόσεις κυκλοφόρησαν πὼς εἶχε σκοτωθῆ σ' ἐκείνη τὴν προσπάθεια. Θηβαῖοι, Ἀθηναῖοι κι ἄλλοι Ἕλληνες ξεσηκώθηκαν· ξαφνικὰ ὁμως τὸν εἶδαν νὰ παρουσιάζεται και πάλι ἐμπρὸς τοὺς. *Ἡ Θήβα δὲ θέλησε νὰ δεχτῆ τοὺς ὄρους του.* Τὴ χτύπησε και τὴν ἰσοπέδωσε, ἀφήνοντας ὄρθια μόνο τὰ ἱερά και τὸ σπῆτι τοῦ μεγάλου ποιητῆ Πινδάρου. Δὲν πείραζε οὔτε τὴν ἱστορική Καδμεΐα. Ἦξερε πὼς ή Ἀθήνα δὲν εἶχε δείξει καλὴ στάση. Τὴ συγχώρησε ὁμως, γιατί εἶχε μάθει ἀπὸ τὸ δάσκαλό του Ἀριστοτέλη νὰ σέβεται τὴν πνευματική της προσφορά. Στὸ νέο Συνέδριο που ἐγίνε στὴν Κόρινθο, ζήτησε νὰ τοῦ ἀναθέσουν οἱ πόλεις τὴν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν και νὰ στείλῃ ή καθεμὴ τὶς δυνάμεις που ἤθελε νὰ πάρουν μέρος στὸν κοινὸ ἀγῶνα κοντὰ του.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας. *Σκοπὸ του ἔταξε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας και τὴν ἐκδίκηση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, γιὰ τὰ ἀμέτρητα δεινὰ που εἶχαν προκαλέσει στὴν Ἑλλάδα.* Ἀκόμη, ὡς βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἐνδιαφερόταν, βασικά, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ Ἑλλησπόντου, που ἄνοιγε τὸ δρόμο στὸν Εὐξείνιο γιὰ τὸ μακεδονικὸ ἐμπόριο.

Δύσκολα τὰ οικονομικὰ τῆς Μακεδονίας. Χρήματα δὲν εἶχε. Μόνο 30.000 πεζοὺς, 5.000 ἵππικὸ και λίγα πλοία. Στὴ θέση του κάθε συνετὸς στρατηγὸς δὲ θὰ ξεκινούσε. Ἐκείνος ὁμως τόλμησε, προχώρησε και νίκησε.

Οἱ ἀδυναμίες τοῦ Περσικοῦ κράτους. Εἶδαμε παραπάνω (σελ. 226) πὼς τὸ σύστημα τῶν σατραπειῶν, μὲ τὸ πλῆθος τῶν λαῶν που σχημάτιζαν τὸ Περσικὸ κράτος, εἶχε τὰ μειονεκτήματά του. Χωρὶς αἴσθημα ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας οἱ σατράπες σὲ κάθε στιγμή μπορούσαν, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν ή νὰ χτυπήσουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, νὰ φτάσουν στὴν προδοσία. Ἐξάλλου, μ' ὅλη τὴν περσικὴ ἀνεκτικότητα, κάθε κατακτημένος λαὸς ποθοῦσε τὴν ἀνεξαρτησία του. Κι εἶχαν πολὺ κουρασθῆ οἱ ὑπῆκοοι ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ὑποδούλωση.

Ψηφιδωτό δάπεδο από αρχαίο σπίτι της Πέλλας που παριστάνει τὸν ἡνίοχο Φόρβαντα, ὅπως δηλώνει ἡ σχετική ἐπιγραφή. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσείο Πέλλας.

Πρόσμεναν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐλευθερωθοῦν. Ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἶχαν δείξει πόσο ἀδύνατο ἦταν πᾶν τὸ Περσικὸ κράτος. Βασιλιάς τῆς Περσίας ἦταν τότε ὁ Δαρεῖος ὁ Γ' ὁ Κοδομανὸς (336-330 π.Χ.).

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ – ΣΥΡΙΑΣ – ΠΑΛΛΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἀρχίζει ἡ ἐκστρατεία (334 π.Χ.). Ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ξεκίνησε τὴν ἀνοιξη. Κοντὰ του εἶχε ὁ Ἀλέξανδρος ἑπτὰ εὐγενεῖς Μακεδόνες (Παρμενίωνα, Κλεῖτο, Φιλῶτα, Κρατερὸ, τὸ στενὸ του φίλο Ἡφαιστίωνα κ.ἄ.). Φτάνοντας στὸν Ἑλλησποντο, πέρασε στὸ Ἴλιο, ὅπου θυσίασε συμβολικὰ στὸν τάφο τοῦ ἀγαπημένου του ἥρωα, τοῦ Ἀχιλλέως.

Οἱ Πέρσες ἀποφάσισαν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν κοντὰ στὸ *Γρανικὸ*, καὶ δὲν ἄκουσαν τὴν πρόταση τοῦ Ρόδιου μισθοφόρου *Μέμνονα* νὰ καίνε τὰ σπαρτὰ, γιὰ νὰ μὴν ἔχη τρόφιμα ὁ μακεδονικὸς στρατὸς, καὶ νὰ στείλουν ὀρισμένες ἀπὸ τὶς περσικὲς δυνάμεις μὲ πλοῖα νὰ ξεσηκώσουν τὶς πόλεις στὴ Ἑλλάδα. Ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ὑποχρεωνόταν ἔτσι νὰ γυρίσει πίσω.

Ἡ μάχη στὸ Γρανικὸ (334 π.Χ.). Ἡ μάχη στὸ *Γρανικὸ* ἦταν σκληρὴ, καὶ ἡ νίκη ποὺ κέρδισε ὁ Ἀλέξανδρος, πολεμώντας στὴν πρώτη γραμμὴ, στάθηκε δύσκολη. Κινδύνευσε μάλιστα νὰ σκοτωθῆ, ἂν δὲ βρισκόταν στὸ πλευρὸ του ὁ Κλεῖτος ποὺ τὸν ἔσωσε. Τὴ φοβερὴ σύγκρουση περιγράφει ὁ ἱστορικὸς Ἀρριανὸς (ἔζησε τὸ 2ο αἰ. μ.Χ.) στὸ ἔργο του «*Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις*», ὅπου ἱστορεῖ ὀλόκληρη τὴν ἐκστρατεία.

Οἱ συνέπειες τῆς πρώτης νίκης. Ἡ νίκη ἀνοίξε τὸ δρόμο σ' ὀλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία. Οἱ σατραπείες τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἴδιο κι οἱ παράλιες ἑλληνικὲς πόλεις, ὅπου οἱ Μακεδόνες ἐγκαταστήσανε δημοκρατικὰ πολιτεύματα. Ὑστερα, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας.

Ὁ Γόρδιος δεσμός. Στὸ *Γόρδιο*, – κοντὰ στὸ Σαγγάριο –, κόβοντας μὲ τὸ σπαθὶ του τὸν περίφημο «*Γόρδιο δεσμό*», κάλυψε τὴν παράδοση ποὺ ἔλεγε

Θαυμάσιο κεφάλι νέου, λεπτομέρεια από ψηφιδωτό που παριστάνει κυνήγι ελαφιού. Στρωμένο σε δάπεδο σπιτιού της αρχαίας Πέλλας, είναι έργο του παλαιότερου γνωστού ψηφοθέτη, του Γνώσιος. Γύρω στα 280 π.Χ. Μουσείο Πέλλας.

πώς κύριος της 'Ασίας θα γίνη εκείνος που θα τὸν λύση.

Ἡ μάχη στὴν Ἴσσο (333 π.Χ.). Ἀπὸ κει ἀκράτητος προχώρησε ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἴσσο, ὅπου τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 333 συναντήθηκε μὲ τὸν τεράστιο στρατὸ τοῦ Δαρείου. Καὶ στὰ στενὰ περάσματα τοῦ τόπου, μὲ τὸ στρατηγικὸ του δαιμόνιο, ὄχι μόνο ἀνάγκασε τὸν ἐχθρικό στρατὸ νὰ ὑποχωρήσει κατατρομαγμένος – μαζί κι ὁ Μέγας Βασιλεὺς –, ἀλλὰ στὰ χέρια του ἔπεσε, ἐκτὸς ἀπὸ ἀμέτρητα λάφυρα, κι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου μαζί καὶ ἡ μητέρα του, ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τὴ μεταχειρίστηκε βασιλικά. Ἐκατὸ χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στὴ Φοινίκη καὶ στὴν Παλαιστίνη. Οἱ πόλεις τῆς Φοινίκης (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν *Τύρο* ποὺ τὴν πολιόρκησε ἑφτά μῆνες) παραδόθηκαν ἀμέσως ὕστερα στὸ μακεδονικὸ στρατό. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Παλαιστίνη (μόνο ἡ *Γάζα* ἔπεσε ὕστερα ἀπὸ δυὸ μηνῶν πολιορκία).

Ὁ Δαρεῖος προτείνει εἰρήνη. Βλέποντας νὰ διαλύεται τὸ κράτος του, ὁ Δαρεῖος κατατρόμαξε. Πρότεινε στὸν Ἀλέξανδρο εἰρήνη – νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ χώρα δυτικὰ τοῦ Εὐφράτη, νὰ τοῦ δώσει τὴν κόρη του γυναίκα καὶ νὰ πληρώσει πλοῦσια λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική.

‘Ο ‘Αλέξανδρος στην Αίγυπτο. Νικητής ο ‘Αλέξανδρος προχώρησε στην Αίγυπτο, που θέλοντας να γλιτώσει από τον περσικό ζυγό, τον δέχθηκε σαν έλευθερωτή. Έδώ φάνηκε και η πολιτικότητα του μεγάλου στρατηλάτη. Σεβάστηκε απόλυτα τις συνήθειες και τη θρησκεία των Αιγυπτίων και ρύθμισε τη διοίκηση της χώρας με πολλή εξυπνάδα. Με το αέτισιο μάτι του ξεχώρισε μια εξαιρετική θέση στο Δέλτα και ίδρυσε την ‘Αλεξάνδρεια, σε σχέδια του μηχανικού Δεινοκράτους. Στη Μέμφιδα ένθρονίστηκε ως νόμιμος διάδοχος των φαραώ. Έτσι, όταν από κει τράβηξε μες στη Λιβυκή έρημο, στο μεγάλο Μαντείο του ‘Αμμωνος Διός, οι ιερείς τον χαιρέτησαν σά θεό, γιό του ‘Αμμωνος. Σχεδόν τέσσερεις χιλιάδες χρόνια οι Αιγύπτιοι δεν είχαν αναρωτηθή από που πήγαζε ο Νείλος. ‘Ο μαθητής του ‘Αριστοτέλους οργάνωσε άμέσως αποστολή για την αναζήτηση των πηγών του, θέλοντας να τὸ μάθει. Κι οι πηγές δὲ στάθηκε τότε δυνατό να βρεθούν· ερμηνεύθηκε όμως η αίτια για τις ετήσιες πλημμύρες του ποταμού.

‘Η μάχη στην ‘Ισού. Διακρίνεται δεξιά ο Δαρειός και αριστερά ο ‘Αλέξανδρος πάνω στο Βουκεφάλα. Έξαιρεται

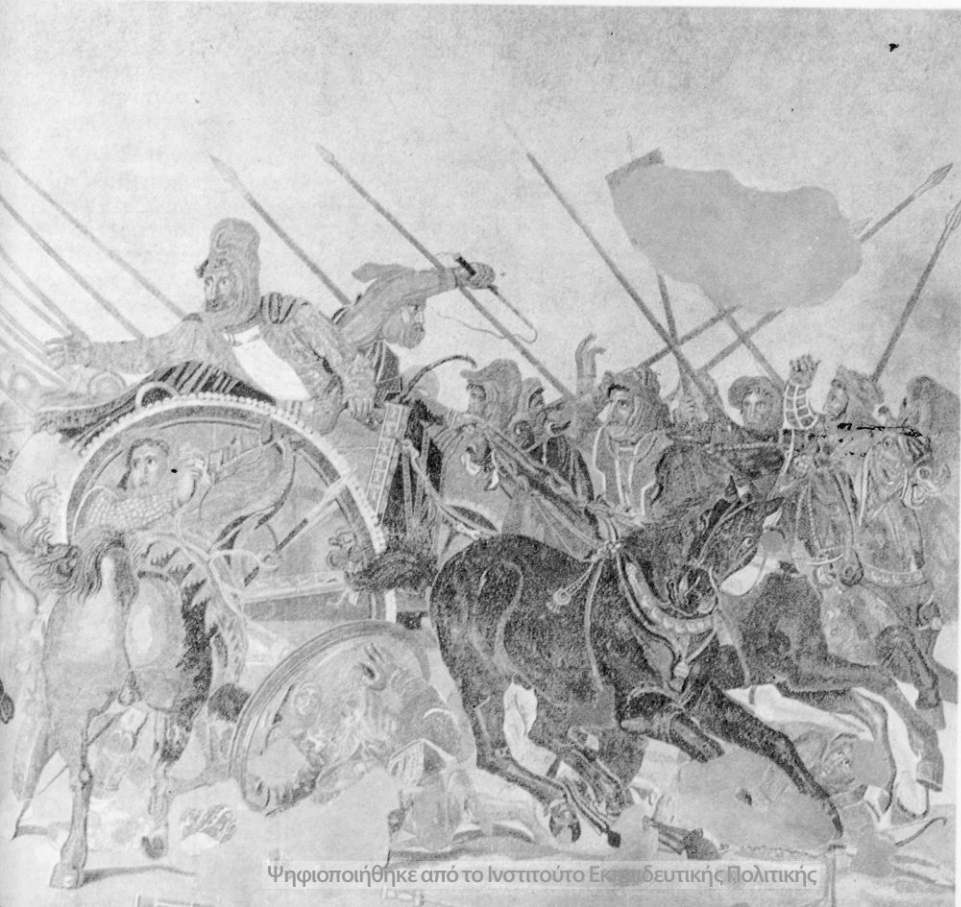
4. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

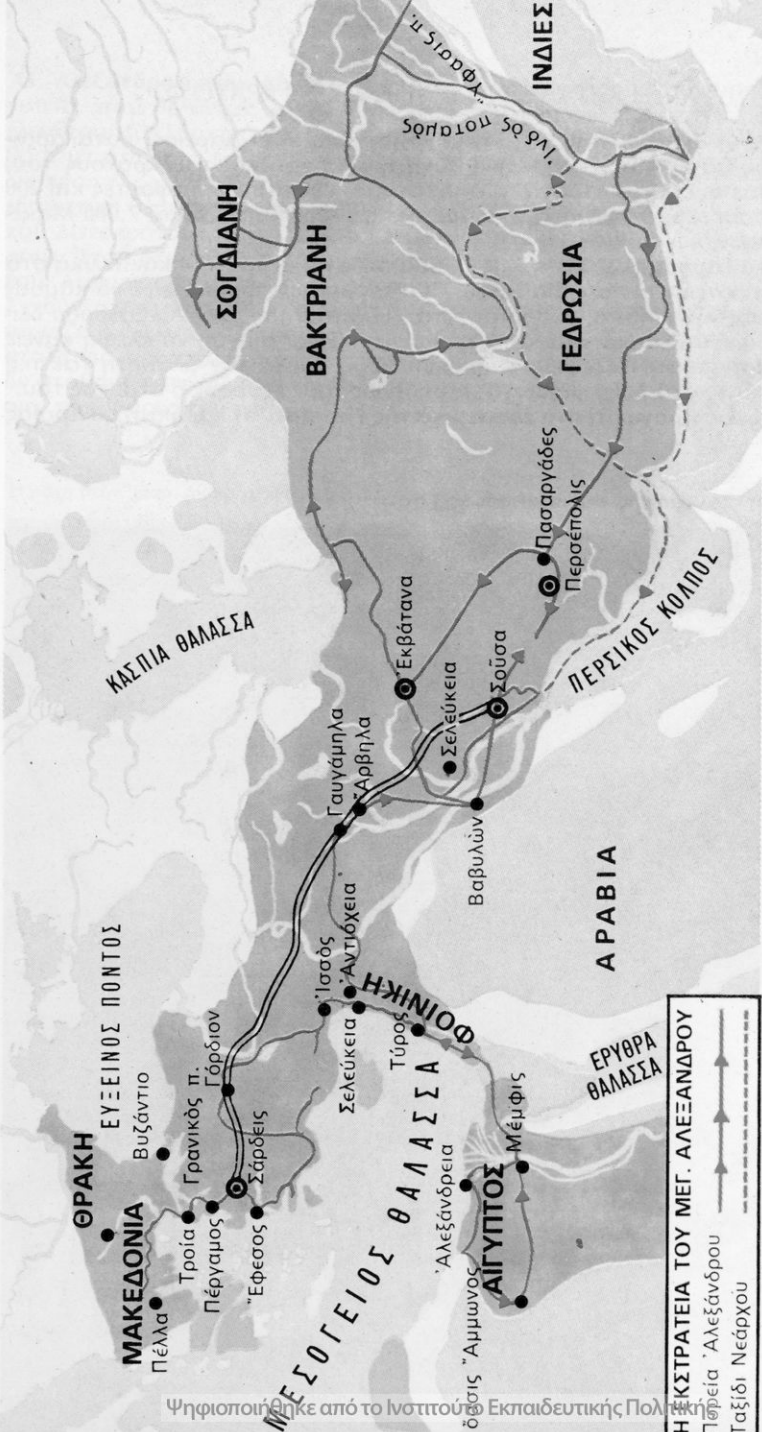
Είχε σημάνει ή ώρα για τήν κατάκτηση τής 'Ασίας. 'Ο Δαρείος, καταλαβαίνοντας πώς θα κρινόταν σέ λίγο ή τύχη ή δική του καί τοῦ κράτους του, συγκέντρωσε άμέτρητο στρατό από πεζούς, 40.000 ίππείς, ελέφαντες καί 200 δρεπανηφόρα* άρματα, για τήν αντιμετώπιση 40.000 πεζών καί 7.000 Μακεδόνων ίππέων.

'Η μάχη στά Γαυγάμηλα (331 π.Χ.). Οί δυο στρατοί συναντήθηκαν τελικά στά Γαυγάμηλα κοντά στην αρχαία Νινευί. 'Ο Παρμενίων συμβούλεψε νά κάμουν οί Μακεδόνες τήν επίθεση μέσ στη νύχτα. 'Η άπάντηση τοῦ 'Αλεξάνδρου δείχνει τή μεγάλη του τιμιότητα καί περηφάνια: «Είναι αίσχρο νά κλέψη κανείς τή νίκη». Καί δέν τήν έκλεψε. Μέ ήρωική όρμη καί μέ τήν άλάθητη τακτική του, πολεμώντας σέ λοξή φάλαγγα, έκμηδένισε τοὺς εχθρούς ό στρατός του.

'Ο 'Αλέξανδρος προχωρεί στό έσωτερικό τής Περσίας. 'Η καρδιά τής Περσίας

νης ψηφιδωτό από σπíti τής Πομπηίας. Μουσείο Νάπολης (Ιταλία).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 Περσεία Αλεξάνδρου
 Ταξίδι Νεάρχου

ήταν άνοιχτή εμπρός του. Ο Δαρείος, βλέποντας τή μάχη νά χάνεται, ύποχώρησε καί πάλι στο έσωτερικό τής χώρας. Στο μεταξύ, ό ένας μετά τόν άλλο, άρχισαν νά πέφτουν στα χέρια του Άλεξάνδρου οί περικοί θησαυροί. Ύστερα, μπήκε χωρίς αντίσταση στην περίφημη Βαβυλώνα, κατόπιν στά Σούσα, τήν πρωτεύουσα τών Άχαιμενιδών, κι άφου με πολλή έξυπνάδα πέρασε τίς δύσκολες Περίδες Πύλες, πήρε στα χέρια του τήν Περσέπολη καί τούς Πασαργάδες.

Με τό περικό χρυσάφι κόβει νόμισμα. Κάθε πόλη σήμαινε καί νέους θησαυρούς (χιλιάδες τάλαντα). Άμέσως, με τό άμύθητο χρυσάφι πού βρήκε σε ράβδους, έκοψε χρυσό νόμισμα καί τό έριξε στην κυκλοφορία.

Δολοφονία του Δαρείου. Στο μεταξύ, ό Βήσσοσ, ό σατράπης τής Βακτριανής, δολοφόνησε τό Δαρείο, πού τόν καταδίκωκε ό μακεδονικός στρατός. Ο Άλεξάνδρος πρόσταξε νά θάψουν τόν Μεγάλο Βασίλο μέ έξαιρετικές τιμές καί άμέσως κήρυξε τόν έαυτό του διάδοχο τών Άχαιμενιδών, συνεχιστή δηλαδή τής περικής δυναστείας (330 π.Χ.).

Τό σύστημα διοίκησης του Άλεξάνδρου. Άξιοθαύμαστη στάθηκε ή προσπάθεια πού άμέσως άνάλαβε γιά τή διατήρηση του Περικού κράτους. Έγνοια του κύρια ήταν νά μήν τόν αισθανθούν ξένο οί Πέρσες, άλλα άκοπα νά συνθησίουν τήν έλληνική κυριαρχία, πού τόσο ξαφνικά τούς είχε έπιβληθή. Άπό τή στιγμή εκείνη νέο σχέδιο χάραξε στο μυαλό του. Συνέχισε τό διοικητικό σύστημα τών σατραπειών, βάζοντας Πέρσες ή Έλληνες σατράπες καί σεβάστηκε τή θρησκεία καί τίς συνήθειες του τόπου. Φορούσε κι ό ίδιος, συχνά, περικό φορέματα καί στέμμα, κι άρχισε νά ζητάη νά τόν προσκούν.

Οί Έλληνες στρατιώτες δυσφορούν. Οί Πέρσες, πού ποτέ δέν είχαν ζήσει έλεύθεροι, τά έβρισκαν όλα αυτά φυσικά. Οί περήφανοι όμως Έλληνες στρατιώτες, πού γιά χάρη του μόνον είχαν διασχίσει πεζοί όλους εκείνους τούς άγνωστους μακρινούς τόπους, βρήκαν θλιβερή κατάληξη νά φτάσουν, έλεύθεροι αυτοί, νά προσκούν τό βασιλιά τους στην ξένη χώρα. Με τή στάση τους έδειξαν τή δυσφορία τους. Κάποιοι από τούς στρατηγούς, όμως, πού έκδηλώθηκαν με άπόλυτη είλικρίνεια στον ίδιο τόν Άλεξάνδρο, δοκίμασαν πρωτόφαντα σημάδια τής όργης του. Με τό ίδιο τό χέρι του άρχηγού σκοτώθηκε ό Κλείτος καί τήν τύχη του άργότερα τήν άκολουθησαν ό Φιλώτας, ό Παρμενίων κι ό φιλόσοφος Καλλισθένης, άνιψιός του Άριστοτέλους, πού παρακολουθούσε τήν έκστρατεία μ' έντολή νά γράψη τήν ιστορία τής.

Άλλαγή στο χαρακτήρα του Άλεξάνδρου. Στην πλούσια καί παραμυθένια Άνατολή ό μεγαλοφυής γιός του Φιλίππου έχασε τό έλληνικό μέτρο καί μεθυομένος από τίς έπιτυχίες του, με όνειρα πού δέν μπορούσαν οί δικοί του στρατιώτες νά τά παρακολουθήσουν, άλλαξε τόν τρόπο τής ζωής του καί πλήγωσε τήν εύαισθησία τών Μακεδόνων του.

Ζητώντας νά τόν προσκούν σά θεό πίστεψε κι ό ίδιος πώς ήταν, κι άρχισε νά του γίνεται άφόρητη ή άξιοπρέπεια τών συμπολεμιστών του. Συνήθισε νά δέχεται εύχάριστα τήν κολακεία καί τό δουλικό θαυμασμό (« Άλεξανδροκόλακες» ονόμαζαν οί Έλληνες εκείνους πού του καλλιεργούσαν αυτά τά ελαττώματα). Σε λίγο άρχισε νά βρίσκη πίσω από τήν πιό φιλική συμβουλή συνωμοτικές προθέσεις.

Πρός τίς Ίνδιες. Μεταξύ 329-328, άφου διέσχισε τίς περιοχές του Ίράν καί του Τουρκεσταν, συναντώντας χιόνια κι έρημες έκτάσεις, κι άντιμετωπίζοντας τό φοβερά επικίνδυνο καί δύσκολο άνταρτοπόλεμο τών έντοπίων, κυριάρχησε

στη Σογδιανή και στη Βακτριανή, στην Άνω Περσία. Για πρώτη φορά πατούσε Εύρωπαιός σ' αυτές τις περιοχές. Ύστερα, τὸ 327, ἔστρεψε τὸ βλέμμα του στὴν Ἀνατολή καὶ λαχτάρησε νὰ πορευθῆ πρὸς τὴς Ἰνδίες, πού πολὺ τὸν τραβοῦσε τὸ μυστήριό τους. Ἐπιθυμία του ἦταν νὰ φτάσῃ στὰ πέρατα τῆς γῆς πού τὴ φαντάζονταν ἀκόμη τότε οἱ Ἕλληνες σὰν ἐπίπεδο δίσκο, πού τὸν περιβάλλει ὁ ὠκεανός. Μὲ πολλοὺς στρατιῶτες, Πέρσες καὶ Μακεδόνες, πέρασε τὸν Ἰνδὸ ποταμὸ κι ἀφοῦ νίκησε τὸ γενναῖο βασιλιὰ Πῶρο, προχώρησε ἀκράτητος πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγη.

Οἱ Μακεδόνες κουράζονται. Ἐτοιμαζόταν νὰ φτάσῃ ὡς τὸν Ὑφαση ποταμὸ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅμως τὸν σταμάτησαν οἱ στρατιῶτες του. Δὲν ἄντεχε πιὰ ἡ ψυχὴ τους αὐτὴ τὴν ἀδιάκοπη πορεία χωρὶς ἀνάσα. Ἦταν ἄνθρωποι, κι ἡ ἀνθρώπινὴ τους ἀντοχὴ εἶχε στομῶσει. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκούραστος, εἶχε δύναμη ὑπεράνθρωπη. Ἦθελε διαρκῶς κάτι νέο. Τὸ ξύπνιο μυαλό του καὶ ἡ ἔμφυτη περιέργειά του τὸν τραβοῦσαν ὀλοένα σὲ κάτι καινούριο. Ὅλα τὰ πλοῦτη περὶ εἶχαν ἐκείνοι ἀντικρίσει, καὶ οἱ ὄμορφες χῶρες πού διάβηκαν περὶ δέκα χρόνια, τοὺς συγκινοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τὴ θύμηση τῆς πατρίδας τους. Μοναδικὴ τους λαχτάρα ἦταν πιὰ ἡ ἐπιστροφή καὶ πόθος τους νὰ φιλήσουν τὸ χῶμα τῆς μακρινῆς τους γῆς.

Ἀποφασίζεται ἡ ἐπιστροφή. Ὁ Ἀλέξανδρος πικράθηκε, δὲν ἀντιστάθηκε ὅμως. Ἐχοντας ναυπηγήσει 2.000 καράβια στὰ δάση τοῦ Ὑδάσπη, χώρισε σὲ δυὸ μέρη τὸ στρατό του, μὲ σκοπὸ νὰ τραβήξουν διαφορετικὸ δρόμο στὸ γυρισμὸ καὶ νὰ συναντηθοῦν στὴ Βαβυλώνα.

Ἡ ἐξερεύνηση τοῦ περικοῦ κόλπου. Νέαρχος. Ὁ ἴδιος, ὀδηγώντας τὸ πρῶτο τμήμα, διάλεξε τὸ δυσκολότερο δρόμο, μὲ τὴ φλογερὴ ἀνησυχία καὶ τὴν ἀκατανίκητὴ ἔλξη πού ἀσκοῦσε στὴν ψυχὴ του τὸ μυστήριον: θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴν ἔρημο Γεδρωσία· τὸ ἄλλο τμήμα, μὲ ὀδηγὸ τὸ ναύαρχο Νέαρχο, θὰ ἐξερευνοῦσε τὴν παραλία ἐπιστρέφοντας διὰ θαλάσσης μὲ πλοῖα πού εἶχαν μόλις ναυπηγήσει.

Ἡ διάβαση τῆς Γεδρωσίας. Καὶ τὰ δυὸ τμήματα μαρτύρησαν κυριολεκτικὰ ὡσπου νὰ φτάσουν στὸ σκοπὸ τους. Ἡ Γεδρωσία ἦταν σχεδὸν ἀδιάβατη· μόνο ἡ συμπαράσταση καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀλεξάνδρου στίς

Ἀριστερά: Ὁ παλαιότερος πάπυρος πού βρέθηκε σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος. Ἀποκαλύφθηκε σὲ τάφο, στὸ Δερβένι, κοντὰ στὴ Θεσσαλονικὴ. Περιέχει ἀπόσπασμα ἀπὸ ὕμνον τῶν ὀρφικῶν. Στὴν Ἑλλάδα δὲ βρίσκονται πάπυροι, γιατί ἡ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους τοὺς καταστρέφει, ἐνῶ στὴν Αἴγυπτο τὸ ἀμώδες ἔδαφος συντελεῖ στὴ διατήρησή τους. Δεξιά: Τέσσερις χρυσεὲς πόρτες, ἀπὸ ἀνασκαφὴ στὴ Μακεδονία. Τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Θεσσαλονικῆς.

αφάνταστες στερήσεις του γυρισμού (πεινά, ατέλειωτη βασανιστική δίψα, πλήθος άλλες περιπέτειες) βοήθησαν τους στρατιώτες του να τα βγάλουν πέρα. Με την ευκαιρία αυτή τους φάνηκε σά να τον είχαν ξαναβρεί όπως τον πρώτο καιρό, συμπολεμιστή τους απλό και γενναίο, πρώτο στον κίνδυνο και στον αγώνα.

Ἀντιπρόσωποι διαφόρων ἐθνῶν στεφανώνουν τὸν Ἀλέξανδρο. Τὸ 323 π.Χ. συγκλονιστικὴ στάθηκε ἡ ἐπίσκεψη ἀντιπροσώπων ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη (Σκυθία, Αἰθιοπία, Γαλατία, Ἰσπανία, Καρχηδόνα), ποὺ ἦρθαν νὰ χαιρετήσουν τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ ἡ φήμη του εἶχε φτάσει στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, νὰ τὸν συγχαροῦν καὶ νὰ τὸν στεφανώσουν, ἐκφράζοντας τὸν ἀπέραντο θαυμασμό τους γιὰ τὸ κατόρθωμά του.

Τὸ τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ ζωὴ του ὅμως βρισκόταν κοντὰ στὸ τέλος της. Σὲ λίγα ἀρρώστησε ἀπὸ πυρετὸ καὶ σὲ μερικὲς μέρες πέθανε. Ὁ χαμὸς του συντάραξε τοὺς συμπολεμιστὲς του. Στὴν ψυχρὴ περιγραφή τοῦ Ἀρριανοῦ διακρίνει κανεῖς τὴν ἀνείπωτη θλίψη ποὺ ἔνοιωσαν, καθὼς ἔμπαιναν στὴ σκηνὴ του νὰ τὸν χαιρετήσουν γιὰ τελευταία φορὰ, ἐνῶ ψυχοραγοῦσε, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πιστέψει σ' αὐτὸν καὶ στὴν ὑπεράνθρωπὴ του δύναμη κι εἶχαν μαζί του καὶ γιὰ χάρη του σμιλέψει τίς θαυμαστὲς του νίκες.

5. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὰ σχέδιά του. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στάθηκε φυσιογνωμία μοναδική στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. *Ἡ ἰδιοφυΐα καὶ ἡ ἱκανότητά του στὰ στρατιωτικὰ ἦταν μιὰ πλευρὰ μόνο τῆς πολύμορφης προσωπικότητάς του.* Ἐκίνησε μὲ 37.000 ἀνθρώπους, χωρὶς οἰκονομικὰ μέσα, καὶ σὲ 10 χρόνια κατάρκτησε σχεδὸν ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Λένε, πὼς λογάριζε νὰ χτυπήσῃ τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Καρχηδόνα καὶ νὰ ἀπλώσῃ τὴν Ἑλλάδα ὡς τὴ Δυτικὴ Μεσόγειο. Ὁ θάνατος, ὅμως, κόβοντας τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, σταμάτησε τὸ ἐκπληκτικὸ του ἔργο.

Ὁ χαρακτήρας του. Ὡς στρατιωτικὸς ἡγέτης ξεχώρισε γιὰ τὴν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα του, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ παράτολμο θάρρος του. Ἀκούραστος προχωροῦσε ὀλοένα, πρῶτος ἀπ' ὅλους, συχνά, ἐνθουσιάζοντας τὸ στρατό του κι ἔξερε πάντοτε, μὲ τὴ θαυμαστὴ του τακτικὴ, νὰ κερδίζῃ τὴ νίκη.

Ἡ πολιτικὴ του στοὺς κατακτημένους. *Ἰσάζια μὲ τὸ καταπληκτικὸ του ἔργο εἶναι ἡ μεγαλοφυῆς πολιτικὴ του.* Νιώθοντας πᾶς πρέπει νὰ φερθῇ στοὺς ξένους λαούς, ἔξερε νὰ κατακτᾷ τὴν καρδιά τους μὲ τὸ εὐγενικὸ φέρισμα καὶ τὴν ἐξυπνάδα του. Ξεχωρίζοντας γιὰ τὴν εἰλικρινείαν του, κέρδιζε τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν λαῶν. Δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονός πὼς ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου ἀνθεξε κι ἔζησε ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ γιου της, δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ ξεπεράσῃ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ χαμὸ. Ἀρνήθηκε νὰ πάρῃ φαγητὸ καὶ σὲ τρεῖς μέρες μὲσα πέθανε ἀπὸ τὴν ἀκράτητὴ λύπη. Δὲν εἶχε ποτὲ ξεχάσει μὲ πόση εὐγένεια καὶ μεγαλοψυχία τὴ μεταχειρίστηκε ὁ νεαρὸς στρατηλάτης, τὸν καιρὸ τῆς αἰχμαλωσίας της κοντὰ του.

Τὸ πολιτικὸ του πρόγραμμα. Πολιτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου στάθηκε ἡ συνένωσις κι ἡ ἀνάμειξις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὸν περσικὸ. Δίνοντας ὁ ἴδιος τὸ παράδειγμα παντρεύτηκε Περσίδες, βάζοντας καὶ τὸ στρατὸ καὶ τοὺς ἀξιωματικὸς νὰ τὸν μιμηθοῦν. Θέλοντας νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν κατακτημένων, τὸ κατάφερε πέρα γιὰ πέρα.

Ἀπὸ τὰ λίγα λόγια τοῦ Ἀρριανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πλουτάρχου, σχετικὰ μὲ τὴν

Ἀποψη τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης ἀπὸ τὰ δυτικά. Στὸ βάθος, τὸ ψηλὸ βουνὸ Φεγγάρι. Τὸ Ἱερὸ αὐτὸ (γίνονταν μυστηριακὲς λατρεῖες, κι οἱ ἱερεῖς ἀκολουθοῦσαν ἓνα ὀρισμένο τυπικὸ γιὰ τὴ μύση τῶν πιστῶν, παράλληλο σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὸ τυπικὸ τῶν Ἑλευσινίων Μυστηρίων) ἦταν γιὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἓνα σπουδαῖο κέντρο θρησκευτικὸ, στὸ ὁποῖο ἔδωσαν πολὺ μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ἐξἄλλου σ' αὐτὸ εἶχε συναντηθῆ ὁ Φίλιππος ὁ Β' μὲ τὴν Ὀλυμπιάδα γιὰ πρώτη φορὰ. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλοντας θὰ τιμῆσουν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ Ἱερὸ, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ἓνα δικὸ τους μεγάλο Ἱερὸ στὴ βόρεια Ἑλλάδα, τὸ στόλισαν μὲ μεγάλα κτίρια. Οἱ Κάβειροι ποὺ λατρεύονταν ἐκεῖ, προστάτευαν τοὺς ναυτικούς ποὺ ταξίδευαν στὶς ἀγριεὲς θάλασσες τῆς περιοχῆς· ἀκόμη, τὸ Ἱερὸ ἐθεωρεῖτο ἄσυλο, τόπος δηλ. ὅπου, ὅταν κατέφευγαν οἱ καταδικωμένοι, ἦταν ἀνόσιο νὰ τοὺς πειράξῃ ὅποιοῦσδήποτε.

πολιτικῆ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὴν πῶ καθαρὴ ἔκφραση «τῆς πολιτικῆς του γιὰ τὴ γεφύρωση τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ ἠπειρῶν, λαῶν καὶ φυλῶν» τὴν ἔδωσε ὁ γιὸς τοῦ Φιλίππου «στὴν Ὠπι, στὶς ὄχθες τοῦ Τίγρητος». Ἐκεῖ ὕψωσε εὐχὴ στοὺς θεοὺς γιὰ «ὁμόνοια» καὶ «κοινωνία» (φιλία) ὄχι μόνον μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Περσῶν στὸ κράτος του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπικράτηση «ὁμόνοιας, εἰρήνης καὶ φιλίας ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους».

Ἔδειξε ἀνεκτικότητα στὶς θρησκείες καὶ στὶς συνήθειες τῶν λαῶν ποὺ κατέκτησε. Μὲ τὸ σεβασμὸ ποὺ ἐκδήλωνε γιὰ τὸ διοικητικὸ σύστημά τους δημιουργοῦσε κλίμα εὐχάριστο σὲ κάθε χώρα. Ὄργανώνοντας τὴ διοίκηση ἔδινε τὶς μεγάλες θέσεις σὲ Ἕλληνες, ἀλλὰ ἀνέβαζε σὲ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ ὀρισμένους Πέρσες, γιὰτὶ ἐνδιαφερόταν νὰ δημιουργηθῇ μιὰ παράδοση].

Ἰδρυση νέων ἑλληνικῶν πόλεων. Στὰ πῶ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς Περσίας καὶ ἄλλων χωρῶν ἴδρυσε πλῆθος νέες ἑλληνικὲς πόλεις κι ἔδωσε τὴν εὐχέρεια, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀνετα καὶ φυσιολογικά, νὰ ἐγκατασταθῇ μόνιμα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ξένη χώρα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν παντοῦ ἐστῖες ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀνάπτυξη ἐμπορίου. Ἀνοίγοντας τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔφερε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου τὸ μακεδονικὸ νόμισμα, καὶ τὸ ἐμπόριο γνώρισε γιὰ λίγα χρόνια μιὰν ἀνάπτυξη πρωτάκουστη.

Ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἀπὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα τῆς ἐκστρατείας του εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικὸ μέρος. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἔφτασε ὡς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μιλήθηκε ἀπὸ τοὺς διάφορους λαοὺς κι ἐγίνε διεθνὲς ὄργανο στὴν ἔκφραση, τὴ γραπτὴ καὶ τὴν προφορικὴ. Εἶχε ριζώσει πιά, ὅταν χρησιμοποιήθηκε στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνδιαφερόταν γιὰ κάθε πλευρὰ τῆς ζωῆς. Τὸ ταξίδι τοῦ *Νεάρχου* κι ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀποτυπώθηκαν σ' ἓνα εἰδικὸ βιβλίο, «τὸν *Παράπλουον*», ποὺ μόνο λίγα μέρη του ἔχουν διατηρηθῆ σήμερα. Σὲ κάθε νέα περιοχὴ μορφωμένοι ἄνθρωποι, μὲ δική του ἐντολή, μελετοῦσαν τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ὑπέδαφος, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ κλπ. Ὅλες οἱ σχετικὲς μ' αὐτὰ ἐπιστῆμες, ἀκόμη κι ἡ Γεωγραφία κι ἡ Ἐθνογραφία, γνῶρισαν ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ τεράστια ἀνάπτυξη.

Τρεῖς ἐξερευνητικὲς ἀποστολὲς ἔστειλε ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα, γιὰ νὰ βροῦν τὸ θαλάσσιο δρόμο ἀπὸ κεῖ πρὸς τὴν Αἴγυπτο. Ἐνδιαφέρθηκε ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος στὴ Μεσοποταμία, ἔτσι ὥστε νὰ καλλιεργηθοῦν πολλὲς ἀγρονες ἐκτάσεις.

Νέα πνοὴ στὸν Ἑλληνισμό. Πεθαίνοντας τριάντα τριῶν χρονῶν ἄφησε πίσω του ἓναν καινούριο κόσμο. Ἐξασθένησε φυσικὰ ἄρκετὰ τὸν Ἑλληνισμό στὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀποσύροντας μεγάλο ἀριθμὸ ἀνδρῶν γιὰ τὸ στρατό. Τοῦ ἔδωσε ὅμως νέα πνοὴ καὶ πλημμύρισε τὸν κόσμον ὀλόκληρον μὲ τὰ μηνύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔτσι, ὀνομάστηκε στὴν ἱστορία *Μέγας*.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ *Μέγας* Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ἐξαιρετὴ ἀλλὰ ἰδιότυπη φυσιογνωμία. Ὁραῖος, εὐγενής, εὐκολοσυγκίνητος, γενναῖος καὶ ἀποφασιστικὸς, ἀλλὰ ὄνειροπόλος καὶ τρομερὰ ἀνύσυχος στὸν χαρακτήρα.
2. Σὲ δέκα χρόνια κατόρθωσε, καταλύοντας τὸ Περσικὸ κράτος, νὰ φτάσῃ ὡς τὶς Ἰνδίες.
3. Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἄνοιξε τὶς πύλες τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰσοῦ τὸ δρόμον γιὰ τὴ Συρία – Παλαιστίνη – Αἴγυπτο. Ἡ νίκη στὰ Γαυγάμηλα στάθηκε ἡ καταλυτικὴ μάχη γιὰ τὴν Περσία.
4. Ἀμύθητοι θησαυροὶ ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου κι ἔκοψε ἀμέσως καὶ κυκλοφόρησε χρυσὸ νόμισμα.
5. Ἐχτισε πᾶνον ἀπὸ 70 πόλεις, κατασκεύασε λιμάνια, ὀργάνωσε ὀδικὸ δίκτυον. Σεβόταν τὶς συνήθειες, τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ τὴ θρησκεία τῶν ξένων λαῶν.
6. Σκέφτηκε νὰ συνενώσῃ Ἕλληνες καὶ Πέρσες. Ἦθελε τὴν ἐπικράτηση ὁμόνοιας, εἰρήνης καὶ φιλίας μεταξὺ τῶν λαῶν κι ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ αὐτὸ νὰ δώσῃ νέον πολιτιστικὸ σχῆμα στὸν κόσμον.
7. Τὸ ἐκπολιτιστικὸ του ἔργον εἶναι τεράστιον σὲ σημασία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ μεγαλοψυχία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέναντι στὴ μητέρα τοῦ Δαρείου:

«Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος πῆγε τὴν ἄλλη μέρα (στὴ σκηνὴ τῆς βασίλισσας τῶν Περσῶν) μόνο μὲ τὸν Ἡφαιστίωνα ἀπὸ τοὺς ἐταίρους· κι ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση ν' ἀναγνωρίσῃ ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ ἦταν ὁ βασιλιάς, γιὰτὶ φοροῦσαν κι οἱ δυὸ τὸν ἴδιον στολισμὸ· κι ὅτι ἐκείνη πῆγε κοντὰ στὸν Ἡφαιστίωνα καὶ προσκύνησε, γιὰτὶ τῆς φάνηκε ἐπισημότερος ἐκεῖνος. Κι ὅταν ὁ Ἡφαιστίων ὑποχώρησε πίσω καὶ κάποιος ἀπ' ὄσους ἦταν κοντὰ τῆς, τῆς εἶδει τὸν Ἀλέξανδρον, λέγοντας πῶς

αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκεῖνη ντράπηκε γιὰ τὸ λάθος, ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τῆς εἶπε πῶς δὲν εἶχε λαθῆμει, γιατί κι ὁ Ἡφαισίων ἦταν σὰ νὰ ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος...».

Ἀρριανού, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», βιβλ. Α, κεφ. 126 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Ὁ Δαρεῖος ζητᾷ εἰρήνη ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο:

«Ἐνῷ ἀκόμη ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴν πολιορκία τῆς Τύρου ὁ Ἀλέξανδρος, ἔφτασαν πρέσβεις τοῦ Δαρείου γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσουν πῶς ὁ Δαρεῖος πρόσφερε δέκα χιλιάδες τάλαντα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς μητέρας, τῆς γυναίκας καὶ τῶν παιδιῶν του καὶ πῶς δεχόταν ὀλόκληρη ἢ χώρα ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Εὐφράτη ὡς τὴ θάλασσα νὰ ἀνήκη στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ πάρη μάλιστα καὶ τὴν κόρη τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξανδρος γυναίκα του καὶ νὰ εἶναι φίλος καὶ σύμμαχος του.

Κι ὅταν αὐτὰ ἀναγγέλληκαν στὴ συγκέντρωση τῶν ἐταίρων, λένε πῶς ὁ Παρμενίων εἶπε στὸν Ἀλέξανδρο, πῶς ἂν ἦταν ἐκεῖνος θὰ τέλειωνε τὸν πόλεμο μ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους καὶ δὲ θὰ κινδύνευε ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα. Λένε ἀκόμη πῶς ἀποκρίθηκε ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Παρμενίωνα πῶς κι αὐτός, ἂν ἦταν Παρμενίων, θὰ ἐνεργοῦσε ἔτσι, ἐπειδὴ ὅμως ἦταν Ἀλέξανδρος ἀποκρίθηκε στὸ Δαρεῖο πῶς οὔτε χρήματα χρειαζόταν νὰ πάρη ἀπὸ αὐτὸν οὔτε ἓνα μέρος τῆς χώρας αὐτῆς, ἀντὶ νὰ τὴν καταλάβη ὀλόκληρη. Γιατὶ καὶ τὰ χρήματα καὶ ἡ χώρα ὀλόκληρη ἦταν δική του...».

Ἀρριανού, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», βιβλ. Β, κεφ. 25 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

3. Ὁ τύπος τοῦ Ἀλεξάνδρου:

«Βασίλευε δώδεκα χρόνια καὶ ὀχτῶ μῆνες· στὸ σῶμα ἦταν ὠραιότατος κι ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα τοὺς κινδύνους· ἔπαιρνε ἀποφάσεις ἀμέσως κι ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀνδρείος, φιλότιμος, ριψοκίνδυνος καὶ εὐσεβής... κι ἄξιος νὰ ἐνθουσιάζη τὴν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν καὶ νὰ τοὺς γεμίζη ἐλπίδες καλῆς καὶ σπῆς ἐπικίνδυνες περιστάσεις νὰ ἐξαφανίζη τὸ φόβο τους μὲ τὴ ἀφοβία του...».

Ἀρριανού, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», βιβλ. Ζ, κεφ. 28 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

Κεφάλι ἀπὸ ἀσβεστόλιθο. Βρέθηκε στὸ Ἄρρος τῆς Κύπρου μὲς στὸ ἐκεῖ Ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης. Ἀρχές 3ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Συνέπειες του πρόωρου θανάτου του 'Αλεξάνδρου. Ο Μέγας 'Αλέξανδρος, σὲ δέκα χρόνια μέσα, εἶχε ἀπλώσει σὲ τρεῖς ἡπείρους τὸν Ἑλληνισμό. Ἄν ζοῦσε λίγο ἀκόμη, θὰ εἶχε δημιουργήσει τεράστια αὐτοκρατορία. Δεσπόζοντας σ' αὐτὴν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς θὰ εἶχε δώσει ὀλότελα διαφορετικὴ μορφή στὸν κόσμο. Ὅσο κι ἂν τὸ ἔργο τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου στάθηκε ὑπεράνθρωπο, ὁ ἴδιος ἦταν θνητὸς καί, μετὰ τὸ θάνατό του, τὰ πράγματα πῆραν ἄλλο δρόμο ἀπὸ κείνον ποὺ λογάριαζε ὁ ἴδιος νὰ χαράξη. Τὰ σχέδιά του δὲν ὀλοκληρώθηκαν.

Τὸ τεράστιο κράτος του ἦταν δύσκολο νὰ κρατηθῆ γιὰ πολὺ καιρὸ, ἀκόμη κι ἂν ὁ ἴδιος εἶχε ζήσει. Πάντα, ἐξάλλου, εἶναι εὐκολώτερο νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς κάτι παρὰ νὰ τὸ διατηρήσῃ.

'Ἰδρυση ἀνεξάρτητων βασιλείων. Στὴν οἰκογένεια τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου δὲν ὑπῆρχε ἄξιος διάδοχός του κι ὅταν οἱ στρατηγοὶ του μοίρασαν τὸ κράτος του μεταξύ τους, διάλυσαν τὴν ἐνότητά του, ἰδρύοντας ἀνεξάρτητα βασιλεία ὁ καθένας. Στὰ κράτη αὐτὰ διατηρήθηκε κι ἄνθισε, γιὰ τρεῖς αἰῶνες ἀκόμη, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Ὅμως, τὸ κέντρο τοῦ βάρους δὲ βρισκόταν πιά στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὰ δικά της πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ δῶρα δημιουργήθηκαν σ' ἄλλους τόπους νέες πολυάνθρωπες πόλεις, ποὺ πρόκοψαν καὶ ἔγραψαν δική τους ἀξιόλογη ἱστορία.

'Ελληνιστικὴ περίοδος (323-31 π.Χ.). Ἡ περίοδος, ἀπὸ τὸ 323 ποὺ πέθανε ὁ Μ. 'Αλέξανδρος, ὡς τὸ 31 π.Χ. ποὺ ἡ Ρώμη κυριάρχησε σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο, ὀνομάζεται Ἑλληνιστικὴ, γιὰτὶ χαρακτηριστικὸ της εἶναι ἡ διάδοση κι ἡ καλλιέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

'Εκατὸν ἐξήντα νέες ἑλληνικὲς πόλεις ἰδρύθηκαν ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ 'Αλεξάνδρου στὴν Ἀσία καὶ πολλὲς ἄλλες στὴν Αἴγυπτο.

'Αλληλοσπαραγμὸς στὴν Ἑλλάδα. Στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἡ διαμάχη μεταξύ τῶν πόλεων. Μιὰ τελευταία προσπάθεια μερικῶν νὰ ἐνωθοῦν σὲ συνασπισμούς, δὲν καρποφόρησε, γιὰτὶ ὑπῆρχε πάντα, τὸ ἴδιο ἔντονη, ἢ παλιὰ ἐγωιστικὴ νοοτροπία. Ἄνετα ἔτσι, ὅταν ἔκαμε τὴν ἐπίθεσή της ἡ Ρώμη, κατόρθωσε σὲ λίγο διάστημα νὰ πάρῃ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα στὴν κυριαρχία της.

Οἱ διαμάχες στὰ ἑλληνιστικὰ βασιλεία. Στὰ κράτη τῶν διαδόχων τοῦ 'Αλεξάνδρου, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Αἴγυπτο, θριάμβευσε κι ἐκεῖ ἡ αἰώνια ἀδυναμία τῆς φυλῆς. Ἡ διαμάχη μεταξύ τους, ὁ ἐγωισμὸς κι ἡ ἐπιθυμία νὰ εἶναι πρῶτο τὸ καθένα ὁδήγησαν σὲ αἰματηροὺς πολέμους μεταξύ τους κι ἔφεραν σιγὰ-σιγὰ τὴν κατὰπτωσή τους. Ἐτσι, ἕνα-ἕνα τὰ ἀνθηρὰ ἑλληνιστικὰ βασιλεία ξέπεσαν, κι εὐκολὴ πιά λεία πέρασαν κι αὐτὰ στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία.

'Ανθηση τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης. Ἐνῶ στὰ γράμματα ἡ κίνηση δὲν εἶναι ἰδιαίτερα δημιουργικὴ, ἢ ἑλληνικὴ τέχνη, κυρίως στὶς πόλεις τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ καὶ λιγότερο στὴν Ἀθήνα, δίνει καὶ πάλι νέα ἐξοχα δείγματα τῆς δημιουργικότητάς της σὲ ἄλλο ὅπως πνεύμα πλέον.

Α'. Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ ἀντίδραση τῶν ἐλληνικῶν πόλεων στοὺς Μακεδόνες. Στὴν Ἑλλάδα, κατασπαράχθηκαν καὶ πάλι οἱ πόλεις στὴν προσπάθειά τους νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν τυραννικὴ γιὰ τὴ νοστορπία τους μακεδονικὴ κυριαρχία, ὅταν ἔλειψε ὁ φόβος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Συντριβὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Νοσταλγοὶ τῆς παλαιᾶς τους δόξας οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μείνουν ἡσυχοί. Πιστεύοντας ὅτι θὰ μπορούσαν καὶ πάλι νὰ κυριαρχήσουν στὶς θάλασσες, πού τώρα τὶς ὄριζαν τὰ μακεδονικὰ καράβια, θέλησαν νὰ ξαναπάρουν στὸν Ἑλλήσποντο θέσεις πού τὶς εἶχαν χάσει μετὰ τὴ μάχη στῆ Χαιρώνεια. Ἀποτελέσμα ἦταν νὰ νικηθοῦν στὴν Ἄβυδο καὶ κατόπιν, στὰ νότια τῆς Ἀμοργοῦ, νὰ συντριφτῆ ὀριστικὰ ὁ στόλος τους. *Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα ἡ ναυτικὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας χάθηκε γιὰ πάντα, μὲ φοβερὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία της.*

Λαμιακὸς πόλεμος (322 π.Χ.). Καὶ πάλι δὲν κατάλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι πῶς δὲ μπορούσαν πιά νὰ ὀρίζουν τὴν ἱστορικὴ μοῖρα τῆς Ἑλλάδας, γιὰτὶ οἱ καιροὶ εἶχαν ἀλλάξει. Μὲ ὑποκινητὴ τὸ ρήτορα Ὑπερεΐδη, μόλις μαθεύτηκε ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πῆγαν μὲ τὸ στρατὸ πού εἶχαν κρυφὰ προετοιμάσει καὶ κατέλαβαν τὶς Θερμοπύλες, τὸ 322. Ὁ Ἀντίπατρος, ὁ διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, κατέβηκε ἐναντίον τους, κι ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις του δὲν ἦταν ἀρκετές, κλειστὴκε στῆς Λαμίας τὰ τείχη (γι' αὐτὸ ὁ πόλεμος ὀνομάστηκε Λαμιακός). Ἐκεῖ τὸν πολιορκήσαν οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Αἰτωλῶν κ.ἄ. Ταυτόχρονα, ἄλλοι Μακεδόνες στρατηγοὶ ἀπὸ τὴν Ἀσία ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ἀντίπατρο καὶ σὲ μάχη, στὴν Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας, νικῆθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι πέρα γιὰ πέρα.

Μεγάλο κεφάλι Διονύσου, στεφανωμένου μετὰ ταινία πού διακρίνεται στὸ μέτωπό του. Πιστεύεται πῶς ἀνήκει στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφοὺς, ὅπου παριστανόταν ὁ Διόνυσος μετὰ τὴν ἀκολουθία του. Μεγαλόπνοο ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσ. εἰο Δελφῶν.

Ἀντίποινα τῶν Μακεδόνων στίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας. Τοὺς Αἰτωλοὺς, ποὺ ἔφυγαν γρήγορα γιὰ τὰ μακρινὰ βουνά τους, δὲ μπόρεσε νὰ τοὺς κυνηγήσῃ ὁ Ἀντίπατρος. Τὴν Ἀθήνα ὅμως τὴν τιμώρησε παραδειγματικά. Ἄλλαξε τὸ πολίτευμα, ζήτησε πολεμικὴ ἀποζημίωση, τῆς ἀφαίρεσε τὴ Σάμο, καὶ ὑποχρέωσε, τέλος, τοὺς Ἀθηναίους νὰ δεχτοῦν μακεδονικὴ φρουρά. Ὁ ρήτορας καὶ πολιτικὸς Ὑπερίδης, ὁ μεγάλος ἐχθρὸς τῶν Μακεδόνων, βρῆκε οἰκτρὸ θάνατο κι ὁ *Δημοσθένης* ἦπτε δηλητήριο, γιὰ νὰ μὴν πῆση στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν, ποὺ τὸν καταδίωξαν ὡς τὸν Πόρο.

Ὁ Ἀντίπατρος, προχωρώντας στὴν Πελοπόννησο, τοποθέτησε σὲ πολλὰς πόλεις ὡς ἄρχοντες φίλους τῶν Μακεδόνων. Ὅταν ὅμως πέθανε, χωρὶς νὰ ὀρίσῃ διάδοχό του τὸ γιό του *Κάσσανδρο*, νέα διαμάχη ξεσηκώθηκε στὴν Ἑλλάδα ἀνάμεσα στὸν *Κάσσανδρο* καὶ στὸν *Πολυσπέρχοντα*, τὸν ἀντίπαλό του (σ' αὐτὴν καὶ οἱ δύο τους παρέσυραν καὶ τίς ἑλληνικὰς πόλεις – ὁ *Κάσσανδρος* διόρισε κυβερνήτη στὴν Ἀθήνα τὸν *Δημήτριον Φαληρέα*, φιλόσοφο καὶ ρήτορα).

2. ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

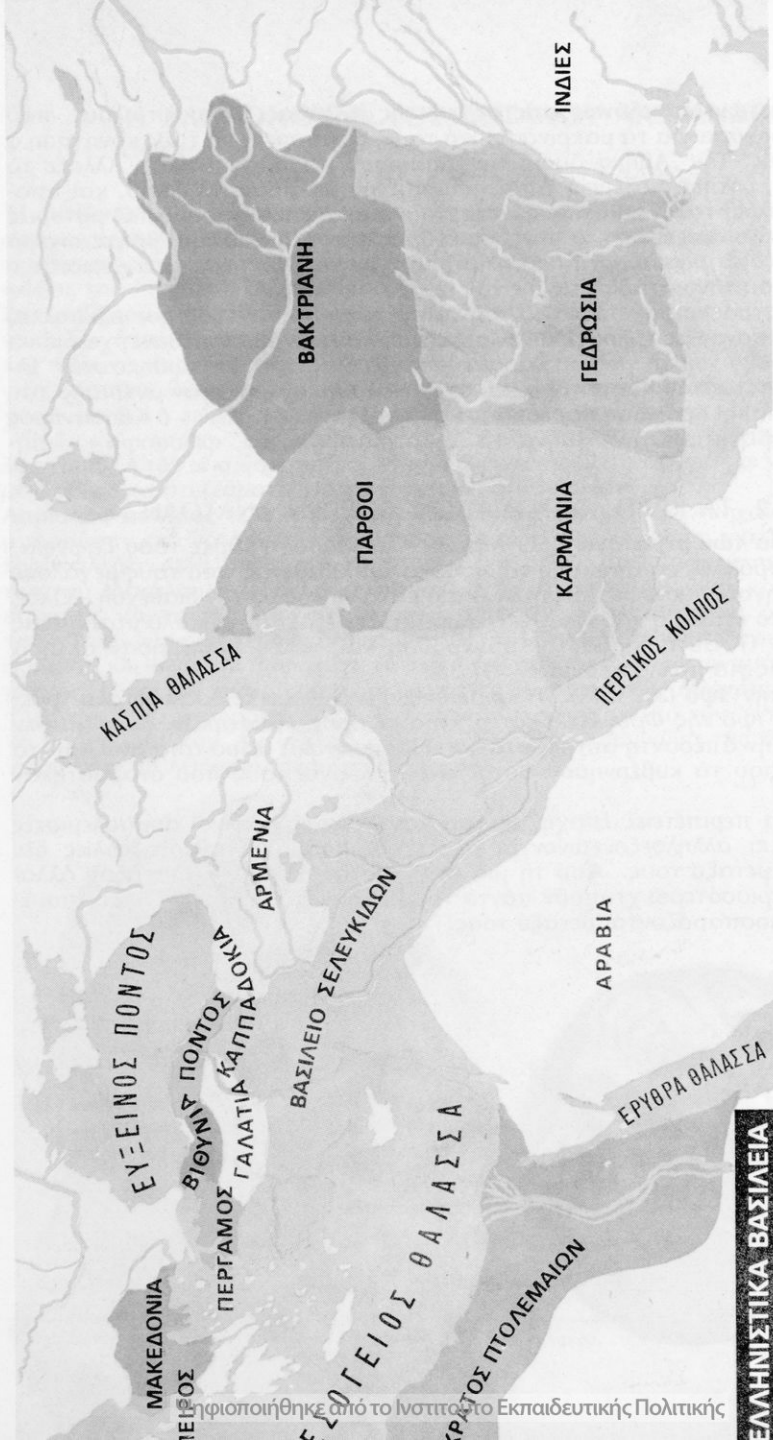
Ἡ ἀντιζηλία τῶν στρατηγῶν. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος χάθηκε τόσο ξαφνικά, ὥστε δὲν πρόλαβε νὰ ὑποδείξῃ τὸ διάδοχό του. Καθένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους του στρατηγοὺς πίστεψε πὺς ἦταν ὁ πιὸ κατάλληλος νὰ τὸν διαδεχθῇ. Ὅλοι, γεμάτοι ἀπὸ ἐγωισμό καὶ φιλαρχία, μοιραῖα, δὲν ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Γι' αὐτό, ἦρθαν σὲ σύγκρουση καὶ, τέλος, πολέμησαν σκληρὰ μεταξύ τους γιὰ πολλὰ χρόνια.

Ἡ μάχη στὴν Ἴψο (301 π.Χ.). Ἡ κρισιμότερη μάχη ποὺ ἔδωσαν μεταξύ τους, ἐγίνε στὴν *Ἴψο τῆς Φρυγίας*. Ὑστερ' ἀπὸ αὐτὴν μοιράστηκαν, ὅσοι ἔμειναν στὴ ζωὴ, τὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία κι ἴδρυσαν μιὰ σειρά ἀπὸ ἀνεξάρτητα βασίλεια, ποὺ τὰ κυβέρνησαν αὐτοὶ κι οἱ διάδοχοί τους ποὺ ὀνομάστηκαν *Ἐπίγονοι*.

Στὴ γεμάτη περιπέτειες ἐποχῇ, ἀπορεῖ κανεὶς γιατί χθεσινὸι συμπολεμιστὲς παλεύουν κι ἀλληλοεξοντώνονται σὲ τέτοιο βαθμό. Σταθερὲς φιλίες δὲν ὑπάρχουν μεταξύ τους. Ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη οἱ παρατάξεις ἀλλάζουν, οἱ περισσότεροι χτυποῦν πάντα τὸν πιὸ δυνατό κι ὕστερα ὅσοι ἀπομένουν ἀλληλοσπαράζονται μεταξύ τους.

Νόμισμα μὲ τὸ κεφάλι τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

[**Οι δυναμικοί άρχηγοί.** Στους έξοντωτικούς αυτούς αγώνες πήραν μέρος οί δυνατότεροι και οί πιό άξιοι από τους στρατηγούς του Άλεξάνδρου: ό Άντίγονος, ό γίός του Δημήτριος ό Πολιορκητής, που τά κατακτητικά βήματά του τόν έφεραν ως την Άθήνα, τó 307 π.Χ. (Ή άπελπισμένη πόλη του παραδόθηκε άναγνωρίζοντας ως έλευθερωτή αυτόν και τόν πατέρα του από τή μισητή μακεδονική κυριαρχία. Άργότερα, ίδρυσε τήν πόλη Δημητριάδα στη Θεσσαλία. Με τics άπέραντές του ίκανότητες κατόρθωσε νά κρατήσει για 7 χρόνια τó βασιλικό σκήπτρο τής Μακεδονίας (294-287) και νά γίνη γενάρχης τής νέας βασιλικής τής δυναστείας). Μεγάλο ρόλο έπαιξαν και ό Πτολεμαίος ό Α΄, ό Σέλευκος, ό Λυσίμαχος, ό Εύμένης, ό Αντίπατρος, ό Περδίκας κι ό Κάσσανδρος].

Τά έλληνιστικά βασίλεια. Ύστερα από τή μάχη στην Ίψό, έλειψε ό πιό δυναμικός από τους Διαδόχους, ό Άντίγονος, κι ή αυτοκρατορία του Μεγάλου Άλεξάνδρου διαμελίσθηκε σά παρακάτω κράτη:

1. Τό βασίλειο τής Αιγύπτου. Πρώτος του βασιλιάς ό Πτολεμαίος ό Α΄.
2. Τό βασίλειο τής Συρίας που τó κυβέρνησε ή οικογένεια τών Σελευκιδών. Ίδρυτής του ύπήρξε ό Σέλευκος.
3. Τό βασίλειο τής Περγάμου.
4. Τό βασίλειο τής Μακεδονίας.
5. Τό βασίλειο τής Θράκης. Ίδρυτής του ήταν ό Λυσίμαχος.

[**Τά «έθνικά» κράτη.** Όρισμένες άλλες περιοχές έμειναν έξω άπ' αυτά τά βασίλεια και έγιναν έθνικά κράτη (με ντόπιους δηλαδή άρχηγούς: ή Άρμενία, ό Πόντος, ή Βιθυνία, ή Καππαδοκία κ.ά.). Και σ' αυτά εισχώρησε και επέδρασε ό έλληνικός πολιτισμός.

Στά έλληνιστικά βασίλεια, έξω από τήν Έλλάδα, τics τύχες τών κρατών τics κατευθύνουν οί Έλληνες βασιλείς που κυβερνοούν. Ύπήκοοί τους είναι λιγοί Έλληνες και τó πληθος τών ντόπιων κατοίκων].

Οί Διαδόχοι συνεχίζουν τήν πολιτική του Άλεξάνδρου. Οί Διαδόχοι σεβάστηκαν τics συνήθειες και τή θρησκεία τών ξένων λαών, κι όσον καιρό διατηρήθηκαν στη ζωή τά βασίλεια τους ό λιγοστός έλληνικός πληθυσμός που τά κατοικούσε, κατεύθυνε τή ζωή του τόπου και διαπότιζε με τó πνεύμα, τή θρησκεία, τics συνήθειες και τόν πολιτισμό του γενικότερα τους κατοίκους.

Διάδοση του έλληνικού πολιτισμού. Έτσι, για τρεις αιώνες τó μεγαλύτερο μέρος του κόσμου συνέχιζε τήν έλληνική παράδοση και έγγραφε έλληνική ιστορία. Πρέπει, μόνο, νά σημειωθή πως ή γνωριμία τών Έλλήνων με τήν Άνατολή έδωσε τήν ευκαιρία ν' άπλωθούν άφάνταστα τά σύνορα του Έλληνισμού κι ό πολιτισμός τους νά διαδοθή στους ξένους λαούς, έγινε όμοιος άφορμή, σέ πολλές όψεις τής ζωής, νά επηρεαστούν κι οί Έλληνες από τους ξένους, νά πάρουν άρκετές τους συνήθειες, κι ή άλλοτινή λιτή και καθαρά πνευματική μορφή τής ζωής νά χαθί.

[3. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ

Μετατόπιση του κέντρου του βάρους του πολιτισμού από τήν κυρίως Έλλάδα. Βαθιά άνασταύωση με άπρόβλεπτες συνέπειες δημιουργήθηκε στη διάρκεια τής Έλληνιστικής περιόδου. Τό κέντρο του βάρους του Έλληνισμού μετατοπίστηκε, και από τήν κυρίως Έλλάδα βρέθηκε σά νέα μεγάλα βασίλεια τών Διαδόχων. Ή Έλλάδα έγινε μιá έπαρχία, χωρίς ιδιαίτερη σημασία, όπου οί άνθρωποι που άπόμειναν, στη μεγάλη πλειονότητα, φυτοζωούσαν

κυριολεκτικά. Μόνον ή 'Αθήνα έξακολούθησε νά είναι μεγάλο πνευματικό κέντρο. 'Η οίκονομία της όμως είχε έκμηδενισθή. 'Η Σπάρτη βασανίζόταν από όδυνηρά κοινωνικά προβλήματα. Πολιτικό ρόλο έπαιξαν μονάχα οί δύο συμπολιτείες: ή άρχαϊκή και ή αίτωλική.

'Η πόλη-κράτος εξαφανίζεται. 'Απόλυτες μοναρχίες. Ούσιαστική άλλαγή σημειώθηκε από πολιτική και κοινωνική άποψη. Οί παλαιές πόλεις-κράτη τής 'Ελλάδας, τό χαρακτηριστικό σχήμα τών προηγούμενων αιώνων, έχασαν τή σημασία τους και δέ μπορούσαν πια νά συγκρατήσουν τούς κατοίκους των. Στήν 'Ανατολή δημιουργήθηκαν, στόν τύπο τών παλαιών ανατολικών αυτοκρατοριών, μεγάλα κράτη, με πολυάνθρωπες πόλεις. Οί βασιλείς αυτών τών έλληνιστικών κρατών ήταν οί κατακτητές και οί λαοί που κυβερνούσαν ύπηρξαν διάφοροι.

Πολίτευμα. Τό μόνο πολιτικό σύστημα που ήταν δυνατόν νά ύπάρξη ήταν ή άπόλυτη μοναρχία. Οί βασιλείς αποφάσιζαν μόνοι τους για τά πάντα, έχοντας μερικούς συμβούλους κοντά τους. 'Απαιτούσαν πειθαρχία από τούς υπηκόους των και περιστοιχίζονταν από πλήθος μισθοφόρων - άλλο φαινόμενο τής έποχής και αυτό - για τήν ασφάλειά τους. Είχαν άκόμη κοντά τους και άλλους άξιωματούς και άνώτερους ύπαλλήλους για τή διοίκηση τών έπαρχιών και για τίς άλλες πολύπλοκες άνάγκες τών μεγάλων κρατών τους. 'Η διοικητική μηχανή ήταν όλιγάριθμη - μόνο ή Πέργαμος είχε σημαντική γραφειοκρατία.

Συνήθως, βασιλείς, άξιωματούχοι και μισθοφόροι ήταν 'Ελληνες. 'Αποτελούσαν όμως μειονότητα μες στούς ξένους εκείνους χώρους με τό πλήθος τών ίθαγενών, που είχαν στήν έξουσία τους. 'Η δύναμη τών βασιλέων αύξαινεί από τή λατρεία που τούς άπονέμουν οί ύπήκοοί τους. Αυτό γινόταν πάντοτε στήν 'Ανατολή έξάλλου. (Οί 'Ελληνες λάτρευαν παλαιότερα μόνο τούς ήρωες ή τούς ένδοξους νεκρούς).

'Αγαλμα μικρού άγοριού που σφίγγει με τό άριστερό του χέρι μιá χήνα, που βρίσκειται πάνω σέ ένα μικρό κίονα πλάι του. Τό χαριτωμένο παιδικό πρόσωπο, που τό φωτίζει ένα έλαφρό χαμόγελο, συνταιριάζεται με τήν πολύ φυσική άπόδοση του άκανόνιστου παιδικού σώματος, που έχει πεταχτή κοιλιά, στενούς ώμους και λεπτά χέρια. 'Ισως πρόκειται για τόν 'Ιανίσκο, τό γιό του 'Ασκληπιού. Βρέθηκε στό Πολύδροσο του Παρνασσού (τήν άρχαία Λίλεια). Έργο του 3ου π.Χ. αί. Έθνικό 'Αρχαιολογικό Μουσείο.

‘Ο τύπος του πολίτη χάνεται. ‘Αναδίπλωση του ατόμου στον εαυτό του. ‘Ο τύπος του παλαιού πολίτη μιὰς συγκεκριμένης πόλης εξαφανίζεται. Οί ‘Ελληνες στην ουσία χάνονται ψυχικά και πολιτικά μές στα μεγάλα κοσμοπολιτικά κέντρα. Τò άπολυταρχικό καθεστώς, που κυριαρχεί στα νέα κράτη όπου ζούν, δέν τους δίνει την εύκαιρία, όπως άλλοτε, να άναμιγνύονται στα κοινά, να είναι έπομένως συνειδητοί πολίτες. ‘Από υπεύθυνα άτομα που ήταν άλλοτε, μεταβάλλονται τώρα σε άσημαντες μονάδες, που δέν παίζουν κανένα ρόλο στην πολιτική ζωή. ‘Ετσι, τò άτομο νιώθει άσφυκτικά και λυτρώνεται μόνο όταν αναδιπλωθή στον εαυτό του· γι’ αυτό και οί έπιθυμίες του περιορίζονται πιά στην στενά προσωπική του εύτυχία και άπόλαυση.

‘Ο υπεύθυνος άνθρωπος που είχε άναδείξει ή ελληνική πόλη-κράτος χάνεται μές στην ανθρώπινη μάζα των ελληνιστικών μεγαλουπόλεων.

Οί βασιλιάδες θεωρούνται κύριοι όλης τής γής του κράτους των. Γι’ αυτό οί υπήκοοί τους καλλιεργούν τή γή και τους δίνουν ένα μέρος των προϊόντων, που μερικές φορές μπορεί να φτάση στο μισό τής συγκομιδής. Στην Αίγυπτο, από παλαιά παράδοση, ο βασιλιάς επιβλέπει από πολύ κοντά την καλλιέργεια· συγκεντρώνει τò σιτάρι που τού φέρνουν στις μεγάλες άποθήκες του και φροντίζει για την έξαγωγή του. Δημιουργεί εκείνος διάφορα μονοπώλια (λαδιού π.χ.), που τὰ έκμεταλλεύεται ο ίδιος. ‘Ελέγχει επίσης τὰ έργαστήρια όπου ύφαινον λινά ύφάσματα.

Πραγματική επανάσταση παρατηρείται στην οικονομική ζωή.

‘Ενιαίο νόμισμα στις συναλλαγές. ‘Ανταλλαγές προϊόντων. Τώρα, δέν κυκλοφορούν πιά πολλά έθνικά νομίσματα, αλλά μόνο τὰ χρυσά ελληνικά, γεγονός που διευκολύνει τις συναλλαγές, στις όποίες έγκαινιαίζονται νέοι τρόποι.

Τραπεζίτες με άνταποκριτές. ‘Επιταγές. Εισάγεται ο τραπεζικός θεσμός και οί τραπεζίτες έχουν τώρα και άνταποκριτές σε διάφορες περιοχές μακρινές και άρχίζουν να πληρώνουν με έπιταγές. Αύξάνονται πολύ επίσης οί διάφορες ανταλλαγές μεταξύ των ελληνιστικών βασιλείων. ‘Η Αίγυπτος πουλάει σιτάρι, από την ‘Ελλάδα αγοράζουν λάδι και κρασί. ‘Από τις μακρινές χώρες, την ‘Ινδία, την Κεντρική ‘Ασία, από την ‘Αραβία και την ‘Αφρική οί έμποροι φέρνουν προϊόντα πολυτελείας: μπαχαρικά, άρώματα, μεταξωτά, ελεφαντόδοντο. Φέρνουν άκόμη και δούλους που ή άρχουσα τάξη στις μεγαλουπόλεις τους ζητάει.

Νέες καλλιέργειες. Στις εύφορες χώρες τής ‘Ανατολής εφαρμόζονται νέες καλλιέργειες και άνθει ή γεωργία και ή κτηνοτροφία. Νέοι χώροι άνοιξαν για τò έμπόριο, που σημειώνει πραγματικά τεράστια ανάπτυξη.

‘Εμπορική ναυτιλία. Οί νέες γνώσεις που άποκτήθηκαν στη γεωγραφία (γίνονται χάρτες), στη ναυσιπλοΐα, στην κατασκευή λιμανιών, φάρων και έγχειοβελτιωτικών έργων εύνοούν την έμπορική ναυτιλία. ‘Εξάλλου, τὰ καρβάνια στην Ξηρά φτάνουν ως την ‘Απω ‘Ανατολή. Για πρώτη φορά οί ‘Ελληνες αντιμετωπίζουν άνάγκες που δημιουργούνται από τή ναυσιπλοΐα στα μεγάλα ποτάμια (στον Τίγρη, στον Εύφρατη, στο Νείλο) κι όργανώνουν ναυτικές υπηρεσίες για τὰ καράβια.

Νέες πρώτες ύλες. ‘Από τις διάφορες νέες χώρες, όπου έφτασε στην έκστρατεία του ο Μ. ‘Αλέξανδρος, άγνωστες πρώτες ύλες γίνονται γνωστές και φτάνουν τώρα παντού, χάρη στο έμπόριο, επηρεάζοντας τò χαρακτήρα τής βιομηχανίας.

Οί ‘Ελληνες προνομιούχοι στις μεγαλουπόλεις. Με τις νέες οικονομικές συνθήκες που επικράτησαν, οί έμποροι, οί τραπεζίτες κι όλοι όσοι άνάπτυξαν με-

γάλες δραστηριότητες, σχηματίζουν τεράστιες περιουσίες. Αυτοί, όπως και οι βασιλικοί υπάλληλοι, αποτελούν μια νέα αστική τάξη, δραστήρια και πλούσια – είναι όλοι Έλληνες. Αυτό υπήρξαν ή προνομιούχος τάξη στις νέες πόλεις. **‘Ο πλούς κόσμος στις πόλεις και οι μικροκαλλιεργητές υποφέρουν.** Υπάρχουν όμως και οι μεγάλες μάζες των ανθρώπων στις πόλεις (όπου συγκεντρώθηκαν με την αστυφιλία που αναπτύχθηκε), που περνούν δύσκολα: οι εργάτες που ζούν από το μικρό τους ήμερομίσθιο. Δυσχεραινόμενοι είναι επίσης και οι μικροκαλλιεργητές που μεγάλο μέρος της συγκομιδής τους είναι υποχρεωμένοι να το δίνουν στο βασιλιά].

[4. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΕΙΣ

Χαρακτήρας των νέων πόλεων. Οι νέες πόλεις που δημιουργήθηκαν στην Έλληνιστική περίοδο δεν είναι πια πόλεις-κράτη, αλλά μεγάλα κέντρα εμπορικών και κάποτε πνευματικών. Σπουδαίες υπήρξαν ή Αντιόχεια, ή Πέργαμος, ή Λαοδικεία, ή Σελεύκεια στον Τίγρη. Όλες όμως τις ξεπέρασε ή Αλεξάνδρεια. Καθώς οι πόλεις αυτές κτίσθηκαν εξαρχής σε χώρους ακατοίκητους, είχαν το μεγάλο προνόμιο να έχουν οργανωμένο πολεοδομικό σύστημα: φαρδιούς ίσιους δρόμους, κανονικά ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα, πλατείες, κεντρικές αρτηρίες που διασταυρώνονται και καταλήγουν στις πύλες των πόλεων, προσανατολισμένες στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Στο κέντρο των πόλεων υπάρχει ή Αγορά με στοές ολόγυρα, οι ναοί και διάφορα κτίρια για όμαδικές συγκεντρώσεις: θέατρα, ωδεία, γυμνάσια, παλαίστρες, λουτρά και στάδια.

Αντιόχεια. Ήταν ή πρωτεύουσα των Σελευκιδών· ιδρύθηκε στις όχθες του Ορόντη, γύρω στα 300 π.Χ., για 10.000 άποίκους Μακεδόνες. Στο τέλος της Έλληνιστικής περιόδου είχε τουλάχιστον 300.000 κατοίκους (Έλληνες από διάφορες πόλεις, Σύρους και Ισραηλίτες).

Πέργαμος. Το περγαμηνό κράτος ιδρύθηκε σε μια πλούσια γεωργική περιοχή και γνώρισε ευμάρεια και πλούτο. Είχε καλή διοίκηση. Ξεχώρισε πολύ για την καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση που δημιούργησε. Η νίκη των Περγαμηνών έναντιον μιας άγριας φυλής, των Γαλατών, στον 3ο αιώνα π.Χ., τους γέμισε πνοή και περηφάνια. Οι βασιλείς της Περγάμου, καθώς στην Έλληνιστική εποχή χάνεται το μέτρο, και ή εύκολη ρητορεία κι ό έγωισμός καλλιεργούνται

Τετράδραχμο με παράσταση του Αντιόχου του Α'. Νομισματική Συλλογή Αθηνών.

καί προβάλλονται, είδαν τὴ νίκη τους ἰσάξια μὲ τῶν Ἀθηναίων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ποὺ εἶχαν νικήσει καὶ ἐκδίωξει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς Πέρσες. Γι' αὐτὸ καὶ θεώρησαν πνευματικὴ τους μητρόπολη τὴν Ἀθήνα, τῆς πρόσφεραν πολλὰ ἀφιερώματα καὶ ἴδρυσαν κτίρια στὸ χῶρο τῆς (Στοᾶς Ἀττάλου καὶ Εὐμένους).

Ἡ αρχιτεκτονικὴ στῆν Πέργαμο σημείωσε ἀκμὴ καὶ δημιουργήθηκαν ἀξιόλογα κτίρια. Ἡ πόλη ἀπλωνόταν στὶς πλαγιές ἐνὸς λόφου, ὕψους 335 μ. Στὴν ἀκρόπολη πάνω ὑπῆρχε τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο κι ὁ περίφημος βωμὸς τοῦ Διός. Ἡ Πέργαμος ὑπῆρξε σπουδαιότατο κέντρο πολιτισμοῦ. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς πιστεύεται ὅτι περιλάμβανε 400.000 βιβλία. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῆς εὐρέσης γραφικῆς ὕλης, ὅταν ἄρχισαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου (ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Λαγιδῶν, ἀπόγονοι δηλαδὴ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Πτολεμαίου τοῦ Λάγου) νὰ ἐμποδίζουν τὶς ἐξαγωγὲς παπύρου, κατέφυγε σὲ ἄλλη λύση καὶ ἄρχισε νὰ χρησιμοποιῶι τὴν περγαμινὴ (μεμβράνη ἀπὸ τὸ ἔμβρυο τῆς κατσίκας).

Ἡ γλυπτικὴ ποὺ ἀναπτύχθηκε στὸ χῶρο τῆς Περγάμου εἶναι ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου. Οἱ Περγαμῆνοὶ πρῶτοι σκέφθηκαν νὰ συγκροτήσουν Μουσεῖο, νὰ συγκεντρώσουν δηλαδὴ ἔργα τέχνης παλαιότερα. Διαθέτοντας μάλιστα ἀφθονα χρήματα, μὲ τὸν πλοῦτο ποὺ εἶχαν, ἀγόραζαν πολλὰ καλλιτεχνήματα. Ἐνα ἀπὸ τὰ θαυμαστότερα μνημεῖα τῆς Περγάμου εἶναι ὁ μεγάλος βωμὸς τοῦ Διός, μεγάλο κτίριο σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο, μὲ μνημειώδη κλίμακα στῆ μία πλευρὰ ποὺ ὀδηγεῖ σὲ τὰράτσα ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ κιονοστοιχία ὀλόγυρα. Ἐξωτερικὰ, στῆ βάση του ἔχει μεγάλη ζωφόρο, ὅπου ἐργάστηκαν μὲ μεγάλη ἐπιτυχία πολλοὶ καλλιτέχνες, γιὰ νὰ παραστήσουν ἀνάγλυφη τὴ Γιγαντομαχία.

Ἀλεξάνδρεια. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη ἑλληνιστικὴ πόλη, ἡ πρωτεύουσα τῶν Λαγιδῶν. Πολὺ σύντομα ὁ πληθυσμὸς τῆς ξεπέρασε τὶς 500.000 ψυχές. Οἱ

Ἀποψη τῆς Στοᾶς Ἀττάλου, ἀναστηλωμένης σήμερα. Κλείνει τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ χῶρου τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐμπρὸς τῆς – δεξιὰ στῆ φωτογραφία –, διακρίνεται ἡ ὁδὸς τῶν Παναθηναίων, ὁ δρόμος δηλαδὴ, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ πομπὴ τὴν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς στῆν Ἀθήνα, γιὰ νὰ καταλήξει στῆν Ἀκρόπολη ποὺ φαίνεται στὸ βάθος δεξιὰ.

Προσφωτισμένη ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης

Ἕλληνες (πολλοὶ Μακεδόνες) ἦταν ἐδῶ ἢ προνομιοῦχος μειονότητα. Ὑπῆρχε ἄρκετὰ σημαντικὴ ἰουδαϊκὴ κοινότητα. Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ντόπιους καὶ ξένους ποὺ ἔχουν ἔρθει ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ ποὺ ἐξελληνίζονται μὲ τὸν καιρὸ.

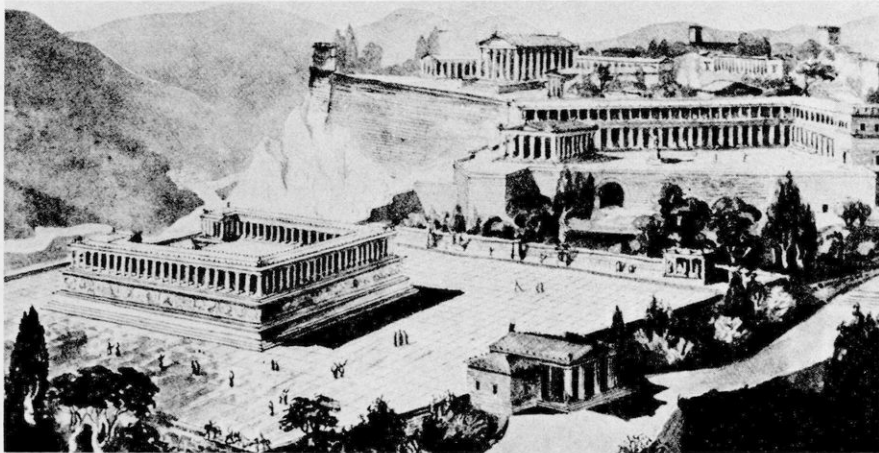
Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦταν πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ πρωτεύουσα τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Λαγιδῶν, ἀλλὰ καὶ βιομηχανικὴ πόλη μὲ πληθὸς ἐργαστήρια γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ παπύρου, τῶν πολυτίμων λίθων κ.ἀ. εἰδῶν. Κυρίως ἦταν ναυτικὴ πόλη. Ἰδρυμένη στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου εἶχε θαυμάσιο λιμάνι ποὺ τὸ προστάτευε ἡ νησίδα Φάρος – μὲ τὸν περίφημο φάρο τῆς, ποὺ φώτιζε σὲ ἀπόσταση 50 χιλιομέτρων, καὶ τὸν θεωροῦσαν ἓνα ἀπὸ τὰ ἐφτὰ θαύματα τοῦ κόσμου (ὑψὸς 110 μ.), πρόσφερε σπουδαία βοήθεια στοὺς ναυτικούς.

Στὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας ἔφταναν ξυλεια, μέταλλα, μαλλί, κρασί, λάδι· ἀπὸ κεῖ ἐξάγονταν σιτάρι, πάπυρος, ὅλα τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ κεῖ, τέλος, ἔφευγαν καὶ τὰ ἐμπορεύματα ποὺ ἔφταναν ὡς τὸ λιμάνι, ἀπὸ χώρες τῆς Ἀφρικής, ἀπὸ τὴν Ἰνδία, τὴν Ἀραβία καὶ διάφορες πόλεις τῆς Μεσογείου.

Τὸ μεγαλύτερο πολιτιστικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου ἀναδείχθηκε τὸ Μουσεῖο τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὅπου εἰδικοί ἐπιστήμονες μὲ ἐξοδα τῶν βασιλείων, εἶχαν στὴ διάθεσή τους ὅλα τὰ μέσα γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἡ Βιβλιοθήκη, παράρτημα τοῦ Μουσείου, ὑπολογίζεται ὅτι εἶχε 700.000 βιβλία. Φιλολογοὶ μελετοῦσαν ἐκεῖ καὶ σχολίαζαν τοὺς παλαιότερους συγγραφείς. Στὴ δική τους ἐργασία ὀφείλει πολλὰ ὁ πολιτισμένος κόσμος σήμερα.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξε σπουδαῖο κέντρο καλλιτεχνικὸ καὶ πνευματικὸ. Στὸ Μουσεῖο ἔρχονταν νὰ σπουδάσουν φοιτητὲς ἀπὸ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμον – λέγεται πῶς ἔφτασαν κάποτε τὸν ἀριθμὸ τῶν 15.000].

Ἡ ἀκρόπολις τῆς Περγάμου. Προσεῖτε πῶς τὰ κτίρια ποὺ ὑπάρχουν καταλαμβάνουν τρία ἐπίπεδα (ἀνδρᾶ). Ἀριστερά, ὁ μεγάλος βωμὸς τοῦ Διὸς, σὲ σχῆμα Π, ποὺ εἶναι ὁλόκληρο κτίριο, μὲ μεγάλη μνημειακὴ κλίμακα καὶ ἐξαιρετὴ γλυπτὴ διακόσμηση, ἐξωτερικὰ, κάτω ἀπὸ τὴν κιονοστοιχία, καὶ ἐσωτερικὰ, πάνω ἀπὸ τοὺς κίονες. Στὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἐπίπεδο, ὑπάρχει ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸν περιβάλλουν στοῖς μὲ δύο ὀρόφους. Πιο πάνω ὑπάρχει τὸ Τραϊανεῖον, ποὺ ἰδρύθηκε πρὸς τιμὴν τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ.

Τμήμα από την παράσταση της Γιγαντομαχίας στο βωμό του Διός στην Πέργαμο. Στο κέντρο, η Ἀθηνά πάνοπλη έχει αρπάξει από τὸ κεφάλι τὸν γίγαντα Ἄλκυονέα. Δεξιότερα, προβάλλει ἡ Γῆ σὲ ικετευτική στάση, γιὰ τὴ φοβερὴ φθορὰ ποὺ παθαίνουν τὰ παιδιά της (οἱ γίγαντες) ἀπὸ τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Γύρω στὰ 180-160 π.Χ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τὴ διάλυση τοῦ ἀπέραντου κράτους ποὺ εἶχε δημιουργήσει.
2. Ἡ κληρονομία του μοιράζεται σὲ διάφορα κράτη μὲ βασιλεῖς τοὺς στρατηγούς του.
3. Τὸ κέντρο τοῦ βάρους μετατοπίζεται ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ποὺ φθίνει, ἐνῶ τὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια ἀναπτύσσονται καὶ ἀνθoῦν.
4. Ἀνάπτυξη σπουδαία τοῦ ἐμπορίου, μὲ παράλληλη ἄνθηση τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς βιομηχανίας.
5. Ἀνισότητα στὸν πλοῦτο στὶς μεγαλοπόλεις. Πλῆθος τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦνται.
6. Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, κυρίως ὁμως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξελίσσονται καὶ γίνονται οἱ μεγαλύτερες πόλεις.
7. Τὰ μεγαλύτερα κράτη (Αἴγυπτος, Συρία) θὰ ἐπιζήσουν ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, ἀκτινοβολώντας τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὴν Ἀνατολή.
8. Τόσο στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ στὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολή, οἱ πόλεμοι δὲ σταμάτησαν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φθεῖρουν ἀκόμη περισσότερο τὸν ἑλληνισμὸ.
9. Ἀθῆνα καὶ Σπάρτη μπαίνουν ὀριστικὰ σὲ δευτέρα μοίρα στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις (Αἰτωλοί, Ἀχαιοί).

Ἀναπαράσταση τοῦ περιφημοῦ Φάρου τῆς Ἀλεξανδρείας.

Β'. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΕΞΩ ΚΟΣΜΟ

1. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Ἄ Ο Γαλατικός κίνδυνος. Τεράστιος κίνδυνος ἀπειλήσε τὸ 280 π.Χ. τὴν Ἑλλάδα. Μιὰ ἄγρια πολεμικὴ φυλὴ, οἱ Γαλάτες, πλημμύρισαν τὸ βόρειο τμήμα τῆς, ἀπειλητικὸί, γεμάτοι ἀρπακτικὴ διάθεση. Εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη πρὶν ἀπὸ πολλὰς δεκαετίες, καὶ μιὰ φυλὴ τους πέρασε κι ἀπειλήσε καὶ τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, χωρὶς ἐπιτυχία. Ἐγκαταστάθηκαν, γιὰ ἓνα διάστημα, στὴ Βαλκανικὴ, γύρω στὸ Δούναβη. Ἀπὸ κεῖ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα.

Ἄ Ο τύπος τῶν Γαλατῶν. Ἦταν ψηλοὶ, περήφανοι, μὲ τρομερὴ ματιὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς ἡλικίες, ἀκόμα καὶ οἱ γέροι, ἦταν ἰκανότατοι καὶ θαρραλεοὶ στρατιώτες. Τὸ 280 ἔφτασαν στὴ Μακεδονία, πού στάθηκε ἀδύναμη νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ. Στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τους σκοτώθηκε, μάλιστα, ὁ βασιλιάς τῆς *Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός*.

Ἔστερα, ἓνα τμήμα τους, σπέρνοντας τὸν τρόπο, προχώρησε πρὸς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν.

Οἱ Ἕλληνες ἐνώνονται γιὰ ν' ἀποκρούσουν τοὺς Γαλάτες. Εἶναι συγκινητικὴ ἡ προσπάθεια πού ἡ λυγισμένη πιά Ἀθήνα καὶ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις ἔκαμαν, γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸν ἐχθρό, σὲ μιὰ στιγμή πού δὲν ὑπῆρχε κἀν ἀρχηγὸς νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἕλληνες σὲ κοινὸ ἀγῶνα. Καὶ κατόρθωσαν, δοξάζοντας γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὸ ἐλληνικὸ ὄνομα, νὰ συγκαταστήσουν τὸ φοβερὸ ἐπιδρομέα [ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν ἦταν ὁ *Βρέννος*].

Οἱ Γαλάτες στοὺς Δελφούς. Ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες, σὲ ἑπτὰ μέρες, κινήθηκε ἓνα τμήμα τους γιὰ νὰ λεηλατήσῃ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Οἱ λιγστοὶ κάτοικοι κατὰφυγαν στὸ «*χρηστήριον*»*. Οἱ Φωκεῖς ὅμως, μαζί μὲ Αἰτωλοὺς κι ἄλλους Ἕλληνες, χτυποῦσαν στὰ νῶτα τὸν ἐχθρό. Τὴ φθορὰ αὐτὴ τὴ συμπλήρωσε ἡ φριχτὴ κακοκαιρία. Ἀκόμη καὶ βράχια κύλησαν ἀπὸ τὸν Παρ-

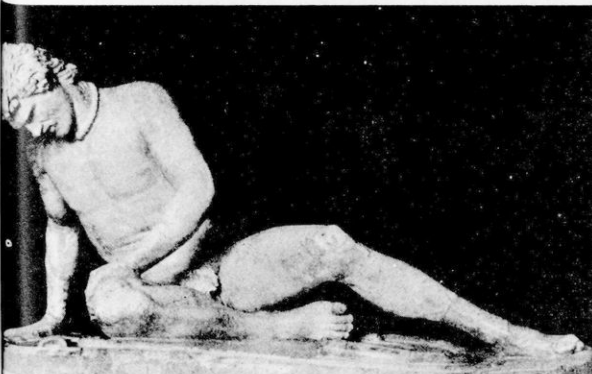
νασὸ κι ἔπεφταν ἀπάνω στοὺς ἐχθροὺς. Ἡ ἰδέα πῶς βρίσκονται πλάι στὸ ἱερὸ ἑνὸς μεγάλου θεοῦ, ἡ φριχτὴ τους ταλαιπωρία μὲ τὸν καιρὸ, οἱ ἀτέλειωτες ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὕλικὸ δημιούργησαν ξαφνικὰ *τέτοιο πανικὸ στοὺς Γαλάτες*, ὥστε, ὅσοι εἶχαν ἀπομείνει, ὄρμησαν νὰ φύγουν πρὸς τὸ βορρᾶ. Καταδιώκοντάς τους οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις τοὺς ἀποδεκάτιζαν.

Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς κι οἱ Περγαμηνοὶ νικοῦν τοὺς Γαλάτες. Οἱ Ξένοι αὐτοί, ποὺ εἶχαν κάμει φοβερὰ κακουργήματα στὴν Ἑλλάδα, «σκοτώθηκαν ὅλοι καὶ κανεὶς δὲν ἔμεινε, γιὰ νὰ γυρίσει πίσω», σημειώνει ὁ ἱστορικὸς Διόδωρος. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν μείνει στὴ Βόρεια Ἑλλάδα, λεηλατώντας τὸ καθετί, προχώρησαν πρὸς τ' ἀνατολικά, ὥσπου ἀπαντήθηκαν τὸ 277 π.Χ. μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν ἄλλο χρόνὸ ἔγινε βασιλιάς τῆς Μακεδονίας: τὸν Ἀντίγονο Γονατᾶ (γιὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ). Ἐκεῖνος τοὺς νίκησε κοντὰ στὴ Λυσιμάχεια τῆς Θράκης. Δέκα χιλιάδες ὀπλισμένοι, συνοδεύοντας ἄλλα τόσα γυναικόπαιδα καὶ ἠλικιωμένους, πέρασαν στὴν Ἀσία, ὅπου τοὺς χτύπησαν οἱ Περγαμηνοί. Τὰ τελευταῖα τους ἴχνη ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μ. Ἀσία, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βιθυνίας, στὴν περιοχὴ ποὺ ἀπ' αὐτοὺς ὀνομάστηκε *Γαλατία*. [Στοὺς κατοίκους αὐτῆς τῆς περιοχῆς γράφει ἐπιστολὴ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀργότερα].

Ἡ ἀπόκρουση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἦταν μιὰ ἀπόδειξη πῶς ὁ Ἕλληνισμὸς εἶχε ἀκόμη γερὰς δυνάμεις μέσα του.

Χρεμωνίδειος πόλεμος. Μεταξὺ 266-263, γίνεται ὁ *Χρεμωνίδειος πόλεμος* ποὺ εἶναι μιὰ νέα προσπάθεια τῶν παλαιῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Σύμμαχό τους εἶχαν τὸν Πτολεμαῖο τῆς Αἴγυπτου. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς ὁμως ἀποδείχθηκε νικητῆς καὶ παίρνει τὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ *Χρεμωνίδης* ὁ Ἀθηναῖος κατέφυγε στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ ἴδρυση τῶν Συμπολιτικῶν. Ὁλόκληρο αὐτὸ τὸν αἰῶνα καὶ τὸν ἐπόμενο, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας προσπαθοῦσαν, ὀλοένα καὶ περισσότερο, νὰ κυριαρχήσουν στὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις (ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς θέλησε νὰ ἐπιβληθῆ παντοῦ). Ἔτσι, οἱ πόλεις τῆς Νότιας Ἑλλάδας, γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν σ' αὐτὴ τους τὴ διάθεση, ἴδρυσαν δύο συνασπισμούς, τὶς *συμπολιτείες*, μὲ σκοπὸ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ κίνδυνο. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ καρποφόρησε γιὰ λίγα χρόνια, ἔπεσε ὁμως ὕστερα στὸ κενό. Στὸ κατώφλι τῆς Ἑλλάδας ἐτοιμάζονταν νὰ ἐμφανιστοῦν οἱ Ρωμαῖοι, κι οἱ ὥρες τῆς ἐλευθερίας τῆς χώρας λιγόστευαν ὀλοένα.

Ὁ Γαλάτης ποὺ πεθαίνει. Χαρακτηριστικὸ ἀγάλμα, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῶν Περγαμηνῶν ἐναντῖον τῶν Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπὸ πρωτότυπο ἔργο τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, γύρω στὰ 220 π.Χ. Μουσεῖο Καπιτωλίου, στὴ Ρώμη.

2. Ο ΠΥΡΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

‘Ο θρύλος του Μ. ‘Αλεξάνδρου εμπνέει. ‘Η φήμη του πολλούς αιώνες μετά τὸ θάνατό του συγκλόνιζε τις καρδιές. Κάθε στρατηγός, ἀπὸ κεί καὶ πέρα, λαχταροῦσε τὴ δόξα του, καὶ πολλοὶ νόμισαν πῶς θὰ εἶχαν τὴ δύναμη νὰ τὸν μιμηθοῦν.

Τὰ σχέδια τοῦ Πύρρου. Ἴσως ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία, κινήμενος, ἀναζητώντας εὐκαιρία πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν, ὁ Πύρρος, ὁ βασιλιάς τῆς Ἡπείρου, γενναῖος καὶ παράτολμος στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ἀπέραντα φιλόδοξος, εμπνεύσθηκε μιὰ παράλογη ἐπιχείρηση. Πίστευε πῶς θὰ τὸν ὀδηγοῦσε στὴν κατάκτηση τῆς Δύσης, ἀφοῦ ἡ Ἄνατολή ἦταν πιά κλεισμένη κι ὀργανωμένη σὲ δυνατὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια.

‘Η δράση τοῦ Πύρρου στὰ πρώτα χρόνια. Μεταξὺ τοῦ 280-275 π.Χ. δοκίμασε νὰ χτυπήσει τοὺς Ρωμαίους στὴν Ἰταλία. Ὁ πατέρας τοῦ Πύρρου ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἔθνους τῶν Μολοσσῶν, ἀπ’ ὅπου καταγόταν κι ἡ Ὀλυμπιάς, ἡ μητέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὑστερα ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες, κατόρθωσε νὰ πάρῃ πίσω τὸν πατρικὸ τοῦ θρόνο, τὸ 296, στὴν Ἡπειρο, μιὰ περιοχὴ ποὺ πολὺ ἀργὰ ἐμφανίζεται στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία. Γρήγορα κατόρθωσε ὁ Πύρρος νὰ μεγαλώσῃ τὸ κράτος του (ὀνομάστηκε γι’ αὐτὸ Ἀετὸς) καὶ σκοπὸ του εἶχε νὰ βασιλεύσῃ στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας. Ὁ στρατὸς του δὲν ξεπερνοῦσε τίς δέκα χιλιάδες· ἐκείνος ὅμως ἤθελε, ἔχοντας στὸ νοῦ του τὸν Ἀλέξανδρο, νὰ κυριαρχήσῃ στὸν κόσμο.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας ἀγωνίζονται ἐναντίον τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Καρχηδονίων. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἑλληνισμὸς στὴ Δύση πάλευε μὲ δυὸ μεγάλες δυνάμεις. Οἱ Συρακοῦσες ἀγωνίζονταν νὰ ἐκμηδενίσουν τοὺς Καρχηδονίους, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐπειδὴ τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος ἀπλώνονταν πρὸς τὸ Νότο, κινδύνευαν ὀλοένα καὶ περισσότερο νὰ ἐξαφανιστοῦν.

Ὁ Γαλάτης ποὺ ἀφοῦ σκότωσε τὴ γυναίκα του σκοτώνεται καὶ ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν. Ἐμπνευσμένο, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες Περγαμηνῶν-Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπὸ πρωτότυπο ἔργο τῆς περιφημῆς γιὰ τὴν πλαστικὴ τῆς δημιουργία Σχολῆς τῆς Περγάμου. Γύρω στὰ 220 π.Χ. Μουσεῖο Θερμῶν, στὴ Ρώμη.

Πρόσκληση του Πύρρου από τον Τάραντα. Το 280 π.Χ. οί κάτοικοι του Τάραντος αγωνίζονταν εναντίον των Ρωμαίων, που άπλωναν πια την κυριαρχία τους στην Κάτω Ίταλία. Στη δύσκολη αυτή στιγμή τους οί Ταραντίνοι κάλεσαν τον Πύρρο για βοήθεια.

Άποτυχία της προσπάθειας του Πύρρου στην Ίταλία. Ο Πύρρος κατόρθωσε να νικήση δυο φορές τις ρωμαϊκές δυνάμεις, έχασε όμως το μεγαλύτερο μέρος του στρατού του. Άντι να σταματήσει τον πόλεμο και να γυρίση στην πατρίδα του, όπως υποδεικνυε ή φρόνηση, οδήγηθήκε σε νέα παράλογη επιχείρηση, στη Σικελία αυτή τη φορά. Δέχθηκε πρόσκληση των Συρακουσίων που μάχονταν με τους Καρχηδονίους. Ούτε εκεί, όμως, κατόρθωσε, με την επέμβασή του, να έκμηδενίση τους αντιπάλους, και γυρνώντας στην Κάτω Ίταλία νικήθηκε, τη φορά αυτή, από τους Ρωμαίους (275 π.Χ.).

Το τέλος του Πύρρου. Τότε αναγκάστηκε να γυρίση στην Ήπειρο με έξοντώμένο το στρατό του. Έκει, νέα κατακτητικά σχέδια τον έφεραν σε σύγκρουση με τη Μακεδονία. Τελικά, αποφάσισε προχωρώντας προς την Κάτω Έλλάδα να την πάρη στην κυριαρχία του. Έφτασε έτσι στην Πελοπόννησο και βρέθηκε ακόμη και έξω από τη Σπάρτη, που τότε σώθηκε χάρη στη γενναιότητα των γυναικών της.

Φεύγοντας προς το Άργος, όπου ήρθε να τον χτυπήση ο Άντίγονος Γονατάς, βρήκε άξιοθρήνητο τέλος σε όδομαχία μες στην πόλη, από ένα κεραμίδι που του πέταξε στο κεφάλι κάποια γυναίκα.

3. ΟΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Έπιτακτική ή ανάγκη για ένωση των ελληνικών πόλεων. Στις αρχές του τρίτου αιώνα, γύρω στα 280, παρουσιάζεται σε δυο περιοχές (στην Αίτωλία και στην Άχαΐα), που δεν είχαν σημειώσει ξεχωριστή δραστηριότητα παλαιότερα, η διάθεση να συνενωθούν πολιτικά οί ελληνικές δυνάμεις γύρω από παλαιούς τοπικούς συνδέσμους, για να αντιμετωπίσουν τα κατακτητικά σχέδια της Μακεδονίας.

Οί πόλεις της κάθε περιοχής αποφάσισαν, διατηρώντας την αυτονομία τους, να σχηματίσουν μιá ένωση (τη *συμπολιτεία*), που θα είχε κοινό στρατό, κοινό νόμισμα, κοινά μέτρα και σταθμά και κοινή έξωτερική πολιτική, όπως θα λέγαμε σήμερα.

Οί αποφάσεις παίρνονταν για την Αίτωλική Συμπολιτεία στο *Θέρμο* (*Παναϊτώλιο* λεγόταν το έτήσιο Συνεδριό της), και για την Άχαϊκή στο *Αίγιο*. Όλες οί πόλεις είχαν ίσα δικαιώματα, και τη διοίκηση της Συμπολιτείας την αναλάμβανε συμβούλιο από δέκα μέλη (στρατηγός, ίππαρχος, ναύαρχος, δημόσιος γραμματέας, ταμίας κ. ά.), που εκλεγόταν στις συνελεύσεις από τους αντιπροσώπους κάθε πόλης.

Το λεγόμενο «σπίτι του Έρμου» στην αρχαία Δήλο. Τα περισσότερα σπίτια ήταν διώροφα ή και τριώροφα. Το «σπίτι του Έρμου» είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα των σπιτιών της Δήλου στο 2ο και τον 1ο αϊ. π.Χ.

Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό δάπεδο σπιτιού στη Δήλο, γνωστού ως «οίκιας τών Δελφίνων» (από αυτό ακριβώς το ψηφιδωτό πήρε το όνομά του). Τέλος 2ου - αρχές 1ου αι. π.Χ.

Ἀρχαϊκή Συμπολιτεία. Ἄρατος. Ἀξιολογώτερη δράση ἀπὸ τὶς δύο σημείωσε ἡ Ἀρχαϊκή Συμπολιτεία, ἀπὸ τῆ στιγμῆ μάλιστα πού ἕνας σημαντικός ἀνθρώπος, ὁ Ἄρατος ἀπὸ τῆ Σικυώνα, πήρε στὰ χέρια του τὴν τύχη τῆς. Προσπάθησε νὰ ἀπλώσῃ τὴν ἐπιρροή τῆς Συμπολιτείας σ' ὅλοκληρῆ τὴν Πελοπόννησο, πρόσθεσε στὴ δύναμή της τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθο, ἀκόμη καὶ τὰ Μέγαρα, κι ὁ τελικός του σκοπὸς ἦταν νὰ ἐνώσῃ πολιτικὰ τὴν Πελοπόννησο.

Ἦταν γενναία καὶ δυνατὴ ψυχὴ ὁ Ἄρατος, περισσότερο διπλωμάτης παρὰ στρατηγός. Δὲν κατόρθωσε ὅμως νὰ λυτρωθῆ ἀπὸ τὸ παμπάλαιο ἐλάττωμα τῆς φυλῆς μας, τὸν ἐγωισμό, καὶ δὲν κατάλαβε πῶς εἶχε στὰ χέρια του τὴν τελευταία εὐκαιρία γιὰ ἐνωσὴ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.

Ἔτσι, ὅταν νέα πνοή, τελείως ἀπρόσμενα, φύσηξε στὴ Σπάρτη (σελ.362) πού ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴ Συμπολιτεία, δὲν ἐμποδίστηκε νὰ συγκρουσθῆ μαζί της. Νέο ἑλληνικὸ αἷμα χύθηκε ἔτσι, τὴ στιγμῆ πού οἱ Μακεδόνες ζητούσαν ἀφορμὴ νὰ ἐπέμβουν στὴν Πελοπόννησο, κι ἡ Ρώμη εἶχε ἀρχίσει, μὲ τὴν προπαγάνδα της, νὰ μεγαλώνῃ τὸ χάσμα πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις.

Τὸ τέλος τοῦ Ἄρατου. Ἐνῶ σκοπὸς τοῦ συνασπισμοῦ ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Μακεδόνων, ὁ Ἄρατος ἔφθασε στὴ διαμάχη του μὲ τὴ Σπάρτη, νὰ καλέσῃ τὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας γιὰ νὰ τὴν χτυπήσῃ. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν

Πελώριο κεφάλι τῆς Δήμητρας. Ἄλλοτε εἶχε διάδημα ψηλά, ὀλόγουρα στὸ κεφάλι της. Οἱ κόρες τῶν ματιῶν εἶναι πολὺ ἐργασμένες, τὰ μαλλιά στρωμένα ὄχι τακτικά καὶ τὸ στόμα ἄρκετὰ μικρό. Ἐχει μιὰ θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια ἀξιοσημείωτη γιὰ τὴν ἐποχὴ πού φιλοτεχνήθηκε (τὸ 2ο π.Χ. αἰ.). Σύμφωνα μὲ πληροφορία πού δίνει ὁ ἀρχαῖος περιηγητὴς (τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.) Παυσανίας πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἔργο τοῦ Μεσοσῆνου περιφήμου γλύπτη τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Δαμοφάντος, πού ἐπισκεύασε διάφορες ζημιές πού εἶχε πάθει καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία. Τὸ κεφάλι ἀνῆκε σὲ ἄγαλμα, πού μὲ ἄλλα πλάι ἀποτελοῦσαν ἕνα σύμπλεγμα ἰδρυμένο στὸ Ἱερό τῆς Δεσποίνης στὴν ἀρκαδικὴ πόλη Λυκόσουρα.

διπλά φοβερό: και στη Σπάρτη δόθηκε η χαριστική βολή κι αυτός ο ίδιος έπεσε δηλητηριασμένος από τους ανθρώπους, που ο βασιλιάς της Μακεδονίας έβαλε να τον σκοτώσουν.

Φιλοποίμην. Λίγα χρόνια αργότερα, την εποχή που κατεύθυνε τις τύχες της 'Αχαϊκής Συμπολιτείας ο *Φιλοποίμην* από τη Μεγαλόπολη, φρόνιμος και γενναίος άνθρωπος, μήηκε και η Σπάρτη στο συνασπισμό. Και πάλι, όμως, με ανθρώπους τους οι Ρωμαίοι ξεσήκωσαν σε άποστασία τους Μεσσηνίους, κι ο Φιλοποίμην προσπάθησε να τους μεταπεισή· τόν έπιασαν όμως αιχμάλωτο και τόν σκότωσαν.

Ο Φιλοποίμην ήταν γενναία ψυχή, γεμάτη ένθουσιασμό, ευγένεια κι αγάπη για την πατρίδα, γι' αυτό και τó θάνατό του τόν θρήνησαν χιλιάδες άνθρωποι. Τόν ονόμασαν «έσχατο τών Έλλήνων». Άνηκε στη σειρά τών μεγάλων ανθρώπων που είχαν έργαστη για την ένωση και τη σωτηρία του έθνους, κι έπεσε πολεμώντας για τις ιδέες του αυτές.

Οι Έλληνες δέν μονοιάζουν. Όχι μόνο τους Μακεδόνες έφεραν στην Κάτω Ελλάδα ζητώντας τη βοήθειά τους οι Συμπολιτείες, αλλά και συγκρούστηκαν τελικά μεταξύ τους, φθείροντας τις τελευταίες δυνάμεις του Έλληνισμού.

Μιά τελευταία ελληνική φωνή, γεμάτη διαίσθηση, άκούστηκε στη Συνέλευση τών Αιτωλών: «τά σύννεφα από τη Δύση πλησιάζουν» (έννοούσε τους Ρωμαίους). Όμως, η άκοη τών Έλλήνων είχε στομάσει, κι οι ίδιοι δέν ήταν πιά σέ θέση να καταλάβουν τó φοβερό κίνδυνο που τους άπειλούσε. Έτσι, η συγκλονιστική φωνή του Άγελάου, εκπρόσωπου στο συνέδριο, πνίγηκε, ενώ οι ρωμαϊκές λεγεώνες πλησιάζαν.

4. ΣΠΑΡΤΗ – ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Ή Σπάρτη τόν 3ο π.Χ. αϊ. Από τά ώραιότερα φεγγοβολήματα που παρουσίασε τούς τελευταίους αιώνες ó Έλληνισμός, στάθηκε μιά έκπληκτική κίνηση που σημειώθηκε στη Σπάρτη, τόν τρίτο αϊ. π.Χ.

Ο Έιταμειώνδας είχε δώσει τó μεγάλο χτύπημα στη γενναία πόλη, άπογυμνώνοντάς την από τούς ζωτικούς της χώρους. Τη διάλυση τής έπιρροής της τήν ολοκλήρωσε, χωρίς να φθάση σέ πόλεμο μαζί της, ó Μ. Άλέξανδρος.

Έντονη πάντοτε η σπαρτιατική περηφάνια. Όταν όλες οι ελληνικές πόλεις τρομοκρατήθηκαν στόν ήχο τών βημάτων του Μεγάλου Άλεξάνδρου, πεισματικά η Σπάρτη άρνήθηκε να πάρη μέρος στο συνέδριο τής Κορίνθου και να άποθέση στα ήρωικά του χέρια τη μοίρα τής Ελλάδας. «Πατροπαράδοτη συνήθειά μας είναι να μην άκολουθούμε άλλους, αλλά έμεις να όδηγοΰμε», τού είχαν άπαντήσει.

Περήφανη η Σπάρτη, με άξιοπρέπεια κλείστηκε στη μοναξιά της και συνέχισε με πολλή δυσκολία τη ζωή της τά χρόνια που ó διάδοχοι του Μ. Άλεξάνδρου συγκρούονταν μεταξύ τους.

Οι έσωτερικές δυσκολίες στη Σπάρτη. Τώρα οι παλαιές καλές ήμέρες κι οι άυστηρές συνήθειες είχαν ύποχωρήσει. Τη σκληρή εκείνη ζωή, τήν τόσο κουραστική στην κάθε της ώρα, έλάχιστοι τήν άναθυμόνταν κι άκόμη λιγότεροι τη νοσταλγοΰσαν. Οι περισσότεροι κληροί είχαν περάσει στα χέρια έλάχιστων πολιτών (100), που ζούσαν πολυτελέστατα. Πλάι τους, άγωνίζονταν για τής κάθε ήμέρας τήν τροφή οι ύπόλοιποι άκτήμονες πολίτες Σπαρτιάτες, βουτηγμένοι στα χρέη.

Άνάγκη άναδασμού. Ή φτώχεια που τυραννούσε δυναστικά τά πλατύτερα στρώματα σέ κάθε ελληνική πόλη, είχε γεννήσει κάποιες ιδέες για τή διόρ-

θωση του κακού. Έπρεπε να μοιραστή ξανά η γη (ανάδασμος) και να χαριστούν τα χρέη στους φτωχούς, για να κατορθώσουν να ορθοποδήσουν οι μαραζωμένοι πληθυσμοί. Χρειαζόταν κι εδώ μιιά «σεισάχθεια».

Άγις. Το κήρυγμα, φθάνοντας στη Σπάρτη, θέρμαινε τις καρδιές των φτωχών πολιτών της, κι ένας ευγενικός βασιλιάς, ο Άγις, ανεβαίνοντας είκοσι χρονών στο θρόνο (245 π.Χ.), έταξε σκοπό του να τὸ εφαρμοση και να φέρη ξανά την πόλη του στον ἴσιο δρόμο και στη γραμμή της παλαιάς παράδοσης. Για να αύξηθῆ ὁ πληθυσμός και να δυναμώση ἡ τάξη των Σπαρτιατών, πρότεινε να δεχθῶν και περιοίκους. Οἱ δυνάμεις ὁμως του κακού, δυνατώτερες πάντα ἀπὸ τῆ φωνῆ του ἀνθρωπισμοῦ, ἐνεδρεύουν. Κι ὁ δεύτερος βασιλιάς, ὁ Λεωνίδας, μαζί με τὸς ἰσχυροῦς του πλοῦτου, ἔβαλε να σκοτώσουν τὸν Ἄγι, τῆ μητέρα και τῆ γιαγιά του.

Κλεομένης Γ΄. Οἱ ιδέες του εὐγενικοῦ βασιλιᾶ δὲ χάθηκαν. Μ' αὐτὲς πότισε βαθιά τὸν Κλεομένη τὸν Γ΄ ἡ γυναίκα του, ἡ χήρα του Ἄγιδος. Ἐνθουσιασμένους ἐκείνος σκέφθηκε να ἐφαρμόση τὸ πρόγραμμα του με περισσότερη πολιτικότητα ἀπὸ τὸν προκάτοχό του. Θέλησε να ὑψώση ξανά τὴν αἴγλη τῆς πόλης και μαζί να δοξαστῆ κι ὁ ἴδιος, ὥστε να μὴν εἶναι εὐκόλο να τὸν βγάλουν ἀπὸ τῆ μέση οἱ Ἐφοροι. Ἀφοῦ κυρίευσε ὀρισμένες πόλεις στὴν Ἄρκαδία, χτύπησε τῆ Μεγαλόπολη με τὸ στρατό που ετοίμασε. Τότε, ὁμως, ἤρθε σὲ σύγκρουση με τὸν Ἄρατο, που τὸν εἶχε ἀνησχῆσει ἡ ξαφνικῆ ἄνοδος τῆς Σπάρτης κι εἶχε στραφῆ ἐναντίον της.

Γυρίζοντας νικητῆς ὁ Κλεομένης, σκότωσε τὸς Ἐφόρους, ἐξουδετέρωσε ὁσοῦς ἀντιδρούσαν, κι ἐφάρμοσε τὸ πρόγραμμα που εἶχε χαράξει ὁ Ἄγις.

Ἀποτυχία τῶν μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων. Μάχη τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.). Ἡ ματιά τῶν βασιανομένων πληθυσμῶν τῆς Ἑλλάδας με ἀνακούφιση γύριζε στὴ Σπάρτη αὐτῆ τῆ στιγμή. Ὁ Ἄρατος δὲ θέλησε να ἀνεχθῆ τὴν κατάσταση και, καλώντας τὸ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, ἀντίθετα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, του πρόσφερε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας και τὸν ἐστρεψε ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Στὴν εἴσοδο τῆς Λακωνικῆς, στὴ Σελλασία, ὁ Κλεομένης νικῆθηκε ἀπὸ τὸς Μακεδόνες (222 π.Χ.). Ὑστερα, ἐγκαταστάθηκε στὴν πόλη μακεδονικῆ φρουρά κι ἡ μεταρρύθμιση καταργήθηκε.

Παίζονταν πιά οἱ τελευταῖες πράξεις στὸ δράμα τῆς Ἑλλάδας, κι ἐκείνοι που ὀδηγοῦσαν τῆς τύχες τῆς δὲν κατόρθωναν να ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τῆς περιστάσεις και να μονοιάσουν.

Ἀναθηματικῆ στήλη νικητῆ σὲ ἀγώνισμα του Ἰεροῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη. Σημάδι τῆς νίκης εἶναι τὸ σιδερένιο δρεπάνι, που τὸ στερῶναν πάνω στὴ στήλη. 3ος - 2ος π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Σπάρτης.

1. Ἐνῶ οἱ πόλεις στὴν Ἑλλάδα ἀδυνατίζουν καὶ ξεπέφτουν, οἱ πόλεμοι συνεχίζονται ὀδηγώντας τὸ ἔθνος στὴν καταστροφή.
2. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πύρρου, τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, δὲν εἶχε ἀπήχηση. Ἡ φιλοδοξία του τὸν ὀδήγησε σὲ μάταιες ἐκστρατείες, ὅπου ἔφθιρε τὸ στρατό του.
3. Ἡ Μακεδονία προσπαθεῖ, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἐπιβληθῆ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, τὸν 3ο καὶ τὸ 2ο αἰ., μὲ νέους πολέμους.
4. Δυὸ μεγάλοι συνασπισμοὶ πόλεων ἢ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία, ποὺ γίνονται γνωστοὶ τὸν 3ο-2ο αἰ., δίνουν τὴν ἐλπίδα πὼς ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ συγκρατηθῆ καὶ θὰ ἐνωθῆ. Αὐτοκαταστρέφονται ἀπὸ τὶς διαμάχες.
5. Σημαντικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῆς Σπάρτης μὲ δυὸ μεταρρυθμιστὲς βασιλεῖς (Ἄγεις - Κλεομένης) ἀπότυχε, ἐξαιτίας ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Τὰ παράτολμα σχέδια τοῦ Πύρρου:

«Βλέποντας ὁ Κινέας ὅτι ὁ Πύρρος ἦταν πρόθυμος νὰ πάη στὴν Ἰταλία βρῆκε εὐκαιρία, σὲ μιὰ στιγμή ποὺ ὁ βασιλεὺς εἶχε ὄρεξη γιὰ κουβέντα καὶ τοῦ εἶπε: «Οἱ Ῥωμαῖοι, Πύρρε, φημίζονται ἡς πολέμιστὲς κι ἐξουσιάζουν πολλοὺς ἐξαιρετικὰ μαχητικοὺς ἐχθρούς. Ἄν δὲ δώσῃ ὁ θεὸς νὰ ὑπεριχύσωμε, τί θὰ τὴν κάνουμε τὴ νίκη; Καὶ ὁ Πύρρος ἀποκρίθηκε: «Ῥωτᾶς, Κινέα, πράγμα ὀλοφάνερο. Ἄν οἱ Ῥωμαῖοι νικηθοῦν, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ (στὴν Ἰταλία) οὔτε ἑλληνικὴ οὔτε βαρβαρικὴ πόλη ποὺ νὰ μπορῆ ν' ἀντιπαραταχθῆ ἐναντίον μας. Ἔτσι θὰ ἔχουμε ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία, ποὺ τὸ μέγεθός της καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ δύναμή της κάθε ἄλλος παρὰ σὺ, ἐπιτρέπεται νὰ τὰ ἀγνοῆς». Κι ὁ Κινέας ὕστερ' ἀπὸ σύντομη σιωπὴ εἶπε: «Καὶ ἀφοῦ, βασιλιά, κυριεύσουμε τὴν Ἰταλία, τί θὰ κάμουμε ὕστερα;». Ὁ Πύρρος μὴν καταλαβαίνοντας τὸ νόημα ποὺ εἶχαν τὰ λόγια τοῦ συνομιλητῆ του, ἀποκρίθηκε: «κοντὰ βρίσκεται ἡ Σικελία, νησὶ εὐτυχισμένῃ καὶ εὐκόλῃ μπορεῖ νὰ κυριευθῆ. Ἐκεῖ κυριαρχοῦν στάσεις καὶ ἀναρχία καὶ ἡ θρασύτητα τῶν δημαγωγῶν, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔλειψε ὁ Ἄγαθοκλῆς».

Ὁ Κινέας ὁμως ἐξακολούθησε: «Πολὺ φυσικὰ εἶναι αὐτὰ ποὺ λές. Ἡ Σικελία ὁμως θὰ εἶναι τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας μας;» «Ὁ θεὸς νὰ δώσῃ, εἶπε ὁ Πύρρος, νὰ νικήσωμε καὶ νὰ κατορθώσωμε ὅλα αὐτὰ, ποὺ θὰ εἶναι γιὰ μᾶς προκαταρκτικοὶ ἀγῶνες καὶ γι' ἄλλα μεγάλα πράγματα. Γιὰ τὸ ποῖός θὰ παραμελῆσῃ τὴ Λιβύη καὶ τὴν Καρχηδόνα, ποὺ μπορεῖ νὰ τὴν κυριεύσῃ κανεὶς χωρὶς πολὺ μεγάλη δυσκολία, ἐφόσον ὁ Ἄγαθοκλῆς πλέοντας ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες μὲ μερικὰ καράβια λίγο ἔλειψε νὰ τὴν καταλάβῃ»].

Πλουτάρχου, «Βίος Πύρρου» (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2-3. [Ἐνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀντιστέκονται στοὺς Γαλάτες στὶς Θερμοπύλες:

«Τὴν ἡμέρα αὐτῆ, οἱ πολεμιστὲς τῆς Ἀττικῆς ξεπέρασαν οὐ γενναίωτητα ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τοὺς ἴδιους, ἰδιαίτερα γενναῖος στάθηκε ὁ Κυδίας, ἕνας νέος ποὺ τότε πρώτη φορὰ εἶχε πάρει μέρος σὲ πολεμικὸν ἀγῶνα. Αὐτὸς σκοτώθηκε

ἀπὸ τοὺς Γαλάτες καὶ οἱ συγγενεῖς του ἀνάθεσαν σὸν Ἐλευθέριο Δία τὴν ἀσπίδα του, πὸν πᾶνν της ἦταν γραμμῆν τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα: «ποθώντας τὴν τρυφερὴν ἀκόμα ἦβη τοῦ Κυδία μὲν ἐδῶ τοῦ πολυζηλεμένου ἀντρα ἡ ἀσπίδα, ἀφιέρωμα χαριτωμένο τοῦ Δία· μὲ μένα πρώτη ἄπλωσε τὸν ἀριστερό του βραχίονα τότε πὸν μαινόνταν ἡ ὀρμητικὴ μάχη κατὰ τῶν Γαλατῶν»].

Παυσανίου, «Φωκικά», κεφ. 21 (Μετ. Ν. Παπαχατζῆ)

«Ἐναντίον τοῦ Βρέννου (τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γαλατῶν) καὶ τοῦ στρατοῦ του ἀντιπάχθηκαν ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας εἶχαν συγκεντρωθῆ στοὺς Δελφούς· καὶ ὁ θεὸς ἐδείξε κατὰ τῶν βαρβάρων κακοσημαδιές, καὶ γρήγορα, ἀλλὰ καὶ περισσότερο σαφεῖς ἀπὸ ὅλες ὅσες μᾶς εἶναι γνωστές· καὶ σεισμοὶ δηλ. δυνατοὶ καὶ πολλὲς φορὲς τὴν ἡμέρα γίνονταν σ' ὅλη τὴν περιοχὴ πὸν κατεῖχε ὁ στρατὸς τῶν Γαλατῶν καὶ βροντὲς ἀκούγονταν καὶ κεραυνοὶ συνεχῶς ἐπεφταν. Οἱ βροντῆς τρώμαζαν τοὺς Κελτοὺς (Γαλάτες) καί... τέτοια πάθαιναν οἱ βάρβαροι ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ ἀπὸ τέτοιο φόβο κατέχονταν. Τὴ νύχτα ὅμως ἐπρόκειτο νὰ τοὺς βροῦν παθήματα πιδ ὀδυνηρά. Συνέβη ἕνα κρῦο δυνατὸ καὶ χιόνι μαζί μὲ τὸ κρῦο, καὶ βράχοι ξεκολλοῦσαν, πὸν εἶχαν γιὰ στόχο τοὺς βαρβάρους... καὶ τοὺς κατέλαβε ὁ φόβος τοῦ θεοῦ Πάνα (πανικός) γιατί καὶ οἱ χωρὶς καμιά αἰτία φόβοι λένε πῶς προέρχονται ἀπὸ τὸ θεὸ αὐτό».

Παυσανίου, «Φωκικά», κεφ. 23,2 κ.π. (Μετ. Ν. Παπαχατζῆ)

4. [Ἄρατος:

«Τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν (Ἀχαικὴ Συμπολιτεία) πρῶτος ὁ «Ἄρατος ἀνύψωσε σὲ δύναμη καὶ ὑπόληψη, ἐνῶ πρὶν ἦταν ταπεινὸ καὶ χωρισμένο σὲ πόλεις. Ὁ Ἄρατος τὸ συνένωσε καὶ ἔδωσε στὴ Συμπολιτεία πολίτευμα φιλάνθρωπο καὶ ταιριαστὸ στοὺς Ἕλληνας. Ἐπειτα, καθὼς ὅταν μὲς στὸ νερὸ ἀρχίσουν νὰ μένουν λίγα καὶ μικρὰ σῶματα, καὶ ὕστερα, αὐτὰ πὸν ἔρχονται κατόπιν, ἐμποδίζονται ἀπὸ τὰ πρῶτα, καὶ ἀφοῦ προστεθοῦν σ' αὐτὰ ἀποτελοῦν ἰσχυρὴ καὶ στέρεη μάζα, ἔτσι καὶ στὴν Ἑλλάδα, πὸν ἦταν ἀρρωστη καὶ ἦταν πιδ μικρὴ καὶ εὐκολοδιάλυτη κατὰ πόλεις, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀφοῦ πρῶτοι συνενώθηκαν οἱ Ἀχαιοί, καὶ ἀπὸ τὶς γύρω πόλεις, ἄλλες ἐποσέκλυαν, γιὰ τὶς βοηθοῦσαν καὶ τὶς συμπαρᾶστέκονταν στὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τοὺς τυράννους, καὶ ἄλλες ἐνσωματώνοντας στὴ Συμπολιτεία τους, γιὰ εἶχαν τὶς ἴδιες μ' αὐτοὺς πεποιθήσεις στὸ πολίτευμα, λογάριαζαν νὰ οργανώσουν τὴν Πελοπόννησο σ' ἕναιο σῶμα καὶ μιδ δύναμη].

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 7 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

5. Φιλοποίμην:

«Ἀντίθετα, ὁ Φιλοποίμην, καθὼς ἦταν ἰκανὸς πολεμιστὴς καὶ δραστήριος στὰ ὄπλα, εὐτύχησε νὰ σημειώσῃ ἐπιτυχίες, ἀμέσως ἀπὸ τὶς πρῶτες μάχες καὶ ἔτσι αὐξήσε μαζί μὲ τὴ δύναμη καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἀχαιῶν, πὸν συνηθίσαν νὰ νικοῦν, ὅταν ἐκεῖνος ἦταν στρατηγὸς καὶ νὰ πετυχαίνον σὲ πάρα πολλοὺς ἀγῶνες...»
«Ὅπως στὶς μάχες καὶ τοὺς κινδύνους τὰ ἄλογα, ἀποζητώντας τοὺς συνηθισμένους ἀναβάτες τους, ἀναπηδοῦν καὶ τρομάζουν ὅταν ἔχουν ἄλλον πᾶνν στὴ ράχη τους, ἔτσι καὶ ἡ δύναμη τῶν Ἀχαιῶν, ὅταν ἦταν στρατηγὸς ἄλλος ἀπὸ τὸν Φιλοποίμηνα, βρισκόταν ἀπρόθυμη καὶ ἐπιθυμοῦσε ἐκεῖνον. Καὶ μόλις αὐτὸς ἀναδεικνυόταν στρατηγὸς, ἀμέσως ὑψωνόταν καὶ γέμιζε θάρρος καὶ δραστηριότητα, γιὰ οἱ Ἀχαιοὶ καταλάβαιναν, πῶς οἱ ἐχθροὶ σ' αὐτὸν μονάχα τὸν στρατηγὸ δὲν τολμοῦσαν νὰ ἀντιπαρᾶσχοῦν, ἀλλὰ φοβόνταν ὄχι μόνο τὴ δύναμή του ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο του τὸ ὄνομα. Αὐτὸ διαπιστώθηκε πολλὲς φορὲς, καὶ ὁ Φίλιππος (ὁ Ε'), ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, φρονώντας ὅτι, ἂν λείψῃ ὁ Φιλοποίμην, θὰ ὑποκύβουν πάλι σ' αὐτὸν οἱ Ἀχαιοί, ἔστειλε κρυφὰ στὸ Ἄργος ἀνθρώπους του, γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν».

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 8 καὶ 12 Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐξαπλώνεται ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο παίρνει νέα μορφή. Μεταφέρθηκε – με ἐξαιρέσει τὴν Ἀθήνα – στὶς πολυάνθρωπες πόλεις ποὺ δημιουργήθηκαν στὴν Ἀνατολή, ὅπου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαποτίσθηκε με πολλὰς ἀνατολικὰς ἰδέες.

Διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ἐθίμων. Στὰ νέα βασίλεια οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἱ ἔμποροι κι οἱ στρατιῶτες ἦταν Ἕλληνες καὶ χάρη σ' αὐτοὺς διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, τὰ ἔθιμα κι ἡ θρησκεία στοὺς ντόπιους.

Ἡ πνευματικὴ κίνησις στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια. Περὶφανοὶ καὶ φιλόδοξοι οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλησαν, δημιουργώντας τὶς ὥραιες καὶ καλοχτισμένους πόλεις, νὰ τὶς κάμουν κέντρα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικά. Καλοῦσαν, ἔτσι, μορφωμένους, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὶς αὐλές τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν κάθε εὐκολία νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Ἔτσι, σιγὰ-σιγὰ, ἐξελληνίσθηκε ἡ Ἀνατολή. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος, οἱ τρεῖς σπουδαῖες ἑλληνιστικὲς πρωτεύουσες, προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη σὲ λαμπρότητα καὶ ἀκτινοβολία. Παράλληλα ἀνθοῦν καὶ στὴ *Ρόδο*, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.

Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα γίνεται κοινὸ ὄργανο συνεννόησης. Στοὺς ἀπέραντους χώρους τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων μιλήθηκε, πέρα γιὰ πέρα, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα *χωρὶς διαλέκτους* κι ἔγινε κοινὸ ὄργανο συνεννόησης τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔδωσε πολλὰ στὴν Ἀνατολή, πήρε κι ὁ ἴδιος ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς, ποὺ μαζί τους πιά εἶχε συνδέσει τὴ ζωὴ του. Οἱ ἀσιατικὲς θρησκείες ἐπηρέασαν τὶς ἰδέες τῶν Ἑλλήνων, ποὺ λάτρευαν ἔτσι ὀρισμένους αἰγυπτιακοὺς ἢ ἀνατολικοὺς θεοὺς [τὴν Ἴσιδα, τὸν Σάραπι (δημιουργημάτων τῶν Πτολεμαίων), τὸν Ὅσιρι]. Στὴ Δῆλο, ἓνα μέρος τοῦ ἱεροῦ ἦταν ἀφιερωμένο στοὺς Αἰγυπτίους θεοὺς.

Ποίηση. Ἡ *Ποίηση* δὲν ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα στὴν πολυτάραχη ἐκείνη ἐποχὴ. Λιγοστοὶ στάθηκαν οἱ ποιητὲς καὶ πολὺ λίγοι, ἀνάμεσά τους, ἀξίζαν πραγματικά. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶχαν τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία νὰ θέλουν νὰ βροῦν λογίους ποὺ νὰ ἐξυμνοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τους. Ἔτσι, διάφοροι κόλακες ποὺ τοὺς περιστοιχίζαν, ἔγραφαν γι' αὐτοὺς ὕμνους (*ἐλεγεία*), χωρὶς ὅμως νὰ νιώθουν πραγματικὴ συγκίνηση. Ὁ ἀξιολογώτερος σ' αὐτὸ τὸ εἶδος στάθηκε ὁ ποιητὴς *Καλλίμαχος*, ποὺ ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Θεόκριτος. Ἀπόλυτα γνήσια ποιητικὴ φωνὴ ὑπήρξε ὁ *Θεόκριτος*, ὁ δημιουργὸς ἐνὸς νέου εἴδους ποίησης, τῆς *βουκολικῆς*, ποὺ τραγουδαίει τὴς χαρὲς καὶ τὶς ὁμορφιὰς τῆς ζωῆς στὴν ἐξοχὴ, στὰ βουνὰ καὶ στὰ δάση. Ὁ τόσο τὴν εἶχαν στερηθῆ οἱ ἄνθρωποι ποὺ συγκεντρώνονταν στὶς πόλεις, καὶ τὴ νοσταλγοῦσαν. Ἐγραψε τὰ *«Εἰδύλλια»*.

Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος. Ὑπήρξε ἀργοπορημένος ἐπικός ποιητὴς. Ἐγραψε τὰ *«Ἀργοναυτικά»*, βασισμένα στὸν παλαιὸ μῦθο τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας.

Ἐπίγραμμα. Μίμοι. Μεγάλη παραγωγή σημειώνεται στο *ἐπίγραμμα* (Μελέαγρος, *Ἀντίπατρος*). Νέο εἶδος, ἐπίσης, εἶναι οἱ «*Μίμοι*» (*Ἡρώνδας*), ἓνα εὐχάριστο σατιρικό ποιητικό εἶδος, σὰ μονόπρακτο δράμα].

Μένανδρος. Νέα Κωμωδία. Στὸν τομέα τοῦ *Θεάτρου ἀναπτύσσεται ἡ Νέα Κωμωδία*, μὲ ἔξοχο ἀντιπρόσωπό της τὸ *Μένανδρο* (ἀπὸ τὴν Κηφισιά τῆς Ἀττικῆς). Παρουσιάζει ἀνθρώπινους τύπους καὶ διακωμωδεῖ τὰ ἐλαττώματά τους.

Ἡ Νέα Κωμωδία ξέφυγε ἀπὸ τὸν πολιτικό χαρακτήρα ποῦ εἶχε τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνους. Παρὰ τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἐρ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν πολιτικὰ ἐνδιαφέροντα, στρέφονται οἱ κωμικοὶ ποιητὲς πρὸς τὸν καθημερινὸ κοινὸ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸν κύκλο ἀντλοῦν τὰ θέματά τους.

Ἱστορία. Πολύβιος. Ἕνας σπουδαῖος ἱστορικός, ὁ *Πολύβιος ἀπὸ τῆ Μεγαλόπολη*, ζῆ τὸ δεύτερο αἰῶνα π.Χ. Τὸ 166 π.Χ. ἐφθασε ὁμηρος στὴ Ρώμη καὶ ἔμεινε ἐκεῖ δεκάξι ὁλόκληρα χρόνια. Γνωρίστηκε μὲ τοὺς ἡγετικοὺς κύκλους τῆς πόλης καὶ γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του (ἀπὸ τὸ 264 π.Χ. ὡς τὶς ἡμέρες του) μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ρώμης καὶ περιγράφει ἀκόμη τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Γράφοντας τὴν ἱστορία του εἶχε σκοπὸ νὰ διδάξη τοὺς ἀθρώπους ν' ἀποφύγουν τὰ λάθη τῶν προγενεστέρων.

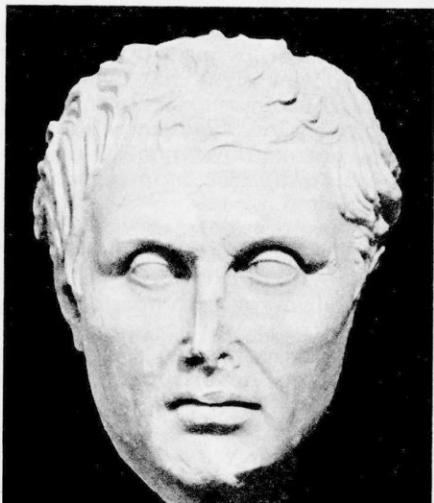
Ἡ φιλοσοφία στὴν Ἀθήνα. Τὸ μεγάλο *φιλοσοφικὸ κέντρο* τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ Ἀθήνα. Σ' αὐτὴν, ἀκόμα, μαζεύονται σπουδαστὲς ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ νὰ διδαχθοῦν στὶς σχολὲς ποῦ εἶχαν ἰδρῦσει ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Τώρα, δύο νέοι φιλόσοφοι, ὁ *Ζήνων* καὶ ὁ *Ἐπίκουρος*, ἰδρύνουν δική τους σχολὴ ὁ καθένας. Ἡ φιλοσοφία ποῦ ἀναπτύσσουν ἀσχολεῖται πάλι μὲ τὸν ἄνθρωπο, μὲ βασικό της σκοπὸ ὅμως τὴν ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας του. Αὐτὸ ἦταν τὸ αἶτημα τῆς ἐποχῆς.

Πεσμένη οἰκονομικὰ ἡ Ἀθήνα, ζῆ ἀκόμη μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῶν περασμένων ἔχοντας τέσσερα Πανεπιστήμια στὸ χῶρο της.

Φιλολογοί. Δημιουργικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή δὲν ὑπάρχει, μὲ συγκινητικὴ

Ἀριστερά: Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ τῆς Νέας Κωμωδίας Μενάνδρου. Ἀντίγραφο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., ἴσως τὸ καλύτερο ποῦ ὑπάρχει. Μουσεῖο Κερκύρας.

Δεξιά: Πῆλινη μάσκα (προσωπεῖον) τῆς Νέας Κωμωδίας στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

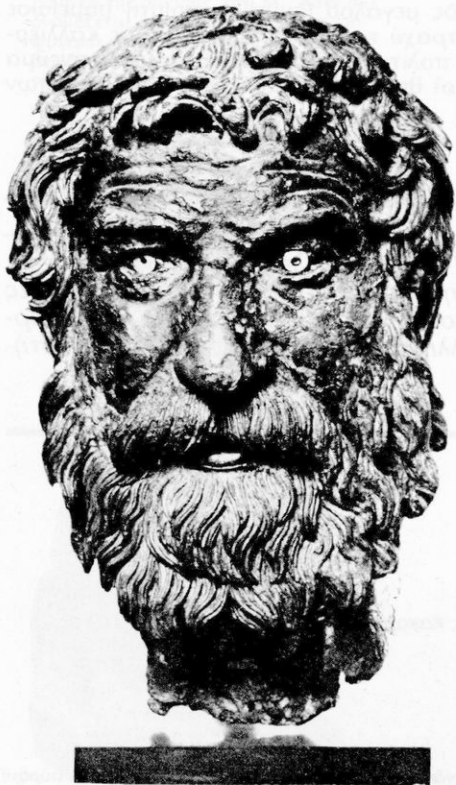

άφοσίωση όμως πολλοί μορφωμένοι καταγίνονται με τή μελέτη τών παλαιότερων ποιητών και πεζογράφων. Στις σχολές τής 'Αλεξάνδρειας και τής Περγάμου παρουσιάζονται σπουδαίοι φιλόλογοι ('Αρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ, ὁ Κράτης κ.ἄ.π.).

Ἄνθηση ἐπιστημῶν. Ἡ ἐπιστήμη ἀνθεῖ ἀξιοθαύμαστα στήν Ἑλληνιστική περίοδο, πού εἶναι ἐποχή *θετικῆς γνώσης*. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀνοίξε νέους δρόμους με τήν «ἐνοπλη ἐξερεύνησή του». Ἡ *Γεωγραφία*, ἡ *Φυσική*, τὰ *Μαθηματικά*, ἡ *Ἱατρική*, ἡ *Ἀστρονομία* σημειώνουν τεράστια ἀνάπτυξη. Περίφημο ἦταν τὸ «*Μουσεῖο*», τὸ Πανεπιστήμιο τής Ἀλεξάνδρειας.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Τὸ πνεῦμα τής Ἑλληνιστικῆς τέχνης. Τὴν παραγμένη, γεμάτη περιπέτειες κι ἐξאלλα πάθη ἐποχή, τὴν ἐκφράζει ἐξοχα, με τὴν ἀπαραμίλλη δύναμή της, ἡ Ἑλληνιστικὴ τέχνη. Οἱ μορφές πού σμιλεύουν οἱ γλύπτες ἀναδίνουν τὴν ἀγωνία, τὴ θλίψη, τὸν πόνο ἢ καὶ τὴν ἀπόγνωση πού ἐνιωθαν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι μὲς στήν ψυχὴ τους, ἀπ' ὅπου ἡ ἡμερία κι ἡ γαλήνη εἶχαν ἐξοριστη, με τὶς νέες συνθήκες ζωῆς πού ἐπικράτησαν.

Χάλκινο κεφάλι ἀνδρικό, πού ἀνήκει σὲ χαμένο σήμερα ἀγάλμα. Ἀνασῦρθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα τῶν Ἀντικυθῆρων, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι γνωστὸ ὡς ὁ «φιλόσοφος τῶν Ἀντικυθῆρων». Τὰ ἐνθετα ἀπὸ ἄλλα ὑλικά μᾶτια του δίνουν μὴν ἐξαιρετὴ ζωηρότητα στὸ πρόσωπο. Προσέξτε πὸσο τὸ κάτω χεῖλος εἶναι λεπτό, ἑλαφρὰ σαρκαστικό. Πιστεύουν πὸς παριστάνεται ἕνας Κυνικός φιλόσοφος, ὁ Βίαν ὁ Βορυσθενίτης, πού εἶχε μεγάλη φήμη στήν Ἀθήνα, στὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τὸ ἔργο εἶναι σπουδαιότατο, γιατί δείχνει πὸσο ὁ ἀγνωστος καλλιτέχνης πού τὸ φιλοτέχνησε, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι στήν ἐποχὴ του, προσπαθοῦσε νὰ ἐμβαθῆν - καὶ τὸ κατόρθωνε - στήν ψυχροσύνθεση τοῦ παριστανόμενου προσώπου. Ἴσως τὸ ἀγάλμα ἦταν στημένο στήν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

[Μεγάλες πόλεις. Πόλεις εκπληκτικά μεγάλες με ωραίους φαρδιούς και ίσιους δρόμους, επιβλητικά θέατρα, εντυπωσιακά ιερά, και μεγάλα δυνατά τείχη κατασκευάστηκαν σ' αυτή τη γεμάτη κίνηση και ανησυχία εποχή. Οί ήγεμόνες, θέλοντας να καταπλήξουν, έπηρεασμένοι έντονα από το ανατολίτικο πνεύμα τής μεγαλοπρέπειας, πρόσταζαν να γίνωνται πελώρια παλάτια και, χάνοντας το παλιό έλληνικό μέτρο, *επιζητούσαν να θαμπώσουν με τον όγκο και την πομπώδη εμφάνιση.*

Ή πνευματική ανησυχία τής εποχής. Πλούτος πολυς κυκλοφορεί στα μεγάλα έλληνιστικά βασίλεια, ενώ στέρηση και δυσκολία βασιλεύει στην κυρίως Έλλάδα. Πουθενά ή ανθρώπινη ψυχή δέ βρήκε την έσωτερική γαλήνη. Ή ποιήση κι ή φιλοσοφία μάς δίνουν κείμενα που άπηχούν την ταραχή και την πνευματική άκαταστασία που άποτυπώνει με δραματικό πάθος, στα έργα τής εποχής, ή τέχνη με την άνυπέρβλητη δύναμή της. Έτσι, τόσο στην Έλλάδα όσο και στα έλληνιστικά βασίλεια δημιουργούνται άμέτρητα έργα άξια και ώραία, που προβάλλουν τις άπέραντες δυνατότητες που είχε άκόμη μέσα του ό Έλληνισμός].

Ό αρχαίος έλληνικός κόσμος πλησίαζε στο τέλος του, κι αυτό σφραγίστηκε με τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Είναι, ώστόσο, παράξενο, πώς άκόμη κι ύστερα από την ύποδούλωση ή γραφίδα ενός μεγάλου Ρωμαίου ποιητή σημείωσε πώς *«ή νικημένη Έλλάδα νίκησε τον τραχύ της νικητή»*. Τόν νίκησε καλλιεργώντας τον και μεταδιδοντάς του τον πολιτισμό της. Τόν νίκησε με το πνεύμα της, που άκόμα σήμερα ζη έντονα και θερμαίνει τις ψυχές των ανθρώπων όλου του πολιτισμένου κόσμου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στην κυρίως Έλλάδα, ή Άθ ή να έξακολουθεϊ να μένη μεγάλο φιλοσοφικό και καλλιτεχνικό κέντρο. Ή Ρόδος, ή Άλεξάνδρεια, ή Άντιόχεια και ή Πέργαμος έχουν έντονότατη πνευματική άκτινοβολία. Μεγάλες Σχολές (σαν τα σημερινά πανεπιστήμια), Βιβλιοθήκες κτλ. δημιουργούνται στις πρωτεύουσες των έλληνιστικών κρατών με την ύποστήριξη των βασιλέων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

[Ή Νέα Κωμωδία:

*«Στή φτώχεια σας άπάνω όποιος σας έχει
πειράξει, όποιος και νάναι αυτός, είν' ένας κακομοίρης·
σας πείραξε σέ πράμα
άπ' όπου κι ό ίδιος ίσως θα περάση.
Γιατί κι αν είναι πάμπλουτος, δέν έχουν
θεμέλιο τα καμάτια του· τής τύχης
τό ρέμα στή στιγμή παίρνει άλλο δρόμο»*].

Μενάνδρου, *Γεωργός*, άπόσπασμα (Μετ. Θ. Σταύρου)

Μαρμάρινο άγαλμα φιλοσόφου ή ιερέα. Χρονολογείται στόν 3ο π.Χ. αί. Μουσείο Δελφών.

Παιδάκι μικρό, με κουκούλα, που κρατεί με τὰ δύο του χέρια ένα σκυλάκι. Πρόκειται για αντίγραφο ενός καλού έργου του 3ου π.Χ. αί. Βρέθηκε στο Γεροντικό τής Νύσσης, στη Μ. Ασία, κι ονομάζεται συνήθως τό «μικρό προσφυγάκι», γιατί μεταφέρθηκε στο Έθνικό Μουσείο τις πρώτες ημέρες μετά τή Μικρασιατική καταστροφή.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ - ΧΕΤΤΑΙΟΙ
4000 π.Χ.	Άρχες του Αιγυπτιακού πολιτισμού	4000 π.Χ.	Άρχες του πολιτισμού της Μεσοποταμίας. Σουμέριοι
3000 π.Χ.	Ένωση Αιγύπτου: Μήνης		
2850 π.Χ.	Άρχαιο Βασίλειο	2350 π.Χ.	Άκκάδιοι. Σαργκόν Α΄
2000 π.Χ.	Μέσο Βασίλειο		
1800-1700 π.Χ.	Επιδρομή των Ύγκωες	1700 π.Χ.	Βαβυλωνιακό βασίλειο. Χαμμουραμπί
1580 π.Χ.	Νέο Βασίλειο	1530 π.Χ.	Κράτος Χετταίων
1500-1450 π.Χ.	Τούθμωσις Γ΄. Συμφωνίες με Κρητικούς		
1200 π.Χ.	«Λαοί της Θάλασσης»	13ος αιώνας π.Χ.	Εισβολή Χετταίων στη Μεσοποταμία. Σχέσεις Χετταίων - Μυκηναίων
1100 π.Χ.	Άναστατώσεις διάφορες αρχίζουν στην Αίγυπτο	1200 π.Χ.	Διάλυση Χεττιτικού κράτους
		1150 π.Χ.	Άσσυριοι
7ος αιώνας π.Χ.	Οι Άσσυριοι στην Αίγυπτο	7ος αιώνας π.Χ.	Άσσορμπανιπάλ
658 π.Χ.	Ο Ψαμμήτιχος διώχνει τους Άσσυριους. Ένωση Άνω και Κάτω Αιγύπτου	612 π.Χ.	Άλωση της Νινευί
525 π.Χ.	Οι Πέρσες κυριεύουν την Αίγυπτο	538 π.Χ.	Άλωση της Βαβυλώνας από τον Κύρο, βασιλιά της Περσίας
332 π.Χ.	Ο Μέγ. Άλέξανδρος κυριεύει την Αίγυπτο		
30 π.Χ.	Οι Ρωμαίοι κυριεύουν την Αίγυπτο		

ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΦΟΙΝΙΚΗ και ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
5000 π.Χ.	Ἡ πρώτη πόλη τοῦ κόσμου: Ἱεριχῶ	6500 π.Χ.	Ἀρχὴ Νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ
		2600 π.Χ.	Πρωτομινωικός πολιτισμός Πρωτοκυκλαδικός πολιτισμός. Πρωτοελλαδικός πολιτισμός
		2000 π.Χ.	Α΄ κάθοδος ἑλληνικῶν φυλῶν. Μεσομινωικός πολιτισμός Μεσοκυκλαδικός πολιτισμός Μεσοελλαδικός πολιτισμός
		1700 π.Χ.	Α΄ καταστροφή μινωικῶν ἀνακτόρων
16ος-13ος αἰ. π.Χ.	Σιδῶν	1580 π.Χ.	Ύστερομινωικός πολιτισμός Ύστεροκυκλαδικός πολιτισμός Ύστεροελλαδικός (μυκηναϊκός) πολιτισμός
1300 π.Χ.	Ἀλφάβητο τῆς Οὐγκαρίτ. Μυκην. συνοικία στὴν Οὐγκαρίτ	1450 π.Χ.	Β΄ καταστροφή μινωικῶν ἀνακτόρων
		1400 π.Χ.	Οἱ Ἀχαιοὶ στὴν Κνωσὸ Ἐπιπέδι Β στὴν Κνωσὸ. Ἀχαιοὶ ἐμποροὶ στὴν Κνωσὸ καὶ τὴ Συρία
		13ος αἰ. π.Χ.	Τρωϊκὸς πόλεμος. Μεγάλα σπιτία στὴν Κρήτη
		1230 π.Χ.	Οἱ Μυκηναῖοι στὴν Κύπρο. Οἱ Δωριεῖς περνοῦν στὴν Ἑλλάδα (Βόρεια)
1200 π.Χ.	Οἱ Ἑβραῖοι ἀγανίζονται ἐναντίον τῶν Φιλισθαίων		
1100 π.Χ.	Οἱ Φιλισθαῖοι στὴ Σιδῶνα	1100 π.Χ.	Οἱ Δωριεῖς κατεβαίνουν στὴ Νότια Ἑλλάδα
1000 π.Χ.	Δαβίδ		
930 π.Χ.	Θάνατος Σολομῶντος		
814 π.Χ.	Οἱ Φοῖνικες ἰδρύουσι τὴν Καρχηδόνα	9ος αἰ. π.Χ.	Εἰσαγωγή φοινικικοῦ ἀλφαβήτου στὴν Ἑλλάδα
722 π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι στὴν Παλαιστίνη	7ος αἰ. π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι στὴν Κύπρο
		624 π.Χ.	Νομοθεσία Δράκοντος (Ἀθήνα)
587 π.Χ.	Πολιορκία Ἱεροσολύμων. Ναβουχο- δονόσορ-Βαβυλώνια αἰχμαλωσία	594 π.Χ.	Νομοθεσία Σόλωνος (Ἀθήνα)
538 π.Χ.	Ἐπιστροφή τῶν Ἑβραίων στὴν Παλαιστίνη μετὰ Περσικὴ Κατοχὴ	508 π.Χ.	Νομοθεσία Κλεισθένηος (Ἀθήνα)
		490-479 π.Χ.	Οἱ Πέρσες ἐπιχειροῦν κατὰληψη τῆς Ἑλλάδας
		431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακὸς πόλεμος
		334 π.Χ.	Ἀρχίζει τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος
		323 π.Χ.	Θάνατος Μεγ. Ἀλεξάνδρου
146 π.Χ.	Ἀλωση τῆς Καρχηδόνας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους	146 π.Χ.	Οἱ Ρωμαῖοι κυριεύουσι τὴν Κόρινθο καὶ ὅλη τὴν Ἑλλάδα

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἱστορία δὲν ἔχει τέλος. Κι ὅταν σβῆσιν τοῦ καθενός μας ἡ θνητὴ ὑπαρξη, ἄλλοι πολλοί, ὅσπερ ἀπὸ μᾶς, θὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ καλῦτερο, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ. *Τίποτα ἄξιο καὶ φωτεινὸ δὲν πηγαίνει χαμένο στὴ ζωὴ.* Ἄν εἶναι ἀφῆλιμο στὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἰδέα του διαδίδεται, κι ἐκεῖ ποῦ νομίζει κανεὶς πῶς μπορεῖ νὰ χάθηκε, βλέπει ξαφνικὰ νὰ βλασταίη καὶ νὰ δῖνῃ νέους καρπούς.

Παρακολουθήσαμε τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα ὡς τὰ χρόνια σχεδὸν ποῦ γεννήθηκε ὁ Χριστός, φέρνοντας τὸ θαυμασιότερο μήνυμα στὸν κόσμον: τὴν ἀγάπη.

Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς δημιούργησαν πολλὰ καὶ θαυμαστά, ἀνέβασαν ἀφάνταστα τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καί, με ξεχωριστὴ ἐγνοια γιὰ τὴν πρακτικὴ τῆς πλευρά, αὐτὴν προσπάθησαν νὰ καλυτερέψουν με ἔξοχα ἐπιτεύγματα (σελ.76-77). Στὶς τεράστιες ἐκείνες αὐτοκρατορίες, ὅπου ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξη, ὁ ἄνθρωπος, χανόταν μες στὴν ἀτέλειωτη μάζα καὶ κανεὶς δὲν ὑπολόγιζε τὴν παρουσία του, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ στραφῆ ἡ προσοχὴ στὸ δικό του ἐσωτερικὸ πρόβλημα, στὶς ἐγνοίες καὶ στὶς ἀνησυχίες τῆς ψυχῆς του. Ἐκατομμύρια ἄνθρωποι ἤρθαν ἔτσι στὴ γῆ, γιὰ χιλιάδες χρόνια, τὴν πότισαν με τὸ μόχθο τους, πάλεψαν νὰ τὴν καλλιεργήσουν, νὰ θερίσουν, νὰ χτίσουν καὶ νὰ πολεμήσουν ἀκόμη γιὰ χάρη τοῦ βασιλιᾶ τους, κι ἔφυγαν με ὑποχρεώσεις ἀτέλειωτες ὡς τὴν τελευταία τους στιγμή. Κανεὶς δὲ συλλογίστηκε πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν καὶ *δικαιώματα* γι' αὐτούς. Ζώντας μες στὴν ἀργοκίνητη κρατικὴ μηχανὴ τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, *χάθηκαν μέσα τῆς ἀνώνουμοι.* Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἄλλαξαν τελείως τὴ μοῖρα τοῦ ἀτόμου. Στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ χρωστάει ὁλόκληρὴ ἡ ἀνθρωπότητα τὴν προβολὴ τοῦ Ἀνθρώπου ὡς ἀξίας στὴ ζωὴ.

Στὴν ἀγῶνη καὶ μικρῇ αὐτῇ γωνιᾷ τῆς γῆς, με τὴ διάφανη ἀτμόσφαιρα καὶ τὴ γαλανὴ θάλασσα γύρω, γιὰ *πρῶτη φορά*, ὄχι μόνον μίλησαν γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσαν τὴ θέση του στὴ ζωὴ, τὸν ἔκαμαν κέντρο τῆς γῆς. Πῆρε τόσο πρωταρχικὴ θέση στὸν κόσμον, ὥστε με τὴ δικὴ του μορφὴ εἰκονίστηκαν ἀκόμη καὶ οἱ θεοί.

Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, στὴ γῆ τῆς Ἰωνίας, ἀνακάλυψε τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ, ἀναρωτήθηκε γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ θέλησε νὰ βάλῃ τάξη στὴ σκέψη. Σ' ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, ἀργότερα, θὰ προβληματισθῆ γιὰ τὸν ἴδιον τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ἢ θὰ διατυπώσῃ τὶς πρῶτες ἀρχές τῆς ἐπιστήμης.

Ἀφοῦ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐβγαλε ἀπὸ τὴν ἀνωνομία χιλιετιῶν τὸ ἀτομο καὶ τὸ ἐλευθέρωσε, ἦταν φυσικὸ στὴν Ἑλλάδα νὰ πάρῃ ἔκφραση μιὰ ἔννοια πρωτόφαντη: ἡ *φιλοπατρία*. Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἐδῶ, ἤθελε νὰ παλεύῃ γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς γῆς του καὶ τῆς ἐλευθερίας του, καὶ νὰ τὴς διαφεντεύῃ, ὅταν κινδύνευαν, γιατί εἶχε νιώσει βαθιὰ τὴν ἀξία τους. Ἀπαιτοῦσε ἀκόμη νὰ παίρῃ μέρος στὰ κοινὰ, ὥστε νὰ ἔχῃ τὸ μέρος τῆς εὐθύνης του στὴν ἐξέλιξη τῆς πολιτείας. Στὴ Σπάρτη ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας ταυτίσθη με τὴν ἔννοια τῆς φιλοπατρίας: τὸ τέλει πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου με τὸ πρότυπο τοῦ πολίτη καὶ τοῦ στρατιώτη.

Τὸ πολίτευμα καὶ οἱ διάφορες μορφές του στὸν τόπο μας πήραν μορφή καὶ ἐξελίχθηκαν. Ἡ ἀνανέωση ἦταν διαρκής. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ στατικότητα τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ δημοκρατία, τέλος, στὴν Ἀθήνα, στὴν ἀνηθισμένη, χάρισε τὴν ἐλευθερία στὸν πολίτη καὶ τὸν ἔκαμε *ρήτορα*, *πολιτικὸ ἢ δικαστή*.

Στὰ μεγάλα ἱερά καὶ στὰ γυμναστήρια τῶν πόλεων ἀναπτύχθηκε τὸ σωστὸ ἀθλητικὸ πνεῦμα καὶ θεωρήθηκε συνυφασμένη ἡ καλλιέργεια τῆς σκέψης μὲ τὴν ἀρμονικὴ ἀνάπτυξη τοῦ κορμιοῦ.

Στοὺς ἀτέλειωτους πολέμους, ἐμφύλιους δυστυχῶς τοὺς περισσότερους, ἀναπτύχθηκε ἡ *στρατιωτικὴ τέχνη* κι ὀργανώθηκε ἡ *στρατηγικὴ τακτικὴ*.

Στὰ ἀμέτρητα, τέλος, καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας γεννήθηκε, ἀνθίσε καὶ θαυματοῦργησε ἡ ὑπαιότερη τέχνη τῆς ἀρχαιότητος, καὶ στὴν Ἀθήνα σημειώθηκε τὸ ἀποκορύφωμά της κι εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἡ ἀρμονικότερη στὸν κόσμον *ἀρχιτεκτονικὴ*. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα σχεδὸν δὲν ὑπῆρξε τέχνη στὴν περιοχὴ τῆς Εὐρώπης, ποὺ νὰ μὴ δανεῖσται μορφὲς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

Στὸν ἑλληνικὸν χῶρον, τέλος, δημιουργήθηκε κάθε εἶδος *ποίησης*, γεννήθηκε τὸ *θέατρο* καὶ διαμορφώθηκε ἡ *ἱστορικὴ σκέψη*, ποὺ κληροδότησαν στὴν ἀνθρωπότητα μεγαλόπνοα ἔργα.

Στὰ μεγάλα ἑλληνιστικὰ βασίλεια ὀργανώθηκε, μὲ κάθε εὐχέρεια, στὶς νέες πόλεις ἡ *πολεοδομία* καὶ στὰ Πανεπιστήμιά τους μελετήθηκε μὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ τρόπο ἡ *ἀνατομία*, ἡ *φυσιολογία*, ἡ *ἀστρονομία*, τὰ *μαθηματικά*, ἡ *γεωγραφία*, ἡ *ζωολογία* καὶ ἄλλες ἐπιστῆμες.

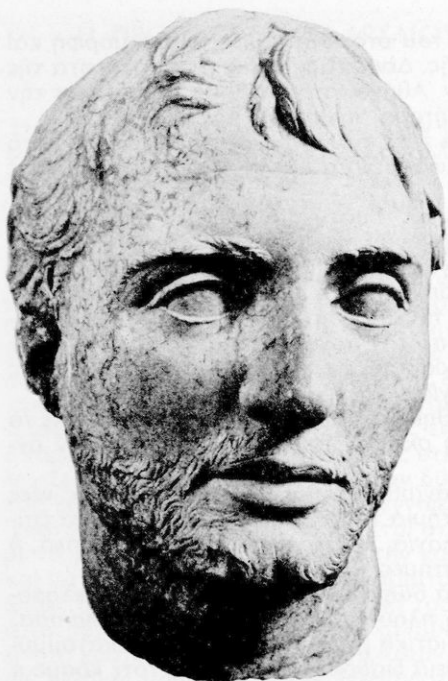
Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ πιὸ σημαντικὰ δῶρα ποὺ ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κληροδότησε στὴν ἀνθρωπότητα, στάθηκε ἡ πλοῦσια κι ὀργανωμένη τῆς γλώσσα. Χάρη στὸ Μ. Ἀλέξανδρο καὶ στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια, τὴ μίλησαν ἑκατομμύρια ἀνθρώποι, καὶ μὲ τὴ δικὴ τῆς βοήθεια διαδόθηκε σ' ὅλο τὸν τότε κόσμον ἡ *χριστιανικὴ διδασκαλία*. Σὲ πολλοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης, σήμερα ἀκόμη, οἱ *βασικοὶ ὅροι* στὶς *εὐρωπαϊκὰς γλώσσας* εἶναι *ἑλληνικοί*.

Σὲ λίγους αἰῶνες μέσα, στὸ μικρὸ κομμάτι τῆς γῆς, ὅπου ἀπλώνεται ἡ πατρίδα μας, ὁ μικρὸς ἀριθμητικὰ λαὸς τῆς παρουσίασε τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα», ποὺ ἔμεινε κληρονομία αἰῶνια τῆς ἀνθρωπότητος.

Κι αὐτὸς ὁ ὀλιγάριθμος λαὸς ἄφησε πίσω του τὴ μνήμη ἐξαιρετῶν ἀνθρώπων *φυσιогνωμιῶν*, ποὺ στόλισαν μὲ τὴν παρουσία τους τὴ γῆ καὶ πλούτισαν σὲ ἀνθρωπιὰ τὸν κόσμον.

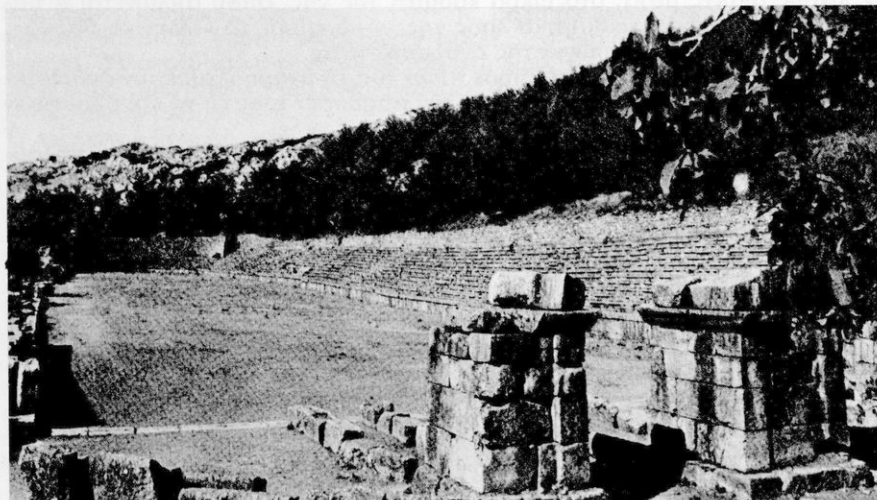
Αὐτὸς ὁ ἴδιος λαὸς, παρ' ὅλες του τὶς ἀφάνταστες *ταλαιπωρίες*, τὶς ὑποδουλώσεις ποὺ πέρασε, καὶ τὶς ποικιλόμορφες *καταστροφές*, *κατοικεῖ συνέχεια τὴν ἴδια γῆ* ὡς σήμερα, *δίνοντας πάντα, στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών του, τὸ σημάδι τῆς παρουσίας του* στὶς *μεγάλαις ἱστορικῆς στιγμῆς*.

Κεφάλι ἀνδρικό σὲ μάρμαρο. Ἐκφραστικό ἔργο τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Μοῦσειο Δελφῶν.

Τὸ Στάδιο τῶν Δελφῶν.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Τὴν ἐποχὴ πού ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος, τὸν 8ο αἰ. π.Χ., ἀρχίζε νὰ γράφῃ μὴν ἀπὸ τὶς πρὶο ξακουσμένεο σελίδεο τῆο ἱστορίας του, δηλ. τὸ δευτέρο ἀποικισμό, στὴν Κεντρικὴ Ἴταλία ἰδρύθηκε ἡ *Ρώμη* (753 π.Χ.). Ἡ θαυμαστὴ αὐτὴ πόλη ἦταν ταγμένη νὰ κατορθώσῃ αὐτὸ πού ποτὲ δὲν ἔγινε στὴν Ἑλλάδα πραγματικότητα: νὰ σχηματίσῃ, νὰ ὀργανώσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ μιὰ τεράστια καὶ ἰσχυρὴ αὐτοκρατορία, πού γιὰ πολλοὺο αἰῶνεο κυριάρχησε στὴ μισὴ Εὐρώπη καὶ σὲ σημαντικὸ μέρος τῆο Ἀσίας καὶ τῆο Ἀφρικῆο.

Στὸ ξεκίνημά τῆο ἡ *Ρώμη* ἦταν ἓνα ἀσήμαντο σύμπλεγμα συνοικισμῶν, κοντὰ στὸν Τίβερη· οἱ ἄνθρωποι ὅμως πού πῆραν τὶο τύχεο τῆο στὰ χέρια τουο, ὄρισαν σοφοὺο νόμουο (*ρωμαϊκὸ δίκαιο*) καὶ βρῆκαν ἀκόμη τὸν τρόπο νὰ *διοικήσουο σωστὰ* τὸ κράτοο, πού σταδιακὰ ἀνάπτουσαν. Μὲ τὴν ἄξια νομοθεσία καὶ τὸ σπουδαῖο διοικητικὸ σύστημα πού ἐφάρμοσε τὸ ρωμαϊκὸ κράτοο, ἀναδείχθηκε σὲ μεγάλη δύναμη, καὶ μὲ τὴ δικὴ του δραστηριότητα κλείνει ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀπὸ τὶο σημαντικότερεο προσφορέο τουο στάθηκε τὸ ὅτι δὲν ἄφησε νὰ χαθῆ τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα». Ὅχι μόνο γεῦτηκε κι ὠφελήθηκε ἀπὸ τὰ πλούσια δῶρα τουο, ἀλλὰ ἀπλόχερα τὰ σκόρπισε στοὺο χῶρουο ὅπου κυριάρχησε, στὴν ἄλλη Εὐρώπη.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου (ἔχουν προστεθῆ σὲ νεώτερη ἐποχὴ τὰ δύο μικρὰ πού θηλάζουο – ὁ Ρώμοο καὶ ὁ Ρωμύλοο). Ἐτρουσκικὴ τέχνη. 5οο π.Χ. αἰ. Παλάτιο τῶν Conservatori, στὴ Ρώμη.

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφική διαμόρφωση της Ίταλίας. Η γη και η φύση της χώρας δεν έχουν μεγάλες διαφορές από την ελληνική. Το βόρειο μέρος της, με άκραιο σύνορο τις Άλπεις, «ή εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία» των αρχαίων Ρωμαίων, με τη μεγάλη πεδιάδα του Πάδου, είναι το πλουσιότερο μέρος της χώρας. Στην περιοχή αυτή κατοικούσαν οι Κέλτες (Γαλάτες), και ως το τέλος του 3ου αι. π.Χ. δεν ανήκε στο ρωμαϊκό κόσμο.

Το κεντρικό τμήμα της Ίταλίας το διασχίζει, από το βορρά στο νότο, η μεγάλη όροσειρά των Άπεννίνων.

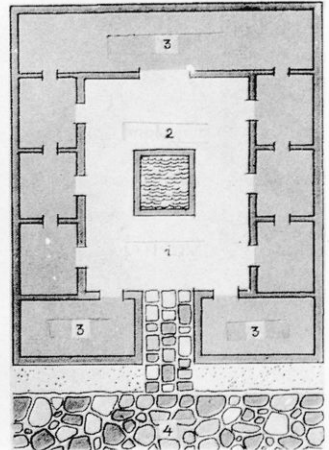
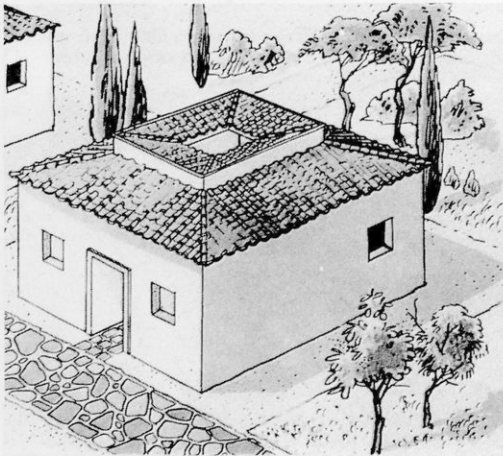
Η ανατολική ακτή, που αντικρίζει την Άδριατική, δεν έχει λιμάνια, αντίθετα με τη δυτική που ανοίγεται στο Τυρρηνικό πέλαγος και σχηματίζει σίγουρα καταφύγια για τα καράβια. Ανάμεσα στη δυτική και στην ανατολική ακτή η έπικοινωνία ήταν πολύ δύσκολη στην αρχαιότητα.

Τρεις πεδιάδες υπάρχουν στο κεντρικό μέρος – της Έτρουρίας (ή σημερινή Τοσκάνη), του Λατίου και της Καμπανίας. Δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλες· όταν όμως ο άνθρωπος τις ποτίσει με το μόχθο του, μπορούν άνετα να τον ζήσουν.

Μεγάλη Ελλάδα. Το νότιο τμήμα της χερσονήσου ήταν η περιοχή της Μεγάλης Ελλάδας. Τα παράλια της γέμισαν ελληνικές αποικίες. Έτσι, κι αυτό το κομμάτι χρειάστηκε να το κατακτήσει η Ρώμη ύστερα από αγώνες, και μόνο στον 3ο αι. π.Χ. το πήρε στην κατοχή της.

Η Ζωή των Ίταλιωτών. Αντίθετα από την Ελλάδα, η Ίταλία δεν έχει την

Αναπαράσταση (αριστερά) και διάγραμμα (δεξιά) ρωμαϊκού σπιτιού: 1. αυλή, 2. δεξαμενή, 3. δωμάτια, 4. δρόμος.

ἀτέλειωτη ἀλυσίδα τῶν νησιῶν, πού ἀπὸ νωρίς, ἐξαιτίας τῆς πείνας, ἔσπρωξε τοὺς Ἕλληνες νὰ ταξιδέψουν καὶ νὰ γίνουν ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι. Ἐχοντας ἐξασφαλισμένη, μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, τὴν διατροφή τους, οἱ Ἱταλιῶτες δὲν ἀναγκάστηκαν νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα, κι ἡ ζωὴ τους γιὰ αἰῶνες ἔμεινε κλειστή, περιορισμένη καὶ χωρὶς κίνηση.

Προνομιακὴ θέσι τῆς Ρώμης. Ἡ γεωγραφικὴ θέσι τῆς *Ρώμης* ἦταν πραγματικὰ ἐξαιρετικὴ. Ἀσφαλισμένη στὶς πλαγιὲς ἑπτὰ λόφων πού κυριαρχοῦν στὴν πεδιάδα, ἐνῶ ἀπέχει εἰκοσι σχεδὸν χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ θάλασσα, εἶχε τὴν εὐκολία τῆς ἀμεισης ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος (μὲ τὸν *Τίβερη* πού ἦταν πλωτός).

Ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς φυσικὰ περάσματα ὁδηγοῦν, μὲς ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα, στὴν Ἀδριατικὴ, ἐνῶ ἄλλος δρόμος τὴ συνδέει μὲ τὴν Καμπανία. Ἡ προνομιακὴ θέσι τῆς ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνῆ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους ἱταλικούς χῶρους καὶ νὰ γίνῃ πρωτεύουσα τῆς Ἱταλίας, πρὶν γίνῃ πρωτεύουσα μιᾶς τεράστιας αὐτοκρατορίας.

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Ἐγκατάστασι Ἱταλικῶν στὴν Ἱταλία (2000 π.Χ.). Πρὶν ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. κατοικοῦσαν τὴν Ἱταλία οἱ *Λίγουρες*. Τὴν ἐποχὴ πού κατεβαίνουν στὴν Ἑλλάδα οἱ ἑλληνικὲς φυλές, φτάνουν καὶ στὴν ἱταλικὴ χερσόνησο οἱ *Ἱταλιῶτες*, κλάδος τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι διάλεξαν τὰ πεδινὰ μέρη (Λατίνοι καὶ Καμπανοί) γιὰ νὰ κατοικήσουν, κι ἄλλοι (Σαμνίτες, Ὀμβριοι κ.ἄ.) ἐγκαταστάθηκαν στὰ ὄρεινά, ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν δύσκολη, γι' αὐτὸ καὶ στὶς κακὲς χρονιὲς ἔκαναν ἐπιδρομὲς στὶς πεδιάδες.

Ἡ Ζωὴ τῶν Ἱταλιῶτων. Τίποτα το αξιοσημείωτο δὲν ξέρουμε νὰ ἔγινε στὴ χερσόνησο ὡς τὸν 8ο αἰ. π.Χ. Οἱ Ἱταλιῶτες ζοῦσαν μιὰ ζωὴ μέτρια καὶ ταπεινὴ καὶ δὲν ἔδιναν κανένα σημεῖο τῆς παρουσίας τους στὸν ἄλλο κόσμο. Οἱ προστριβὲς ἀνάμεσα στὶς διάφορες φυλές τοῦ τόπου στάθηκαν τελειῶς ἐσωτερικὴ ὑπόθεσι καὶ χάθηκε ἀκόμη καὶ ἡ θύμησι τους.

Ταφικὸς τύμβος ἀπὸ νεκρόπολι τῆς Ἐτρούριας. Οἱ τύμβοι αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ἀφθονοὶ καὶ χρονολογοῦνται στὸν 5ο αἰ. π.Χ. Κάτω ἀπὸ τὸν καθένα ὑπάρχουν πολλοὶ ταφικοὶ θάλαμοι.

Τὸν 8ο ὅμως αἰῶνα ἔρχονται στὴν Ἰταλία δυὸ ξένοι λαοί: οἱ Ἑτροῦσκοι καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ χάρις σ' αὐτοὺς ἀλλάζει ἡ ἱστορική μοίρα τῆς χερσονήσου.

Ἡ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων. Φθάνοντας οἱ Ἕλληνες ὡς τὴ *Νάπολη* καὶ τὴν *Κόμη*, πρῶτα-πρῶτα χάρισαν μὲ τὸ *ἀλφάβητό* τους τὸ μέσο νὰ ἐκφράζονται γραπτὰ οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου. Ὑστερα, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους, ἡ ἐξοχὴ τέχνη τους, πὺν γέμισε μὲ ναοὺς τὸ χῶρο ἀπὸ τὴν *Ποσειδωνία* ὡς τὸν Ἀκράγαντα καὶ τὸ *Σελινόυντα*, διαπότισε σιγά-σιγά τὴ ζωὴ τῶν Ἰταλιωτῶν καὶ ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση πᾶντων τους. Ἡ ἴδια τους ἡ θρησκεία, μὲ θεοὺς ποὺ δὲν εἶχαν πρόσωπο καὶ ἱστορία, πλουτίστηκε καὶ ἀναπτύχθηκε μὲ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν τὶς μορφές καὶ τοὺς μύθους.

3. ΟΙ ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ

Καταγωγή καὶ γλῶσσα. Τὸν 8ο αἰῶνα ἴσως, στὴ σημερινὴ περιοχὴ τῆς Τοσκάνης, φτάνει ἕνας λαὸς παράξενος, ἀγνωστῆς ἀκόμη καταγωγῆς, οἱ Ἑτροῦσκοι. Ἦρθαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τοὺς ἔλεγαν *Τυρρηνοὺς*. Ὑπῆρξαν πραγματικὴ εὐλογία γιὰ τὸν τόπο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές. *Κι αὐτοὶ ἐκφράσθηκαν γραπτὰ μὲ τοὺς χαρακτῆρες τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου, ἡ γλῶσσα τους ὅμως εἶναι ἀκόμη ἀγνωστῆ.*

Ἐξάπλωση καὶ ἔργα τῶν Ἑτρούσκων. Οἱ Ἑτροῦσκοι ἔδειξαν διαθέσεις κατακτητικῆς τὸν 7ο αἰ. π.Χ. Κυριάρχησαν στὸ βορρᾶ ὡς τὶς Ἄλπεις καὶ ἀπλώθηκαν στὸ νότο ὡς τὴν Καμπανία. Ἀνάπτυξαν σπουδαῖο ἐμπορικὸ ναυτικὸ καὶ ἐξουσιάζοντας τοὺς στεριανοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν ἡλεκτρο* καὶ κασσίτερος, πλοῦτισαν ἀφάνταστα. Τὸ ἄπλωμά τους στὸ νότο τοὺς ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Γνώρισαν, ἔτσι, τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαϊκὴ τέχνη καὶ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὶς μορφές της.

Ἦξεραν νὰ φτιάχνουν κανάλια καὶ ἔτσι ρύθμισαν τὸ πότισμα τῶν χωραφιῶν καὶ ἀποξήραναν τοὺς χῆρους ποῦ εἶχαν ἔλη. Ἦταν ἐξοχοὶ χαλκοπλάστες, σπουδαῖοι ζωγράφοι καὶ μὲ πηλὸ κατασκεύαζαν ὠραία ἀγάλματα, σαρκοφάγους καὶ τεφροδόχα ἀγγεῖα. Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τους χρησιμοποίησαν τὸ τόξο καὶ τὸ θόλο.

Οἱ Ἑτροῦσκοι ἦταν λαὸς ποὺ ἤξερε καὶ λαχταροῦσε νὰ χαρῆ τὴ ζωὴ. Ἄγαποῦσαν τὸ *κυνῆγι*, τὸ *χορό*, τὰ *συμπόσια* καὶ τὴ *μουσικὴ*.

[Οἱ πόλεις τῶν Ἑτρούσκων. Ἰδρυσαν δώδεκα πόλεις, ποὺ τὶς ἀσφάλισαν μὲ δυνατὰ τεῖχη. Μία φορὰ τὸ χρόνο συγκεντρῶνονταν ὅλοι μαζί γιὰ τὶς κοινές θρησκευτικὲς τους γιορτές.

Ἡ θρησκεία. Κυριαρχοῦσε μέσα τους ὁ φόβος γιὰ τὶς φυσικὲς δυνάμεις καὶ τὸ θάνατο. Γι' αὐτὸ, μὲ πολλὲς τελετὲς καὶ γιορτὲς προσπαθοῦσαν νὰ κατευνάσουν τοὺς θεοὺς (τοῦ οὐρανοῦ, τῆς εὐφορίας, τῆς δύναμης, τῆς σοφίας), ἰδιαιτέρως ὅμως τοὺς διαφόρους δαίμονες (πίστευαν πῶς ἕνας δαίμονας παραστέκει τὶς πράξεις τοῦ κάθε ἀνθρώπου). Γιὰ νὰ μαθαίνουν τὶς διαθέσεις τους, καταγίνονταν μὲ τὴ *μαγεία* καὶ τὴ *μαντικὴ*.

Ταφικὲς συνήθειες. Γιὰ τοὺς νεκροὺς κατασκεύαζαν χριστοὺς ὑπόγειους τάφους μὲ μεγάλους θαλάμους. Τοποθετοῦσαν ἐκεῖ τὸν ὄπλισμό τους, σκεύη σπιτικά καὶ ἐπιπλα, τὰ κοσμήματά τους, ἀκόμη καὶ τρόφιμα. Τὰ ὠραιότερα πῆλινα ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς, αὐτὰ ποὺ ἔξάγονταν σ' ὅλο τὸν ἐξῶ κόσμο, ἔχουν βρεθῆ ὡς τάφους τῆς Ἑτρουρίας. Πληθῆς τοιχογραφίες φέρωσταιναν τὶς χαρὲς καὶ τὶς ἀσχολίες τῆς ζωῆς. Σὲ μερικὲς προβάλλει ἡ εἰκόνα ποὺ εἶχαν γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, ὅπου φοβεροὶ δαίμονες σέρνουν τὸ νεκρὸ σὲ

Τοιχογραφία από έτρουσκικό τάφο με τὸ έξοχο πρόσωπο τῆς Βέλια, πορτραίτο νεκρικό. Πρόκειται γιὰ ένα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα έτρουσκικά έργα πὺ ἔχουν καθαρά κλασική γραμμή. Προσέξτε τὴ δύναμη τοῦ βλέμματος. Ἄρχες 4ου π.Χ. αἰ. Τάφος François στὸ Βούλτσι.

χώρους γεμάτους με ἄγρια καὶ τρομαχτικά ζῶα. Στὸ κάλυμμα τῶν σαρκοφάγων ὑπῆρχαν πῆλινα τὰ ὁμοιώματα τῶν νεκρῶν. (Οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων βοηθοῦν περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο γιὰ νὰ μάθουμε σήμερα τὴ ζωὴ τῶν Ἐτρούσκων, ἀφοῦ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν πὺ ἔχει ἔρθει στὸ φῶς, δὲ στάθηκε δυνατό νὰ διαβαστῆ ἀκόμη)].

Κατάπτωση τῶν Ἐτρούσκων. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ἀρχίζει νὰ πέφτη ἡ δύναμή τους καὶ τὸν 4ο αἰ. ἀρχίζει ἡ διάλυση τοῦ ἐφήμερου, ἀλλὰ ἰσχυροῦ κράτους τῶν.

Προσφορὰ τῶν ξένων λαῶν στοὺς Ρωμαίους. Ὁ Ἐτρουσκικὸς πολιτισμὸς ρίζωσε βαθιὰ στὰ πρῶτα βήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἔτσι ὄ,τι ἔδωσαν οἱ μακρinoὶ Λίγουρες καὶ ἡ πολῦτιμη προσφορὰ τῶν Ἐτρούσκων καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας στάθηκαν ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ στέρεα θεμέλια πὺ πάνω τους ἔστησε τὸ λαμπρὸ τῆς οἰκοδόμημα ἡ Ρώμη.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ἰδρυση τῆς Ρώμης. Ἡ ἀρχὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας χάνεται στὴν περιοχή τοῦ μύθου (γιατὶ ἡ πρώτη ρωμαϊκὴ ἱστορία γράφτηκε ὀχτῶ σχεδὸν αἰῶνες ἀργότερα). Λένε, πῶς ἡ Ρώμη ἰδρύθηκε τὸ 753 π.Χ. ἀπὸ τὸν ἀπόγονο τοῦ Τρωικοῦ ἥρωα Αἰνεΐα, τὸ Ρωμύλο (αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφὸ του τὸ Ράμο τοὺς μεγάλωσε μιὰ λύκαινα). Ἐκεῖνος χάραξε τὴ γραμμὴ τῶν τειχῶν τῆς καὶ φρόντισε νὰ ἔρθουν ἄνθρωποι νὰ τὴν κατοικήσουν.

“Υστερα αναφέρεται πώς την κυβέρνησαν έξι βασιλιάδες Έτρούσκοι και Ρωμαίοι. Ο τελευταίος, ο *Ταρκύνιος* ο *Ύπερήφανος*, έχασε το θρόνο το 509 π.Χ., όταν ξεσηκώθηκαν εναντίον του οι κάτοικοι, κατάργησαν τη βασιλεία και καθιέρωσαν άριστοκρατικό πολίτευμα, που οι Ρωμαίοι το ονόμαζαν *δημοκρατία*.

10ος – 8ος αι. π.Χ. Τήν πραγματική αλήθεια, που κρύβεται πίσω από τους μύθους, την αποκαλύπτουν οι ανασκαφές που έφεραν στο φως, πάνω στον Παλατίνο και στους γειτονικούς του λόφους, στη *Ρώμη*, φτωχούς συνοικισμούς (με μικρές στρογγυλές καλύβες) από το 10ο ως τον 8ο αι. π.Χ.

7ος αι. π.Χ. Φαίνεται πώς όταν κατάρτησαν οι Έτρούσκοι το *Λάτιο*, τον 7ο αι. π.Χ., έκαμαν ένα είδος συνοικισμού (όπως στην Αθήνα ο Θησεύς) και, μαζεύοντας τους κατοίκους των γύρω χωριών, τους έφεραν να κατοικήσουν στην πόλη που ίδρυσαν. Οι Έτρούσκοι, πιστεύεται, πώς στάθηκαν οι *πραγματικοί ιδρυτές της Ρώμης*. Τήν εποχή αυτή πραγματώνονται σπουδαία έργα: αποξηραίνονται τα έλη στην περιοχή όπου αργότερα έγινε η Ρωμαϊκή Άγορά, χτίζεται ναός του Διός στο Καπιτώλιο, κατασκευάζεται η *cloaca maxima** και ο μεγάλος *Ίππόδρομος* για τους αγώνες.

Οι Ρωμαίοι κυριαρχούν στο Λάτιο. Γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. οι κάτοικοι του Λατίου επαναστατούν και διώχνουν τους Έτρούσκους από τη χώρα τους. Από τη στιγμή εκείνη οι Ρωμαίοι αρχίζουν με *άφάνταστη έπιμονή* να προσπαθούν, αρχικά, να αυξήσουν τον πληθυσμό της πόλης, κι ύστερα *συστηματικά* να κυριαρχήσουν σ’ *ολόκληρο* το Λάτιο και να εξουδετερώσουν τους άλλους γειτονικούς λαούς [Ουόλσκους, Αίκουους, Σαβίνους, ζαμνίτες και τους Έτρούσκους], που συχνά έκαμαν *επιδρομές* στη χώρα τους.

Οι τάξεις. Τήν εποχή της βασιλείας διαμορφώθηκαν στη Ρώμη τρεις τάξεις: οι *πατρίκιοι* (οι παλαιές ρωμαϊκές οικογένειες), *κλεισμένοι* αύστηρά σε γένη, οι *πελάτες* (φτωχοί ελεύθεροι πολίτες) που τους πρόσφεραν την προστασία τους οι πατρίκιοι (με τον καιρό όμως ήρθαν σε *έπιμειξία* κι *ένώθηκαν* σε *μια*

Τεφροδόχο ανθρωπόμορφο άγγείο (άποδίδεται το πορτραίτο του νεκρού), πάνω σε κάθισμα. Τέλος του 7ου π.Χ. αι. Έργο έτρουσικό. Βρέθηκε στο Κιούζι. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Πήλινη έτρουσική σαρκοφάγος με *όλόσωμα* στο κάλυμμά της τα *αγάλματα* του νεκρού ζεύγους. 510 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Λούβρου.

τάξη μαζί τους), και οι πληβείοι (όλοι όσοι έγιναν κάτοικοι της Ρώμης, σε νεώτερες περιόδους. Δεν ανήκαν στα γένη και δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα).

Σύγκλητος και Έκκλησία. Την εποχή της βασιλείας κυβερνάει ο βασιλιάς με τη Σύγκλητο. (Την αποτελούσαν οι άρχηγοί των γενών). Εκείνοι καλούν την Έκκλησία (έπαιρναν μέρος μόνον οι πατρίκιοι) πού, όπως ή 'Απέλλα στη Σπάρτη, «διά βοής» συμφωνεί ή διαφωνεί με τις προτάσεις του βασιλιά.

Ύστερα από την κατάργηση της βασιλείας, ή έξουσία περνάει ολοκληρωτικά στα χέρια των πατρικίων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η Ρώμη οργάνωσε μιαν άπέραντη αυτοκρατορία που έζησε για πολλούς αιώνες χάρη στη σοφή νομοθεσία και στο λαμπρό διοικητικό σύστημα.
2. Οι άρχές της ρωμαϊκής ιστορίας είναι σκοτεινές.
3. Αρχικά, ή χερσονήσος κατοικήθηκε από τους Λίγouρες. Στην περίοδο που κατεβαίνουν οι Ίνδοευρωπαίοι στο Νότο, έρχεται στην Ίταλία μιá φυλή τους, οι Ίταλιώτες.
4. Οι παλιοί Λίγouρες με τους Ίταλιώτες σχημάτισαν τον πληθυσμό της ιταλικής χερσονήσου.
5. Η ανάπτυξη της χώρας οφείλεται στους Έλληνες και στους μυστηριώδεις Έτρούσκους. Και των δύο ή παρουσία πρόσφερε άφάνταστα στη διαμόρφωση του πολιτισμού της χώρας.
6. Η Ρώμη ιδρύθηκε, σύμφωνα με τους μύθους, τó 753 π.Χ.
7. Πρώτο της πολίτευμα στάθηκε ή βασιλεία που καταλύθηκε τó 509 π.Χ. Ύστερα, καθιερώνεται ή δημοκρατία.
8. Τρείς τάξεις απήρχαν τον καιρό της βασιλείας στην αρχαία Ρώμη: οι πατρίκιοι, οι πελάτες και οι πληβείοι. Μαζί με τó βασιλιά κυβερνούσε ή Σύγκλητος. Στην Έκκλησία έπαιρναν μέρος μόνον οι πατρίκιοι.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Ο Ρωμύλος όρίζει τις Έστιάδες στη Ρώμη:

«Λένε πως ó Ρωμύλος καθιέρωσε πρώτος τή λατρεία της φωτιάς, κι όρισε ιερές της παρθένους τις Έστιάδες. Άλλοι τó αποδίδουν αυτό στον Νουμά (άλλον βασιλιά της Ρώμης). Κατά τά άλλα, λένε πως ó Ρωμύλος ήταν πολύ θεοφοβούμενος κι ήξερε και μαντική»].

Πλουτάρχου, «Ρωμύλος», κεφ. 22 (Απόδοση Α.Κ.)

2. Ο Ρωμύλος καθιερώνει τους πρώτους θεσμούς:

«Αφού, λοιπόν χτίστηκε ή πόλη, πρώτα-πρώτα, διαίρεσε σε συντάγματα στρατιωτικά

ολόκληρο τὸ πλῆθος τῶν ἐνηλίκων· καὶ κάθε σύνταγμα τὸ ἀποτελοῦσαν τρεῖς χιλιάδες πεζοί, τριακόσιοι ἵππεις κι ὀνομαζόταν λεγεών... Ἐκατό, τοὺς καλύτερους, ἀνάδειξε βουλευτὲς κι αὐτοὺς τοὺς ὀνόμασε πατρικίους καὶ τὸ σύστημά του Σύγκλητο (Σενάτον). Καὶ Σενάτος εἶναι ἡ Γερουσία. Οἱ βουλευτὲς πάλι ὀνομάστηκαν πατρικίοι σύμφωνα με ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γιατί ἦταν παιδιὰ γνήσια...».

Πλουτάρχου, «Ρωμύλος», κεφ. 13 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

3.[Ὁ πλοῦτος τῶν Ἑτρούσκων:

«Ἡ δύναμη τῆς Ἑτρουρίας ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός της γέμιζε ὄχι μονάχα τὴ γῆ ἀλλὰ καὶ τὶς θάλασσες κατὰ μῆκος τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τὶς Ἄλπεις ὡς τὸ στενὸ τῆς Μεσσηνίας... Τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἑτρούσκων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα ποῦ οἱ Ἴταλοι δίνουν στὶς θάλασσες ποῦ περιβάλλουν τὴ χερσόνησο: Λένε τὴ μιά θάλασσα Τοσκάνη (τὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος), ἀπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἄλλη θάλασσα Ἀδριατικὴ, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδρία, μιᾶς ἀποικίας τῆς Τοσκάνης... Οἱ Ἑτροῦσκοι ἐγκαταστάθηκαν σὲ δυὸ ὁμάδες ἀπὸ δώδεκα πόλεις, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα, ὕστερα ἐστειλαν πέρα ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα κι ἔκαμαν ἀποικίες τὶς πόλεις ποῦ εἶχαν ἄλλοτε. Αὐτὲς οἱ ἀποικίες ἔπιασαν ὀλόκληρη τὴ χώρα, ἀπὸ τὸν Πάδο ὡς τὶς Ἄλπεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τρίγωνο ποῦ κατέχουν οἱ Βενετοί, ποῦ κατοικοῦν ὀλόγουρα στὸν κόλπο»].

Τίτος Λίβιος 1, 2 καὶ 5, 33 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

Τοιχογραφία ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἑτρουσκικοῦ τάφου. Παριστάνονται φτερωτὲς μορφὲς ποῦ μεταφέρουν τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Επιδρομή των Γαλατών. Πρὶν σταθεροποιηθῆ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία στὸ Λάτιο ἡ πόλη κινδύνεψε σοβαρὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν *Γαλατῶν*, ποὺ τὸν 4ο αἰώνα, φθάνοντας ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη της, τὴν πολιορκήσαν, τὴ λεηλάτησαν καὶ τὴν πυρπόλησαν. Μόνο τὸ Καπιτώλιο δὲν κατόρθωσαν νὰ κυριέψουν. Οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπισαν μὲ γενναιότητα τὴ γαλατικὴ ἐπιδρομὴ, ποὺ ἡ μνήμη της διατηρήθηκε γιὰ καιρὸ, καὶ πλῆθος θρύλοι πλέχτηκαν γύρω της.

Οἱ Ρωμαῖοι κυριαρχοῦν στὴν Κεντρικὴ Ἰταλία. Σκληρὴ στάθηκε ἡ προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νὰ καταλάβουν ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο. Γιὰ πολλὰ χρόνια πάλεψαν μὲ τοὺς γενναίους *Σαμνίτες* (γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Καμπανίας) καὶ μὲ τοὺς *Ετρουσκούς* (μία πόλη τους, οἱ Βήιοι, κυριεύτηκε ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονη πολιορκία). Γύρω στὰ 295, εἶχαν κατορθώσει οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὴ μαχητικότητα καὶ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ἐκμηδενίσουν τὴ δύναμη τῶν *Ετρουσκῶν* καὶ νὰ γίνουν κύριοι τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας.

Οἱ ἐτρουσκικοὶ τάφοι ἦταν ὀλόκληρα κτίσματα μὲ δωμάτια ποὺ οἱ τοῖχοι τους ἦταν ὀλοζωγραφιστοὶ μὲ μεγάλη μάλιστα ποικιλία θεμάτων: θρησκευτικῶν, ἀθλητικῶν, ἢ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καθημερινότητα. Οἱ τοιχογραφίες αὐτῆς τῶν παλαιότερων τάφων, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, γεμάτες ἀπηχήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ, ἰδίως στὰ χρώματα καὶ στὴ σύνθεση, ἀποτελοῦν σπουδαία μαρτυρία γιὰ τὴ χαμένη, σήμερα, μνημειακὴ ζωγραφικὴ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν εἰκόνα μας, τέσσερις ἄνδρες ψαρεύουν ἀπὸ μιά βάρκα, λεπτομέρεια τοιχογραφίας τοῦ «τάφου τοῦ κυνηγιῶ καὶ τοῦ ψαρέματος», τῆς Ταρκουίνια. Γύρω στὰ 520-510 π.Χ.

Κατάκτηση της Κάτω Ιταλίας. Ἦρθε, ὕστερα, ἡ σειρά τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς χερσονήσου. Μιὰ-μιὰ ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ὁ *Τάρας* μόνο, στὴν προσπάθειά του νὰ γλιτώσῃ, κάλεσε τὸν *Πύρρο* γιὰ βοήθεια, πού δὲν κατόρθωσε, ὥστόσο, νὰ τὸν σώσῃ. Μόλις ἐκεῖνος ἔφυγε στὴν Ἑλλάδα, πήραν οἱ Ρωμαῖοι τὴν πόλη (272), ὕστερα τὸ *Ρήγιο* (270), κυριαρχώντας ἔτσι καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία.

Ὁργάνωση στρατοῦ. Ἡ ἐξάπλωση τοῦ κράτους στὴ χερσόνησο στοίχισε μεγάλη προσπάθεια καὶ πολὺ αἷμα στοὺς Ρωμαίους. Οἱ πόλεμοι μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς δὲν ἦταν πάντοτε νικηφόροι, κάποτε μάλιστα δοκίμασαν καὶ μεγάλες ταπεινώσεις. Ἄν τελικὰ κατόρθωσαν τὸ σκοπὸ τους, εἶναι γιὰτὶ ὀργάνωσαν θαυμάσια τὸ στρατὸ τους, πού ἔδειξε πάντα θάρρος, πειθαρχία καὶ ἀκατάβλητη ἐπιμονή. (Στρατιῶτες πήγαιναν μόνον ὅσοι εἶχαν περιουσία, γιὰ νὰ νιώθουν τὴν ἀνάγκη, ὑποστηρίζοντάς τὴν, νὰ παλεύουν καὶ γιὰ τῆς πόλης τους τὴ σωτηρία). Στους ἀγῶνες αὐτοὺς πρόβαλαν τὰ βασικὰ προτερήματά τους, πού σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τους βοήθησαν νὰ ἀναδείξουν σὲ μεγάλη δύναμη στὸν κόσμον τὴ Ρώμη.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων ἀπέναντι τῶν κατακτημένων πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ἄν τὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἀπόκτησε *ἐνότητα* ζηλευτή, εἶναι γιὰτὶ ἐξαρχῆς οἱ Ρωμαῖοι φρόντισαν νὰ ρυθίσουν τὴ σχέση τῆς πόλης τους μὲ τοὺς κατακτημένους. Βασικὴ τους ἀρχὴ στάθηκε νὰ ἐμποδίσουν, μὲ κάθε τρόπο, συνεννόηση τῶν ἄλλων πόλεων ἐναντίον τους. Γι' αὐτὸ, ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση, πρόσφεραν καὶ ὀρισμένα δικαιώματα στοὺς πολίτες τῶν ἄλλων πόλεων, ἀλλοῦ περισσότερα καὶ ἄλλου λιγότερα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται ἔχθρες καὶ ἀντιζηλιές καὶ νὰ ἀποφεύγεται κοινὴ δράση ἐναντίον τῆς Ρώμης σὲ κρίσιμες περιστάσεις.

Σιγὰ - σιγὰ, τὰ δικαιώματα πού παραχωροῦσαν, δημιουργοῦσαν σύνδεσμον τῶν νέων πόλεων μὲ τὴ Ρώμη, κι ἐνιωθάν οἱ κατακτημένοι μὲ τὸν καιρὸ συνυφασμένη μαζί τῆς τὴν ὑπαρξὴ τους.

Κατασκευὴ δρόμων. Ἐμπόριο. Γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν πόλεων ὀργανώθηκε λαμπρὸ *ὀδικὸ δίκτυο* πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς μποροῦσε νὰ κινῆται *γρήγορα*, ὅταν τὸν καλοῦσε ἡ ἀνάγκη. Ταυτόχρονα καὶ τὸ ἐμπόριο ἀφελήθηκε ἀφάνταστα, γιὰτὶ ἡ ἐπικοινωνία σὲ ὅλη τὴ χερσονήσο, ἀπὸ τὴ μιὰ ἀκρὴ στὴν ἄλλη, ἦταν εὐκολὴ καὶ σίγουρη.

3. ΟΙ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἵπατοι. Τὴ θέση τοῦ βασιλιᾶ, στὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας, τὴν πήραν οἱ *δύο Ἵπατοι*. Στὰ χέρια τους εἶχαν, στὴν ἀρχή, ὅλη τὴν ἐξουσία (ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι στὴ Σύγκλητον καὶ στὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες). Ἡ ἐμφάνισή τους ἀπόπνεε μεγαλοπρέπεια. Κάθονταν σὲ ἐλεφαντίνον θρόνον, φοροῦσαν *τήβεννο*, καὶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν οἱ δώδεκα *ραβδοῦχοι*. Ἄλλαζαν κάθε χρόνο.

Δικτάτωρ. Ὅταν τὸ κράτος κινδύνευε, γιὰ τὴν ἀμεσώτερη ἀντιμετώπιση τῆς περιστάσεως, διάλεγαν οἱ Ἵπατοι ἓνα μόνον ἀνώτατο ἀρχηγό, τὸν *δικτάτορα*, πού δὲν εἶχε ὅμωσ δικαιώματα νὰ κυβερνήσῃ πᾶνω ἀπὸ ἕξι μῆνες.

Σύγκλητος. Εἶχε πολὺ μεγάλη δύναμη καὶ ὑπέφραε τὸ ἀξιοθαύμαστο πολιτικὸ σῶμα πού στερῆσε τὸ ρωμαϊκὸ μεγαλεῖο. Ἦταν ἐνσάρκωση τῆς ἴδιας τῆς συνέχειας τοῦ κράτους. Μὲ τὴ *σταθερότητα* καὶ τὴ *σύνεσή* τῆς ἔσωσε τὴν

πόλη, στis δυσκολώτερες της στιγμές, τους πρώτους αιώνες τής ρωμαϊκής ιστορίας.

Οι συγκλητικοί ήταν *ισόβιοι* και έπρεπε να είχαν *προϋπηρετήσει ως ανώτατοι άρχοντες στην πολιτεία*. Έτσι, έχοντας αποκτήσει πείρα και ώριμοι πιά στην ηλικία, μπορούσαν να ώφελούν τo κράτος με τις σκέψεις τους. *Στάθηκαν ή πνοή τής Ρώμης κι ή ασφάλειά της*. Άγρυπνοι γιά τή σωστή τήρηση τής παράδοσης, παρακολουθούσαν όλη τή ζωή (τὴν οικονομική συνήθως) κι ήταν φύλακες τής θρησκείας. Αυτόι όριζαν τὴν έξωτερική πολιτική, δέχονταν τούς πρεσβευτές, και πάντοτε ή μεγαλόπρεπη κι επιβλητική εμφάνισή τους θάμπωνε τούς ξένους. Συνεδρίαζαν στο Βουλευτήριο ή σ' ένα ναό κι οί άποφάσεις τους λέγονταν «*συγκλητικά δόγματα*».

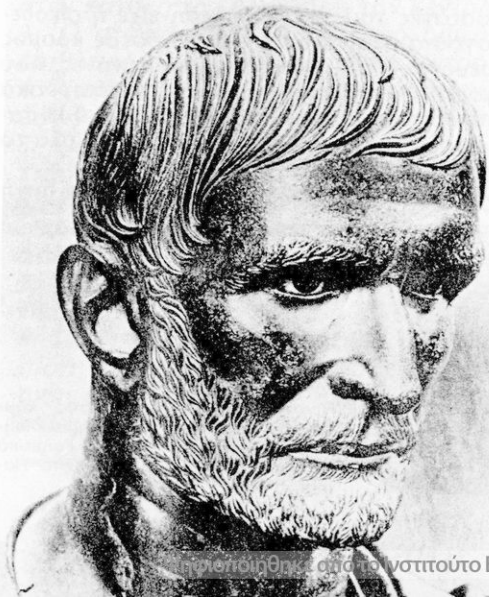
«**Έκκλησίες**». Τρίτο σώμα τής Δημοκρατίας στάθηκε ή *Έκκλησία*. [Με τόν καιρό, όμως, διαμορφώθηκαν τριών ειδών «Έκκλησίες». Ή παλαιότερη δέν είχε έξουσία. Οί δύο άλλες, όμως, ψήφιζαν τούς νόμους και έξελεγαν τούς άρχοντες].

Άργότερα, διαμορφώθηκαν κι άλλες έξουσίες: οί *ταμίες*, οί *πραιτορες*, οί *άνθύπατοι*, οί *τιμητές* (ήταν οί σπουδαιότεροι).

4. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΒΕΙΩΝ

Τα αίτήματα τών πληβείων. Γιά δυό αιώνες με σταθερότητα – χαρακτηριστική ρωμαϊκή άρετή – αγωνίστηκαν οί *πληβείοι* να αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα. Άπό τὰ πρώτα τους αίτήματα ήταν να τούς χαρίσουν τὰ χρέη που είχαν κάμει οί οικογένειές τους όσο αυτοί έλειπαν στους άδιάκοπους πολέμους τών πρώτων χρόνων. Πολλοί είχαν χάσει και τὴν έλευθερία τους ακόμη κι είχαν γίνει δούλοι τών δανειστών τους.

Οί Δήμαρχοι. Ή μεγαλύτερη επιτυχία τών πληβείων στάθηκε ή άναγνώριση μιās νέας έξουσίας, τών δημάρχων, που άποκλειστικό έργο τους ήταν ή έξασφάλιση τών συμφερόντων τών πληβείων. Ήταν πρόσωπα ιερά, και σκλη-

Ρωμαίος πατρίκιος. Άειόλογο χάλκινο πορτραίτο τού 3ου π.Χ. αί. Μουσείο τού Καπιτωλίου στη Ρώμη.

ρὲς τιμωρίες ὀρίστηκαν γιὰ κείνους ποὺ θὰ ἔδειχναν τὴ διάθεση νὰ τοὺς προσβάλουν. Σὲ περίπτωση ποὺ οἱ δήμαρχοι δὲ συμφωνοῦσαν μὲ μιὰ πρόταση, γιὰτὶ ἔβρισκαν πῶς ἦταν εἰς βάρος τῶν πληβείων, εἶχαν δικαίωμα νὰ ἀρνηθοῦν νὰ ψηφίσουν (τὸ βέτο*). Ὅπως κι οἱ ἄλλοι ἄρχοντες (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τιμητὲς καὶ τοὺς συγκλητικούς) ἄλλαζαν κάθε χρόνο, κι ἀπὸ δυὸ στὴν ἀρχὴ ἔγιναν στὸ τέλος δέκα.

Ἡ Δωδεκάδελτος. Τὸ 450 π.Χ. κατόρθωσαν οἱ πληβεῖοι νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπίσημη καταγραφή τῶν νόμων, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ νομοθεσία ὀνομάστηκε Δωδεκάδελτος, γιὰτὶ χαράχτηκε πάνω σὲ δώδεκα χάλκινες πλάκες (δέλτους).

Ἀποτελέσματα τῶν ἀγῶνων τῶν πληβείων. Μὲ τὴ βοήθεια τῶν δημάρχων καὶ μὲ ἀδιάκοπους πολιτικούς ἀγῶνες κατόρθωσαν σιγά-σιγά οἱ πληβεῖοι νὰ μειώσουν τὴν τεράστια ἀπόσταση ποὺ τοὺς χώριζε ἀπὸ τοὺς πατρικούς. Ἀπόκτησαν μὲ τὸν καιρὸ πολιτικὰ δικαιώματα καί, τέλος, ἐξιῴθησαν τελείως μαζί τους.

5. Ἡ ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Προτερήματα τῶν Ρωμαίων. Ὑπῆρξαν λαὸς μεθοδικὸς καὶ λογικός. Εἶχαν ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονὴ κι ἀγωνίζονταν φλογερὰ νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους, ὅταν τοὺς ἀδικοῦσαν (γι' αὐτὸ καὶ ἀνάπτυξαν σπουδαία νομοθεσία).

Ἡ καθημερινὴ ζωὴ. Τὰ πρῶτα χρόνια τὸ κράτος τους ἦταν γεωργικό. Ζοῦσαν σὲ ἀπλὰ σπιτία κοντὰ στὰ κτήματά τους, ἔτρωγαν καὶ ντύνονταν λιτὰ καὶ εἶχαν μεγάλο σεβασμὸ γιὰ τοὺς θεοὺς, γιὰ τὸ κράτος καὶ γιὰ τὴν οἰκογένεια. Δὲν ἀγαποῦσαν ἰδιαίτερα τίς συζητήσεις· ἦταν πολὺ ἐργατικοὶ κι ἀφοσιωμένοι στὸ καθήκον τους. Ἡ κάθε μέρα δὲν ἄλλαζε ἀπὸ τὴν προηγούμενὴ κι ἔτσι συνήθισαν στὴν ἡρεμὴ καὶ ἡσυχὴ ζωὴ. Σπάνια πῆγαιναν στὴν πόλη, καὶ μόνο ὅταν ἦταν ἀνάγκη γιὰτὶ, καθὼς δὲν ἀνάπτυξαν ποτὲ πολλὴ φαντασία, δὲν ἀγαποῦσαν τίς ἀλλαγές.

Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια. Ἦταν ἱερὴ σχεδόν. Ὁ πατέρας σὰν ἀρχηγὸς τῆς θυσίαζε στοὺς ἐφέστιους θεοὺς, στὸ βωμὸ τοῦ σπιτιοῦ· ὅλα τὰ μέλη τὸν σέβονταν καὶ ὄφειλαν ὑπακοὴ στὶς προσταγές του. Μεγάλη θέση εἶχε ἡ οἰκοδόσποινα. Τὸ σπιτί, γενικά, κι ἡ οἰκογένεια ἦταν ἕνας μικρὸς κλειστὸς κόσμος καὶ ἡ ζωὴ του κι ἡ κίνησή του πορευόταν πάνω σὲ αὐστηροὺς κανόνες, ποὺ γνώριζαν νὰ τοὺς ὀρίζουν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογένειας σωστά, μὲ τὰ ἐξαιρετικὰ ὀργανωτικὰ τους χαρίσματα ποὺ ἀνάδειξαν ὡς λαὸ τοὺς Ρωμαίους. [Ἡ πατρικὴ ἐξουσία (patria potestas) εἶχε ἀπόλυτὴ ἀξία καὶ τὴν ἀναγνώριζαν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας].

Θρησκεία. Οἱ θεοὶ τους ἦταν πολλοὶ καὶ τοὺς προξενοῦσαν φόβο. Στὴν ἀρχὴ

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος, κομμάτι χάλκινου, ποὺ τὸ χρησιμοποίησαν ἀκόμη τὸν 3ο π.Χ. αἰ. στὸ Ρωμαϊκὸ κράτος. Μουσεῖο Λουβρου στὸ Παρίσι.

δὲν εἶχαν μορφὴ οὔτε ἱστορία. Ὑστερα ἀπὸ τὴ γνωριμία τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας συνδύασαν δικῆς τοὺς θεότητες μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς, ἔφτιαξαν ἀγάλματά τους κι ἔπλεξαν μύθους γύρω τους. Ἡ δεισιδαιμονία* βάραινε πολὺ στὴ ζωὴ τῶν Ρωμαίων.

Προγονικὲς ἀρετές. Προσκολλημένοι οἱ Ρωμαῖοι στὴν ἰδέα τοῦ γένους, μὲ βαθύτατο σεβασμὸ καὶ θαυμασμὸ γιὰ τοὺς προγόνους τους, πολὺ περηφανεύονταν νὰ τονίζουν τίς προγονικὲς τους ἀρετές: λιτότητα, σεβασμὸ στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς νόμους τοῦ κράτους, σιδερένια πειθαρχία στοὺς ἀνωτέρους, καὶ ἀπλότητα στὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Δύο αἰῶνες ὀλόκληρους ποὺ πάλευαν οἱ Ρωμαῖοι γιὰ νὰ κυριαρχήσουν στὴν Ἰταλία, ἔδωσαν ἀναγκαστικὰ μεγάλη σημασία στὸ στρατό, γι' αὐτὸ καὶ χρειάστηκε ἡ πειθαρχία νὰ ὑψωθῆ σὲ μέγιστη ἀρετὴ.

Τὴ διατήρηση τῶν παλαιῶν συνθηγιῶν τὴν πίστευαν ὑποχρέωση κάθε πολίτη. Ἐξάλλου, ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια ἔργα τῆς Συγκλήτου ἦταν ἡ ἀγρυπνὴ ἐπίβλεψη τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων σ' αὐτὸ τὸν τομέα.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης στὴν ὑπόλοιπη Ἰταλία. Ἡ λογικὴ καὶ ἡ σοβαρότητα ποὺ χαρακτήριζαν τοὺς Ρωμαῖους, βοήθησαν πολὺ, ὅταν μεγάλωσε τὸ κράτος τους, νὰ γλιτώσουν ἀπὸ λάθη ποὺ στάθηκαν μοιραῖα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἰταλία, ὅταν κυριάρχησε ἡ Ρώμη, δὲν ἔπαυσαν οἱ πόλεις νὰ ἔχουν αὐτονομία. Ἐνώθηκαν ὅμως ὅλες μὲ διοικητικὸ κέντρο τὴ Ρώμη. Ἐξυπνα ἐκεῖνη, σταδιακὰ, τοὺς παραχώρησε δικαιώματα, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτησή τους, δὲν αἰσθάνονταν ὑπήκοοι, ἀλλὰ σὰ μέλη τοῦ κράτους. Ἔτσι, ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα ἡ Ρώμη κέρδισε τὴ γαλῆνη στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας χρειάστηκε νὰ παλέψουν σκληρὰ καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια οἱ Ρωμαῖοι μὲ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς.
2. Ἡ Ρώμη, ποὺ τὸ 509 ἦταν μιὰ μικρὴ πόλη, τὸν 3ο αἰῶνα π.Χ. εἶχε στὴν κατοχὴ τῆς ὀλόκληρῆς τῆν Κεντρικῆ καὶ τὴ Νότια Ἰταλία.
3. Ὁ στρατὸς καὶ τὸ πλούσιο ὀδικὸ δίκτυο βοήθησαν στὴ σταθερὴ ἐπίβλεψη τῶν πόλεων ἀπὸ τὸ κέντρο.
4. Ὑστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, οἱ δυὸ ὑπατοὶ μὲ τὴ Σύγκλητο καὶ τοὺς διάφορους ἀρχόντες κυβερνοῦν τὸ κράτος.
5. Οἱ πληβεῖοι κατόρθωσαν, ὕστερ' ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνες, νὰ ἀποκτήσουν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς πατρικίους.
6. Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια ἦταν ἱερὸς θεσμός. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς καὶ ἡ οἰκοδέσποινα ἦταν πρόσωπα σεβαστά. Ἡ ζωὴ τῶν Ρωμαίων ἦταν ἀπλή.
7. Ἡ θρησκεία ἦταν πολυθεϊστικὴ. Ἐπηρεάστηκε πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ.
8. Πολὺ νωρὶς διαμορφώθηκαν καὶ τονίστηκαν οἱ ρωμαϊκὲς ἀρετές: πίστη στοὺς θεοὺς, σεβασμὸς στοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ ἀφοσίωση στὴν οἰκογένεια. Ἀκόμη, αὐστηρὴ πειθαρχία καὶ λιτότητα στὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

1. Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ ἀδιάκοπη αὐξηση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὀδήγησε, μοιραῖα, τὸν 3ο αἰ. π.Χ. στὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς Καρχηδόνιους.

Τὸ ἐμπόριο. Παλαιότατη φοινικικὴ ἀποικία ἡ Καρχηδών, στὴ βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικής, ἀπέναντι στὴ Σικελία, μὲ τὴν ἀκούραστη δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτικῶν τῆς εἶχε γίνει μιὰ ἀξιόλογη δύναμη. Τὰ καράβια τῆς κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο μεταφέροντας διάφορα ἐμπορεύματα: πορφύρα, ἀρώματα, πολυτίμες πέτρες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, χρυσάφι καὶ ἐλεφαντόδοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρική, κασσίτερο ἀπὸ τὴν Κορνηυάλη, σίδηρο κι ἀσημι ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τοὺς τὸ ἐμπόριο τοῦ σταριοῦ, ποὺ τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Σικελία.

Ἡ θέση τῆς πόλης τοὺς στάθηκε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, γιὰτι δέσποζε καὶ στὰ δύο τμήματα τῆς Μεσογείου.

Στρατὸς καὶ ναυτικό. Ἐνῶ ὁ στόλος τῆς ἦταν παντοδύναμος, ὁ στρατὸς τῆς ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ἐθνικός. Ἀδιάφοροι γιὰ τὸν πόλεμο οἱ Καρχηδόνιοι, προτιμοῦσαν τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας τοὺς πληρώναν μισθοφόρους. Εἶχαν, ὅμως, γερὸ ἵππικὸ ἀπὸ Ναυμιδούς καὶ χρησιμοποιοῦσαν πολεμικοὺς ἐλέφαντες. Μονάχα οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν Καρχηδόνιοι.

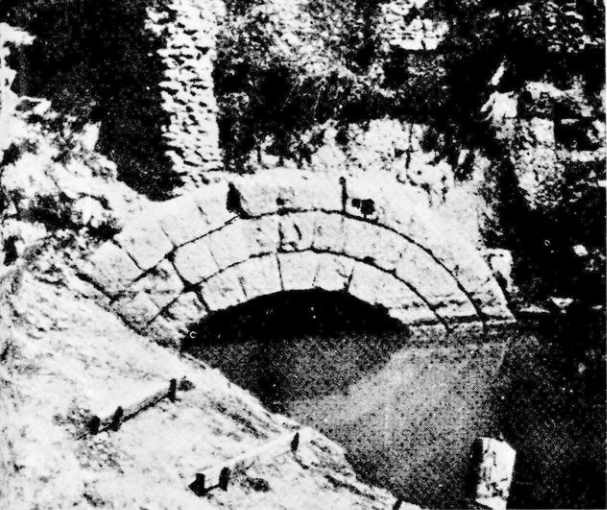
Πολίτευμα. Ἡ πόλη εἶχε πολίτευμα ὀλιγαρχικόν. Τὴν ἐξουσία εἶχαν στὰ χέρια τοὺς πλοῦσιοι ἐμπόροι, ἐφοπλιστὲς καὶ μεγαλοκτηματίες. Δυὸ ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, ποὺ ἐκλέγονταν κάθε χρόνο. Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν μαζὶ μὲ τὸ Συμβούλιο (ἀπὸ ἰσχυροὺς τοῦ πλοῦτου). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν εἶχε διόλου δύναμη.

Πολιτισμὸς Καρχηδονίων. Ἡ Καρχηδὼν στολίστηκε μὲ μεγάλα, πολυτελέστατα κτίρια καὶ ὠραίους ναοὺς. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι, μαθαίνουμε πόσο φημιζόταν γιὰ τὴν πολυτελεία τῆς καὶ γιὰ τὴν κακοπιστία, τὴ σκληρότητα, τὴ διάθεση γιὰ καλοζωία καὶ τὴ μανία τοῦ πλοῦτου τῶν κατοίκων τῆς. Παρ' ὅλο ποὺ οἱ Ἕλληνες καμιά ἐκτίμηση δὲν εἶχαν στοὺς Καρχηδόνιους, ἐκείνοι ἀγάπησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐπηρέασθησαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἡ πόλη τους, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἦταν γεμάτη ἀπὸ καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς, ποὺ ἡ τεχντροπία τους ἀκτινοβολεῖ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση.

Ἡ θρησκεία. Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδονίων, ἄγρια σὰν τὴ φοινικικὴ, ἀπαιτοῦσε ἀνθρωποθυσίες.

Ἀφορμὴ Καρχηδονιακῶν πολέμων. Ἀπὸ τὸ 264 ὠς τὸ 146 π.Χ. Ρωμαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι πάλεψαν μὲ πολὺ πείσμα μεταξύ τους. Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ποὺ ἔγινε σὲ τρεῖς περιόδους, μὲ διακοπὲς ἀνάμεσα, στάθηκε ἡ Σικελία, ὅπου οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπὸ πολὺ παλιά, εἶχαν τὶς δικές τους ἀποικίες στὴ δυτικὴ ἀκτὴ.

Ἀλλαγὴ στὸ ρωμαϊκὸ χαρακτήρα. Γιὰ πρώτη φορά, οἱ μετρημένοι καὶ προσεκτικοὶ Ρωμαῖοι ἤρθαν σὲ σύγκρουση, ἔξω ἀπὸ τὸ πατρικὸ ἔδαφος. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι στάθηκαν ἡ ἀρχή. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα ὀλόκληρη ἡ πολιτικὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἄλλαξε· μανία κατακτητικὴ κυρίευσε ἐκείνους

Ἡ Cloaca Maxima, μεγάλο τεχνικό ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλιά Ταρκύνιου τοῦ Ὑπερήφανου. Λειτουργεῖ ἀκόμη καί σήμερα στή Ρώμη.

ποῦ εἶχαν στὰ χέρια τους τίς τύχες τῆς Ρώμης, ἐνῶ τὰ πλούτη ποῦ σωριάζονταν στή μεγάλη πόλη ἀπὸ τίς ξένες χώρες, δημιουργοῦσαν ὀλοένα μεγαλύτερη διάθεση γιὰ νέες κατακτήσεις. Ἔτσι, μέσα σὲ δυὸ σχεδὸν αἰῶνες, οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν σ' ὅλοκληρη τὴ Μεσόγειο.

2. ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ – Α΄ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀφορμὴ κάθε πολέμου εἶναι ἡ παραβίαση μιᾶς ἰσορροπίας, ποῦ σὰ σιωπηρὴ συμφωνία ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς διάφορες δυνάμεις στὸν κόσμο.

Ἐπέκταση τῶν Καρχηδονίων στὴ Σικελία. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν ὠφεληθῆ ἀπὸ τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις ποῦ εἶχαν τσακίσει τίς ἑλληνικὲς πόλεις στὴ Σικελία, κι εἶχαν ἔτσι ἀπλώσει τὴν κυριαρχία τους στὴν ἀνατολική τῆς ἀκτῆς. Τὶς παραμονὲς τοῦ πολέμου κυρίευσαν τὴν παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία, τὴ Μεσσήνη, ποῦ τὸ στενὸ τῆς ἦταν κλειδί γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ἐμπόριο.

Τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου. Τότε ἄρχισε ὁ πρῶτος πόλεμος, ποῦ κράτησε εἰκοσι τρία χρόνια (264-241 π.Χ.) κι ἔκλεισε μὲ τὴ νίκη τῶν Ρωμαίων. Οἱ ἐπιχειρήσεις ἔγιναν στὴ Σικελία ἀρχικά, κι ὕστερα στὴν Ἀφρική. Στὸ διάστημα τοῦ πολέμου οἱ ἑλληνικὲς πόλεις μὲ τὴ θέλησή τους συμμαχῆσαν μὲ τοὺς Ρωμαίους, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ρωμαῖοι ἀναγκάστηκαν, γιὰ πρώτη φορά, νὰ ναυπηγήσουν στόλο καὶ νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα.

Ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τῶν Ρωμαίων. Ἡ τελικὴ φάση τοῦ πρώτου πολέμου στὴ δυτικὴ Σικελία, κοντὰ στὶς *Αἰγούσες νήσους*, ἔδωσε τὴ νίκη στὸ ναυτικὸ τῆς Ρώμης. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ Σικελία, ποῦ μὲ ἐξάιρεση τίς Συρακοῦσες πέρασε στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Πλήρως ἀκόμη μεγάλῃ πολεμικῇ ἀποζημίωση κι ἔδωσαν πίσω τοὺς αἰχμαλώτους.

Ὡς τὸ 218, ποῦ ξέσπασε ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος, κατόρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι, ἐπειδὴ στὴν Καρχηδόνα παρουσιάστηκαν ἐμφύλιες ταραχές, νὰ καταλάβουν τὴν Κορσικὴ καὶ τὴ Σαρδηνία. Ἀκόμη, ἔβαλαν πόδι στὴν « Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων» Γαλατία, ξεκαθάρισαν τὴν Ἀδριατικὴ ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς πειρατὲς καὶ ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τὴν Ἐπίδαμνο καὶ τὴν Κέρκυρα.

3. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἄφορμη τοῦ πολέμου. Ἡ ἐξάπλωση τῆς Ρώμης κι ἡ αἴσθηση τῆς ἥττας ἀναφαν μεγάλο μίσος στὴν ψυχὴ πολλῶν Καρχηδονίων. Ἐνας στρατηγός, μάλιστα, ὁ Ἀμίλκας Βάρκας, ποὺ εἶχε πολεμήσει ἐναντίον τῶν Ρωμαίων στὸν πρῶτο πόλεμο, πότισε τὴν ψυχὴ τοῦ γιου τοῦ Ἀννίβα μὲ τὸν πόθο νὰ τοὺς ἐκδικηθῆ. Ἡ ἀφορμὴ, τὴ φορά αὐτῆ, κίνησε ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, ὅπου ὁ Ἀννίβας – ἐξοχὴ στρατιωτικὴ φυσιογνωμία – εἶχε σημειώσει ἐκπληκτικὲς ἐπιτυχίες κατακτώντας γιὰ λογαριασμό τῆς πόλης του νέα ὄλοένα ἐδάφη. Ὁ πόλεμος ἀναψε πάλι, ὅταν ὁ Ἀννίβας κυριεύσει τὴ Ζάκανθα (219), παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία στὴν Ἰσπανία καὶ σύμμαχο τῶν Ρωμαίων ἔκρινε τὸν καιρὸ.

Ἀννίβας. Ἐξυπνος, γεννημένος ἠγέτης, διορατικὸς καὶ ἀπαράμιλλος στρατηγός ὁ Ἀννίβας, ἀνάλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ Καρχηδονιακοῦ στρατοῦ. Ἀτρόμητος, ἀπλὸς καὶ πανάξιος, ἤξερε νὰ ἐμπνέει θαυμασμὸ κι ἀμέτρητη ἀφοσίωση στὸ στρατὸ του.

Διάβαση τῶν Ἄλπεων. Αὐτές του οἱ ἀρετὲς τὸν βοήθησαν νὰ βγάλλει πέρα ἕνα ἀπίστευτο κατόρθωμα: Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, μὲ πενήντα χιλιάδες πεζοὺς, δέκα χιλιάδες ἵππεις καὶ 42 ἐλέφαντες, βρέθηκε μέσα σὲ λίγους μῆνες στὴ Βόρεια Ἰταλία (περνώντας τὶς χιονισμένες Ἄλπεις καὶ ἀφήνοντας πίσω του τὸ ρωμαϊκὸ στρατό, ποὺ τὸν περίμενε στὸν παραλιακὸ δρόμο).

Πρῶτες νίκες τοῦ Ἀννίβα. Στὴν παράτολμη αὐτῆ προσπάθεια ἔχασε τὸ μισό του στρατό, ἀλλὰ τὴν ὀλοκλήρωσε. Σὲ δυὸ μάχες στοὺς παραπόταμους τοῦ Πάδου (τὸν Τίκινο καὶ τὸν Τρεβία) νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, τοὺς Ρωμαίους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συμμαχήσουν μαζί του καὶ οἱ Γαλάτες.

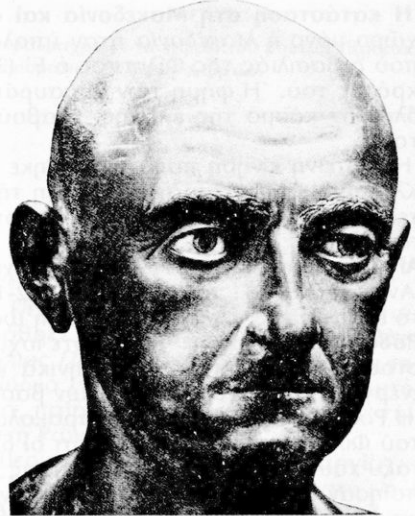
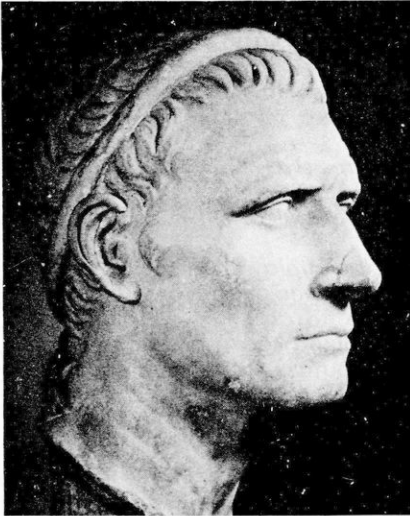
Τρασιμένη (217 π.Χ.). Τὸν ἑπόμενο χρόνο περνώντας τὰ Ἀπέννινα συναντήθηκε μὲ τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ στὶς ὄχθες τῆς λίμνης Τρασιμένης. Νέα πανωλεθρία περίμενε ἐκεῖ τοὺς Ρωμαίους.

Κάννες (216 π.Χ.). Δὲν προχώρησε τότε ὁ Ἀννίβας νὰ χτυπήσει τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, ἀλλὰ σκέφτηκε νὰ ξεσηκώσει ἐναντίον της τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Χάνοντας πολῦτιμο καιρὸ, συντρίψε κυριολεκτικὰ τὸν ἄλλο χρόνο τὴ ρωμαϊκὴ στρατιὰ στὶς Κάννες (216 π.Χ.) μὲ τὴν ὑπέροχὴ τακτικὴ του.

Ἀντίκτυπος τῶν νικῶν τοῦ Ἀννίβα. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φρικτὲς γιὰ τοὺς Ρωμαίους· τοὺς ἔσωσε ὅμως καὶ πάλι ἡ ἐπιμονὴ καὶ τὸ θάρρος τους. Οἱ Συρακοῦσες, ὅπως κι ὁ Φίλιππος ὁ Ε΄, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ζήτησαν τὴ συμμαχία τοῦ Ἀννίβα, ἡ πόλη Καπύη ἀποστάτησε, οἱ Σαρνίντες ἐδείξαν διάθεση νὰ ἐπαναστατήσουν, οἱ περισσότεροί ὅμως Ἴταλοὶ ἔμειναν πιστοὶ στὴ Ρώμη. Ἐκείνη ξεσηκώσε τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὑστερα, πολιορκήσε τὶς Συρακοῦσες, καί, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμηδους (μὲ διάφορες μηχανὲς ποὺ εἶχε βρεῖ), τὴν κυριεύσει ὁ ὑπάτος Κλαύδιος Μάρκελλος (212 π.Χ.).

Ὁ Ἀννίβας μένει ἀβοήθητος. Ἀρχίζει ἡ δύσκολη περίοδος γιὰ τὸν Ἀννίβα, ποὺ ἔμεινε χωρὶς βοήθεια ἀπὸ τὴν ἀδιάφορη κυβέρνησι τῆς Καρχηδόνας. Οἱ τελευταῖες του ἐλπίδες νὰ πᾶρη ἐνίσχυση ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του, ποὺ βρισκόταν στὴν Ἰσπανία, διαφεύσθηκαν, γιὰτὶ οἱ Ρωμαῖοι τὸν νίκησαν, καθὼς ἐρχόταν, καὶ τὸν σκότωσαν (207).

Ἐμπρὸς ἀπὸ τὶς πύλες τῆς Ρώμης. Πάνω στὴν ἀπελπισία του ὁ Ἀννίβας βᾶδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης κι ἔφτασε ἐμπρὸς ἀπὸ τὶς πύλες της, σκορπίζοντας τόσο τρόμο στὶς ψυχὲς τῶν Ρωμαίων, ποὺ γιὰ αἰῶνες πολλοὺς δὲ θὰ ἔσβηνε ἡ θύμησή του. ἤξερε πῶς ἡ πολιορκία θὰ ἦταν μάταιη ὑπόθεση. Καὶ δὲν τὴν

Άριστερά: Μαρμάρινο πορτραίτο του Ἀντίοχου τῶν Γ΄ τῆς Συρίας. Γύρω στὰ 200 π.Χ. Μουσεῖο Λούβρου στὸ Παρίσι.

Δεξιά: Πορτραίτο ἐκφραστικώτατο τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Μουσεῖο Καπιτωλίου (Ρώμη).

ἐπιχείρησε. Οἱ σύμμαχοί του, ἐνῶ ἀποσύρονταν πρὸς τὴ Νότια Ἰταλία, ἕνας-ἕνας τὸν ἐγκατέλειπαν.

Οἱ Ρωμαῖοι νικοῦν στὴ Ζάμα (202 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι ἀποφάσισαν, ἔχοντας φτιάξει νέο στρατό, νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμο στὴν Ἀφρική, ὅπου τὸ 202 π.Χ., στὴ Ζάμα, νικήθηκε ὀλίγετα ὁ καρχηδονιακὸς στρατός, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀννίβα (ποὺ τὸν εἶχαν, στὸ μεταξύ, ἀνακαλέσει οἱ συμπατριῶτες του γιὰ νὰ τοὺς ὑπερασπίσει). Ὁ νικητὴς τοῦ πολέμου, ὁ *Κορνήλιος Σκιπίων*, ὀνομάστηκε *Ἀφρικανός*.

Ἡ συνθήκη. Οἱ ὅροι τῆς (201 π.Χ.) ἦταν σκληροτάτοι. Ἡ Καρχηδὼν ἀναγκάστηκε νὰ ἀφήσῃ τὴ Ρώμη τὴν Ἰσπανία, νὰ παραδώσῃ τὸ στόλο τῆς, κρατώντας δέκα πλοῖα μονάχα, καὶ νὰ πληρώσῃ τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Σὲ λίγο, ὁ Ἀννίβας ἐξορίστηκε καὶ κατέφυγε στὸν Ἀντίοχο τὸν Γ΄, τὸ βασιλῆα τῆς Συρίας.

Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνας (146 π.Χ.). Τὸ 146 π.Χ., ὕστερα ἀπὸ δραματικὴ πάλῃ τριῶν χρόνων (τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος), ἡ Καρχηδὼν πολιορκήθηκε, πυρπολήθηκε καὶ καταστράφηκε τελείως ἀπὸ τοὺς Ρωμαῖους. Ἡ θάλασσα ἦταν ἀνοιχτὴ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Δὲν ὑπῆρχε ἀντίπαλος γιὰ τοὺς Ρωμαῖους.

4. Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΗ

Οἱ ἀκατασίγαστες ἐχθρες ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ κράτη κι ὁ φοβερὸς ἀνταγωνισμὸς στὰ ἑλληνικὰ βασίλεια ὀδήγησαν, μιὰ ὥρα ἀρχύτερα, τὴ Ρώμη στὴν Ἀνατολὴ (ἱκανοποιώντας τὶς πρόσφατες κατακτητικὲς τῆς διαθέσεις), κι ἔριξαν σὰν ὄριμο καρπὸ τὴν Ἑλλάδα στὰ χέρια τῆς, τὸ 2ο π.Χ. αἰῶνα.

Ἡ κατάσταση στή Μακεδονία καί στή Σπάρτη. Στὸν ἑλληνικὸ ἡπειρωτικὸ χῶρο μόνον ἡ Μακεδονία ἦταν ὑπολογίσιμη δύναμη, ἀπὸ τὴ στιγμή μάλιστα ποὺ ὁ βασιλιάς τῆς Φιλίππος ὁ Ε΄ (220-179) φρόντισε καὶ ἀναδιοργάνωσε τὸ κράτος του. Ἡ φήμη τῶν θησαυρῶν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, διάχυτη σὲ ὅλο τὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς, τραβοῦσε ἀρπακτικὰ τὰ βλέμματα στὰ ἐδάφη του.

Ἡ φωτεινὴ κίνηση ποὺ σημειώθηκε στή Σπάρτη, εἶχε σβῆσει μὲ τὴ φυγὴ τοῦ Κλεομένους, ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Σελασσίας (222 π.Χ.). Οἱ δυὸ Συμπολιτεῖες, ἀντὶ νὰ σταθοῦν καὶ νὰ ἰσχυροποιηθοῦν, ἀγωνίζονταν νὰ διαλύσῃ ἢ μιὰ τὴν ἄλλη.

Αἴγυπτος καὶ Συρία. Ἡ Αἴγυπτος εἶχε ξεπέσει· ἡ Συρία, ὅμως, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ τοῦ Μεγάλου (222-187), κατόρθωσε ὄχι μόνον νὰ διατηρήσῃ τὸ ἔδαφός της, ἀλλὰ νὰ ἐπεκταθῇ ὡς τὸν Ἰνδὸ ποταμὸ.

Ρόδος καὶ Πέργαμος. Ἦταν τότε ἰσχυρὰ ἀλλὰ μικρὰ κράτη. Χωρὶς ἴχνος ἐμπιστοσύνης στὰ ὑπόλοιπα ἑλληνικὰ κράτη, ἄγρυπνα παρακολουθοῦσαν τὶς ἐνέργειες τῶν ἰσχυρῶν Ἑλληνικῶν βασιλείων.

Ἡ Ρόδος καὶ ἡ Πέργαμος, παρακολουθώντας τὶς κινήσεις τοῦ Ἀντιόχου καὶ τοῦ Φιλίππου, διαπίστωσαν ὅτι οἱ δυὸ βασιλεῖς σχεδίαζαν νὰ μοιράσουν μετὰξὺ τους τὶς μικρασιατικὲς κτήσεις τῆς Αἰγύπτου ποὺ κατέρρευε. Ἐτοί, εἰδοποίησαν τοὺς Ρωμαίους, ποὺ ἤθελαν νὰ τιμωρήσουν τὸ Φίλιππο (γιὰ τὴν συμμαχία ποὺ εἶχε κλείσει στὸ Β΄ Καρχηδονιακὸ πόλεμον μὲ τὸν Ἀννίβα) καὶ τοὺς τραβοῦσε στὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη τῶν παραμυθένιων θησαυρῶν τῆς Πέλλας.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐνώνονται. Ὑπῆρχαν ἀκόμη δυνάμεις καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ ὅλα τὰ σημεία ποὺ εἶχε κυριαρχήσει ὁ Ἑλληνισμὸς. Ὁμως, *κι αὐτὴ τὴν ὕστατη ὥρα, ποὺ τὰ κυριαρχικὰ βήματα τῆς Ρώμης ἀντήχησαν μὲς στὸν ἑλληνικὸ χῶρον, δὲν ἐνώθηκαν οἱ Ἕλληνες.* Μόνοι τους ὄρισαν τὸ σβῆσιμο τῆς ἐλευθερίας τους.

Οἱ Ρωμαῖοι νικοῦν τὸν Φίλιππο Ε΄ (196 π.Χ.). Ὑστερα ἀπὸ προσπάθεια δυὸ χρόνων, οἱ Ρωμαῖοι, ἔχοντας μὲ τὸ μέρος τους καὶ τὸ ἵππικὸ τῶν Αἰτωλῶν, νίκησαν τὸν Φίλιππο στὴ θέση *Κυνὸς Κεφαλαί* τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Μακεδονία, ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσῃ σπουδαῖες θέσεις στὴν Ἰλλυρία, στὸν Ἑλλήσποντο, καὶ νὰ πληρῶσῃ μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τὸ 196 π.Χ. ὁ ὑπάτος *Φλαμίνιος*, ὁ νικητὴς τοῦ Φιλίππου, στὴν πανελλήνια γιορτὴ τῶν Ἰσθμίων κήρυξε τὴν «ἀνεξαρτησία» τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ποὺ καὶ πάλι στάθηκαν ἀνίκανες νὰ καταλάβουν τί ἐπιζητοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ποιοὶ ἦταν οἱ στόχοι τους. Γι' αὐτὸ καὶ πάλι δὲν ὁμονόησαν.

Οἱ Ρωμαῖοι προχωροῦν στὴν Μ. Ἀσία. Νέες διαμάχες κι ἔχθρες ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες ἀλλάξαν τὴν συμμαχία σὲ λίγο. Ἐνωμένοι αὐτὴ τὴ φορά ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία, ἡ Πέργαμος καὶ ἡ Ρόδος μαζί μὲ τοὺς Ρωμαίους, νίκησαν τὸ στρατὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ στὶς *Θερμοπύλες*. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἔφτασε στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὸ 190 π.Χ. χτύπησε στὴ *Μαγνησία* τὶς δυνάμεις τοῦ Ἀντιόχου, ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ κλείσῃ ἐξευτελιστικὴ εἰρήνη. Τοῦ ζήτησαν οἱ νικητὲς νὰ παραδώσῃ τὸν Ἀννίβα καὶ νὰ πληρῶσῃ τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τὸ τέλος τοῦ Ἀννίβα. Ὁ ἐξαιρετὸς Καρχηδόνιος στρατηλάτης, σὰν κυνηγημένο λιοντάρι, γενναῖος πάντοτε, φριχτὰ ὅμως ἀπογοητευμένος, μὴ μπορῶντας νὰ βρῇ τόπο στὴ γῆ νὰ σταθῇ, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν ἀνελέητων ἐχθρῶν του, ἤπτε δηλητήριο καὶ πέθανε στὴ Βιθυνία, ὅπου εἶχε καταφύγει.

Οἱ Ρωμαῖοι κατακτοῦν τὴ Μακεδονία. Μιὰ νέα εὐκαιρία ἔδωσαν στὸν Ἑλληνι-

Τετράδραχμο με τὸ κεφάλι τοῦ βασιλιᾶ Περσέως.
Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

σὸ οἱ ἐνέργειες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιᾶ *Περσέως*, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, ποὺ ἠθελε νὰ χτυπήσῃ τοὺς Ρωμαίους. Προδόθηκε ὁμως ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες στοὺς Ρωμαίους. Ἔτσι ὁ ὑπάτος *Αἰμίλιος Παῦλος* ὄχι μόνο νίκησε τὸν τελευταῖο βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, στὴν *Πύδνα* (τὸ 168 π.Χ.), ἀλλὰ τὸν ἐξευτέλισε φοβερὰ, ἀφοῦ τὸν ἔπιασε αἰχμάλωτο, παίρνοντάς τον νὰ στολίῃ με τὴν παρουσία του τὸ λαμπρὸ θρίαμβό του στὴ *Ρώμη*.

Ἡ Μακεδονία, τώρα πιά, ἔχασε τὴν ἐλευθερία της, ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, κι οἱ Ρωμαῖοι περιφρονώντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ποὺ εἶχαν συνεργαστῆ μαζί τους, ζήτησαν 1.000 ὀμήρους ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα καὶ τοὺς μετέφεραν στὴν Ἰταλία. Στὴ *Ρόδο* καὶ στὴν *Πέργαμο*, τώρα πιά ποὺ δὲν τὶς χρειάζονταν, φέρθηκαν ἀλαζονικά.

Ἀνδρῖσκος (148 π.Χ.). Μιὰ τελευταία ἀναλαμπή, ἡ ἔσχατη τοῦ καταπληγωμένου Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ρωμαῖοι πολιορκοῦσαν τὴ γενναία *Καρχηδόνα*, ἦταν μοιραῖο νὰ πέσῃ στὸ κενό. Ὁ Ἀνδρῖσκος, ἓνας ἰδιότυπος ἄνθρωπος στὴ Μακεδονία, ποὺ ἰσχυριζόταν πῶς εἶναι γιὸς τοῦ *Περσέως*, προσπάθησε νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς Μακεδόνες ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐλευθέρωσε τὴ Μακεδονία καὶ ἔφτασε ὡς τὴ *Θεσσαλία*. Ἡ ἐνέργειά του τελικὰ ἀπότυχε, καὶ τὸ 148 π.Χ. ὁ ὑπάτος *Καϊκίλιος Μέτελλος* τὸν νίκησε κι ἔπιασε αἰχμάλωτο καὶ τὸν ἴδιο. Ἡπειρος, Μακεδονία, Νότια Ἰλλυρία καὶ Θεσσαλία ἔγιναν ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες.

Ὅλα ἔδειχναν ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Ἑλλάδας. Πίκρα κι ἀπογοήτευση εἶχε φωλιάσει στὴν καρδιά τῶν Νότιων Ἑλλήνων, ποὺ περίμεναν με ἀγωνία νὰ φτάσῃ ἡ ὑστατὴ τους ὥρα. Στρατιωτικὲς δυνάμεις ὑπῆρχαν ἐλάχιστες, κι οἱ περισσότεροι καταλάβαιναν πῶς κάθε ἀντίσταση θὰ ἦταν μάταιη.

Κατάκτηση τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας. Ὄταν, ὠστόσο, τὸ 147 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι θέλησαν νὰ ἀναμιχθοῦν στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, ὁ γενναῖος στρατηγὸς *Κριτόλαος* ἀποφάσισε νὰ τιμῆσῃ τὴν Ἑλλάδα με μιὰν ἀπελπισμένη ἀντίσταση. Στὴ *Σκάρφεια* τῆς *Λοκρίδας* ὁμως νικήθηκε ἀπὸ τὸν ὑπάτο *Καϊκίλιο Μέτελλο*. Χάθηκε ἔτσι κι ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα.

Ἄλωση τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.). Τὸ τέλος τοῦ δράματος παίχτηκε κοντὰ στὸν ἴσθμο τῆς Κορίνθου, ὅπου ὁ ὑπάτος *Μόμμιος* διάλυσε τὶς ἐλάχιστες δυνάμεις ποὺ εἶχαν ἀπομείνει. Στὴν ἀπελπισία του ὁ Ἕλληνας στρατηγὸς *Δίαιος*, μὴ βρίσκοντας ἀρκετοὺς ἄντρες γιὰ τὸ στρατό, πῆρε στὸν ἀγώνα καὶ τοὺς δούλους. Ἡ ἐλευθερία ὁμως, τὸ εἶδαμε πολὺ καλά αὐτό, δὲ σώζεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲ γεύτηκαν τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐλογία της. Ἔτσι, νικήθηκαν οἱ λιγοστοὶ τελευταῖοι Ἕλληνες, κι ὁ *Μόμμιος* προχωρώντας στὴν *Κόρινθο* τὴν ξεθεμέλιωσε κυριολεκτικά, σβήνοντάς τὴν ἀπὸ τὸ χάρτη (146 π.Χ.), τὸ χρόνο ποὺ καὶ ἡ ἰσχυρὴ *Καρχηδόνα* δοκίμασε τὴν ἴδια τύχη.

Ἔτσι ἔκλεισε, στὸν Ἰσθμό, ἡ τελευταία σελίδα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ἀντίβας:

«Ὅταν τὸν ἐστείλαν στὴν Ἰσπανία, μόλις ἔφτασε, τράβηξε πάνω του τὰ βλέμματα ὀλόκληρης τῆς στρατιᾶς. Εἶχε θάρρος καταπληκτικὸ στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου, ἐνῶ ταυτόχρονα διατηροῦσε θαυμαστὴ σωφροσύνη. Καμιὰ δουλειὰ δὲν κούραζε τὸ κορμὶ του, οὔτε βάραινε τὸ μυαλό του... Ἄντεχε καὶ τῆ ζέση καὶ τὸ κρῦο... Συχνά, μπορούσε κανεὶς νὰ τὸν δῇ, φωρῶντας τὸ μανδύα του τὸ στρατιωτικὸ, νὰ εἶναι ξαπλωμένος κατὰ-χαμὰ ἀνάμεσα στοὺς φρουροὺς... Πρῶτος πῆγαινε στὴ μάχη καὶ ἀποσυρόταν τελευταίος. Ὅλα αὐτὰ τὰ μεγάλα χαρίσματα τὰ συνόδευαν ἐλαττώματα ὄχι λιγότερο μεγάλα: μιὰ σκληρότητα ἄγρια, ἀπιστία πού ξεπερνοῦσε τὴ γνωστὴ καρχηδονιακὴ ἀπιστία, δὲ σεβόταν διόλου τὸ λόγο του, οὔτε καὶ τὴ θρησκεία».

Τίτος Λίβιος 21, 4 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2. [Ὁ θρίαμβος τοῦ Αἰμίλιου Παύλου στὴ Ρώμη, μετὰ τὴ νίκη του ἐναντίον τοῦ Περσέως, πού σέρνεται κι αὐτὸς αἰχμάλωτος ἐκεῖ:

«Πίσω ἀπὸ τὰ παιδιά καὶ τὴν ἀκολουθία τους βάδιζε ὁ ἴδιος ὁ Περσεὺς ντυμένος μ' ἓνα φόρεμα σταχτὶ καὶ μὲ ποδήματα τοῦ τόπου του καὶ φαινόταν ἀσάμπως ἀπὸ τὴ μεγάλη συμφορὰ νὰ τοῦ εἶχε θολώσει ὁ νοῦς, νὰ τοῦ εἶχαν σαλέψει ὀλωσδιόλου τὰ λογικά. Τὸν ἀκολουθοῦσε ὄμιλος ἀπὸ φίλους καὶ οἰκείους, πού εἶχαν ἀπὸ τὴ θλίψη βαρυμένα τὰ πρόσωπα καὶ πού βλέποντας διαρκῶς τὸν Περσέα καὶ δακρύζοντας ἔδιναν στοὺς θεατὲς νὰ ἐννοήσουν ὅτι θρηνοῦσαν γιὰ τὴν τύχη ἐκείνου, χωρὶς νὰ πολυνοιάζονται γιὰ τὴ δική του κατάσταση. Ὁ Περσεὺς πρωτότερα εἶχε στείλει μήνυμα στὸν Αἰμίλιο, παρακαλώντας τον νὰ μὴ πομπευθῇ καὶ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸν θρίαμβο. Ἐκεῖνος, ὅμως, περιγελώντας, καθὼς φαίνεται, τὴν ἀνανδρία του, εἶπε, καὶ πρωτότερα ἦταν στὸ χέρι του καὶ τώρα πάλι στὸ χέρι του εἶναι ἄρκει νὰ θελήσῃ. Κι ἐννοοῦσε πῶς θὰ μπορούσε νὰ πεθάνῃ, πρῶτου ντροπιαστῇ. Ἐκεῖνος ὅμως ὁ κακομοῖρης δὲν ὑπόμεινε τὸ θάνατο, παρὰ δελεασμένος ἀπὸ ἀόριστες ἐλπίδες ἐγίνε ἓνα λάφυρο κι αὐτὸς μέσα στὰ ἄλλα λάφυρα τοῦ Αἰμίλιου»].

Πλουτάρχου, «Βίος Αἰμίλιου Παύλου», 34 (Μετ. Α. Λαζάρου)

Ἄριστερά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῆς Κατάνης στὴ Σικελία. Κεφάλι τοῦ Ἀπόλλωνος. 410 π.Χ.

Δεξιά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῶν Συρακουσῶν. Κεφάλι τῆς Ἀρτέμιδος – Ἀρέθουσας. 446/445 π.Χ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο ὕπατος Μόμμιος, ἀνυποψίαστος γιὰ ὅ,τι εἶχε γίνει, σφράγισε μὲ τὴν εὐκολὴ νίκη του στὸν Ἴσθμό, τὸ 146 π.Χ., τὸ τέλος ἐνὸς ὀλόκληρου κόσμου. Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἐγίνε ἔτσι μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰς ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ποῦ προχωροῦσε στὸ μεσουράνημά του.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς νίκησε τοὺς νικητὲς Ρωμαίους. Ἐνα αἰῶνα ἀργότερα, ἕνας μεγάλος Ρωμαῖος ποιητὴς, ὁ Ὀράτιος, ἐπιγραμματικὰ θὰ ἔγραφε πῶς ἡ «νικημένη Ἑλλάδα ὑπόταξε τὸν τραχὺ τῆς κατακτητῆ». Τὸν νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς, ποῦ ὀρμητικὰ ἔφτασε ὡς τὴ Ρώμη, τὴν καρδιὰ τοῦ ἰσχυροῦ κράτους, καὶ τὴ θάμπωσε κυριολεκτικὰ μὲ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ λάμψη του.

Τὰ κράτη, ὅπως κι οἱ ἄνθρωποι, ζωντανοὶ ὀργανισμοὶ καὶ τὰ δύο, εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ μοίρα τῆς φθορᾶς. Σημασία ἔχει τί μένει πίσω τους, κτῆμα αἰώνιο τῆς ἀνθρωπότητας.

Γνωρίσαμε φέτος πολλὰν μεγάλων πολιτισμῶν τὴν ὑπαρξή. Τὰ κράτη ποῦ τοὺς δημιούργησαν, ζώντας χιλιετίες ὀλόκληρες, ἀνθῆσαν κάποτε κι ὑστερα λύγισαν καὶ σιγὰ-σιγὰ χάθηκαν. Οἱ λαοὶ τοὺς ἀφομοιώθηκαν μὲ τοὺς νικητὲς, καὶ σὲ λίγο ξεχάστηκε ἡ ἀλλοτινὴ λαμπρὴ τους παρουσία.

Τῆς Ἑλλάδας ἡ περίπτωση εἶναι ὀλότελα διαφορετικὴ. Ὅχι μόνο νίκησε τὴ Ρώμη καὶ ἐπέζησε στὶς ψυχὰς τῶν εὐγενέστερων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σήμερα στὸ δικό της ἀφθαστο πολιτισμὸ καὶ στὸ πνεῦμα του, μὲ ἀγάπη καὶ θαυμασμό, στρέφει τὰ μάτια τῆς ἡ ἀνθρωπότητα ὀλόκληρη.

Αἰῶνα ζωντανὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Δὲν ἔζησε ἀτέλειωτους αἰῶνες ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἡ παρουσία τῆς ὅμως δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ ξεχαστῆ. Στὰ ἀμέτρητα χρόνια ζωῆς ποῦ ἀριθμεῖ ἡ ἀνθρωπότητα, εἶναι παράξενο πῶς ἔφτασε τόσο γρήγορα (σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα ποῦ δὲν εἶναι κὰν αἰῶνας) ν' ἀνθίσῃ στὴν Ἀθῆνα – ποῦ καλύπτει μὲ τὴν παρουσία τῆς ὀλόκληρο τὸν Ἑλληνισμὸ – σὰ σπάνιο λουλούδι, ἕνας τόσο σπουδαῖος πολιτισμὸς (τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους). Τὸ δικό του πνεῦμα ἔζησε, αὐτὸ νίκησε τὴν πανίσχυρη Ρώμη μὲ τὴν δυνάμη του κι αὐτὸ γέμισε μὲ τὴν αἰῶνια παρουσία του ὀλόκληρο τὸν κόσμο.

Αὐτὴ ἡ ὀλιγάνθρωπη δυνάμη φώτισε τὴν Ἀνατολή, ὅταν μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπλώθηκαν στὰ πέρατα τῆς γῆς τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σ' αὐτὸν τὸ μικροσκοπικὸ τόπο ἔνωσε τὸ άτομο, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου τί θὰ πῆ ἐλευθερία, ἀπόκτησε συνείδηση τῶν ἀνθρώπων δικαιομάτων του καὶ ὕψωσε σὲ τεράστια ἀξία τὴ φιλανθρωπία (τὴν ἀγάπη καὶ τὸ σεβασμὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο). Σ' αὐτὸ τὸν τόπο, τέλος, ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, φτιάχνοντας τὸ πιὸ ἀσήμαντο καθημερινὸ σκεῦος, ἔβγαζε ἀπὸ τὰ χέρια του ἕνα ἀριστούργημα.

Κι αὐτὸ τὸν ἔξοχο τόπο εἶδαμε, πῶς τὸν γονάτισε καὶ τὸν ἐξουθένωσε ἡ ἀσυννοησία, ὁ ἐγωισμὸς, ἡ διχόνοια κι ἡ ὄχλοκρατία.

Αὐτὸ ποῦ ποτὲ δὲν ἔνωσαν σὰν ἀνάγκη οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς πόλεις, τὴν ἔνωση δηλαδὴ μεταξύ τους καὶ τὴ δημιουργία δυνατοῦ κράτους, τὰ πραγμάτωσε ἡ Ρώμη μὲ τὸν καλύτερο τρόπο. Ἐκείνη πῆρε στὰ ἰσχυρὰ χέρια τῆς τίς τυχες τοῦ κόσμου κι ἀξία κράτησε, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, αὐτὸ τὸ ρόλο.

Ἡ ἀξία τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ποτισμένη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, λίγα χρόνια μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ρώμη τὸν θαύμασε, τὸν δια-

τήρησε και τὸν διάδωσε. Φτάνοντας κι εκείνη στὸ τέλος τῆς ζωῆς της, τὸν εἶχε σκορπίσει στὴν ἄλλη Εὐρώπη μαζί με τὰ δικά της δῶρα, ἀφήνοντας ἀσβηστο τὸ σημάδι τῆς παρουσίας της στὴν ἱστορία, τὸ δίκαιο καὶ τὴ λαμπρὴ κρατικὴ τῆς ὀργάνωση.

Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς. Ὁ Ἑλληνισμὸς, προσφέροντας τὰ μέσα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, χάρισε ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δῶρα στὴν ἀνθρωπότητα: τὸν ἑλληνοχριστιανικὸ πολιτισμὸ. Ξανάζησε στῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὴ χιλιόχρονη ὑπαρξὴ κι ἀκόμα, ὡς σήμερα, μ' ὅλες τὶς φριχτὲς περιπέτειες ποὺ ἔχει περάσει, ζῆ καὶ σημειώνει τὴν παρουσία του στὶς δύσκολες ὥρες τῆς ἀνθρωπότητας. «Γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς ἀνθρώπος, πρέπει πρῶτα νὰ γίνῃ Ἕλληνας», ἔγραψε χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰωάννης-Ἰωακείμ Βινκελμαν (18ος αἰ.), ὁ μεγάλος ἰδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας.

Ἀγγειογραφία ἀπὸ ἐσωτερικὸ κύλικας. Παριστάνεται λεπτομερῆ ἀπὸ Γιγαντομαχία. Ὁ Ποσειδῶν χτυπᾷ τὸ γίγαντα Πολυβῶτη, ἐνῶ ἀριστερὰ ἀναδύεται ἡ Γῆ μετὰ τὰ χέρια τῆσ υψωμένα σὲ στάση ἰκεσίας. Ἀνάλογη ἔκφραση ἔχει καὶ τὸ πρόσωπό τῆσ. Ἡ πανάρχαιη θεὰ ὑποφέρει γιὰ τὰ παιδιὰ τῆσ, οἱ γίγαντες ἠτῶνται ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Ἐπιγραφὴ κάτω: Ἐργίνος ἐποίησεν (δηλ. ὁ Ἐργίνος κατασκεύασε τὸ ἀγγεῖο), Ἀριστοφάνης ἔγραφε (δηλ. ὁ Ἀριστοφάνης τὸ ζωγράφισε). Γύρω στὰ 430 π.Χ. Ἡ Γιγαντομαχία, ὅπως καὶ ἡ Κενταυρομαχία, μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συμβολίζουν τὴ νικὴ τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆσ βαρβαρότητῆσ. Αὐτὸ ἦταν ἐξᾶλλου τὸ ὕψιστο μῆνυμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ

2600 π.Χ.	Τέλος της Νεολιθικής Έποχής στην Ελλάδα και εμφάνιση του χαλκού, ως πρώτης ύλης για την κατασκευή όπλων και εργαλείων.
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός, Πρωτοκυκλαδικός, Πρωτοελλαδικός πολιτισμός.
2000 π.Χ.	Φθάνουν οι πρώτες ελληνικές φυλές στην Ελλάδα.
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός, Μεσοκυκλαδικός, Μεσοελλαδικός πολιτισμός.
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός, Ύστεροκυκλαδικός, Ύστεροελλαδικός ή Μυκηναϊκός πολιτισμός.
1200 π.Χ.	Οι Δωριείς μπαίνουν στο ελληνικό έδαφος.
1100 π.Χ.	Άρχίζει η δωρική κάθοδος στη Νότια Ελλάδα.
9ος αί. π.Χ.	Εισαγωγή του φοινικικού αλφαβήτου, τροποποιημένου, στην Ελλάδα.
8ος αί. π.Χ.	Ο Όμηρος γράφει τὰ έπη του.
8ος και 7ος αί. π.Χ.	Ο Έλληνικός αποικισμός.
624 π.Χ.	Νομοθεσία του Δράκοντος.
594 π.Χ.	Νομοθεσία του Σόλωνα.
561/60 π.Χ.	Ο Πεισίστρατος τύραννος.
514 π.Χ.	Δολοφονία του Ίππάρχου.
510 π.Χ.	Οι Αθηναίοι διώχνουν τόν Ίππία.
508 π.Χ.	Νομοθεσία του Κλεισθένη.
499 π.Χ.	Ίωνική επανάσταση.
490 π.Χ.	Μάχη στο Μαραθώνα.
480 π.Χ.	Μάχη τών Θερμοπυλών, ναυμαχία στο Άρτεμίσιο, ναυμαχία της Σαλαμίνας. Νίκη τών Έλλήνων στην Ίμερα.
479 π.Χ.	Μάχη Πλαταιών, μάχη Μυκάλης.
478/7 π.Χ.	Α΄ Αθηναϊκή Συμμαχία
467 π.Χ.	Νίκη του Κίμωνος στον Εύρυμέδοντα.
448 π.Χ.	Καλλίειος ειρήνη.
445 π.Χ.	Τριακοντούτεις Σπονδαί.
431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακός πόλεμος.
401 π.Χ.	Κάθοδος τών Μυρίων.
386 π.Χ.	Άνταλκίδειος ειρήνη.
378/7 π.Χ.	Δεύτερη αθηναϊκή συμμαχία.
371 π.Χ.	Μάχη στα Λεύκτρα.
362 π.Χ.	Μάχη στη Μαντινεία. Θάνατος του Έπαμεινώνδα. Τέλος της Θηβαϊκής ηγεμονίας.
356 π.Χ.	Ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας ανεβαίνει στο θρόνο.
338 π.Χ.	Νίκη του Φιλίππου Β΄ στη Χαϊρώνεια.
336 π.Χ.	Θάνατος του Φιλίππου. Άνεβαίνει στο θρόνο της Μακεδονίας ο Άλέξανδρος.
334 π.Χ.	Άρχίζει η εκστρατεία του Μεγάλου Άλεξάνδρου.
333 π.Χ.	Νίκη στην Ίσσό.
323 π.Χ.	Θάνατος του Μεγάλου Άλεξάνδρου.
301 π.Χ.	Μάχη τών Διαδόχων στην Ίψό.
280 π.Χ.	Έπιδρομή τών Γαλατών στην Ελλάδα.
277 π.Χ.	Ο Άντίγονος Γονατάς νικά τούς Γαλάτες.
266/263 π.Χ.	Χρεμωνίδειος πόλεμος.
245 π.Χ.	Ο Άγισ βασιλεύς στη Σπάρτη.
222 π.Χ.	Μάχη στη Σελλασία.
168 π.Χ.	Μάχη στην Πύδνα.
146 π.Χ.	Οι Ρωμαίοι καταστρέφουν την Κόρινθο. Η Ελλάδα χάνει την ελευθερία της.

ἀγγειογραφία: ἡ ζωγραφικὴ τῶν ἀγγείων. Ἡ μελέτη τῆς τέχνης αὐτῆς ἀποτελεῖ ὁλόκληρο κλάδο τῆς Ἀρχαιολογίας.

ἀκτήμων: ἐκεῖνος ποῦ δὲν ἔχει κτηματικὴ περιουσία καὶ γενικὰ ὁ πολὺ φτωχός.

ἀμνηστία: ἡ διαγραφὴ καὶ λήθη ἐνὸς ἀδικήματος καὶ ἡ ἀναστολὴ τῆς ποινῆς ποῦ εἶχε ἐπιβληθῆ.

ἀμφορείς: ἀρχαῖα ἀγγεῖα μὲ πλατιά γάστρα καὶ στενὸ σχετικὰ λαιμό. Χαρακτηριστικὸ τους εἶναι ὅτι μποροῦν νὰ «φέρωνται» ἀπὸ τὶς δύο λαβές.

ἀνάγλυφο: γλυπτὴ διακόσμηση ποῦ ἐξέχει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς πέτρας ἢ τῆς πῆλινης πλάκας. Ὑπάρχουν δύο εἰδῶν ἀνάγλυφα: α. τὸ ἐλαφρὸ (πρόστυπο) καὶ β. αὐτὸ ποῦ βγαίνει πολὺ ἔξω (ἐκτυπο).

ἀνταλλαγὴ (προϊόντων): ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἐμπορίου, ὅταν δὲν εἶχε βρεθῆ ἀκόμη τὸ νόμισμα. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγεται ἀνταλλακτικὴ.

Ἀπέλλα: ἡ συνέλευση τῶν πολιτῶν Σπαρτιατῶν.

ἀποκρυπτογραφῶ: ἀνακαλύπτω τὸν τρόπο νὰ διαβάζω κείμενα γραμμένα μὲ συμβολικὰ γράμματα.

ἀρδευτικὸ (σύστημα): τὸ σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξασφαλίζεται τὸ πότισμα μιᾶς ἑκτασης γῆς.

Ἀσσυριολογία: ὁ κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας ποῦ μελετᾷ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἀσσυρίων.

ἀστρολογία: ἡ μελέτη τῶν ἀστρων.

Ἄστυ: ἡ πόλη γενικὰ. Στὴν Ἀττικὴ Ἄστυ λεγόταν ἡ Ἀθῆνα.

ἀστυφιλία: ἡ τάση τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου νὰ ἐγκατασταθοῦν στὶς πόλεις.

αὐτόχθων: αὐτὸς ποῦ οἱ πρόγονοί του γεννήθηκαν καὶ κατοίκησαν στὸ χῶρο, ὅπου ὁ ἴδιος γεννήθηκε καὶ κατοικεῖ.

ἀχάτης: πολύτιμος λίθος, κυρίως τὸ χαλκηδόνιο ἢ χαλάζιο.

βέτο (veto): λατινικὸ ρῆμα. Σημαίνει ἀπαγορεύω. Οἱ δήμαρχοι στὴν ἀρχαία Ρώμη εἶχαν τὸ δικαίωμα, προβάλλοντας τὸ βέτο, νὰ ἐμποδίζουν τὴ λήψη ὁποιασδήποτε ἀπόφασης ἀντίθετης μὲ τὰ συμφέροντα τῶν πληβείων.

γνώμων: ὁ δείκτης ἡλιακοῦ ὠρολογίου ἢ καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ρολόι.

δαίμονες: θεότητες δευτερεύουσες.

δαισδαμονία: ὁ φόβος ἀνύπαρκτων «δαιμόνων», πνευμάτων.

Διάκρισι: οἱ ὄπαδοι τοῦ Πεισιστράτου· τὸ τρίτο κόμμα στὴν ἀρχαία Ἀττικὴ, γύρω στὰ 561. (Τὰ ἄλλα δύο ἦταν τῶν *Παραλίων* καὶ τῶν *Πεδιακῶν*. Οἱ Διάκρισι κατοικοῦσαν στὶς παρυφές τῶν λόφων).

διαμελισμός: ἡ φυσικὴ διαίρεση ἐνὸς τόπου.

δίτονος (κιονοστοιχία): ποῦ ἔχει δύο σειρὲς κίονες, τὴ μιὰ ἐπάνω στὴν ἄλλη.

δρεπανηφόρα: πολεμικὰ ἄρματα, ἀμάξια μὲ σιδερένια, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, δρεπάνια ποῦ κατάκοβαν ὅτιδήποτε συναντοῦσαν στὸ δρόμο τους.

Δωριείς: Δέν είναι ακόμη θετικό, δέν συμφωνοῦν δηλ. οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες, γιά τὸ πότε κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα οἱ Δωριεῖς. Ἡ πιὸ σοβαρὴ ἀποψη εἶναι πὼς κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα μὲ πολλὰ ἄλλα συγγενικά τους φύλα στὶς ἀρχές τοῦ 1200 π.Χ. καὶ ἡ καθόδός τους στήν Κεντρικὴ καὶ τὴ Νότια Ἑλλάδα γίνεται γύρω στὰ 1100 π.Χ. Κατέβηκαν, πᾶντως, ἀπὸ τὸν Βορρᾶ κι ἕνας μεγάλος κλάδος τους μπήκε στήν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἡπειρο.

ἐκπολιτιστής: ἐκεῖνος πού διαδίδει τὸν πολιτισμό.

ἐξανδραποδίζομαι: μὲ πιάνουν αἰχμάλωτο στὸν πόλεμο οἱ ἐχθροὶ (ἢ καὶ πειρατὲς) καὶ μὲ πουλοῦν ἢ μὲ μεταχειρίζονται σὰν ἀνδράποδο, δηλ. δούλο.

ἐπιτύμβιος: ἐπιτάφιος. Καθετὶ πού βρίσκεται πᾶνω σὲ τύμβο, σὲ τάφο, ἀντικείμενο (ἄγγειο, πλάκα, μνημεῖο κλπ.), ἢ ἐπιγραφή.

ἐρήμην: ἡ δίκη ἢ καὶ καταδίκη τοῦ κατηγορουμένου καὶ γενικὰ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς διαδίκους, ὅταν δέν παρουσιάζεται στὸ δικαστήριο, λέγεται πὼς δικάζεται ἐρήμην, ἐνῶ δηλ. ἀπουσιάζει.

ἤλεκτρο: κεχριμπάρι. Ὀρυκτὸ ρετσίνοι πού βρίσκεται σὲ φυσικὴ κατάσταση στὰ ὄρυχέα. Ὑπάρχει καὶ μεταλλικὸ κράμα ἀπὸ δυὸ μέρη χρυσαφιοῦ καὶ ὀχτᾶ μέρη ἀσημιοῦ.

ἡμεροδρόμος: ἀγγελιαφόρος πού ἔτρεχε σὲ μιὰ ἡμέρα μεγάλη ἀπόσταση.

Θεοκρατικὸ κράτος: τὸ κράτος ὅπου ὁ ἀνάτατος ἄρχοντας θεωρεῖται θεὸς ἢ προσωποποίηση τοῦ θεοῦ καὶ ἡ θρησκεία ἔχει τεράστια ἐπίδραση σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς.

θεόπνευστος: ὁ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ Θεό. Ἐκεῖνος πού ὑπαγορεύτηκε καὶ μεταδόθηκε ἀπὸ τὸ Θεό.

θεωρικά: τὰ χρήματα πού ἔδινε τὸ ἀθηναϊκὸ κράτος στοὺς ἀπόρους, γιά νὰ μποροῦν νὰ πληρῶνουν τὸ εἰσιτήριο καὶ νὰ παρακολουθοῦν θεατρικὲς παραστάσεις.

θῆτες: ἡ τάξη ἐκείνων τῶν πολιτῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, πού εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα λιγότερο ἀπὸ 150 μεδίμνους ἢ δέν εἶχαν κανένα εἰσόδημα.

ἱμπεριαλιστικὸ κράτος: (ἀπὸ τὸ λατινικὸ ρῆμα *impero* = διατάσσω), τὸ κράτος πού ἐπιδιώκει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ θέλησή του σὲ ἄλλες ἐθνότητες.

κατάγραφος: αὐτὸς πού εἶναι ζωγραφισμένος ὀλόκληρος. Ὀλοζωγράφιστος.

καταξιώνω: κάνω κάποιον ἢ κάτι ἀξιο.

κεραμεικὴ: ἡ τέχνη κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων, ἢ ἀγγειοπλαστικὴ.

κιβωτιόσχημος: αὐτὸς πού ἔχει σχῆμα κιβωτίου. Τάφος κιβωτιόσχημος εἶναι ὁ χτισμένος μὲ πέτρες, σὲ σχῆμα κιβωτίου.

κλειψύδρα: πήλινο ἢ χάλκινο ὕδραυλικὸ ἀγγεῖο πού χρησίμευε ὡς ὥρολόγιο, γιά τὴν καταμέτρηση τοῦ χρόνου. Κλειψύδρες ὑπῆρχαν καὶ στὰ δικαστήρια, γιά νὰ μετῶν τὸ χρόνο τῶν ἀγορευέσεων.

κληροῦχος: λεγόταν ἐκεῖνος πού ἔπαιρνε μὲ κλῆρο ἕνα κομμάτι γῆς, πού ὕστερ' ἀπὸ κατάκτηση τὴ μοίραζε τὸ κράτος στοὺς πολίτες.

κλίβανος: κεραμεικὸς κλίβανος εἶναι ὁ φούρνος ὅπου ψήνουν τὰ ἀγγεῖα.

cloaca maxima: ὁ κεντρικὸς ὑπόνομος τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Οἱ κεντρικοὶ ὑπόνομοι τῶν πόλεων λέγονται συνήθως «συλλεκτῆρες», γιὰτὶ σ' αὐτοὺς συγκεντρώνονται (συλλέγονται) τὰ νερὰ ἀπ' ὅλους τοὺς μικρότερους ὑπόνομους.

κοινά: ἀνάμειξη στὰ κοινὰ εἶναι ἡ ἀπασχόληση μὲ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις, μὲ τὴν πολιτικὴ.

Κριτής: ὁ αἰρετὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἑβραίων.

κετερίσματα: τὰ ποικιλόμορφα ἀφιερῶματα ποῦ τοποθετοῦσαν στοὺς τάφους σὰ δῶρα γιὰ τὸ νεκρὸ οἱ ἀρχαῖοι λαοί.

Κυνόσαργες: θέση ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἀθήνα, ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος Ἰλισοῦ, ὅπου ὑπῆρχε τὸ Γυμνάσιο τῶν νόθων στὴν ἀρχαιότητα.

κώδικας: σύνολο νόμων.

κωδικοποίηση: ἡ συστηματικὴ συγκέντρωση καὶ κατάταξη νόμων.

κώνιο: ἓνα εἶδος δηλητηριώδους φυτοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο θανάτωναν στὴν ἀρχαιότητα τοὺς κατάδικους.

λάπης λάζουλι: πελῦτιμη πέτρα διάφανη, χρώματος σκούρου γαλάζιου.

λέβης: μεταλλικὸ ἀγγεῖο συνήθως σὲ σχῆμα χύτρας ἀνοιχτῆς. Τὸ στήριζαν σὲ τρίποδα.

λεπτόγεως: ἡ χώρα ποῦ ἔχη «λεπτὴ γῆ», ὄχι πολὺ γόνιμη.

λήκυθος: ἀγγεῖο πῆλινο ἢ πέτρινο μὲ ψηλὸ σῶμα, ψηλὸ λαιμὸ, καλυκωτὸ στόμιο καὶ μιὰ λαβή. Στὴν ἀρχαιότητα τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ βάζουν λάδι ἢ μύρο γιὰ τὸν νεκρὸ.

μεγαλιθικὰ μνημεῖα: μνημεῖα κατασκευασμένα ἀπὸ πελώριες πέτρες.

μικροτεχνία: ἡ καλλιτεχνία μικρῶν ἀντικειμένων, σφραγίδων, κοσμημάτων κλπ.

μνημειακός: ὁ μεγάλος σὲ μέγεθος, αὐτὸς ποῦ μπορεῖ νὰ μείνη στὴ θύμηση σὰ μνημεῖο.

«μολὴν λαβέ»: «Ἐλα νὰ τὰ πάρης». Ἡ ἱστορικὴ φράση τοῦ Λεωνίδα, βασιλέως τῆς Σπάρτης, ὅταν τοῦ παράγγειλε ὁ Ξέρξης νὰ παραδοθῆ.

μοτίβο: διακοσμητικὸ σχέδιο (ἰταλικὴ λέξη).

μυθολογία: τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων μύθων ἐνὸς λαοῦ καὶ ἡ ἐπιστῆμη ποῦ τοὺς ἐξετάζει.

νατουραλιστικός: αὐτὸς ποῦ μιμεῖται τὴ φύση, ὁ φυσιοκρατικός. Προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη *natura*, ποῦ σημαίνει φύση.

νομαδικός: ὁ λαὸς ποῦ δὲν ἔχει μόνιμη κατοικία. Συνήθως κτηνοτρόφοι, ποῦ μετακινοῦνται ἀνάλογα μὲ τὸ ποῦ θὰ βροῦν τροφὴ (νομῆ) γιὰ τὰ ζῶα τους.

ὄναγρος: ἄγριο γαϊδούρι.

ὄχλοκρατία: ἡ ἐπικράτηση τῶν συνθηγιῶν τοῦ ὄχλου. Ὅταν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ξεπέφτη, καὶ κατευθύνῃ τὰ πράγματα ὁ θορυβώδης ὄχλος.

πεντακοσιομέδιμνοι: οἱ πολῖτες τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς ποῦ τὸ εἰσόδημά τους ξεπερνοῦσε τοὺς 500 μέδιμνους τὸ χρόνο (ὁ μέδιμνος ἦταν μονάδα χωρητικότητας γιὰ ξηρὰ προϊόντα, π.χ. σιτᾶρι, κριθᾶρι κ.ἄ. Τὸν ὑπολογίζουσαν σήμερα γύρω στὰ 80 κιλά).

περόνη: καρφίτσα μεγάλῃ μεταλλικῇ, ἀπαραίτητο στολίδι τῆς γυναικείας κόμμωσης. Τὴ χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, γυναῖκες καὶ ἄντρες στὴν ἀρχαιότητα γιὰ νὰ στερεώνουν τὸ χιτῶνα.

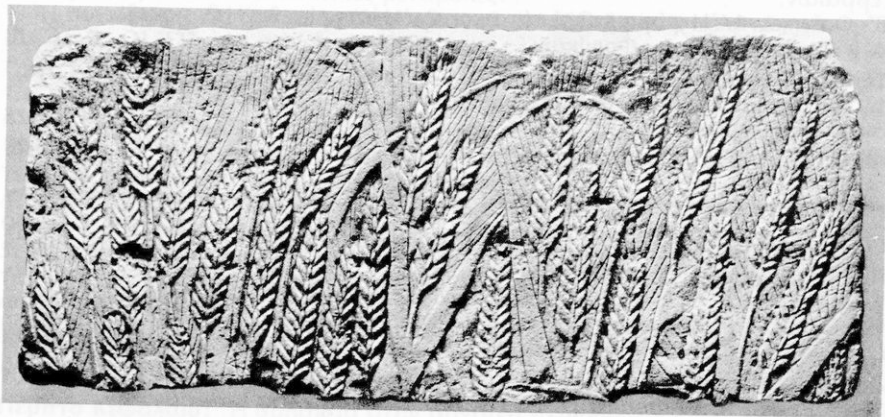
πλαστικότητα: ἡ ἀπόδοση τῆς καμπυλότητας τῆς φόρμας.

πολεοδομία: ἡ διαμόρφωση τοῦ διατάγματος μιᾶς πόλης μὲ τὰ οἰκοδομικὰ της τετράγωνα, τοὺς δρόμους, τὶς πλατεῖες, τὰ δημόσια κτίρια καὶ τοὺς ναοὺς.

πολιτισμός: ὁ,τι χαρακτηρίζει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς σὲ μιὰν ἐποχὴ ἢ μιὰ χώρα (ὕλικὴ ζωὴ, λογοτεχνία, τέχνες, ἐπιστῆμες θρησκεία, κ.ἄ).

πόλος: ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἀστρονόμοι παρακολουθοῦσαν τὴν πορεία τοῦ ἡλιοῦ.

- πόρπη:** μεταλλικό εξάρτημα ζώνης. Μ' αυτήν σπερέωναν οι άρχαιοι τις δυο άκριες (έμπρός και πίσω) του χιτώνα τους.
- Πρυτανείο:** τὸ κτίριο τῆς Ἀγορᾶς, ὅπου σιτίζονταν οἱ Πρυτάνεις, οἱ ἐπίσημοι ξένοι καὶ οἱ εὐεργέτες τῆς πόλεως. Σιτίζονταν δωρεὰν αὐτοί. Στὸ Πρυτανεῖο ἐπίσης (ἢ Θόλο), γινόταν μεγάλη τελετὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίσημης φυλετικῆς γιορτῆς τῶν Ἰώνων, τὰ Ἀπατούρια.
- Σῆμα Δημόσιο:** ὁ χώρος ὅπου θάβονταν στὴν ἀρχαία Ἀθήνα ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πέσει σὲ μάχες, ἢ οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες. Ἦταν στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ ποὺ ἀπὸ τὸ Δίπυλο ὀδηγοῦσε στὴν Ἀκαδημία Πλάτωνος.
- σκευή:** τὰ εξαρτήματα τοῦ ἀλόγου, τοῦ ἄρματος, τοῦ σπιτιοῦ (οἰκοσκευῆ) κ.τ.λ.
- σφραγιδόγλυφία:** ἡ γλυπτικὴ τῶν σφραγίδων (εἴτε τὴ ρόκειται γιὰ δακτυλιδόπετρες ἀπὸ πολυτίμες πέτρες, εἴτε γιὰ τὴ σφενδόνη δακτυλιδιῶν χρυσῶν, εἴτε γιὰ κυλίνδρους).
- σφραγιδοκύλινδρος:** εἶδος σφραγίδων ἀπὸ πολυτίμη ἢ ἡμιπολύτιμη ὑλικά, ποὺ χρησιμοποίησαν πρῶτοι οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ κυλίνδρου εἶχε παράσταση ἀνάγλυφ.
- ταυρομαχία:** ἀγωνίσματα μὲ ταύρους ἢ ταύρους καὶ ἀνθρώπους, ποὺ εἶχαν θρησκευτικὸ χαρακτῆρα στὴν ἀρχαιότητα.
- τεφροδόχα ἀγγεῖα:** πήλινα ἢ χάλκινα ἀγγεῖα, ὅπου οἱ ἀρχαιοὶ ἔβαζαν τὴ στάχτη καὶ τὰ κόκαλα τοῦ νεκροῦ μετὰ τὴν καύση τοῦ κορμιοῦ.
- τροχός:** ὁ κεραμεικὸς τροχός, δηλ. ὁ στρογγυλὸς δίσκος, ὅπου ὁ κεραμέας βάζει τὸν πηλὸ, καὶ περιστρέφοντας τὸν δίσκο, διαμορφώνει μὲ τὸ χερί του τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου.
- χρηστήριο:** ὁ χώρος ὅπου δίνονταν οἱ χρησιμοί.
- ψευδοισόδομος:** ὁ τρόπος κτισίματος τοῖχου, ποὺ μιμεῖται ὄχι ἀπολύτως τὸν ἰσόδομο τρόπο (ισόδομος = ὁ τοῖχος μὲ κανονικὲς σειρὲς πέτρων ποὺ ἡ ἔνωσή τους εἶναι στὴ μέση τῆς πέτρας τῆς ἐπάνω καὶ τῆς κάτω σειρᾶς τῶν πετρῶν).
- φόρου ὑποτελεῖς:** οἱ πόλεις οἱ ὑποχρεωμένες νὰ πληρώνουν φόρο στὸν ξένο ἐπικυριάρχου.

Στάχια ἀξίωσημείωτης φυσικότητας (νατουραλισμοῦ). Κομμάτι ἀπὸ αἰγυπτιακὸ ἀνάγλυφο. 14ος αἰ. π.Χ. Συλλογὴ Norbert Schimmel. Ν. Ὑόρκη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

	ΣΕΛ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Πρώτο Κεφάλαιο: Τò νόημα κι ó σκοπός τής 'Ιστορίας.	
1. 'Ο άνθρωπος δημιουργός τής 'Ιστορίας. 2. 'Ορισμός, σκοπός και χρησιμότητα τής 'Ιστορίας. 3. Χρονολογία. 4. Πηγές τής 'Ιστορίας. 5. Προϊστορία, 'Ιστορία και Γραφή. 6. 'Η συμβολή τής 'Αρχαιολογίας στην 'Ιστορία. 7. 'Ιστορικές περιόδοι. 8. Φυλές	7-18
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί προϊστορικοί χρόνοι.	
1. 'Η διαίρεση τής Προϊστορίας. 2. Παλαιολιθικοί χρόνοι. 3. Νεολιθικοί χρόνοι. 4. 'Εποχή τών Μετάλλων	19-25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ	27
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η Αίγυπτος.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές για τήν ιστορία τής Αιγύπτου. 3. 'Η ιστορία. 4. 'Η ζωή τών Αιγυπτίων. 5. 'Η αιγυπτιακή κοινωνία – Οί τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Οί τέχνες, τὰ γράμματα και οί έπιστήμες	28-46
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί άρχαιοί πολιτισμοί τής Μεσοποταμίας.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές για τήν ιστορία τής Μεσοποταμίας. 3. Λαοί και ιστορία τής Μεσοποταμίας. 4. Οικονομική ζωή – Άσχολίες τών κατοίκων. 5. Οί κοινωνικές τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Τέχνη, γράμματα και έπιστήμες	47-61
Τρίτο Κεφάλαιο: Τò 'Εμπόριο και οί Σημιτικοί λαοί.	
1. 'Εβραίοι και Φοίνικες. 2. 'Η ανάπτυξη του έμπορίου και ή σημασία του.	
Α. 'Εβραίοι. 1. 'Η χώρα. 2. 'Η ιστορία. 3. 'Ο πολιτισμός τών 'Εβραίων.	
Β. Φοίνικες. 1. 'Η χώρα και οί κάτοικοι. 2. 'Η ιστορία. 3. 'Η θρησκεία. 4. 'Ο πολιτισμός τών Φοινίκων	62-72
Τέταρτο Κεφάλαιο: Οί Χετταίοι.	
1. 'Η ιστορία. 2. Οί άσχολίες τών κατοίκων και οί τέχνες. 3. 'Η θρησκεία και ή γραφή	73-75
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ: 'Η προσφορά τών 'Ανατολικών πολιτισμών ...	76-77

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ..	81
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο τόπος και οί φυλές.	
1. 'Η χώρα. 2. Οί φυλές. 3. Τò «έλληνικό θαύμα». 4. Πηγές για τή γνώση του πολιτισμού στην άρχαία 'Ελλάδα. 5. Περίοδοι τής άρχαίας έλληνικής Προϊστορίας και 'Ιστορίας	82-86
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο πολιτισμός του Αιγαίου.	
1. 'Η 'Εποχή του Λίθου στην 'Ελλάδα. 2. 'Η 'Εποχή του Χαλκού στην 'Ελλάδα.	
Α. 'Ο Μινωικός πολιτισμός. 1. 'Η χώρα και οί κάτοικοι. 2. 'Η ιστορία.	

3. 'Η Ζωή – Οί κοινωνικές τάξεις. 4. Το εμπόριο καὶ τὸ ναυτικό. 5. 'Η θρησκεία. 6. 'Η τέχνη	87-105
Β: 'Ο Κυκλαδικὸς πολιτισμὸς. 'Η Θῆρα καὶ οἱ τοιχογραφίες τῆς	105-110
Γ: 'Ο Ἑλλαδικὸς πολιτισμὸς. 1. Πρωτοελλαδικὴ περίοδος. 2. Μεσο- ελλαδικὴ περίοδος	111-113
Δ: 'Ο Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς. 1. Πηγές. 2. Ἀκροπόλεις καὶ ἀνά- κτορα. 3. Τάφοι. 4. 'Η τέχνη. 5. Τὸ εμπόριο κι ἡ ἐξάπλωση τῶν Μυ- κηναίων στὸ Αἰγαίο. 6. 'Ο Τρωικὸς πόλεμος	114-125
Ε: 'Ο Κυπριακὸς πολιτισμὸς	126-130

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ	131
---------------------------	-----

Πρῶτο Κεφάλαιο: 'Η κάθοδος τῶν Δωριέων.

1. Οἱ Δωριεῖς φτάνουν στὴν Ἑλλάδα. 2. Οἱ συνέπειες τῆς δωρικῆς καθόδου. 3. 'Ο μῦθος γιὰ τὴν «'Επιστροφή τῶν Ἡρακλειδῶν». 4. 'Ο πρῶτος ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς	132-137
--	---------

Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο Ὅμηρος καὶ τὰ ἔπη του.

1. 'Η Ἰλιάδα καὶ ἡ Ὀδύσσεια. 2. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ὡς ἱστορικὴ πηγή. 3. 'Η Γεωμετρικὴ τέχνη. 4. 'Η Ζωὴ καὶ οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων ...	138-146
--	---------

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	147
--	-----

Πρῶτο Κεφάλαιο: 'Ο ἀποικισμὸς.

1. «Γένος» καὶ φυλὴ. 2. Οἱ πόλεις - κράτη. 3. Οἱ αἰτίες τοῦ ἀποικι- σμοῦ. 4. 'Ο τρόπος τῆς ἀποστολῆς ἀποικιών. 5. Εἶδη ἀποικιών. 6. Οἱ ἀποικίες τοῦ Εὐξεινίου. 7. Οἱ ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς. 8. Οἱ ἄλ- λες ἀποικίες. 9. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀποικισμοῦ. 10. Ἕλληνες καὶ «βάρβαροι»	148-157
---	---------

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ πολιτικὲς μεταβολές.

1. 'Η συνείδηση τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. 2. 'Η ἐξέλιξη τοῦ πολιτεύ- ματος. 3. Οἱ Ἕλληνες στὶς ἀποικίες	158-160
---	---------

Τρίτο Κεφάλαιο: Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις.

1. Οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου. 2. 'Η Χαλκίδα καὶ ἡ Ἐρέτρια. 3. 'Η Αἴγινα. 4. Τὰ Μέγαρα. 5. Οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. 6. Οἱ πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας	161-169
---	---------

Τέταρτο Κεφάλαιο: Οἱ δύο μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις.

Α: 'Η Σπάρτη. 1. Οἱ τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις. 2. 'Η σπαρτιατικὴ νομο- θεσία. 3. Τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης. 4. 'Η ἀγωγή τῶν Σπαρτιατῶν. 5. 'Η ζωὴ τῶν Σπαρτιατῶν. 6. Οἱ γυναῖκες στὴ Σπάρτη. 7. 'Ο σπαρ- τιατικὸς στρατός. 8. 'Ο πολιτισμὸς τῶν Σπαρτιατῶν. 9. Πελοποννη- σιακὴ συμμαχία	170-177
Β: 'Η Ἀθήνα. 1. 'Η γῆ. 2. 'Η ἱστορία. 3. Τὸ ἀρχαιότερο πολίτευμα τῆς Ἀθήνας. 4. Οἱ ταραχές - Κυλώνειο ἄγος. 5. 'Ο Δράκων. 6. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα. 7. 'Ο Πεισίστρατος τύραννος. 8. 'Ο Κλεισθένης	177-187

Πέμπτο Κεφάλαιο: 'Η θρησκεία στὴν ἀρχαίῃ περίοδο.

1. Οἱ θεοί. 2. Οἱ ἥρωες. 3. Οἱ μῦθοι καὶ οἱ θρύλοι. 4. 'Η λατρεία. 5. Πανελλήνιες γιορτὲς καὶ ἀγῶνες. 6. Τὰ Μαντεῖα. 7. Ἀμφικτυονίες.
--

8. Τὰ Μυστήρια. 9. Οἱ κοινοὶ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων	188-201
Ἔκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἀρχαῖκή τέχνη.	
1. Ἡ Ἀρχιτεκτονική. 2. Ἡ Πλαστική. 3. Ἡ Κεραμική	202-214
Ἔβδομο Κεφάλαιο: Τὰ Γράμματα στὴν Ἀρχαῖκή περίοδο.	
1. Ἡ Ποίηση. 2. Ὁ Πεζὸς λόγος. 3. Ἡ Φιλοσοφία	215-220

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (5ος καὶ 4ος αἰ. π.Χ.)	221
Πρῶτο Κεφάλαιο: Οἱ γείτονες τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολή.	
Α. Λυδοί.	
Β. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσες. 1. Οἱ Μῆδοι. 2. Οἱ Πέρσες. 3. Ἡ ὀργάνωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 4. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κράτους. 5. Ὁ Περσικὸς πολιτισμὸς	222-229
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.	
1. Αἰτίες καὶ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. 2. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἰωνικῶν πόλεων. 3. Ἡ ἔκστρατεία τοῦ Μαρδονίου. 4. Ἡ ἔκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη. 5. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα. 6. Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς. 7. Ἡ ἔκστρατεία τοῦ Ξέρξη. 8. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν. 9. Ἡ ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο. 10. Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀθήνας. 11. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. 12. Τιμὲς στὸ Θεμιστοκλῆ. 13. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. 14. Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν. 15. Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης. 16. Ἡ σημασία τῶν Περσικῶν πολέμων	230-253
Τρίτο Κεφάλαιο: Ἡ Ἀθήνα στὴν Πεντηκονταετία.	
1. Ἡ πρώτη ἀθηναϊκὴ συμμαχία – Ἀριστείδης. 2. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κίμωνος. 3. Τὸ τέλος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Παυσανία. 4. Ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία γίνεται ἡγεμονία – Γ' Μεσσηνιακὸς πόλεμος	254-261
Τέταρτο Κεφάλαιο: Ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους.	
Α. Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ κοινωνία.	
1. Τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στερεώνεται. 2. Ὁ Περικλῆς. 3. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 4. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. 5. Ἡ ἐκπαίδευση. 6. Τὸ ἐμπόριο	262-270
Β. Τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.	
1. Ὁ ρόλος τοῦ Περικλέους στὴν Ἀθήνα. 2. Τὰ μεγάλα ἔργα στὴν Ἀκρόπολι. 3. Τὰ γράμματα – Φιλοσοφία καὶ Ἱστορία. 4. Ἡ Ποίηση καὶ τὸ Θέατρο. 5. Οἱ μεγάλες γιορτὲς στὴν Ἀθήνα	271-287
Πέμπτο Κεφάλαιο: Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.	
1. Οἱ αἰτίες τοῦ πολέμου. 2. Οἱ ἀφορμὲς τοῦ πολέμου. 3. Κήρυξη τοῦ πολέμου – Ἀντίπαλες δυνάμεις. 4. Ὁ Ἀρχιδάμειος πόλεμος. 5. Νικίας καὶ Ἀλκιβιάδης. 6. Ἡ ἔκστρατεία στὴ Σικελία. 7. Ὁ Δεκελεικὸς πόλεμος. 8. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου	288-304
Ἔκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.	
1. Οἱ Τριάκοντα Τύρανοι στὴν Ἀθήνα. 2. Οἱ Σπαρτιάτες καὶ ἡ Περσία. 3. Ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη. 4. Δεύτερη ἀθηναϊκὴ συμμαχία	305-310
Ἔβδομο Κεφάλαιο: Ἡ ἡγεμονία τῆς Θήβας.	
1. Ἡ Θήβα. 2. Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας. 3. Οἱ ἀγῶνες τῶν Θηβαίων	311-313

Όγδοο Κεφάλαιο: Ἡ παρακμὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων.	
1. Ἡ διάλυση τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. 2. Ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Θήβα. 3. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Δύσης. 4. Ἡ Κύπρος. 5. Τὰ Γράμματα τὸν 4ο αἰ. π.Χ. 6. Ἡ τέχνη	314-324

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ	325
Πρῶτο Κεφάλαιο: Ἡ Μακεδονία - Φίλιππος Β'.	
1. Ἡ Μακεδονία. 2. Ὁ Φίλιππος ὁ Β'. 3. Οἱ κατακτήσεις καὶ ἡ πολιτική τοῦ Φιλίππου	326-331
Δεύτερο Κεφάλαιο: Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἀσία - Ἀλέξανδρος.	
1. Ὁ Ἀλέξανδρος. 2. Ἡ ἐκστρατεία στὴν Ἀσία - Σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου. 3. Ἡ κατάκτηση τῆς Μ. Ἀσίας-Συρίας-Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου. 4. Ἡ κατάλυση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 5. Τὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξάνδρου	332-344
Τρίτο Κεφάλαιο: Ἡ Ἑλληνιστικὴ περίοδος.	
Α'. Ἡ κληρονομία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.	
1. Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάδα. 2. Τὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολή. 3. Ὁ χαρακτήρας καὶ τὰ προβλήματα τῶν Ἑλληνιστικῶν βασιλείων. 4. Οἱ μεγαλοπόλεις	345-355
Β'. Οἱ πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸ ἔξω κόσμο.	
1. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. 2. Ὁ Πύρρος καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης. 3. Οἱ Συμπολιτείες. 4. Σπάρτη - Ἄγις καὶ Κλεομένης	356-364
Τέταρτο Κεφάλαιο: Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο.	
1. Γράμματα - Ἐπιστήμες. 2. Οἱ τέχνες	365-369
Συγχρονιστικὸς πίνακας μὲ τίς κυριότερες χρονολογίες τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας	370-371
Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	372-382

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ	375
Πρῶτο Κεφάλαιο: Ἡ παλαιότερη ἱστορία τῆς Ρώμης.	
1. Ἡ χώρα. 2. Οἱ κάτοικοι. 3. Οἱ Ἐτροῦσκοι. 4. Ἡ περίοδος τῆς βασιλείας	376-382
Δεύτερο Κεφάλαιο: Ἡ ἐξάπλωση τῆς Ρώμης.	
1. Ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἰταλίας. 2. Ἡ ὀργάνωση τῆς Ἰταλίας. 3. Οἱ ἐξουσίες τῆν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας. 4. Οἱ ἀγῶνες τῶν πληβείων. 5. Ἡ ρωμαϊκὴ νοστροπία	383
Τρίτο Κεφάλαιο: Ρώμη καὶ Καρχηδών.	
1. Ἡ Καρχηδών. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι. Ὁ πρῶτος πόλεμος. 2. Ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 4. Ρώμη καὶ Ἀνατολή.	388-394
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	395
ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ	397
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	398

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκτός ἀπό τίς πηγές (ἀρχαίους συγγραφείς), χρησιμοποιήθηκαν ὡς βασικά καί τὰ παρακάτω βοηθήματα:

1. Bengtson, H., Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit. München, 1966.
2. Bury, J.B., A History of Greece to the Death of Alexander the Great (ἀναθεωρημένη ἀπό τὸν R. Meiggs). 1950.
3. Hammond, N.G.L., A History of Greece to 322 B.C. Oxford, 1963.
4. Schachermeyr, F., Griechische Geschichte. 1960.
5. Starr, Chester, A History of the Ancient World. New York, 1965.
6. Κανελλοπούλου Π., Ἐκ τὸν Μαραθῶνα στήν Πύδνα. Ἀθήνα, 1963 (3 τόμοι).
7. Τὰ ἀναθεωρημένα Κεφάλαια τῶν τόμων I — V τῆς Cambridge Ancient History, ἰδίως τῶν J. Caskey, Desborough καί N.G.L. Hammond, J. Cook, Frank Stubbings, F. Matz, Guthrie κ.ἄ.
8. Τὰ ἄρθρα τοῦ Δ. Θεοχάρη στό περιοδικό Θεσσαλικά.
9. Τὰ Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τῶν ἐτῶν 1960-71.
10. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (ἀπό τοῦ 1958 μέχρι καί τὸ 1974).
11. Mylonas G., Mycenae and the Mycenaean Age. Princeton, 1966.
12. Ἀμάντου Κ., Σύντομος Ἱστορία τῆς Κύπρου. Ἐκδοσὴ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων. Ἀθήναι, 1956.
13. Δικαίος Ρ., A Guide to the Cyprus Museum. Γ' ἔκδοσὴ ἀναθεωρημένη, Λευκωσία, 1961.
15. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμοι Α' - Ε'.
16. G. Huxley L., Early Sparta. Λονδίνο, 1962.

Κομμάτι αἰγυπτιακοῦ ἀναγλύφου με παράσταση χεριοῦ φαρυῶ (προσέξτε τὰ θαυμάσια δάχτυλα). 14ος αἰ. π.Χ. Συλλογὴ Norbert Schimmel. Ν. Ἰόρκη.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τὸ βιβλίο τῆς Ἱστορίας προορίζεται γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος σὲ δύο τάξεις, τὴν Α΄ καὶ τὴν Δ΄. Γιὰ νὰ μὴν ἐπαναλαμβάνεται ἀπλῶς στὴν Δ΄ ἡ διδασκόμενη στὴν Α΄τάξη ὕλη, κρίθηκε ἀπαραίτητο νὰ ἐνταχθοῦν στὸ βιβλίο ἄφθονες φωτογραφίες, λεπτομερειακὰ ὑπομνηματισμένες, πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα σὲ μετάφραση, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρα κεφάλαια, σχετικὰ μὲ θέματα Ἱστορίας Πολιτισμοῦ.

Κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος χρειάζεται νὰ δοθῇ ιδιαίτερη ἔμφαση στὶς εἰκόνες. Οἱ μαθητὲς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ περιγράψουν μὲ ἀκρίβεια ὅ,τι βλέπουν – βασικὴ ἐξάλλου ἐπίδιωξη εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς παρατηρητικότητάς τους. Οἱ χρονολογήσεις τῶν ἔργων τέχνης ὑπάρχουν μόνο γιὰ τοὺς ἀναγνώστες ποὺ ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Σὲ καμιά περίπτωση δὲ χρειάζεται νὰ τὶς ἀπομνημονεύουν τὰ παιδιά.

Καὶ στὸ κείμενο τοῦ βιβλίου ἀλλὰ καὶ στὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς, θὰ συναντήσῃ ὁ ἀναγνώστης δύο σύμβολα: α) τὸν ἀστερίσκο *, ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ λέξη, πάνω στὴν ὁποία σημειώνεται, ἐρμηνεύεται στὸ γλωσσάριο ποὺ ὑπάρχει στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, καὶ β) τὶς ἀγκύλες [], μέσα στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ τὴν Δ΄ τάξη.

Οἱ περισσότερες φωτογραφίες καὶ οἱ ἐγχρωμες διαφάνειες τοῦ βιβλίου ἔχουν γίνῃ ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες φωτογράφους Βασ. Σταματοπούλου καὶ Μαν. Βερνάρδο. Παραχωρήθηκαν εὐγενῶς γι' αὐτὸ τὸ βιβλίο: (α) οἱ ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες ποὺ ἀπεικονίζουν ἔργα τοῦ Μουσείου τῆς Στοᾶς Ἀττάλου, ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασσικῶν Σπουδῶν, (β) ἡ διαφάνεια τῆς σελ. 336-337 ἀπὸ τὴν Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Α.Ε. καὶ (γ) οἱ διαφάνειες τῶν σελ. 155, 195, 211, 230, 251, 267, 281, 324, 326, 334, καὶ 335 ἀπὸ τὴν Ἐμπορικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Πολλὲς ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες, τέλος, παραχωρήθηκαν ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἐνῶ Πολλὲς ἄλλες ἐγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τῆς συγγραφῆς. Σὲ ὅλους ἐκφράζονται θερμότερες εὐχαριστίες.

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Λεπτομέρεια ἀπὸ παράσταση ἐσωτερικοῦ κύλικας μὲ λευκὸ ἐπίχρῳμα. Παριστάνεται ἐκφραστικὴ γυναικεία μορφή (γυναίκα τῆς Θράκης), μὲ θαυμάσιο σχέδιο. Ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Πισοζένου. 470-460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Η παρούσα έκδοση αφορά το έργο με τίτλο "Επιχειρησιακό Πρόγραμμα", το οποίο υλοποιείται στο πλαίσιο της προτεραιότητας "Ενίσχυση της ανάπτυξης της περιφέρειας της Κρήτης". Το έργο συγχρηματοδοτείται από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και τον Ελληνικό Κρατικό Προϋπολογισμό.

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

1. Γενική Περιγραφή του Έργου
2. Στόχοι και Ενέργειες
3. Οργανισμική Δομή
4. Χρονοδιάγραμμα
5. Προϋπολογισμός
6. Αξιολόγηση

Η παρούσα έκδοση αποτελεί το πρώτο στάδιο της υλοποίησης του έργου. Η επόμενη έκδοση θα περιλαμβάνει την πρόοδο της υλοποίησης και τα αποτελέσματα των ενεργειών.

Η παρούσα έκδοση είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του έργου: <http://www.επιχειρησιακοπρογραμμα.κρητης.α.ε/>

